

EGE ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ'NÜN
KURULUŞUNUN 30. YILI ANISINA

ULUŞLARARASI
**TÜRK DÜNYASI
SOSYAL BİLİMLER**
SEMPOZYUMU
2-3 ARALIK 2022 İZMİR

**BİLDİRİ
TAM METİN
KİTABI**

EĞİTİM BİLİMLERİ – SOSYAL BİLİMLER

EDİTÖR

Prof. Dr. Bilal YILDIRIM

CİLT 6

30

EGE ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ'NÜN KURULUŞUNUN
30. YILI ANISINA

Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu

Bildiri Tam Metin Kitabı

6. CİLT: EĞİTİM BİLİMLERİ – SOSYAL BİLİMLER

Yayın Yönetmeni: Muhammet Özcan

Editör: Prof. Dr. Bilal Yıldırım

Dizgi ve Mizanpaj: Emre Uysal

Kapak Tasarım: Arş. Gör. Ali Balcı

ISBN: 978-625-8190-67-0

Asos Yayınevi

1. Baskı: Aralık 2022

Adres: Çaydağra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

E-Mail: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

*EGE ÜNİVERSİTESİ TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ'NÜN
KURULUŞUNUN 30. YILI ANISINA*

**ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
2-3 ARALIK 2022
İZMİR**

BİLDİRİ TAM METİN KİTABI

EDİTÖR

Prof. Dr. Bilal Yıldırım

E-ISBN

978-625-8190-67-0

ASOS YAYINLARI

ARALIK 2022

İZMİR

SEMPOZYUM PROGRAMI

<https://bit.ly/EgeTDAE-Program>

SEMPOZYUM WEB SİTESİ

<https://www.tdaesosyalbilimlersempozyumu.com/>

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

PROF. DR. NADİM MACİT

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, Türkiye

DÜZENLEME KURULU

PROF. DR. ALİMCAN İNAYET

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. NIHADA DELIBEGOVIĆ DŽANIĆ

Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek

PROF. DR. VEFA KURBAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. ATIF AKGÜN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. AYGÜL UÇAR

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. HİCRAN MİRZAYEVA

Azərbaycan Emek və Sosial Münasebetlər Akademisi, Azərbaycan

DOÇ. DR. İBRAHİM ŞAHİN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. PINAR FEDAKÂR

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. SONER YILDIRIM

Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH ÜSTÜN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ M. FATİH SANSAR

Ege Üniversitesi, Türkiye

Dr. TİMUR B. DAVLETOV

Türksoy

ARAZ ASLANLI

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, Azərbaycan

ONUR KURULU

PROF. DR. NECDET BUDAK

Ege Üniversitesi Rektörü, Türkiye

PROF. DR. AHMET VECDİ CAN

Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü, Kuzey Makedonya

PROF. DR. AKHMED REYMOV

Karakalpak Üniversitesi Rektörü, Özbekistan

QULU NOVRUZOV

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası Rektörü, Azərbaycan

QARAŞOV HÜSEYN TAPDIQ OĞLU

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

ZAFER QAZENFER OĞLU KURBANOV

Azərbaycan Devlet Tarım Üniversitesi Rektörü, Azərbaycan

DOÇ. DR. SAMEDİN KRRABAJ,

Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi Rektörü, Kosova

SULTAN RAEV

Türksoy Genel Sekreteri, Türkiye

E. PROF. DR. FİKRET TÜRKMEN

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Müdürü, Türkiye

BİLİM KURULU

PROF. DR. ABDULLAH SOYKAN

Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ABDULLAH TEMİZKAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ABİDİN TEMİZER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. AHMET ÖZGÜR GÜVENÇ

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ALAATTIN AKÖZ

Selçuk Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ALİ DUYMAZ

Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ALİ EROL

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ALİ YAKICI

Gazi Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ALEKSANDAR KADIJEVIĆ

Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

PROF. DR. AZAMAT ZİYO

Özbekistan Tarih Enstitüsü, Özbekistan

PROF. ANATOLİY ALEKSEYEVİÇ BURTSEV

M. K. Ammasov Kuzey Doğu Federal Üniversitesi, Rusya Federasyonu

PROF. DR. ANISORA POPA

Galați "Dunărea De Jos" Üniversitesi, Romanya

PROF. DR. BEKİR KOÇLAR

Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. BURUL SAGINBAYEVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan

PROF. DR. CABBAR İŞANKUL

Özbekistan Bilimler Akademisi, Özbekistan

PROF. DR. EMINA BERBIĆ KOLAR

Osijek Josip Juraj Strossmayer Üniversitesi, Hırvatistan

PROF. DR. HAKKI ÇİFTÇİ

Çukurova Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. HALİL İBRAHİM ŞAHİN

Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. HASAN BABACAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. HAŞİM AKÇA

Çukurova Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. İBRAHİM ATILLA ACAR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. İBRAHİM SERBESTOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. JEENBEK ALYOV

Manas Üniversitesi, Kırgızistan

PROF. DR. MARUFCAN YOLDAŞEV

Özbekistan Devlet Sanat Ve Medeniyet Enstitüsü, Özbekistan

PROF. DR. MEHMET TEMİZKAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. METİN EKİCİ

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. MIRZAHAN EGAMBERDİYEV

Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan

PROF. DR. MUHARREM KASIMLI

Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

PROF. DR. MUHTAR İMANOV

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Azerbaycan

PROF. DR. MUSTAFA ARSLAN

Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. MUSTAFA MUTLUER

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. MUSTAFA FEDAİ ÇAVUŞ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. MÜBARİZ SÜLEYMANLI

Azerbaycan Devlet Medeniyet Ve İncəsənət Universiteti, Azərbaycan

PROF. DR. NASİRCAN ULUKOV

Namangan Devlet Üniversitesi, Özbekistan

PROF. DR. NESRİN DEMİR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. NIHADA DELIBEGOVIĆ DŽANIĆ

Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek

PROF. DR. OSMAN KARATAY

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. OSMAN KÖSE

Millî Savunma Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ŞAKİR İBRAYEV

Avrasya Millî Üniversitesi / Kazakistan

PROF. DR. TÜRKAN ERDOĞAN

Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. YÜKSEL AKAY UNVAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

PROF. VASİLİY VASİLYEVIÇ İLLARİONOV

M. K. Ammasov Kuzey Doğu Federal Üniversitesi, Rusya Federasyonu

PROF.DR. VAQİF SULTANLI

Bakü Devlet Üniversitesi Azərbaycan

PROF. DR. VEFA KURBAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. VLADİMİR POLYAKOV

Yakubov Kırım Mühendislik Ve Pedagoji Üniversitesi, Kırım

PROD. DR. ZAKİR AVŞAR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ZAFER GÖLEN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

PROF. DR. ZEKİ KAYMAZ

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. ALINA BEATRICE CHEŞÇĂ

Galaţi "Dunărea De Jos" Üniversitesi, Romanya

DOÇ. DR. BANU TANRIÖVER

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. BAKHİTBAY PALVANOV

Berdak Karakalpak Devlet Üniversitesi, Özbekistan

DOÇ. DR. BİLAL YILDIRIM

İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi

DOÇ. DR. BURAK GÖKBULUT

Yakın Doğu Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

DOÇ. DR. DİLNUR KASIMOVA

Almatı Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan

DOÇ. DR. DIMITAR V. ATANASSOV

Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan

DOÇ. GAVRİL GRİGORYEVİÇ TOROTOYEV

M. K. Ammasov Kuzey Doğu Federal Üniversitesi, Rusya Federasyonu

DOÇ. DR. GULNAZ YAGAFAROVA

Ufa Federal Araştırma Merkezi, Başkurdistan/Rusya Federasyonu

DOÇ. DR. HARUN ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. HASAN UÇAR

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. JAZİRA AGABEKKIZI

Nazarbayev Üniversitesi, Kazakistan

DOÇ. DR. KAKACAN JANBEKOV

Türkmenistan

DOÇ. DR. MARIJAN PREMOVI

Karadağ Üniversitesi, Karadağ

DOÇ. DR. MERİÇ ERASLAN

Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. MUSTAFA GÜLTEKİN

Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. MUSTAFA YENİASIR

Yakın Doğu Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

DOÇ. DR. MUVAFFAK DURANLI

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. NAZIM CAFERSOY

Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi, Azerbaycan

DOÇ. DR. NEVRİYE AHMEDOVA ÇUFADAR

Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Bulgaristan

DOÇ. DR. OQTAY QULİYEV

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (Unec), Azerbaycan

DOÇ. DR. REYHAN HABİPLİ

Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

DOÇ. DR. RUHİ İNAN

Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. RUSLAN ARZİYEV

Abay Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan

DOÇ. DR. SERDAN KERVAN

Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi

DOÇ. DR. TELMAN NUSRETOĞLU

Hazar Üniversitesi, Azerbaycan

DOÇ. DR. YILMAZ ÖZKAYA

Ege Üniversitesi, Türkiye

DOÇ. DR. XHEMİLE ABDİU

Tiran Üniversitesi, Arnavutluk

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTEKİN ERDOĞAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERAH TÜRKER

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET FATİH SANSAR

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEMİŞ SYULEYMAN

Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi Bulgaristan

DR. ÖĞR. ÜYESİ MERTCAN AKAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET ŞEN

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ NAGİHAN BAYSAL

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ RÜÇHAN BUBUR

Ege Üniversitesi, Türkiye

DR. ÖĞR. ÜYESİ YAROSLAV PYLYPCHUK

Dragomanov Ulusal Pedagoji Üniversitesi, Ukrayna

DR. ÖĞR. ÜYESİ OMİD SHOKRİ

George Mason Üniversitesi, ABD

DR. HASAN BELLO

Albanoloji Çalışmaları Enstitüsü, Arnavutluk

DR. HİGASHİTOTSU KUTLUK

Kagoşima Uluslararası Üniversitesi, Japonya

ÖĞR. GÖR. FERRUH MUHAMMED OĞLU RAHİMLİ

Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi, Azerbaycan

SEKRETARYA

DR. ÖĞR. ÜYESİ M. FATİH SANSAR

Ege Üniversitesi, Türkiye

ÖĞR. GÖR. KENAN DOĞAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. SEÇİL ÖRAZ BEŞİKÇİ

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. ŞİMA DOĞAN BALCI

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. ALİ BALCI

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. GÖKÇE EMEÇ YÜCESOY

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. RECEP EFE ÇOBAN

Ege Üniversitesi, Türkiye

ARŞ. GÖR. ŞENGÜL AYGÜMÜŞ

Ege Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Environmental Migration and Türkiye: A Demographic Problem in the Near Future	1
Anaerkillik ve Tarımda Kadının Rolü	13
Jeopolitikte Örnek Olay İncelemesi: Kırım	18
Osmanlı Son Döneminden Günümüze Adalar Denizi.....	27
Kültürel Diplomaside Çevirinin Konumu: Türkiye Örneği.....	41
İfadeler Sosyal Ağın Ayrılmaz Bir Parçasıdır	57
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sanal Müzeleri Eğitsel Amaçlı Kullanması İle İlgili Görüşleri	62
Türk Cumhuriyetlerinin Eğitim Sistemlerinin Uluslararası Kriterler Bağlamında Değerlendirilmesi.....	83
Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerine İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi.....	91
Yabancı Dilden Çevrilmiş Matematik Terim Kısaltmalarının Kavram Yapılandırmasına Etkisi (Ebas, Eküs Örneği)	102
The Effect of Drugs On Family Structure.....	127
Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim İhtiyaçlarının İncelenmesi	145
Vatanseverlik Değerinin Öğretimine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri	151
MEB Tarafından Yürütülen (Yögep-1) Yönetici Geliştirme Projesine İlişkin Bir Değerlendirme	157
Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Kesintisiz Öğrenme Yaklaşımı ile İncelenmesi	168
Görme Engelli Bireylerde Heykel Eğitimi	182
Türk ve Azerbaycan Hukukunda Olağanüstü Zamanaşımına Dayanarak Mülkiyet Hakkını Kazanabilecek Kişiler	193
Akıllı Kent Uygulamaları ve Sorunlar: Samsun Örneği.....	203
Evlat Edinme Sürecinde Yer Alan Bireylerin Evlat Edinmeye Yönelik Görüşleri: Örnek Olay İncelemesi.....	219
Ahlı Yaşına Çatmış Vətəndaşların Sosial Mühitə Adaptasiya Problemi	232
Türk Devletleri Teşkilatı'nı Oluşturan Ülkelerin İş Kazaları Bakımından Karşılaştırılması ...	237
Azərbaycanda valideynlərini itirmiş uşaqlarla sosial işin mövcud vəziyyəti.....	243
Otel Hizmet Bileşenleri ile Otel Performansları Arasındaki İlişkinin Web 2.0 Verilerine Göre Analizi: Bakü Alan Araştırması.....	249
Analysis of Hotel Service Quality Attributes Based on Big Data Through Online Customer Generated Reviews: Case of Almaty.....	260
Covid-19 Salgınının Uluslararası Turizme Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme	271

Presentation ID / Sunum No= 392

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Environmental Migration and Türkiye: A Demographic Problem in the Near Future

Assoc. Prof. Dr. Tuncay Ercan Sepetcioglu¹, Researcher Hilal Demirci²

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
tesepetcioglu@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9906-1529

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
hdemirci994@gmail.com

*Corresponding author: Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

Abstract

Human beings shape their life with the effect of the conditions in nature and can exist in relation to it. They are also constantly struggling with the environment in which they live, by using the developing technology in order to increase the level of welfare; and are changing nature as well. Environmental problems which threaten the future of humanity more and more each year, emerge as a result of this struggle and change. As the global climate crisis worsens, an increasing number of people are being forced to flee their homes due to natural disasters, droughts, and other weather events. These people are sometimes called “environmental migrants” or “climate refugees”. Environmental migrants or climate refugees are people who are forced to leave their home region because of sudden or long-term changes to their local or regional environment. These changes compromise their well-being or livelihood and cover increased drought, desertification, sea-level rise, and disruption of seasonal weather patterns. Environmental migrants may flee or migrate to another country, or they may migrate internally within their own country. According to statistics published by the Internal Displacement Monitoring Centre, every year since 2008, an average of 26.4 million persons around the world have been forcibly displaced by floods, windstorms, earthquakes or droughts. So, what is environmental migration and who are environmental migrants? How does climate change exacerbate the migration/refugee crisis? What actions should governments take and what can be done about it? In this paper, we explore in environmental anthropological methodology the questions above and possible future developments in Türkiye.

Keywords: Climate Change, Migration, Environmental Migration, Climate Refugees, Türkiye

1. Human and Environment Relation: From an Anthropological Standpoint

The environment is the space in which living things are connected by vital bonds, impacted by, and also affected in a number of different ways (Güney, 2003, p.13). Men’s reliant existence on nature lies behind their relationship with the environment. Since man is an entity that finds life in nature, shapes his life with the effect of the conditions in nature and can be compelled to exist in relationship with

nature. However, the coexistence (or forced relationship) between man and the environment has been structured around man's own needs and foresight, and man has centred his standing by relegating all other living beings to a secondary level.

Gerhard Lenski studies human societies from three perspectives: a) pre-industrial societies; b) industrial societies; and c) post-industrial societies. Industrial society, which is a form of society that incorporates factory production as a result of the Industrial Revolution that evolved in England in the last quarter of the 18th century, varies drastically from agricultural societies, an era of machinery, energy, and intensive production. During this time period, energy sources and raw materials that were utilized were diversified. This period resulted in a slew of further consequences, such as rural-urban migration, population growth, and increased consumption and production (Lenski and Lenski, 1974). However, during man's 2 million years on earth, 99 percent of the time he has obtained food by more fundamental methods (like gathering wild plants, hunting wild animals, and fishing). Lee and DeVore have noted that of the 80 billion men who have ever lived, 90 percent have been hunter-gatherers and 6 percent agriculturalists (1968, p.3). As part of an industrial society, the others (who have been living in 18th century onwards) are among the remaining 4 percent. Nevertheless, the process that began with the Industrial Revolution, as well as the urbanization and demographic problems that were triggered by this process, led to the rapid destruction of nature; and environmental disasters that are nearly impossible to recover were faced (Gül, 2013, p.18). Indeed, minor environmental crises have erupted several times throughout human history, and many pre-industrial societies irreparably altered their ecosystems. For instance, many regions in the Middle East and Sub-Saharan Africa (as well as other regions of the world) have been desertified throughout the last millennium due to deforestation and excessive herding (Eriksen, 2015, p.312). To tell the truth, although there are precedents, human societies have altered the ecosystem in which they live more and more during the last century due to their survival and irrepressible ambitions. Humans, particularly in the decades following World War II, have been grappling with their environment and trying to improve their welfare through the use of technology. Due to a desire for technology, people are consuming more natural resources, which in turn cause a need for energy. Consumption habits have also altered as a natural consequence of all these. Meeting these altered consumption habits, as well as the demands of an urbanized population brought along increased output and energy usage. If the alterations in the environment are detrimental at the end of this interrelated process, these are referred to as environmental problems (Alım, 2006, p.600). Today, climate change and environmental problems are among the most important problems of humanity. The most important cause of climate change is the human being himself and his lifestyle (Dam, 2019, p.11).

Environmental problems unquestionably jeopardise the future of humanity. While it is possible to categorize these environmental problems by polluted air, unusable and inadequate water supply and soil degradation, as well as noise and visual pollution that continues to increase each passing day, radioactive, chemicals, light, solid, and vibration pollution should all be included in this categorization. Additionally, the environment is harmed by factors such as earthquakes, floods, droughts, desertification, and global warming (Kanlı and Başköy, 2018, p.27). In our world, where global environmental problems have taken on threatening extents, the pursuit for sustainable development models has raised interest in local sustainable economic models, and thus the application dimensions of ecological (environmental) anthropology gain significance increasingly (Ersoy and Özbudun, 2003, p.255). As for the relation between anthropology and migration, anthropologists have made significant contributions to the interdisciplinary field of migration studies. Despite its roots in narrowly focused attention on communities within defined spaces, cultural anthropology has become a prominent source of immigration-migration theory and, reciprocally, immigration-migration studies have become an inextricable part of cultural anthropology (Horevitz, 2009, p.755). Today, researches in the field of ecological anthropology look at environmental changes and problems from multiple perspectives, and have a perspective that perceives and evaluates the environment as a whole (Aygün, 2005, p.54). Mankind has irreparably disrupted the natural cycle, and environmental problems have risen to prominence as one of the world's major concerns in the 21st century. This study examines the concept of climate refugees created by environmental problems in the context of the relationship between environment and migration, as well as the probable consequences for Türkiye.

Figure 1: Due to climate change, according to Lennon, there will be ten major migration routes: 1) The Caribbean, Central America, and northern South America north to the United States; 2) Amazonia south to Paraguay, Bolivia, Argentina, and Chile; 3) Northern Africa north to Europe; 4) Central Africa south to southern Africa; 5) The Middle East northwest to Europe; 6) The Indian subcontinent northwest to Central Asia and Europe; 7) Southeast Asia north to China, Korea, Japan, and Russia; 8) Malaysia and Indonesia south to Australia; 9) Polynesia and Melanesia to Australia and around the world; 10) Australia southeast to New Zealand. The arrows on the map above indicate the locations where initial regional migration will occur. As the global temperature continues to increase, migration will proceed further north and south (Lennon, 2020).

2. Environmental Migration and Climate Refugees

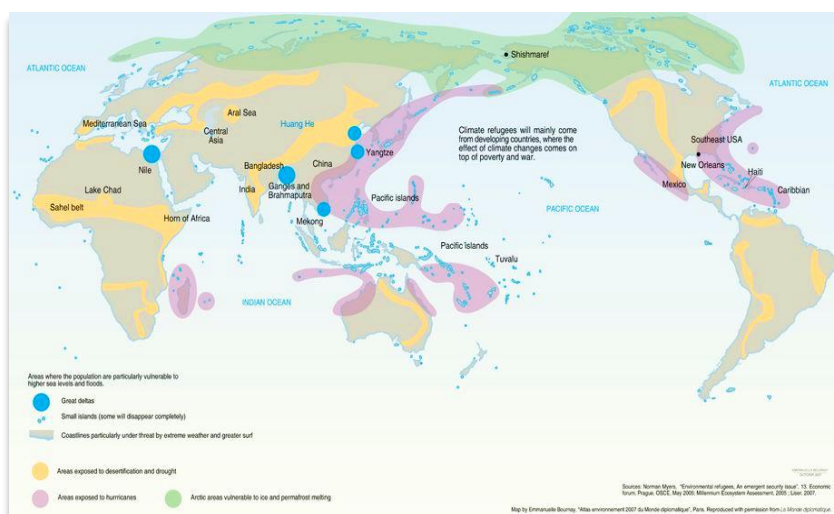
Migration (both today and throughout history) is a significant issue for societies and political systems, frequently spanning decades. Many factors such as hunger, drought, poverty, the loss of feeding grounds for their animals, or wars force people to abandon their lands and migrate to other locations. Communities that abandon their existing territories and move to other places both have social and economic challenges in their new places and affect the societies into which they immigrate (Mutlu, İrdem and Üre, 2015, p.82). It is also referred to as the settlement of people in new territories where they would continue their lives after abandoning their previous locations throughout history to get rid of adverse natural conditions, to reside in safer regions to continue to survive, to be emancipated from imposed oppressions, to build social spaces for them and to continue their lives in more suitable conditions (Altunç, Karamuş and Akyıldız, 2017, p.77). These massive migrations around the world for a variety of causes have brought out the concept of refugee. The Geneva Convention, 1951 defines a refugee as “*anyone who is outside the country of his nationality and is unable or, owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion*”, is unwilling to avail himself of the protection of that country” (UN High Commissioner for Refugees, 2011, p.3). Although the 1951 Geneva Convention defined the concept “refugee,” the notion “climate refugee,” which is intimately linked to climate change, only existed after the 1990s, when climate change debates began. Even though the people are often called “climate refugees” or “environmental refugees”, Ekşi specifies that they do not fall within the definition of refugee under the 1951 Geneva Convention on the Legal Status of Refugees; she states that the laws of certain countries provide “complementary protection” or “temporary protection” to climate refugees or environmental refugees. However, no protection is envisaged in the laws of some countries regarding climate refugees (Ekşi, 2016). At the 1992 Rio World Environment Summit, it became possible to define climate change as a global concept and acknowledged it as a problem. Since the notion has been acknowledged, countries throughout the world have begun to develop policies targeted at averting climate change, no matter how modest. Climate change, which has taken a place in the literature with

the policies that have been attempted to be developed and a limited number of academic papers, has become one of the major gripes that are being attempted to be solved both in the international arena and in the academic setting, alongside concepts such as desertification, climate crisis, and climate refugees. The climate, which has altered since the earth was formed, has also ushered in a new era, as the human factor has begun to affect the climate since the mid-1900s (Kanlı and Başköy, p.27-28). Climate change, in broad terms, refers to natural alterations that have taken place slowly and progress over time as a result of macro-scale changes in climatic conditions (ibid., p.28).

Dun and Gemenne states that terms and concepts such as environmental migration, climate change-induced migration, ecological or environmental refugees, climate change migrants and environmentally-induced forced migrants are found scattered throughout the literature. The main reason for the lack of definition relating to migration caused by environmental degradation or change is linked to the difficulty of isolating environmental factors from other drivers of migration. Another major hindrance lies in the confusion of forced versus voluntary migration (Dun and Gemenne, 2008, p.10). The concept of refugee, which is significant for this study, is one that is experienced as a result of climate change and natural disasters and takes place in the literature under several titles such as “climate refugees,” “ecological refugees,” and “environmental refugees.” Migration is surging daily as a result of environmental degradation caused by natural disasters, which would produce major challenges for society in the future. According to the definition by Ziya, “climate migration” refers to the movement that comes as a result of natural disasters such as floods, earthquakes, droughts, and tsunamis that strike a particular location (2012, p.230). It is also possible to describe climate refugees as persons who try to cope with the challenges they face while continuing their lives. Likewise, Ertan thinks that people see migration as an option due to environmental and climatic factors (Ertan, 2018). Recently, several studies have been conducted on this issue worldwide. According to Kanlı, the primary causes that contribute to the emergence of the concept of climate refugees are natural disasters and catastrophes associated with climate change, such as major earthquakes, floods following heavy rain, and droughts. People abandon their lands as a result of these events and temporarily or permanently immigrate to other settlements (Kanlı and Başköy, p.28). Additionally, the *United Nations Environment Program* (UNEP), issued in September 2015, predicts that climate change would affect migrant flows in three main ways: First, the impacts of over-warming in some regions would gradually reduce agricultural productivity. The efficacy of clean water and fertile soils on the ecosystem would be eroded day by day. Second, the upsurge in weather events (especially excessive rainfall, abrupt river floods in the tropics, etc.) would affect a growing number of individuals and induce mass displacement. Third, rising sea levels would permanently destroy countries with wide and low coastlines, uprooting millions of people and causing climate migration (Zetter, 2015, p.4).

Having looked at how climate change functions in the creation of concepts, such as environmental migration and climate refugee, which represent distinct aspects of migration, it appears that scientists agree on the role of greenhouse gases. The current impact of human-sourced greenhouse gas emissions on the world is believed to pose an unprecedented danger. Raising concerns on the instigating impact of climate change on migration, Apap stated that “climate refugees”, immigrants who abandon their lands due to natural disasters and climate change, lack their legal standing, and their fundamental rights are recognized within the framework of the General Assembly Conference, *Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, organized by the United Nations. “Climate refugees” were not recognized before this conference in 2018. The primary reason for this was that psychological and physical persecution took up a significant place in the concept of migration, and it was unknown where the “climatic migration / environmental migration” that occurred due to natural or climatic disasters would be exactly situated. The aforesaid convention intends to protect the rights of displaced people while also helping in addressing key economic, environmental, and social propellers that force them to abandon their communities and countries. However, the said instrument lacks pledges for the actions to govern the underlying factors of global mass migration. The issue of climate refugees and the status of the refugees in question could not find a place for itself as a category in the 1951 Convention. The context of this convention included people who seek or ask for protection owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion. This definition was not applicable to individuals displaced

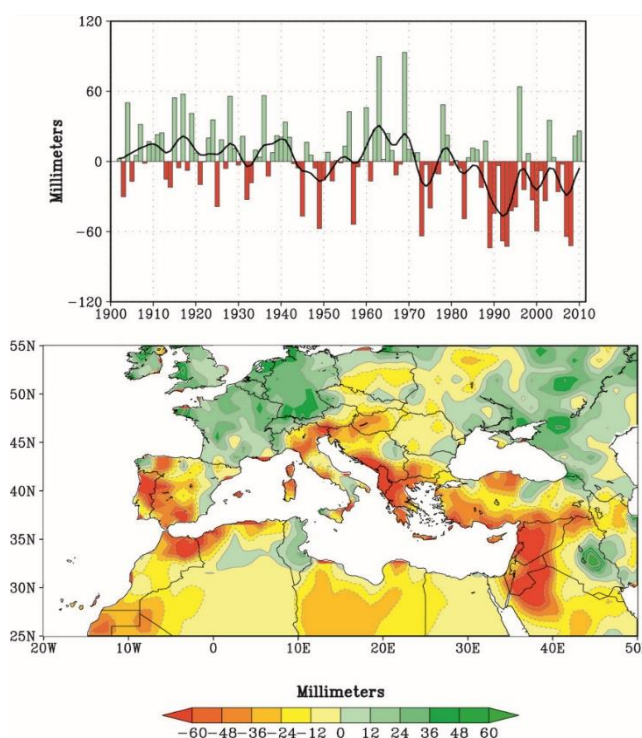
by climate, environmental and natural disasters. It has been difficult to assess environmental degradation as “violence/oppression” in the sense that the 1951 Refugee Convention is invoked (Apap, 2019, p.2).

Figure 2: A map showing where natural disasters caused/aggravated by global warming may occur, and thus where environmental refugees would be created. Türkiye, with other yellow-painted areas, is exposed to desertification or drought (Der Spigel, 2011).

It would be appropriate to use Chad as an example of a climate migration threat, as the northern half of the country stretches to the Sahara Desert and is in danger of serious drought. It is a fact that, as Abdulhakim states, this country is one of the poorest countries in the world. Around 87% of Chadians are classified as poor, according to the Multidimensional Poverty Index, which factors in health, education and living standards. That's the fourth highest rate in the world. The percentage who are “destitute” (63%), the most extreme category of poverty, is also the fourth highest in the World. Furthermore, in the 2017 climate vulnerability survey, Chad was declared the most imperilled country out of 186 countries. Since the middle of the 20th century, temperatures have been rising while precipitation has declined in Chad. This has resulted in the shrinkage of Lake Chad by 90%, the largest lake in the country's geography, together with the drawing water for irrigation and drought. The rapidly growing population of the country also intensifies the gravity of the situation. Research indicates that the people of Chad may migrate due to changing environmental conditions (Abdulhakim, 2017). In a briefing at the European Parliament in May 2018, it was noted that environmental changes might have a huge impact in the future, particularly in coastal and lowland countries like Vietnam, the Netherlands, and some regions of the United States. Justin Ginnetti from *Internal Displacement Monitoring Center* (IDMC) noted that people are twice as likely to be displaced than they were in the 1970s, and underlined that the process would be accelerated by rapid population growth, urbanization, and exposure to natural disasters (Apap, 2019, p.2). Also, according to the 2013 World Disaster Report of the *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies* (IFRC), Though not all of them are attributable to climate change, it is noted that extreme weather events impacted more than 320 million people in 2010, with the highest figure in this century (Zetter, 2015, p.3).

Individuals are forced to abandon their lands due to environmental imbalances caused by wars and continue their lives in other geographies. Against the backdrop, the massive influx of Syrian migrants into Türkiye since 2011 might be described as climate refugees. This mass migration is the largest influx that Türkiye has witnessed in recent years, and the refugee crisis it has produced. It should be noted that the war in Syria, as well as six droughts that occurred throughout time from the 1900s to 2005, had a role in the migration of Syrians. Monthly precipitation ratios have fallen by much to 1/3 during these dry seasons. Unlike the past six droughts, the seventh drought, which spanned from 2006 to 2010, persisted through all four seasons. Syrians have been unable to cultivate their lands and sustain their livelihoods due to the drought, which also impacted the southeast of Türkiye (Gleick, 2014, p.332).

Figure 3: (top) Observed time series of Mediterranean (30°-45°N; 10°W-40°E) cold season (November-April) precipitation for the period 1902-2010 and (bottom) the observed change in cold season precipitation for the period 1971-2010 minus 1902-70. Anomalies (mm) are relative to the 1902-2010 period. Solid curve is the smoothed precipitation time series using a nine-point Gaussian filter (Hoerling et al. 2012, p.2147).

The *Internal Displacement Index Report*, published annually by the *Internal Displacement Monitoring Center* (IDMC), stands out as the most competent authority by examining people who have been forced to abandon their lands in order to escape conflicts and disasters, synthesizing their stories into a systematic data and analysis and presenting it as a report. IDMC conducts research globally on the causes of why migrants are displaced, and thereby, what policy could be established and what operational actions may be implemented in the future to mitigate displacement risk and improve people's lives. The first IDI report, published in 2020, explored the drivers and effects of internal displacement in 46 countries. The second report, published in 2021, provides interesting data to governments on the displacement of countries (Cazabat and O'Connor, 2021). Moreover, IDMC is gradually preparing a report on environmental change and the disasters that might result from it. These reports examine the magnitude of internal displacement, its drivers and impacts. The 2021 *Internal Displacement Index Report*, which examines 46 countries, contains data that will constitute climate-related migration. Afghanistan is one of those countries. Although displacement in Afghanistan as a result of natural disasters reduced from the last year, 46 thousand people were displaced, mostly due to floods (ibid., p.45). Somalia is another country included in the report, with remarkable data. More than one million Somali citizens were displaced in 2020 forced by natural disasters mainly due to excessive rainfall and floods. Another displacement in Yemen in 2020 is due to rainfall (ibid., p.117). Yemen, where there are heavy rainy seasons, has recorded 223 thousand new displacements due to floods (ibid., p.135). In 2020, 705 thousand new cases of displacement were identified in Indonesia. Although house losses due to storms, landslides caused by excessive rainfalls, earthquakes and volcanic activities contributed to these displacements, floods triggered the majority of 705 thousand displacements (ibid., p.83). According to the IDMC report, while floods are the most common cause of displacement induced by climate change in countries, environmental factors such as forest fires, earthquakes, volcanic eruptions, and rise of sea level can also be cited as causes of displacement. Syria, where the conflict has recently escalated, has also induced internal migration due to forest fires, especially along the coastlines. According to the *International Displacement Index Report*, forest fires displaced 25 thousand people (ibid., 2021, p.125).

According to IDMC data, climate change is also a factor that contributes to the displacements of people across Europe and Central Asia. Extreme weather events, particularly in 2021, raise concerns. Forest fires in the summer led to mass migration across the Mediterranean region, particularly in Türkiye. According to the statistics, the fires that displaced at least 100,000 people provide an indication of the magnitude of future migration driven by climate change. Due to the climate crisis, record-breaking rainfall in Western Europe and catastrophic tornadoes and storms that caused substantial destruction in Central Europe resulted in displacements. While disasters such as floods, storms and tornadoes struck Europe, drought and water shortages in Central Asia exacerbated tensions between Kyrgyzstan and Tajikistan. Due to water shortages and drought, these two countries have been at odds over the water distribution system (IDMC, 2022). Turgut points out that unless efficient international steps are taken, environmental migration would become a catastrophic problem in the very near future for all humanity (Turgut, 2018).

Figure 4: *The waters of Beyşehir Lake, in Konya city Türkiye, receded approximately 50 meters from the shore (Hürriyet, 2021). However, this lake is of great value in terms of fishing for the local people (Atay, 2005).*

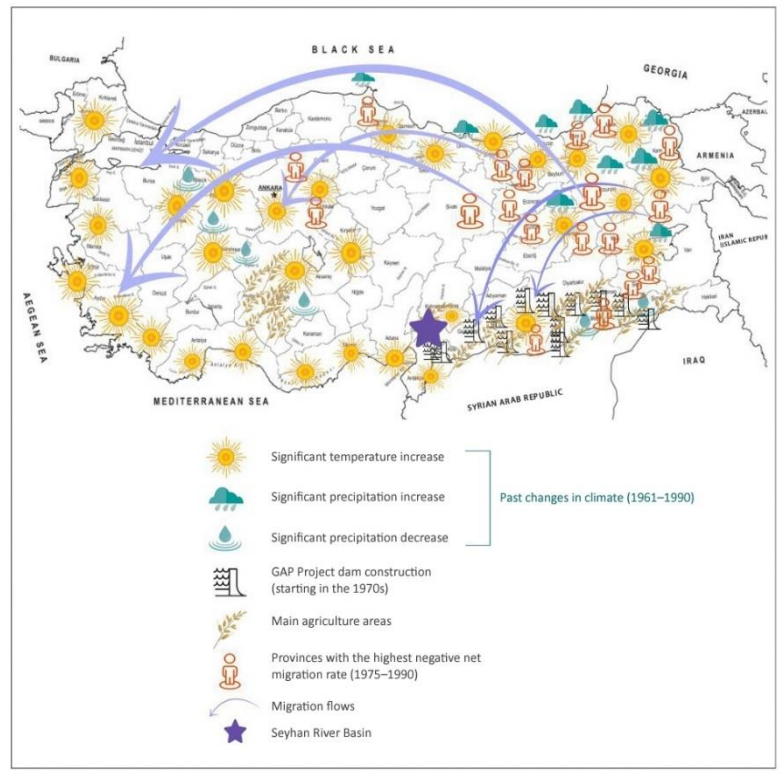
3. Facts and Risks: Environment and Climate Crisis in Türkiye

It is possible to divide the historical development of environmental policies in Türkiye into four periods: a) Pre-Republican period (it is not possible to talk about a comprehensive environmental policy in this period); b) the period from the proclamation of the Republic in 1923 to 1963 (the concept of environment gradually came to the fore in this period); c) between the years of 1963-1982 (the concept of environment was included in the development plans of this period and environmental policies were developed.); d) the period from 1982 to the present (in this period, environmental policies have become concrete in the eyes of the Turkish state) (Bozkurt and Kaman, 2018, p.56). However, it is certain that the measures that have been carried out are not at the desired level. Türkiye, caught between continents, seas, climates, political regimes, tensions, and wars, is both a sufferer of and a source of the global climate crisis (although not one of the leading countries). Türkiye is one of the countries with the greatest global population flows due to its geographical location, both in terms of immigration and as a transit country, particularly towards the European Union. In Türkiye it is important to mention that population concentration tends to continue in metropolitan areas and large cities. Direction of migration is generally from east to west, from inland to large cities and coastal area, Istanbul being the most important centre of attraction (as cited in Cadez and Hevia, 2016, p.3).

This massive influx into Türkiye has political, economic, social, and cultural repercussions, as well as environmental impacts (Mutlu, İrdem and Üre, 2015, p.36). Türkiye, whose population is expected to exceed 100 million by 2030, is estimated to need 100 cubic meters of water per capita in that year. And with this ratio, Türkiye will become a country that suffers from water shortages. Indeed, according to NASA maps from January 2021, Türkiye has begun to confront water shortages (Patel, 2021). According to NASA data, many water reservoirs around Istanbul, Türkiye's most populated city (with a population of 15,840,900), which is undergoing severe drought, have dropped to their lowest level in

the last 15 years. Furthermore, the photographs of groundwater quantity captured by NASA using GRACE-FO satellites raise an alarm. Groundwater is a vital source of irrigation as well as drinking water. The *World Wildlife Fund* (WWF), on the other hand, issued a second critical warning after NASA, predicting that water shortages would emerge in ten cities, including Istanbul and Ankara (Congar, 2021). Moreover, Türkiye, which has lost 300,000 hectares of wetland in the last 40 years due to dryness, filling, and interference with water systems, suffers from water loss in wetlands, lakes, and rivers. The current conjuncture and the geopolitical structure of Türkiye have positioned the country as one of the most vulnerable countries to climate change, drought, and desertification. The *World Desertification Risk Map* indicates the Central Anatolia and South-eastern Anatolia Regions (primarily Konya and Iğdır Plains), which are agricultural production hubs in Türkiye and have lands that are more than half arid, semi-arid, and humid as endangered regions. A drought of this extent would trigger an internal and external migration that will negatively affect the demographic structure in Türkiye (Mutlu, İrdem and Üre, 2015, p.26-27). Despite Türkiye's collaborations with the *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC), the *United Nations Conference on Environment and Development* (UNCED), the *United Nations Framework Convention on Climate Change* (UNFCCC), the *Kyoto Protocol*, these efforts are insufficient. The Paris Convention entered into force in Türkiye even in 2021 (Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change, 2021). Through the Kyoto Protocol, the regime covers a range of gases, as well as emissions from all economic sectors, leading to linkages of multilateral discussions on energy, transportation, forestry, agriculture and broader issues related to trade and investment (Sugiyama, 2005, p.3).

Figure 5: *Combination of climate change and migration flows in Türkiye* (Cadez and Hevia, 2016, p.5).

Global climate change, induced by humans with their own hands, also demonstrates its impacts on agricultural activities. There is a strong correlation between environmental problems and agriculture, and this correlation necessitates immediate precautions against (social, economic, and other) risks. According to Cadez and Hevia, Türkiye features diverse migration dynamics. Climate change consequences are impacting one of the main economic sectors of the country, i.e. agriculture. The increase in temperature, the melting of glaciers and the change in rain patterns raise the frequency and intensity of droughts, heat waves and shortages of water in the periods of cultivation, a situation that

threatens food security (as cited in 2016, p.1-2) and the empirical evidence shows that one of the most affected groups by climate change and environmental degradation in Türkiye are farmers (ibid. p.6). Therefore, the Turkish Ministry of Agriculture and Forestry takes the necessary measures to guarantee that the agricultural sector is less impacted by climate change, and conducts studies on issues and adaptation to minimize the effects of climate change in order to raise farmer awareness (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2021, p.15-16.). Droughts, floods, and forest fires have all been caused by climate change in Türkiye, resulting in degradation of soil quality, a drop in agricultural productivity, and an interruption in sustainable food safety. Drought in agriculture has also led to environmental migration, particularly from rural to urban settings. These changes continue to affect societies by cascading impacts like a domino.

Earthquakes are the major source of displacement in Türkiye induced by disasters, according to the 2021 *Internal Displacement Index Report*, published by IDMC. According to the report, earthquakes accounted for most of the 41 thousand migrations, induced by disasters, recorded in Türkiye. Furthermore, the report indicated that the lack of data could not give a clear indication of how many of the 41 thousand persons were displaced due to earthquakes, forest fires or floods (Cazabat and O'Connor, 2021, p.129). The recent climate change has led to an increase in temperature and drought. Türkiye, on the other hand, manifested itself through forest fires, which was the major negative outcome of this temperature rise and drought. The acceleration of temperatures above the seasonal averages resulted in a significant increase in the number of fires (Avcı and Korkmaz, 2021). Most of the forest fires in the Aegean and Mediterranean Regions, especially in 2021, are attributed to global warming. As for the pattern of precipitation, it is increasing in the northern part of the country and decreasing in the south-eastern part of the country will continue. The changes in temperature and precipitation patterns will influence the duration and intensity of droughts. Sea-level rise will impact low-lying areas of the river deltas and coastal areas. Overall, changes in the climate will increase the water stress (Cadez and Hevia, 2016, p.3).

While rural areas in Türkiye, are being vacated with the migration from rural to urban, population agglomerates in the cities, and this influx detrimentally (negatively) affects the physical and social structure of villages and cities. The western and coastal regions of Türkiye, have a high rate of immigration, however, the fertile agricultural lands, forests and wetlands in these areas are endangered, limited soils in these sites are depleted rapidly, and visual, noise, and light pollution are encountered due to the rising population pressure in these regions, which have natural and historical resources that provide significant revenue for the country, particularly tourism. Although it is a mystery how long and how well these regions would resist this pressure, the irreversible change in the environment raises the possibility of environmental migration from these places to other places in the medium run.

Conclusion

Human beings shape their life with the effect of the conditions in nature and can exist in relation to it. They are also constantly struggling with the environment in which they live, by using the developing technology in order to increase the level of welfare; and are changing nature as well. Environmental problems which threaten the future of humanity more and more each year, emerge as a result of this struggle and change. As the global climate crisis worsens, an increasing number of people are being forced to flee their homes due to natural disasters, droughts, and other weather events. These people are sometimes called “environmental migrants” or “climate refugees”. Environmental migrants or climate refugees are people who are forced to leave their home region because of sudden or long-term changes to their local or regional environment. These changes compromise their well-being or livelihood and cover increased drought, desertification, sea-level rise, and disruption of seasonal weather patterns. Environmental migrants may flee or migrate to another country, or they may migrate internally within their own country. According to statistics published by the *Internal Displacement Monitoring Centre*, every year since 2008, an average of 26.4 million persons around the world have been forcibly displaced by floods, windstorms, earthquakes or droughts (Apap, 2019). As for disaster displacement, according to the IDMC 2022 Mid-Year update on internal displacement, disasters triggered far fewer displacements in the region than conflict in the first half of the year. The most significant event was in Turkey, where flash floods affected several Black Sea provinces after heavy rains that began on 26 June in 2022. Nearly 2,800 evacuations were recorded. The Black Sea region is prone to flooding, events

are becoming more intense and the risks residents face are aggravated by unregulated development (IDMC, 2022).

The geography, in which Türkiye is situated, has witnessed numerous population movements throughout history. Migration due to climatic change has also begun to emerge gradually, and it is obvious that the numbers and impacts of this migration will expand rapidly in the near future. New strategies should be developed for this migration, which Türkiye highly welcomes on both a national and international scale, and worldwide research on environmental displacement should be conducted. It is clear that the depletion of vital resources will cause major problems in the coming years in Türkiye as well as in the rest of the world.

Figure 6: Due to the flood that occurred in the Black Sea region of Türkiye in mid-August 2021, the authorities announced that 71 people died, and 341 people were evacuated in Bartın city, 1480 in Kastamonu and 560 in Sinop (Politikvol, 2021).

The damage by human beings to the world is increasing each passing day. International official and volunteer groups, governments, all types of institutions/organizations such as non-governmental organizations, and, of course, people all play major roles in preventing this destruction. Many factors, such as unsustainable economic growth, industrialization, and mass production, which has become an icon of the modern world, and the consumption habits associated with them, trigger environmental problems and climate change. All kinds of environmental adversity result in being untenable/inhabitable for the people of that region. And this ultimately results in the migration of communities from that region. Concepts, such as “environmental migration” and “climate refugee,” which have just recently been introduced the social scientific literature, will undoubtedly become more familiar in the near future, and more comprehensive studies on them will be conducted. For the time being, it can be spoken of as a recognition/identification issue for these migrants on a national and international scale. To tell the truth, despite recent efforts in this respect, no program for identifying and solving the problem has been developed, nor has a road map been drawn. The best practical strategy to prevent environmental migration, however, is to prevent environmental problems from occurring and/or to solve environmental problems without causing any consequences, such as migration. Environmental problems are perceived to be less problematic in developed countries than in developing and undeveloped countries. Therefore, there is a direct correlation between the fair distribution of resources, the priority of individual freedoms, and the preference of renewable energy sources over fossil fuels and a healthy environment. It is obvious that in this era when humans have consumed the most throughout their long history, it is also necessary to review their consumption habits. It is also a fact that the nonreactive behaviour of the individuals against environmental problems demonstrates that people have not developed the sensitivity of protecting the environment yet. And expecting the individuals who have not got the culture and consciousness towards protecting the environment to be powerful actors seems considerably difficult. Moreover, it is a fact that there is a close connection between climate change and migration. Above all,

policymakers need to recognise this link first, and consider that the country will face a serious demographic problem in the near future.

References

- Abdulkhakim, A. (2017). Chad is the country most vulnerable to climate change - here's why". Retrieved from www.theconversation.com. on 04 December 2022.
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye'de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu eğitim dergisi*, 14(2), 599-616.
- Altunç, Ö. F., Karamuş, K., Akyıldız, A. (2017). Uluslararası göç ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi. *Akademik sosyal araştırmalar dergisi*, 60(77), 76-85.
- Apap, J. (2018). The concept of climate refugee: towards a possible definition. Briefing. European Parliamentary Research Service (EPRS). Retrieved from www.europarl.europa.eu. on 01 March 2022.
- Atay, T. (2005). *Göl ve insan - Beyşehir Gölü çevresinde doğa kültür ilişkisi üzerine antropolojik bir inceleme*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Avcı, M., Korkmaz, M. (2021). Türkiye'de orman yangını sorunu: güncel bazı konular üzerine değerlendirmeler. *Turkish journal of forestry*, 22(3), 229-240.
- Aygün, B. (2005). *Ekolojik antropoloji: Antakya örneği* (Unpublished Doctoral Thesis). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bozkurt, Y., Kaman, D. (2018). *Yerel yönetimler perspektifinde Türkiye'de çevre politikaları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Cadez, T., Hevia, M. H. (2016). Environmental migration in Turkey: challenges, recognition and implications for policy. *Migration, environment and climate change: policy brief series*, 8(2), 1-8.
- Cazabat, C., O'Connor, A. (2021). 2021 internal displacement index report, internal displacement monitoring center. Retrieved from www.internal-displacement.org. on 05 December 2022.
- Congar, E. (2021, 22 Jan.). NASA'dan sonra WWF'dan Türkiye'ye uyarı: kuraklık kritik seviyeyi geçti, 10 il tehlikede. Retrieved from <https://tr.euronews.com>. on 08 April 2022.
- Dam, M. M. (2019). Küresel çevre sorunları. *Gündem çevre - Disiplinlerarası bir bakış*. Ankara: Alter Yayıncılık, 9-23.
- Der Spiegel. (2011, 18 Apr.). Photo gallery: is environmental migration really rising? Retrieved from www.spiegel.de. on 04 December 2022.
- Dun, O., Gemenne, F. (2008). Defining 'environmental migration'. *Forced migration review - climate change and displacement*, 31, 10-11.
- Ekşi, N. (2016). İklim mültecileri. *the Journal of migration studies*, 2(2), 10-58.
- Eriksen, T. H. (2015). *Küçük yerler, büyük meseleler - sosyal ve kültürel antropoloji*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ersoy, E., Özbudun, S. (2003). Ekolojik antropoloji. *Antropoloji sözlüğü* (Ed. K. Emiroğlu, S. Aydın), 253-255.
- Ertan, K. A. (2018). *İklimsel göç: dünyaya ve Türkiye'ye yansımaları* (Unpublished Master's Thesis). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

- Gleick, P. H. (2014). Water, drought, climate change, and conflict in Syria. *Weather, climate and society*, 6(3), 331-340.
- Gül, F. (2013). İnsan-doğa ilişkisi bağlamında çevre sorunları ve felsefe. *Pamukkale Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 14, 17-21.
- Güney, E. (2003). *Çevre ve insan (toplum doğa ilişkileri)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Hoerling, M., Eischeid, J., Perlwitz, J., Quan, X., Zhang, T., Pegion, P. (2012). On the increased frequency of Mediterranean drought. *Journal of climate*, 25(6), 2146-2161.
- Horevitz, E. (2009). Understanding the anthropology of immigration and migration. *Journal of human behavior in the social environment*, 19(6), 745-758.
- Hürriyet. (2021, 12 Jan.). Beyşehir Gölü'ne kuraklık tehlikesi. Retrieved from www.hurriyet.com.tr on 04 December 2022.
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC). (2022). 2022 mid-year update on internal displacement. Retrieved from <https://story.internal-displacement.org> on 05 December 2022.
- İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu*. (2021). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kanlı, İ. B., Başköy, D. (2018). Küreselleşme ve çevre sorunları bağlamında göç: İklim mültecileri. *Siyaset, ekonomi ve yönetim araştırmaları dergisi*, 3(27), 21-39.
- Lee, R. B., DeVore, I. (eds.) (1968), *Man the hunter: the first intensive survey of a single, crucial stage of human development - man's once universal hunting*. Chicago: Transaction Publishers.
- Lennon, D. (2020, 13 Feb.). Mass migration: the deadliest factor in climate change. Retrieved from www.emagazine.com on 04 December 2022.
- Lenski G., Lenski, J. (1974). *Human societies*. New York: McGraw-Hill.
- Mutlu, A., İrdem, İ., Üre, B. (2015). Ekolojik mültecilik. *Memleket siyaset yönetim (MSY)*, 10(23), 79-118.
- Patel, K. (2021). Turkey experienced intense drought. Retrieved from <https://earthobservatory.nasa.gov> on 08 April 2022.
- Politik Yol. (2021, 16 Aug.). Karadeniz'de can kaybı 71'e yükseldi. Retrieved from www.politikyol.com on 04 December 2022.
- Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change. (2021). Retrieved from www.cbs.gov.tr on 08 April 2022.
- Sugiyama, T. (2005). Where to? future steps for the global climate regime. *Governing climate - the struggle for a global framework beyond Kyoto*. Manitoba: International Institute for Sustainable Development (IISD).
- Turgut, N. Y. (2018). Çevresel göç ve çevre göçmenleri sorununun çevre hukukundaki yeri. *TBB dergisi*, 139, 287-346.
- UN High Commissioner for Refugees, (2011). *The 1951 convention relating to the status of refugees and its 1967 Protocol*. Geneva: UNHCR.
- Zetter, R. (2015). *Migration and environmental change: examining the relationship*. Science for environment policy - thematic issue: migration in response to environmental change, European Commission, 51, 3-6.
- Ziya, O. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri. *TBB dergisi*, 99, 229-240.

Presentation ID / Sunum No= 207

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Anaerkillik ve Tarımda Kadının Rolü

Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ

*Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü ssaritas@balikesir.edu.tr,
ORCID ID,0000-0001-8422-9950*

Özet

Tarımda kadın emeği konusu, genel yazında çoğunlukla bugün tüm dünyaya hakim olan ataerkillik çerçevesinde ele alınır. Toplumsal ve siyasal örgütlenmede erkeklerin tek otorite olduğu ataerkilliğin tersine, “ana”nın yani kadının toplumda etkin olması anlamına gelen anaerkilliğin, ilk dönemlerden itibaren toplumsal yapılanmanın temelini oluşturan tarım ekseninde ele alınması gerekmektedir. Ataerkillikten önce, varlığı tartışmalı olan anaerkil döneme ait bilgilerin çok kesin dayanakları olmamakla birlikte, arkeologların ve antropologların çalışmaları, tarımda kadın emeği konusunu irdelemek açısından önemli bilgiler verir. Söz konusu çalışmalarda genel olarak anaerkil düzende kadın soyunun devamlılığı, kadınların üretkenliği ve üstünlüğünden söz edilir. Bu bildiride anaerkilliği savunan araştırmacıların çalışmaları ışığında, kadın emeğinin anaerkillik çerçevesinde ele alınması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anaerkillik, Tarım, Kadın Emeği

Giriş

Tarım, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, insanoğlunun en temel yaşam kaynağı ve tüm toplumların en önemli geçim kaynağı olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde tarımla geçinen toplumlar doğadan faydalanarak daha fazla üretim elde etmek için bilgi, tecrübe ve birikimlerini artırdılar.

Tarımda kadının rolü ve önemi konusu, genel yazında çoğunlukla bugün tüm dünyaya hâkim olan ataerkillik çerçevesinde ele alınır. Toplumsal ve siyasal örgütlenmede erkeklerin tek otorite olduğu ataerkilliğin tersine, “ana”nın yani kadının toplumda etkin olması anlamına gelen anaerkilliğin, ilk dönemlerden itibaren toplumsal yapılanmanın temelini oluşturan tarım ekseninde ele alınması gerekmektedir. Öyle ki günümüzde anaerkil tartışmaların daha çok ataerkilliğin her zaman var olup olmadığı ile ataerkilliğin tüm toplumlara özgü olup olmadığıdır.

Anaerkillik kelime olarak Fransızcadan Türkçeye geçmiştir. Batı dillerinde bu kelimenin karşılığı Latince kökenli mater (anne) ile Yunanca achein (hükmetmek) kelimelerinden türemiş olan matriarka’ya denk gelir. Dolayısıyla ana erki olarak temellenen toplumlar “anerkil”, “maderşahi” ya da “matriarkal” toplumlar olarak adlandırılır. Anaerkillik en basiti ile toplum düzeninin kadının üstünlüğü veya hakimiyeti fikrine dayanan bir toplumsal örgütlenme fikrine dayanır. Hodder ise, anaerkilliği kadınların lider olduğu, neslin dişi çizgiyle oluştuğu ve doğallığın anneden kızlara geçtiği sistem şeklinde tanımlar. Burada farklı olan nokta dişil güç ve tanrısallıkla ilgili sorulardadır (2004:76–81).

Geçmişten beri tıpkı ataerkillik gibi anaerkil dönem de oldukça tartışmalı bir kuramdır. Çünkü ataerkillikten önce yaşandığı varsayılan anaerkilliğe de ait veriler kesin değildir. Ancak bu konularda sosyal bilimcilerin, özellikle de arkeologların ve antropologların çalışmaları hem bu döneme ait ve hem de bu dönemde kadının tarımdaki rolü konusunu irdelemek açısından önemli bilgiler verir. Söz konusu çalışmalarda genel olarak anaerkil düzende kadın soyunun devamlılığı, kadınların üretkenliği ve üstünlüğünden söz edilir. Özellikle Ana Tanrıça inancı, rahibeler ve kraliçeler, ilkel topluluklarda kadının etkin durumu, soy çizgisinin kadın tarafından belirlenmesi, antik dönemlere ait mitler arkeologların ve antropologların en önemli delillerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada anaerkil kuram çerçevesinde yapılan tartışmalara ve konuyla ilgili kaynaklar doğrultusunda ilk dönemlerde kadının tarımdaki rolü üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

Anaerkil Toplum Yapısı

Bugün ataerkil kuramı savunan birçok araştırmacı ataerkil yaşam biçiminin doğal ve evrensel olduğunu belirterek ve dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan farklı toplumlarda bu yaşam biçiminin bulunduğu teziyle savunurlar. Arkeologların ve antropologların çalışmaları bu savın kesin dayanakları olmadığını ve “genellik” özelliği taşıdığını belirtirler. Örneğin Kottak bu fikri şöyle açıklar (2002:58).

Evrenseller ve biriciklik arasında, kültürel genellerden oluşan bir orta zemin yer alır. Bunlar, her kültürde olmayan, farklı zaman ve mekanlarda ortaya çıkan düzenliliklerdir. Genellerin ortaya çıkmasının bir nedeni yayılmadır. Toplamlar, ya ödünç alma ya da ortak bir kültürel atadan kalan miras yoluyla aynı inanç ve göreneklerini paylaşabilirler. Diğer geneller, iki ya da daha fazla kültürde, aynı kültürel özelliğinin veya örüntünün birbirinden bağımsız olarak keşfedilmesiyle oluşur. Benzer ihtiyaç ve koşullar, farklı ülkelerde yaşayan insanların benzer yenilikleri keşfetmelerine yol açar. Bu insanlar, birbirinden bağımsız olarak aynı kültürel çözüme veya düzenlemeye ulaşırlar.

Avcı/toplayıcı döneme ait bu delillerin en önemli özelliği doğaya atfedilen kutsallıktır ve insanlığın kurucusunun dişi olarak kabulüdür. Dolayısıyla bu çağlarda kadınların toplumun lideri oldukları ve otoritelerinin yüksek olduğu belirtilir. Doğayla özdeş değerli bir varlık olarak kabul edilen kadın, doğurganlığı ile neslin devamını sağlayan, üretkenliğin ve bereketin simgesi olarak kabul edilir. Öyle ki bu dönemde insan-kadın eşitliğine dayalı birçok eski toplumların mitlerinde bu bilgiyi destekleyen veriler mevcuttur. Örneğin Sümer, Yunan ve başka toplumların mitlerinde de görüleceği üzere tanrıçalar tanrılardan daha etkindir. Bu konuda kapsamlı bir araştırma yapan arkeolog Merlin Stone kazı çalışmalarıyla Sümer, Babil, Mısır, Afrika, Avustralya ve Çin’de bile bulmanın şaşkınlığını yaşamıştır (Stone 19-29).

Tarih öncesi dönemlere tekabül eden ve insanlığın yaşadığı en uzun dönem olarak kabul edilen Taş (M.Ö 600000-10000) ile ateşin icat edildiği Orta Taş (M.Ö 10000-8000) insanların yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdürdükleri çağlardır. Yeni Taş Çağı olarak bilinen ve Cilalı ve Neolitik (M.Ö 8000-5000) olmak üzere iki dönemi kapsayan sonraki dönemlerde ise iklim değişiklikleri ile birlikte insanoğlu avlamak yerine evcilleştirmek, toplamak yerine ekip biçmek yönünde ilerleme kaydetmiştir. Hawkes, birinci Cilalıtaş döneminde anaerkil kabile dizgesinin egemenliğine vurgu yaparak toprağın genellikle kadın soyuna geçtiğini varsaymak için her türlü nedenin mevcut bulunduğu işaret eder (Hawkes, akt. Stone:2000: 50). Bu dönemlerde kadın ve erkek arasında henüz iş bölümünün oluşmadığı ve kadın ve erkek rolleri arasında ciddi farkların bulunmadığı yönünde veriler mevcuttur. Ayrıca kadınların topluluğun tüm faaliyetlerine katılım gösterdikleri ve erkeklerle eşitlikçi bir yaşam tarzına sahip oldukları kabul edilir. Antropologlar bu çağlarda özellikle yiyecek sağlama konusunda kadın ve erkek arasında çok katı olmayan basit bir ayırmadan da söz ederler.

Anaerkilliğin geçmişte var olduğunu savunan en önemli kuramcılardan biri J.J. Bachofen’dir. Çalışması Ana Hukuku (1861) adlı eserinde anaerkillik ile ilgili olarak ortaya attığı kuramda ilk toplulukların cinsel açıdan özgür, tanrıçalara tapan topluluklar olduğunu savunur. Bachofen’in bazı eserlerinin derlemesi niteliğinde olan ve dilimize çevrilmiş eseri Söylence, Din ve Anaerki de ana hukukuna yer verir. Bachofen bu dönemlerde kadının statüsünün iyi olduğu, cinsel eşitsizliğin olmadığı, soyun

anneden geçen aileye dayalı ve devlet yönetiminin de kadınlara emanet edildiği bir sosyal yapılanmadan söz eder (1997:156). Özellikle babanın kualsız cinselliği nedeniyle soy çizgisinin ancak kadın tarafından belirlenmesi kadınlara toplumda büyük saygınlık sağlayan bir durum olmuş ve tam bir kadın egemenliği anlamına gelen gynecocraite' ye işaret eder. Kadınların bir tek erkeğe ait bulunduğu karı koca evliliğine geçiş, eski bir dinsel buyruğun ya da cezasının çekileceği ya da öbür erkeklerin aynı kadın üzerindeki geleneksel hukukunun çiğnenmesi anlamına geliyordu (Bachofen Ana Hukuku, akt. Engels, 1990:16).

Anaerkil toplum yapısını savunan bir diğ er araştırmacı Lewis Henry Morgan'dır. Morgan Eski Toplum (1877) ve (1851) adlı çalışmalarında Bachofen'i destekler. Kuzey Amerika yerli kabilesinin (Irokua-Iroquois) kadınlarının toplumda dinsel, ekonomik ve siyasal açılardan yüksek statüye sahip toplumlar olduklarını belirtir. Morgan, ilk başta ana soylu olan toplumun, yerleşikliğ e geçilmesi ve özel mülkiyetin yaygınlaşması sonucu erkeklerce değiştirildiğini savunmuştur (Morgan, 1994: 151).

Bachofen ve Morgan gibi kuramcılar anaerkinin politik gücün kadının elinde bulunduğu bir düzen olarak düşünmelerine rağmen Robert Briffault Analar adlı eserinde konuya farklı bir bakış açısı getirir. Ona göre anaerkillik, "insanın sosyal ilişkilerinin gelişme biçimi" ve anaerkillik yerine "ana hukuku" ya da "anayanlı toplum" terimlerinin kullanılması gerektiğini belirtir (Briffault, 1990: 208-209). Briffault'a göre anaerkilliği belirleyen anasoyluluk değil, evliliklerinin anayerli olmasıdır ve bu tip evliliklerin geçerli olduğu birçok toplum söz konusudur. Anayerli evliliği kadının ailesinin yanında yaşamaya devam etmesiyle birlikte erkeğin kayıvalide evine yerleşmesi olarak tanımlar (s.130). Eskimolar, Malaya ırkı, Bantular, Tuareg yerlileri, Yeni Gine, Yeni Zelanda, Borneo ve Samua yerlilerini anayerli topluluklar olarak gösterir (s.131-156).

Anaerkil kuramın bir başka savunucu ise Lewis Henry Morgan'ın tezini geliştiren Friedrich Engels'dır. Eseri Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884) adlı eserinde kadınların çoğunun ya da hepsinin tek ve aynı soya ait oldukları ama erkeklerin farklı soylara dağıldıkları komünist ev idaresi, kadim zamanlarda genel olarak yaygın bir kadın egemenliğinin nesnel temelini oluşturduğunu vurgular (1996: 35):

Genellikle eve kadın tarafı hükmederdi; stoklar ortaktı; ortak stoğa katkısını koymakta tembel ya da beceriksiz davranan talihsiz kocanın ya da sevgilinin vay haline! Evde kaç çocuğu ya da kendine ait ne kadar malı olduğuna hiç bakılmadan, her an çıkını toplayıp gitmesi emredilirdi. Bu emre karşı da koyamazdı; ev ona zindan edilirdi, kendi klanına (soyuna) geri dönmekten ya da çoğu durumda olduğu gibi, başka bir klanda yeni bir evlilik yapmaktan başka seçeneği yoktu. Kadınların klanların (soyların) içinde ve başka her yerde büyük bir güçleri vardı. Zaman zaman bir reisi görevden aldıkları ve sıradan bir savaşçı mertebesine indirdikleri de olurdu.

Engels, Bachofen'ın analık hukuku ifadesi eleştirir ve bu aşamada toplumda hukukun varlığından söz etmenin doğru olmadığını belirtse de kısa olması nedeniyle analık hukuku terimini kullanmaktan da kaçınmaz (1996:47). Engels tarıma geçişle birlikte erkeklerin başta saban ve çiftlik hayvanları olmak üzere tarımda kullanılan araçlara ve mallara sahip ve hâkim olduklarını, böylece özel mülkiyetin ilk sahiplerinin erkekler olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla erkeklerin sahip oldukları mülkiyeti öz çocuklarına geçirmek istedikleri için de tek eşliliği getirdiklerini savunur. Ana soylu toplumda çocuklar da dahil olmak üzere erkeğin sahip oldukları da ana tarafına kalırdı. Yeni sistemde ise kadının cinselliği denetim altına alınacağı için baba belli olacak ve mülk de babadan çocuğa intikal edecekti. Babanın hem karısı hem de çocukları üzerinde denetimi söz konusuydu. Böylece kadınlar sınırlandırılarak, ekonomik özgürlükleri de elinden alınarak ikincil konuma getirilmiştir (Engels, 1996:102).

Engels'ın fikirlerinden etkilenen Eric Fromm ise anaerkil toplumun üstünlük temeline göre değil eşitlik temeline göre oluştuğunu savunur. Bu görüşlerini şöyle ifade eder (1991:65-66):

... Anaerkil evrede en üstün varlık annedir. Anne Tanrıçadır; aynı zamanda ailenin ve toplumun en yetkili kişisidir. Anaerkil dinin özünü anlamak için anne sevgisinin özü hakkında söylenenleri düşünmek yeter. Annenin sevgisi koşullara bağlı değildir, koruyucudur, sarıp sarmalayıcıdır;... Anne çocuklarını

“iyi, “uslu” oldukları ya da isteklerini, buyruklarını yerine getirdikleri için değil, çocukları olduğu için sever; bu yüzden anne sevgisi eşitlik üzerine kurulmuştur. Bütün insanlar eşittir, çünkü bir tek annenin, Toprak Ana’nın çocuklarıdır.

Anaerkil kuramın bir diğer savunucularından ve olan antropoloji, etnoloji ve evrimbilim gibi alanlardaki araştırmalarıyla tanınan Evelyn Reed anaerkinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirterek ilk dönemlerde kadınların yiyecek bulmak için toprağı işlemeyi öğrendiklerini ve bahçıvanlıktan tarıma kadar ilerlediklerini ifade eder (Reed, 1985:15-16). Kadınlar toprağın işleyicileri ve aynı zamanda doğurgan olduklarından dolayı birçok konuda denetimi ellerinde tutarak toplum içindeki üstünlüklerini koruyabilmişlerdir (Reed, 1994). Reed evlilik kurumunun henüz gelişmediği dönemlerde kadının birçok erkekle ya da erkeğin birçok kadınla birlikte olduğu savından yola çıkarak kadın ve erkeğin birlikte olduğu kişinin cinsel yaşamını denetleme hakkı olmadığını ileri sürer (1994: 44). Ona göre anaerkil toplumda bir cinsin diğeri üzerinde hakimiyeti gibi bir olgunun söz konusu değildir (1985: 15-16). Tarım ekonomisinin ortaya çıkması ile klanların ve köylerin ortaya çıkması ile evliliklerin başladığını belirtir.

İlkel Evlilik: Evlilik Törenlerinde Kız Kaçırma Biçiminin Kökeni Üzerine Bir Araştırma adlı (1865) çalışması ile tanınan İskoç etnolog John Ferguson McLennan ise anaerkil aile tipinin evrenselliğini savunur.

Yukarıda görüldüğü üzere anaerkillik kuram çerçevesinde yapılan tartışmalarda anaerkilliğin geçmişinin en eski dönemlerde varlığı ve ne olduğu hususu çeşitli delillere dayalı olarak benzer gerekçelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anaerkil Dönemde Tarımda Kadının Rolü

Kadının merkezde olduğu anaerkil kuram tartışmaların bir başka eksenini tarım olgusu oluşturur. İlk dönemlerde erkeğin daha çok dışarda avını avlama, kadının ise bitki toplayıcı görevini üstlendiği ilk çağlarda tarımın kadınlar tarafından icat edildiği yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Bir başka deyişle, ilk dönemlerde kadınlar sadece çocuk doğuran değil aynı zamanda besin üretenlerdir. Toprağı işleme düşüncesinin ilk kez kadınlar tarafından ortaya atıldığına dair birçok bilimsel bulgu bulunmaktadır.

Evelyn Reed toprağın işleyicileri olarak kadınlar, yararlı eşya ve araçların üretimini sağladıklarından ve aynı zamanda doğurgan olduklarından dolayı birçok konuda denetimi ellerinde tutarak toplum içinde üstünlüklerini koruyabildiklerini belirtir (1982:151-153).

Tarımın kadın tarafından bilinçli olarak icad edildiği ve tarımın gelişmesinde önemli rolü olduğu üzerinde duran araştırmacı Badinter ise erkeğin avcılık nedeniyle uzakta olduğunu, toplayıcılık yapan, bitkileri gözlemleyen kadının bunların tohumlanıp çimlendiğini öğrendiğini ve aynı şeyi yapay olarak kendisinin denediğini belirtir (1992:55).

Avustralyalı arkeolog Gordon Childe ilk kez 1920 yılında Neolitik Devrim kavramını kullanmış ve tarımın toplumları değiştirme ve etki etmede rolü üzerinde durmuştur. Childe da tarımın kadının icadı olduğu konusunda hemfikirdir ve kadınların bir taraftan toplayıcılıkla uğraşırlarken diğer taraftan da ekin ekmeyi, tahıl yetiştirmeyi, çömlekte bitkilerden yemek yapmayı keşfettiklerini belirtir. Ona göre kadının yaşam tarzının toprağına bağlı olarak gelişmesi ile sosyal organizasyonu da sağlayan kadınlar olduğunu savunur. Ayrıca keten ve pamuk dahil tüm önemli bitkilerin kadın tarafından keşfedildiğini belirtir (Childe, akt. Reed, 1985: 37):

...Kadınlar, her bitki ya da tahıl türüne uygun özel tarım yöntemlerini bulmak zorundaydılar. Harmanlama, taneleri savurma, öğütme vb. teknikleri öğrenmek ve toprağı işlemek, ekini biçip ürünü depolamak ve sonra bunu yiyeceğe çevirmek için gerekli tüm özel aletleri icat etmek zorundaydılar.

Başka bir deyişle yiyecek ikmalini denetim altına alma mücadelesi yalnızca tarımın gelişmesi sonucunu doğurmadı, aynı zamanda imalat ve bilimin ilk temel öğelerinin oluşturulmasına da yol açtı.

Margaret R. Ehrenberg *Tarih Öncesinde Kadınlar* (1989) adlı eserinde Çizgisel Çömlek Kültürü’nü örnek vererek tarımın ilk defa M.Ö 8000 yıllarına kadar sadece Eski Mezopotamya’da görüldüğünü ve

bu bölgede yaşayan toplumların anaerkil olduğunu belirtir. Ona göre ilk çiftçiler kadınlardır ve tarım devriminin yeniliklerini geliştirerek topluma katkıda bulunmuşlardır.

Helmut Uhlig *Avrupa'nın Anası Anadolu* adlı eserinde ise tarımda kadının rolü ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunur: Kadın çocuk doğuruyor, onu besliyor, bitkileri, meyveleri, küçük hayvanları topluyor, meyve cinslerini, yabani tahılları, mantarları biliyor, ilaç yapıyor, yenilecek ve yenilmeyecek zehirli mantarları ayırıyordu. Bütün bunların sonucunda da özel güçlere sahip olduğu düşünülüyordu (2007: 30).

Son olarak antropolog Mahmut Tezcan da basit bahçecilikle uğraşan toplumlarda kadınların üretim etkinliklerinin çoğunda bulunduğunu, bu nedenle de ana tarafı akrabaların daha önemli olduğunu, bu toplumlarda anaerkil geniş aile tipinin yaygın olduğunu ve ileri bahçeci toplumlar geliştikçe sınıfın temeli olarak mirasın doğduğunu belirtir (1997:48).

Sonuç

Tarihin ilk dönemlerinde varlığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilen anaerkil dönemden itibaren, kadınların tarımda etkin rol aldıkları ve dolayısıyla tarımın kadınlar tarafından icat edildiği yönünde pek çok araştırmacı arasında fikir birliği bulunmaktadır. Tarihsel süreçte toplumsal değişmelerle birlikte tarımda kadınların üretici konumları da değişmeye başlamış ve erkekler ile aralarında rol ve statülerinde farklılıklar belirtmeye başlamıştır. Öyle ki tarımın ilk dönemlerinde çapa kullanan, ot ayıklayan, besin üreten kadınların yerlerini, saban süren ve teknolojik araçlar kullanan erkekler almaya başlamıştır. Kadınların bundan sonraki süreçlerde doğurganlıkları ekseninde özel alanla konumlandırılmaları söz konusu olmuş ve cinsiyete dayalı iş bölümünün temelleri atılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Bachofen, J. J. (1997). *Söylence, Din ve Anaerki*. Çev. Nilgün Şarman, 1.b., İstanbul: Payel. Yay.
- Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir*. Çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Afa Yay.
- Briffault, R. (1990). *Analar*. Çev. Şemsa Yeğin, 1.b. İstanbul: Payel Yay.
- Ehrenberg, M.R. (1989). *Women in Prehistory*. Oklahoma Press.
- Engels, F. (1996). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Çev. Kenan Somer, 9.b., Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Fromm, E. (1991). *Sevme Sanatı*. Çev. Yurdanur Salman, 9.b., İstanbul: Payel Yay.
- Hodder, I. (2004). Women and Men at Çatalhöyük. *Scientific American*, January, 76–81.
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Çev. Serpil N. Altuntek ve vd. Ankara: Ütopya Yay.
- Morgan, L. H. (1994). *Eski Toplum I*. Çev. Ünsal Oskay, 2.b., İstanbul: Payel Yay.
- Reed, E. (1994). *Kadının Evrimi I Anaerkil, Ataerkil*. Çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yay.
- Reed, E. (1985). *Kadın Özgürlüğünün Sorunları*. Çev. Zeynep Saraçoğlu, 1.b., İstanbul: Yazın Yay.
- Stone, M. (2000). *Tanrılar Kadinken*. Çev. Nilgün Şarman, 1.b. İstanbul: Payel Yay.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Uhlig, H. (2007). *Avrupa'nın Anası Anadolu*. Çev. Yasemin Bayer, 2.b., İstanbul: Telos Yay.

Presentation ID / Sunum No= 167

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Jeopolitikte Örnek Olay İncelemesi: Kırım

Prof. Dr. Hamza Akengin¹

¹ *Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Coğrafya Bölümü.
ORCID ID: 0000-0002-0626-3819*

Özet

Uluslararası siyasette en çok kullanılan kavramlardan biri jeopolitiktir. Bu kavram üzerine hemen her dilde çok sayıda kitap, makale, bildiri yayınlanmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkiler bakımından sorunlu olan yerlerin jeopolitiği ile ilgili tartışmalar gündemden hemen hemen hiç düşmemektedir. Ancak bu kavramın içinin her zaman doldurulmadığı, kavramın kullanımının söylemden ileri gitmediği de dikkati çekmektedir. II. Dünya savaşının sona ermesi ile başlayan Soğuk Savaş dönemi Dünya genelinde hakimiyet mücadelelerinin gündemden hemen hemen hiç düşmemesine yol açmıştır. SSCB'nin dağılarak Soğuk Savaş döneminin kapanması ile dünya genelinde oluşan barış ortamının bozulması konusunda ilk sinyalleri SSCB'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı tek taraflı ilhakı vermiştir. Bilahare küresel gerginliklerin ön plana çıkmasına, hatta III. Dünya savaşı çıkar mı? gibi kaygıların insanlığı tehdit etmesine yol açan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan sürecin arka planı analiz edildiğinde bugünkü durumun SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu'nu donanmasının Ukrayna toprağı olan Kırım'ın Sivastapol limanını kullanıyor olması Kırım'ın işgalinde Rusya'nın ana gerekçelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Dünyayı III. Dünya savaşının eşiğine getiren, Rusya Federasyonu ile başta ABD ve Avrupa Birliği ülkelerini Nükleer silah kullanma tehdidine kadar getiren olayların başlangıcında Kırım Yarımadasının Jeopolitik konumu yatmaktadır. Bu çalışmanın amacı tarihi süreçte Kırım yarımadası üzerindeki hakimiyet mücadelelerini jeopolitik bakış açısı ve sorgulama ile ilişkilendirerek jeopolitik kavramını somut örneklerle açıklamaktır. Doküman analizi ve olaylar arası ilişkilendirme ile Kırım yarımadası örneğinde yaşanan olaylar ile jeopolitik ilişkilendirilerek, bu kavram ile karşılaşılanların somut örneklerle ne anlaması gerektiği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Kırım, Sivastapol, Rusya, Ukrayna

Case Study in Geopolitics: Crimea

Abstract

One of the most used concepts in international politics is geopolitics. Numerous books, articles and papers are published in almost every language on this concept. Discussions about the geopolitics of places that are problematic especially in terms of international relations are almost always on the agenda. However, it is noteworthy that this concept is not always filled in, and the use of the concept does not

go beyond discourse. II. The Cold War period, which started with the end of the World War II, caused the struggles for dominance throughout the world to almost never fall from the agenda. The unilateral annexation of Crimea by the Russian Federation, the inheritor of the USSR, gave the first signals about the deterioration of the peace environment that had emerged throughout the world with the end of the Cold War period by the disintegration of the USSR. Subsequently, global tensions came to the fore, and even III. Will there be a world war? When the background of the process that started with Russia's invasion of Ukraine, which led to such concerns as threatening humanity, is analyzed, the current situation is that the navy of the Russian Federation, the heir of the USSR, is using the Sevastopol port of Crimea, which is Ukrainian territory. appears to be one of the reasons. The aim of this study is to explain the concept of geopolitics with concrete examples by associating the struggles for dominance over the Crimean peninsula with geopolitical perspective and questioning in the historical process. By associating the events in the Crimean peninsula with geopolitics with document analysis and correlation between events, it has been explained what those who encounter this concept should understand with concrete examples.

Keywords: Geopolitics, Crimea, Sevastopol, Russia, Ukraine

Giriş

Çoğu zaman tartışmalarda jeopolitik kavramını kullananlara Jeopolitik nedir? Şeklinde yöneltilecek soruya, bu kavramın somut tanımının yapılamadığı dikkati çekmektedir. Dolayısı ile jeopolitik kavramının içi doldurulacak tanımının yapılması örnek bir olayla kolay olacaktır. Jeopolitik kavramı ile Kırım'ı irtibatlandırılmasının arka planında ne var? veya uygulamalı jeopolitik ne demek? Gibi sorularının kısaca cevaplanması gerekmektedir. Bir akademisyen olarak yıllardır Siyasi Coğrafya ve Türk Dünyası Coğrafyası dersi veriyorum. Verdiğim derslerde jeopolitik ve Kırım konuları üzerinde yoğunlukla durulmaktadır. Özellikle Kırım konusunu işlerken 18 Mayıs 1944 Kırım sürgünü, SSCB devlet başkanı Josef Stalin ölümü üzerine Nikita Khrushchev'in SSCB devlet başkanı olması ve Khrushchev'in Ukraynalı olması dolayısı ile Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanması, SSCB dağıldıktan sonra SSCB'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu ile Ukrayna'nın arasının açılması gibi olaylar Kırım'ın Jeopolitik kavramının tanımı için iyi bir örnek olacağı fikrini vermiştir. Bu çalışma literatür analizi ve tarihi dönemde meydana gelen olayların jeopolitikle ilişkilendirilmesi ile şekillendirilmiştir. Önce Kırım ile ilgili çok genel bilgi verilecek, ardından Jeopolitik kavramının tanımı yapılarak Kırım'ı jeopolitik bakımdan öne çıkartan olaylar silsilesi ile Kırım jeopolitiği açıklanacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Kırım yarımadası Karadeniz'in kuzeyinde, 25.600 km² alana sahip, stratejik bakımdan çok önemli bir konuma sahiptir. Doğusunda Azak denizi ile çevrilmiştir. Kırım; Çarlık Rusya'sı ve SSCB döneminde ılıman iklimi ile cazibe merkezi olmuş, Rus çarlarının ve Komünist Partisi yöneticilerinin dinlenme yerleri olarak kullandıkları Karadeniz kıyısındaki en önemli sayfiye yerlerinden biridir. Ayrıca ve belki de en önemlisi tarihi dönemde Çarlık Rusya'sı ve SSCB'ni Karadeniz'deki donanmasını barındıran Sivastopol limanı Kırım yarımadasının güneybatı kıyılarında yer almaktadır. Uluslararası siyasette en çok kullanılan kavramlardan biri jeopolitiktir. Bu kavram üzerine hemen her dilde çok sayıda kitap, makale, bildiri yayınlanmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkiler bakımından sorunlu olan yerler bölgeler hakkında konuşulurken en sık kullanılan kavramlardan biri "**jeopolitiktir**". Dolayısı ile uluslararası konularda anlaşmazlık veya sorunlu yerlerin jeopolitiği ile ilgili tartışmalar gündemden hemen hemen hiç düşmemektedir. Ancak bu kavramın içinin her zaman doldurulamadığı, kavramın kullanımının söylemden ileri gitmediği de dikkati çekmektedir. Jeopolitik, Dünya haritasını şekillendiren güçler ve düzenlemelerin anlaşılmasına yardımcı olur. Bazı kaynaklarda siyasi coğrafyanın alternatifi olarak ele alınan jeopolitik, olayların mekânla ilişkisini analiz eder. Jeopolitik; devletler veya bölgeler arasındaki stratejik ilişkiler üzerinde coğrafi konumun etkisini araştırır. Jeopolitik; yerel ve uluslararası ilişkilerde takip edilen siyaset üzerinde coğrafi konumun etkisini ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olup, bir yere önem kazandıran fiziki coğrafya faktörleri ve beşerî

faaliyetlerle ilgilenir. Ayrıca jeopolitik, bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasi öğreti olarak da tanımlanmaktadır. Jeopolitikte; coğrafi şartların politik faaliyetler üzerindeki etkisi dikkate alınmaktadır. Siyasi coğrafya ile ilgili önemli kavramlardan biri olan jeopolitik, **jeo** (yer), **politik** (siyaset, siyasi) kavramlarının birleşiminden oluşmuştur. Yer kavramı ile dünya üzerindeki herhangi bir mekân tanımlanırken, siyaset kavramı; devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ve anlayışı ifade etmektedir. Özellikle jeopolitiğin politika ilgili kısmı devletler veya bölgeler arasındaki stratejik ilişkiler üzerinde coğrafi konumun etkisini araştırmasında kendini gösterir. Dolayısı ile jeopolitik, olayların mekânla ilişkisini analiz etmektedir. Jeopolitiği tanımlamak için formül yazmak gerekirse:

“Coğrafya + Güç + Siyaset + Uluslararası ilişkiler=Jeopolitik” şeklinde ifade edilebilir (Akengin, 2022).

Jeopolitikte Bir Örnek Olay Olarak Kırım

Kırım tarihi süreç içerisinde Osmanlı devleti hakimiyetinde bulunmuş, bağımsız bir hanlık olarak tarih sahnesinde yerini almış, Rus Çarlığı'nın işgaline maruz kalmış, Bolşevik ihtilalinden hemen sonra kısa bir süreliğine sonrasında bağımsız olmuş, SSCB'ni işgaline uğramış, II. Dünya savaşı sırasında Alman işgaline maruz kalmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonraki süreçte SSCB'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nu işgaline uğramıştır. Kırım tarihi jeopolitik bir bakış açısı ile özetlendiğinde doğrudan jeopolitikle ilişkilendirilecek olaylar aşağıdaki gibidir.

- 1- Kırım'ın Osmanlı devletine katılması,
- 2- Osmanlı Rus savaşı ve Kırım'ın bağımsızlığı,
- 3- Kırım'ın Rusya tarafından işgali,
- 4- I. Dünya savaşına Osmanlı devletinin girişine yol açan Sivastopol limanını bombalanması,
- 5- Kırım'ın Alman işgaline uğraması,
- 6- Alman işgaline uğrayan Kırım Stalin tarafından cezalandırılmak için Kırım Türkleri sürgüne gönderilmesi,
- 7- Kırımın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlanması,
- 8- Kırım Türklerinin yerine Ruslar yerleştirilmesi,
- 9- SSCB dağılmasından sonra Kırım yarımadasındaki Sivastopol Limanının Rus donanmasının kullanımı için kiralınması,
- 10- Ukrayna ile Rusya'nın arasını açılması ve Kırımdaki Rusların harekete geçerek Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanmak istemesi ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı,
- 11- Azak denizi üzerinden Hazar'a kadar devam eden kara içi su yolu ulaşımında Kırım'ın pozisyonu ve
- 12- Putin'in Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik siyaseti gibi olayların her biri Kırım Jeopolitiğini oluşturan bütünün bir parçasını teşkil etmektedir.

Yukarıda maddeler halinde verilen her başlığın Kırım jeopolitiğindeki yeri ana hatları ile aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır.

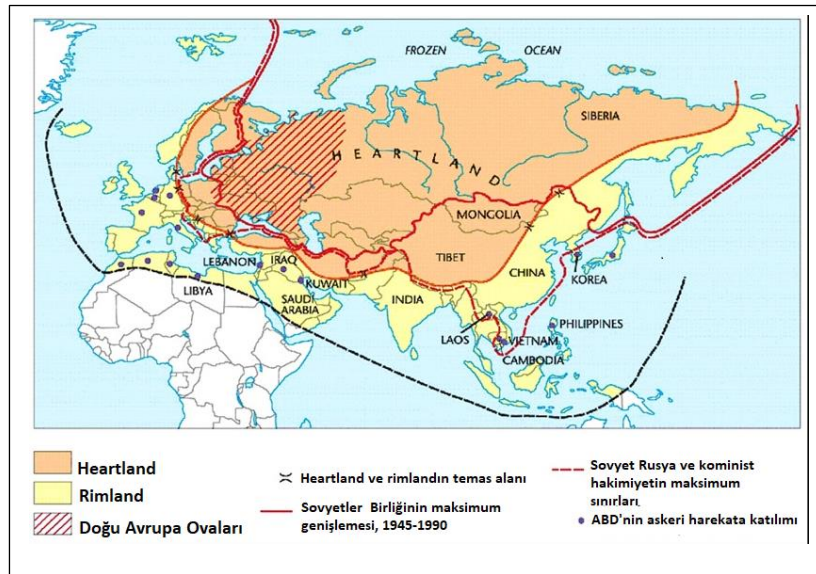

Harita 3. Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ile Karadeniz kıyısında Rusya'nın pozisyonunu gösterir harita

4- Siyasi coğrafya ve jeopolitiğin öncülerinden sayılan Frederich Ratzel devletlerin gücü ile sahip oldukları alan arasında ilişki kurmuş ve Almanya'nın güçlü bir devlet olabilmesi için alanını genişletmesinin şart olduğu fikrini ileri sürmüştür. Alan hakimiyeti ile ilgili geliştirilen jeopolitik teorilere göre Dünyaya hükmetmek isteyen bir gücün doğu Avrupa ve Sibiryaya sahip olması gerekmektedir. Bir İngiliz bilim insanı olan Halford Mackinder'in açıkladığı "Kara Hakimiyeti Teorisine" Alman jeopolitikçiler inanmış ve Kara Hâkimiyeti Teorisinde zapt edilmesi gereken alanlar konusunda Alman siyasetçilerini ikna etmiştir (Akengin, 2022). I. Dünya savaşının çıkış sebeplerinden biri "Kara Hakimiyeti Teorisinde" Dünyanın kalbi olarak tanımlanan bölgenin ele geçirilmesi isteği yatmaktaydı. Almanya I. Dünya savaşında Osmanlı devleti ile müttefikti. Osmanlı devletinin Osmanlı devletinin I. Dünya savaşına girişi Kırım yarımadası kıyısındaki Sivastopol ve Odessa limanını bombalanması ile ilgili olduğu bilinmektedir. Osmanlı devletinin Almanya'dan aldığı gemiler Alman komutanların yönetiminde boğazlardan geçerek Karadeniz'e açıldığı, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Odessa ve Sivastopol limanlarının bombalandığı bilinmektedir. Bu limanların

Harita 4. Kara Hakimiyeti teorisine göre Dünyanın hakimiyet merkezi olarak kabul edilen Heartlandı (Kalgah) gösterir harita.

bombalanması bu yolla Osmanlı devletinin I. Dünya savaşına katılmak zorunda kalması tamamen Almanların Jeopolitik anlayışı ile ilgilidir. Almanlar Kara hakimiyeti teorisine göre doğu Avrupa-Merkezi Sibirya arasında kalan bölgeyi Dünyanın kalbi olarak görüyordu. Kara hâkimiyeti teorisine göre bu bölgeye hâkim olan dünyayı yönetecektir. Dolayısı ile Almanlara göre Kırım yarımadası Dünyanın kalbine giden yolun anahtarı idi. Dolayısı Kırım kıyılarında yer alan Sivastopol'ün Osmanlı bayrağı çekilmiş gemilerle bombalanması hem Osmanlı devletinin savaşa girmesine yol açacak, hem de Dünya'nın kalbine giden yol açılmış olacaktır. Bu süreçte tamamen Kırım jeopolitiği ile ilgilidir.

5- I. Dünya savaşı sırasında Kara Hakimiyeti teorisine göre Dünyanın kalbi olarak tanımlanan Heartland'a sahip olamayan Almanya II. Dünya savaşı sırasında bir hamle daha yaparak Kara Hakimiyeti Teorisinde tanımlanan bölgeyi ele geçirmek istedi. Almanya Doğu Avrupa'daki askeri operasyonla bir taraftan Moskova kapılarına dayanırken, bir taraftan da Heartland'a giden güzergahta önemli bir kapı olarak gördüğü Kırım'ı işgal etmiştir (Harita 5).

6- II. Dünya savaşı sürerken Almanya'nın doğu Avrupa'da ilerlemesi durdurulunca, Alman işgaline uğrayan Kırım halkı işgal sürecinde Almanlarla iş birliği yaparak vatana ihanet ettiği gerekçesi ile Stalin tarafından cezalandırıldı ve 18 Mayıs 1944'te Kırım'da tek bir Türk kalmayacak şekilde sürgüne gönderildi (Şahin, 2015). Kırım Türklerinin sürgün edilmesiyle boşalan yerlere, ağırlıklı olarak Ruslar olmak üzere, muhtelif Slav toplulukları iskân edildi. Bu uygulama yarımada'nın demografik yapısını kökten değiştirdi. Kırım Jeopolitiği bakımından sürgün sonrası süreçte ilginçtir. 28 Temmuz 1946'da Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dağıtıldı ve bir zamanlar özerk cumhuriyet olan Kırım oblast statüsüne düşürüldü. Hem Kırım'da yaşayanların sürgüne gönderilmesi ve hem de yönetim bakımından statünün değiştirilmesi Kırım'a yönelik jeopolitik bir karardır.

Harita 5. II. Dünya savaşı sırasında Almanya'nın işgali altındaki doğu Avrupa ve Rusya'ya ait toprakları gösterir harita.

7- Josef Stalin 5 Mart 1953 yılında öldü ve yerine Nikita Khrushchev devlet başkanı oldu. Khrushchev'in devlet başkanı olması ile birlikte Kırım'a yönelik politikalar da değişti. Nikita Khrushchev Ukraynalı idi. Dolayısı ile Khrushchev'e jest yapılarak Kırım 19 Şubat 1954 tarihinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı. Kırım Türklerinin nüfusunun yer değiştirmesine dair ağır sınırlamalar 1956 yılında kaldırıldı ama Türklerin Kırım'a dönüşüne izni verilmedi (Kireççi, 2015). Kırım Türkleri geriye dönecek olsa yeni bir fiili durum ortaya çıkacak, onların yerine yerleştirilen Rusların bu yerleşim birimlerini boşaltması gerekecekti. Buna izin verilemezdi.

8- Yukarıda sıralanan olaylarla bütünlük arz edecek şekilde Kırım yarımadasının SSCB için ne ifade ettiğini de irdelemek gerekir. Kırım yarımadası kıyılarında yer alan Sivastopol limanı Çarlık Rusya'sından beri Karadeniz'deki donanmanın barındığı en önemli üs durumundadır. SSCB politbüro üyelerinin sayfiye yeri Kırım Yarımadası kıyılarıdır. 12 Şubat 1991 tarihinde Ukrayna'ya bağlı olarak, Özerk bir Kırım Cumhuriyeti kuruldu. SSCB 26 Aralık 1991 tarihinde dağıldı ve Rusya Federasyonu SSCB'nin mirasçısı oldu. SSCB'nin Mirasçısı Rusya Federasyonu'nu Karadeniz'deki donanması Sivastopol limanını üs olarak kullanıyordu. Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Filosunun barındığı Sivastopol Limanının Ukrayna sınırları içinde kalması ilk yıllarda önemli bir problem oluşturmadı (Koçak, 2014). Çünkü Rusya Federasyonu, Rus donanmasının 2017'ye kadar Sivastopol limanını kullanabilmesi için Ukrayna parlamentosundan Sivastopol deniz üssünü kiraladı. Daha sonra bu üssü kullanma hakkı veren kiralama sözleşmesi 2042 yılına kadar uzatıldı (Özdal ve diğerleri, 2014). Zamanla eski SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerde değişim rüzgârları esip, demokratik yönetimlerin işbaşına gelmesi ile Avrupa Birliği (AB) ile iyi ilişkiler gelişmeye başladı. Ukrayna, AB ile ortaklık antlaşması imzalamak üzere hazırlıklar yaptı. Ancak Ukrayna'nın Rusya yanlısı Devlet başkanı Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasını imzalamayınca Ukrayna halkı buna tepki gösterdi. Halkın Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasının imzalanması için baskı oluşturması ve gösteriler yapması üzerine Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasındaki ilişkilerle ilgili bir kriz süreci ortaya çıktı.

9- 1944 yılında Kırım Türklerinin sürgün edilmesi ve onların yerine Rus ve Slav topluluklarının yerleştirilmesi ile demografik yapının değişmesi etkilerini 2013 yılından sonra göstermiştir. 1944 yılındaki sürgünden sonra Kırımlıların yurtlarına dönme mücadelesi uzun süre devam etti ve küçük gruplar halinde yurda dönüşler gerçekleşti. 2014'te toplam Kırım nüfusunun %12'sini Türkler, %70'ini ise 1944 sürgününden sonra yarımadaya yerleştirilen Ruslar oluşturmuyordu. Ukrayna'da 2013'te Avrupa Birliği'ne üyelikle başlayan siyasi krizin 23.02.2014'te Kırım yarımadasına sirayet etmesinin ardından çoğunluğunu Rus veya Rusya taraftarlarının oluşturduğu Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu, Kırım'ın geleceği ile ilgili bir referandum yapılmasına karar verdi. Nüfusun %70'ini 1944 yılında Kırım'dan sürülen Kırım Tatarlarının yerine yerleştirilen Rus veya Rusya taraftarlarının soyundan gelenlerin oluşturduğu Kırım'da 16.03.2014'te yapılan referandum sonucunda seçmenin %70'inin desteği ile Kırım'ın Rusya Federasyonu'na bağlanması kabul edildi. 2014'te Kırım'da yapılan referandum sonucunda Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlanmasına giden sürecin başlangıcını oluşturmuştur.

Harita 6. Karadeniz-Azak Denizi-Don Nehri-Volgograd ve Volga Nehri üzerinden Hazar Denizine ulaşan su yolunu gösterir harita.

10- Rusya Federasyonu'nun deniz gücünü oluşturan donanmanın Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadası kıyılarındaki Sivastopol Limanında bulunması Rusya Federasyonu'nun Kırım ile ilgili yeni bir strateji

geliştirmesini gerektirdi. Kırım'da yapılan referandum sonunda Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanması yönündeki kararından sonra Ukrayna'ya bağlı olan Kırım Özerk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu tarafından ilhak edilerek Rusya Federasyonu sınırlarına dâhil edilmiştir. Böylece eski SSCB'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'deki deniz üssü olan Sivastopol Limanı ve Kırım yarımadası fiili olarak Rusya Federasyonu'na geçmiştir.

11- Karadeniz'den gelen gemiler Kerç boğazı üzerinden Azak denizi yolu ile Don ve Volga nehirleri üzerinden Hazar Denizine kara içi su yolu ulaşımını mümkün kılmaktadır. Ulaşım araçları içerisinde taşıma maliyetinin en ucuz olduğu aracın su yolu taşımacılığı olduğu bilinmektedir. Rusya Federasyonu'nda kara içi su yolları ulaşımı taşımacılıkta da önemli bir alternatiftir. Dolayısı ile Karadeniz'den Hazar'a giden su yolunun kontrolünde Kırım yarımadasının stratejik bir nokta olduğu dikkati çekmektedir. Rusya'nın Kırım'a yönelik takip ettiği politikanın önemli mihenk taşlarından birini Karadeniz-Azak-Hazar su yolu güvenliğini Kırım üzerinden kontrol edilmesi oluşturmaktadır (Harita 6).

12- Rusya Federasyonu Devlet başkanı Vladimir Putin; SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan devletlerin Çarlık Rusya'sı topraklarında kurulmuş devletler olduğunu unutmamaları, SSCB'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun bu devletlere yönelik birtakım politikalarının olabileceğini ve bu devletlerin her türlü faaliyetlerinde Rusya'nın çıkarlarını dikkate almaları gerektiği, Rusya'nın çıkarlarını göz ardı eden her faaliyete Rusya'nın müdahale edeceğini ilan etmiştir. Eski SSCB devletlerinden olan Ukrayna'nın AB'ye ve NATO'ya üye olma teşebbüsleri Rusya'nın menfaatlerine müdahale olarak görülmüş ve Rusya 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya yönelik askeri bir harekât başlatmıştır. Burada Rusya federasyonunun eski Çarlık Rusya'sı ve SSCB hakimiyet alanı üzerinden yeni bir jeopolitik söylem geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kırım Hanlığının 1441 yılında kurulmasından, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'ın 2014 yılında Rusya Federasyonu tarafından ilhak ve işgaline kadar geçen süre içerisinde meydana gelen olaylardan hareketle, Kırım'ın jeopolitiğin konusu olan olayları örneklendirmek için bir laboratuvar olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen her olay jeopolitik konusunda farklı bir gerekçenin kullanıldığının göstermesi bakımından da ilginçtir. Kırım Hanlığının Rus Çarlığı tarafından işgali ile başlayan süreçten günümüze kadar geçen süre içerisinde Kırım yarımadasında yaşayan Türklerin üzerinde yaşadıkları toprakların jeopolitik konumunun bir sonucu olarak çok farklı gerekçelerle işgal, katliam ve sürgün gibi insanlık tarihinin yüz karası sayılabilecek olaylarla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. Kırım'a yönelik politikaların gerekçeleri arasında Karadeniz kıyısına inmek, ihanet gerekçesi ile cezalandırmak, donanmanın barındığı limanları ele geçirmek, bir zamanlar Çarlık Rusya'sı ve SSCB'nin sahip olduğu toparlakları yeniden kontrol etmek ve benzeri isteklerin yattığı anlaşılmaktadır. Bir zamanlar Kırım yarımadasında yaşayan Kırım Türklerinin sayısı milyonlarla ifade edilirken Kırım'a yönelik geliştirilen ve uygulanan politikalarla günümüzde nerdeyse yüzlerle ifade edilecek kadar azalmıştır. Bütün bunların arkasında yukarıda ana hatları ile 12 madde halinde sayılan ve Kırım Yarımadasının jeopolitik konumu ile ilişkilendirilen olaylar yatmaktadır. Bugünkü şartlarda Kırım Yarımadasının geleceğinin nasıl olacağı konusunda bir tahmin yürütmek zor olsa bile, bundan sonraki zaman akışı içerisinde Kırım Yarımadasının sahip olduğu konumun ortaya çıkartacağı, şekillendireceği gerekçelerle Kırım yarımadasına yönelik politikalar geliştirileceği ve Kırım'ın jeopolitik konusunda örnek olamaya devam edeceğini ön görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akengin, H. (2022). Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekan Yönetimi, Pegem Akademi, Ankara
- Cinkara. A. (2021). Halil İnalçık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 14411700, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, ISBN:978-605-295-251-1.

ANKARAD, 2(4), 535-547.

Kireççi, M. A. (2015). Kırım'ın kısa bir tarihi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayını, Ankara

Koçak, M. (2014). Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları, SETA Perspektif, Sayı: 45, Nisan 2014.

Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K. ve Yeğin, M. (2014). Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu, USAK Analiz, ULUSLARARASI STRATEJİK ARATIRMALAR KURUMU Analiz No: 28, Aralık 2014.

Şahin, C. (2015). Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü An Example To Russian Expansionism: 1944 Exile Of The Crimean Tatars Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, *The Journal of International Social Research Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39*

Yılmaz, F. (2022). "Hakan Kırımlı. Geraylar ve Osmanlılar: Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi. Ötüken Yayınları, 2022." bilig, no. 102, 2022, ss. 171-186.

Presentation ID / Sunum No= 137

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Osmanlı Son Döneminden Günümüze Adalar Denizi

Dr. Maksut Belen¹

¹Öğrt. Gör. Emekli, belenmaksut@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-3546-3553

Özet

Osmanlı Son Döneminden Günümüze Adalar Denizi Maksut BELEN Ege Adaları olarak adlandırılan, aslında üzerindeki adaların çokluğundan dolayı Osmanlı döneminde Cezair-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz Adaları) Vilâyeti olarak isimlendirilen Adalar Vilâyeti, kuzeyden Edirne ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı (Çanakkale), doğudan Aydın Vilâyeti, güneyden Bahr-ı sefid (Akdeniz) ve batıdan Girit ve Yunan Adaları ve Selânik Vilâyeti sahili ile sınırlıdır. Adalar Vilâyeti, Rodos, Sakız, Midilli, Limni olarak dört sancağa bölünmüştür. Vilâyet merkezi Rodos adasındaki Rodos şehridir. İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye'nin katılmadığı "1947 Paris Antlaşması" ile, İtalyanlara geçici olarak bırakılan, sonradan haksız bir şekilde Yunanlılara verilen, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı stratejik öneme sahip noktada yer alan Adalar, boğazların kontrol edilmesi açısından çok önemlidir. Günümüzde yaşanan ve tartışılan Adalar Denizi ve Akdeniz Adaları konusu, Osmanlı son döneminde de yer almaktadır. O dönemde de, Anadolu'nun doğal uzantıları olan adaların üzerinde çeşitli siyasî oyunlar oynanmış ve icraatlar yapılmıştır. Batı'nın 250 yıla yakındır kendi menfaat ve hesapları için uyguladığı projeler çerçevesinde, Adaların aidiyetinin, el değiştirerek Yunanistan'a verilmesiyle, Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı kullanıp kışkırtmaları sonucu, bugün Adalar Denizi meselesine çözüm bulunamaması söz konusu olmuştur. Anadolu yarımadasının doğal bir uzantısı olduğu kesin olan ve Türk kıyılarının hemen dibinde bulunan 14 adanın, Paris Antlaşmasına göre silahlandırılmaması gerekmektedir. Yunanistan bugüne kadar gayr-ı askeri statüde bulunan 23 adanın 16'sını silahlandırmış durumdadır. Silahlandırmaya da devam etmektedir. Yunanistan'ın Adalar Denizi ve Akdeniz'deki adalarını kullanarak Türkiye'yi kuşatmak istemesi, uygun bir anda Türkiye'ye karşı bir saldırı planladığını göstermesi kabul edilemez. Adaların silahlandırılması Türkiye için ciddi bir tehdittir. Bu çözümsüz durumda, Savaş halinde bile halkının Türkiye'ye sığındığı Akdeniz Adaları sakinlerinin, mahrumiyetten uzak, refah ve rahat içinde yaşamaları onların en doğal haklarıdır. Uzak, ekonomik zayıflık ve kriz içinde olan Yunanistan onlara, istenen ekonomik ve sosyal desteği veremez, yardımcı olamaz. Doğu Akdeniz Adaları, ekonomik olarak da Türkiye'nin olmalıdır. Uluslararası hukuk ve anlaşmaların, Yunanistan'ın, Ege coğrafyasında neden olduğu yeni egemenlik ihtilâfları ve yayılma açlığının, Doğu Ege Adaları üzerindeki vekaletini ortadan kaldırdığı, Anadolu'nun kara uzantıları olan adaların hukukî zorunluluk ve ada halklarının ekonomik refah ve huzuru için, vekâlet ve sahipliğinin Türkiye'ye verilmesi gereği, aksi takdirde bu durumun çok uzayıp istenilmeyen sonuçlara sebep olacağı, çalışmamızda Osmanlıca belge, kitaplar ve bilimsel veriler ışığında yorumlarımızla değerlendirilecektir. Sözü edilen konu bilimsel bir bakış açısıyla ele alınıp sivil, sosyal barış, siyasî ve ekonomik rahatlığı sağlamak gibi objektif ve rasyonel kriterlere dayanarak net bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Cezair, Bahr-i Sefid, Paris Antlaşması

Sea of Islands from the Late Ottoman Period to the Present

Abstract

There are nearly 10 000 islands, islets and reefs on the Sea of Islands, some of which consist of small cliffs and some of them have quite large areas. Today, around one million people live on about 100 islands that are open to settlement. The Islands, which were called "Mediterranean Islands Province" in the Ottoman period, were divided into four sanjaks named Rhodes, Chios, Lesbos and Limnos. The provincial center is the city of Rhodes on the island of Rhodes. Crete and Cyprus Islands are also separate Mediterranean provinces. It is in question that a solution to the issue of the Sea of Islands cannot be found today, by giving the ownership of the Islands to Greece for the West's own interests and calculations. The 14 islands, located at the bottom of the Anatolian peninsula, were left to Greece with the Paris Agreement, provided that they were not armed. Greece, with its aggressive policy, wants to have all the resources in the Sea of Islands and the Mediterranean together with the Imperialist states. For this purpose, Greece is threatening Turkey with the support of states such as England, Europe and America. The intentions and views of these countries against Turkey have not changed since the beginning. In the islands, agriculture is not at the desired level due to unfavorable geographical conditions, insufficient water resources, narrow, mountainous and stony land. Greece, which is far away from the islands and in economic distress, cannot provide the desired economic and social support to the inhabitants of the Mediterranean Islands, who are far from deprivation and seek peace and prosperity. The fact that the islanders fleeing the German invasion during the Second World War took refuge in Turkey, not Greece, and the massive refugee influx from the Islands to Anatolia is an indicator of this. Turkey; He stands for truth, law and justice. No country in the world has been exposed to the threat of its neighbor as much as Turkey. It is certain that such aggressive policies of Greece will not bring peace to the region and will endanger the political and economic security of its own citizens. Due to both political and economic necessity, the Eastern Mediterranean Islands, which are actually Turkey's, should be given to Turkey naturally and legally.

Keywords: Turkey, Greece, Islands, Mediterrenian, Treaty of Paris.

Giriş

Günümüzde yaşanan ve tartışılan Adalar Denizi ve Akdeniz Adaları konusu, Osmanlı son döneminde de yer almaktadır. O dönemde de, Anadolu'nun doğal uzantıları olan adaların üzerinde çeşitli siyasi oyunlar oynanmış ve icraatlar yapılmıştır. Adaların aidiyetinin, el değiştirerek Yunanistan'a verilmesiyle, Batının kendi menfaat ve hesapları için Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı kullanıp kışkırtmaları sonucu, bugün Adalar Denizi meselesine çözüm bulunamaması söz konusudur.

Bu çözümsüz durumda, Akdeniz Adaları sakinlerine, mahrumiyetten uzak, huzurlu ve refah içinde bir hayat sürme hakkı, adaların hukukî ve siyasi, hem de ekonomik zorunluluk olarak önceki sahibi olan Türkiye'ye tekrar iade edilmesiyle sağlanabilir.

Yöntem

Bu çalışmada, Akdeniz Adaları ve Adalar Denizi konusunu, problemleri ortaya konularak olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alıp Osmanlıca belge, kitaplar ve bilimsel veriler ışığında analizler, kıyaslama ve karşılaştırma metotları çerçevesinde, görüşlerimiz ve yorumlarımızla değerlendirmeye çalışmamız yerinde olacaktır.

Sözü edilen konu, bilimsel bakış açısıyla ele alınıp, sosyal barışı devletler hukuku çerçevesinde sağlamak gibi objektif ve rasyonel kriterlere dayanarak net bir şekilde değerlendirilecek ve olumlu bir sonuca ulaşılacaktır.

“Girit Adasının ele geçirilmesi ile Adalar Denizi bir Türk Gölü olmuş, 1718 yılında İstendil adasının alınmasıyla da denizdeki bütün adalar Türklerin hakimiyetine geçmiştir. Zamanında Batı Anadolu sahillerinde uzanan Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Karesioğulları

birer deniz gücü oluşturarak filolarla adalar denizine açılıp faaliyette bulunmuşlardı. Günümüzde Ege Adaları olarak adlandırılrsa da, üzerindeki adaların çokluğundan dolayı Osmanlı döneminde Cezâir-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz Adaları) Vilayeti olarak isimlendirilen adaların, yüz ölçümü 12 800 kilometre karedir. Adaların büyükleri Midilli, Sakız, Rodos, Limni olup toplam nüfusu 325 886'dır ve kilometre kareye 25,5 kişi düşmektedir" (İbrahim Hilmi-I, 1323: 193).

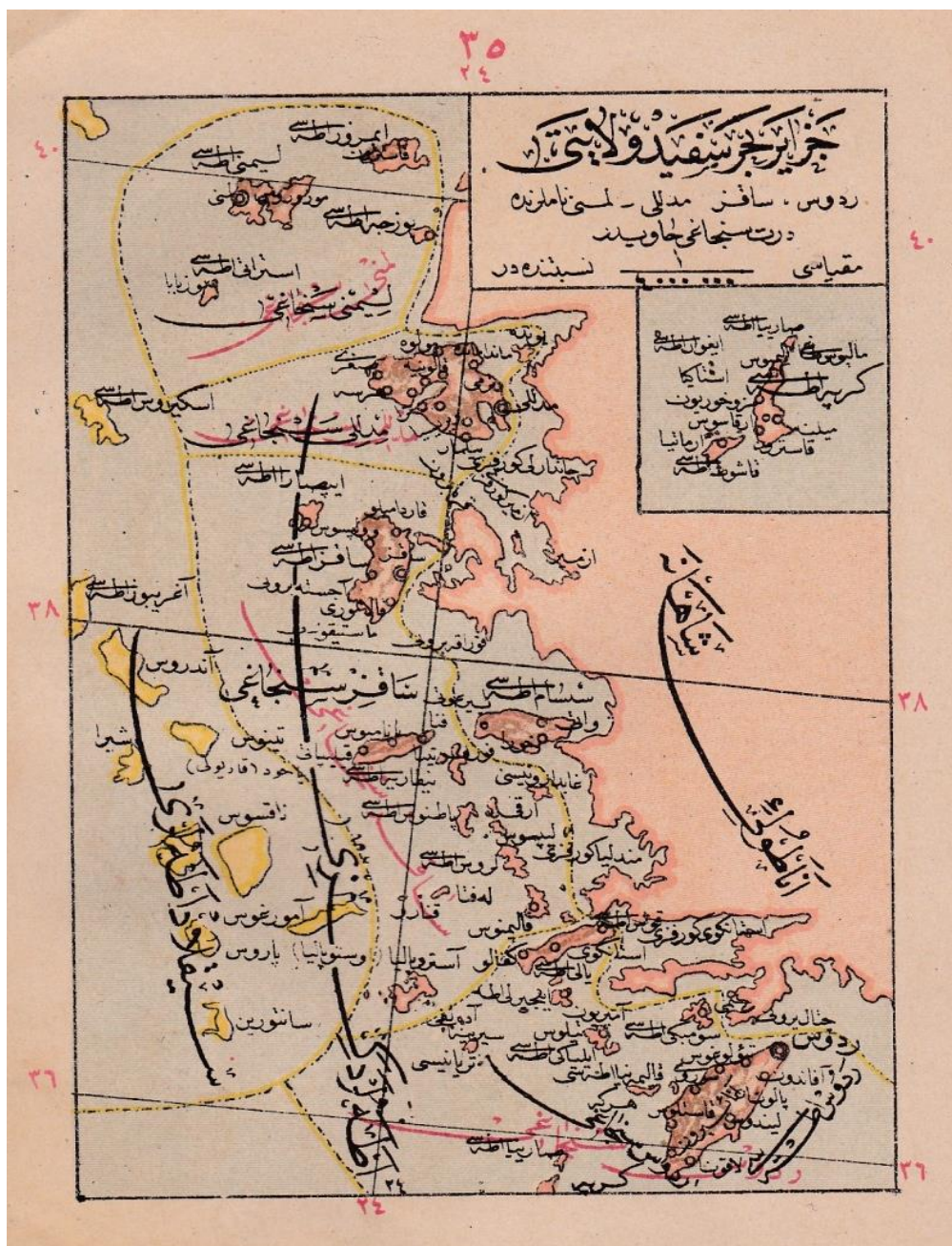
"Yüzölçümü 214.000 kilometre kare olan Adalar Denizi üzerinde kaç coğrafi formasyon bulunduğu tam olarak bilinmemektedir. Kimilerine göre 3000, kimilerine göre ise 10.000 kadar ada, adacık ve kayalık bulunmaktadır. Adalar, jeolojinin IV. Zamanının başlarında bu havzada meydana gelen çökmeler neticesinde oluşmuştur. Kelemez (Kalimnos), İstanköy (Kos) ve İlyaki (Telos) adalarında yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, Menteşe Adaları'nda tarihin, Neolitik Çağ'da başladığı tespit edilmiştir (Stasinopoulou, 1997: 1). Bu adaların sadece 24 tanesinin alanı 100 kilometre kareden büyüktür. Adalar Denizi üzerinde yer alan bu adaların toplam alanı yaklaşık 23.000 kilometre kare civarındadır, Trakya kadar bir alana sahiptir. İskân olan ada sayısı ise 100 kadardır. Denizin eni 612 kilometre, genişliği ise yaklaşık 299 kilometredir. En geniş yeri hesaplandığında ise uzunluğu 660 kilometre, genişliği 400 kilometreye ulaşmaktadır.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasının 12. Maddesinde de adalar için, Cezair-i Bahr-ı Sefid anlamında, "Island of Eastern Mediterranean" yani "Doğu Akdeniz Adaları" tabiri kullanılmıştır. 1941 yılına kadar, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki kaynaklarda geçmeyen "Ege" ismi ilk defa, 06-21 Haziran 1941 tarihleri arasında, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde düzenlenen coğrafya kurultayında "standartlaşmayı sağlamak maksadıyla" kullanılmaya başlamıştır. Bundan sonra genelde "Ege" ismi kullanılsa da, günümüzde bazı tarihçiler, Anadolu'nun doğal bir uzantısı olması nedeniyle, bu denizin "Adalar Denizi" olarak isimlendirilmesinin daha doğru olacağını ifade etmektedirler" (İbrahim Hilmi-I, 1323: 193).

"Akdeniz Adaları Vilâyeti, Adalar Denizinde bulunan Doğu İsporat ve Akdeniz'de yer alan adaların bazılarından teşekkül ederek kuzeyde Edirne vilâyeti sahili ve Anadolu kısmından Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığı ve doğudan Aydın Vilâyeti sahili ve güneyden Akdeniz ve batıdan Girit ve Yunan adaları ve Selânik Vilâyeti sahili ile çevrili ve sınırlıdır.

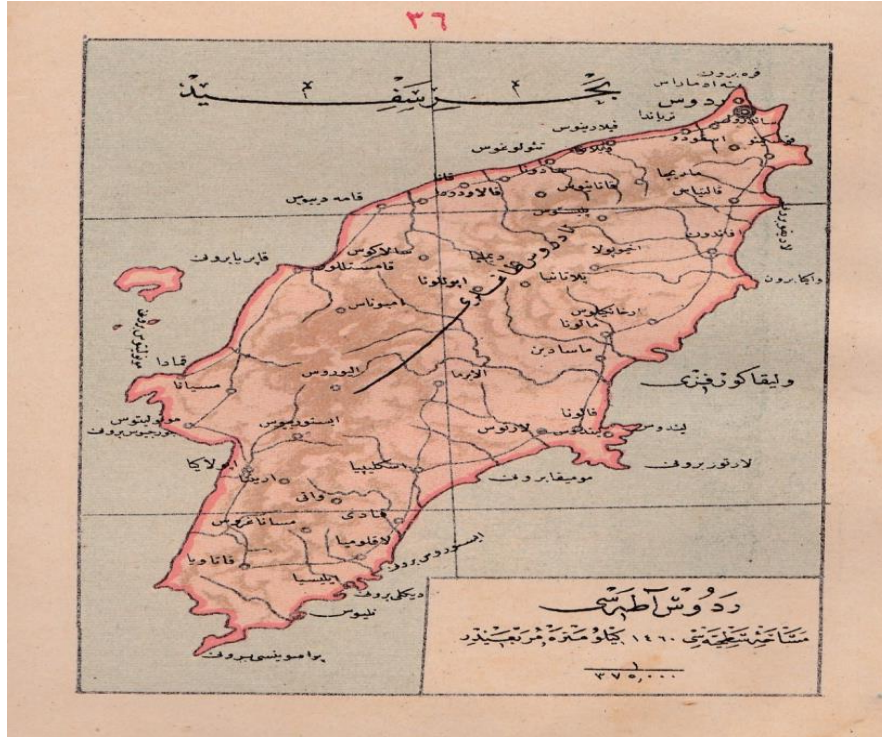
Sözü edilen Vilâyet, Rodos, Sakız, Midilli, Limni isimlerinde dört adet sancağa taksim olunmuştur. Vilâyet merkezi

Rodos adasındaki Rodos şehridir. Sancak merkezleri de ada adlarındaki kasabalardır. Girit ve Kıbrıs Adaları da ayrı birer Akdeniz vilâyetidirler" (İbrahim Hilmi-II, 1323: 270).

Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti

Rodos Adası

“Balkan ile Anadolu yarımadaı arasında bulunan ve yaklaşık 214 000 kilometre karelik bir alana sahip olan Ege Denizi’nde, bir kısmı haritalara konu olmayacak denli küçük kayalıklardan ibaret, bir kısmı ise oldukça büyük yüzölçümlerine sahip 10 000’e yakın ada, adacık ve kayalığın oluşturduğu ilgi çekici coğrafi formasyon kütleı, yaklaşık 24 000 kilometre karelik bir alana karşılık gelmekte olup bunların üzerinde günümüzde iskana açık olanlarında, toplamda bir milyon civarında insan yaşamaktadır. Ege adalarından yaklaşık 800 ile 1000 adedinin ismi bellidir; ancak küçük adacık ve kayalıkların büyük bir çoğunluğu kıyı devletlerince, doğal olarak isimlendirilmemiştir” (Başeren ve Kurumahmut, 2003: 133-137).

“İkinci Dünya Harbinden sonra, Türkiye’nin katılmadığı “1947 Paris Antlaşması” ile , İtalyanlara geçici olarak bırakılan bu adalar haksız bir şekilde Yunanlılara verilmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya, adaları ve ada gruplarını Yunanistan’a, doğal uzantısı sayarak bırakmışlardır. Ne var ki aynı büyük devletler ileriki tarihlerde bu mantıktan ayrılmışlar ve Anadolu’nun doğal uzantıları olan Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Sömbeki, İstanköy ve Rodos gibi adaları Türk anakarasının güvenliği hilafına, Yunanistan’a vermekte sakınca görmemişlerdir” (Şimşir, 1989: XIX-XX).

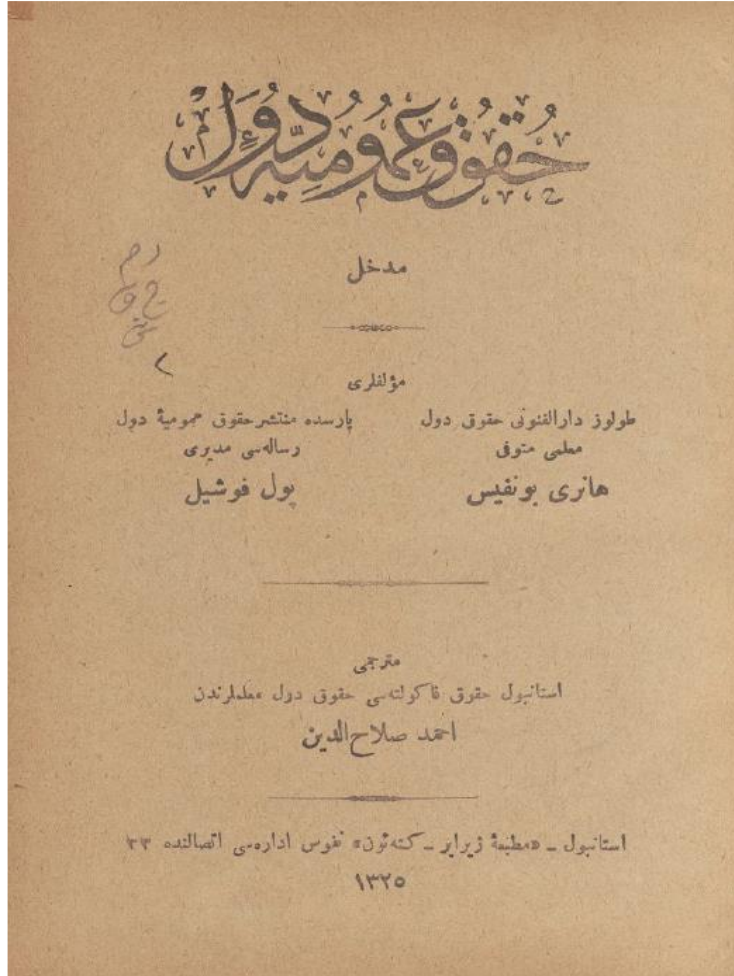
Batının iki yüzlü siyaset ve çifte standartlarından birisi burada açıkça görülmektedir.

“Halbuki Stalin bile 1941 yılında bu adaların Türklere ait olduğunu ve güvenlik nedeniyle Türklere verilmesi gerektiğini beyan etmişti. İkinci Dünya Savaşı sonunda Yunanistan’ı işgal eden Almanlar da, çekilirken bu adaları Türklere teklif etmiş ancak İngilizler karşı çıkmıştı. Halbuki Türkler istese, savaş sonunda bu adaları kolaylıkla ele geçirebilirlerdi. Türkiye’nin bu barışçıl tutumu, ne yazık ki, önüne alınmayarak, Anadolu yarımadasının önünde kuzeyden güneye dizili doğal bir uzantısı olduğu kesin olan ve Türk kıyılarının hemen dibinde bulunan bu 14 ada, Paris Antlaşması ile silahlandırmamak kaydı ile Yunanistan’a bırakılmıştır. Buna göre Yunanistan’ın bu adalarda polis ve jandarma dışında hiçbir askeri gücü bulunmaması gerekiyordu” (Alpar, 2020: 14799).

Adaların silahsızlanması konusunun altında yatan ana neden bu adaların Türkiye’ye oldukça yakın olmasıdır. Balkan Savaşı’ndan sonra Yunanistan uluslararası hukuka aykırı olarak Adalar Denizi’ne kayarak büyümesini sürdürmüştür; şu anda da bunu devam ettirmek istemektedir.

Batı'nın Osmanlı aleyhinde oynadığı siyasî oyunlar ve dolambaçlı yollarla elde ettiği topraklar hakkında doğru ve tarafsız değerlendirmeler yapan hakperest ve realist Batılı yazarlar elbette vardır. Bu yazarlardan olan, Toulouse Üniversitesi "Devletler Hukuku" hocası Hanry Bonfis ve Paris'te Yayınlanan "Devletler Genel Hukuku Mecmuası" müdürü Poul Foshil'in, İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku muallimlerinden Ahmed Salahaddin'in Osmanlı Türkçesine tercüme ettiği "Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel" kitabından, Hanry Bonfis'den ve İngiltere'nin Kıbrıs Adasını Osmanlı'dan almak için yaptığı siyasî oyunu, "cynisme" yani "hayasızlık" olarak ifade eden Mösyö F. Domartins'den şöyle bir örnek verebiliriz:

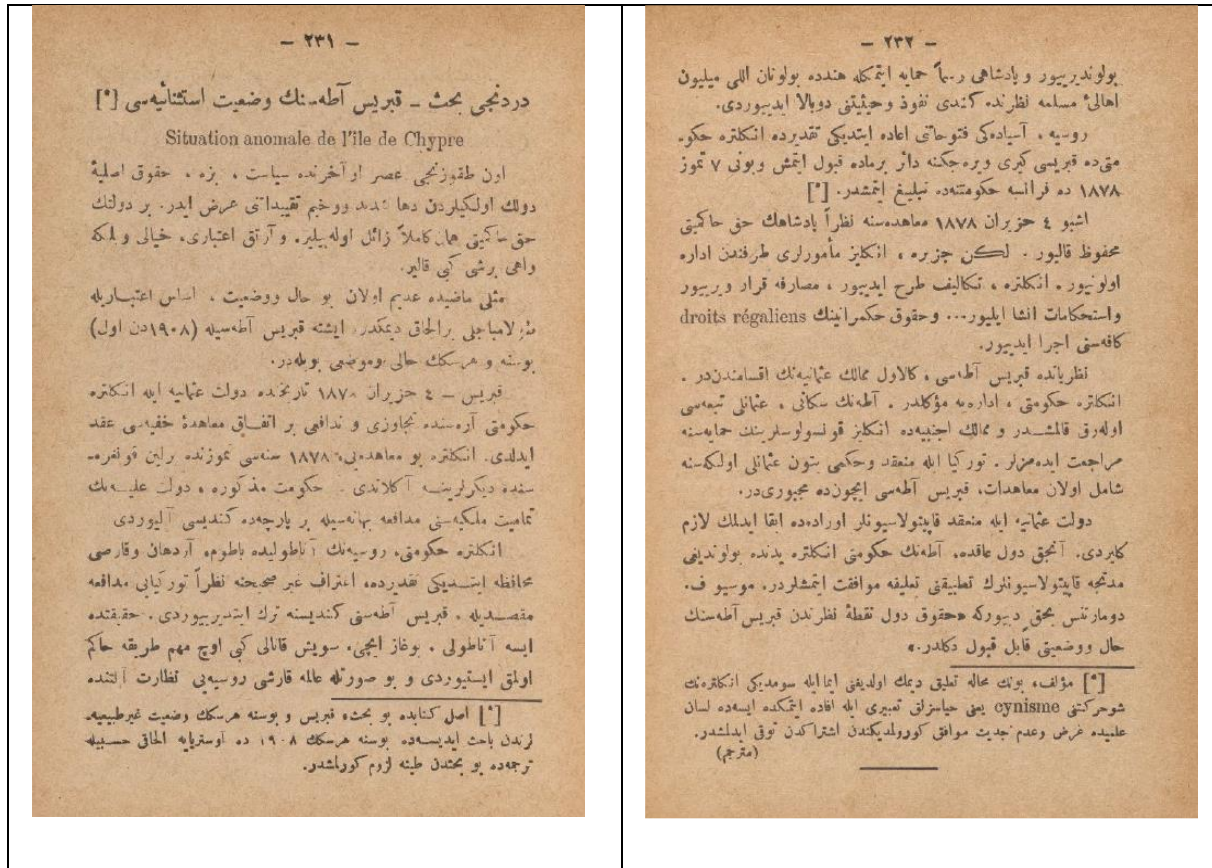

Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel

“Kıbrıs Adası’nın İstisnaî Durumu

On dokuzuncu asır başlarında siyaset bize, devletler temel hukukunun önceliklerden daha şiddetli ve acı sınırlandırmalarını gösterir. Bir devletin hakimiyet hakkı hemen hemen tamamen kaybolabilir. Ve artık itibarî, hayalî ve belki boş bir şey gibi kalır.

Benzeri mazide olmayan bu hal ve vaziyet, esas itibariyle dolambaçlı bir ilhak demektir. İşte Kıbrıs adasıyla 1908’den evvel Bosna ve Hersek’in hali ve mevzuu böyledir.

İngiltere Hükümeti, Rusya'nın Anadolu'da Batum, Ardahan ve Kars'ı koruduğu takdirde, doğru olmayan itirafına göre Türkiye'yi müdafaa maksadıyla, Kıbrıs adasını kendisine terk ettiriyordu. Hakikatta ise Anadolu, Boğaziçi, Süveyş kanalı gibi üç mühim yola hakim olmak istiyordu ve bu suretle aleme karşı Rusya'yı nezaret altında bulunduruyor ve Padişahı resmen himaye etmekle Hind'de bulunan elli milyon Müslüman ahali nazarında kendi nüfuz ve haysiyetini iki kat arttırıyordu.

Rusya Asya'daki fethettiklerini iade ettiği takdirde İngiltere Hükümeti de Kıbrıs'ı geri vereceğine dair bir madde kabul etmiş ve bunu 7 Temmuz 1878'de Fransa Hükümetine tebliğ etmiştir (Yazar burada bunun imkansız olduğunu îma ile İngiltere'nin şu hareketini "cynisme" yani "hayasızlık" olarak ifade ediyor).

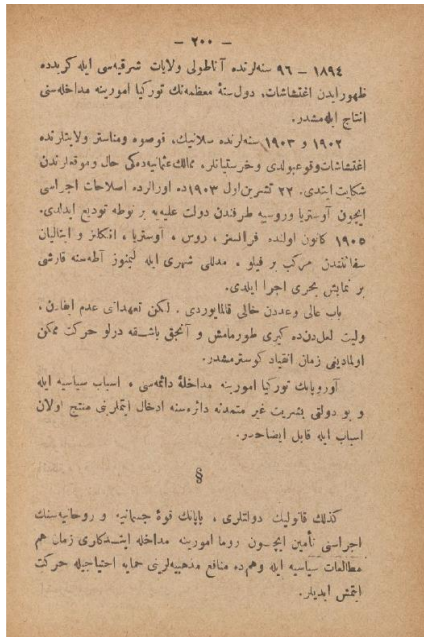
İşbu 4 Haziran 1878 muahedesine göre Padişahın hakimiyet hakkı korunmuş kalıyor. Lâkin ada, İngiliz memurları tarafından idare olunuyor, İngiltere sorumluluklar koyuyor, harcamalara karar veriyor ve istihkamat inşa ediyor ve hükümler hukukunun hepsini icra ediyor.

Nazariyatta Kıbrıs adası önceki gibi Osmanlı Memleketinin parçalarındandır. İngiltere Hükümeti, idareye vekildir. Adanın sakinleri, Osmanlı tebeası olarak kalmıştır ve yabancı memleketlerde İngiliz konsoloslarının himayesine müracaat edemezler. Türkiye ile yapılan ve hükmü bütün Osmanlı ülkesine şamil olan anlaşmalar, Kıbrıs adası için de mecburidir.

Osmanlı Devleti ile yapılan kapitülasyonların orada da uygulanması lazım gelirdi. Ancak anlaşma yapan devletler, Adanın hükümeti İngiltere elinde bulunduğu müddetçe kapitülasyonların tatbikini askıya almayı uygun görmüşlerdir. Mösyö Frederick Domartins¹ bihakkın diyor ki: "Devletler Hukuku nazarında Kıbrıs adasının hal ve vaziyeti kabul edilebilir değildir." (Bonfis ve Foshil, 1907: 231-232).

¹ Rus hukuk bilim adamı ve yazarı.

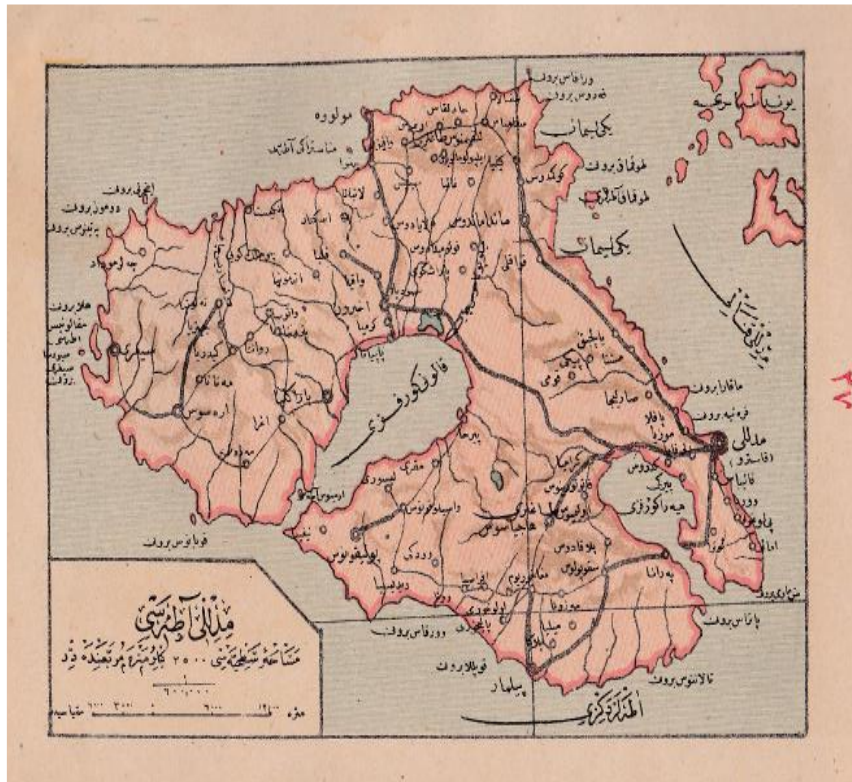

Avrupa devletlerinin geçmişten bugüne, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Türkiye'den çeşitli plânlar ve bahanelerle toprak elde etmeye çalıştığı bir gerçektir. Buna sözünü ettiğimiz Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel kitabından, geçmişten bir örnek daha verebiliriz:

“1894-96 senelerinde Anadolu doğu vilayetleri ile Girit'te olan kargaşa ve iğtişaat (anarşi), altı büyük devletin Türkiye'nin işlerine karışması sonucunu vermiştir. 1902 ve 1903 senelerinde Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde kargaşa vuku buldu ve Hristiyanlar, Osmanlı Memleketleri'ndeki hal ve durumlarından şikayet etti. 22 Teşrin-i evvel 1903'te oralarda ıslahat icrası için Avusturya ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne bir nota verildi. 1905 Aralık ayında

Fransız, Rus, Avusturya, İngiltere ve İtalyan gemilerinden oluşan bir filo, Midilli şehri ile Limnoz asına karşı bir deniz gösterisi icra etti. Avrupa'nın Türkiye'nin işlerine devamlı olarak karışması, siyasî sebeplerle ve bu devleti

medenileşmemiş insanlar dairesine dahil etmeleri sonucunu veren sebepler ile izah edilebilir” (Bonfis ve Foshil, 1907: 200).

Midilli Adası

Adalar Denizi, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birbirine çok yaklaştığı bir noktada bulunması ve boğazları kontrol etmesi nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca Adalar Denizi'nin, Karadeniz'den gelen ve Boğazlar'dan geçerek Batı Akdeniz'e ulaşan ticaret yollarının düğüm noktalarını barındırması ve Karadeniz ile Akdeniz arasında Türk Boğazları'ndan sonra ikinci derecede önemli bir su yolunu şekillendirmesi, ayrıca askeri açıdan taşıdığı önem, geçmişte olduğu gibi günümüzde de söz sahibi olmak isteyen devletlerin çatışmalara girmesine yol açmıştır. Ayrıca İngilizler bitmeyen menhus planlarıyla, Kıbrıs'ı, Boğazlarla Süveyş Kanalı bağlantı yolu olduğu için almışlardır. Aradaki adalar da yol tamamlayıcısı olduğu için, Yunanistan'a haksız ve hukuksuz olarak verilmiştir. Yunanistan'ın arkasında İngiltere, Avrupa ve onunla birlikte Amerika vardır.

Yunanistan son dönemde Amerika'yı arkasına alarak Nato'nun da koruması altında, Lozan anlaşmasına göre yerleşimin yasak olduğu pek çok adayı yerleşime açıp bu adalara ağır silahlar yerleştirmiş, ancak mali durumu böyle bir projeyi yapmaya uygun olmadığından bunu Amerika'nın desteği ile yapabilmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Türkiye silah sanayinde yerlilik oranını çok yükseltmiştir. Ancak Yunanistan ise ordusunun ihtiyaçlarının %80'ini Batı'dan alma durumunda kalmıştır. Bu durum Yunan ekonomisini haliyle çıkmaza sokmuştur.

Yüzlerce adayı savunması mümkün olmayan Yunanistan'ın adaları silahlandırmasının, "savunma" amaçlı olmayıp "saldırı" amaçlı olduğundan söz etmiştik. Yunanistan bu saldırgan tutumunu yıllardır devam ettirmektedir. Tabii bu Türkiye'nin güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Yunanlılar hukuka uymayan çeşitli isteklerini çok ileri götürmüşlerdir. Karasularını genişletmek bu isteklerden biridir. Önceden de sözü edildiği gibi sömürgeci Avrupa'nın, Yunanistan'ı öne sürmesiyle ve buna benzer çeşitli yollarla, Türkiye'nin işlerine devamlı olarak karışması, siyasî sebeplerle ve bu devleti geldiği yere gitsin, düşüncesiyle Batı ülkeleri dairesine, son zamanda da Avrupa Birliği'ne dahil etmek istememesiyle açıklanabilir.

Şurası bir gerçek ki, dünya üzerinde hiçbir ülke Türkiye kadar komşusunun tehdidine maruz kalmamıştır. Yunanistan'ın bu şekildeki saldırgan politikalarının, bölgeye huzur getirmeyeceği ve kendi vatandaşlarının güvenliğini de tehlikeye atacağı muhakkaktır. Bu sebepten Yunanistan'ın en kısa zamanda bu tür saldırgan politikalardan vazgeçerek, bölgede barışa ve halkların huzur ve refahına hizmet edecek projelere yönelmesi gerekmektedir.

"İkinci Dünya Harbi'nde adaların sakinleri ve Rumlar Anadolu'ya, Türkiye'ye sığındılar. "1940 yılı Mayıs'ında Almanya'nın Fransa'ya saldırısı ve İtalya'nın Almanya yanında yer alması ile savaş Akdeniz'e sıçramıştı. 28 Ekim 1940 tarihinde İtalya Yunanistan'a saldırmış ancak beklemediği bir direnişle karşılaşmıştı. İtalya'nın direnişle karşılaşması, Sovyetler Birliği'ne karşı yapacağı saldırı öncesi güney kanadını güvence altına almak isteyen Almanya'nın 1941 Nisan'ında Yunanistan'a ve Ege Adaları'na karşı harekete geçmesine neden oldu. Almanlar planları dâhilinde 25 Nisan 1941'de Taşoz, Semandirek ve Limni Adaları'nı (Yeni Sabah, 27 Nisan 1941), 5 Mayıs 1941'de de Sakız Adası'nı işgal etti (Akça, 2010, s.2). 20 Mayıs 1941'de ise paraşütçü birliklerinin indirilmesiyle Girit Adasını ele geçirdi (Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941). İşte bu tarihten itibaren Adalardan Anadolu'ya mülteci akını başladı. Devlet, mültecilerin belirlenmesi işlemleri ile kamplara sevk ve kamp düzeni hakkında 1941-1942 yıllarında bazı önlemler aldı. 10 Mart 1942'de mültecilerin kabul edileceği bazı kaza merkezleri tespit edildi. Bu merkezlerde mültecilerin ilk soruşturmaları mülki ve askerî üç kişilik bir heyet tarafından yapılacaktı. İltica, sınırın ve mültecinin durumuna göre ayrıca Milli Emniyet kanalından da geçirildikten sonra askeri mülteciler kamplara gönderilecek; siviller durumlarını gösterir bir tutanakla mahalli mülki makama teslim edilecekti. Toplu ilticalarda, iltica edenler en kısa yoldan ve kimseyle temas ettirilmeden kamplara gönderilecek ve ilk soruşturmaları kamplarda yapılacaktı" (Semiz ve Toplu, ISSN:2528-9527; E-ISSN : 2392).

"Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayali hedefleri ve batılı güçlerin iki yüzlü ve çifte standartlı politikalarıyla adalar üzerinde yeni oyunlar oynamaya çalışan Yunanistan'ı, İstiklal Harbi öncesinde Batı Anadolu'yu işgale teşvik eden güçler kim idiyse, bugün de aynı güçler arkasında bulunmaktadır. Başbakan Venizelos'un teklifi, İngiltere, Amerika ve Fransa'nın desteğiyle, bölgede yaşayan Rumlara yapılan sözde zulümlere son vermek için, Yunan birlikleri İzmir ve çevresini işgal etmişlerdi. Ancak bu Batı ve emperyalist oyunu, İstiklal Harbi ve İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan Lozan Antlaşması ile amacına ulaşamadı. Batı, bu hezimetten sonra Yunanistan'ı yalnız bıraktı.

Yunanistan saldırgan bir politika izleyerek, Akdeniz'e 1677 km sınırı bulunan Türkiye'yi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini yok sayıp uzak tutarak adalar, Adalar Denizi ve Akdeniz'deki kaynakların tamamına, dolayısıyla art kuvveti olan Emperyalistlerle birlikte sahip olmak istemektedir. Bu amaçla Doğu Akdeniz'deki bazı diğer ülkelerle sözde ittifaklar yapıp Türkiye'ye rakip, denk ve muhatap olacak kapasite ve güçte olmayan, tek başına bunu yapamayacak olan

Yunanistan, arkasında kendisini paravan olarak kullanan ve sözünü ettiğimiz emperyalist devletlerin desteği sayesinde Türkiye'ye tehditler savurmaktadır.

Türkiye; haktan, hukuktan ve adaletten yanadır. Yunanlıların ve Türklerin ortak geçmişten kaynaklanan birçok kültürel benzerliği bulunmaktadır. Ancak Yunanistan'ın Adalar Denizi ve Akdeniz'deki adalarını kullanarak Türkiye'yi kuşatmak istemesi de kabul edilemez" (Güray Alpar, 2020: 14799).

Ekonomi

"Vilâyeti oluşturan adalar, genellikle dağlık ve taşlık olduğundan, tarım ancak ihtiyaca yetecek düzeyde yapılabilmektedir. Bu nedenle ihracata yönelik ziraattan söz edilemez. Tam tersine, öteden beri bazı tarım ürünleri, Anadolu'dan ve Rumeli'den getirilmekte idi. Coğrafi şartların elverişsizliği, adalar halkını geçimlerini, balıkçılık, süngercilik ve gemicilikten kazanmaya itmiştir. Tarım adaların büyüklük ve verimliliği ile orantılı değildir" (Akdağ, XIV/55, 319 vd.).

Tarım alanları olarak, devamlı mahsuller, meralar ve ekilebilir arazi az bir miktarı oluşturur. Meralar genellikle sınırlı otlatma kapasitesine sahiptir. Dağlık yerlerde ekili alanların sayısı azdır. Büyük adaların bazı ova alanları hariç, tarım arazilerinin verimliliği düşük olarak kabul edilir. İstisnasız her adanın ortak sıkıntısı susuzluktur. Dere ve çaylara sahip büyük adalarda bu dert daha azdır. Antik çağdan bu yana adalarda yağmur suları biriktirilirdi. Hatta Ege bölgesi gibi yazları kurak geçen köylerde de taş sarnıçlar kullanıldığını görüyor ve biliyoruz. Sulanan alanlar, ekili alanların çok az bir bölümüdür. Rodos, İstanköy gibi büyük adaların bazı arazileri hariç, tarım arazilerinin verimliliği düşük kabul edilir.

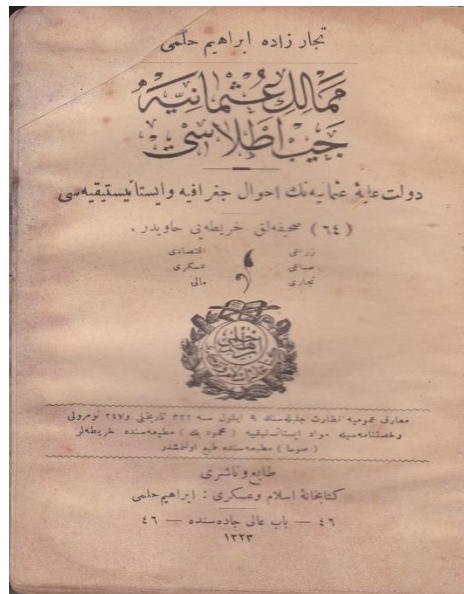
Ada insanı deniz insanı olmak zorundadır. Eski adalılar için vazgeçilmez ve zorunlu tek bir meslek vardı: Denizcilik. Bunun basit, ama çok kapsamlı iki nedeni: Birincisi ada etrafındaki denizin nimetlerinden faydalanmak, ikincisi de gerektiğinde adadan ayrılabilmehtir.

"Adaların Mahsulatı: Vilayet arazisinin vüsatsız ve ekser mahallerinin kayalık olmasına ve akarsuları bulunmamasına rağmen Rodos ve Sakız'da bağçevanlık, İstanköy'de bağcılık, Midilli'de zeytincilik, Limni'de çiftçilik terakki etmiştir. Buğday, arpa, yulaf, çavdar, burçak, susam, anason mahsulatı alelâde olup birinci derecede, her nevi sebze, zeytin, üzüm, limon, portakal, kayısı, mandalina, sakız yetişmekte ve harice külliyyetli ihracat vuku bulmaktadır. Senenin kısm-ı azamı devamlı bir fasl-ı rebî' (ilkbahar mevsimi) halinde ılık bir letafetle güzëran eden bu kabiliyetli vilayetin ziraata salih olan 2,5 milyon dönümlük arazisinden vesait-i fenniyye tevessül sayesinde daha pek çok kıymetli mahsul alınmak kabildir. Hele Rodos'un iklim ve havası her nevi sebzeyi her yerden evvel ve adeta senenin hiçbir mevsimi halî kalmamak üzere yekdiğerini müteakip mükerreren yetiştirmeye müsaidir. Bu memleketin karpuzları 25 kıyye, balkabakları elli altmış kıyye gelir (İbrahim Hilmi-I, 1323: 193-197).

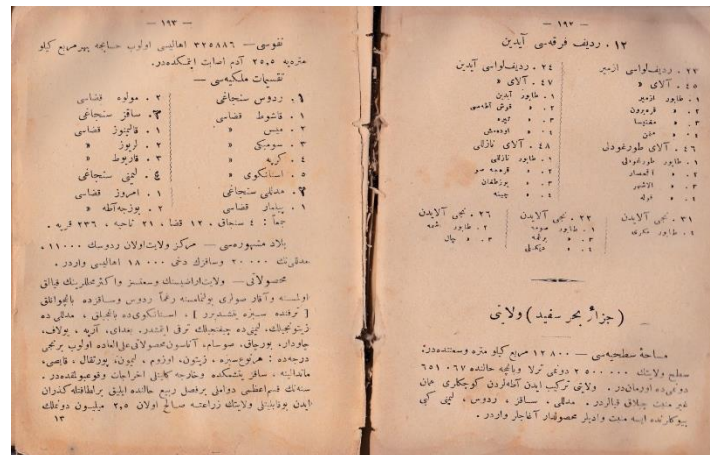

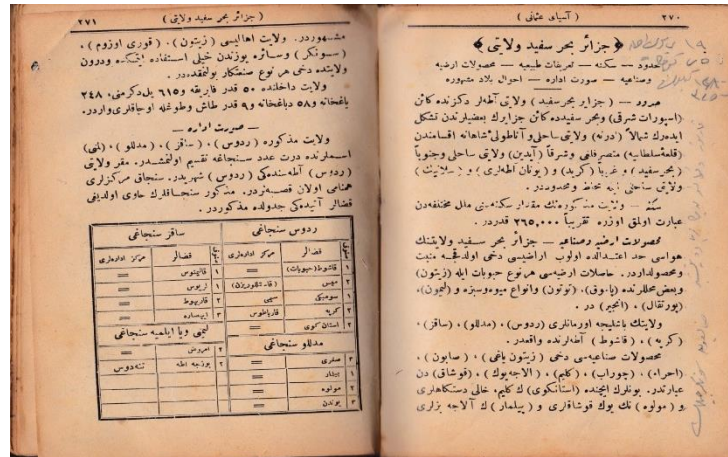
Memâlik-i Osmaniyye Cep Atlası

Memâlik-i Osmaniyye Cep Atlası

Memâlik-i Osmaniyye Cep Atlası

Memâlik-i Osmaniyye İ'âdiyye Atlası

Ancak günümüzde, arazilerin darlığı, ürünlerin nakliye maliyetinin artması, su kaynaklarının eksikliği, turizmin tarım kullanım ve işletmeleri üzerindeki olumsuzluğu, tarım ürünleri için modern işleme ve yönetimin bulunmaması, adalardaki tarım işlerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca taşıma probleminin çözülmemesi, küçük adaların ıssızlığa gömülmesini, adaların temel sorunları olarak sıralayabiliriz.

Hayvanatı: Çobanlık Limni adasında ziyade münteşirdir. Adaların kâffesinde (hepsinde) koyun, keçi, manda, midilli, ester, merkep bulunur. İmroz adasının keçileri meşhurdur. Bir batında üç yavru getirir ve yevmiye üç kıyye kadar süt verir. Adaların ekserisinde tilki, ada tavşanı, sansar, kunduz, geyik, karaca bulunduğu gibi Rodos'un dağlarında keçi büyüklüğünde bir nevi yabancı merkep de vardır.

Madeniyatı: Taharriyat-ı lâzime (gerekli araştırmalar) lâyıkiyla icra edilmediği cihetle servet-i madeniye bilinmemektedir. Mekşuf olan (keşfolunan) maadin (madenler) gerek sermayenin kılletinden (azlığından) ve gerekse rekabet-i ecnebiyeden dolayı lâyıkiyla işletilememektedir: Kaşot, Armadiye, Kerpe adalarında alçı ve sonuncu cezirede (adada) mermer ve Malta taşı ocakları bulunduğu gibi demir, kurşun madenleri de bulunduğu mervidir.

Sanayii: Adaların ekserinde bihassa Rodos'a mücavir (komşu) olan küçük adalarda ziraata salih arazi olmadıktan başka içilecek su bile bulunmaz. Yağmurların arası uzayıp sarnıçlar boşaldığı zamanlar ahali fiçılarla civar adalardan su taşırlar. Elhasıl tabiat-ı arazi ahaliyi sanayi ve ticarete sevk ve icbar etmektedir. Dülger, marangoz, ekmekçi, kasap, boyacı, kunduracı, terzi, demirci gibi sanayi-i âdiye ashabı istisna edildiği halde zeytinyağı, sabun, sahtiyan, dakik (un),

müsekkerat (alkollü içkiler) imali, süngercilik, gemicilik hususunda birçok mesai ve sermaye sarf edilmektedir. Buharla müteharrik altmışı mütecaviz fabrika ehl-i sanayie makineleriyle muavenet etmektedir ki bu miktarın nisfından ziyadesi zeytin, onbeş kadarı dakik, üç makarna, iki kükürt, mütebakisi peynir, kiremit, kereste vesaire fabrikalarıdır. Ayrıca 615 yel değirmeni, 250 debbağhane, 60 yağhane, 10 taş ve tuğla ocağı vardır. Sanayi-i nesciye (dokuma sanayii) erbabı pek ziyade olmayıp yalnız İmroz ve İstanköy'ün kilim ve halıları, Molova'nın yün kuşakları, Pilmar'ın alaca bezleri şöhet bulmaktadır. Herkit, Sömbeki, Leryoz, Kalimnoz, Meyis adaları ahalişi süngercilikle maişetlerini tedarik ederler.

Ticaret: Son senelerde ticaret artmaya başlamış bilhassa Midilli adası diğer cezair (adalar) meyanında (arasında) temeyyüz etmekte bulunmuştur. Merakiz-i ticariye şunlardır: Midilli adası: zeytinyağı (1322 senesinde 13 600 000 kilogram yağ istihsal olunmuştur), sabun, palamut, müsekkerat, dakik, incir, tuzlu balık, dibağat olunmuş (tabaklanmış) deri; Sakız adası: Her nevi müsekkerat, zeytinyağı, limon, portakal, mandalina (1322 senesinde 26 milyon mandalina ihraç olunmuştur), ağaç kavunu, badem, sakız; Rodos adası: her nevi sebze ve meyve, soğan, sünger, palamut, dibağat olunmuş deri, balmumu, kara buhur, keçi derisi, hububat-ı mütenevvia, yün, peynir, müsekkerat ihraç eder" (İbrahim Hilmi-I, 1323: 193-197).

Adalar, dünyanın geri kalan kısmından soyutlanmış kara parçalarıdır. Oralarda yaşayan topluluklar da küçük ve yalıtılmış topluluklardır. **Bir ada yaşamında, sosyal ve coğrafi sınır ve izolasyon nedeniyle, istihdam eksikliği ve eğitim imkanı, ulaşım problemleri gibi topluluk sorunları bulunmaktadır.** Bu, adalarda genel kaynakların az olduğu anlamına gelir. Denizi aşarak istendiği zaman kıtaya gidememe engeli, adalıların zihinlerinde her zaman vardır. Ada halkı olmanın sıkıntısını çekme yanında, adalarına olan bağılıklarını sürdürmek için düzenli, kesintisiz bir ulaşım sisteminin kurulması şarttır. Etrafı denizle sınırlı olmak, insana yoksunluk duygusu verebilir. O nedenle her ihtiyaçlarını tedarik etmek veya alternatif aramak zorundadırlar. Ada halkı aynı gemide seyahat eden insanlar gibidir. Yaşam için kader birliği yapmak zorundadırlar. Kendilerine yönelik en küçük bir olumsuzluğun herkesi etkileyeceğini iyi bilirler. Ada, özellikle gençlerin dünyaları için küçüktür. Gençlerin, geniş bir dünya, ada dışında yaşamak ve iyi bir iş bulmak hayal ve amacıyla adadan kurtulmak istemeleri mümkündür. Ayrıca, ada idareleri, adalarının güvenliklerinden sorumludur. Üstelik adalar savunması en zor coğrafyalardır.

“Bugün Yunanistan'ın ekonomisi öteden beri bütçe açığı ve kamu borçlarının yüksekliği, kamu sektörünün hacmi, piyasaların düşük rekabet gücü ve ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların azlığı gibi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu nedenle, 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizinin borç krizine dönüşmesiyle birlikte Yunanistan, 2009 yılından itibaren, II. Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı en ağır ekonomik krizle mücadele etmiştir.

Yunanistan AB ülkeleri arasında, kamu borç yükünün Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya oranı en yüksek ülke olmayı sürdürmektedir. 31 Aralık 2019 itibarıyla, Yunanistan'ın toplam kamu borcu, 245 milyar Eurosu AB üyeleri ve kurumları, 10 milyar Eurosu IMF'ye olmak üzere, toplamda 361 milyar Euro seviyesinde olup, borcun Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya oranının 2019 yılı sonunda %180 düzeyinde bulunduğu Yunan makamlarınca açıklanmıştır. 2001 yılında Yunanistan para birimi olarak drahminin yerine euro kullanmaya başlamıştır. Yunanistan ekonomisi 2010'lardan itibaren Küresel Ekonomik Kriz ve hükûmetin borç krizi nedeniyle daralmaya başlamıştır” (TC Dışişleri Bakanlığı, 2022,1). Böyle bir durumda olan Yunanistan, adalara elbette ki yardımcı ve destek olamaz, gereken ilgiyi gösteremez..

Sonuç

Türkiye'nin katılmadığı “1947 Paris Antlaşması” ile, İtalyanlara geçici olarak bırakılan bu adalar haksız bir şekilde, Batılı bilim adamlarının, “ahlaksızlık” olarak niteledikleri İngilizlerin Kıbrıs adasını işgal etmelerine benzer oyunlarla, Yunanlılara verilmiştir. Yunanistan'ın, antlaşmalarla egemenliği kendisine devredilmemiş bazı ada ve adacıklarda askeri faaliyetler icra ettiği ve uluslararası antlaşmaların açık hükümlerine rağmen, silahsızlandırılmış olmaları şartıyla egemenliği kendisine devredilen adaları silahlandırdığı bilinmektedir. Bu nedenle, adaların Yunanistan'a devri hükümsüz duruma düşmüştür ve silahlandırılmış olmalarından dolayı bu hukuki problem çözülmelidir.

Ayrıca, Adalar Denizi'nde ortaya çıkan sorunlar konusunda, Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'nın ortaya koyduğu koşulları kararlılıkla ve tavizsiz uygulaması gerekmektedir. Konumları itibarıyla Anadolu'nun kıta sahanlığı üzerinde bulunan bu adaların silahlandırılması, Türkiye için ciddi bir tehdittir. Yunanistan bugüne kadar gayri askeri statüde bulunan 24 adanın 16'sını silahlandırmış durumdadır. Silahlandırmaya da devam etmektedir. Bu durum Yunanistan'ın uygun bir anda Türkiye'ye karşı bir saldırı planladığını göstermektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, 1941 yılında İkinci Dünya Harbi'nde Almanların işgaliyle Akdeniz Adaları sakinleri Anadolu'ya, Türkiye'ye sığınmışlardır. Burada görüldüğü gibi Adalar halkının, Yunanistan'a değil de Türkiye'ye sığınmaları dikkat çekici bir durum ve önemli bir noktadır. Uzakta olan ve zorlukla ulaşılabilen yer kontrolde değildir. Gidemediğimiz, yararlanamadığımız yer, malımız olsa bile neye yarar? Günümüzde Midilli adası halkı, Ayvalık pazarına alışverişe geliyor, yakınlara, Türkiye ile yaşıyor. Midilli, Sakız, Meis, Sisam, İstanköy, Simi gibi yakın adaların halkları Türkiye'nin vizeyi tek taraflı kaldırması sayesinde birçok ihtiyaçlarını Türkiye'den karşılamaktadır.

Bugün susuzluk çeken Kıbrıs'a, denizden borularla su akıtan Türkiye'dir. Bu gösteriyor ki, buna benzer işlemlerle, kara uzantımız olan yanbaşımızdaki adalara, çeşitli yollarla

yardımda bulunabilir ve oralarda her çeşit üretimi arttırabiliriz. Akdeniz Adaları sakinlerinin mahrumiyetten uzak, refah ve rahat içinde yaşamaları onların en doğal haklarıdır. Uzak, ekonomik zayıflık ve kriz içinde olan Yunanistan'ın adalılara, "Gidemediğin yer senin değildir." gerçeğiyle hizmet götürüp destek olması imkansızdır; istenen ekonomik ve sosyal desteği veremez, yardımcı olamaz. Coğrafi bakımından aralarındaki mesafe kısa olmasına rağmen, adaların Türkiye, Ortadoğu ve Karadeniz'e yakın fakat Yunanistan anakarasına uzak olması büyük dezavantajdır. Su kaynakları ve içme suyu eksikliği, ada bölgesinde turizmi doğrudan etkileyen en önemli sorunlardan biridir. Temel geçim kaynağının turizm olduğu yerlerde gelir dağılımı eşitsizliği vardır. Sonuç olarak küçük adalarda ve uzak yerleşim yerlerinde altyapı eksikliği veya yetersizliği, ada nüfusunun olduğu yeri terk etmesine yol açarak ıssızlık ve daha fazla izolasyona yol açmaktadır.

Bu nedenler gereği, hem siyasî, hem de ekonomik gereklilikten dolayı, önceden olduğu gibi, aslında Türkiye'nin olan Doğu Akdeniz Adaları, doğal ve hukukî olarak yine Türkiye'ye iade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişaf Devirlerinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti*, Belleten, XIV/55, 319 vd.
- Alpar, Güray, (2020). *Yunanistan'ın Adalar Denizi ve Akdeniz'de Uluslararası Hukuka Aykırı Faaliyetleri ve Türkiye'nin Hakları*, sde.org.tr/guray-alpar 2020, kose yazisi-14799.
- Başeren, S. Sertaç; Kurumahmut, Ali, (2003). *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, SAEMK Yayınları, Ankara 2003, s. 133-137.
- Bonfis, H.; Foshil, P., (h. 1325 m. 1907). *Hukuk-ı Umumiyye-i Düvel*, (Çev. Ahmed Salahaddin). Matbaa-i Jirair- Keteon, İstanbul 1907.
- Hilmi, İbrahim, I, (1323). *Memâlik-i Osmâniyye Cep Atlası, Devlet-i Osmaniyye'nin Ahval-i Coğrafiya ve İstatikiyyesi*, İstanbul 1323.
- Hilmi, İbrahim, II, (1323). *Memâlik-i Osmaniyye İ'dâdiyye Atlası*, İstanbul 1323.
- Semiz, Yaşar; Toplu, Güngör, (2019), *Adalardan Anadolu Sahillerine Sığınan Mülteciler*, 2019, OPUS ©Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Research, ISSN:2528-9527 E-ISSN: 2392.
- Stasinopoulou, Ed. Georgia, (1997). *A Short History of the Dodecanese*, Hellenic Parliament Publication, Athens 1997.
- Şimşir, Bilal N., Hazırlayan, (1989). *Ege Sorunu: Belgeler Cilt-I* (1912-1913), 2. bsk., TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. XIX-XX.

Presentation ID / Sunum No= 249

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Kültürel Diplomaside Çevirinin Konumu: Türkiye Örneği

Arş. Gör. Nuriye Özer¹, Prof. Dr. Sergül Vural Kara²

¹ Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü
Orcid no: 0000-0002-4083-3926

² Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çeviribilim Bölümü
Orcid no: 0000-0002-6038-7011

Özet

Çeviri ortaya çıktığı ilk andan itibaren kültürler arasında karşılıklı anlayışı teşvik eden bir araç olarak görülürken kültürel diplomasinin ise farklı kültürler arasında köprü oluşturmada ve yeni iletişim kanalları yaratmada yardımcı olduğu bilinmektedir. Jiang’a göre bu denli sıkı bir bağa ve ülküsel benzerliğe rağmen bu iki alan arasındaki kesişim noktaları henüz keşfedilmemiştir (2021: 1). Yine von Flowtow (2018) ise çalışmanın doğasının getirdiği zorluklar sebebi ile kültürel diplomasi alanında çeviri çalışmalarının gerektiği ilgiyi görmediğini vurgulamaktadır. Bu anlamda alanyazındaki boşluk dikkat çekicidir. Yabancı alanyazında Kochan (2008), Sun (2016), von Flowtow (2018), Solberg (2020), Alsheikh (2020) ve Jiang (2021)’in çalışmalarına rastlanırken, Türkçe alanyazında ise çeviri ve kültürel diplomasinin inceleme altına alındığı çalışma sayısının daha da sınırlı olduğu görülmektedir. Bu anlamda Yurtdaş (2014) ve Çakır ve Tekin Çetin (2022)’nin çalışmalarına rastlanmıştır ve bu da kültürel diplomasi ve çeviri alanlarını incelemeyi hedefleyen çalışmaların gerekliliğine işaret etmektedir. Bu çalışma en temelde kültürel diplomasi ve çeviri alanındaki dinamikleri ve bu dinamiklerin birbirleriyle etkileşimlerini inceleyerek çevirinin kültürel diplomasideki konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kültürel diplomasi ve çevirinin bir araya gelişi pek çok soruyu da beraberinde getirmektedir: Kültürel diplomasi faaliyetleri bağlamında yapılacak çevirilerde sorumluluğun kime ait olacağı, hangi kültürel öğelerin çeviri aracılığı ile aktarılacağına nasıl ve kimler tarafından karar verileceği, çevirilerde kaynak kültürün istenilen özelliklerini öne çıkaracak çeviri stratejilerinin nasıl belirleneceği, çevirmenlerin rollerinin nasıl değiştiği, çevirinin kültürel diplomasi alanındaki etkisinin nasıl ölçüleceği, çevirilerin aynı anda nasıl hem ülke çıkarına hizmet edip hem de ulusal çıkarların ötesine geçerek kültür aktarımına hizmet edeceği gibi. Bu sorulara cevap vermeyi amaçlayan bu çalışmada aynı zamanda ülkemizdeki kültürel diplomasi uygulamaları ve bu uygulamalarda çevirinin rolünün incelenmesi de planlanmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için yapılan alanyazın taramasının yanında kültürel diplomasi bağlamında yürütülen projelerde, faaliyetlerde, kültürel diplomasiye ilişkin paylaşılan resmi belgelerde, kültürel diplomasi ile ilişkili kurumların web sayfalarında çevirinin izleri aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Diplomasi, Dil, Çeviri, Kültür

The Role of Translation in Cultural Diplomacy: the Case of Turkey

Abstract

Translation is seen as a tool promoting mutual understanding between cultures and cultural diplomacy is coded as bridge between different cultures. As Jiang (2021) states despite such proximity between these areas, the intersection between them remains unexplored. Similarly, Flowtow (2018), emphasizes that translations which are parts of cultural diplomacy do not receive the necessary academic attention due to the difficulties caused by the nature of the study. Literature reviews have indicated that there has been little discussion on the topic: Kochan (2008); Yurtdaş (2014); Sun (2016); von Flowtow (2018); Solberg (2020); Alsheikh (2020); Jiang (2021) Çakır and Çetin Tekin (2022). It heightens the need for conducting a study on the role of translation in cultural diplomacy. Therefore, the primary goal of this study is investigating the role of translation in cultural diplomacy by examining the dynamics of these two fields and the interactions of them. The relationship between cultural diplomacy and translation raises many questions: who will be responsible for the translations of cultural diplomacy texts, how and by whom will it be decided which cultural elements will be transferred through translation, how the translations strategies pointing the cultural aspects of source culture that is intended to transfer to other cultures will be chosen and how translations will serve both the national interests and cultural transfer which is something beyond nations ? The present study aims to answer these questions. Additionally, It is also planned to examine the cultural diplomacy practices in our country and the role of translation in these practices. To reach this aim traces of translation will be sought in projects, activities, official documents, web pages related to cultural diplomacy. Von Flowtow, L. 2018. Translation and Cultural Diplomacy In The Routledge Handbook of Translation and Politics, J. Evans and F. Fernandez, 193–203. London:Routledge Jiang, M.(2021).Translation as cultural diplomacy: a Chinese perspective, International Journal of Cultural Policy

Keywords: Cultural Diplomacy, Language, Translation, Interpretation, Culture

Giriş

Küreselleşen dünya zıddını da beraberinde getirmiş ve her alanda yaşanan kültürel dönüşümle beraber ötekine ve farklı olana gösterilen ilgi artmıştır. Bu anlamda küreselleşmenin bir yönüyle dünyada ortak bir kültür yaratırken diğer yönüyle ise ulusal değerlerin gittikçe daha da önem kazanmasına yol açtığı söylenebilir (Yücel, 2007). Bayar da (2008) küreselleşme dinamiklerinin kültürlerarası etkileşimde çift yönlü bir biçimde işlediğinden ve küreselin yerele ulaşması kadar, yerelin de küresele ulaşmasının söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Küreselleşme, ulusal değer, yerelin küresele ulaşması kavramlarının birliktelikleri ise çeviri ve kültürel diplomasi alanlarını ayrılmaz bir biçimde bir araya getirmiştir.

Sosyal bir varlık olarak insan tarihin her aşamasında farklı kültürlerle etkileşim gerçekleştirmiş ve istisnasız her etkileşimde aktarılan kültür olurken aktarıma köprü olan ise çeviri olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise kültürlerarası iletişim ve etkileşim ihtiyacının hiç olmadığı kadar artması ve gelişen teknoloji ile birlikte bir nevi de kolaylaşması ile seyreden doğal süreç devletlerce ulusal kültürlerin farklı kültürlerle tanıtılması ve bu tanıtım faaliyetleri aracılığı ile uzun vadeli uluslararası kazançlar elde edilmesi amacı ile kültürel diplomasi çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda kültürel diplomasinin başvurduğu ilk kaynak ise yine çeviridir.

Çeviri ortaya çıktığı ilk andan itibaren kültürler arasında karşılıklı anlayışı teşvik eden bir araç olarak görülürken kültürel diplomasinin ise farklı kültürler arasında köprü oluşturmada ve yeni iletişim kanalları yaratmada etkili olduğu bilinmektedir. Jiang’a göre bu denli sıkı bir bağa ve ülküsel benzerliğe rağmen bu iki alan arasındaki kesişim noktaları henüz keşfedilmemiştir (2021: 892). Yine von Flowtow (2018), çalışmanın doğasının getirdiği zorluklar sebebi ile kültürel diplomasi alanında çeviri çalışmalarının gerektiği ilgiyi görmediğini vurgulamaktadır. Yapılan alanyazın taraması da von Flowtow’un saptamasını doğrular niteliktedir. Diplomasi çevirisini inceleyen çalışmaların alanda

oldukça sınırlı olduğu görülürken bu çalışmaların hemen hepsinin geleneksel diplomasi uygulamalarına odaklandığı görülmektedir. Bu sınırlı evren içinde görece daha yeni bir diplomasi türü olan kültürel diplomasi bağlamında çeviri uygulamalarını inceleyen çalışma sayısındaki sınırlılık bir bakıma beklendiktir. Yabancı alanyazın incelendiğinde von Flotow'un Kanada'nın kültürel diplomasisi bağlamında yürütmüş olduğu çeviri projesi örneği üzerinden çeviri ve kültürel diplomasi etkileşimini incelediği öncü çalışmalarına rastlamak mümkündür (2007a; 2007b). Kochan (2008) çevirinin yumuşak gücü ve ikna gücü üzerinde durduğu çalışmasında çevirinin uluslararası arenada nasıl etkili bir araç olarak kullanılabileceğine dair önerilerde bulunmaktadır. Sun (2016) çalışmasında Çin klasiklerinin çevirilerinin Çin'in yumuşak güç politikası ile ilişkisini incelemektedir. von Flotow (2018) kültürel diplomasi alanında yapılan çevirileri çeviri kararları, çevirisi yapılacak eserlerin seçimi, çevirilerin etki gücü gibi farklı bağlamlarda sorunsallaştırmakta ve ortaya çıkan ikircikli durumlara çözüm aramaktadır. Alsheikh (2020) New York Times gazetesinde yayınlanan köşe yazılarında geçen yumuşak güç öğelerinin Asharq Al-Awsat gazetesinde yayınlanan Arapça çevirilerine nasıl yansıdığını araştırmıştır. Solberg (2020) çeviri edebiyatının Almanlar tarafından Norveç'i işgalleri sırasında yumuşak güç olarak kullanıldığını tarihi kayıtları inceleyerek belgelemiştir. Jiang ise Çin'in kültürel diplomasi politikalarına bağlı yürüttükleri çeviri faaliyetlerini derlerken bu faaliyetlerin Çin'in kültürel diplomasi amaçları ile uyumluluğunu da değerlendirmektedir (2021). Türkçe alanyazında ise çeviri ve kültürel diplomasi bir araya geldiği sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Yurtdaş (2014) çeviri destek programlarını kültür ve ideoloji kavramları özelinde incelerken kültür diplomasisi ve çeviri ilişkisine de değinmektedir. Çakır ve Tekin Çetin'in çalışmalarında ise çalışmacılar kültürel diplomasi, yumuşak güç ve çeviribilim alanlarını Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı ile ele almakta ve bu alanlar arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır (2022). Bu çalışmalar dışında kültürel diplomasi ve çeviri ilişkisine dolaylı da olsa devlet eliyle yürütülen çeviri projelerini inceleyen çalışmalarda da rastlamak mümkündür (bknz. Koç, 2010; Gümüştüs & Denissova, 2016; Oluk & Uras, 2022; Özcan & Dağbaşı, 2022). Yapılan alanyazın taraması kültürel diplomasi alanında göz ardı edilen çevirinin gerçek konumunu ortaya koyacak ve özellikle de şimdiye dek kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olan Türkiye'de kültürel diplomasi alanında yürütülen çeviri etkinliklerine bütüncül açıdan bakacak bir çalışma olmadığını göstermekte ve alanyazındaki bu boşluk kültürel diplomasi ve çeviri alanlarını incelemeyi hedefleyen çalışmaların gerekliliğine işaret etmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma en temelde kültürel diplomasi ve çeviri alanlarındaki dinamikleri ve bu dinamiklerin birbiriyle etkileşimlerini inceleyerek çevirinin kültürel diplomasideki konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kültürel diplomasi ve çevirinin bir araya gelişi pek çok soruyu da beraberinde getirmektedir: Kültürel diplomasi faaliyetleri bağlamında yapılacak çevirilerde sorumluluğun kime ait olacağı, hangi kültürel öğelerin çeviri aracılığı ile aktarılacağı, buna nasıl ve kimler tarafından karar verileceği, çevirilerde kaynak kültürün istenilen özelliklerini öne çıkaracak çeviri stratejilerinin nasıl belirleneceği, kültürel diplomasi alanında çevirmenlerin rollerinin nasıl değiştiği, çevirinin kültürel diplomasi alanındaki etkililiğinin nasıl ölçüleceği, çevirilerin aynı anda nasıl hem ülke çıkarına hizmet edip hem de ulusal çıkarların ötesine geçerek kültür aktarımına hizmet edeceği gibi. Bu sorulara cevap arayan bu çalışmada aynı zamanda ülkemizdeki kültürel diplomasi uygulamaları ve bu uygulamalarda çevirinin rolünün incelenmesi de planlanmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için yapılan alanyazın taramasının yanında kültürel diplomasi bağlamında yürütülen projelerde, faaliyetlerde, kültürel diplomasiye ilişkin paylaşılan resmi belgelerde, kültürel diplomasi ile ilişkili kurumların web sitelerinde çevirinin izleri aranmıştır.

Yağmurlu'nun da bahsettiği gibi kültürel diplomasi etkinliklerinin kamu yönetimindeki esas sahibi dış işleri bakanlıklarıdır (2019: 1193). Bu nedenle çalışma dahilinde Dış İşleri Bakanlığının internet sitesi incelenmiş ve Dış İşleri Bakanlığınca kültürel diplomasi alanında çevirinin nasıl algılandığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak TEDA çeviri projesinin yönergeleri, raporları, web sitesi, projeyi tanıtıcı nitelikteki etkinlikler incelenmiştir. Milli Kültür Şurası Raporları, Beş Yıllık Kalkınma Planları, Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporları, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından paylaşılan raporlar, TİKA Faaliyet Raporu, Dış İşleri Bakanlığınca yayınlanan Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim adlı yayın, Kültürel Diplomasi 2019, Kültürel Diplomasi 2020-2021 Raporları çeviri faaliyetleri açısından incelenen diğer belgeler arasında

yer almaktadır. Bunlara ek olarak, kültürel diplomasi alanında yürütülen çeviri etkinlikleri ile ilgili haberler de incelemeye dahil edilmiştir. Son olarak, çalışmada Türkiye’de geçmişte yürütülen çeviri faaliyetlerinin Türk kültürünün tanıtılmasına ve Türk kültür diplomasisine katkıları da incelenmiştir. Bu yolla kültürel diplomasiye son zamanlarda verilen önemin çeviri faaliyetleri üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Dilin istisnasız tüm diplomasi türleri için büyük önem taşıdığı alanda bir noktaya kadar kabul görmüş olsa da çevirinin kültürel diplomasi alanında hayati rol oynadığı gerçeği nadiren dile getirilmektedir (von Flotow, 2018: 193). von Flotow kültür diplomasisinde çeviri çalışmalarının gerektiği ilgiyi görmemesini ve hatta onun tabiriyle kenara atılmışlığının sebeplerini pek çok farklı araştırma sorusunun ve yönelimin birbiriyle yarıştığı çeviribilim alanındaki iç rekabeti ve kültür diplomasisinin bazıları tarafından “milliyetçi” olarak işaretlenmesi olarak görmektedir (2018: 200). Bu anlamda, yumuşak gücü tesis etmede çevirinin önemini ortaya koymayı planlayan bu çalışma aracılığı ile Türkiye’nin kültürel diplomaside gösterdiği gelişimde çevirinin rolünün irdelenmesinin hem çeviribilim hem de diplomasi alanlarına katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Kültürel Diplomasi

Kültürel diplomasiyi anlamak için geleneksel diplomasiden kültürel diplomasiye geçişin gereklilikleri incelenmelidir. Tuncer (1995: 13) diplomasi uygulamalarının ilk örneklerinin tarih öncesinde yaşamış olan ilkel toplulukların savaşları bitirmek ve ölümlerini gömmek adına yaptıkları görüşmeler olduğunu söylemektedir. Devletler arası ilişkilerin gelişmesi ile beraber diplomasi tarihinin ilk dönemlerinde ad hoc niteliği taşıyan yani elçilerin geçici olarak bir başka devlete gönderilmesi ve görevini tamamlayanların ülkelerine dönmesi ile sürdürülen tek yönlü ve geçici bir anlayışla sürdürülen diplomasi faaliyetleri yerini Purtaş’ın aktarımına göre (2013: 3) 15. yüzyılda site devletlerinin kurulması ile devletlerarası ilişkilerin atanan elçiler aracılığı ile yürütülmesi niteliğindeki modern diplomasi anlayışına bırakmıştır. Tüm bu zamanlar boyunca diplomasi hükümdarlar veya en üst düzey devlet yetkililerince büyük bir gizlilik içinde yürütülen ve halkın alınan kararlardan sadece etkilenen olarak konumlandığı devletlerarası bir ilişki şekli olarak varlığını sürdürmekteydi. İskit 19. yüzyılı ucuz gazetelerin yayınlanması ile beraber diplomasinin kamuoyu için ulaşılabilir olduğu ve halkın bu alandaki gücünün hissedilmeye başlandığı zamanlar olarak işaretlemektedir (2007: 131). Tuncer de I. Dünya Savaşından sonra halk için önceleri tabu niteliğinde olan diplomasinin halkın başlıca ilgi alanına dönüştüğünü ve halkın diplomasi alanında kendine de bir sorumluluk alanı açtığını belirtir (1995: 63). Güzel’e göre (2016: 347) uzun yıllar gizli pazarlıklar olarak algılanan ve kapalı kapılar ardında halkla hiçbir bilgi paylaşılmadan yapılan diplomasinin niteliği ve yöntemi 20. yüzyılın başları itibariyle değişmeye başlamıştır. İkinci dünya savaşının ardından savaşlar sırasında kullanılan sert gücün yıkıcılığı sürdürebilir bir dünya barışı çağrılarını beraberinde getirmiştir. Purtaş’a göre (2013: 3) bu amaçla kurulan UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) dış politikaya kültürel diplomasi anlayışını getirmiş ve üye ülkeler çeşitli kültürel etkinliklerle birbirlerini tanımaya ve iş birliğini arttırmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde ise kültürel diplomasi, çatışma halindeki blokların birbirlerine karşı başvurdukları bir silaha dönüşmüş ve propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Purtaş, 2013: 3). Bu silah Soğuk Savaş’ın sonlanması ile beraber ise olası savaşların yıkıcı etkisini yumuşatmada ve bloklar arası etkileşimi devam ettirmede etkili olmuştur (Purtaş, 2013: 3). Yaşanan bu gelişmelerle beraber diplomasi alanında yeni uluslararası aktörler ortaya çıkmış (Koçer, 2004: 117), daha önce tek elden ve devlet merkezli olarak yürütülen diplomasinin uygulayıcıları arasına bireyler, sivil toplum örgütleri, uluslararası şirketler gibi yeni aktörler katılmıştır (Purtaş, 2013: 4). Bu devlet dışı aktörler diplomasi uygulamalarını ve araçlarını değiştirmekte ve karşılıklı uzlaşma ve anlaşma ortamı yaratmayı hedefleyen kültürel diplomasi anlayışını ön plana çıkarmaktadır.

Her ne kadar kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi arasındaki ayrımın bulanıklaştığını savunanlar olsa da genel itibariyle kültürel diplomasi kamu diplomasisinin “ana damar çalışma alanlarından ve ülkelerin yumuşak güç kaynaklarından biri” olarak görülmektedir (Yağmurlu, 2019: 1184). Bulut kültürel diplomasinin en geniş anlamıyla belirli bir topluma ait değer, yargı ve birikimin başka bir topluma aktarılması ve bu yolla ulusal, ekonomik ve politik çıkarlar elde edilmesi olduğunu söylemektedir (2020: 871). Cummings (2003: 1) kültürel diplomasiyi uluslar ve ulusları oluşturan bireyler arasında düşünce, sanat ve kültür alışverişi ile karşılıklı anlayış yaratmak olarak tanımlamaktadır. Önal (2018: 49) kültürün yumuşak güce dönüşmesindeki öncülün kültürün başka

toplumlar için çekicilik arz etmesi olduğunu söyler. Szondi bilim, müzik, dil gibi kültürel ürünlerin farklı kültürler üzerindeki cazibesinin toplumları birbirine yakınlaştırmak, ülke imajının ve itibarının değerini hedef toplumun gözünde arttırarak olumlu bir itibar bırakmak, olumsuz veya yanlış algıların önüne geçmek için kullanılmasını yani kültürel diplomasiyi diğer tüm itibar yönetimi ya da ülke markalama yöntemlerinden etkili bulmaktadır (2009: 302). Yağmurlu toplumların uluslararası arenada göstermek istediği en güzel yönlerinin toplamı ile diğer ulusları etkilemek ve diplomatik politikalarına destek almak, o toplumlar üzerinde güç sahibi olmak için kültürel diplomasiyi kullandıklarını vurgulamaktadır (2019).

Scott-Smith (2016: 187 aktaran Yağmurlu, 2019) kültürel diplomasiinin sekiz farklı amacı olduğunu ifade eder. Bunlar “farklı kültürlerle diyalog geliştirmek ve güven inşa etmek; kültürel ve diplomatik olarak tanınmak; ekonomik çıkar elde etmek; ulusal kültürün imajını ve saygınlığını arttırmak; önyargıları ortadan kaldırmak; ulusal kültürle ilgili olumsuz görüşlerle mücadele etmek; ileride başka alanlarda gerçekleştirilebilecek ortaklıkların temelini atmak; belirli söylem, inanç veya ideolojilere dayalı bir dünya görüşü ortaya koymak” olarak sıralanabilir.

Dans, müzik, spor, sinema, tiyatro, opera, bale, kütüphaneler, diziler, kültür-sanat yarışmaları, mimari, sergiler, burslar, insani yardım, arkeoloji, dil, bilim, düşünürler, edebi eserler, dans, değişim programları, arkeoloji, turizm etkinlikleri, fuarlar, çeviri etkinlikleri, kardeş şehir antlaşmaları, lider ziyaretleri, akademik projeler, ödül törenleri ülkelerin kültürel politika ideallerine hizmet ettikleri takdirde kültürel diplomasiinin araçları olarak sıralanabilir. Kültürel diplomasiinin aktörleri ise iki farklı gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi kültürel diplomasi faaliyetlerini doğrudan devlet içinden yöneten kamu kurumları ve kuruluşlardır. İkincisi ise sivil toplum örgütleri, gönüllü kuruluşlar, kültür ile ilgilenen ticari yapılanmalar, dernek ve vakıflar, sanatçı, sporcu, bilim adamı gibi alıcı kültürü etkileme potansiyeli olan bireylerdir (Kim, 2017: 317). Clarke ise kültürel diplomasi aktörlerini, siyasetçiler, çeşitli kurum ve kuruluşlar, kültür üreticileri ve kültür alımlayıcıları olarak sıralamaktadır (2016: 154).

Kültürel etkileşimin diplomaside her sorunun çözümü olarak görülmeye başlanması ile kültürel diplomasi alanına eleştiriler de gelmeye başlamıştır. Günümüz şartlarında özel bir çaba gerektirmeksizin ülke sınırlarını aşabilen kültürel ürünlerin diplomaside belirli amaçlar doğrultusunda kullanılması diplomasi alanı için oldukça pratik ve ekonomik bir fırsat olarak dururken kültür açısından bakıldığında ise kültürün araçsallaştırılması ve manipülasyona maruz kalma potansiyeli tartışmalara yol açmaktadır. Diğer bir yandan, Yağmurlu (2019: 1203) kültürel diplomaside birbiriyle çelişen iki ögenin yan yana durduğundan bahsetmektedir. Kültürel diplomasi bir yandan uzlaşma ve iş birliği gibi noktalara işaret ederken diğer yandan hegemonya ve dayatma içermektedir (Yağmurlu, 2019: 1203).

Kültürel Diplomaside Çevirinin Konumu

Purtaş (2013: 2) kültürel diplomasiyi toplumlar arasında karşılıklı etkileşimin aracı olarak tanımlamaktadır. Birebir aynı tanımın çeviri içinde çok kereler tekrarlanma gelmiş olması çeviri ve kültürel diplomasiinin ayrılmaz biçimde bağlantılı olduğunun ispatlarından yalnızca biridir. Çakır ve Tekin Çetin (2022) kültürel diplomasiinin yardımcı aracı olarak çevirinin uluslararası etkileşimde gitgide jeopolitik bir güce dönüştüğünden söz etmektedir. Bu anlamda çeviri kültürel diplomasiinin işlerliğini garantilerken kendisi de hem kültürel ürün hem de yumuşak güç olarak etkinlik kazanmaktadır.

Kimi zaman ülkelerin kendisini nasıl gördüğü ile dünyanın o ülkeyi nasıl gördüğü arasında önemli tutarsızlıklar görülmektedir ve ülkeler diğer ülkelerin gözündeki imajlarını çeşitli yumuşak güç araçları ile değiştirmeye çabalamaktadır, çeviri de bunlardan belki de en önemlisidir çünkü diğer tüm araçların işlerliği ve etkisi çeviriye bağlıdır. Sun (2016: 36) yumuşak gücün çeviri olmaksızın etkili olmayacağını belirtmektedir. Çeviri kültürel diplomasi de yumuşak güç unsurlarını organize etmek, aktarmak ve aktarılan her bir ögenin tanıtımını yapmakla görevlidir.

Anayurt’un (2022) yüksek lisans tezi kapsamında kültürel diplomasi bağlamında Türkiyede eğitim gören Türkiye Burslusu öğrenciler ile mülakatlar yapılmış ve Türkiye’nin yürüttüğü kültürel diplomasi faaliyetlerinin ülke marka algısı bağlamında etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu mülakatlar esnasında öğrencilerin verdiği cevaplar kültürel diplomasi alanında çevirinin etkisini ortaya koymaktadır. Öğrencilerden biri çeviriler aracılığı ile Hint ve Türk kültürlerinin birbirine yaklaştırılabileceğini vurgularken iki kültürü birbirine çeviriler yardımı ile tanıtmayı hedeflediğinden bahsetmektedir. Kırgız bir öğrenci ise çevirinin kimi zaman farklı etkinliklerin arkasına saklanan ve göz ardı edilen değerini

ortaya koymaktadır. Öğrenci Kırgızistan’da Türk dizilerinin Kırgızcaya çevrilerek yayınlandığını ve ailece bu dizileri takip ettiklerinden bahsetmektedir. Kültür diplomasisi açısından istendik bir durum olarak düşünülecek bu etkileşim öğrencinin de altını çizdiği gibi çevirilerde yaşanan eksiklikler sebebiyle tam tersi biçimde işlemiştir. Öğrencinin sözleri ile aktaracak olursak: “Bazı çeviriler yanlış olduğu için biz de yanlış anlıyorduk”. Öğrenci Türkiye’ye gelene kadar Türkiye’de kadınlara değer verilmediğini, sürekli savaş olan bir yer olarak düşündüklerini söylemektedir (2022:123). Kültürel diplomasi alanındaki faaliyetlerin içeriği ne olursa olsun en temelde sağlam bir çeviri stratejisinin yürütülmesine ihtiyaç vardır.

Kültürel Diplomasi Bağlamında Çevirmen Roller

Filazi (2021) Türkiye’nin stratejik dönüm noktalarında çeviri etkinliğine ve çevirmene yüklediği roller ile ilgili yapılacak çalışmaların çeviribilim alanına katkı sağlayacağını söylemektedir. Bu anlamda kültürel diplomasi alanında çevirmenlerin rollerini inceleme gereği doğmaktadır. Diplomat kavramının bir noktada ortadan kalktığı -en azından yalnızca karar verici ve kontrol edici rolüne indirildiği- kültürel diplomaside geleneksel diplomasi bağlamında kimi zaman birbirine karışan kimi zaman ise aralarındaki güç dengesizlikleri sebebiyle alt üst olarak görülen diplomat ve çevirmenin rollerinde daha büyük bir ayrışmaya gidildiği görülmektedir. Geleneksel diplomaside çevirmenler büyük güç dengesizlikleri ile karşı karşıya kalmakta ve psikolojik olarak ağır bir işi sürdürmeye çabalamaktadır, kültürel diplomasi alanında ise çevirmenler ve proje yürütücüleri arasında benzer güç dengesizlikleri mevcut olsa da yapılacak bir hatanın geleneksel diplomasideki kadar yıkıcı olmayacağını bilincinde olunması psikolojik yükü bir derece azaltmaktadır. Ek olarak, kültürel diplomasi çerçevesinde yapılan çevirilerde çevirmenler karar vericiler ile karşılaşmamakta bunun yerine işveren olarak yayınevleri ile normal meslek hayatlarında sürdürdüklerine benzer bir ilişkide işlerini devam ettirmektedir.

Geleneksel diplomasideki işveren olarak diplomat ve çevirmen arasındaki güç dengesizliklerinin bir derece kırıldığı ve kültürel diplomasi aktörleri olarak diplomatların ve çevirmenlerin ikisinin de kültür elçisi olarak ortak amaç üzerinde beraberce çalıştıkları görülmektedir. Kültürel diplomasi bağlamında atılan her türlü adımda tüm aktörlerin en temelde ortak tek bir amaçlarının olduğu görülmektedir: aktarılması istenen kültürel değerlerin en doğru ve etkili biçimde aktarmak. Bu amaç bağlamında çevirmen kimliklerini inceleme gereği doğmaktadır. Tarih boyunca çevirmenlere pek çok farklı kimlik biçilmiştir. Tunalı (2006: 58) bu kimlikleri şu şekilde sıralamaktadır: “dil planlayıcısı olarak çevirmen, eğitimci olarak çevirmen, yazar olarak çevirmen, toplumsal özne olarak çevirmen, uzman olarak çevirmen, kültür planlayıcısı olarak çevirmen, insan olarak çevirmen”. Başarılı bir çeviri süreci yürütmek isteyen bir çevirmenin bu kimliklerden yalnızca birini sahiplenip kalanını yok sayması mümkün değildir ama şu da açıktır ki kültürel diplomasi normları çevirmenden kültür planlayıcısı kimliğini önemesini beklemektedir (bkzn. Ersoy & Erkut, 2014). von Flotow (2018: 201) kültürel diplomasi bağlamında çevirinin yapılması ve incelenmesinin tarihi olaylar, diplomasi ve çeviribilim alanında yaşanan gelişmeler ile ilgili üst düzey bilgi gerektirdiğini belirtmektedir. Bu da kültürel diplomasi alanında çeviri yapan çevirmenlerin çevrilen kültür ürünü ne olursa olsun – dizi, roman, şiir, karikatür, animasyon- kendi alan uzmanlık bilgilerinin yanında diplomasi alanında da bilgili olmalarını gerektirmektedir.

Sun (2016: 35) Çin klasiklerinin çevirilerinin Çin’in yumuşak güç politikası ile ilişkisini incelediği çalışmada, “A Dream of Red Mansion” adlı eserin -her ne kadar her iki çevirmende benzer eğitim geçmişlerine ve bilgi birikimine sahip olsalar da- Amerikalı bir çevirmence İngilizceye yapılan çevirisinden Çinli bir çevirmen tarafından İngilizceye yapılan çevirisinin Çin kültürünü Batılı okura aktarmada daha başarılı olduğunu ve böylelikle Çin’in yumuşak güç politikasının desteklendiğini savunmaktadır. Bu da bize Sun’ın deyimi ile ülkelerin yumuşak gücüne bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde katkı sağlayan *kültürel faks* olarak çevirmenlerden (2016:35) kültürel diplomasinin beklentisi bir hayli fazla olduğunu göstermektedir. Kültür ürünlerinin çevirisinde çevirmenler hem ilgili iki dile ve kültüre hem de siyasete, ekonomiye, tarihe, coğrafyaya, örf, adet ve düşünce biçimlerine hakim olmalıdır.

Sun (2016: 35) çevirmenlerin güçlü kültürel bilince sahip olmaları gerektiğini ve bir “kutsal” görev olarak çeviri yoluyla kendi kültürlerini yaymayı hedeflemeleri gerektiğini söylemektedir. Ona göre böylece hem kendi kültürlerinin çeviri içinde boğulmaktan kurtarmış olacaklar hem de kültürel yumuşak

gücün ilerlemesine katkı sağlayacaklardır (Sun, 2016: 35). Erek ve kaynak kültüre hakim olmak iyi bir çevirmende zaten aranan özelliklerden biri iken devlet eliyle yürütülen bir proje haricinde çeviri yaparken kültürel diplomasiyi bir bileşen olarak düşünmek çevirmenlerin önüne koyulacak gerçekçi bir hedef midir? TEDA kapsamında yaptırılan çevirilerin çoğunun çevirmenlerinin farklı kültürlerden olduğu düşünüldüğünde onların böylesi bir görev üstlendiklerinin farkında olup olmadıkları da akıllarda bir soru işareti olarak kalmaktadır. Her türlü metin çevirisinin kültürel diplomasi aracı olarak işlev görebildiği düşünüldüğünde çevirmenlerin de kendilerine yüklenen bu gizil rolün -her ne kadar uygulamadaki gerçeklikten kopuk olma riski taşısa da- farkına varmaları sağlanmalıdır. Bu anlamda yükseköğretimdeki çeviribilim derslerine bakıldığında pek çok üniversitede çeviri ve diplomasi derslerinin verildiği görülmektedir. Bu ders bağlamında, çevirmen adaylarının geleneksel diplomasi metinleri haricinde çevirdikleri tüm metinlerin günümüzde diplomasi sahnesinde kendine yer bulabileceğinin bilincinde olması sağlanmalıdır. Yükseköğretimde verilen bu derslerin diplomasi alanındaki yenilikleri takip etmesi gerekmektedir.

Hsieh'e göre (2020) çevirmenler uluslararası iletişimde kültürel, dinsel ve siyasi rejimlerin yayılmasında temel aktörlerdir. Bu nedenle çevirmenler, hedef kitlenin kaynak sistem tarafından etki altına alınmasını ve kontrol edilmesini desteklemek, kolaylaştırmak veya buna karşı koymak için benzersiz bir konumdadır (Hsieh, 2020: 5). Fakat McDougall (2011: 44) uygulamada bu gücün çevirmenin elinden alınabileceğini ortaya koymaktadır: Devlet eliyle yürütülen çeviri projelerinde çevirmenlerin yayıncılık hiyerarşisinin en alt sırasında olduğunu ve yapılacak çeviriler ile ilgili neredeyse hiç söz haklarının bulunmadığından bahsetmektedir. Bu karşın, bu projeleri yürüten editörlerin çevirinin dinamikleri ve erek kültür ile ilgili sahip oldukları sınırlı bilgiye rağmen devletin ideolojisi altında çeviri ile hemen hemen tüm kararlarda söz sahibi olduklarını vurgulamaktadır.

Türkiyede Kültürel Diplomasi Bağlamında Yürütülen Çeviri Projeleri

Özellikle belirtmeli ki çeviri yolu ile aktarılan kültürel ürünlerin devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmasında aracılık eden birer kaynak olarak görülmelerine rağmen aktif olarak bu kaynakların devletler tarafından tam olarak nasıl kullanılacağı belirsizliğini korumaktadır (Jiang, 2021: 898). Bu anlamda Türkiye'nin kültürel diplomasi bağlamında çeviri uygulamalarını nasıl konumlandığı ve uygulamaya bu konumlandırmanın nasıl yansıdığının tarihsel bir bakış açısı ile ortaya koyulması anlamlı olacaktır.

Türkiye'de yürütülen çeviri faaliyetlerinin kültürel diplomasi bağlamında tarihsel gelişimine bakıldığında Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni takiben kurulan Tercüme Bürosu ele alınmalıdır. Osmanlı döneminde yürütülen çeviri faaliyetlerinin tersine, Tercüme Bürosu'nun gerçekleştirdiği çeviriler görece daha bilinçli yöntemsel tercihler çerçevesinde oluşturulmaktaydı (Vural Kara, 2011: 98). 1940 yılından itibaren devlet desteğiyle yoğunlaşan sistematik çeviri faaliyetlerinin yüzü Batı'ya dönüktü. Çevrilen bu eserler aracılığı ile Türk kültürünün, edebiyatının geliştirilmesi, çeviriler ile aktarılabilecek hümanizm felsefesi ile Türk halkının düşünce tarzının bir parçası haline getirilmesi ve en temelde de Batı uygarlığında kendine yer edinecek modern bir Türk ulusu inşa edilmesi amaçlanmaktaydı. Bu anlamda, Batı ile bütünleşme hedefiyle ilerletilen ve Türk ulusunu yeniden biçimlendirme hareketi, pek çok Batı klasiklerini Türkçeye çevirme hareketini beraberinde getirmiştir. Çevrilmesi için Tercüme Bürosu tarafından belirlenen Batı klasiklerinden listeler oluşturulmuş ve farklı Batı dillerinden toplam 604 eser çevrilmiştir (Aytaç, 1999). Gürçağlar'ın çeviri ile ilgili yorumu bu süreci özetlemektedir: "çeviri yalnızca edebiyat, bilgi üretimi ve yayıncılıkla ilgili bir etkinlik değil aynı zamanda bir ulus inşa etme aracı, toplumsal dönüşüm süreçlerinin tetikleyicisi ya da toplumsal dışa vurumun biçimidir" (Gürçağlar, 2005: 10). Gürçağlar tüm bunlara ek olarak, çevrilecek eserlerin yazın kurallarının da devlet stratejileri temelinde belirlendiği vurgusunu yapmaktadır. Ona göre çevirisi yapılacak eserlerin seçiminin Tercüme Bürosu tarafından yapılması, bu eserlerin tür çeşitliliğinin yine büro tarafından belirlenmesi çeviri sürecinin ve stratejilerinin de devlet eliyle belirlendiğinin bir göstergesidir (Gürçağlar, 2001: 589).

Görüldüğü gibi, tarihimizin ilk sistemli çeviri hareketi Batılı dillerden Türkçeye doğru şekillenmiştir. Koç'un belirttiği (2010: 52) ve Tercüme Dergisi'nin 52. sayısında da izlenebileceği gibi bu dönem sınırları içinde çok sayıda Türkçeden farklı dillere çeviriler yapılmıştır. Gürçağlar (2001: 137-138) Demokrat Parti döneminde kültür planlamasında yaşanan değişikliklerle beraber bu yönelimin de

değişmeye başladığından bahseder. Berk de (2001) 1980'lerin sonuna doğru İslam, radikalcilik, ulusçuluk gibi ideolojilerin baskın gelmesi ile Batı'nın modernleşme paradigmasının reddedildiğini ve daha önce Batı'dan alınan eserlerin yerelleştirme yöntemiyle kültür dizgemize katılması stratejisine karşı gelindiğini vurgular. Bu vurgulara rağmen Paker'in (2001) *The Oxford Guide to Literature in English Translation* adlı çalışmanın *Turkish* bölümünde zengin Türk kültürünün İngilizcede kısıtlı temsiline yaptığı vurgu diğer tüm kültürler için de geçerli olmak üzere hemen hemen bütün bibliyografyaların ve çalışmaların üzerinde uzlaştığı bir noktadır. Kaplan da benzer bir eleştiri de bulunarak "Türkiye'de yayınevleri, New York ve Londra yayınevlerinin fiilen birer şubesi durumuna düştü. (...) Türkçe'den İngilizce'ye yapılan çeviriler çok sınırlı kaldığı gibi, yine Amerikan ve İngiliz kültür ağının istemine bağımlı bulunuyor." demektedir (2002: 270).

Derin kültürel köklere sahip olan Türk edebiyatının bu zengin birikiminin kendi sınırlarını aşması ve gelişen kültürel diplomasi normları bağlamında daha geniş yelpazede okura ulaşması bir zorunluluk noktasına gelmişti. Bu zorunluluk Dünya Klasiklerinin Türkçeye Çevrilmesi hareketinden yıllar sonra tersine bir çeviri hareketi olarak adlandırılan Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi'ni doğurmuştur. Sağlam ve Saydam "TEDA-Cumhuriyet Tarihimizin İkinci Çeviri Hareketi" adlı makalelerinde bu projeyi "Tercüme Bürosu aracılığıyla Batı dillerinden Türkçeye yapılan kapsamlı çeviri çalışmalarından sonra ikinci çeviri hareketi" olarak değerlendirmektedir (2011: 197).

Projeyi tanıtmak ve proje ile ilgili gelişmeleri duyurmak için kurulan internet sitesinde projenin tanıtımı şu şekilde yapılmıştır: "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülen ve kısa adı "TEDA" olan "Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi"; Türk kültür, sanat ve edebiyatıyla ilgili Türkçede veya başka bir dilde yayımlanmış eserlerin, çeviri ve yayım marifetiyle yurt dışında tanıtılmasını sağlamak için yurt dışında faaliyet gösteren yayıncılara teşvik veren bir çeviri, yayım ve tanıtım destek programıdır." (TEDA). Çeviri yoluyla Türk edebiyatının yurtdışına açılımının desteklenmesi kültürel diplomasi alanında atılmış büyük bir adımdır. Proje kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenen yönerge doğrultusunda yayınlanması planlanan eserlere başvuruyu yapan yayınevi üzerinden şarta bağlı çeviri veya baskı desteği sağlanmaktadır. TEDA projesi başvuru formu detaylı bir şekilde incelendiğinde eserin çevirmeni, yayınevi ve eserin çevrilmesinin/yayımlanmasının sağlayacağı kültürel yararlarla ilgili bilgiler istendiği görülmektedir. Bunlara ek olarak yayıncıların proje ile görüşleri de toplanmaya çalışılmıştır. Proje başvuruları kültür, sanat ve edebiyat alanında tanınmış kişiler arasından seçilen alan uzmanları ile birlikte projenin yürütücülüğünü üstlenen üst düzey bakanlık görevlileri tarafından yapılmaktadır. Projeye başladığı 2005 yılından 2021 yılına kadar 87 farklı ülkeden 750 yayıncı başvurmuş, proje kapsamında toplam 2950 adet Türk edebiyatına, kültürüne dair eser 60 farklı dilde yayımlanmıştır.

Özcan ve Dağbaşı (2022) "edebiyat toplum hakkındaki gerçekleri aktarmada etkin olan en büyük yöntemdir" demektedir. Bu anlamda TEDA projesi kapsamında Türk kültürünün tüm zenginliklerini içinde barındıran ve yapısı itibarıyla yabancı kültürlerce alınılanması en kolay kültürel ürünlerden olan edebi eserlerin çevirisinin desteklenmesi uzun süreler geniş kitlelere ulaştırılabilecek kalıcı eserler üretilmesi bakımından kağıt üzerinde kültürel diplomasının tüm gereklerini karşılamaktadır. Hatta öyle ki Gümüştüs ve Denissova (2016) TEDA projesinin bir barış elçisi, milletler arası kültür ve sanat köprüsü olarak nitelemektedirler. Bunun yanında kültürel diplomasi bağlamında TEDA projesine yöneltilen eleştiriler de mevcuttur. TEDA projesine ilişkin en büyük eleştirilerden biri çevirilerin denetlenmemesi ile ilgilidir. Projeye katılan çevirmenlerin tam olarak yetkinlikleri, başvuran yayınevlerinin iç pazardaki gücü, projeyi tanıtmak ve sürdürme istekleri, seçilen eserlerin daha önce yayınlanması planlanan pazarda var olup olmadığı gibi kriterlerin daha iyi denetlenmesi gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır. TEDA projesi kapsamında çevrilecek eserlerin seçiminde ön plana çıkanın Türk kültürünün en etkin şekilde yabancı kültürlerle aktarılmasından ziyade yayınevlerinin maddi kaygıları olduğu yönünde de eleştiriler mevcuttur.

Gümüştüs ve Denissova'nın (2016) *Türk Edebiyatı Bu (mu?) dur. TEDA Projesi Kapsamında Rusçaya Çevrilen Yapıtlar* adlı çalışmalarında ortaya koyduğu bulgular proje kapsamında kimi zaman beklenmedik ve Türk kültür diplomasisi amaçları ile uyuşmayacak çıktılarının da mümkün olduğunu göstermektedir. Teda kapsamında Rusçaya çevrilen 2006-2009 yıllarında yayımlanan tüm eserlerin kapaklarında eser isimleri Kiril alfabesi ile yazılmasına rağmen bilinçli şekilde Arapça gibi görünecek

bir yazı çeşidi ile yazılmıştır ve yine tüm kapak resimlerinde Doğulu bir toplumu imgeleyen resimlerin kullanıldığı görülmektedir (Gümüştüs ve Dessinova, 2016). Yazarlar tarafından Amphora Yayınevine bu kararların hem TEDA yönetiminin, hem yazarın hem de çevirmenin bu karara karşı çıkılmasına rağmen böylesi bir tasarımın daha dikkat çekici olacağı ve satış rakamlarına olumlu etki edeceği düşünüldüğü için seçildiği öğrenilmiştir (Gümüştüs ve Dessinova, 2016: 75).

TEDA projesi kendinden önce yürütülen çeviri projeleri ile kültürel diplomasi bağlamında karşılaştırılacak olursa denebilir ki TEDA projesinden önce Türkiye’de devlet eliyle ya da devlet desteği ile yürütülen az sayıda çeviri faaliyeti hayata geçirilmiştir fakat bu faaliyetlerin çoğu çevrilmesi planlanan eserlerin Türkçeye kazandırılması, dönemin bilim ve kültür faaliyetlerinin yakından takip edilmesi, halkın eğitilmesi gibi daha çok almaya yönelik etkinliklerdir. Çeviri dilin ve edebiyatın zenginleşmesinde bir araç olarak görülmüştür. Çeviri genel olarak farklı dillerden Türkçeye aktarma işi yani tek yönlü bir eylem olarak değerlendirilmiştir.

Kültürel ürünlerin çevirileri yapılırsa dahi bu ürünlerin erek alıcıya ulaştırılması ile ilgili problemler yaşandığı görülmektedir. TEDA kapsamında yapılan çevirilerin yabancı kültürlere tanıtılması amacıyla konsoloslukların tanıtım geceleri düzenlemesi, kütüphane daire başkanlıklarınca farklı ülkelere kitaplar gönderilmesi gibi etkinliklerle bu kültürel diplomasi araçlarının alıcıları ile buluşmaları garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Bunlar dışında TEDA projesini desteklemek amacıyla TEDA’nın kültürel diplomasi alanındaki amaçlarına uygun nitelikte farklı çeviri projeleri de yürütülmüştür. 2005 yılında kurulan Türk Edebiyatı Çevirmenleri Cunda Atölyesi (TECCA) Türkçeye nitelikli çevirmenlerin kazandırılması amacıyla yürütüldüğü seneler boyunca dil çiftleri bağlamında kapsamını genişleterek çalışmaları sürdürmüştür. İlk olarak 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü, Türkiye Yayıncılar Birliği, Basın Yayın Birliği, Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği (ÇEV-BİR) ve telif ajansları iş birliğinde gerçekleştirilen Çevirmenleri ve Yayıncıları Türk Edebiyatı Uluslararası Sempozyumu düzenlenmiş, belirli bir tarihe kadar kararlılıkla sürdürülen bu sempozyumlarda çeviri ve kültürel diplomasinin bağı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye ve Almanya arasındaki karşılıklı ilişkileri geliştirmesi planlanan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Almanya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile iş birliği içerisinde Almanca- Türkçe, Türkçe-Almanca arasında yapılacak çevirilere her yıl verilecek olan Tarabya Çeviri Ödülü de kültür diplomasisi bağlamında değerlendirilebilecek çeviri etkinliklerindendir. Bu ödül programı ile ilgili de güncel bilgilere rastlanamamıştır. TİKA’nın Kazakistan’da kültür diplomasisi bağlamında yürüttüğü proje ve faaliyetlerin içinde çeviri merkezi kurulumu da olduğu dikkat çekmektedir (TİKA Faaliyet Raporu, 2013: 3). 2014 yılında Türkiye Bilimler Akademisi’nin (TÜBA) tarafından ortaya koyulan Türk-İslam Kültür Mirası Projesi (TİBKM) kapsamında çevirisi yapılmış pek çok dini materyalin yabancı ülkelere gönderildiği bilinmektedir (Orhun Öz, 2021). Yunus Emre Enstitüsü tarafından Sadık Yalsızuçanlar’ın Gezin kitabını Sırçaya kazandıran yayınevi yetkilileri ve yazarın da katılımı ile basın eşliğinde bir söyleşi düzenlenmiştir (YEE, 2016 Faaliyet Raporu). Yunus Emre Enstitüsü 2019 yılında kültür sanat faaliyetleri kapsamında Ürdün’de Amman Çeviri Atölyesini düzenlemiştir (YEE 2019 Faaliyet Raporu). Tahran Yunus Emre Enstitüsü tarafından “Türkçeden Farsçaya Çeviri Söyleşileri” programlar dizisi düzenlenip iki kültürün bir araya getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. 2019 yılında Esir Kartları/Esir Mektupları Projesi kapsamında Türk ve yabancı esirlere ait kartların çevirisi yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, çeviride söylem birliğini sağlamak ve kültürel diplomasinin ele alınmasında doğru anlatım pratiğine hizmet etmek üzere, “Kamu Terim Bankası” “projesini hayata geçirmiştir. Bu çeviri faaliyetlerinin dışında TEDA projesini ve Türk kültürünü tanıtmak amacıyla uluslararası kitap fuarlarına katılım sağlandığı ve bu fuarlarda uluslararası yayıncılık kuruluşları ile temaslarda bulunduğu söylenebilir.

Türkiye’de kültürel diplomasi faaliyetlerinin içinde Türk dizileri önemli bir role sahiptir. Çalıkuşu romanının dizi yapılması ve çevirisi aracılığı ile Rus izleyicisine ulaştırılması Ruslar tarafından büyük ilgi ve merakla karşılanmıştır ve hatta çeviri aracılığı ile gerçekleşen bu kültür aktarımı farklı bir kültür aktarımını tetiklemiş ve Güntekin’i Ruslar tarafından en çok okunanlar listesine yerleştirmiştir (Gümüştüs ve Dessinova, 2016: 67). Murat Özcan (2009), “Dizilerden Sonra Türk Romanları da Araplara Ulaştı” adlı çalışmada Arapçaya çevrilmiş Türk dizilerinin Arap toplumu nezdinde Türkiye imajında olumlu etkisi olduğunu söylemektedir. 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ve İstanbul Üniversitesi (İÜ) İletişim

Fakültesi iş birliğinde “Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizileri Çalıştayı” düzenlenmiş ve bu çalıştayda dizilerin farklı dillere çevrilerek farklı coğrafyalara açılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Kültürel diplomasi bağlamında çevirinin izlerini aramak amacıyla Dış İşleri Bakanlığının tanıtım faaliyetlerinde aktif bir şekilde kullandığı web sitesi incelendiğinde Türkiye’nin öz sunumlarını çeviri aracılığı ile pek çok farklı dilde yapma gayretinde olduğu görülmekte ve bu da dil ve sanat gibi kültürel diplomasi alanlarında doğrudan eyleyen olarak yer alan çevirinin ülkemizin sanat, spor, bilim fark etmeksizin hangi alandan olursa olsun kültürel sermayesinin aktarımında kimi zaman görünmez de olsa aktif rol oynadığını göstermektedir.

Kültürel diplomasi bağlamında ayrıca belirtilmesi dahi T.C. Dış İşleri Bakanlığı’nın diplomasi alanında çevirinin önemini aşağıda da birkaç örneği görülebileceği üzere sıklıkla farklı raporlar bağlamında yinelediği ve planlamalarına dahil ettiği görülmektedir:

Çeviri faaliyetlerinde etkinlik ve koordinasyon güçlendirilecek ve çeviri kalitesi arttırılacaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019- 2023 Stratejik Planı)

Tercüme hizmetleri sayesinde ülkemizin dış politikası hakkında bazı yabancı ülkelere doğrudan kendi dillerinde bilgi verme imkânı doğmuştur. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu)

Yabancılar Türkçe öğretiminin kültürel diplomasinin etkili unsurlarından biri olarak görülmesi, yurtdışında Türkçe ve Türkçeden yapılan çeviri kitapların satış ve dağıtımının desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (III. Milli Kültür Şurası Sonuç Raporu)

III. Milli Kültür Şurası Kültür Diplomasisi Komisyonunda Türkçe’den çeviri yapılan kitapların satım ve dağıtım faaliyetlerine destek verilmesi kararlaştırılmıştır (III. Milli Kültür Şurası Sonuç Raporu)

Batı kültürünün temel eserlerinin tercümesi yapılacak, İkinci Beş Yıllık Plan döneminde iyi tercüme edilmiş ve ucuz sağlanabilecek en az 1 000 eserlik bir temel eserler kütüphanesi gerçekleştirilecek, dağıtım sistemi geliştirilecektir. (II. Beş Yıllık Kalkınma Planı-1968-1972)

... yetişkinler, gençler ve çocuklar için ucuz, nitelikli, okuma zevkini geliştirecek, ulusal, çağdaş ve klasikleşmiş kültür değerlerini yansıtacak ve bu değerleri geliştirerek yaygınlaştıracak kitapların yayınlanması devlet eliyle sağlanacak, bu yoldaki özel çabalar özendirilecektir. Tercüme edilecek eserlerin seçiminde tekrarlar ve gereksiz kaynak israfını önleyecek, kuruluşlararası haberleşmeyi sağlayacak bir düzen geliştirilecektir (III. Beş Yıllık Kalkınma Planı -1973- 1977).

Başkanlığın web sitesinde tüm içeriklerin İngilizce çevirileri yayımlanmalı, sosyal medya hesaplarının müstakil İngilizce versiyonları hazırlanmalı ve güncel tutulmalıdır (Yunus Emre Enstitüsü 2017-2018 Stratejik Planı)

Sahne sanatlarımızın yurtdışında tanıtımı ve eserlerin sahnelenmesi maksadıyla yetkin çevirmenler tarafından sahne sanatları eserlerimizin antolojisinin oluşturulması amaçlanmaktadır (III. Milli Kültür Şurası Raporu).

Kültürel Diplomasi Bağlamında Yürütülen Çeviri Faaliyetleri ile İlgili Sorgulamalar

Kültürel diplomasi ve çeviribilimin ana bağlayıcısı kültürdür (Çakır ve Çetin Tekin, 2022). Bu çok değişkenli karmaşık alanları en doğru ve etkili şekilde bir araya getirme isteği pek çok sorun doğurmaktadır. von Flotow’nun da (2018) önemle belirttiği gibi alanda sıklıkla yinelenen sorulardan biri de kültürel diplomasinin kimler tarafından ve nasıl yürütüleceği sorusudur. Kültürel diplomasinin uygulayıcısı devletler mi olmalı, kültürel faaliyetler devletlerin kontrolü olmaksızın özgürce mi yürütülmeli, devlet dışı aktörler sürece ne derece dahil edilmeli gibi sorular hala cevaplanmayı beklemektedir. Çeviri projeleri bağlamında bu soru değerlendirildiğinde kültürel diplomasinin temelinde yatan inandırıcılık ve güven kavramlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Arslan’ın da belirttiği gibi bir mesajdan yabancı bir ülkeden geliyor algısı ile şüphe duyulacaksa o zaman bu mesajın farklı bir kültürden geldiği mümkün olduğunca saklanmalıdır (2014: 54). Jiang’ın aktarımına göre (2021) Çin’deki erken dönem devlet destekli çeviri projeleri devletin ideolojisi tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilen dış propaganda yönergeleri altında yürütüldü fakat günümüzde bu propaganda kokan çevirilerin hedef okur tarafından alınılanmadığının fark edilmesi üzerine alt metinlerde

propaganda amacı varsa bile bunun saklanarak ve inandırıcılık hedeflenerek verilmesi gerektiği anlaşıldı. Neyin, nasıl ve kim tarafından çevrileceğine devletlerin karar verdiği erken dönem çeviri projeleri içerdikleri propaganda söylemi ve manipülatif ulusalcılık sebebiyle beklenilenin tam tersi etki etmiştir. Kısacası, propaganda amacı taşıyan çeviriler kültürel yayılcılık faaliyeti olarak algılanma riski taşımakta ve bu da güvenilirliği etkileyerek hedef alıcılar üzerindeki yumuşak gücün etkisini düşürürken devletlerin kontrolleri dışında yapılacak çevirilerde de yumuşak gücün doğru yönlendirilmeme tehlikesi bulunmaktadır. Bu ikili karşıtlık bir araya geldiğinde en etkili seçeneğin kültürel diplomasi alanında yapılacak çevirilerde kültürel her türlü ürünün değeri öncelenerek her iki alandan uzmanların iş birliği içinde sürecin dengeli bir biçimde yürütülmesinin sağlanmasıdır.

Cevap bekleyen bir diğer soru da hangi kültürel öğelerin kültürel diplomasi bağlamında uluslararası arenada görünür kılınması gerektiğine karar verileceği ile ilgilidir. Bu anlamda farklı devletlerin farklı politikalar izledikleri görülmektedir. Genel olarak yüksek kültür ve popüler kültür arasında bir ikilem yaşandığı söylenebilir. Güney Kore örneğinde popüler kültürün tanıtılması ve çevrilmesi ile büyük başarı yakalanmışken (bkz. Binark, 2019), Çin'in yüksek kültür ürünü olarak görülen klasiklerin çevirisi ile amacına ulaşmaya çalıştığı görülmektedir (bkz. Sun, 2015). Türkiye'nin bu anlamda kültürel diplomasi alanında yürütülen çeviri projelerinde dengeli bir politika takip etmeye çalıştığı söylenebilir. Çevirisi yapılarak farklı kültürlerle ulaştırılan Türk dizilerinin kültür diplomasisi alanındaki başarısı, alımlanması görece daha kolay olan popüler kültür ürünlerinin kimi zaman yüksek kültür ürünlerine göre kültürel diplomasi alanında daha etkili olma şansı olduğunu göstermektedir.

Kültürel diplomasi bağlamında çeviri projelerinde hedef alıcıların kimler olması gerektiği de karar verilmesi gereken bir diğer unsur olarak dikkat çekmektedir. von Flotow (2018: 198) çocuk edebiyatının bu anlamda etkisinden söz etmekte ve Sovyet çizgi romanlarının 1960'lardan 1980'lere kadar Hindistan'daki çocuk okurlar arasında geniş kitlelere yayıldığını ve o günün çocukları olan bugünün yetişkinlerinde Rusya'ya duyulan sempatinin çocukluklarında çeviri kültürel ürünler aracılığıyla deneyimledikleri kültürel diplomatik etkilere kadar izlenebilir olduğundan söz etmektedir. Benzer şekilde, TEDA projesinde de çocuk edebiyatına ait eserlerin çevirisinin büyük yer kapladığı görülmektedir. Aral (2014) kültürel diplomasi alanında elit, eğitilmiş kesimin etkilenmesinin planlandığı dönemler olduğundan bahsetmektedir. Bunun altında kültürel ürünlerden yalnızca böylesi bir zümrenin etkilenebileceği yanılgısı yatmaktadır fakat günümüzde kültürel diplomasi bağlamında tasarlanacak doğru çeviri projeleri ile her yaştan, eğitimden ve sosyokültürel arka plandan alıcıya ulaşmanın mümkün olduğu açıktır.

von Flotow'a (2018) göre kültürel diplomasi alanında yapılan çevirilerin araştırmalara sınırlı sayıda ve bağlamda konu olmasının bir sebebi de kültürel diplomasi alanında yapılmış olan herhangi bir çevirinin etkilerinin araştırılmasının ve kesin olarak belirlenmesinin zor olduğu gerçeğidir. Jiang da benzer şekilde, etkili bir araç olarak kültürel diplomasi kavramı biraz soyuttur ve güvenilir kaynakların eksikliği, çevirinin başkalarının kaynak kültüre ilişkin algılarını değiştirmedeki etkilerini ölçmeyi zorlaştırır demektedir (2021: 893). Kültürel bir eserin yabancı bir kültürde dolaşıma girmesi ile tüketilmesi arasında doğrudan onaylanmış bir ilişki olmadığı açıktır. Bu anlamda çeviri eserlerin kültürel diplomasi bağlamında hedeflerini ne derece gerçekleştirebildiklerini tespit etmek güçtür. Bu da bize tasarlanacak çeviri projelerinin en başından tüm adımlarının uzman kimselerce – akademisyenler, çevirmenler, yayınevi yetkilileri, diplomatlar, kültürel diplomasi uzmanları- çeviri eserlerin erek kültürde alımlanmasını garanti edecek biçimde tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Aksi takdirde, gelişigüzel yürütülecek çeviri faaliyetleri erek kültürde dolaşıma giren eser sayısını arttırırken kültürler arası etkileşim anlamında niteliksel bir gelişmeye katkı sağlamayacaktır. Çevirilerin erek okur ile buluştuktan sonra da erek okur üzerinde bırakacağı etkinin devletlerin kültürel diplomasi politikaları ile uyumlu olup olmayacağı da projenin her aşamasında belirsizliğini koruyacak bir unsur olarak karşımızda durmaktadır.

Kültürel diplomasi bağlamında yapılacak çevirilerde çeviri stratejisi ne olmalı ve nasıl seçilmeli sorusu da akıllara gelmektedir. Jiang'a göre (2021) yumuşak güç elde etmek adına yapılan çeviri projeleri kaynak kültürün hedef kültüre göre öncelenmesinin zeminini hazırlamaktadır. Böylesi bir öncelenmenin aşırıya kaçtığı takdirde erek okuru yok sayma riski bulunmaktadır. Yine Jiang (2021: 897) devletlerin kültür aktarımına diplomasinin bir parçası olarak katılımlarının ötekini dışlayıcı bir ulusal kültür yansıması yaratma tehlikesi olduğundan bahsetmektedir ve devletlerin ulusal çeviri programlarını

yürütürken kültürün çoğulcu çekiciliğini vurgulamaya ve hedef kitlelerin ihtiyaçlarını da dikkate almaya özen göstermelerinin yumuşak güç idealleri ile daha çok örtüştüğünden bahsetmektedir. Küreselleşen dünyada kültüre ait özgünlükleri ve istenilen yönleri aktarırken diğer kültürlerden tamamen soyutlanmamak ve çoğulculuğa özen göstermek bir gereklilik olarak görünmektedir.

Kültürel diplomasi alanında yürütülen çeviri faaliyetlerinin manipülasyona ne derece eğilimli olduğu alanın önemli sorularından biri olarak görünmektedir. Sun yumuşak güce hizmet edecek çeviriler ortaya koymaları beklenen Çinli çevirmenlere verdiği tavsiyelerde iyi bir ulusal imaj çizmek için çevirilerinde kendi halkının çalışkanlık, cesaret, bilgelik gibi iyi taraflarına vurgu yapmaları gerektiğini söylemektedir (2016: 35-36). Bu gibi öneriler kültürel diplomasi ve çevirinin akıllara getirdiği yeni bir soruya da işaret etmektedir: Kültürel diplomasiye hizmet edecek çevirilere müdahale etmek ne derece doğrudur? Ülkelerin yumuşak güç anlamında politikalarını değiştirdikleri zaman çevirilen eserlerin de bu politika etrafında yeniden şekillendirilmeleri mi gerekmektedir? Çakır ve Çetin Tekin “siyasi iktidarı elinde bulunduran eyleyiciler sanatçının farklı alanlarda çevrilecek, farklı kültürel dizgelerin arasına çeviri yoluyla girecek eserlerinde irili ufaklı manipülasyonlar yapılmasını isteyebilir” demektir (2022:1184). Bu haliyle işletilen bir kültürel diplomasi anlayışında metinlere ideolojik işlevler yüklenmekte ve çevirmenlere metinlerin nasıl çevrilebileceği ile ilgili kontrollü ve sınırlı yetkiler verilmektedir. Devletlerin dış politikalarının gölgesinde şekillenen erek metnin bu haliyle hala bir kültürel ürün olduğundan söz edilebilir mi yoksa bu erek metin salt bir propaganda metni olarak mı değerlendirilmelidir?

Kültürel diplomasi bağlamında yürütülen çeviri projelerinde yer alan tüm aktörlerin proje çıktısı olarak farklı ve kimi zamanda birbiriyle çatışan beklentileri olduğu görülmektedir. Bu anlamda özellikle projenin en üst yürütücüleri olan hükümetlerin ve alt yürütücü olarak görülebilecek yayınevlerinin proje çıktısı olarak beklentilerinin farklı olduğu açıktır. Devletler çevrilen eserlerin kültürel cezbediciliği aracılığı ile diğer kültürler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmak isterken yayınevleri eserlerin cezbediciliğinin maddi getirisi ile ilgilenmektedir. Bu iki farklı kutup eserlerin seçiminden, yürütülecek çeviri sürecine kadar pek çok farklı aşamada farklı adımlar atmayı ve ayırmayı gerektirmektedir. Bu haliyle uzlaş ve iş birliği içinde çalışmayı sağlayacak ve sürece katılan her bir aktörün çıkarlarını gözetecek adımlar atılması zorunludur.

Tüm bunlara ek olarak, kültürün aktarıcısının kim olması gerektiği konusunda da tartışmalar sürmektedir. Kimlerin kendi kültürünü tanıtmaya ve etkileşim kurma isteği devlet çıkarı adına yani kültür diplomasi sınırları içinde değerlendirilebilir sorusu bu bağlamda sorulmalıdır (von Flotow-GienowHecht 2010: 14). Bilindiği gibi özellikle gelişen iletişim ağları sayesinde devlet eliyle tasarlanmamış çeviri projeleri ile ya da devletin kontrolünün mümkün olmadığı fan çevirileri gibi bireysel girişimlerle de alıcı kültürlerle ulaşmak ve bir etki bırakmak mümkündür. Böylesi bir etkinlik amacı bağlamında mı yoksa etkisi bağlamında mı değerlendirilmeli sorusu yanıt beklemektedir. Bu sorunun yanıtı kültürel diplomasi uygulayıcılarının kimler olduğuna verilecek cevap ile doğrudan ilişkilidir. Devlet eliyle yürütülmeyen ya da kültürel diplomasi ideallerine uyumlu yürütülmeyen çeviri etkinliklerinin bu bağlamda değerlendirilemeyeceği düşünülse bile bu çevirilerin diğer uluslarda o kültür ile ilgili bir imaj yaratacağı gerçeğini değiştirmemektedir. Anlaşılabileceği gibi kültürel diplomaside çeviriler ikiye ayrılabilir: doğrudan kültürel diplomasiye hizmet etmesi amacıyla çevrilen metinler ve farklı amaçlarla çevrildikten sonra kültürel diplomasiye hizmet edenler. Her ne kadar devletler kendi dış politikaları ekseninde çeviri politikalarını şekillendirmeye çalışsa da kültür aktarıcısı olarak çevirinin kontrol edilemez bir tarafı da bulunmaktadır.

Sonuç

Tarih boyunca çevirilerin erek kültürü etkileme ve değiştirme gücünden farklı alanlarda yararlanılmıştır, kültürel diplomasi alanı da bu alanlardan biridir. Bu çalışmada temelde çeviri ve kültürel diplomasi arasındaki sıkı bağı ve çevirinin kültürel diplomasi bağlamında konumunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda Türkiye’de kültürel diplomasi alanında yürütülen çeviri projeleri, çevirinin kültürel diplomasi uygulayıcıları tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak adına raporlar, strateji planları gibi belgeler incelenmiş ve sonuç olarak Türkiye’de kültürel diplomasi alanında çevirinin öneminin farkına varılmasına rağmen çeviri uygulamalarının kültürel diplomasi adına

tam potansiyelinde kullanılmadığı ve zengin Türk kültürünü farklı coğrafyalara taşımada hala eksikliklerin olduğu görülmüştür. Bu eksiklikler doğrultusunda sunulabilecek birkaç öneri şu şekilde sıralanabilir:

Her ne kadar daha önce de belirtildiği gibi çeviri aracılığı ile yürütülen kültürel diplomasi faaliyetlerinin etkililiğinin ölçülmesi güç de olsa devletlerin tıpkı Çin, Amerika, Almanya gibi kültürel diplomasi alanında başarılı olan ülkelerin devlet destekli çeviri projeleri üretmedeki ısrarı çevirinin kültürel diplomasi alanında etkin bir yumuşak güç kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Türkiye'nin zengin kültürel varlığını kültürel diplomasi alanında daha etkin kullanabilmesi için yumuşak güç bağlamında önemli bir unsur olan çeviri projelerinin çeşitlendirilmesi ve projelerin her aşamasının akademisyenler, çevirmenler, yayınevi yetkilileri, kültürel diplomasi uzmanları, diplomatlar gibi alanında yetkin kişilerden oluşturulacak kurullarca belirli stratejiler doğrultusunda tasarlanması gerekmektedir.

Sun'a göre (2016) yumuşak güce hizmet etmesi planlanan çevirilerde genellikle eserlerin seçimi, çeviri tercihleri, çeviri süreci ve çevrilen eserin yayımlanması ve basımı gibi adımlar tüm dikkati toplarken bu eserler üzerine yürütülmesi gereken akademik çalışmalar göz ardı edilmektedir. Bu anlamda devlet eliyle yürütülen yumuşak gücü kültür yoluyla etkin hale getirmek isteyen projelerde çeviribilim alanından uzmanlarında yer alması gerektiği açıktır.

Kültürel diplomasi amacıyla çevrilen kültürel ürünlerin yelpazesi çok geniş olsa da - çocuk edebiyatından ezoterik şiire ve siyaset teorisindeki akademik çalışmalara, filmler ve dizilerden animasyonlara kadar - alandaki çeviribilim araştırmaları yetersizdir (von Flotow, 2018: 200). Bu anlamda daha çok akademik çalışmaların yürütülmesi teşvik edilmelidir.

Jiang kültürel diplomasi ve çeviri alanında hükümet politikalarında yeniliklere gidilmesi gerektiğini savunmakta ve politika yapıcılarının yumuşak gücü artırmak amacıyla geleneksel çeviri politikalarını yeniden düzenlemeleri gerektiğini belirtmektedir (2021: 1).

Çeviri faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve çeviri sektörünün çeşitli hizmet içi eğitimler, destekler, yurt dışı değişim programları gibi projelerle uzun vadede devamlılığının ve gelişiminin sağlanması önemlidir. Bu anlamda nitelikli çevirmenler yetiştirmek kültür diplomasisi alanına yapılacak büyük yatırımlardan biri olarak görülebilir.

Haleva ve Kıvanç (2015) yayınevlerinin dönemin eğitim ve kültür politikalarının bir uzantısı olarak şekillendiklerini bulgulamıştır. Bu da kültürel diplomasi alanında açık çeviri politikaları geliştirmek ve alandaki tüm aktörlerle bu politikalar üzerine uzlaşmak gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alsheikh, A. N. (2020). Investigating soft power in the discourse of translated opinion articles in the Saudi press (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manchester Üniversitesi, Manchester.
- Anayurt, O. M. (2022). *Kültürel diplomasi silahı olarak pazarlama: Ankara'da eğitim gören Türkiye Burslusu öğrenciler üzerinde nitel bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Aral, A. E. (2014). *Kültür propagandasından kültürel diplomasiye: British Council'in Türkiye'deki faaliyetlerinin 1940-1950 ve 2005-2014 dönemlerinde karşılaştırmalı incelemesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, Y. (2014). *ABD ve İngiltere'de kamu diplomasisi uygulamalarının karşılaştırmalı analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Aytaç, G. (1999). *Türkiye'de edebi çeviri etkinliği*. Yağcı, Ö. (Ed.), *Cumhuriyet dönemi edebiyat çevirileri seçkisi* (s. 347-349) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, XXXII(2008), 25-34.

- Berk, Ö. (2001). Ulusların ve ulusal kimliklerinin oluşturulmasında çeviri yöntemlerinin rol ve işlevi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4), 49-66.
- Binark, M. (2019). Kültürel diplomasi ve Kore dalgası “Hallyu. *Ankara: Siyasal Kitapevi*.
- Bulut, F. (2020). Kültürün Reklamı: İngiliz ve Alman Geleneklerinde Kültür Diplomasisi. *TRT Akademi*, 5(10), 870-881.
- Clarke, D. (2016). Theorising the role of cultural products in cultural diplomacy from a cultural studies perspective. *International Journal of Cultural Policy*, 22(2), 147-163.
- Cummings, M. C. Jr. (2003). Cultural diplomacy and the United States government: A survey. Washington: Center for Arts and Culture.
- Çakır, F. & Tekin Çetin, N. (2022). Sosyolojik ekseninde kültürel diplomasi ve çeviri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 1155-1190.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1968) Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968– 1972). Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1973) *Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973– 1977)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Ersoy, H., & Erkurt, G. Ş. (2014). Kültür planlayıcısı olarak çevirmenin ve çevirinin erek kültür/toplumda sosyal değişimlere etkisi ve bu bağlamda geliştirilmesi gereken devlet politikaları. 7(33): 120-134.
- Filazi, E. (2021) Türkiye diplomasisi bağlamında çevirmenin görünürlüğü: Milletler Cemiyeti dönemi (1919- 1939). *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 30(2021 Bahar), 87-107.
- Gümüştüs, N. B. & Denissova, N. (2016). Türk Edebiyatı Bu (mu?) dur. TEDA Projesi Kapsamında Rusçaya çevrilen yapıtlar. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Özel Sayı / Special Issue* (2016), 61–76.
- Gürçağlar, Ş. T. (2001). The Politics and Poetics of Translation in Turkey 1923-1960 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Gürçağlar, Ş. T. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. İstanbul: Skala Yayıncılık.
- Güzel, S. Ç. (2016). Dış yardımlarda destekleyici bir unsur olarak kültürel diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 343-359.
- Haleva, B. & Kıvanç, Z. A. (2015). Türkiye’de çeviri politikaları ve yayınevleri üzerine dönemsel bir kesit incelemesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8),1325-1344.
- Hsieh, E. (2020). The Politics of Translation and Interpretation in International Communication. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Retrieved 1 Dec. 2022, from <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-e-9780190228613-e-701>.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi: tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jiang, M. (2021). Translation as cultural diplomacy: a Chinese perspective, *International Journal of Cultural Policy*, 27(7), 892-904.
- Kaplan, İ. (2002). Küreselleşmenin bakışsız güç ilişkileri bağlamında çeviri kuramlarına yeniden bakış. B. Blackwell Gülen, İ. Boztaş & C. Veldhues (Eds.), *Translation Studies in the New Millenium International Conference: 16-18 Ekim 2002, Bildiri Kitabı* (s.267-274) içinde Ankara: Bizim Büro.
- Kim, H. (2017). Bridging the theoretical gap between public diplomacy and cultural diplomacy. *The Korean Journal of International Studies*, 15(2), 293-326.

- Kochan, D.J. (2008) The soft power and persuasion of translation in the war on terror: Words and wisdom in the transformation of legal systems, *West Virginia Law Review*, 110(2), 545-573.
- Koç, Y. (2010). *Cumhuriyetten günümüze çeviri faaliyetleri ve TEDA Projesi* (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara.
- Koçer, G. (2004). Küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 101-122.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi (Teda) Yönergesi. Erişim Adresi: <https://teda.ktb.gov.tr/TR-52446/teda-yonergesi-2017.html>
- McDougall, B. S. (2011). *Translation zones in Modern China: Authoritarian command versus gift exchange*. Amherst, NY: Cambria Press.
- Oluk, H. & Uras, A. (2022). TEDA projesinde kapak çalışmalarının kültür imgesi yaratmadaki rolü. *Tophum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (9), 118-143.
- Orhun Öz, Z. (2021). *Türk dış politikası zemininde kültürel diplomasi: Kuram, araç ve uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Önal, B. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'da uyguladığı kamu ve kültür diplomasisi politikaları. A. N. Yılmaz & G. Kılıçoğlu (Ed.), *Yumuşak güç ve kamu diplomasisi üzerine akademik analizler Türkiye ve dünyadan örnekler* (s.41-96) içinde. Ankara: Nobel Yay.
- Özcan, M. & Dağbaşı, G. (2022). Kültür ve Turizm Bakanlığı TEDA projesi kapsamında Türkçeden Arapçaya yapılan edebi çevirilere dair bir inceleme, *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, 5(1), 65-78
- Özcan, M. (2009). Dizilerden sonra Türk romanları da Araplara ulaştı, *Eskiyeşi*, 14(2009), 94-97.
- Paker, S. (2001). Turkish. P. France (Ed.), *The Oxford guide to literature in English translation* (s.619-624) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Purtaş, F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: kültürel diplomasi. *Gazi Akademik Bakış* 17(3), 1-14.
- Sun, J. Y. (2016). Cultural soft power in the translation of Chinese Classics. *Cross-Cultural Communication*, 12(6), 33-37.
- Szondi, G. (2009). Central and Eastern European public diplomacy: A transnational perspective on national reputation management. N. Snow & P.M. Taylor(Eds.), *Routledge handbook of public diplomacy* (s. 292-313) içindeNewyork: Routledge.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019- 2023 Stratejik Planı. Erşim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2019-2023-stratejik-plani.pdf>
- T.C. Turizm Bakanlığı (2017). III. Milli Kültür Şurası Raporu (2017). Erişim adresi: <https://kultursurasi.ktb.gov.tr/Eklenti/50571,raporsurasonucpdf.pdf>
- Tunalı, G. (2006). *Çevirmen kimlikleri: Tarihsel, dizgeci ve eleştirel bir yaklaşım* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tuncer, H. (1995). *Eski ve yeni diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2021). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2021-idare-Faaliyet-Raporu.pdf>
- von Flotow, L. (2007a). Telling Canada's Story in German: Using cultural diplomacy to achieve soft power. L. von Flotow & R. M. Nischik (Ed.), *Translating Canada* (s.9-27) içinde. Ottawa: University of Ottawa Press.

- von Flotow, L. (2007b). Translating 'high' literature for public diplomacy. M. A. Montezanti (Ed.), *Viajes, identidades, imperios. Imaginarios ingleses en cultura, literatura y traducción*, Volume Tomo I (s.77-94) içinde La Plata: Universidad Nacional de La Plata
- von Flotow, L. (2018). Translation and Cultural Diplomacy. J. Evans & F. Fernandez (Eds.), *The Routledge handbook of translation and politics (s.193-203) içinde*. London: Routledge.
- Vural Kara, S. (2011). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çeviri etkinliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 94-101
- Yunus Emre Enstitüsü (2017). Yunus Emre Enstitüsü 2017-2018 Stratejik Planı. Erişim Adresi: <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2017-2018-stratejik-plan>
- Yurtdaş, H. (2014). *Çeviride kültür ve ideoloji kavramlarının çeviri destek programları bağlamında incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yücel, F. (2007). Küreselleşme Sürecinin Çeviri Olgusuna Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 41-56.

Presentation ID / Sunum No= 193

Oral Presentation / Sözlü Sunum

İfadeler Sosyal Ağın Ayrılmaz Bir Parçasıdır

Araştırmacı Zulfia Kurmanbekova¹

¹ENU

ORCID ID: 0000-0002-2110-9027

Özet

Makale, sosyal medya iletişiminin ayrılmaz bir parçası olan ifadeleri inceliyor. Bu makalede, ifadelerin bilimsel literatüre dayalı olarak tanımlanması önerilmiştir. İfadeler, ağ kullanıcılarının iletişiminin amacını ortaya çıkarmanıza, anlamana izin verir. Günümüzde sosyal medyanın günlük hayatımıza yoğun şekilde nüfuz etmesi, internet iletişimindeki sözel olmayan teknikleri arttırmış ve bunları grafiksel ve anlamlı bir şekilde dönüştürmüştür. İnternet iletişiminin sözsüzlüğe karşı ciddi bir şekilde ele alınması, internet ve sosyal medya gibi etiketleme araçları, ifadeler ve çıkartmalar olarak gülen yüzlerin, grafik ve Creole'nin ortaya çıkmasıyla karakterizedir. Makalenin neyi temsil ettiğine bağlı olarak, ifadeler beş gruba ayrılır: gerçek ifadeler, insanlar, doğa, yiyecek, nesneler ve semboller. Bu özelliklerin her birinin tezahürünün yolları, dil seviyeleri üzerindeki etkisi ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya İletişimi, Sözel Olmayan Araçlar, İfadeler, İfadeler, Çıkartmalar

Emotics As An Integral Component of Communication On a Social Network

Abstract

The article discusses emoticons, which are an integral part of communication on a social network. This article, based on the scientific literature, presented the definition of emoticons. Emoticons allow you to reveal, understand the purpose of communication between netizens. Nowadays, the rapid penetration of social networks into our daily lives has increased the number of nonverbal tricks in the language of internet communication and transformed them graphically and content. The serious turn of the internet to nonverbal is characterized by the emergence of emoticons, graphic and Creole as a means of marking, emoticons and stickers, like the internet and considered in social networks. Depending on what they represent in the article, emoticons are divided into five groups: specific emoticons, people, Nature, Foods, objects and symbols. The ways of manifestation of each of the listed features, the influence on language levels will be discussed.

Keywords: Sosyal Medya İletişimi, Sözel Olmayan Araçlar, İfadeler, İfadeler, Çıkartmalar

Әлеуметтік желідегі қарым-қатынастың өзіне тән ерекшеліктерінің бірі – эмотикондарды пайдалану. Эмотикон ағылшын тіліндегі *emotion* сөзінен шыққан, сондай-ақ *эмотиконка*, *эмоцион*, *смайлик* лексемалары, эмоцияны білдіретін пиктограммалар; көп жағдайда олар типографиялық таңбалардан тұрады, мысалы: *рахмет* :), *өкінішті-ақ* : (, *ой, айтпаңыз* : D т.т.

Әлеуметтік желілерде қолданысқа дайын смайликтер өте көп. Жалпы алғанда, олардың нені бейнелейтіндігіне қарай смайликтерді бес топқа бөлуге болады:

1) Нақты эмотикондар.

Сары түске боялған бет-әлпет кескіні («жүз» деп те қолданылады), түрлі эмоцияларды білдіреді: *қуану*, *күлімсіреу*, *кектену*, *жылау*, *таңырқау* т.т.;

2) Адамдар.

Адамдарды бейнелеу өз ішінен жынысына, жасына, кәсібіне, дәрежесіне т.т. қарай (*ер адам*, *әйел адам*, *шаштараз*, *қалыңдық*, *жүзуші* т.б.) бөлінеді, бұған дене мүшелері мен ым-ишараны бейнелейтін стикерлер де енеді (*көз*, *ерін*, *құлақ*, *мұрын*, *саусақтың шошаюы* т.т.);

3) Табиғат.

Табиғи және атмосфералық құбылыстар, өсімдіктер, жәндіктер, гүлдер, жан-жануарлар (*мысық*, *ит*, *қой*, *сиыр* т.т.), құстар (*балапан*, *көгершін*, *пингвин*), суды мекендеушілер (*дельфин*, *кит*);

4) Тағамдар.

Тағамдарды бейнелеу өз ішінен нақты тағамдарға, тәттілерге, жемістер мен көкөністерге, сусындарға бөлінеді;

5) Заттар мен символдар.

Бұл тектес суреттер мынадай топтарды құрайды:

хобби/белсенділік (*гитара*, *баскетбол добы*, *бильярд тасы*, *ойын кубиктері*, *бояу түстері*);

офис/кеңсе тауарлары (*кітап*, *блокнот*, *компьютер*, *сызба*, *график*, *скрепка*, *сызғыш*);

киім/аяқ киім/аксессуарлар (*көйлек*, *бәтіңке*, *сәмке*, *тәж*); тұрмыс/үй заттары (*асхана құралдары*, *балға*, *телевизор*, *есік*, *ванна*, *душ*, *унитаз*);

көлік/қозғалыс құралдары (*пойыз*, *ұшақ*, *автомобиль*, *мотоцикл*, *трактор*, *зымыран*);

символдар (*жүрек*, *күн*, *жер*, *жол белгілері*); жалаулар (*Қазақстан*, *Ресей*, *АҚШ*, *Қытай*, *Корея* т.т.).

Төменде осылардың кейбірі түсініктемесімен көрсетіледі.

Кесте

Заттар мен оның желідегі мәні

№	Смайлик	Түсініктемесі
1		<i>Сен мені естіп тұрсың ба? Әңгімелесушінің назарын аудару.</i>
2		<i>Қазір бос емеспін. Оқып отырмын.</i>
3		<i>Ашық пошта жәшігі: Мен сенен хат күтемін.</i>
4		<i>Жарық күн. Көңіл-күйіңіз жақсы, ешкіммен сөзге келісуді қаламайсыз.</i>
5		<i>Үзіліс. Әңгімені үзгісі келгенде немесе тақырыбын өзгерту қажет болғанда чатқа жіберіледі. Мұндай эмотикондар пайдасыз дау-дамайды, агрессияны кенеттен тоқтауға жақсы.</i>
6		<i>Мен жүзуге бардым.</i>
7		<i>Тоқтаңыз, әрі қарай жалғастырмаңыз.</i>
8		<i>Метро, сіз досыңызды белгілі бір жерге кездесуге шақырасыз.</i>
9		<i>«Кешіріңіз, маған телефон шалды» сөйлесімінің бейвербалды алмастырылуы</i>
10		<i>Кез келген белсенді демалыс</i>

Смайликтер пиктограмма арқылы ғана емес, идеограммалар арқылы да беріледі (мысалы: түрлі жүрекшелердің суреті). Мұндай кескіндемелер сонымен бірге мынадай да ерекшеліктерге ие:

1) Танымалдылық пен түсініктілік.

Смайликтердің негізіне неғұрлым кең таралған, кеңінен белгілі, танымал құбылыстар мен заттар алынады (*жылқы, мысық, ит, күн, ай, гүл, банан, кітап*);

2) Жалқылығы.

Смайликтер бір зат түрінде бейнеленеді (жүппен келетін нәрселерді есептемегенде, бетін сипау, қол шапалақтау, белгілі бір өзара қатынасты білдіретін адамдар жұбы тәрізді).

Әлеуметтік желіде смайликтерді кең қолданылатындығы кейбір желі қолданушыларының жазбаларынан да, комментарийлерден байқалады: *Мына смайликтің көңіл-күйімді тап басып тұрғанын қарашы; Үтір-нүктесіз смайликті қоямын; және т.б.*

Зерттеуші Алиша Вульф өзінің «Онлайн экспрессия: гендерлік өзгешеліктер және эмотикондарды пайдалану» атты еңбегінде ер адамдарға қарағанда әйелдердің смайликтерді екі есе көп қолданылатындығын жазады [1].

Оның байқауында, әйелдердің 35 % юморды білдіретін смайликтерді қолданса, ал ер адамдардың 31 % мысқылды (сарказм) беретін смайликтерді пайдаланады. Дәл осы зерттеуші өзінің «Кибер-психология және әрекет» («Cyber Psychology and Behavior») атты еңбегінде қызықты деректер келтіреді. Ерлер мен әйелдердің онлайн қарым-қатынасын зерттеу барысында әйелдер мысқыл мәні бар смайликтерді пайдалана бастаған, ер адамдар өз кезегінде басқа ер адамдармен қарым-қатынасымен салыстырғанда, әйелдермен сөйлесу барысында смайликтерді көп пайдаланады екен. Осындай байқаулардан әйелдердің ерлерге қарағанда смайликтерді көп қолданатындығын білеміз.

Әлеуметтік желідегі жазбалардан негізі осы байқалып тұрады. Желі қолданушы әйел адамдар смайликтерді жиі қолданады. Төменде соған мысалдар берілген:

- хомааа 😂😂 әдемі қыз иа 😘💎

- Ia shin janimnin bir tilegin orindai salinizdar love basinizdar ❤️❤️❤️❤️❤️

- raxmet 🇷🇺🇷🇺

- kushti keremet 😊😊😊

- Алла екі дүниенің бақытын 🌸 нәсіп етсін. Нағыз бақыт осы ! ❤️❤️❤️🥰 Анаңыздың жасы жолы жұғысты болсын

- Әумин 🙏🙏🙏

- Қайран 40 жасым 😊😊

Смайликтерден басқа әлеуметтік желіде стикерлер де қолданылады. Стикер (жапсыру) – этикетка, тауарға жапсырылатын құлақша, жалпы «ярлык» сөзі қазақша әртүрлі аталып жүр, «құлақша»-дан басқа, *затбелгі, таңбаша*.

Стикер ақпараттық баннер ретінде, қабырға және интерьер декорациясының бір элементі ретінде пайдаланылады. Ол желі қолданушысының сол сәттегі эмоциясын «үлкен өлшемде» білдіреді. Стикерлердің смайликтерден өзгешелігі олардың нақты авторы болады және топтарға да нақты бөлінеді. Әрбір топта 16-дан 48-ге дейін түрлі эмоцияларды білдіретін (қуаныш, күлкі, кек, мұң, таңданыс т.т.) стикерлер болады.

Стикер – бұл берілген тақырып бойынша үлкен сурет, адамдар, адамның бет-әлпеті, жан-жануарлар, оның ішінде, мысық, ит, сиыр т.т., көкөністер мен жемістер, көлік түрлері т.б. Олар хат-хабар алмасу кезінде пайдаланылады.

Алғашқы смайликтер желі қолданушылардың эмоциясын білдіру үшін пайда болған. Америкалық белгілі компьютер маманы Скотт Эллиот Фахлман комикстерге арналған таңбалар жиынтығын пайдалануды ұсынады. Мысалы, :-) оңға бұрып, дөңгелектер қоршасаңыз, күліп тұрған адамның бет-әлпетін көресіз: 😊. Ал егер жақшаны керісінше қойған жағдайда жағымсыз эмоцияны білдіретін адамның бет-әлпетін көруге болады: 😞 :-).

Күлімсіреген бұл смайл коммуникацияға қатысушылардың барлығына ортақ және қарапайым әрі түсінікті болды, сондықтан оның мағынасын түсіндіріп жатудың қажеті болмады. Смайл көп жағдайда қызмет ете алады: көтеріңкі көңіл-күйді білдіреді, қатаң әңгімені жұмсартып алады, әңгімелесушіге деген жақсы ниетіңді білдіре аласың т.т.

Әлеуметтік желілерде танымал болған келесі бір смайл «Қуаныш көз жасы» – 😊. Twitter-дің мәліметі бойынша, бұл смайл 14,5 миллиард рет басылған екен, демек, ең көп қолданылатын смайликтердің қатарында. Түрлі мағыналарды білдіру үшін жұмсалады: көңілділік, әзіл-қалжың, ирония т.т.

Мағынасы жағынан түсіну қиынға соғатын смайликтер де кездеседі, мысалы: маймылдар бейнеленген үш смайл. Оның шығу төркіні будда идеясындағы зұлымдық жайындағы пікірлерге апарады. Әрине, олардың қолданылу жиіліктері де жоғарыдағылармен салыстырғанда төмен.

Смайликтер мен стикерлер тікелей қатынаста пайдаланылатын кең таралған ым-ишараны бейнелейтін суреттер болып табылады.

Бұл бейвербалды бірліктер көптеген зерттеушілердің еңбектерінде жан-жақты сөз болды, осымен байланысты Алан Пиз, Джеймс Борг, Г.Е. Крейдлин, Пол Экман және т.б. ғалымдарды атауға болады [2].

Желіде бейвербалды амалдармен қатар түрлі мағыналық топты қамтитын тілдік бірліктер де пайдаланылады. Оларды былайша топтастырып қарауға болады: 1) күлуді, қуануды білдіретін сөздер; 2) жабырқау көңіл-күйді білдіретін сөздер; 3) қолдау, мақұлдауды білдіретін сөздер; 4) таңырқау мағынасын білдіретін сөздер; 5) ашу-ызаны білдіретін сөздер; 6) достық қарым-қатынасты білдіретін сөздер.

Бұл лексика әлеуметтік желіде смайлик немесе стикерлермен алмастырылатын кең таралған тілдік бірліктер.

Әлеуметтік желіде мұндай амалдар желі қолданушыларының арасындағы қарым-қатынастың мақсатын ашуға, түсінісуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік желі үшін қазақы ұлттық болмысты білдіретін ым мен ишараға қатысты дайын смайликтерге сұранып тұрған паратілдік амалдар жетерлік, соларды желі үшін пайдалана білуіміз керек. Бейвербалды амалдардың осылай жаңашалану сипаты жаһандану, технологизациялану дәуірінде ұлттық дүниетанымымызды арттырып, ұлт ретінде өмір сүру бірегейлігімізді бекітеді.

Желіде бейвербалды амалдармен қатар түрлі мағыналық топты қамтитын тілдік бірліктер де пайдаланылады.

Эмотикондар мен стикерлер әлеуметтік желідегі қарым-қатынастың ажырамас бөлігі ретінде белгілі бір дәрежеде тілдік және паратілдік бірліктерді ауыстырып қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Alecia Wolf. Emotional Expression Online: Gender Differences in Emoticon Use // https://social.cs.uiuc.edu/class/cs591kgk/emoticons.pdf_v03
2. Момынова Б., Бейсембаева С. Қазақ тіліндегі ым мен ишараттың қазақша-орысша түсіндірме сөздігі. А.: Қазақ университеті, 2003. – 136 б.

Presentation ID / Sunum No= 159

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sanal Müzeleri Eğitsel Amaçlı Kullanması İle İlgili Görüşleri

Araştırmacı Bekir Sıtkı Baş¹, Araştırmacı Faik Buldu², Prof. Dr. Ali Meydan³

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, bekirsitkibas@hotmail.com

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, faikbld@hotmail.com

³ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, alimeydan01@gmail.com

Özet

Özet Sanal müzelerin öğretim etkinliklerinde kullanılmasının öğrenme sürecini olumlu yönde etkilediği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Sosyal bilgiler dersi açısından sanal müzelerin kullanımı oldukça önemlidir. Müze kültürünün gelişmesinde, müzelerin eğitim ortamı olarak kullanılmasının önemli bir yeri vardır. Müze eğitimi; müzenin amacını ve niteliklerini, sergileri, sergilenen sanat eserlerini, müze ortamını, müze çevresini, müze ile insanlar arasındaki ilişkiyi ve müzenin disiplinler arası yönlerini ele alırken, müzenin aktif bir öğrenme ve gelişme alanı olarak kullanımını da içermektedir. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müzeleri eğitsel amaçlı kullanması ile ilgili görüşlerini incelemektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yürütülmüş, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış form iki bölüm ve 15 sorudan oluşmaktadır. Form alanında uzman bir akademisyen eşliğinde araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Araştırma Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 4. Sınıf öğrencilerinden 18 kadın, 12 erkek toplam 30 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sürecinde araştırmacılar tarafından sanal müzeler hakkında bilgi verilmiş ve örnek bir sanal müze ziyareti yapılmıştır. Örnek uygulamadan sonra görüşme formu ile katılımcıların görüşleri alınmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Müzelerin eğitsel işlevlerini, sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmak istenen vatanseverlik, kültürel mirasa duyarlılık ve estetik gibi değerler ile kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama ve araştırma gibi becerileri sosyal bilgiler öğretmen adaylarına uygulanan Göreme Açık Hava Sanal Müzesi etkinliği üzerinde ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretmen Adayları, Sanal Müze, Öğrenci Görüşleri.

Abstract

Social studies education is an area where museums and virtual museums should be used frequently in terms of the subjects included in the curriculum. It has been frequently stated in related studies that the use of virtual museums in social studies lessons has a positive effect on the permanence of knowledge

as well as understanding the subjects and concepts. Therefore, the use of virtual museums is very important in terms of social studies course. The use of museums as educational tools is important for the dissemination of museum culture. Visiting museums, seeing and recognizing the physical environments of museums, works of art exhibited in museums, historical remains, and using them as learning spaces are also an important factor in both social studies education and the development of museum culture. The aim of this study is to examine the opinions of social studies teacher candidates about using virtual museums for educational purposes. In the research, a case study, one of the qualitative research methods, was conducted and semi-structured interview technique was used as a data collection tool. The semi-structured form consists of two parts and 15 questions. The form was created by researchers accompanied by an expert academician. The research was carried out with a total of 30 students, 18 female and 12 male, from the 4th grade students of Hacı Bektaş Veli University Social Studies Teaching. During the research process, information about virtual museums was given by the researchers and a sample virtual museum visit was made. After the sample application, the opinions of the participants were taken with the interview form. The obtained data were analyzed by content analysis. The data obtained in the study were coded separately by the researchers. To reveal the educational functions of museums, values such as patriotism, sensitivity to cultural heritage and aesthetics, which are aimed to be taught to students in the social studies lesson, and skills such as using evidence, perceiving time and chronology, perceiving change and continuity, and researching on the Goreme Open Air Virtual Museum activity applied to social studies teacher candidates. intended.

Keywords: Social studies, teacher candidates, virtual museum, student views.

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerin arttığı ve buna bağlı olarak bilginin özümsemesinin kolaylaştığı günümüzde eğitim faaliyetleri de bu gelişmelerden etkilenmektedir. İnsanlar artık bilgileri doğrudan kabul etmek yerine sorgulayıp araştırarak öğrenmeyi tercih etmektedir. Bu durum ezberci yapının terk edilip yerine sorgulayan, araştıran ve elde ettiği bilgileri sentezleyerek karşısına çıkan sorunlara çözüm üretebilen bireylerin yetişmesinin önünü açmaktadır. Nitekim uygar toplumlarda bilgiye kendisinin ulaştığı ve ulaştığı bilgiyi hayatının herhangi bir alanında kullanan eleştirel düşünme becerilerine sahip bireyler ön plandadır (Çalışkan, 2009; Akt. Torun ve Yıldırım, 2022). Değişen dünya düzeni ile toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarının yanında eğitim sistemlerinde olumlu veya olumsuz etkisi olan değişiklikler gerçekleşmiştir. Eğitim sisteminde gerçekleşen değişikliklerden biri de yapılandırmacı yaklaşıma geçiş aşamasıdır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre bilgi bireyden bağımsız değildir ve öğrenenler süreçte aktif olarak yer almaktadır (Sağlam ve Bilgili, 2006).

Yapılandırmacı yaklaşımın 2005-2006 yıllarında uygulanmaya başlamasıyla Sosyal Bilgiler öğretim programında da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimle birlikte sosyal bilgiler öğretim programında beceri, kavram ve değerlere ağırlık verilmiş diğer öğretim programlarıyla ilişkili olacak şekilde ele alınması kararlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak da disiplinler arası yaklaşım benimsenmiş ve farklı disiplinler birbirlerinin elde ettiği verilerden yararlanmaya başlamıştır (Akkuş, Meydan ve Buldur, 2016). Sosyal bilgiler öğretiminin amacı öğrencilerin bilgili, becerili ve toplumda aktif bir şekilde var olan vatandaşlar yetiştirerek onları topluma kazandırmak ve potansiyellerine ulaşarak mutlu yaşam sürmelerini sağlamaktır (Öztürk ve Kafadar, 2020). Bu durum sosyal bilgiler öğretim programının değer ve beceri eğitimi açısından önemini ortaya koymaktadır. Değer ve beceri eğitiminin öneminin artmasıyla öğrencinin gündelik hayatından uzak, ezbere dayalı ve karşılaşmış olduğu problemleri ezber bilgilerle çözmeye çalışan programların kullanılması bırakılmaya başlanmıştır (Yeşilyurt, 2020). Değer kavramı, bir toplumun varlığının, birliğinin ve düzeninin devam etmesini sağlayan, bu durumu sürdürmek için toplumun geneli tarafından kabul edilen duygu, düşünce, amaç ve menfaatlerini yansıtan ahlaki inançlara denilmektedir (Kızılcı ve Erjem, 1994; Akt. Kuş. Merey ve Karatekin, 2013). Buradan yola çıkarak değerler bir toplumda faydalı ve doğru kabul edilen şeylerin bütünüdür. Öğrencilerin bu değerleri doğrudan veya dolaylı yollardan içselleştirmesi ve davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına bakıldığında değer eğitimine çok önem verildiği görülmektedir. Sosyal Bilgiler öğretim programında kök değerler şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerlerin Sosyal bilgiler dersi ile birlikte öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu diğer değerler

ile birlikte ele alınarak öğrenciye kazandırılması amaçlanmıştır. Sosyal bilgiler dersinde becerilere bakıldığında öğretim programında 27 beceri bulunmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde hazırlanan sosyal bilgiler öğretim programıyla birlikte gelişen ve değişen dünya şartları bilginin edinilmesinde birtakım farklılıklara yol açmaktadır. Özellikle günümüzde bilgi teknolojileri, iletişim çağı ve bilgi erişimi gibi kavramlardan bahsedilmesiyle eğitim sisteminin temel amacının bilgilerin doğrudan aktarılmasından çok öğrencilerin bilgiye ulaşma yolunda kullanacakları becerilerin kazandırılması olduğu açık bir şekilde görülmektedir (Çelikkaya, 2011). Becerilerin kazandırılması öğrencilerin okulda ve toplumsal yaşamda karşılaştığı durumlar bakımından kolaylaştırıcı unsur olması ve öğrencilerin öğretim programında belirtilen becerilerle kendi kendine yeten bireyler haline gelmesi açısından değerlidir.

Sosyal Bilgiler dersinde eğitim ve öğretim faaliyetleri sınıf ortamında olduğu gibi okul dışı etkinlikler yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşım odaklı hazırlanan ilköğretim Sosyal Bilgiler Programı mevcut programların aksine müze ve öğretim programı üzerinde durmuştur. Müzeler, gelecek nesillerin faydalanması için kültürel miras unsurlarının korunduğu sanat eserlerinin ve tarihi kalıntıların sergilendiği, eğitim ve kültürel turizm amacıyla da kullanılan alanlardır (Mercin, 2007). Müze eğitimi, öğrencilere genel kültürlerini geliştirme, yaşadıkları coğrafyada geçmişte yaşamış insanlarla aralarında bağ kurma ve sanat eserlerine yönelik yeni bir bakış açısı ve kazandırır (Aktaş, 2017). Müze gezileri öğrencilerin yaşadığı bölge ve kültürü ile ilgili birtakım bilgilerin elde edinebilmesine yardımcı olabilmektedir. Müzeleri gezen öğrenciler oradaki sanat eserlerini inceleyerek geçmiş uygarlıkların sanatları ve kültürleri üzerine düşünme ve yaşamlarını hayal etme becerisi kazanır (Filiz, 2010). Müzeler öğrencilerin geçmiş dönemlerden kalan eserleri anlamalarını, mevcut kültürlerine sahip çıkmalarını ve diğer kültürlerle hoşgörülü davranmaları konusunda bilinç kazanmasına yardımcı olmaktadır. Öğrenciler müzelerde yer alan eserler sayesinde geçmiş birikimler hakkında yorum yapma, eleştirel düşünme ve empati becerisinin geliştirilmesine katkıda bulunur (Gazel ve Kısa, 2016). Öğretmenlerin hazırlamış olduğu çeşitli etkinlikler yoluyla müzelerde bulunan eserler hakkında bilgi sahibi olur ve analiz yaparlar. Müzeler içerisinde bulundurduğu birçok tarihi eser sayesinde sadece sosyal bilgiler eğitiminde değil tarih derslerinde de öğrencileri ders kitaplarının sınırlarından çıkarak üç boyutlu olarak nesneleri görebilmelerini ve bu nesneler üzerinden çıkarımlar yapabilmelerine olanak sağlar (Kabapınar, 2002; Akt. Solmaz, 2015). Müzede öğrenmek sınıf içi öğrenmeden farklılık gösterebilmektedir. Öğrencilerin kesin olarak öğretmenler tarafından müze gezilerinde yönlendirilmelerine gerek yoktur. Öğrenciler kendi yönlendirmelerini yaparlar ve öğretmen merkezli öğrenmeden daha çok nesne merkezli öğrenme gerçekleşir (Egüz, 2020). Ancak müze eğitimlerinde de birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunlar genellikle, eğitim ve öğretimi aksatabileceği düşüncesiyle idarecilerin bu tip etkinliklere olumlu bakmamaları, öğretmenlerde müzelerle alakalı bilgi ve deneyim eksikliği, sınıfların mevcutlarının kalabalık olması, öğrenci denetimini ve birlikte hareket edilmesini zorlaştırması gibi durumlardır (Keleş, 2003).

Öğretmenlerin görev yaptıkları bölgenin koşullarına yönelik olarak müze gezilerinin düzenlenmesinde çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Özellikle bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik şartları ve fiziksel özelliklerinden ötürü birçok okul müze gezileri düzenleyememektedir. Bu durumdan dolayı da sanal müzelerin kullanımı sosyal bilgiler dersi kapsamında daha önemli hale gelmektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin gelişimi eğitim ve öğretim hayatını da etkilemektedir. Sayısal sistemlerin ortaya çıkışı ve internet teknolojisinin zamanla gelişmesi ile birlikte eğitimde zaman ve mekân kavramı yok olmuştur (Kırık, 2014). Bu teknolojik gelişmeler öğretmenlerin konu anlatımında birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Sanal müze kullanımı öğretmenlerin müze eğitimine yönelik kullanımında en önemli yardımcısıdır. Sanal müzelerin Sosyal Bilgiler Eğitimine katkıda bulunacağı en önemli nokta gezilecek müzenin öğrencinin yaşadığı bölgede bulunmaması veya öğrencinin müzeye gitme imkânı bulamamasından kaynaklı oluşan sorunlara çözüm bulacak olmasıdır (Çalışkan, Önal ve Yazıcı, 2016). Günümüzde sanal müzelerin kullanımında internet bağlantısı yeterli olmaktadır. Türkiye ve dünya üzerinde herhangi bir noktada bulunan müzelere sanal erişim yoluyla bağlantı sağlanabilmektedir. Öğrenciler, istedikleri zaman sanal müze uygulaması olan tüm müzeleri internet üzerinden gezerek bilgi sahibi olabilirler (Yıldırım ve Tahiroğlu, 2012). Sanal müzelerde herhangi bir kaynak ve zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Aynı zamanda farklı ve geniş materyal havuzuna sahip olması sanal müzelerin sosyal bilgiler eğitimi açısından önemini ortaya koymaktadır (Salar, 2009; Akt. Sungur ve Bülbül, 2019). Görüldüğü üzere sanal müzelerin öğrenciler ve öğretmenler açısından birçok faydası

bulunmaktadır. Sanal müzeler öğrenciler açısından müzelerdeki nesnelere internetin olduğu herhangi bir noktadan ulaşım imkânı sağlarken, öğretmenler açısından yapılamayan veya gezi düzenlemesinin imkanlar dahilinde zor olduğu müzelere kolay erişim imkânı sağlamaktadır. Ancak müze gezilerinde yaşanan olumsuz durumlar da olduğu gibi sanal müzelerde de öğrenciler açısından birtakım olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Sanal müzelerde öğrencilerin nesnelere dokunamaması veya müze koridorlarında yürüyememesinden dolayı gerçeklik hissi oluşturmaması ve öğrencilerde müzelere yönelik bir deneyim oluşturmaması sanal müzelerin önemli eksikliklerindendir (Bozkuş, 2014). Sanal müzelerin kullanımı kapsamında yapılan müze turlarından önce öğretmen tarafından gerekli araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu araştırmalardan bazıları; öğretmenin siteyi öğrencilere sunmadan önce ziyaret edip incelemesidir. Bu sayede öğretmen ders işlenişinde gereksiz zaman kaybindan kurtulmuş olur. Sanal müze gezileri kapsamında yardımcı olacak kaynaklar öğretmen tarafından incelenmeli gerekli görüldüğü takdirde müze ile iletişime geçip gerekli bilgiler alınmalıdır (Ata, 2002).

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müzelerin eğitsel amaçlı kullanılması hakkındaki görüşlerinin incelenmesine odaklanılmıştır. Sanal müzeler, içerisinde barındırdığı birçok unsurla sosyal bilgiler öğretmenlerinin müze eğitiminde ve ilgili üniteler kapsamındaki konuların öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Sanal müzelerin eğitsel amaçlı kullanılmasında sosyal bilgilere ait değer ve becerilerin öğrencilere nasıl kazandırılacağına yönelik görüşlerinin öğrenilmesi öğretmen adaylarının meslek hayatı öncesinde yeterliliklerini ve yaratıcılıklarını görmeleri açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretmenliği 4. Sınıf öğrencilerinin sanal müzeleri eğitsel amaçlı kullanması ile ilgili görüşlerini incelemektir.

Alt Problemler

Araştırmanın amacı çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 1- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde vatanseverlik değeri Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 2- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde kültürel mirasa duyarlılık değeri Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 3- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde estetik değeri Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 4- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde kanıt kullanma becerisi Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 5- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde zaman ve kronolojiyi algılama becerisi Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 6- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde değişim ve sürekliliği algılama becerisi Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 7- Öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde araştırma becerisi Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde öğrencilere nasıl kazandırılmalıdır?
- 8- Öğretmen adaylarına göre Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze kullanmanın avantajları nelerdir?
- 9- Öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler dersinde sanal müzelerin daha aktif kullanılması ile ilgili önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması; Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının olmadığı durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir. Araştırmanın örneklem seçiminde "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" kullanılmıştır. Kolay

ulaşılabilir durum rneklemesi araştırmacının kolay ve pratik olan bir durumu seçmesini sağlar (Yıldırım ve şimşek, 2016). Bu duruma uygun olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı 4. sınıfta okuyan 30 ğrenci oluşturmuştur (Tablo 1).

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubunu 2022-2023 eğitim-ğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler ğretmenliği 4. sınıfta okuyan 30 ğrenci oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Bilgiler

Değişkenler	Katılımcı	f	%
Cinsiyet	Kadın	18	60
	Erkek	12	40
Yaş Aralığı	21	9	30
	22	16	53
	23	4	13
	24	1	3
Üniversiteye Gelmeden nce Yaşadığınız İl	Adana	1	3
	Ankara	2	7
	Aksaray	1	3
	Gaziantep	1	3
	Hakkri	1	3
	Kahramanmaraş	2	7
	Kayseri	5	17
	Konya	1	3
	Mersin	3	10
	Nevşehir	8	27
	Niğde	1	3
	şanlıurfa	2	7
	Yozgat	2	7

Değişkenler	Katılımcı	f	%	Katılımcı	f	%
Daha nce	Ayasofya Müzesi	3	10	Yerebatan Sarnıcı	2	7
Ziyaret	Göreme Açık Hava Müzesi	8	27	Kayaşehir	2	7
Edilen	Hatay Arkeoloji Müzesi	1	3	Topkapı Sarayı	1	3
Müzeler	Nevşehir Müzesi	7	23	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	1	3
	Aksaray Müzesi	1	3	Kaymaklı Yeraltı şehri	1	3
	Göbeklitepe ren Yeri	2	7	İzmir Efes ren Yeri	1	3
	Müzesi					
	Anamur Müzesi	1	3	Panorama 1453 Tarih Müzesi	1	3
	Çanakkale Müzesi	3	10	Miniatrk	2	7
	Mersin Deniz Müzesi	1	3	Güray Müze	1	3
	Anıtkabir	3	10	Adana Arkeoloji Müzesi	1	3
	şanlıurfa Müzesi	2	7	Kayseri Arkeoloji Müzesi	1	3
	Rahmi Koç Müzesi	1	3	Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi	2	7
	Mevlna Müzesi	2	7	Kayseri Millî Mücadele Müzesi	1	3
	Konya Arkeoloji Müzesi	1	3	Troya Müzesi	1	3
	Zelve Açık Hava Müzesi	3	10	Çanakkale Deniz Müzesi	1	3
	Gnkpoğlu Konağı	1	3	Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi	1	3
	Etnografya Müzesi					
	Zeugma Mozaik Müzesi	1	3	Ankara PTT Müzesi	1	3
	Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi	1	3	Alacahyk Müzesi ve ren Yeri	1	3
	Gaziantep Mutfak Müzesi	1	3	Odunpazarı Modern Müzesi	1	3
	Ankara Etnografya Müzesi	3	10	Göbeklitepe ren Yeri	2	7
	İstanbul Oyuncak Müzesi	2	7	Topkapı Sarayı	1	3

Daha Önce Ziyaret Edilen Sanal Müzeler	Göreme Açık Hava Müzesi	8	27	İzmir Efes Ören Yeri	1	3
	Ayasofya Müzesi	1	3	Boğazköy Hattuşaş Ören Yeri	1	3
	Mersin Deniz Müzesi	1	3	Zeugma Mozaik Müzesi	1	3
	Çanakkale Müzesi	1	3	Asos Ören Yeri	1	3
	İzmir Atatürk Müzesi	1	3	Adana Arkeoloji Müzesi	1	3
	Kurtuluş Savaşı Müzesi	2	7	Antalya Müzesi	1	3
	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	4	13		1	3

Çalışma grubunun büyük çoğunluğunu %60 kız öğrenciler oluştururken, yaş aralığı 21, 22, 23 ve 24 olarak dağılmaktadır. Üniversiteye gelmeden önce Nevşehir ve yakın illerde ikamet edenler çoğunluktadır. Öğrencilerin hepsi daha önce en az bir müzeyi ziyaret etmişken, birden fazla müzeyi ziyaret edenler çoğunluktadır. Ancak öğrencilerin 1/3'ü (bir bölü üçü) daha önce sanal müze gezisi yapmamıştır. Sanal müze gezisi yapanların büyük çoğunluğu sadece bir sanal müze gezisi yapmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Değerlendirilmesi

Veri toplama aracı, alanında uzman bir akademisyen eşliğinde araştırmacılar tarafından oluşturulan ve 9 sorudan oluşan açık uçlu görüşme formudur. Yıldırım ve Şimşek'e göre görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlanmıştır. Görüşme formunun oluşturulmasında, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müzelerin eğitsel amaçlı kullanılarak sosyal bilgiler öğretim programında yer alan beceri ve değerlerin nasıl kazandırılacağına yönelik görüşleri göz önünde bulundurulmuştur.

Görüşme formundan elde edilen veriler içerik analiziyle irdelenmiştir. Çalışmada elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, kodlanan veriler öğretmen adaylarının görüşleriyle ilişkilendirilerek araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre nitel veriler, nicel veriler gibi sayısal değerlerle ifade edilebilir. Bu çalışmada sorulara ilişkin katılımcı görüşlerinden örnekler verilerek katılımcıların görüşlerinin daha iyi açıklanması amaçlanmıştır.

Araştırmacıların Rolü

Araştırmacılar yaptıkları çalışma ile katılımcıları değerlendirme veya not verme gibi bir durumlarının olmadığı konusunda açık bir şekilde bilgilendirmiştir. Elde edilen verilerin araştırma ile sınırlı kalacağı, kişisel verilerin paylaşılmayacağı ifade edilerek katılımcıların araştırmaya güvenmesi ve elde edilen cevapların tutarlı olması hedeflenmiştir. Araştırmada sınıf ortamında akıllı tahta aracılığıyla araştırmacılar tarafından sanal müze gösterimi sunulmuştur. Böylece öğrencilerin sanal müze kullanımının nasıl olduğunu, olumlu ve olumsuz etkilerini gözlemlemeleri istenmiştir. Sanal müze gösterimi sonrası öğrencilere araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu uygulanmış ve öğrencilerin sanal müzeden yola çıkarak sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Araştırmada öğrencilerin görüşme formuna içtenlikle cevap vermeleri amacıyla araştırmacılar tarafından öğrencilere müdahalede bulunulmamıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılacak olan görüşme formu araştırmacılar ve alanında uzman bir akademisyen eşliğinde hazırlanmıştır. Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için çalışmada kullanılacak görüşme formu uygulanmadan önce alanında uzman akademisyen görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşünden sonra soruların açıklığı, uygunluğu açısından görüşme formu yeniden incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yapılacak uygulama öncesinde katılımcılara etkinlik ile ilgili açıklamalarda bulunulmuş ve uygulama hakkında bilgiler verilmiştir. Etkinlik ve görüşme formunun uygulanma süresi yaklaşık olarak 35- 40 dakika sürmüştür. Uygulamaya katılan katılımcıların görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplar araştırmanın bulgular kısmında aynen alıntılar şeklinde sunulmuştur. Dış geçerliliği sağlamak için çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizinin nasıl düzenleneceği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Araştırmada veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız bir şekilde incelenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Kodlardan yola çıkarak araştırma ile ilgili gerekli temalara ulaşılmış ve temaların oluşturulması konusunda araştırmacılar arasında fikir birliğine varılmıştır. Elde edilen veriler sonuç kısmında araştırmaya uygun

şekilde tartışılmıştır. Bulgular ve sonuç bölümünün tutarlılığı hususunda araştırmacılar ve uzman arasında tartışılmış, görüş birliğine varılarak güvenilirlik arttırılmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR VE SONUÇLAR

Araştırmada yer alan 9 alt probleme ilişkin verilerin analizi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

1. Alt probleme ilişkin bulgular

Birinci alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde vatanseverlik değerinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde vatanseverlik değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Vatanseverlik Değerinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağını Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Sembollere zarar verilmemesi, korunması	8
Kültürel mirastır	8
Uygarlıkların yaşadığı kültürü gösterir	2
Dinlerine nasıl önem verdiklerini gösterir	2
Tarihsel süreci açıklar	1
Yerel tarihi öğrenmelerini sağlar	1
Müzelerin korunması milli değerlerimize olan saygının belirtisidir	1
Geçmiş yaşam ve günümüz arasında bulunan farklılık ve ortak noktalar	1
Kültürlerin medeniyetin gelişimiyle ilişkisi	1
Geçmişimizi, kültürümüzü ve zenginliklerimizi	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına vatanseverlik değerini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla sembollere zarar verilmemesi, korunması ve kültürel miras olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Uygarlıkların yaşadığı kültürü gösterir, dinlerine nasıl önem verdiklerini gösterir yönündeki görüşlerde ikinci sırada gelmektedir. Bunların yanında yerel tarihi öğrenmelerini sağlar, tarihsel süreci açıklar, müzelerin korunması milli değerlerimize olan saygının belirtisidir, geçmiş yaşam ve günümüz arasında bulunan farklılık ve ortak noktalar, kültürlerin medeniyetin gelişimiyle ilişkisi ve geçmişimizi, kültürümüzü ve zenginliklerimizi tanıma şeklinde görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-1.Yerel tarihini öğrenmeleri sağlayacaktır. Nevşehir eski yerleşim yerlerinden biri olduğu için Göreme Açık Hava Müzesi oldukça uygun bir örnek olacaktır. Nevşehir'in geçmiş tarihi üzerine araştırma ödevi verilerek olabilir.

E-1.Sanal müze etkinliğinde vatanseverlik değerini müze ile ilgili bilgi vererek, tarihsel süreci açıklayarak, bu müzelerin kültürel değerini açıklayarak ve savaşlarla bağdaştırarak öğrenciye vatanseverlik değeri empoze edilebilir.

E-3.Göreme Açık Hava Müzesi kullanarak buradaki sembollere zarar verilmemesi, korunması vatanseverlik ile bağdaştırılabilir. Çünkü bu yerler bizim mirasımız.

K-16.Kültür ve miras ünitesinde de üzerinde çokça durulan kültürlerin medeniyetin gelişimiyle ilişkisini sanal müze aracılığı ile öğrencilere kazandırıldıktan sonra geçmişimizi ve kültürümüzü, zenginliklerimizi tanımanın topluma faydalarından bahsederim.

2. Alt probleme ilişkin bulgular

İkinci alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde kültürel mirasa duyarlılık değerinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde kültürel mirasa duyarlılık değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Kültürel Mirasa Duyarlılık Değerinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağını Göreme Açık Hava Müzesi örneği ile İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Kültürel miras açısından korunması gerektiği	12
Anlayışlı ve duyarlı olmalıyız	5
Duvardaki resimlerin korunmasına özen gösterilerek sağlanabilir	4
Kültürümüze olan farkındalığı artırarak miraslarımıza ve değerlerimize daha çok önem verilmesi kazandırılabilir	4
Tarihin öğrenilmesi için yararlı bilgiler olduğunu söyleyerek	3
Müzelere sahip çıkmanın kültürel bir miras olduğu vurgulanır	2
Somut ve kanıtlayıcı olacaktır	2
Tarihimizdeki yerini ve önemini anlatarak	2
Günümüze kadar yaşaması, korunması kültürel mirasa duyarlılıktır	2
Farklı kültürlerle nasıl saygılı olunabileceği konusunda örnekler verilir	1
Eski uygarlıklara ait kültürü müze ile anlatarak	1
Bu resimlerin anlamını kavrayıp öğrencilere açıklamak	1
Geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kurmak için bilinçlendirilmesi	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına kültürel mirasa duyarlılık değerini öğrencilerinize nasıl kazandırırsınız sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla kültürel miras açısından korunması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Anlayışlı ve duyarlı olmalıyız, duvardaki resimlerin korunmasına özen gösterilerek sağlanabilir ve kültürümüze olan farkındalığı artırarak miraslarımıza ve değerlerimize daha çok önem verilmesi kazandırılabilir yönündeki görüşlerde ikinci sırada belirtilen görüşlerdir. Öğretmen adayları Tarihin öğrenilmesi için yararlı bilgiler olduğunu söyleyerek, günümüze kadar yaşaması ve korunması kültürel mirasa duyarlılıktır gibi görüşlere de yer vermişlerdir.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-2. Göreme Açık Hava Müzesi korunmakta olan müzeler arasındadır. Öğrencilere bu bölgede yaşayan eski uygarlıklara ait kültürü müze ile anlatarak günümüze kadar gelmiş olan bu müzenin ve diğer müzelerin kültürel miras açısından korunması gerektiği bilincini kazandırabiliriz.

E-3. Göreme Açık Hava Müzesi Hristiyanlar açısından oldukça fazla öneme sahiptir. Bu öneme anlayışlı ve duyarlı olmalıyız. Açık Hava Müzesini korumalıyız.

E-4. Kültürel mirasın korunarak onların tarihi bilgilerin öğrenmesi için yararlı bilgiler olduğunu söyleyerek duyarlılık kazandırılır.

K-16. Göreme Açık Hava Müzesi'ni gezerken insanların erişebildiği alanlarda tahribatın daha fazla olmasına dikkat çekilir. Ardından öğrencilere bu durumun ne gibi olumsuz etkileri olabileceği sorulur.

3. Alt probleme ilişkin bulgular

Üçüncü alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde estetik değerinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde estetik

değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Estetik Değerinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağına Göre Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Resimlerin incelenip yorumlanmasıyla	7
Müzedeki sanat eserlerini inceleyerek	6
Resimler üzerinden estetik değeri tartışılır	3
Duvardaki eserleri inceleyerek estetik değerini kazanmış olur	2
Çok yönlü beceriler kazandırılabilir	1
Merak uyandırır ve öğrenmeyi kalıcı hale getirir	1
Günümüzdeki yapıtlarla karşılaştırma yapılabilir	1
Kültürümüze ait değerleri sanat olarak görmek öğrencilerde estetik değeri oluşturur	1
Resimlerin, figürlerin, çizimlerin detaylarına ve hikâyelerine değinilir	1
Yapıtların inceliği, nasıl oluşturuldukları hakkında bir kompozisyon yazmalarını isterdim	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına estetik değerini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla resimlerin incelenip yorumlanmasıyla ve Müzedeki sanat eserlerini inceleyerek kazandırılacağı yönünde görüş belirtmişlerdir. Günümüzdeki yapıtlarla karşılaştırma yapılabilir, kültürümüze ait değerleri sanat olarak görmek öğrencilerde estetik değeri oluşturur ve resimlerin, figürlerin, çizimlerin detaylarına ve hikâyelerine değinilir gibi görüşlere de yer vermişlerdir.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-4.Sanal müze gezisinde öğrenciler duvardaki eserleri inceleyerek estetik değerini kazanmış olur. Eserler hakkında öğrencilere sorular sorulabilir. Dikkatinizi çeken resimler var mı? Estetik açıdan yorumlayınız.

K-14.Göreme Açık Hava Müzesinde bulunan Karanlık Kilise ve Tokalı Kilise de korunmuş olan freskler, resimler öğrencilere gösterilir, öğrencilerle gösterilen resimler hakkında yorum yapılır.

K-16.Göreme Açık Hava Müzesinde ve daha pek çok müzede olduğu gibi resimlerin, figürlerin, çizimlerin detaylarına ve hikâyelerine değinilir. Kilise ve şapellerde çizim gözüyle bakıp geçtiğimiz unsurların aslında Hz. İsa'nın hayatını anlattığına vurgu yapılır. Öğrencilere en çok etkilendikleri unsurlar sorulur.

E-2.İnsanların yüzlerce yıl önce yaptığı yapıtları sizde neler uyandırdığı günümüzdeki yapıtlarla karşılaştırma yapılabilir.

4. Alt probleme ilişkin bulgular

Dördüncü alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde kanıt kullanma becerisinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde kanıt kullanma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Kanıt Kullanma Becerisinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağına Göre Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Mekânda bulunan görseller, tarihi dokular ve mekânın tarihçesi ile kazandırılabilir	7
Müzelerde çoğunlukla eski zaman insanların hayatlarını, kültürlerini ve yaşam biçimlerini görmeleri	4
Çektikleri fotoğrafları ödevlerinde kullanmaları	2
Bir bilginin hangi kaynağa dayanarak açıklandığını bildirerek	1
Kilisenin içindeki sembolleri derslerde sorarak öğrencilere güdüleme sağlanır	1
Kiliselerden yola çıkarak önceden burada Hristiyanlığın olduğunu fark etmeleri sağlanarak	1
Görsellerin hangi zamanı, hangi olayı anlattığına değinerek	1
Şapel ve kiliselerin içindeki kültürel mirasımızın hangi koşullarla korunduğunu belirterek	1
Müzelerin eski zamanlara ışık tutarak asıl olarak kanıt görevi görmesi	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına kanıt kullanma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla mekânda bulunan görseller, tarihi dokular ve mekânın tarihçesi ile kazandırılabilir ve müzelerde çoğunlukla eski zaman insanların hayatlarını, kültürlerini ve yaşam biçimlerini görmeleri yönünde görüş belirtmişlerdir. Çektikleri fotoğrafları ödevlerinde kullanmaları ve kiliselerden yola çıkarak önceden burada Hristiyanlığın olduğunu fark etmeleri sağlanarak gibi görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-6.Mekânda bulunan görseller, tarihi dokular ve mekânın tarihçesi ile kazandırılabilir.

E-7.Bu müzede yer alan kiliselerden yola çıkarak önceden burada Hristiyanlığın olduğunu fark etmeleri sağlanarak kanıt kullanma becerileri gelişir.

K-17.Müzelerde çoğunlukla eski zaman insanların hayatları, kültürleri ve yaşam biçimlerini yansıttığı için öğrencilerin buraları görmeleri bir nevi bu konular için bir dayanak niteliği kazandırmaktadır.

K-11.Görsellerin hangi zamanı, hangi olayı anlattığına değinerek kanıt kullanılmış olunabilir.

5. Alt probleme ilişkin bulgular

Beşinci alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde zaman ve kronolojiyi algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Zaman Ve Kronolojiyi Algılama Becerisinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağına Göre Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Müzedeki yer alan maddi unsurların hangi çağ ve zamana ait olduğu konusunda bilgilendirme yapmak	9
Müzedeki yer alan kiliselerin hangi tarihte yapıldığını söyleyerek, geçmişteki durumu ile günümüzdeki durumu verilerek zaman ve kronolojiyi anlamaları sağlanır	7
Kronolojik cetvel materyali kullanılarak konu ile alakalı tarihler öğrencilere verilebilir	3
O dönem ve yaşadığımız dönemin karşılaştırarak zaman ve kronolojiyi algılayabiliriz	1
Hristiyanların, resimler üzerinden hangi dönemde yaşadıkları konusunda çıkarım yaptırılabilir	1
Müze gezisinde hayal güçlerinin yardımıyla o dönemde olduklarının hayal etmelerini isterim	1
Dinlerin ortaya nasıl çıktığı daha ilk Hristiyanların Anadolu'ya nasıl geldiği ve ne zorluklar çektiği anlatılabilir	1
Tarihi eserlerin geçmişten günümüze nasıl korunduğu	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına zaman ve kronolojiyi algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla Müzedeki yer alan maddi unsurların hangi çağ ve zamana ait olduğu konusunda bilgilendirme yapmak ve Müzedeki yer alan kiliselerin hangi tarihte yapıldığını söyleyerek, geçmişteki durumu ile günümüzdeki durumu verilerek zaman ve kronolojiyi anlamaları sağlanır yönünde görüş belirtmişlerdir. Kronolojik cetvel materyali kullanılarak konu ile alakalı tarihler öğrencilere verilebilir, o dönem ve yaşadığımız dönemin karşılaştırarak zaman ve kronolojiyi algılayabiliriz ve müze gezisinde hayal güçlerinin yardımıyla o dönemde olduklarının hayal etmelerini isterim şeklinde görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-7. Müzedeki yer alan maddi unsurların hangi çağ ve zamana ait olduğu konusunda bilgilendirme yapmak müze gezisi esnasında bu becerilerini geliştirebilir. Verilen ödevde ihtiyaç duyulan bilgilerin müzeden faydalanılarak kullanılması zaman ve kronolojiyi algılamaya yönelik olur.

E-7. Bu müzedeki yer alan kiliselerin hangi tarihte yapıldığını söyleyerek günümüzden kaç yıl önce olduğu açıklanır. Geçmişteki durumu ile günümüzdeki durumu verilerek zaman ve kronolojiyi anlamaları sağlanır.

E-9. Sanal müze gezisinde hayal güçlerinin yardımıyla o dönemde olduklarının hayal etmelerini isterim.

K-10. Kronolojik cetvel materyali kullanılarak konu ile alakalı tarihler öğrencilere materyal aracılığı ile verilebilir.

6. Alt probleme ilişkin bulgular

Altıncı alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde değişim ve sürekliliği algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Değişim Ve Sürekliliği Algılama Becerisinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağına Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Müzedeki tarihi yapının ve eserlerin günümüzdeki karşılığını bularak, karşılaştırarak	5
Bir objenin günümüzde kullanılan hali ile eski hali üzerinden tartışma yaptırılarak	3
Müzenin, yaşam yeri olduğu zamanlar ve günümüz arasındaki farkları kavrayarak	3
Müzede bulunan kilise ve şapellerin ne kadar korunduğuna bakarak	2
Müzede bulunan yapıların, resimlerin eskimişliği göz önünde bulundurularak öğrenciler değişimi algılar	2
Eski ve yeni müzeler arasındaki benzer ve farklı yönler sorulur	1
Restore edilirken aşınan, silinen yerler ya da yeni yapılan yerler ile önceki hali ve yeni hali gösterilerek ikisi arasındaki farkları görmeleri sağlanabilir	1
Geçmişten günümüze kadar nasıl değiştiğini başka kaynaklardan araştırarak	1
Müzesinin geçmişine ait görseller bulunarak günümüzdeki hali ile kıyaslamalar yapılarak	1
Müzedeki mekânların yapısını ve dokusunu inceleyerek	1
O dönemdeki ilkel yöntemlerle şimdi sanat ve estetikte kullanılan yöntem karşılaştırılabilir	1
Müzede sergilenen sanat eserlerinin farklılığından bahsederek	1
Müze gezilirken farklı medeniyetlerden bulunan izlerden bahsedilir	1
Müzenin tarihine, zaman aralığına bakarak Anadolu'nun kültürel zenginliğine vurgu yapılabilir	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına değişim ve sürekliliği algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla müzedeki tarihi yapının ve eserlerin günümüzdeki karşılığını bularak, karşılaştırarak, bir objenin günümüzde kullanılan hali ile eski hali üzerinden tartışma yaptırılarak ve Müzenin, yaşam yeri olduğu zamanlar ve günümüz arasındaki farkları kavrayarak gibi görüşler belirtmişlerdir. Müzede bulunan yapıların, resimlerin eskimişliği göz önünde bulundurularak öğrenciler değişimi algılar, müzedeki bulunan kilise ve şapellerin ne kadar korunduğuna bakarak ve müze gezilirken farklı medeniyetlerden bulunan izlerden bahsedilir şeklinde görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

E-12. Müzedeki tarihi yapının ve eserlerin günümüzdeki karşılığını bularak, karşılaştırma yapılmasını sağlarız.

E-1. Bir objenin günümüzde kullanılan hali ile eski hali üzerinden tartışma yaptırılarak öğrenciye değişimin nasıl ilerlediği konusunda bilgi vermek, kendi öğrenmesini sağlamak yoluyla bu beceri kazandırılabilir.

E-6. Bir önceki maddede belirtilen tarihçe bu beceri esnasında da bize yardımcı olabilir. Müzenin, yaşam yeri olduğu zamanlar ve günümüz arasındaki farkları kavrayan öğrenciler değişim ve sürekliliği algılama becerisi elde edebilir.

K-14. Sanal müzedeki bulunan yapıların, resimlerin eskimişliği göz önünde bulundurularak öğrenciler değişimi algılar. Günümüze kadar gelmiş olması ve önemli olması sürekliliği algılamalarına sebep olur.

7. Alt probleme ilişkin bulgular

Yedinci alt problemde öğretmen adaylarına göre bir sanal müze etkinliğinde araştırma becerisinin öğrencilere nasıl kazandırılacağını ortaya koymak amacıyla “Bir sanal müze etkinliğinde araştırma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarına Göre Bir Sanal Müze Etkinliğinde Araştırma Becerisinin Öğrencilere Nasıl Kazandırılacağına Göre Göreme Açık Hava Müzesi örneği İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Müzedeki eserler hakkında araştırma ödevi verilerek	7
Müze gezisi sırasında çeşitli sorular sorup cevap verilemeyen, eksik cevap verilen soruların daha sonra araştırılıp cevaplanması istenerek	6
Gezi düzenlenecek olan müzenin tarihçesi ve öneminin araştırılması istenerek	4
Kiliselerde Hristiyanlığın sembollerini, ibadet yerlerini araştırabiliriz	3
Müze gezilerinde bireylerin not tutmaları, bunların incelenmesi ve detaylı araştırması istenir	2
Bu becerinin kazandırılması için bireyin merak etmesi sağlanmalıdır	2
Kilise ve şapel tarzında bu yapıların farklılıkları hakkında araştırma yapılması istenebilir	1
Müze gezisi öğrencilere yaptırıldıktan sonra başka müzelere de gidebilecekleri konusunda bilgilendirilirler	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına araştırma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandırabilirsiniz sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla müzedeki eserler hakkında araştırma ödevi verilerek, müze gezisi sırasında çeşitli sorular sorup cevap verilemeyen, eksik cevap verilen soruların daha sonra araştırılıp cevaplanması istenerek ve gezi düzenlenecek olan müzenin tarihçesi ve öneminin araştırılması istenerek gibi görüşler belirtmişlerdir. Kiliselerde Hristiyanlığın sembollerini, ibadet yerlerini araştırabiliriz, bu becerinin kazandırılması için bireyin merak etmesi sağlanmalıdır ve Müze gezilerinde bireylerin not tutmaları, bunların incelenmesi ve detaylı araştırması istenir şeklinde görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-4. Öğrencilere sanal müze gezisinden sonra o dönemi araştırmaları istenebilir. Veyahut dikkatini çeken bir nesneyi araştırarak kompozisyon yazmaları istenebilir.

K-3. Müze gezisi sırasında çeşitli sorular sorup cevap verilemeyen, eksik cevap verilen soruların daha sonra araştırılıp cevaplanması istenerek öğrenci araştırma yapmaya yönlendirilir.

E-1. Bu becerinin kazandırılması için bireyin merak etmesi sağlanmalıdır. Günümüze ulaşmış nesneler üzerinden bu sağlanabilir. Öğrencinin ilgisini uyandırmak birinci yol olmalıdır.

E-8. Farklı tipte yapılar yer almakta. Kilise ve şapel tarzında bu yapıların farklılıkları hakkında araştırma yapılması istenebilir.

8. Alt probleme ilişkin bulgular

Sekizinci alt problemde öğretmen adaylarına göre Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze kullanmanın avantajlarını ortaya koymak amacıyla “Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze kullanmanın avantajları nelerdir?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Sanal Müze Kullanmanın Avantajları İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Yapılacak etkinliğin maliyetini azaltır, zamandan tasarruf edilir	14
Dersi sıradan yani gelenekçi işlemenin önüne geçer, öğrencinin derse karşı ilgisi artar, müze gezisi yapmak zor olduğu için ders içinde yaparak dersin işlenişine katkı sağlar	6
Öğrenciler her bölgedeki eserleri, kültürel yerleri bizzat gidip göremez ama sanal müze ile bunu rahatça yapar ve böylece öğrencide somut düşünce oluşur	5
Öğrenmeyi kalıcı hale getirir	4
Kültürel miraslar, ülkemizin tarihi ve kültürel zenginliği hakkında bilgi sahibi olur	4
Birçok değer ve beceriyi doğrudan kazandırır	3
Gezi için gerekli izinleri almak, gezi sırasında öğrencilere hâkim olmak zor olduğundan ve zaman kaybı olmaması adına sanal müze çok büyük kolaylık sağlamaktadır	3
Dersi daha iyi kavramalarını sağlar, soyut olanı somutlaştırır, etkinlik olarak çocuklar motive edilir	3
Öğrenciler açısından daha kalıcı bir öğrenme sağlayabilir, bu tarz geziler öğrencinin dikkatini derse toplayacaktır	2
Sanal müze etkinlikleriyle derslerde teknoloji kullanımı da sağlanır	2
Derste anlatılacak birçok konuya yardımcı olur, tarihe tanıklık eder, tarihi daha yakından incelememize olanak tanır, bilgiyi ilk elden almış oluruz	1
Öğrenciler için dersi daha dikkat çekici hale getiririz, gidilmesi zor olan yerlerdeki müzelerin gezilmesini sağlayarak öğrencilerin kültürel anlamda gelişmelerini sağlarız	1
Sanal müze sayesinde öğrencileri o müzeye gitmiş gibi duyguların içerisine girmesini sağlayabiliriz	1
Derslerde soyut kalmış, gösterimi sağlamamış görsellerin ya da canlı görülmesi imkânlar sebebiyle gerçekleştirilememiş gezilerin kolayca görülmesine olanak sağlar	1
Görsel zekâyâ sahip öğrencilerde ilgi uyandırır	1
Kazanımla alakalı bilgileri birinci elden kanıt kullanarak anlatılması o dönemi yansıtmayı ve yaşatması bakımından avantaj sağlar	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze kullanmanın avantajları nelerdir? sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla yapılacak etkinliğin maliyetini azaltır, zamandan tasarruf edilir, dersi sıradan yani gelenekçi işlemenin önüne geçer, öğrencinin derse ilgisi artar, müze gezisi yapmak zor olduğu için ders içinde yaparak dersin işlenişine katkı sağlar ve öğrenciler her bölgedeki eserleri, kültürel yerleri bizzat gidip göremez ama sanal müze ile bunu rahatça yapar ve böylece öğrencide somut düşünce oluşur gibi görüşler belirtmişlerdir. Öğrenmeyi kalıcı hale getirir, birçok değer ve beceriyi doğrudan kazandırır, gezi için gerekli izinleri almak, gezi sırasında öğrencilere hâkim olmak zor olduğundan ve zaman kaybı olmaması adına sanal müze çok büyük kolaylık sağlamaktadır ve dersi daha iyi kavramalarını sağlar, soyut olanı somutlaştırır, etkinlik olarak

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-7.Dersi sıradan yani gelenekçi işlemenin önüne geçer. Öğrencinin derse karşı ilgisi artar. Geçmişteki uygarlıkların kalıntılarını görür. Müze gezisi yapmak zor olduğu için ders içinde yaparak dersin işlenişine katkı sağlar.

E-5.Yapılacak etkinliğin maliyetinin oluşumunu azaltır, zamandan kar edilir.

K-4.Gezi için gerekli izinleri almak, gezi sırasında öğrencilere hâkim olmak zor olduğundan ve zaman kaybı olmaması adına sanal müze çok büyük kolaylık sağlamaktadır.

E-2.Öğrenciler kültürel miraslar ülkemizin tarihi ve kültürel zenginliği hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

K-5.Sosyal Bilgiler dersi kültür ve miras içeriği olarak zengin bir derstir. Öğrenciler her bölgede oluşan eserleri, kültürel yerleri bizzat gidip göremez. Ama sanal müze ile bunu rahatça oluşturur ve öğrencide somut düşünce oluşur.

K-1 Birçok değer ve beceriyi doğrudan kazandırabileceği gibi öğrenmeyi kalıcı hale getirecektir. Görsel zekâyâ sahip öğrencilerde ilgi uyandıracaktır.

9. Alt probleme ilişkin bulgular

Dokuzuncu alt problemde öğretmen adaylarına göre Sosyal Bilgiler dersinde sanal müzelerin daha aktif kullanılması ile ilgili önerilerini ortaya koymak amacıyla “Sosyal Bilgiler dersinde sanal müzelerin daha aktif kullanılması ile ilgili önerileriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin sınıflandırılması yapılmıştır.

Tablo 10. Öğretmen Adaylarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Sanal Müzelerin Daha Aktif Kullanılması Hakkındaki Önerileri İle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Her kazanıma uygun sanal müze gezisi düzenlenmeli ve uygulanmalıdır	6
İşlenen her konu hakkında önceden belirlenen bir sanal müze etkinliği sınıfa uygulanmalı	5
Sanal müzelerle ilgili öğrencilere çalışma yaptırarak daha aktif olması sağlanabilir	5
Sosyal Bilgiler dersi öğretim programına müze, sanat ve kültürel içerikli kazanımların eklenmesiyle sanal müze kullanılabilir	4
Sanal müze çeşitlerini ve imkânları arttırılabiliriz	4
Sosyal Bilgiler programına eklenerek öğretmenler için zorunlu kılınmalıdır	3
Web.2.0 aracı tasarlanıp 3 boyutlu gözlenmesi, öğrencinin daha aktif ve etkili olmasını, gerçeklikle bağlantı kurmasını, temel kazanımlar edinmesini sağlar	3
Ülkemizdeki müzelerin hepsinin sanal müze haline getirilip herkesin erişiminin kolaylaşması sağlanabilir	3
Okullarda Sosyal Bilgiler laboratuvarları oluşturmak	1
Sanal müze eğitimi verilebilir	1

Göreme Açık Hava Sanal Müzesi örneğinden hareketle öğretmen adaylarına Sosyal Bilgiler dersinde sanal müzelerin daha aktif kullanılması ile ilgili önerileriniz nelerdir? sorusuna, öğretmen adayları çoğunlukla her kazanıma uygun sanal müze gezisi düzenlenmeli ve uygulanmalıdır, sanal müzelerle ilgili öğrencilere çalışma yaptırarak daha aktif olması sağlanabilir ve işlenen her konu hakkında önceden belirlenen bir sanal müze etkinliği sınıfa uygulanmalı gibi görüşler belirtmişlerdir. Sanal müze çeşitlerini ve imkânları arttırılabiliriz, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programına müze, sanat ve kültürel içerikli kazanımların eklenmesiyle sanal müze kullanılabilir ve sanal müze çeşitlerini ve imkânları arttırılabiliriz şeklinde görüş belirten öğretmen adayları da olmuştur.

Öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri aşağıdadır:

K-15.Her kazanıma uygun kısa veya uzun süreli olmasıyla müze, sanal müze gezisi düzenlenmeli ve uygulanmalıdır.

E-12.Kazanımların sanal müzeleri destekler nitelikte konulara yer verilmesi gerekir ya da sanal müzede yer alan kategorilerin daha da genişletilerek imkanları arttırılabiliriz.

K-3.Sosyal Bilgiler dersi öğretim programına müze, sanat ve kültürel içerikli kazanımların eklenmesiyle sanal müze kullanılabilir.

E-1.Özellikle kültür ve miras öğrenme alanında öğrencinin merakını uyandırması, konuya ilgi ve alakaları uyandırması ve somutlaştırması bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla öğrenciye kanıt kullanarak açıklanması önemli bir yer tutmaktadır. Sanal müzelerle ilgili öğrencilere grup çalışması yaptırarak daha aktif olması sağlanabilir.

E-6.Web.2.0 aracı tasarlanıp 3 boyutlu gözlenmesi, öğrencinin daha aktif ve etkili olmasını, gerçeklikle bağlantı kurmasını, temel kazanımlar edinmesini sağlar.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sosyal bilgiler öğretmenliği 4. sınıf öğrencilerinin sanal müzeleri eğitsel amaçlı kullanması ile ilgili görüşlerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada öğrencilerin sanal müzelerin eğitsel amaçlı kullanılarak çeşitli beceri ve değerlerin nasıl kazandırılacağı, sanal müzelerin kullanımının avantajları ve daha aktif kullanılması konusundaki düşünceleri öğrenilmek istenmiştir.

Araştırmada öğretmen adaylarına birinci alt probleme yönelik “bir sanal müze etkinliğinde vatanseverlik değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız.” sorusu yöneltilmiştir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan vatanseverlik değeri öğrencilerin yurt sevgilerinin gelişmesinde ve ülkelerine yönelik aidiyet duygusu kazanmasında önemli bir yere sahiptir. Sosyal bilgiler dersi öğrencilerin bir ülkenin sembolleri olan bayrağı, ülkesinin yönetim şekli, hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgilerin öğretilerek vatandaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Öğretmen adaylarının alt probleme yönelik soruya verdikleri cevaplarda Göreme Açık Hava Müzesinden yola çıkarak vatanseverlik değerini çoğunluk olarak sembolere zarar verilmemesi, korunması ve kültürel miras olduğunun belirtilmesi ile kazandırılacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ikinci alt probleme yönelik olarak “bir sanal müze etkinliğinde kültürel mirasa duyarlılık değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Müzeler birçok uygarlığa ait kültürel miras unsurlarını bünyesinde bulunduran kurumlardır. Öğrenciler müzeler sayesinde geçmiş dönemlerde var olan uygarlıklar ve bu uygarlıkların yaşam biçimleriyle ilgili bilgi sahibi olurlar. Öğretmen adayları kültürel miras alanında öğrencilerin zihinlerinde bulunan soyut kavramların somutlaştırılmasında sanal müzelerin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Sanal müzeler dünya kültür ürünlerinden olan kültürel miras eserlerini gelişen teknoloji ile zenginleştirilmiş görsel olarak insanlığa sunmaktadır (Peker, 2014). İçeriğinde bulunan birçok nesne ile öğrencilerin sanal tur sırasında gerçek müze koridorlarında gezyormuş gibi hissetmesini sağlamaktadır. Nitekim Aktaş, Yılmaz ve İbrahimoglu (2020) yapmış oldukları çalışmada sanal müze uygulamalarının soyut kavramları somutlaştırması nedeniyle öğrencilerin konuların algılanmasında olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca sanal müze ziyaretleri sonrası öğrencilerin müzelere yönelik ilgilerinin artacağı düşünülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları alt probleme yönelik vermiş oldukları cevaplarda çoğunlukla kültürel miras açısından korunması gerektiği, anlayışlı ve duyarlı olması gerektiği ve kültüre olan farkındalığın arttırılarak mirasımıza ve değerimize daha çok önem verilmesi şeklinde kazandırılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Sürücü ve Başar (2016) yapmış oldukları çalışmada sanal müze uygulamalarının kültürel miras ile ilgili unsurların korunmasında, var olmasında, gelecek kuşaklara aktarılmasında ve toplum tarafından benimsenmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarına üçüncü alt probleme yönelik olarak “bir sanal müze etkinliğinde estetik değerini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Adaylar çoğunlukla sanal müze etkinliğiyle estetik değerinin müzedeki resimlerin ve sanat eserlerinin incelenip yorumlanması şeklinde kazandırılacağına yönelik görüş bildirmişlerdir. Estetik değeri beğeniye yönelik duygusal gelişime yardımcı olduğu için öğrencilerin hayata ve yaşanan olaylara yönelik bakış açılarında yenilikler kazanmalarına yardımcı olur (Mazman, 2012). Müzeler, içerisinde bulunan birçok eserle insanların çeşitli duyu organlarına hitap ederek estetik değerinin oluşmasına katkıda bulunur. Sanal müze uygulamaları içeriğinde bulunan müzelerle öğrencilerin eserleri incelemesine fırsat sağladığı gibi estetik değerin öğrencilerde oluşmasına yönelik katkı sağlar. Nitekim öğrenciler sanal müzeler sayesinde farklı kültürlerle ait eserler hakkında bilgi sahibi olur, bu kültürler arasında bulunan benzerlik ve farklılıkları öğrenerek estetik ve eleştirel becerileri gelişir (Buyurgan ve Mercin, 2006; Akt. Canlı, 2016).

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına dördüncü alt probleme yönelik olarak “bir sanal müze etkinliğinde kanıt kullanma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmen adayları sanal müze etkinliğiyle kanıt kullanma becerisinin mekânda bulunan görseller, mekânın tarihçesi ve tarihi dokular ile kazandırılabilceği şeklinde ifade etmişlerdir. Adayların verdikleri cevaplarda müzelerde eski zamanlarda yaşamış insanların hayatlarını, kültürlerini ve yaşam biçimlerinin görülmesinin kanıt kullanma becerisi kazandırılmasında etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Sanal müzeler hem tarih dersi hem de sosyal bilgiler dersinde tarih içerikli konuların işlenmesinde kanıt kullanma ve değişim sürekliliği algılama becerilerinin benimsenmesinde önemli bir konuma sahiptir (Ustaoglu, 2012). İlhan, Tokmak ve Aktaş (2021) yapmış oldukları çalışmada sanal müzelerin sosyal bilgiler ders konularını somutlaştırdığı ve tarihi konuların öğretilmesinde kalıcılık sağladığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarından alınan cevaplardan hareketle sanal müzeler içeriğinde bulunan nesnelerin sanal uygulamalar yoluyla gösterimiyle öğretmenlerin öğrencilerin kanıt kullanma becerisini kazandırmasında en önemli yardımcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarına beşinci alt probleme yönelik olarak “bir sanal müze etkinliğinde zaman ve kronolojiyi algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Adaylar sanal müze etkinliğiyle zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin; maddi unsurların hangi çağ ve zamana ait olduğu konusunda bilgilendirme yapmak ve müzede yer alan kiliselerin hangi tarihte yapıldığını söyleyerek, geçmişteki durumu ile günümüzdeki durumu verilerek zaman ve kronolojiyi anlamalarının sağlanmasıyla kazandırılacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı öğretmen adayları kronolojik cetvel materyali kullanılarak konuyla alakalı tarihlerin öğrencilere verilmesi, günümüz ve müzede bulunan eserlerin yapıldığı dönemin karşılaştırılarak becerisinin kazandırılmasına yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde tarihi konuların öğretilmesinde zaman ve kronolojiyi algılama becerisine sahip olması gerekmektedir. Zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin benimsenmemesi durumunda öğrencinin tarihe yönelik bilinç kazanmasında eksiklikler meydana gelecektir (Varlıkgörücü ve Çalışkan, 2020). Sanal müzeler mekânın algılanmasında öğrenciler açısından önemlidir. Öğrenciler geçmişte yaşamış uygarlıkların bıraktığı eserler ve bu eserlerin günümüze kadar gelmesi hakkındaki bilgileri müzeler aracılığıyla öğrenir. Çınar, Utkugün ve Gazel (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada, öğrencilerin müze gezilerinde yapmış oldukları çalışmalarla gezdikleri mekanları kendi yaşadıkları çevre ile karşılaştırıp mekânsal algılama durumlarının artırılarak tarihi mekân kavramının benimsenmesinin kolaylaşacağını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına altıncı alt probleme yönelik “bir sanal müze etkinliğinde değişim ve sürekliliği algılama becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmen adayları sanal müzeler aracılığıyla değişim ve sürekliliği algılama becerisinin kazandırılmasında müzede tarihi yapıların ve eserlerin günümüzdeki karşılıkları bulunması, bu eserlerin eski ve yeni durumlarının karşılaştırılıp tartışma yapılması şeklinde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca müzede bulunan eserlerin, resimlerin eskimişliği göz önünde bulundurularak, müzede bulunan kilise ve şapellerin ne kadar korunduğuna bakarak ve müze gezilirken farklı medeniyetlerden bulunan izlerden bahsedilmesiyle değişim ve sürekliliği algılanması sağlanır şeklinde de görüş belirtilmiştir. Sosyal bilgiler dersinde öğrenciler içinde bulunduğu toplumun geçmişte yaşadıkları, günümüzdeki durumu ve gelecekte ne durumda olacağını görebilmektedir. Değişim ve sürekliliği algılama becerisi ile öğrencilerin geçmişin günümüz toplumuna etkisini, hangi alanlarda değişimin olup olmadığını, bu değişimin nasıl gerçekleştiğini ve değişime neden olan koşulların anlamlandırılması sağlanır (Kaya, 2018; Akt. Karagözoğlu, 2020). Müzeler ve müzelerin sanal müze uygulamaları öğrencilerin uygarlıklara ait eserleri ve buna bağlı kültürel miras unsurlarını çeşitli etkinlikler yoluyla görerek ve hissederek algılamasını sağlar.

Öğretmen adaylarına yedinci alt probleme yönelik olarak “bir sanal müze etkinliğinde araştırma becerisini öğrencilerinize nasıl kazandıracağınızı Göreme Açık Hava Müzesi örneğinde açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Adaylar sanal müze etkinliği ile genel olarak öğrencilere araştırma ödevi verilerek, müze gezisi esnasında çeşitli soruların sorulup cevap alınamayan veya eksik cevap verilen soruların daha sonra araştırılıp cevaplanmasının istenmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Gezi düzenlenecek olan müzenin tarihçesi ve öneminin araştırılması istenerek araştırma becerisinin kazandırılacağını ifade

etmişlerdir. Ayrıca bazı adaylar Göreme Açık Hava Müzesinden yola çıkarak Hristiyanlığın sembollerinin araştırılmasını, öğrencilerin çalışma esnasında merak duygusunun uyandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Sanal müze etkinlikleriyle öğrenciler sınıf ortamında öğrenim esnasında aktif bir konumda bulunur. Öğrencilerin etkinlikler yoluyla aktif olması müzede bulunan eserler hakkında bilgi edinmesi ve gerekli çalışmalar yapması konusunda istekli olmasına yol açar. Turgut (2015) yapmış olduğu çalışmada sosyal bilgiler dersinde kullanılan sanal müze uygulamalarının öğrencilerin derse olan ilgisinin artmasında, sınıf içinde öğrencilerin derse karşı olumlu bir tutum takınmasında ve etkinliğe dayalı öğrenmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu duruma bağlı olarak öğretmen adayları sanal müzelerin ders kapsamında kullanılmasıyla sınıf ortamında yapılacak etkinliklerin çeşitlenmesi ve öğrencilerin derse daha aktif katılmasını sağladığı söylenebilir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına sekizinci alt probleme yönelik “sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanmanın avantajları nelerdir” sorusu yöneltilmiştir. Adaylar sanal müzenin avantajları konusunda yapılacak etkinliğin maliyetini azaltılmasında, zamandan tasarruf edilmesinde ve dersin sıradan yani gelenekçi yöntemlerle işlenmesini engeller yönünde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları sanal müzelerin öğrencinin derse ilgisinin artmasında, müze gezisi yapmak zor olduğu için ders içinde yaparak dersin işlenişine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Adaylar sanal müzeler sayesinde her bölgedeki eserleri, kültürel yerleri bizzat gidip göremez ama sanal müze ile bunu rahatça yapar ve böylece öğrencide somut düşünce oluşur gibi görüşler belirtmişlerdir. Sanal müzeler dünya kültür ürünlerinden olan kültürel miras eserlerini gelişen teknoloji ile zenginleştirilmiş görsel olarak insanlığa sunmaktadır (Peker, 2014). Özellikle çeşitli durumlardan dolayı müze eğitiminde müze gezilerini gerçekleştiremeyen okullar, internet bağlantısı ile akıllı tahta üzerinden sanal müze gezisi düzenlemektedir. Bu durum öğretmenlere eğitimde kolaylıklar sağladığı gibi öğrenciler açısından da dünya üzerindeki herhangi bir müzeyi görme ve anlama imkânı sağlamaktadır. Çınar, Utkugün ve Gazel (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımının öğrenmeye katkı sağlayacağını, sanal müzelerin müze gezilerine seçenek oluşturarak zaman ve mekân kavramını ortadan kaldırdığını, ders sürecini çeşitlendirerek öğrenme-öğretme süreçlerini öğrenciler açısından eğlenceli hale getirdiğini belirtmiştir.

Öğretmen adaylarına dokuzuncu alt probleme yönelik “sosyal bilgiler dersinde sanal müzelerin daha aktif kullanılması ile ilgili önerileriniz nelerdir” sorusu yöneltilmiştir. Adaylar sanal müzelerin aktif kullanılması konusunda her kazanıma uygun sanal müze gezisi düzenlenmesi ve uygulanması gerektiği, sanal müzelerle ilgili öğrencilere çalışma yaptırarak daha aktif olmasının sağlanması ve işlenen her konu hakkında önceden belirlenen bir sanal müze etkinliğinin sınıfta uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Adaylar ek olarak sanal müze çeşitlerinin ve imkânları artırılması, sosyal bilgiler dersi öğretim programında müze, sanat ve kültürel içerikli kazanımların eklenmesiyle sanal müze kullanılabilir ve sanal müze çeşitlerini ve imkânları artırılabiliriz gibi görüş bildirmişlerdir. Egüz ve Kesten’e (2012) göre sosyal bilgiler dersinde müzelerden etkili bir şekilde yararlanmak için eğitsel müze ziyaretlerinin programla eş güdümlü bir şekilde düzenlenip, bu ziyaretlerin zorunlu hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Seviğen’e (2021) göre müzeler, çevrenin nasıl keşfedileceğine karar vermede ve müze ziyaretçilerinin kendi yaşam deneyimlerinin üzerine düşünmesinde yardımcı olurlar. Ay ve Fidan’a (2014) göre sosyal bilgiler öğretimi dersinde ayrı bir ders olarak müze eğitime yer verilmesi, eğitim fakültesi ve müzecilik alan uzmanlarından oluşan okul-müze koordinasyon birimi oluşturulması önerilmekte ayrıca öğretmenlerinde hizmet içi eğitim yoluyla müzede gerçekleştirilecek etkinlikler ve materyal kullanımı açısından bilgilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşımın öğretim programlarında uygulanmaya başlaması ve öğrencinin öğretim ortamında merkezde yer almasıyla birlikte öğretmenler için sınıf ortamında yapılacak etkinlikler değer kazanmaktadır. Öğretmenler farklı öğrenme ortamlarıyla beceri ve değerlerin kazandırılmasında öncü bir role sahiptir. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müzeleri eğitsel amaçlı kullanılmasına yönelik görüşleri önem kazanmaktadır. Diğer derslerde de kullanılan sanal müzeler sosyal bilgiler dersinde tarih öğretiminde, bununla birlikte kültürel miras öğelerinin öğrenilmesi ve benimsenmesinde aktif olarak kullanıldığı görülmektedir.

Araştırma ile ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır:

- Vatanseverlik değerinin kazandırılması açısından sosyal bilgiler öğretim programında kültürel miras unsurlarına daha kapsamlı yer verilmesi ve öğretmenler değerin kazandırılması konusunda öğrencileri gözlemlemelidir.
- Kültürel mirasa duyarlılık kazandırmak amacıyla derslerde müze ve sanal müze etkinliklerine önem verilmelidir.
- Öğretmenler müze veya sanal müzede öğrencilerin çeşitli duyu organlarını harekete geçirecek etkinlikler hazırlayarak estetik değerinin aktarımını etkili hale getirmesi sağlanmalıdır.
- Sanal müze ve müzeler yoluyla öğrencilere kanıt kullanımına yönelik etkinlikler yaptırılmalıdır.
- Sanal müzenin eğitim ortamında kullanılmasında öncelikle müzelerin eğitsel işlevinin benimsenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Okullarda, internet erişimi ve hızı, akıllı tahta kullanımı imkânlarının artırılmalıdır.
- Okullarda sosyal bilgiler laboratuvarları oluşturulmalıdır.
- Ülkemizdeki müzelerin sanal müze haline getirilerek erişiminin kolaylaşması sağlanabilir.
- Sanal müze uygulamalarında, sesli rehber, eser ve objeler hakkında açıklamalar, görüntü kalitesi ve içerikleri iyileştirilmelidir.
- Doğrudan bir kazanımla ilişkili olmasını beklemek yerine dolaylı yoldan da ilgisi olan konu ve kazanımlarda kullanılmasına özen gösterilmelidir.
- Sanal müzelerin kullanımı konusunda öğretmen adaylarının bilinçlendirilmesi, ilgisinin artırılması sağlanmalıdır.

5. KAYNAKÇA

- Akkuş, A., Meydan, A. ve Buldur, A. D. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının" 100. Yılda Çanakkale" Kavramına İlişkin Görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 11-29.
- Aktaş, V., Yılmaz, A. ve İbrahimoğlu, Z. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sanal Müze Kullanımına Yönelik Tutumları. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1294-1313.
- Ata, B. (2002). *Müzelerle ve Tarihi Mekanlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin "Müze Eğitimine" İlişkin Görüşleri* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. Ankara.
- Ay, T. S. ve Fidan, N. K. (2014). Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Müzelerden Yararlanmaya İlişkin Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 69-89.
- Bozkuş, Ş. (2014). Kültür ve Sanat İletişimi Çerçevesinde Türkiye'de Sanal Müzelerin Gelişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26, 329-344.
- Canlı, K. (2016). *İlkokul 4. Sınıf Görsel Sanatlar Dersinde Sanal Müze Uygulamasına İlişkin Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çalışkan, E., Önal, N. ve Yazıcı, K. (2016). Öğretim Etkinliklerinde Sanal Müzelerin Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri Ne Düşünüyor. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 11/3 Winter 2016, p. 689-706.
- Çelikkaya, T. (2011). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Becerilerin Kazandırılma Düzeyi: Öğretmen Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (3), 969-990.
- Çelikkaya, T. ve Yakar, H. (2018). *Konu ve Beceri Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi-I*. Nobel Akademik Yayıncılık.

- Çınar, C., Utkugün, C. ve Gazel, A. A. Sosyal Bilgiler Dersinde Sanal Müze Kullanımı Hakkında Öğrenci Görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, (16), 150-170.
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Egüz, Ş. (2020). Sosyal Bilgiler Dersinde Müze Eğitimi Uygulamalarının Öğrenciler Üzerindeki Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(227), 245-270.
- Egüz, Ş. ve Kesten, A. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Müze ile Eğitimin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Samsun İli Örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 81-104.
- Filiz, N. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, V. (2003). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2).
- Kırık, M. A. (2014). Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73-94.
- Kısa, Y. ve Gazel, A. A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (Afyonkarahisar müzeleri). *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(1), 96-119.
- Mazman, F. (2012). *Sosyal Bilgiler Dersinde (7. Sınıf) Doğal ve Kültürel Varlıklar Aracılığı İle Estetik Değer Eğitimi Tokat Örneği* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Mercin, L. (2007). *Müzeler ve Toplum*, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS), 10.09.2007
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Sağlam, H. İ. ve Bilgili, A. S. (2006). Aktif Öğrenmeyi Temel Alan Yapılandırmacı Yaklaşımın Sosyal Bilgiler Öğretimine Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 271-285.
- Solmaz, K. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Müze Eğitimine Yönelik Görüşleri ve Uygulamaları. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 4(7), 40-54.
- Sungur, T. ve Bülbül, H. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sanal Müze Uygulamalarına Yönelik Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 652-666.
- Öztürk, C. ve Kafadar, T. (2020). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126.
- Peker, N. (2014). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sanal Müze Kullanımı ve Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Sanal Müze Kullanımına Yönelik Tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Sevigen, E. (2021). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilerin Somut Kültürel Miras ve Ders ile İlgili Tutumlarına Etkisi ve Süreç Hakkındaki Görüşleri: Bir Karma Yöntem Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Sürücü, O. ve Başar, M. E. (2016). Kültürel Mirası Korumada Bir Farkındalık Aracı Olarak Sanal Gerçeklik. *Artium Dergisi*, 4(1), 13-26.
- Torun, Ü. ve Yıldırım, T. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenmeye Yönelik Farkındalıkları, Bilişsel Yapıları ve Uygulama Durumları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2022(18), 222-249.

- Turgut, G. (2015). *Sosyal Bilgiler Dersinde Bir Eğitim Aracı Olarak Sanal Müzelerden Yararlanma* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ustaoglu, A. (2012). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinde Sanal Müzelerin Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Varlıkgörücü, N. ve Çalışkan, M. (2020). Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisini Nasıl Geliştirebiliriz. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 194-209.
- Yeşilyurt, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Programındaki Beceri ve Değerlerin Yeni Zelanda Sosyal Bilgiler Programındaki Beceri ve Değerler ile Karşılaştırılması. *Journal of Social Sciences And Education*, 3(2), 450-464.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. ve Tahiroğlu, M. (2012). Sanal Ortamda Gerçekleştirilen Müze Gezilerinin İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 104-114.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.

Presentation ID / Sunum No= 40

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Türk Cumhuriyetlerinin Eğitim Sistemlerinin Uluslararası Kriterler Bağlamında Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı¹

¹Üsküdar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü/ Uluslararası Türk Akademisi

ORCID ID : 0000-0003-1894-5232

E-mail: ebulfez.suleymanli@uskudar.edu.tr

Özet

Bu çalışmada uluslararası kriterler ışığında Türk Cumhuriyetlerinin eğitim sistemlerinin mevcut durumunun karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan genel karşılaştırma ölçütleri; ülkelerin eğitim sisteminin genel yapısı, eğitim sistemlerinin ülkelerarası karşılaştırılmasında en belirleyici araçlardan biri veriye dayalı analizlerin ve trend (eğilim) analizlerinin yapılmasına olanak sağlayan ve kısaltılmış adı PISA ve TIMSS gibi uluslararası programlardır. Nitel karakter arz eden ve “durum çalışması” deseninde gerçekleştirilen çalışmanın verileri doküman incelemesi şeklinde toplanmış ve analiz edilmiştir. Buna göre söz konusu ülkelerin eğitim ve bilim politikaları hakkında bilgi içeren makale, araştırma raporları, çevrim içi kaynaklar derlenmiş ve araştırmanın genel amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Verilerin analizinden ulaşılan sonuçlar şöyledir: Ülkelerin eğitim alanındaki politika ve uygulamalarının sonuçları hakkında bilgi veren uluslararası sınavlarda Türk Cumhuriyetlerinde göstergelerinin henüz yeteri düzeyde olmadığı gözlemlenmektedir. Özellikle ortaöğretim düzeyinde eğitim çıktılarına yansıyan özellikleri keşfetmek ve buna bağlı toplumsal geleceği öngörme fırsatı sunan PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlardaki (Dolu, Ekinci, 2020:207) Türk Cumhuriyetlerinin başarı düzeylerini değerlendirdiğimizde ülke başarılarının dünya çapında son %30'luk dilimde yer aldığı görülmektedir (Kaplan, Uğurlu ve Usta, 2021:70). Türk Cumhuriyetlerinde üniversitelerin durumuna bakıldığında, bu ülkelerdeki her geçen yıl artan üniversite sayılarına rağmen, milli gelirden üniversitelere ayırdığı payın azalması ilgili ülkelerde üniversitelerin işlevlerini gerçekleştirememesine neden olmaktadır. Bu durum istatistiklere de olumsuz şekilde yansımaktadır. Nitekim 2010 yılındaki ilk yayınından beri yaptığı tespitlerle dünyanın en güvenilir üniversite sıralamalarından biri olarak nitelendirilen Times Higher Education (THE) 2020 yılı rapor sonuçlarına göre ilgili ülkelerden hiçbir üniversite dünyanın en iyi 100 üniversite sıralamasında yer alamamıştır. Sıralamada yalnızca Kazakistan'dan Al Farabi Milli Üniversitesi 207.sırada yer alırken, bu üniversiteyi yine aynı ülkeden 408.sırada Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi takip etmiştir. (Nonews, 2021). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin iktisadi gelişimlerinde sahip oldukları beşerî sermaye potansiyelinden faydalanabilmeleri için öncelikle bu durumlarını korumaları ve geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda Türk Cumhuriyetleri, bilgi toplumuna dönüşüm sürecindeki önceliklerini belirlemek ve atılması gereken adımları tanımlamak durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Eğitim Sistemi, Türk Cumhuriyetleri, Üniversiteler

1. GİRİŞ

Dijital dönüşümün yaşandığı ve yeni bir sanayi devriminin söz konusu olduğu günümüz dünyasında ülkelerin eğitim sistemi onların dünya ekonomisinde rekabet gücünü belirleyen en önemli yapılardan biri haline dönüşmektedir. Günümüzde yeni teknolojiler üretebilen, yaratıcı ve beşeri sermayesi yüksek insan yetiştiren ve üretilen yeni teknolojilerin hızla üretip, uygulanmasını sağlayan nitelikli insanların eğitimi özellikle de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaya başlamaktadır (Güngör, Göksu, 2013: 60).

Bu süreç içinde genel olarak bakıldığında dünyanın gelişmiş ülkeleri özellikle nitelikli işgücü oluşturabilmek için eğitim sistemlerini yeni durumlara göre planlamakta ve sürekli değiştirerek yeniden yapılandırmaktadırlar. Ancak böyle bir eğitim sistemi güçlü bir altyapıyı gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle eğitim sisteminin bu yükümlülüğünü yerine getirebilmesi, hızla değişen bilgi ve teknolojiye ayak uyduracak bir niteliğe erişmesi ile mümkündür.

Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bu teknolojilere sahip olan ve gerektiği gibi bu teknolojileri kullanabilen bireyler ve toplumlar için büyük fırsatlar yaratırken, bunlara sahip olamayan ya da bunları kullanamayanlar içinse yarışın dışında kalma riski oluşturmaktadır (Ceylan 2021:503). Böylesine bilgi-yoğun bir toplumda ülkelerin rekabet gücü, sahip oldukları fiziksel sermayenin yanı sıra hemen her sektörde yüksek düzeyde nitelikli insan sermayesini zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle bu dönemin en büyük sermayesi, bilgi ile donatılan eğitilmiş beyin gücüdür. Bu sebeple “beyin gücü”, ülkenin üretmesi, kalkınması ve daha ileriye gitmesi için ciddi bir yatırımdır (Xəlilov, 2011).

Bu bağlamda nüfusunun çok büyük kısmını gençlerin oluşturduğu ve genç bir işgücü potansiyeline sahip olan Türk Cumhuriyetlerinin durumu özel bir önem arz etmektedir. SSCB’nin dağılma sürecinin ardından bağımsızlıklarının otuz yılını geride bırakan bu ülkeler, bu süre zarfında devletleşme bağlamında önemli bir mesafe kat etmiş, ekonomik alanda ise daha çok doğal kaynaklara bağımlı bir gelişme eğilimi göstermişlerdir. Bağımsızlık sürecinin geçiş dönemi olarak nitelendirilen ilk dönemleri için bu tarz bir ekonomik gelişme modelinin kabul edilebilir olmasının yanında bu sürecin sürdürülebilir olması için çağın koşullarına göre kalkınma modelinin benimsenmesi önem arz etmektedir. Başka bir deyişle 21.yüzyılda çağdaş dünyamızda bilgi toplumuna, hatta bilgi ötesi topluma doğru bir gelişme söz konusu olurken Türk Cumhuriyetlerinin çağın gerisinde kalmamaları ve sürdürülebilir bir kalkınma ivmesini yakalayabilmeleri için bilgi temelli yeni bir ekonomik ve sosyal düzene ayak uydurmaları, hızlı teknoloji dönüşümü sürecine girmeli ve de “bilgi insanı” mefhumu temelinde sürekli öğrenmeyi alışkanlık haline getirmiş değerlere göre yeni insan modelini yetiştirmeleri gereklilik arz etmektedir.

Bu hedef doğrultusunda ülkelerin uluslararası kuldarda eğitim alanındaki durumlarını görebilmeleri, eğitimle ilgili konularda atacakları adımlarda yol gösterici niteliğindedir. Özellikle ortaöğretim düzeyinde PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlar ülkelerin eğitim alanında izledikleri yolda başarılı ve başarısız oldukları bilimsel ve teknolojik gelişmişlik düzeyinin noktaların görülmesinde önemli fırsatlar sağlamaktadır. Yükseköğretimde ise bilimsel üretimin temel göstergelerinden birisi hakemli dergilerde yapılan ve Web of Science (WoS) ve Scopus gibi uluslararası veri tabanlarında dizinlenen yayın ve bu yayınlara yapılan atıf sayıları ve uluslararası değerlendirme kuruluşu Times Higher Education (THE) tarafından yapılan sıralama sonuçlarıdır.

Bu çalışmada, bilgi toplumu ve eğitim ilişkisinden yola çıkarak Türk Cumhuriyetlerinde mevcut eğitim sistemlerinin sözü edilen yeni değerleri kazandıracak alt yapıya sahip olup olmadığı bu ülkelerin PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlardaki başarı düzeyleri, Web of Science (WoS) ve Scopus’ta taranan dergilerde yayınlanma düzeyleri ile Times Higher Education (THE) sıralamasında yerleridir esasında değerlendirmeye tabi tutulmuş, bu alanla ilgili genel bir çerçeve sunulmuştur.

2. Yöntem

Bu çalışma derleme türünde, betimsel bir çalışma olup, literatür tarama metodu kullanılmıştır. Çalışmada gerekli verilere ulaşabilmek için doküman analizi yöntemi ve karşılaştırmalı eğitim araştırmalarında kullanılan yatay yaklaşım modelinden yararlanılmış, ilgili raporlardaki istatistikî veriler kullanılmış ve yorumlanmıştır.

Karşılaştırmalı eğitim, çeşitli toplumlarda, ülkelerde, bölgelerde ve tarihi dönemlerde uygulanan, eğitim sistemlerini bazen bütün olarak bazen de birkaç yönden karşılaştırarak ortak ve farklı yönleri tespit edip bundan eğitim teorisi ve pratiğinde, eğitim politikasında, eğitim planlamasında ve reformlarında, uluslararası ilişkilerin yumuşatılmasında ve bir barış ortamı sağlanmasında yararlanılmaya çalışılan bir bilimdir (Ergün, 1985).

3. Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim Sisteminin Genel Yapısı

Türk Cumhuriyetlerini eğitim sistemi bağlamında değerlendirdiğimizde, bu ülkelerin SSCB'den miras kalan güçlü potansiyel ve eğitim altyapısına sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim, eğitimin Sovyet insanı oluşturmada önemi bir araç olarak kullanıldığı Sovyetler döneminde cumhuriyetlerdeki nüfusun eğitim düzeyinin ve özellikle eğitilmiş nüfus oranının yüksek seviyeye çıkartılması ve belli düzeyde bir entelektüel birikimin oluşturulması mümkün olmuştur (Süleymanlı, 2006:54).

Türk Cumhuriyetlerinin Sovyet eğitim sisteminden modern ve dünya standartlarında bir eğitim sistemine geçiş süreci 1990'ların ortalarında başlamıştır. Bu yönde atılan ilk önemli adım, 1990'lı yılların başında iki kademeli yüksek öğretimin (lisans ve yüksek lisans) tanıtılması olmuştur. (Normotivno – pravoviye dokumentı obşego srednego obrazavaniya, , 1998:7)

Sovyet rejiminin eğitim sistemindeki etkilerinden uzaklaşılarak, Batı değer ve sistemine göre eğitim yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır (Hayneman, 2014 ; akt Yalçinkaya, Beşirli, 2022, s.365). Eğitim programlarının adlarının değiştirilmesi gibi yüzeysel uygulamalardan, özel okullar kurulması, eğitimin içeriğine ve amacına dair köklü reformların gerçekleştirilmeye başlandığı bir döneme doğru değişim gözlenmektedir (Merrill, 2019, s. 16; akt; Yalçinkaya, Beşirli, 2022 : 365).

Bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği'nin yaratmak istediği Sovyet tipi insana karşı milli bir tip oluşturarak milli ve kültürel yapısını korumak istemiş ve kendi eğitim sistemleri bu ilkeye uygun düzenlemiştir (Zhumasheva, 2018; Demirci, 2020: 322-324; Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 2007). Devletlerin eğitim sistemleri okul öncesi eğitimden başlayarak eğitimin bütün kademelerini kapsamış, eğitimle vatandaşlar arasında ortak kültür ve milli birlik duygusunu oluşturarak hem devlet içi barış hem de dış tehditlere karşı birliğin oluşması sağlanmıştır. Bunun için de milli eğitim sistemlerinin hedefleri içerisinde özellikle dil, tarih, kültür ve değerler üzerinde durulmuştur (Zhumasheva, 2018: 1). Millet ve devletle canlılığını devam ettiren, bu canlılık süresince de milleti ve devleti yozlaşmış olmaktan koruyan kültürel kimlik şuurlu yöneticilerin elinde milletin ve devletin yararına kullanılmıştır (Özkan, 2009, s. 75).

Bu ülkelerin eğitim reformlarının genişletilmesi ve dünya standartlarına uyum sağlaması politikasını gerçekleştirmek için yeni yasama altyapısının oluşturulmasını gerektirmekteydi. Bu amaçla 1990'lı ve 2000' li yıllarda geniş katılımlı müzakerelerin sonunda ülkelerin parlamentolarında Eğitim Hakkında yeni yasalar kabul edilerek uygulanması başlatılmıştır. Yeni eğitim sistemi daha milli olmakla beraber bir önceki sistemdeki gibi tek tip yaratma gayesi olmayan, aksine her öğrencinin kendi özelliklerini ortaya koyabileceği bir kapsamda geliştirilmiştir. Eğitim alanındaki düzenlemeler yeni anayasada yerini alarak uygulamaya geçirilmiş, eğitimle beraber diğer unsurlar da aktif hale getirilmiş ve geliştirilmiştir (Qurmanalina, Muqanova, Ğalimova ve İlyasova, 2007: 72, akt; Yıldırım, Buluç, 2022, s.246).

Bu yeni yasada ülkelerin eğitim sisteminin temel amaçları bilimsel ve kültürel eğitimi sağlamak, bireyleri topluma ve sosyal hayata kazandırarak toplumun ve ülkenin niteliğini arttırmak, vatan sevgisi ile devlet idealine uygun vatandaş yetiştirmek olarak karşımıza çıkmıştır (Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu; Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі Закон Киргизскоу Respubliki, 2021) . Eğitim okul öncesi gruptan başlayarak ilköğretim, temel ortaöğretim, ortaöğretim, ortaöğretim sonrası eğitim, yükseköğretim, lisansüstü eğitim kademelerinden oluşmuştur.

Devletlerin eğitim sistemleri okul öncesi eğitimden başlayarak eğitimin bütün kademelerini kapsamış, eğitimle vatandaşlar arasında ortak kültür ve milli birlik duygusunu oluşturarak hem devlet içi barış hem de dış tehditlere karşı birliğin oluşması sağlanmıştır. Bunun için de milli eğitim sistemlerinin hedefleri içerisinde özellikle dil, tarih, kültür ve değerler üzerinde durulmuştur (Zhumasheva, 2018: 1). Millet ve devletle canlılığını devam ettiren, bu canlılık süresince de milleti ve devleti yozlaşmış olmaktan koruyan kültürel kimlik şuurlu yöneticilerin elinde milletin ve devletin yararına kullanılmıştır (Özkan, 2009: 75). Eğitimle, milli birlik ve beraberlik algısını oluşturacak tarihiyle, kültürel yapısı ve

değerleriyle, bu değerleri aşılayacak özel gün ve bayramlarıyla devletin idealize ettiği bir vatandaş tipi oluşturması amaçlamıştır.

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Türk Cumhuriyetleri yükseköğrenimine politik ve ekonomik yaşamdaki geniş değişikliklerle ve yükseköğretimin gelişimini şekillendiren ideolojik değerlerin yıkımı ile meydan okumak zorunda kalmıştır. Ekonomik ve politik süreçler eğitim kurumlarının bütün yapısını etkilemiştir. Bu arada eğitim sistemi yaşamın uluslararasılaşmasından da etkilenmiş, bu ülkelerin küresel sisteme entegrasyonu süreci, eğitim alanında görünür ve pek görünmeyen sosyal taleplerle sonuçlanmıştır.

4.Uluslararası Ortaöğretim ve Yükseköğretim Değerlendirme Kriterleri Bağlamında Türk Cumhuriyetlerinin Durumu

Bağımsızlığın ilk dönemlerinden itibaren eğitim-öğretim reformlarını başlatan bu ülkeler, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı sosyalist politikanın yerine Batılı ülkelerin uygulamakta olduğu modern eğitim-öğretim sistemine geçmeye karar vermiş ve eğitim-öğretim müfredatında önemli değişiklikler yapmak için gerekli çalışmalar başlatmıştır. Bu tarz reform girişimleriyle birlikte bağımsızlığın ilk dönemlerinde söz konusu ülkelerde özellikle ekonomik anlamda geçiş sürecinden ileri gelen sıkıntılar en çok eğitim ve bilim alanını olumsuz anlamda etkilemiştir. Bu süre zarfında finans problemleri, güncel olmayan ve günün şartlarına ayak uyduramayan maddi teknik altyapı, eğitim-öğretim plan ve programları, bazı branşlara uygun yeni ders kitaplarının olmaması ve de eğitimci eksikliği ve yetersizliği sık karşılaşılan problemler arasında yer almaktaydı. Öte yandan bu ülkelerde zamana zaman karşılaşılan okul çağındaki çocukların kaçak çalıştırılma, yoksulluk ve diğer sosyokültürel nedenlerden dolayı okula gidememeleri veya okulu terk etmeleri nüfusun okullaşma oranında düşüklüklerin görülmesine neden olmuş ve bağımsızlık döneminde eğitim sisteminin farklı bir problem alanı olarak belirmiştir. Ayrıca bu gibi nedenlere bağlı olarak öğrencilerin akademik başarı düzeyinde de gerilemeler gözlenmiştir (UN, 2003).

Devletlerin eğitim harcamalarına ayırdığı kaynak bir anlamda eğitime verdikleri önemin de önemli bir göstergesidir (Ünal, 1996: 309–310). Gelişmiş ülkelerde bu oran %5 iken az gelişmiş ülkelerde %3,5 ve gelişmemiş ülkelerde %2 civarındadır (Balci, 2005: 47).

Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra Türk Cumhuriyetlerinin geçirdiği ekonomik küçülme döneminde devlet bütçesinden eğitime ayrılan kaynak önemli oranda azalmış ve bu miktar 1990'lı yılların ortalarına kadar %3 oranında seyretmiştir. Ekonomik daralmanın sonucu olarak öğretmenlere verilen düşük ücret, krizin sürdüğü 1990'lı yılların başında orta öğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardan ayrılarak birçoğunun daha kazançlı işler aramasına yol açmış, özellikle yetenekli gençlerin bilim merkezlerini tercih etmemelerinin nedenleri arasında bu durum ilk sırada yer almıştır. Müteakip yıllarda ülke ekonomisinde görülen iyileşmeye paralel olarak eğitime ayrılan pay da yükselmiştir. Nitekim son rakamlara göre eğitim bütçesinin GSYH'ye oranı Kazakistan'da 2019 yılı için %3,4 (2015 ve 2017 yılı %3,3) (Aulbekova, 2019), Kırgızistan 2020 yılı için %7, (2015 ve 2017'de %7, 2018'de %6,6) (Akçabar, 2021) Özbekistan 2018 yılı için %5,8 (UNDP, 2021) Azerbaycan için ise %4,3 (Report, 2020) olarak belirlenmiştir.

Eğitim sistemlerinin ülkelerarası karşılaştırılmasında en belirleyici araçlardan biri veriye dayalı analizlerin ve trend (eğilim) analizlerinin yapılmasına olanak sağlayan ve kısaltılmış adı PISA ve TIMSS gibi uluslararası programlardır. Özellikle ortaöğretim düzeyinde eğitim çıktılarına yansıyan özellikleri keşfetmek ve buna bağlı toplumsal geleceği öngörme fırsatı sunan PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlardaki (Dolu, Ekinci, 2020:207) Türk Cumhuriyetlerinin başarı düzeylerini değerlendirdiğimizde ülke başarılarının dünya çapında son %30'luk dilimde yer aldığı görülmektedir (Kaplan, Uğurlu ve Usta, 2021:70). Oysa derinlemesine analiz, stratejik düşünme yetisine fazlasıyla ihtiyaç duyulan ve entelektüel yanı olan bir oyun olarak değerlendirilen satranç oyuncularında, Dünya Satranç Federasyonu (FIDE) sıralamasında “dünyadaki en iyi 20 unvanlı satranç oyuncusu” kategorisinde Azerbaycanlı iki genç satranççının ilk 10 da yer alması, yine 21 yaşını doldurana kadar kadın satranç oyuncuları "Genç Kız/Kadın Oyuncu" konumunda oynayanlar arasında ikisi Kazakistan'dan ve biri de Azerbaycan'dan katılan satranç oyuncularının yer alması (FIDE, 2021) bu ülkelerde gençlerin entelektüel potansiyellerinin bir göstergesi gibi değerlendirilebilir.

Bilindiği üzere üniversiteler eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma etkinliklerini gerçekleştiren küresel ölçekli kurumlardır. Bilgi toplumunun ana ekseninin eğitim ve sürekli öğretim olduğu dikkate

alındığında, üniversiteler bu anlamda büyük işlevler görmektedir. Aynı zamanda üniversiteler bilimsel düşüncenin yeşerdiği, harmanlandığı ve geniş halk kitlelerinin refahı için yayıldığı yer olarak evrensel bir öneme sahiptir (Gündüz, 2017:61). Ancak üniversitelerin beklenen işlevi görebilmesi öğretime ayrılan kaynağın yanında, öğretim elemanlarıyla da mümkündür. Gelişmiş ülkeler üniversitelerin sadece araştırma ve yayın etkinliklerine bile önemli miktarlarda kaynaklar ayırmaktadır.

Bu açıdan Türk Cumhuriyetlerinde üniversitelerin durumuna bakıldığında, bu ülkelerdeki her geçen yıl artan üniversite sayılarına rağmen, milli gelirden üniversitelere ayırdığı payın azalması ilgili ülkelerde üniversitelerin işlevlerini gerçekleştirememesine neden olmaktadır. Bu durum istatistiklere de olumsuz şekilde yansımaktadır. Nitekim 2010 yılındaki ilk yayınından beri yaptığı tespitlerle dünyanın en güvenilir üniversite sıralamalarından biri olarak nitelendirilen Times Higher Education (THE) 2020 yılı rapor sonuçlarına göre ilgili ülkelerden hiçbir üniversite dünyanın en iyi 100 üniversite sıralamasında yer alamamıştır. Sıralamada yalnızca Kazakistan'dan Al Farabi Milli Üniversitesi 207.sırada yer alırken, bu üniversiteyi yine aynı ülkeden 408.sırada Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi takip etmiştir. (Nonews, 2021).

Yükseköğretime yapılan harcamaların önemli oranda ekonomik geri dönüşünün olduğunun bilinmesine rağmen ilgili ülkelerde eğitim ve bilime yönelik yatırımlarının bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması eğitim üzerine kafa yoran çevreler için süregelen bir paradoks oluşturmayı sürdürmektedir. Ancak mevcut bilgiler Kazakistan için sürecin daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bu ülkede akademisyenler için mevcut araştırma fonlarının daha ulaşılır olması, yurtdışından davet edilen misafir öğretim üyeleri sayısında her yıl artış gözlenmesi, ayrıca ülke yönetiminin daha fazla nitelikli genci bilimsel faaliyete teşvik amacıyla yüksek lisans ve doktora düzeyinde yüksek miktarda burs tahsis etmeleri ve yurt dışı araştırma ve staj olanağı sağlaması bu olumlu sürecin somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan'da yer alan üniversitelerin dünya sıralamasında daha üst sıralarda yer alması ve aynı zamanda Kazakistanlı akademisyenlerin Web of Science (WoS) ve Scopusta taranan dergilerde yayınlarının sayılarındaki artış, (Sabekov, 2020) bu tarz yatırımların olumlu bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan eğitim ve bilim yatırımları açısından, altı çizilmesi gereken diğer bir önemli husus da eldeki kaynakların etkili kullanılmasıdır. Bu bağlamda özellikle son yıllarda eğitime ayrılan kaynak miktarı artmış olmasına rağmen oluşturulan kaynakların etkili kullanılmaması yönünde ilgili ülkelerin medyası tarafından eleştiriler de dile getirilmektedir.

5.Sonuç

Bilgi toplumunda bir ülkenin gelişmişliği; o ülke insanların iyi ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi ve beceriyle ekonomik büyümeye yapabilecekleri katkıyla ölçülmektedir. Bu süreçte kalkınmanın beyni olan bireyin bilinçlenmesi, arama, çalışma, öğrenme ve düşünme isteği ile donatılması gerekir. Bunun için, sosyoekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyidir. Nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanması, dışa açılma ve uluslararası rekabet gücü kazanma çabası içinde olan Türk Cumhuriyetleri için bu süreç hayati önem taşımaktadır.

Bu bağlamda Türk Cumhuriyetlerinde eğitim sistemi bağlamında bilgi toplumu göstergelerinin henüz yeteri düzeyde olmadığı gözlemlenmektedir. Özellikle bu ülkelerin 1990 sonrasında yaşadığı ekonomik kriz, yalnızca gelir seviyelerini değil aynı zamanda eğitim göstergelerinin de gerilemesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu ülkelerin ekonomik performanslarında yaşanan sıkıntılar, beşerî kalkınmanın diğer unsurlarını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzlukların ortaya çıkmasında, bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı zorlukların da önemli bir etkisi olmuştur (Yumuşak ve Güran, 2008: 635-652). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yeteneğin geliştirilmesine ilişkin olarak Türk Cumhuriyetleri, genç nüfus açısından önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın eğitim sistemindeki aksaklıklar (finans yetersizliği, ezbere dayalı bir eğitim sistemi, düşünen sorgulayan bireylerin yetiştirilememesi vs.) sebebiyle beşerî kaynak etkin şekilde yönlendirilememektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin iktisadi gelişimlerinde sahip oldukları beşerî sermaye potansiyelinden faydalanabilmeleri için öncelikle bu durumlarını korumaları ve geliştirmeleri

gerekmektedir. Bu bağlamda Türk Cumhuriyetleri, bilgi toplumuna dönüşüm sürecindeki önceliklerini belirlemek ve atılması gereken adımları tanımlamak durumundadır.

Türk Cumhuriyetleri eğitim mantalitesinde yapılacak değişiklik bu noktada önem kazanmakta ve bilgi toplumu temelli eğitim stratejilerinin yaygınlaştırılmasını zaruri kılmaktadır.

6.ÖNERİLER

Türk Cumhuriyetlerinde sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek bir bilgi toplumu oluşturmak amacıyla ilgili ülkelerin yönetici ve karar vericileri tarafından, gerekli politikalar belirlenmeli ve titizlikle uygulanmalıdır. Bu politikalar ve programlar sektörel düzeyde ve Türk Cumhuriyetlerindeki bütün ülkelerin ilgili kurumlarının katılımıyla hazırlanmalı, Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim, bilim ve kültür alanında ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan Uluslararası Türk Akademisi, Türk Üniversiteler Birliği gibi uluslararası örgütler bu süreçte koordinasyon görevini üstlenmelidirler.

Türk Cumhuriyetlerinin bilgi toplumu olabilme yolunda doğru iktisadi ve sosyal gelişim ve dönüşümlerini sağlaması ve rekabet halinde olan dünya ülkeleri içinde konumunu elde edebilmesi için; teknoloji ve bilimi üretebilen, ekonomiye uygulayan ve sosyal yarara dönüştüren pozisyona gelebilmesi için bilimsel araştırmalara ve eğitim sisteminde inovasyona ağırlık vermesi gerekmektedir.

İlgili ülkelerin bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde gerekli olan altyapı ve eğitim yatırımlarını güçlendirmesi ve gerek bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim gerekse bireylerin dijital becerilerini artırma yönünde politika setleri belirlemesi gerekmektedir. Bu süreçte dünyanın önde gelen ülkelerinin politikaları ve uygulamaları örnek alınmalıdır.

Dünyada yaşanan hızlı değişime uyum sağlayabilmek ve ülke kalkınmasına destek verebilmek için eğitim ve öğretim sistemi çağdaş seviyeye yükseltilerek çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırılmalı, toplumsal yaşamda bilgiyi egemen kılmalı, nicelikten daha çok niteliğe önem verilerek kaynaklarını öncelikli olarak öğretim ve eğitime ayrılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türk Cumhuriyetlerinde sürdürülebilir kalkınma ile bilgi toplumuna geçiş ve ulusal yenilik sistemi oluşturma hedefleri üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir.

Eğitim sisteminde; matematik, fen öğretimine ve teknik becerilerin gelişimine ağırlık verilmeli, bunun yanında öğrencilere akademik bilgiler kazandırılmanın yanında kültürel birikime, vatandaşlık ve ahlak bilgisi gibi toplumu bir arada tutan değerler eğitime de özen gösterilmelidir.

Türk Cumhuriyetlerinde bilgi toplumuna ulaşılması ve geliştirilmesindeki en temel engellerden birisi de toplumda bilgi eşitsizliğinin mevcut olmasıdır. Dijital uçurum, dijital okur yazarlık konusunda görülen eşitsizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmalarda temel politika metinlerinde yer verilen bilgi toplumu tercihleri detaylandırılmalı ve bilgi toplumu alanındaki politika ve stratejiler belirli bir bütünlük içerisinde bir arada ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akçabar (2021), “KR tratit bol'she na obrazovaniye v otlicheye ot stran s takim zhe urovnem dokhoda” (Türkçesi: Kırgızistan Aynı Gelir Düzeyine Sahip Olan Ülkelere Göre Eğitime Daha Fazla Harcama Yapıyor) <https://www.akchabar.kg/ru/news/kr-tratit-bolshe-sredstv-na-obrazovanie-chem-strany-so-shozhim-urovnem-dohoda/>
- Aulbekova, A. (2019). “Skolko gosudarstvo tratit na obrazovaniye Kazahstançev” (Türkçesi: Devlet Kazakistanlıların eğitimi için ne kadar harcıyor?) https://forbes.kz/process/education/smena_interesov_1554717290/
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Balcı, A. (2005). Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü. Ankara: Tek Ağaç Yayınları.

- Ceylan, A. (2021). Toplumsal yapı çözümlemeleri ve bilgi toplumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 9(1), 502-533.
- Çakın, İ. (1998). Üniversitelerimizin bilgiye erişim ortamları: genel değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 37-67.
- Dolu, A. ve Ekinçi, R. (2020). Eğitimde etkinliğin ölçülmesi: PISA verileri ile bootstrap veri zarflama analizi tahmini. *Journal of Yasar University*. 15(Special issue), 207-218.
- Ergün, M. (1985). Karşılaştırmalı Eğitim. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü.
- Hayneman, S. P. - B. T. Skinner (2014). "The Bologna Process in The Countries of The Former Soviet Union: An Outsider's Perspective". *Journal of the European Higher Education Area*. 1: 55-7.
- FİDE (2021). Fide dünya sıralaması, https://tr.wikipedia.org/wiki/FIDE_D%C3%BCnya_S%C4%B1ralamas%C4%B1
- Fındıkçı, İ. (1998), *Bilgi toplumunda eğitim ve öğretmen. Bilgi ve Toplum Dergisi*, Enformasyon Bilgi Toplumu Dosyası, 1, 83-91.
- Gündüz, A.Y. (2017). Ülke kalkınmasında üniversitelerin rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu üniversiteleri örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(1), 56-69.
- Güngör, Gonca, Göksu, Alper (2013), "Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı:1.
- Kaplan, İ., Uğurlu, C. T. ve Usta, G. (2021). PISA 2012 verilerine göre Türkiye, Kazakistan, Endonezya ve Almanya'daki okulların karşılaştırmalı analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77), 55-74.
- Kalaşnikov, Aleksiey Georgieviç. Oçerki Marksitskoi Pedagogiki, Sotsialnaya Vospitaniya (Tom II). Rabotnik Prosveşenia, 1929.
- Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 2007 https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
- MERRIL, M. (2019). "Internationalization of Higher Education in Central Asia Implications Beyond The Intended". *Globalization on the Margins (2nd Edition): Education and Post-Socialist Transformations in Central Asia*. (ed. Iveta Silova- Sarforoz Niyozov). Information Age Publishing: 15-40.
- Normotivno – pravoviye dokumentı obşego srednego obrazavaniya, Doşkolno i Vneşkolnoğ Vospitaniya Kırğızskoy Respubliki, Tehnologiya Yay, Bişkek, 1998, pp. 7
- Özkan, H. H. (2009). Bilgi toplumu eğitim programları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 113-132.
- Özdemir, B. (2018), "Sovyetler Birliği'nde Komünist İdeolojinin Eğitime Yansımaları: 1920'li ve 1930'lu Yıllar", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3(1), 103-111,
- Qurmanalina, Ş. H., Muqanova, B. J., Ğalimova, A. V., & İlyasova, R. K. (2007). *Pedagogiyka*. Foliant Baspası.
- Report, (2020), "2021-ci ilin təhsil xərcləri məlum olub"<https://report.az/elm-ve-tehsil-xeberleri/2021-ci-ilin-tehsil-xercleri-melum-olub/>
- Süleymanlı, E. (2006). Milletleşme sürecinde Azerbaycan Türkleri. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, <https://aztehsil.com/news/3748-thsl-haqqnda-azrbaycan-respublikasnn-qanunu-fsl.html>

- UNDP (2021), Oçenka Finansirovaniya Razvitiya Dlya Respubliki Uzbekistan, (*Türkçesi: Özbekistan İçin Gelişme Finansının Değerlendirilmesi*, <https://uzbekistan.un.org/sites/default/files/2021-01/UZB->
- Nonews (2021) Reyting luchshikh universitetov stran SNG (*Türkçesi: BDT ülkelerindeki en iyi üniversitelerin sıralaması*) https://nonews.co/directory/lists/companies/university-rus%20DFA_ru_final%20%281%29.pdf, s.35
- UN (2003). V stranakh SNG rastet chislo detey, ne poseshchayushchikh shkolu. (*Türkçesi: BDT ülkelerinde okula gitmeyen çocukların sayısı artıyor*). <https://news.un.org/ru/story/2003/12/1046881>
- Ünal, I. (1996). Eğitim ve yetiştirme ekonomisi. Ankara: Epar Yayınları.
- Yalçınkaya, M., Beşirli, H., (2022) Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Bu Hareketliliğin Yükseköğretimin Uluslararasılaşma Sürecindeki Rolü, Karadeniz Araştırmaları. XIX/74: 363-382.
- Yumuşak, İ.G. ve Bilen, M. (2008). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin beşerî kalkınmışlık düzeyleri ve karşılaştırmalı analizi. II. Congress of International Social Scientists, "Social, Political And Economic Search in Central Asian Societies" 22-24 October 2008, Bishkek, Kyrgyzstan, Congress Book, ISBN: 978-975-8047-97-0, Kocaeli, 2009, s. 635-652.
- Yıldırım, S. & Buluç, A. (2022). Okul Öncesi Eğitimde Kültür Aktarımı: Kazakistan Örneği, International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS), 13(47), 241-266.
- Zakon Kirgizskoy Respubliki, (2021) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112197?cl=ru-ru>
- Zhumasheva, U. (2018). Sovyet sonrası dönemde Kazakistan'da milli eğitim politikası [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
- Xəlilov, S. (2001). Elm haqqında elm. Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı,
- Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі, https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

Presentation ID / Sunum No= 71

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerine İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Araştırmacı Hatice Yıldırım¹, Doç. Dr. Bünyamin Han²

¹Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri ABD
hatice.yildirim43@hotmail.com ORCID ID:0000-0002-9053-4414

²Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
bunyaminhan@gmail.com ORCID ID:0000-0003-0204-5686

Özet

Okul müdürlerinin çeşitli liderlik özelliklerinin bulunması gerekir. Okul müdürlerinden her türlü duruma ve şartlara uygun bir liderlik özelliği göstermesi beklenir. Okulu etkileyebilecek sorunlar karşısında okul müdürü liderlik özelliklerini kullanarak olayı değerlendirmeli ve çözüm sunabilmelidir. Okul müdürünün gösterdiği liderlik tarzlarının okulun tüm paydaşları üzerinde etkisi söz konusudur. Bu çalışmada okul müdürlerinin liderlik özelliklerine ilişkin yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Araştırma kapsamında 2018-2022 yılları arasında liderlik konusunda gerçekleştirilmiş 37 lisansüstü tezinin içerik analizi yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Yapılan tez inceleme çalışmaları sonucuna göre okul idarecilerinin liderlik özellikleri ve bu özelliklere özgü davranışları gösterme düzeylerinin artması performansın da artmasına katkı sağladığı ortaya konulmuştur. İncelenen tezlerde ulaşılan sonuçlara göre okul idarecilerinin liderlik özelliklerinin olumlu okul iklimi sağlamada en önemli faktörlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Araştırma sonuçlarında, okul müdürlerinin bugüne kadar sergiledikleri mevcut düzende devam ettirdikleri süregelen konvansiyonel yöneticilik modellerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Okul müdürlerini alışlagelmiş konvansiyonel rolleri sergilemelerinden vazgeçirip lider ve çevresini örnek kişiliği ve davranışlarıyla etkileyebilen eğitim yöneticisi olabilmeleri için birtakım çalışmalar yapılmalıdır. Bu nedenle okul müdürleri için göreve başlamadan ve görevini sürdürürken genel bir yetiştirme ve geliştirme programı yapılmalıdır. Okul müdürlerine belirli aralıklarla okul örgütünü geliştiren lider olma özelliklerini sürekli yenileyebilmelerine fırsat sağlayacak eğitimler ve seminerler verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Okul Müdürü, Liderlik, Lisansüstü Tez.

Analysis of Graduate Theses On Leadership Characteristics of School Principals

Abstract

School principals must have various leadership qualities. School principals are expected to show leadership qualities suitable for all situations and conditions. In the face of problems that may affect the school, the school principals should be able to evaluate the events and offer solutions by using their leadership qualities. The leadership styles shown by the school principal have an impact on all

the stakeholders of the school. In this study, postgraduate theses on the leadership characteristics of school principals were examined. Within the scope of the research, content analysis of 37 graduate theses on leadership between 2018-2022 was conducted. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. According to the results of the thesis examination studies, it has been revealed that the leadership characteristics of school administrators and the increase in the level of showing behaviors specific to these characteristics contribute to the increase in performance. According to the results obtained in the theses examined, it was emphasized that the leadership characteristics of school administrators are one of the most important factors in providing a positive school climate. In the results of the research, it has been seen that the ongoing conventional management models that school principals have maintained in the current order they have exhibited until today are insufficient. Some studies should be carried out in order to discourage school principals from displaying their usual conventional roles and to become an education administrator who can influence the leader and his environment with his exemplary personality and behaviors. For this reason, a general training and development program should be made for school principals before they start and during their service. Trainings and seminars should be given to school principals at regular intervals to enable them to constantly renew their leadership qualities that improve the school organization.

Keywords: School Principal, Leadership, Graduate Thesis.

Giriş

Okullarda öğrenme-öğretme sürecinin sağlıklı yürütülmesinde en iyi rolü oynayan okul liderlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesi değerli sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü okulun öncelikli hedefleri, okul yöneticilerinin nitelikleriyle doğrudan ilişkili olan öğrenci başarısını artırmak, paydaş ilişkilerini koordine etmek ve sürdürülebilir eğitim kurumu kültürü oluşturmaktır (Büyükyavuz Kılıç ve Çoban, 2015; Tiryaki, 2008).

Bu durumda paydaşların eğitim kurumunun işleyişinde aktif rol sergilediği sağlıklı okul ortamının oluşmasında en değerli faktörlerden biri eğitim kurumu idarecilerinin pozisyon için gerekli liderlik becerilerine hakim olmasıdır. Öte taraftan, okul yönetiminde nevi ihtiyaç ve ümitlere ait gelecekte yeniden biçimlenecek canlılıklara hazırlanmak ve teceddütlere ahenk sağlamak için gerekli yönetim becerileri avantaj sağlar (Artık, 2019).

Kendini geliştirme ve potansiyelini keşfetme yeteneğine sahip insan, her zaman en iyiye ve en zora ulaşma çabası içindedir. Ancak ortak bir hedefe doğru insanları yönlendirecek kişiye gereksinim vardır (Aydın, Yılmaz ve Altınkurt, 2013). Bunu sağlayabilecek kişiler liderlerdir.

Liderlik sosyal ve evrensel olgudur. İnsanların bir arada yaşadığı yerlerde liderlik söz konusudur (Cemaloğlu, 2007b). Öyleyse liderlik ve lider kavramlarının tanımlarına göz atmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Takipçileri harekete geçirmek için liderlik bilgi ile becerileri kullanıp onlara tesir etmektir (Yılmaz, 2006). İnsanları kendi inisiyatifleriyle çalışmaya motive eden, insanları etkileyen, bireyleri belli başlı hedefler çevresinde birleştiren, kişileri zorlamadan kendiliğinden devinime geçiren kişi liderdir (Gül, 2019: 4).

Liderlik kişileri belirli bir amaç doğrultusunda çalışmaya teşvik etme yeteneğidir, ancak liderlik işi eğitim kurumu yöneticilerine bırakılmıştır, eğitim kurumu yöneticileri için doğru liderlik davranışı seçimi, durumun etkililiğini belirlemektedir, liderin kendisidir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001). Bir okulun hedeflerine ulaşmasındaki önemli faktör eğitim kurumu yönetiminin etkinliğidir (Balcı, 2002). Eğitim kurumu idarecilerinin etkin liderliği, okullardaki öğretmen ve talebelerin başarısını pozitif şekilde etkiler (Buluç, 2009: 25). Ele alınan görüşlerde anlaşıldığı gibi okullarda öğretmenleri motive ederek başarının artmasında okul müdürlerinin liderlik biçimlerinin oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Liderlik becerisine hakim liderlere sahip kurumların farkındalık yarattığı bilinmektedir. Ananevi yöneticilik zihniyetine bakılırsa eğitim olanaklarını çok değerli bulan idareciler bu değişiklik ve

gelişmelere uyum sağlayamamaktadır. Eğitim kurumu liderlerinin yalnızca kayıtlı yasalar gereğince sergilediği bir yöneticilik anlayışı, günümüz okullarının isteklerini karşılamada yeterli olmamaktadır (Şişman, 2014: 53).

Okul liderliği yönündeki düşüncelere bakacak olursak 1990'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan toplumdaki eğitim istekleri ve günümüzde mevcut olan yapılandırmacı anlayış çerçevesinde gerçekleştirilen değişimleri içerdiğini görürüz. Bu değişimler, değişimleri kavrayıp anlamlandırarak değişime uyum sağlayabilen okul yöneticilerini, okuldaki yönetim anlayışını ve okuldaki bütün süreçleri etkisi altına almaktadır. Değişen şartlara uygun olarak yönetim anlayışı kendini sürekli yenilemeye muhtaçtır. Okul yönetimi geçmişte öğretmen-yönetici anlayışına dayanırken, yeniçağlarla birlikte müdürlerin yaptıkları işler, aldıkları sorumluluklar ile toplumdaki yerlerinde kayda değer değişimler meydana geldi. Bu değişimler sonucuyla sanayide aktif sektör eğitime dâhil oldu. Bununla birlikte eğitime verilen önemde artış gözlenmeye başlandı. Eğitime verilen önemin artmasıyla liderlik kavramı, etkililik, kaliteli eğitim ve rekabetçi tutumlar gibi sözcükler de gündeme taşınmıştır. Ancak lider özelliklerine sahip olanlar ile liderlik özelliğine sahip olmayanların arasındaki farklılıkları gösteren davranışların neler olduğu konusunda ortak bir fikir sağlanamadı. Daha sonra liderlerin belirli ortamda belirli zaman dilimlerinde gösterdiği özellikler ön plana çıkarak liderliğin durum ve değişkenlere özgü davranış olarak görülmesi fikri oluştu (Cemaloğlu, 2007.b). İnsana has davranışların geliştirilmesi ile eğitim birleştirildi. Öğretmen-okul yöneticisi eğitimde değer gören iki unsur olarak kabul gördü. Okullarda meydana gelen yüksek kalite ve rekabet anlayışı, günümüzde okulların eğitim sorumluluklarını arttırdı. Eğitimde yüksek başarı beklentilerinin olması, zamanlamanın en iyi şekilde idare edilmesi okul liderlerinin vazifelerini en mükemmel şekilde yapmalarının önemli olduğunu gözler önüne sermeye başladı. Okul liderlerinin, yeniliklerle beraber gelebilen güçlükler karşındaki halleri, farklı bakış açılarıyla ve çeşitli becerilerle eğitimdeki her türlü konuya hakim olmalarını gerekli kıldı. Eğitim kalitesi yüksek bir okulun başarısının okul yöneticilerinin sahip oldukları liderlik özelliklerine bağlı olduğu görüldü (Çelik, Eğitimsel Liderlik, 2000). Lider, amaç etrafında toplanan bireyleri etkilemeyle kalmayıp onların yeteneklerini kolayca açığa çıkarabilen, onların kendi peşinden gelmelerini sağlayabilen, onların değişimlerinde onlara önder olabilen kişi demektir. Ancak bahsettiğimiz bu özelliklere sahip olmayan bireylerin günümüzde yönetici olmak için uğraştıkları görüldü. Net olarak lider kavramının izah edilememesinden dolayı davranışa dayalı bir yaklaşım ortaya çıktı. Bir lider davranışçı bir yaklaşıma sahipse davranışlarına bağlı olarak insanları nasıl etkileyebileceği konusuna özen göstererek grup üzerinde etki yaratmaya çalışmalıdır. Durumsal yaklaşıma bağlı olan müdürler ise bağlı olduğu grubun içinde bulunduğu duruma ve zamana göre davranması gerekmektedir. Durumsal yaklaşıma göre lider bir tane model olmadığını, içinde bulunduğu şartlara göre özelliklerinin ve davranışlarının şekil alması, kararlaştırması gerektiğini bilir. Lider grubun sahip olduğu hususlar ile o anki koşullarına göre tek güç olmalı, bazen de daha demokratik davranış sergilemeli. Okul müdürü koşul ve imkanlara göre hangi modeli seçeceğini kararlaştırmalı. Yaptığı seçim onun kuvvetini ve canlılığını gösterir. Zaman ilerledikçe okul yöneticiliğine ilişkin farklı farklı stiller ortaya çıktı (Sabuncuoğlu & Tüz, 2001). Bu çerçevede çalışma içerisindeki araştırmaların değerlendirilerek meta analizinin literatür içerisindeki okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin ne tür değişkenlere bağlı olarak nasıl değişim gösterdiği hakkında genel bir çerçeve sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Alanyazında söz konusu durum, çeşitli liderlik tariflerini meydana getirmiştir (Karkın, 2004, s. 44). Organizasyonel, müşterek ve politik yaşamda önemli bir rol oynayan liderlik tanımı konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır (Taşkıran, 2011, s. 13). Liderliğin elastiki, değişken eğilimde olması da mutlak, umumi bir şekilde tarif etmeyi güçleştirmektedir.

Her duruma ve her koşula göre liderlik özelliklerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu yüzden liderlerin bulunduğu grup, konum, dönem, ve sürece bağlı olarak liderliğin tanımı değişmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak liderlik olgusunun tanımına örnekler verebilmek mümkündür. Liderlik, bireyin bir grubun faaliyetlerini ortak bir amaç doğrultusunda yönlendirme eylemidir (Karahana, 2008: 147). Liderlik, liderin örgüt içindeki diğer bireylerle olan ilişkileri sonucunda üstlendiği, onu diğer bireylerden ayıran ve liderin belirlediği topluluğu etkileyen roldür (İbicioğlu, Özmen ve Taş, 2009). Yukl (2013, s. 7-8) liderliği diğerlerinin ne ve nasıl yaptığına dair ortak fikirleri etkilemek ve ortak hedeflere ulaşmak için kolektif ve işbirlikçi bir çaba olarak ve bunu kişisel çabayı teşvik eden bir süreç olarak tanımlamaktadır. Lider, insanları değişime ve dönüşüme çekebilen, iletişim becerileri, öngörü, analiz ve sentez gibi zihni-toplumsal becerileri gelişmiş kişidir (Fındıkçı, 2012: 59). Liderlik, örgütü

hedefine ulaştırma süreci olarak kabul edilirse, lider bu süreci kurgulayan, yöneten ve yürüten kişidir. Bu bağlamda liderlik, örgütün hedeflerini gerçekleştirmek veya örgütün hedeflerini revize ederek yeni bir vizyon ortaya koymaktır (Erdoğan, 2012: 43).

Liderin belli başlı özelliklerine değinecek olursak bu özellikler şunlardır;

- Yeniliğe açıktırlar ve değişim mühendisidirler.
- Lider bir vizyon ve misyon oluşturan ve geleceği tahmin etme yeteneğine sahiptir.
- Yeni bilgiler ararlar ve bu bilgileri anlama ve yorumlama yeteneğine sahiptir.
- Çalışkan, savaşçı, atılcı ve bir organizasyonu başarılı kılmaya odaklanmışlardır.
- İyi iletişim becerilerine sahiptir, zeki ve meraklıdır, hatalarından ders çıkarıp. kuvvetli ve zayıf yönlerinin farkındadır.
- Açık ve tutarlı olup örnek davranış gösterirler.
- Topluluk ruhunun değerine inanır, başarıları paylaşırlar.
- Değişen koşullara uyum sağlama ile uyum sağlama yeteneği. Değişim ve gelişmeleri inceleyebilir (Tekin, 2008, s. 13).

Liderlerin izleyicileri etkilemek için kullandıkları güç kaynakları ise ödül gücü, zorlayıcı güç, yasal güç, karizmatik güç ve uzmanlık gücüdür (Hoy ve Miskel, 2015).

Yöneticilik ve liderlik çoğu kez birbirinin yerine kullanılsa da ayrı kavramlardır.

Kotter (2009) yöneticilik ve liderliğin birbirinden ayrı kavramlar olduğunu ancak günümüzde değişim gösteren dünyada birbirini tamamladıklarını önemle vurgulamıştır.

Liderlik rolü üstlenen okul yöneticisi eğitim kurumunu amacına rahatlıkla ulaştırabilir. Okul yöneticilerinde liderlik rolleri çağdaş yönetimle öne çıkmıştır. (Kaya Y.K.. 1996). Okulun amaçlarını gerçekleştirme, amaçlar doğrultusunda varlığını sürdürme ve koruma gibi unsurların liderleri okul yöneticileridir. Eğitim-öğretim sürecini geliştirmek, öğretmenleri motive edebilmek, kuruma adanmışlık okul yöneticilerinin liderlik becerilerini kullandıklarını gösterir (Akçay, 2003)

Okul yöneticileri çağın ihtiyaçlarını göz önüne alarak yeniliklere açık olmalı, yeni vizyon, misyon, liderlik tutumlarını sergileyebilmelidir (Arın, 2006). Okul müdürleri problemleri görüp bu problemleri sonuçlandıracak kabiliyetleri göstererek liderlik becerilerini sergilerler (Celep, 2002, s. 297).

Liderler-eğitimciler benzer gayelere sahiptir. Kişisel ve sosyal sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirmek için gayret gösterirler. Eğitim kurumlarını belirlenen amaçlar yönünde geliştirmeyi arzulayan eğitim kurumu idarecileri lider olmalıdır (Cemaloğlu, 2007).

Günümüzde okul müdürleri, eğitim ortamında kendilerini bir orkestra şefi olarak görmeli ve liderlik becerileri ile öğretmenlerin gereksinimlerini karşılayarak onlardan maksimum performans elde etmeyi bilmelidir. Öğretmenlerde meydana gelecek performansı artırıcı, geliştirici ve destekleyici bir biçimde liderlik becerileri sergileyerek eğitimin etkililiğini ve kalitesini artırmalıdır. Bu açıdan araştırmada; okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin incelenmesi incelenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde çalışmanın tasarımı, veri toplama ve çalışmanın veri analiziyle alakalı kısımlar yer almıştır. 2018-2022 yıllarını içeren “Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerine ilişkin yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi” amacı ile nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılmak üzere ülkemizde Eğitim Bilimleri alanında 2018-2022 yıllarında gerçekleştirilmiş Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerine ilişkin yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi konularında 37 tez araştırmasından faydalanılmıştır. Tezlere ulaşmada anahtar sözcük olarak Okul Müdürleri, liderlik özellikleri sözcükleri kullanılmıştır. Çalışma için seçilen tezlerin yol göstermesi ile liderlik, liderlik özellikleri, okul liderliği, yöneticilik kavramları ile ilgili yapılan çalışmalara genel bir bakış açısı ile bakılmıştır. Yapılan tez incelemelerinin sonuçları tek bir sonuç ile birleştirilerek analiz edilmesi sağlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümün de 2018-2022 yılında yapılan okul müdürlerinin liderlik özelliklerine ilişkin lisansüstü tez çalışmaları ele alınarak seçilen 37 çalışma analiz edilmiştir.

Haban (2018) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin ahlaki değerlere uygun davranış sergiledikleri ve ahlaki değerleri yaygınlaştırarak çevreyi etkiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Okuldaki mevcut ahlaki değerlerin okulun atmosferini, karar verme düzeyinde okul müdürlerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Kandaz (2018) yapmış olduğu çalışmada okullarda çalışan müdürlerin mesleki kıdemine, yöneticilikte geçirdiği süreye, yaş ve görev yapan personelin sayısı bakımından incelendiğinde duygusal zeka düzeylerinde bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre duygusal zeka düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu ve duygusal zeka düzeylerinin kadın idarecilerde erkek idarecilere kıyasla güçlü bulunduğu görülmüştür.

Vahap (2018) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin öğretim liderliğine ilişkin davranışlarının demografik değişkenlere göre farklılıklar gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu farklılıkların anlamlı düzeyde oldukları görülmüştür.

Yağmur (2018) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin uygun vizyon ve misyonlar belirleyerek okulu hedeflerine ulaştırarak öğretimsel liderlik davranışlarını yerine getirdikleri görülmüştür. Okul müdürlerinin zaman zaman sınıf ziyaretleri yaparak öğretmenlere rehberlik ettikleri ve öğretmenleri lider olma konusunda teşvik ettikleri ve ziyaretlerin sonunda geri dönütler vererek aksaklıkların giderilmesinde aktif rol oynayarak eğitim-öğretim konularına katılım sağladıkları tespit edilmiştir.

Artık (2019) yapmış olduğu çalışmada eğitim kurumu yöneticilerinin yaş, cinsiyet, kıdem değişkenlerinde girişimcilik ve liderlik tarzlarında öğretmen algılarına göre anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Eğitim kurumu müdürlerinin etkileşimsel ve dönüştürücü liderlik düzeylerinin artması onların daha girişimci olmalarına imkan sağladığı görülmüştür.

Eker (2019) yapmış olduğu çalışmada öğretmen liderliklerinde eğitim kurumu yöneticilerinin liderliğe ilişkin davranışlarının etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin liderlik davranışlarının öğrenci başarılarını yüksek düzeyde etkilediği görülmüştür.

Sevinç (2019) yapmış olduğu çalışmada ilkokullardaki yöneticilerin öğretimsel liderlik tarzını benimseyip buna göre davranış sergilemesinin eğitimde verimliliği artıracağı ve okulda kaliteli bir eğitim ortamı oluşacağı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda öğretimsel liderlik tarzı sergileyen okul müdürlerinin kendi mesleki gelişimlerine de olumlu yönde etki ettiği söylenebilir.

Tanrıverdi (2019) yapmış olduğu çalışmada okul idarecilerinin en çok başvurdukları gücün uzmanlık gücü olduğu tespit edilmiştir. Okul idarecilerinin başvurdukları gücün kaynakları yaş, medeni durum, öğrenim düzeyi, kurumdaki çalışma süresi gibi değişkenlere göre öğretmenlerin algılarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Türker (2019) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin duygu zekalarını sembolik, politik ve insan kaynaklı liderliklerin olumlu bir biçimde etkilediği tespit edilmiştir. Bu ilgili liderlik türlerinin duygu zekası üzerindeki etkisi direkt olduğu kadar sosyal zekanın da dolaylı olarak duygu zekasına etki ettiği görülmüştür.

Başaran (2020) yapmış olduğu çalışmada cinsiyetine, mesleki kademesine, zamanına, kadro türüne göre katılımcıların dönüşümcü liderlik puanları ile örgütsel tutarsızlık puanları arasında farklılık gözlenmemiştir. Dönüşümcü liderlik puan ortalamalarının Anadolu liselerinde çalışan öğretmenlerde yüksek düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür.

Gürler (2020) yapmış olduğu çalışmada eğitim kurumu idarecilerinin açık önderlik tavırlarıyla öğretmenlerin organizasyon içindeki farklı görüşlerine ait davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Okul idarecilerinin açık liderlik davranışlarının eğitimcilerin örgütsel anlaşmazlık tavırlarının bir yordayıcısı olduğu gözlenmiştir.

Kaçmaz (2020) yapmış olduğu çalışmada eğitimcilerin vizyoner liderlik davranışı göstermelerine ilişkin anlayışları ile öğretmen motivasyon anlayışları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu

saptanmıştır. Hedefleri ortaya koyup belirleyen bir davranış sergileyen okul müdürlerinin öğretmen motivasyonu üzerine katkıları anlamlı ve olumludur.

Karakuş (2020) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin ortalama bir seviyede stratejik liderlik kapasitelerinin olduğu belirlenmiştir. Okul müdürlerinin okullarda düşük örgütsel sağlık seviyesine sahip oldukları belirlenmiştir.

Kaya (2020) yapmış olduğu çalışmada okul yöneticilerinin ahlaki temellere dayanan tavırlarıyla eğitimcilerin sosyal iletişim seviyelerinde güçlü derecede anlamlılık var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin ahlaki temellere dayanan tavırlarına özgü öğretmenlerin idraklarında "tahsil durumu" ile "kademe" değişkenlerine ilişkin farklılık yoktur.

Kurt (2020) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin cinsiyeti ile okul yöneticileri tarafından yapılan öğretimde liderlik becerileri arasındaki ilişkiye yönelik algıları farklılık göstermektedir. Öğretmenlerin okul liderlerinin liderlik davranışlarına ilişkin algıları ile rehberlik uygulamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Özbey (2020) yapmış olduğu çalışmada okul idarecilerinin liderlik özelliklerinin şekillenmesinde rol alan motivasyon öğeleri tanımlanmıştır. Çok çeşitli şekillerde insanları etkileyen motivasyon öğelerinin okul müdürlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir İ. (2020) yapmış olduğu çalışmada okul müdürünün ders kontrolüne yönelik öğretmenlerinin fikirleri kıdemi, branşı ve okul düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Ancak cinsiyet, mezuniyet durumu ve yöneticilik tecrübesi açısından farklılığın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sağlam (2020) yapmış olduğu çalışmada eğitim kurumlarının örgütsel zekâ seviyeleri ile yöneticilerin yaratıcı liderlik özellikleri ve alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek ilişki görülmüştür. Eğitim kurumu yöneticilerinin zeka önderlik özellikleriyle birlikte ilgili kapsamlarının eğitim kurumlarının organizasyonel yaratıcılık seviyelerini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sever (2020) yapmış olduğu çalışmada geleneklere ve değerlere önem veren, yeniliklere açık liderlik ile örgüte karşı gelişen tutum arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Açık, gelenekleri seven ve değerlere önem veren liderlik boyutlarının etkili olduğu bulunmuştur.

Şahin (2020) yapmış olduğu çalışmada teknoloji liderliği stilleri ile etkin eğitim kurumları arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Yavuz (2020) yapmış olduğu çalışmada okul yöneticilerinin örgütsel bağlılık seviyeleri ile hizmetkar liderlik seviyeleri arasında uyum ve alçakgönüllülük boyutlarında anlamlı bir ilişki olmadığı ancak diğer boyutlarda anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin ve idarecilerin yaşına, medeni durumuna, çalışma saatlerine, okul misyonuna, almış oldukları eğitim yıllarına ve okulun fiziki şartlarından memnun olma durumuna göre okul etkinliği değişmektedir.

Akkaya (2021) yapmış olduğu çalışmada yönetim süreçlerinde okul idarecilerinin çoğunlukla girişimci liderlik davranışları sergiledikleri tespit edilmiştir. Okul idarecilerinin risk alma ve yaratıcılığa önem verme gibi girişimci davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir.

Cengiz (2021) yapmış olduğu çalışmada liderlik tarzı olan dikta önderlik biçimleriyle başka önderlik biçimleri arasında negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Transformist liderlik ile demokratik liderlik arasında olumlu yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna erişilmiştir.

Çelik (2021) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin görüşüne göre okul müdürlerinin sergiledikleri kuantum önderlik biçimiyle kız-erkek bakımından ilişki olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görüşüne göre çalışma süresi, kıdemi ve öğrenim durumu ile kuantum liderlik tarzı arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Danışmaz Akgün (2021) yapmış olduğu çalışmada okullardaki işbirlikçi kültürün cinsiyet açısından farklılık gösterdiği ve söz konusu farklılığın olumlu olduğu öğretmen görüşlerine göre tespit edilmiştir. Olumlu öğrenme atmosferi ve okula ait misyon boyutunun okuldaki işbirlikçi kültürü olumlu yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir.

Nacak Deniz (2021) yapmış olduğu çalışmada cinsiyet, mesleki kıdem, okul türü bakımından eğitim kurumundaki öğretmenlerin öğretimsel liderlik davranışlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Eğitim kurumu idarecilerinin demografik özelliklerine göre öğretimsel liderlik davranışlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Özkan (2021) yapmış olduğu çalışmada ahlaki bağlılık yönünden bayan muallimlerin güçlü bağlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Hizmetkar liderliğin kullanılmasının ve öğretmenlere özerklik verilmesinin eğitimcilerde ait oldukları kuruma bağlılığı artırmada olumlu etki yarattığı görülmüştür.

Öztürk (2021) yapmış olduğu çalışmada liselerdeki kurum idarecilerinin teknolojik liderlik boyutundaki öz yeterlilik seviyelerinin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Eğitim kurumu müdürlerinin eğitim düzeyi açısından teknolojik performanslarının “Uygulamada Mükemmellik” seviyesinde farklılık olduğu gözlenmiştir.

Öter (2021) yapmış olduğu çalışmada sağlıklı okul örgütü ve öğretmenlerin yaşam tatminine ilişkin okul yöneticilerinin ilgili önderlik tavırlarında olumlu taraf tespit edilmiştir. Ortalama farklılık bulunmuştur.

Sincer (2021) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin, eğitim kurumu müdürlerinin çoğunlukla karizmatik liderlik davranışları sergiledikleri görüşüne sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun öğretmenlerin performansını olumlu yönde etkilediği ve artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Suçiçeği (2021) yapmış olduğu çalışmada okul müdürlerinin hizmetkar liderliklerine ilişkin öğretmenlerin algıları genel anlamda yüksek seviyededir. En yüksek düzeydeki ilişki boyutu güven boyutudur.

Şümür (2021) yapmış olduğu çalışmada okul için amaçlar belirleme, eğitimi denetleme ve mesleki yönden gelişmelere destek olmak boyutlarında öğrenim durumları arasında farklılık bulunmuştur. Muallimlerin eğitim kurumu idarecilerinin eğitimsel liderliğine ait algılarının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tekin (2021) yapmış olduğu çalışmada bireysel başarı duygusunun eksilmesi ile ilişkili demografik değişkenler incelendiğinde gelir doyumu ve cinsiyet ile bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkeni ile de otokratik liderlik davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Azimli (2022) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin aldıkları iş doyumuyla eğitim kurumu idarecilerinin dönüşümcü liderliğiyle bağlantısı olumlu güçlü görülmüştür. Öğretmenlerin diğer liderlik tarzlarından ziyade dönüşümcü liderlik tarzlarına önem verip benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Doğanay (2022) yapmış olduğu çalışmada örgütün sağlığı üzerinde lider-birey etkileşiminin anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir. Örgüt sağlığının örgütsel sessizliğe ilişkin davranışlarından yüksek düzeyde etkilendiği söylenebilir.

Sezgin (2022) yapmış olduğu çalışmada kadın idarecilere yönelik tutum ve karanlık üçlü açısından önderlik tarzlarıyla ilişkiden söz edilebilir. Önderliğin karanlık üçlü açısından anlamlı bir farklılığı yoktur.

Uçak (2022) yapmış olduğu çalışmada kadın okul idarecilerinin etkileşimsel liderlik seviyelerinin yüksek; otokratik liderlik seviyelerinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin algılarına göre etkileşimci ve otokratik liderliğin örgütsel şüpheciliği önemli ölçüde yordadığı görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

2018-2022 yılları içerisinde Eğitim Bilimleri alanında gerçekleştirilmiş okul müdürlerinin liderlik özelliklerine ilişkin yapılan lisans üstü tezlerin incelenmesiyle ilgili 37 lisansüstü tezlerinin analizi içerik analizi çerçevesinde yapılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda tüm okul müdürlerinin liderlik becerilerinin eğitim kurumlarının hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve eğitim kurumu paydaşlarından maksimum seviyede geri bildirim alabilmek adına zor bir görev üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin sadece tek özellik ve tek tip yöneticilik tarzlarına sahip olmalarının paydaşlardan maksimum seviyede performans elde etme açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin tüm yöneticilik özelliklerini ortaya çıkarabilmesi için birtakım farklı kişisel özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Öğretmen başarısının, okulların amaçlarına ulaşma derecesini belirleyen önemli bir değişken olduğu yapılan akademik çalışmalarda sıklıkla görülmüştür. Buna göre çalışmalarda okul müdürlerinin yöneticilik nitelikleri ve bu niteliklere ait davranışları gösterme seviyesinin artması öğretmenlerde başarının artmasını tetiklemektedir. Araştırmalarda okul etkililiğini sağlayan en önemli faktörlerden biri de okul müdürlerinin liderliğidir. Okullarda öğretmenlerden maksimum performans elde edilmesi yönünde, okul müdürlerinin konvensiyonel yöneticilik modellerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Eğitim kurumları için öğretmen başarısı çok değerli bir unsurdur. Okulların amaçlarına ulaşması öğretmenlerin sayesinde olmaktadır. Okullarda liderlik becerilerine sahip müdürler tarafından yönetimin gerçekleşmesi hem öğretmenlerin performanslarını artıracak hem de eğitimin etkililiğini ve kalitesini istenilen seviyeye ulaştıracaktır.

Öneriler

Günümüz dünyasında bilgi çağı toplumunda söz sahibi olunabilmesi için nitelikli yetiştirilmiş fertlere ihtiyaç vardır. Ne yazık ki ülkemizde bulunan okullar bunu sağlama konusunda her dönem sürekli eleştiri almıştır. Günümüz dünyasında nitelikli fertler yetiştirilememesi öğretmen performansı ile doğrudan ilişkilidir. Öğretmenlerde performansın artırılması okul müdürlerinin sergiledikleri liderlik stillerine bağlıdır. Bu yüzden okul müdürlerine önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Okul müdürleri, tüm paydaşlar üzerinde maksimum düzeyde performans gerçekleştirebilmek için, etkin ve nitelikli yöneticilik becerilerine sahip olmalıdır. Eğitim kurumlarının bağlı bulunduğu üst merciler, paydaşlardan kaliteli geri bildirim sağlayarak ve etkili eğitim kavramını tüm okullara yayarak, okul müdürlerinin liderlik becerilerinin geliştirilmesine önem vermelidir. Okul yöneticilerini gereksiz evrak işlerinden arındırıp, geleneksel yöneticilik anlayışından çıkartıp okul lideri olarak yetiştirmek için çalışmalar yapılmalıdır. Okul müdürlerinin çağın gerektirdiği yeniliklere uyum sağlayabilmesi için görev öncesi ve görev sırasında standart bir yetiştirme programı geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. (2003). *Okul Müdürleri Öğretmenleri Etkileyebiliyor mu?* Milli Eğitim Dergisi, 157.
- Akkaya, R. (2021). *Girişimci Liderlik, Öğretmen Girişimciliği Ve Pozitif Psikolojik Sermaye: Eğitim Örgütlerinde Bir Karma Desen Araştırması*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arın, A., (2006). *Lise Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Kullandıkları Karar Verme Stratejileri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki Düzeyi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Artık, L. (2019). *Okul Yöneticilerinin Liderlik ve Girişimcilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Artık, L. (2019). *Okul Yöneticilerinin Liderlik ve Girişimcilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A., Yılmaz, K. ve Altinkurt, Y. (2013). *Eğitim yönetiminde pozitif psikoloji*. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 10 (1), 1470-1490.
- Azimli, G. (2022). *Lise Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Tarzları İle Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki*. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Balcı, A. (2002). *Etkili okul: okul geliştirme – kuram, uygulama ve araştırma*. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Başaran, S. (2020). *Okul Müdürlerinin Algılanan Dönüşümcü Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeyine Etkisi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Buluç, B. (2009). *Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*. Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15(57), 5-34

- Büyükyavuz, S. (2015). *Liderlik Stillerinin Çalışan Motivasyonuna Etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Celep, C. (2004). *Dönüşümcü Liderlik*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cemaloğlu, N. (2007.b). *Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5 (1), 73-112.
- Cengiz, M. (2021). *Okul Yöneticilerinin Liderlik Tarzları*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, V. (2000). *Okul Kültürü ve Yönetimi*. Ankara:Pegem Yayıncılık.
- Çelik, M. (2021). *Okul Yöneticilerinin Kuantum Liderlik Davranışlarının Yönetim Tarzlarına Ve Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyine Etkisi*. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Danışmaz Akgün, N. (2021). *Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları İle Okulda İş Birliği Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Doğanay, E. (2022). *Lider-Üye Etkileşimi Ve Örgütsel Sessizlik İle Örgüt Sağlığı Arasındaki İlişki*. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Eker, S. (2019). *Okul Müdürlerinin Liderliğinin ve Öğretmen Liderliğinin Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkileri*. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Erdoğan, İ. (2012). *Eğitimde değişim yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fındıkçı, İ. (2012). *Hizmetkar Liderlik -Bir Gönül Yolculuğu*. Alfa Yayınları,785 s.
- Gül , R. (2019). *Vizyoner Liderlik Davranışlarının Algılanan Kurum Kimliği Üzerine Etkileri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Gürler, M. (2020). *Okul Yöneticilerinin Açık Liderlik Davranışlarının Örgütsel Muhalefete Etkisi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Haban, M. M. (2018). *Ortaöğretim Kurum Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarına İlişkin Bir Karma Yöntem Çalışması*. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2015). *Eğitim Yönetimi*. (Çev. Selahattin Turan). Ankara: Nobel
- İbicioğlu, H., ÖZMEN, Ö. G. D. H. İ., & Sebahattin, T. A. Ş. (2009). *Liderlik Davranışı Ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 1-23.
- Kaçmaz, S. (2020). *Okul Yöneticilerinin Vizyoner Liderlik Davranışları İle Öğretmen Motivasyonu Arasındaki İlişki*. Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Kandaz, U. (2018). *Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Liderlik Özellikleri İle Duygusal Zeka Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Karahan, A. (2008). *Çalışanların Örgüt Kültürünü Algılamalarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20), 457-478.
- Karakuş, B. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliğine Ve Örgüt Sağlığına Yönelik Algıları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Karkın, N. (2004). *Kamu ve özel sektör yöneticilerinin liderlik davranışları: bir literatür analizi denemesi*. Türk İdare Dergisi, 76(445), 44

- Kaya, O. (2020). *Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Sosyal Sermaye Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Kaya, Y. K., (1996). *Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye’deki Uygulama*. Ankara: Bilim Yayınları.
- Kotter, J.P. (2009). *What leaders really do*. Harvard business review, 68(3), 103- 11. Retrieved from DOI:10.1109/EMR.2009.5235494
- Kurt, E. (2020). *Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları İle Sınıf Rehber Öğretmenlerinin Rehberlik Uygulamaları Arasındaki İlişki*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman
- Nacak Deniz, F. (2021). *Okul Yöneticilerinin Eğitim İnançları ve Öğretimsel Liderlik Davranışlarının İncelenmesi*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Öter, Ö.M. (2021). *Okul Müdürlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları İle Okulların Örgüt Sağlığı Ve Öğretmenlerin Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Özbey, N. (2020). *Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışlarını Şekillendiren Motivasyon Unsurları Üzerine Bir İnceleme*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özdemir, İ. (2020). *Okul Müdürlerinin Liderlik Stillerinin Ders Denetim Yeterliliklerine Etkisi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özgün,V. (2018). *Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Öğretmenlerin Motivasyonu Arasındaki İlişki*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özkan, A. (2021). *Özel Eğitim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıklarının Yöneticilerinin Hizmetkar Liderlik Düzeyleri ve Özerklik Davranışları İle İlişkisi*. İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, D. (2021). *Lise Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi*. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Sağlam, E. (2020). *Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri İle Okulların Örgütsel Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Sabuncuoğlu, Z., Tüz, M. (2001). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sezgin, Ö. (2022). *Kadın Yöneticilere İlişkin Tutum Ve Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri İle Liderlik Tarzları Arasındaki İlişki*. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Sincer, S. (2021). *Öğretmen Performansı, Örgütsel Sadakat Ve Karizmatik Liderlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sever, N. (2020). *Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Okulların Örgütsel Çekicilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Sevinç, M. (2019). *İlkokul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışlarının İncelenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Suçiçeği, A. (2021). *Okul Yöneticilerinin Hizmetkar Liderliğine İlişkin Öğretmen Algıları*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Şahin, F. (2020). *Okul Yöneticilerinin Teknolojik Liderliğinin, Okulun Etkililiğine Ve Akademik Başarısına Etkisi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Şişman, M. (2014). *Öğretim Liderliği (5.Baskı b.)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şümür, İ. (2021). *Öğretmenlerin Yöneticilerinin Öğretimsel Liderlik Davranışlarına Yönelik Algıları*. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

- Tanrıverdi, H. (2019). *Okul Müdürlerinin Kullandıkları Güç Kaynaklarına Göre Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Ve Yabancılaşma Düzeylerinin Belirlenmesi*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Taşkıran, Erkan (2011), *Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Araştırma Etkileşim*. Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Tekin, S. (2008). *Sihirli liderler (1. bs.)*. İstanbul: Kum Saati Yayın Dağıtım.
- Tekin, U. (2021). *Özel Okullarda Görev Yapan Yöneticilerin Liderlik Tarzı Davranışı İle Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Türker, Y. (2019). *Okul Müdürlerinin Liderlik Tarzlarının Öğretmenlerin Sosyal Ve Duygusal Zekalarına Etkisi*. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Uçak, A. (2022). *Kadın Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki*. Kastamonu Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Yağmur, Ş. N. (2018). *Ortaokullarda Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarını Yerine Getirme Durumlarının Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Yavuz, H. (2020). *Okul Yöneticilerinin Örgütsel Bağlılık ve Hizmetkar Liderlik Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Yılmaz, E. (2006). *Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yukl, G. (2013). *Leadership In Organization*. (8. Ed.). ISBN: 978-0-13-277186-3.

Presentation ID / Sunum No= 129

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Yabancı Dilden Çevrilmiş Matematik Terim Kısaltmalarının Kavram Yapılandırmasına Etkisi (Ebas, Eküs Örneği)

Doç. Dr. Ömer Faruk Çetin¹

¹ *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, İlköğretim Matematik Öğretmenliği A.B.D.*
ORCID ID: 0000-0002-3758-8747

Özet

Özet Araştırmanın amacı, açılımı “en büyük alt sınır” olan teriminin “ebas” ve açılımı “en küçük üst sınır” olan teriminin “eküs” olarak kısaltmanın Reel sayıların bir alt kümesinin, varsa alt sınırları kümesini en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmak için gerekli işlem basamaklarını içerip içermediğini belirlemektir. Araştırmaya, araştırmacının yürüttüğü derslerde “ebas” ve “eküs” değeri bulmada öğrencilerin zorluk yaşadıklarını gözlemlemesi ile başlanmıştır. Pandemi öncesi konu ile ilgili bir pilot çalışma yapılmış ve pilot çalışma sonrası konu araştırmaya değer bulunarak etik kurul onayı alındıktan sonra veri alımına başlanmıştır. Çalışma durum çalışması modeli ile yapılmıştır. Araştırma, Erzincan Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programına kayıtlı 2020-2021 öğretim yılı bahar döneminde 46 ve 2021-2022 güz döneminde 52 olmak üzere toplamda 98 birinci sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Veriler “ebas-eküs” kısaltmalarının kavramsal yapısını sorgulayan sorular ile reel sayıların sonlu, sonsuz, sınırlı ve sınırsız alt kümelerinin “ebas” ve “eküs” değerlerinin bulunmasını isteyen “ebas-eküs bilgi formu” yoluyla alınmış ve betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar katılımcıların büyük çoğunluğunun “ebas” ve “eküs” kısaltmaları açılımlarının “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada işlerine yaradığını belirtmelerine rağmen, kısaltma açılımları içeriğinde geçen iş ve işlemleri işe koşmadıklarını göstermektedir. Bunun nedeni, kısaltma içeriklerinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada yapılacak iş ve işlemleri belirtmesine rağmen bu iş işlemlerin sırasını belirtmemesidir. Bu durumun nedeni ise “en büyük alt sınır” ve “en küçük üst sınır” ifadelerinin İngilizce karşılıkları olan “greatest lower bound” ve “least upper bound” ifadelerinin doğrudan Türkçeye çevrilmesi olabilir. Bu nedenle yapılacak iş ve işlemlerin sırasını da belirtecek olan, açılımı “alt sınırların en büyüğü” olan “aseb” kısaltmasını “ebas” kısaltması yerine ve açılımı “üst sınırlarının en küçüğü” olan “üsek” kısaltmasının da “eküs” kısaltması yerine kullanılması önerilmiştir. Genel olarak da kavramların içeriğinde geçen terimleri ve varsa iş ve işlemleri inceleme, kavram yapılandırmasında işe koşulabilecek bir yol olarak önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel Dil, Kavram Yapılandırma, Terim Kısaltmaları, Reel Sayı Kümeleri, Eküs, Ebas

The Effect of Abbreviations of Mathematical Terms Translated From Foreign Languages On Concept Structure (Glb, Lub Example)

Abstract

The aim of the research is to determine whether the abbreviation of the term "glb", which stands for "largest lower bound", and the abbreviation of the term "least upper bound" as "lub" contains the necessary operation steps to find, if any, the largest element of the lower bound set of the subset of real numbers and the smallest element of the upper bounds set of the subset of real numbers. The research started with the researcher observing that the students had difficulty in finding "glb" and "lub" values in the courses they conducted. Before the pandemic, a pilot study was conducted on the subject and after the ethics committee approval was obtained. The study was conducted with the case study model. The research was conducted with a total of 98 first-year students enrolled in the Primary Education Mathematics Teaching Program of a university in the Eastern Anatolia Region, 46 from the 2020-2021 academic year and 52 from the 2021-2022 academic year. The data were obtained through the questions questioning the conceptual structure of the "glb-lub" abbreviations and the "glb-lub information form", which asked to find the "glb" and "lub" values of the finite, infinite, limited and unlimited subsets of real numbers, and analyzed by descriptive analysis method. The results show that although the majority of the participants stated that the abbreviations "glb" and "lub" were useful in finding the "glb" and "lub" values, they did not employ the work and operations mentioned in the abbreviation expansions. The reason for this situation is that the English equivalents of the expressions "greatest lower bound" and "least upper bound" may be directly translated into Turkish, and it has been suggested as a way to examine the terms in the content of the concepts and the work and operations, if any, in the concept structuring.

Keywords: Mathematical Language, Concept Construction, Term Abbreviations, Sets of Real Numbers, Glb, Lub

Giriş

Matematiğin kendine ait terimleri, simgeleri (Toptaş, 2015) ve sözcük dağarcığı olan (Çalıkoğlu Bali, 2002) evrensel bir dil (Uğurel ve Morali, 2010) olduğu belirtilmektedir. Matematik sözcük dağarcığı oluşturulurken “diğer dillerden ödünç alınan sözcüklerin ve ifadelerin daha büyük veya daha küçük yapılar olduğu konusunda ‘en küçük ortak kat’ gibi yeni terimler oluşturulma gibi” çeşitli süreçlerin etkili olduğunu da bilinmektedir. Matematik dili öğrencilerin kavramlar arasında ilişki kurmalarını destekleyerek (Akarsu, 2013) kavramsal öğrenmeyi geliştirici (Shockey ve Pındırolu, 2015; Boulet, 2007) bir nitelikte bir sistematığe sahiptir. Bu yönü ile matematiksel dil, öğrencilerin bütün öğrenim hayatlarında önemli bir rol oynar. Matematiksel dilin doğru ve etkin kullanımı hem matematiğin kavramsal olarak öğrenilmesinde hem de öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişiminde etkili olacağı düşünülmektedir (Toptaş, 2015). Kavramlar bilimsel kavramlar ve kendiliğinden kavramlar olarak iki şekilde ele alınmıştır. Bunlardan kendiliğinden kavramlar bilinçdışı ve bilimsel kavramlar ise ancak okulda öğrenilebilen kavramlardır. Bilimsel kavramların öğretim programının etkililiği ve kaynak desteğiyle kendiliğinden kavramların önüne geçebileceği (Vygotsky, 1978) belirtilmektedir. Bu durumda okulda iletişim ön plan çıkmaktadır. Matematiğin yaşayan ve gelişen bir iletişim sistemi (Umay, 2002) olup, bu iletişim tartışma, sözel anlatım, tanım ve çeviri gibi araçlarla yapılmaktadır. Matematikte her yeni bilgi sözcüklerle öğrenilir ve aktarılır (Ünal, 2013) bunun için ise aktarılan mesajların yönelimli olması gerekmektedir (Çalıkoğlu Bali, 2002). Bu durumda öğretmenlerin öğrencilerinin karşısına gelen matematiksel bir ifadeyi nasıl anladığını bilmesi önemlidir (Doğan ve Güner, 2012). Yani öğretmenlerin neyi anlattıklarını bilmeleri ve sürekli olarak bilgilerini geliştirmeleri, belli aralıklarla matematiksel terimlerin anlamlarını tekrar ele almaları önem kazanmaktadır (Riccomini ve Smith, 2015).

Öğrencilerin kavramları anlayabilmesinde ve kullanabilmesinde konuşulan anadil de önemli bir role sahiptir (Kula Yeşil, 2015). Anlamı dildeki sözdizimin belirlediği (Soykan, 2013) ve dolayısıyla matematik dilini doğru kullanabilmek için bu alana ait dilin anlambilim (semantik) ve sözdizim

(sentaks) (Kula Yeşil, 2015) yapısını iyi bilmek gerektiği (Toptaş, 2015) vurgulanmaktadır. Matematiğin söz dağarcığında öğrencilerin karıştırabileceği anlamlandırmada zorluk yaşayacakları (Çalıkoğlu Bali, 2002; Mulwa, 2014; Thompson ve Rubenstein, 2000) terimleri olduğu bildirilmektedir. Rubenstein ve Thompson'un (2002) çalışmalarında bildirilen zorluklar ve terimlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

- i) Bazı matematiksel sözcükler birbirleri ile ilişkilidir fakat öğrenciler bu sözcükler arasındaki anlam farkını karıştırabilirler, örneğin faktöriyel-çarpma işlemi, yüzler basamağı-yüzde birler basamağı, pay-payda gibi,
- ii) Bazı matematiksel kavramlar birden fazla şekilde ifade edilebilir, örneğin sayıları üçer üçer saymak- üçün katlarını saymak, çeyrek- dörtte bir gibi,
- iii) Tamamlayıcı eklerin matematiksel anlamı değiştirmesi, örneğin değer ya da mutlak değer, denklem kökü ya da karekök,
- iv) Kalıp olarak bilinmesi gereken matematiksel ifadeler, örneğin küçük eşittir, büyük eşittir,
- v) Tüm sözcük ya da ifade yerine kısaltılmasının kullanılması, örneğin sinüs için sin, cosinüs için cos, tanjant için tan gibi.

Bu durumun nedenleri ve çözüm önerileri içeren çeşitli çalışmalar (Akarsu, 2013; Aydın, 2015; Boulet, 2007; Çalıkoğlu Bali, 2003; Özdemir, 2014; Kula Yeşil 2015; Mc Connel, 2008; Mulwa, 2014; Raiker 2002; Österholm, 2006; Yalvaç, 2019; Yebrem, 2020) alan yazınında bulunmaktadır.

Reel sayılar ve alt kümeleri Matematiğin başta Analiz olmak üzere birçok dalında kullanılan temel konularındandır. Ebas ve eküs kısaltmalarına karşılık gelen matematiksel kavram matematik dışındaki bilimlerde de kullanılmaktadır. Alan yazınında reel sayıların alt kümelerinin ebas ve eküs değerlerinin bulunmasına ilişkin doğrudan bir eylem çalışması olmayıp, konu Sari, Machromah ve Purnomo'un (2019) yaptıkları bir matematiksel ispat çalışmasında ele alınmıştır. Sözü geçen çalışmada, öğrencilerin ilk olarak, başta eküs ve üst sınır kavramları arasındaki farklılıklar ve reel sayıların bir alt kümesinin ebas ve eküs değerlerinin tek olduğu olmak üzere ebas ve eküs konusunda kavram yanlışlarına sahip oldukları belirlenmiştir. İkinci olarak öğrenciler, ebas ve eküs değerlerini bulmada gerekli olan "küçük" ve "küçük eşit" sembolleri arasındaki farkı bilme ve $[a,b]$ aralığı ile $\{a,b\}$ kümelerinin eşit olmadığını bilme konularında kavram yanlışlarına sahip oldukları sonuçları elde edilmiştir. Alan yazınındaki çalışmalarda belirlenen sorunlar ve sunulan çözüm önerileri, bu çalışmanın konusu olan ebas ve eküs konusunda bu araştırma sonunda elde edilen sonuçları ve önerileri içermemektedir. Bu nedenle bu çalışma matematik kavramlarına karşılık getirilen terimlerin kısaltılmasında kullanılacak bir yol göstermesi açısından alan yazınına katkıda bulunacağı beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, açılımı "en büyük alt sınır" olan teriminin "ebas" ve açılımı "en küçük üst sınır" olan teriminin "eküs" olarak kısaltmanın Reel sayıların bir alt kümesinin, varsa, alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmak için gerekli işlem basamaklarını içerip içermediğini kısaca işe yarayıp yaramadığını belirlemektir.

Problem

Araştırmanın problemini açılımı "en büyük alt sınır (İngilizcesi "greatest lower bound")" olan teriminin "ebas (İngilizce kısaltması "glb")" ve açılımı "en küçük üst sınır (İngilizcesi "least upper bound")" olan teriminin "eküs (İngilizce kısaltması "lub")" olarak kısaltmanın Reel sayıların bir alt kümesinin, varsa, alt sınırları kümesini en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmak için gerekli işlem basamaklarını içermekte midir?" sorusu oluşturmaktadır. Bu problem için aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Katılımcılar "ebas" ve "eküs" kısaltmalarının açılımlarını bilmekte midirler?
2. Katılımcıların "ebas" ve "eküs" kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

3. Katılımcılar Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada hangi yanlış ya da hataları yapmaktadırlar?
4. “ebas” ve “eküs” kısaltmaları Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada işe yaramakta mıdır?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, açılımı “en büyük alt sınır” olan teriminin “ebas” ve açılımı “en küçük üst sınır” olan teriminin “eküs” olarak kısaltmanın Reel sayıların bir alt kümesinin, varsa, alt sınırları kümesini en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmak için gerekli işlem basamaklarını içerip içermediğini kısaca işe yarayıp yaramadığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu nedenle bu çalışma, araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, dokümanlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma modeli (Subaşı ve Okumuş, 2017) olan durum çalışması modeli ile yapılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma, amaca yönelik örnekleme yöntemi belirlenen, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir Üniversitenin İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programına kayıtlı 2020-2021 öğretim yılı bahar döneminde uzaktan eğitim yolu ile 46 ve 2021-2022 güz döneminde sırası ile, yüz yüze eğitim ile grup1 den 23 ve grup2 den 29 olmak üzere toplamda 98 birinci sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Bu öğrenciler ilgili programın ilk yarıyılında yer alan “Analiz 1” ve “Matematiğin Temelleri 1” derslerini alan öğrencilerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmacının problemi belirleme sürecinde, yıllar içinde konu ile ilgili sorduğu sorulardan oluşturan ve pilot çalışma ile son haline alan ve etik kurul onayının (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 31/03/2021 tarih ve 04 sayılı oturumunda alınan 04-30 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.) alındığı, “ebas-eküs” kısaltmalarının kavramsal yapısını sorgulayan sorular ile reel sayıların sonlu, sonsuz, sınırlı ve sınırsız alt kümelerinin “ebas” ve “eküs” değerlerinin bulunmasını isteyen “ebas-eküs bilgi formu” kullanılmıştır. Kullanılan formda sorulan soruların tamamı makale içerisinde alt problemler içinde verildiğinden tekrara düşmemek için burada verilmemiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uzaktan eğitim yolu ile veriler 2020-2021 bahar döneminde bilgisayar ortamında her öğrencinin yanıtlarını resimleyip, pdf formatında uzaktan eğitimin sisteminin kendisine ait sayfasına eklediği belgelerle alınmış ve UE-1’den UE-46’ya kadar kodlanmıştır. Yüz yüze eğitim yolu ile veriler, 2021-2022 güz dönemi sonuncu haftasında, katılımcıların yanıtlarını içeren formlar elden alınıp, grup1 verileri YG1-1’den YG1-23’e ve grup2 verileri YG2-1’den YG2-29’e kadar kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Veriler, her bir alt problem için oluşturulan tema ve alt temalara tablolar aracılığı ile işlenmiş ve betimsel analiz (Yıldırım ve Şimşek, 2008) yolu ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, her bir katılımcının yanıtları tek tek incelenmiş, her bir alt problem için veri alınış şekli ve temalara göre tablolar ile gösterilip ayrıntılı değerlendirme yapılmıştır.

Katılımcılar “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını bilmekte midirler? Alt problemine ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Araştırmanın bu ilk alt problemi için katılımcılara eküs-ebas bilgi formunda “ebas ve eküs kısaltmalarının açılımlarını yazınız” sorusu sorulmuş ve verilen yanıtların tema ve veri alınış şekline göre dağılımları tablo1 de verilmiştir.

Tablo 1: “Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını yazma ile ilgili verilerin tema ve veri alma şekillerine göre dağılımları

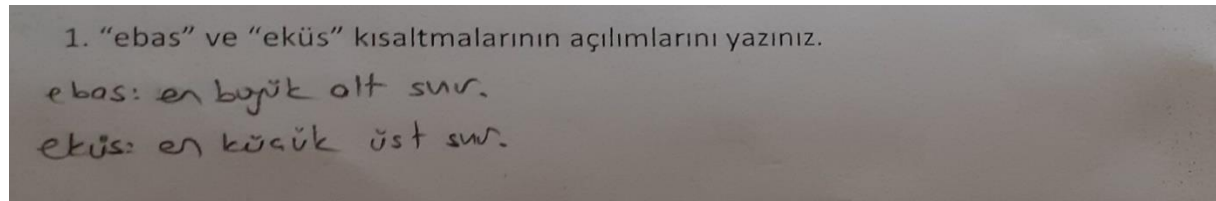
“Ebas” kısaltmasının açılımı verileri				Veri alınış şekli							
				Uzaktan		Yüz-yüze				Toplam	
						grup1		grup2			
Tema	Alt Tema	f	%	f	%	f	%	f	%		
Doğru		42	92	17	74	26	90	85	87		
Yanlış	Ebas açılımı yanlış	2	4	2	9	0	0	4	4		
	Ebas açılımı yok, tanımlama var	0	0	4	17	3	10	7	7		
Boş		2	4	0	0	0	0	2	2		
	Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100		
“Eküs” kısaltması açılımı verileri											
Tema	Alt Tema	f	%	f	%	f	%	f	%		
Doğru		42	92	17	74	24	83	83	85		
Yanlış	Eküs açılımı yanlış	2	4	2	9	2	7	6	6		
	Eküs açılımı yok, tanımlama var	0	0	4	17	3	10	7	7		
Boş		2	4	0	0	0	0	2	2		
	Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100		

Tablo1’den görüleceği üzere, uzaktan eğitim katılımcılarının %92’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %74’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %90’ı olmak üzere tüm katılımcıların %87’si “ebas” kısaltmasının açılımını doğru bir şekilde yapmışlardır. Katılımcıların %2’si yanıt vermez iken, %4’ü “ebas” açılımı yanlış yapma ve %7’si “ebas” açılımı yerine tanım yapma olmak üzere toplam %11’inin yanıtları yanlış teması altındadır.

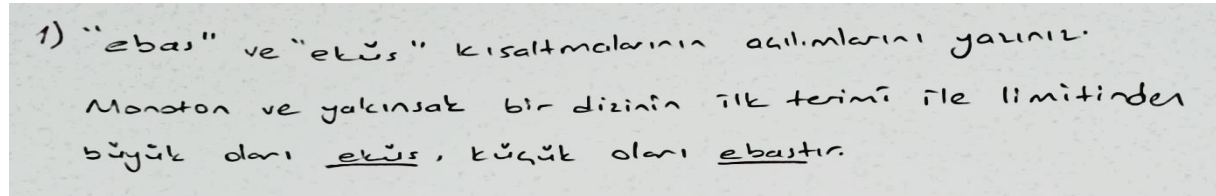
Tablo1 den görüleceği üzere, uzaktan eğitim katılımcılarının %92’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %74’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %83’ü olmak üzere tüm katılımcıların %85’i “eküs” kısaltmasının açılımını doğru bir şekilde yapmışlardır. Katılımcıların %2’si yanıt vermez iken, %13’ünün yanıtları yanlış teması altındadır. Yanlış teması altında “eküs açılımını yanlış yapma (%6)” ve “eküs açılımı yerine tanım yapma (%7)” alt temaları yer almaktadır.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını doğru bir şekilde yapan YG1-5 kodlu katılımcı ile açılımları yanlış bir şekilde yapan UE-26 kodlu katılımcı yanıtları aşağıda verilmiştir.

YG1-5 kodlu katılımcının yanıtı

UE-26 kodlu katılımcının yanıtı

UE-26 kodlu katılımcı yanıtında, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımı yapmak yerine, “ebas” ve “eküs” kavramlarının dizilerde, üstelik içerisinde eksik bilgiler içeren, bir uygulamasını örnek vermiştir.

Katılımcıların “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Alt problemine ilişkin bulgular sırasıyla tablo2 ve tablo3’te verilmiştir.

Araştırmanın bu alt problemi için katılımcılara eküs-ebas bilgi formunda “Bu kısaltmaların açılımlarında içeriğini bilmediğiniz terimler var mı? Varsa bu terimleri yazınız.” sorusu sorulmuş ve verilen yanıtların tema ve veri alınış şekline göre dağılımları sırasıyla tablo2 ve tablo3’te verilmiştir.

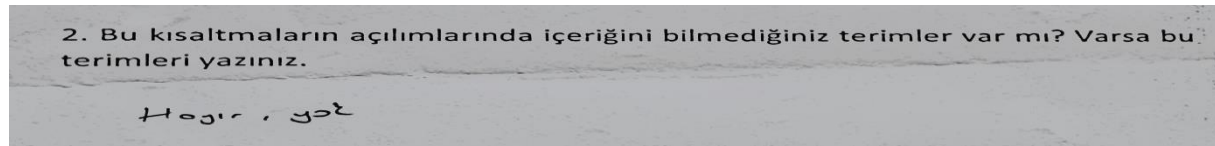
Tablo 2: “Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriğini bilmediğiniz terimler var mı? Sorusuna verilen yanıtların tema ve veri alma şekillerine göre dağılımları

Tema	Veri alınış şekli							
	Uzaktan		Yüz yüze					
			grup1		grup2		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Var	3	6	2	9	3	10	8	8
Yok	38	83	21	91	26	90	85	87
Diğer	5	11	0	0	0	0	5	5
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100

Tablo2’de görüleceği üzere, uzaktan eğitim katılımcılarının %83’ü, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %91’i ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %90’ı olmak üzere tüm katılımcıların %87’si “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %8’i “ebas” ve “eküs” kısaltmasının açılımlarında bilmedikleri terimin var olduğunu ifade ederken, %5’inin yanıtları diğer teması altında yer almıştır.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriğini bilmediğiniz terimler var mı? Varsa bu terimleri yazınız.” sorusuna verilen yanıtlardan “yok” teması altında yer alan YG2-6 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

YG2-6 kodlu katılımcının yanıtı

Tablo3: “Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriği bilinmeyen terimlerin (tablo2 de “var” ve “diğer” temaları altında yer alan) veri alınış şekillerine göre dağılımları

Bilinmeyen terimler	Veri alınış şekli				
	Uzaktan		Yüz yüze		Toplam
			grup1	grup2	
	f		f	f	%
Alt sınır, üst sınır	3		2	1	6 46
Yakınsak dizi	2		0	0	2 15
Supremum-infimum	2		0	0	2 15
Monoton ve yakınsak	1		0	0	1 8
Sınır, sınırlılık	0		0	1	1 8
Üstten sınırlı kümeler, alttan sınırlı kümeler	0		0	1	1 8
Toplam	8		2	3	13 100

Tablo3’te görüleceği üzere, katılımcıların tablo2’de “var” ve “diğer” temaları altında yer alan yanıtlarında “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriği bilinmeyen terimler; %46 ile “alt sınır, üst sınır”; %15’er ile “yakınsak dizi” ve “supremum-infimum”; %8’er ile de “monoton ve yakınsak”, “sınır, sınırlılık” ve “üstten sınırlı kümeler, alttan sınırlı kümeler” terimleridir.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriği bilinmeyen terimler için verilen yanıtlardan UE-25, YG1-1 kodlu katılımcıların yanıtları aşağıda verilmiştir.

UE-25 kodlu katılımcının yanıtı

2 - Supremum ve infimum

UE-25 kodlu katılımcı yanıtında, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriğini bilmediği terimler için, “ebas” ve “eküs” terimlerinin İngilizce karşılığını yazmıştır.

YG1-1 kodlu katılımcının yanıtı

2. Bu kısaltmaların açılımlarında içeriğini bilmediğiniz terimler var mı? Varsa bu terimleri yazınız.
Sınır, sınırlılık

YG1-1 kodlu katılımcı yanıtında, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında içeriğini bilmediği terimler için, “sınır” ve “sınırlılık” terimlerini yazmıştır.

Katılımcılar Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada hangi yanlış ya da hataları yapmaktadırlar? Alt problemine ilişkin bulgular sırasıyla tablo4, tablo5'te verilmiştir.

Araştırmanın bu alt problemi için katılımcılara eküs-ebas bilgi formunda “Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yaptığınız iş ve işlemleri nedenleri ile yazınız.” sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlar, “ebas” değeri için birinci adımda “verilen kümenin alt sınırları kümesini bulma” ve ikinci adımda “bulunan alt sınırları kümesinin en büyük ögesini belirleme” ve “eküs” değeri için birinci adımda “verilen kümenin üst sınırları kümesini bulma” ve ikinci adımda “bulunan üst sınırları kümesinin en küçük ögesini belirleme” iş ve işlemlerini içerme açısından tablo4'te incelenmiştir. Tablo5'te ise tablo4'te yer alan “boş” teması dışındaki temalarda yer alan yanıtlardaki hata ve yanlışlıklar verilmiştir. Bir yanıtta birden fazla hata ve yanlış olabileceğinden “boş” teması dışındaki verilerin frekans değerleri ile tablo5'te yer alan frekans değerleri farklılıklar gösterebilir.

Tablo4: Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemler ile ilgili verilerin veri alınış şekillerine göre dağılımları

Veri alınış şekli	İş ve işlemler	Tema											
		Var		Yok		Kısmen		Diğer		Boş		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Uzaktan	“ebas” bulma	8	17	10	22	8	17	17	37	3	7	46	100
		6	13	30	65	6	13	1	2	3	7	46	100
	“eküs” bulma	9	20	10	22	8	17	17	37	2	4	46	100
		7	15	29	64	7	15	1	2	2	4	46	100
Yüz yüze grup1	“ebas” bulma	2	9	9	39	7	31	1	4	4	17	23	100
		0	0	14	61	0	0	5	22	4	17	23	100
	“eküs” bulma	2	9	9	39	7	31	1	4	4	17	23	100

Yüz yüze grup2	“ebas” bulma	Üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulma	0	0	14	61	0	0	5	22	4	17	23	100
		Alt sınırları kümesini bulma	10	34,5	10	34,5	9	31	0	0	0	0	29	100
	“eküs” bulma	Alt sınırları kümesinin en büyük ögesini bulma	5	17	18	62	2	7	4	14	0	0	29	100
		Üst sınırları kümesini bulma	10	34,5	10	34,5	9	31	0	0	0	0	29	100
		Üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulma	4	14	19	65	2	7	4	14	0	0	29	100

Tablo4’te görüleceği üzere, “ebas” değerini bulma işlemlerinde, uzaktan eğitim katılımcılarının %17’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %9’u ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %34,5’i “alt sınırları kümesini bulma” işlemini yapılması gereken bir işlem olarak belirtmişlerdir. Yine, uzaktan eğitim katılımcılarının %22’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %39’u ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %34,5’i “alt sınırları kümesini bulma” işlemi yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmemiştir. Geriye kalan, uzaktan eğitim katılımcılarının %61’nin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %58’nin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %31’in yanıtlarında yer alan ifadeler, “alt sınırları kümesini bulma” işlemi için, “Kısmen”, “Diğer” ve “Boş” temaları altında yer almıştır.

Tablo4’te belirtildiği üzere, “ebas” değerini bulma işlemlerinden “alt sınırları kümesinin en büyük ögesini bulma” işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %13’nün, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %0’nın ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %17’nin yanıtlarında yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmiştir. Yine, uzaktan eğitim katılımcılarının %65’nin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %61’nin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %62’sinin yanıtlarında “alt sınırları kümesinin en büyük ögesini bulma” işlemi yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmemiştir. Geriye kalan, uzaktan eğitim katılımcılarının %21’nin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %39’nun ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %31’nin yanıtlarında yer alan ifadeler, “alt sınırları kümesinin en büyük ögesini bulma” işlemi için, “Kısmen”, “Diğer” ve “Boş” temaları altında yer almıştır.

Tablo4’te görüleceği üzere, “eküs” değerini bulma işlemlerinde, uzaktan eğitim katılımcılarının %20’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %9’u ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %34,5’i “üst sınırları kümesini bulma” işlemini yapılması gereken bir işlem olarak belirtmişlerdir. Yine, uzaktan eğitim katılımcılarının %22’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %39’u ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %34,5’i “üst sınırları kümesini bulma” işlemi yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmemiştir. Geriye kalan, uzaktan eğitim katılımcılarının %58’inin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %52’sinin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %31’nin yanıtlarında yer alan ifadeler, “üst sınırları kümesini bulma” işlemi için, “Kısmen”, “Diğer” ve “Boş” temaları altında yer almıştır.

Tablo4’te belirtildiği üzere, “eküs” değerini bulma işlemlerinden “üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulma” işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %15’inin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %0’ının ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %14’ünün yanıtlarında yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmiştir. Yine, uzaktan eğitim katılımcılarının %64’ünün, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %61’nin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %65’inin yanıtlarında “üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulma” işlemi yapılması gereken bir işlem olarak belirtilmemiştir. Geriye kalan, uzaktan eğitim katılımcılarının %21’nin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %39’nun ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %31’nin yanıtlarında yer alan ifadeler, “üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulma” işlemi için, “Kısmen”, “Diğer” ve “Boş” temaları altında yer almıştır.

Tablo4’te “boş” teması dışındaki temalarda yer alan yanıtlardaki hata ve yanlışlıklar veri alınıp şekli, tema ve alt temalara göre aşağıda tablo5’te verilmiştir.

Tablo5: Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapılan iş ve işlemlerdeki hata ve yanlışlıklar için tablo4’te “boş” teması dışındaki temalarda yer alan yanıtların veri alınış şekli, tema ve alt temalara göre dağılımları

Uzaktan eğitim yolu ile alınan veriler		
Tema	Alt tema	f
Kısmen doğru	Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yok.	10
	İş ve işlem yazmadan “Kümenin bir üst sınırı kümenin diğer bütün üst sınırlarından önde geliyorsa buna kümenin eküsü denir. Eğer kümenin bir alt sınırı kümenin diğer bütün alt sınırlarını ilk izleyense buna kümenin ebası denir.” tanımlarını kullanma.	1
	Sınırlı bir dizinin ilk terimini ebas, limitini eküs alma.	4
	Kümeye en küçük olanı ebas en büyük olanı eküs yazma.	3
	“Monoton artan ve üstten sınırlı dizinin ebas ı ilk terimine, eküs ü limitine eşittir. Monoton azalan ve alttan sınırlı dizinin ebası limitine, eküsü ilk terimine eşittir.”	2
Yanlış	İfadesini kullanma.	
	“Her $n \in \mathbb{N}^+$ için $m \leq a_n$ olacak şekilde bir m reel sayısı varsa (a_n) dizisinin ebası, her $n \in \mathbb{N}^+$ için $a_n \leq m$ olacak şekilde bir m reel sayısı varsa (a_n) dizisinin eküsü bulunur.” İfadesini kullanma.	1
	Seçilen sayıya en yakın olan sayıyı ebas ve eküs alma.	1
İlgisiz	İş ve işlem belirtmeyen yanıt	15
Toplam		37
Yüz yüze eğitim yolu ile alınan grup1 verileri		
Kısmen doğru	Kümenin alt sınırını ve üst sınırını bulma, alt sınırı ebas, üst sınırı eküs alma.	3
	Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yok.	8
Yanlış	Kümeye en küçük olanı ebas en büyük olanı eküs yazma.	2
	Sınırlı bir dizinin ilk terimini ebas, limitini eküs alma.	1
İlgisiz	İş ve işlem belirtmeyen yanıt	5
Toplam		19
Yüz yüze eğitim yolu ile alınan grup2 verileri		
Kısmen doğru	Kümenin alt sınırını ve üst sınırını bulma, alt sınırı ebas, üst sınırı eküs alma.	3
	Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yok.	8
	Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yanlış	1
Yanlış	Aralık yoksa ebas-eküs değeri yok	7
	Kümeye en küçük olanı ebas en büyük olanı eküs yazma.	1
İlgisiz	İş ve işlem belirtmeyen yanıt	4
Toplam		24

Tablo5’te görüleceği üzere, uzaktan eğitim katılımcılarının yanıtlarının 11’i “kısmen doğru” teması altında, 11’i “yanlış” teması altında ve 15’i ise “ilgisiz” teması altında yer almıştır. Yine tablo5’te belirtildiği üzere yüze eğitim grup1 katılımcılarının yanıtlarının 11’i “kısmen doğru” teması altında, 3’ü “yanlış” teması altında ve 14’ü ise “ilgisiz” teması altında yer alırken, yüze eğitim grup2 katılımcılarının yanıtlarının 12’si “kısmen doğru” teması altında, 8’i “yanlış” teması altında ve 4’ü ise “ilgisiz” teması

altında yer almıştır. Yanlış temasında en çok yanlış “aralık yoksa ebas-eküs değeri yok” ifadesi yer almaktadır.

Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemler içeren yanıtlardan YG2-3, YG1-5 ve UE-37 kodlu katılımcıların yanıtları aşağıda verilmiştir.

YG2-3 kodlu katılımcının yanıtı

3. Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” ünü bulmak için yaptığınız iş ve işlemleri nedenleri ile yazınız.
 → İlk başta bütün elemanları içine alan kümeyi belirleriz. Alt ve üst sınırlarını belli etmiş oluruz.
 → Daha sonra üst sınırları kümesinin en küçük ögesini (eküs) ve alt sınırları kümesinin en büyük ögesini (ebas) belirleriz.

YG2-3 kodlu katılımcı yanıtında, Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemlerden “verilen kümenin varsa alt ve üst sınırları kümesini belirleme” adımı eksik ifade etmiştir.

YG1-5 kodlu katılımcının yanıtı

3. Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” ünü bulmak için yaptığınız iş ve işlemleri nedenleri ile yazınız.
 kümede en büyük ifadeye eküs, en küçük ifadeye ebas denir.

YG1-5 kodlu katılımcı yanıtında, konu ile ilgili bir kavram yanlışlığı belirtisi olan “kümede en büyük ifadeye eküs, en küçük ifadeye ebas denir” ifadesini kullanmıştır.

UE-37 kodlu katılımcının yanıtı

3) Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” ünü bulmak için yaptığınız iş ve işlemleri nedenleri ile yazınız.
 Monoton artan ve üstten sınırlı her dizi yakınsaktır.
 Dizinin ebas, ilk terimine, eküs ü limitine eşittir.
 Monoton azalan ve alttan sınırlı her dizi yakınsaktır.
 Dizinin ebas, limitine, eküs ü ilk terimine eşittir.

UE-37 kodlu katılımcının yanıtında geçen ifadeler, Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemleri belirten ifadeler olmayıp, daha çok “ebas” ve “eküs” kavramlarının dizilerin yakınsak ya da ıraksaklığını belirlemede kullanımı ile ilgili ifadelerdir.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmaları Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada işe yaramakta mıdır? Alt problemine ilişkin bulgular “i) katılımcı söylemleri” ve “ii) katılımcıların ebas ve eküs açıklamalarının içeriğinde geçen iş ve işlemleri işe koşup koşmadıklarını belirleme” olarak iki aşamada ele alınmıştır.

i) Katılımcı söylemleri ile ilgili bulgular için katılımcılara “Bu kısaltmalar yaptığınız iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işinize yaramakta mıdır?” sorusu sorulmuş ve verilen yanıtların veri alınıp şekli, tema ve alt temalara göre dağılımları aşağıda tablo6 da verilmiştir.

Tablo6: “Ebas” ve “eküs” kısaltmaları iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işe yaramakta mıdır? Sorusuna verilen yanıtların veri alınış şekli, tema ve alt temalara göre dağılımları

Tema	Alt Tema	Veri alınış şekli							
		Uzaktan		Yüz yüze				Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	Evet/Evet yaramaktadır	20	44	12	52	14	48	46	47
	İşlemlerin sırası	9	20	0	0	2	7	11	12
	Sınır bulma	5	11	0	0	4	14	9	9
	İşlemlerde kolaylık	2	4	1	4	5	17	8	8
	Sonuca ulaşma	2	4	4	18	0	0	6	6
Toplam		38	83	17	74	25	86	80	82
Hayır	Şu an işimize yaramıyor.	1	2	2	9	3	10	6	6
	Gerçek hayatta işimize yaradığı söylenemez.	0	0	1	4	1	4	2	2
	Yok	2	4	0	0	0	0	2	2
Toplam		3	6	3	13	4	14	10	10
Boş		5	11	3	13	0	0	8	8
Genel Toplam		46	100	23	100	29	100	98	100

Tablo6’da görüleceği üzere, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işe yarayıp yaramadığı ile ilgili uzaktan eğitim katılımcılarının %83’ünün, yüze eğitim grup1 katılımcılarının %74’ünün ve yüze eğitim grup2 katılımcılarının %86’sının yanıtları olmak üzere tüm katılımcıların %82’sinin yanıtları “evet” teması altında yer almıştır. Tüm katılımcıların %10’unun yanıtları “hayır” teması altında yer alırken %8’i de yanıt vermemiştir. “evet” teması altında en çok “evet/evet yaramaktadır” ifadeleri yer alırken en az “sonuca ulaşma” ifadesi yer almaktadır. “hayır” teması altında en çok “şu an işimize yaramıyor.” ifadesi yer almaktadır.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmalarının iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işe yarayıp yaramadığı ile ilgili verilen yanıtlardan UE-1, YG1-5 kodlu katılımcıların yanıtları aşağıda verilmiştir.

UE-1 kodlu katılımcı yanıtı

Cözüm 4 ⇒ Evet kesinlikle çünkü dizisinin eküsü bu harplerden hemen anlaşılıyor. (ü-üst sınır ve a-alt sınır) (k-küçük " b-büyük)

UE-1 kodlu katılımcı yanıtında, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarında geçen harflerin yapacağı iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işe yaradığını ifade etmiştir.

YG1-5 kodlu katılımcı yanıtı

4. Bu kısaltmalar yaptığınız iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte işinize yaramakta mıdır?
Şimdilik bir yanıtı geçemedim.

YG1-5 kodlu katılımcı yanıtında, “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının iş ve işlemlerin sırasını belirtmekte “şimdilik bir yararını görmediğini” ifade etmiştir

ii) Katılımcıların ebas ve eküs açılımlarının içeriğinde geçen iş ve işlemleri işe koşup koşmadıklarını belirleyecek araştırmanın bu alt problemi için katılımcılara reel sayıların 6(altı) alt kümesinin ebas ve eküs değerlerinin bulunması istenmiştir. Verilen yanıtların tema, veri alınış şekli, ebas, eküs olarak temalara göre dağılımları aşağıda sırasıyla tablo7, tablo8, tablo9, tablo10, tablo11 ve tablo12 de verilmiştir.

Tablo7: $A = \{-\sqrt{2}, 0, 1, \sqrt{2}\}$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme									Ebas bulma								
	Veri alınış şekli									Veri alınış şekli								
	Uzaktan		Yüz yüze				Toplam			Uzaktan		Yüz yüze				Toplam		
			grup1		grup2							grup1		grup2				
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Doğru	2	4	0	0	0	0	2	2	40	87	12	52	12	41	64	65		
Yanlış	1	2	0	0	1	3,5	2	2	4	9	10	44	17	59	31	32		
Yok	0	0	0	0	1	3,5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0		
Boş	43	94	23	100	27	93	93	95	2	4	1	4	0	0	3	3		
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100		
	Üst sınırları kümesini bulma									Eküs bulma								
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Doğru	2	4	0	0	0	0	2	2	40	87	12	52	12	41	64	65		
Yanlış	1	2	0	0	1	3,5	2	2	4	9	10	44	17	59	31	32		
Yok	0	0	0	0	1	3,5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0		
Boş	43	94	23	100	27	93	93	95	2	4	1	4	0	0	3	3		
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100		

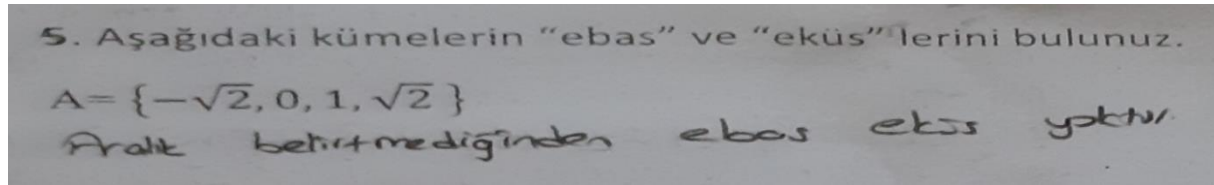
A kümesi sonlu (4 ögeli) yani sınırlı bir küme olup alt ve üst sınırları kümeleri vardır. Alt sınırları bu kümesi $(-\infty, -\sqrt{2}]$ aralığı olup bu kümenin en büyük ögesi yani ebas değeri var ve $-\sqrt{2}$ dir. Benzer şekilde A kümesinin üst sınırları $[\sqrt{2}, \infty)$ kümesi aralığı olup bu kümenin en küçük ögesi yani eküs değeri var ve $\sqrt{2}$ dir. Bulunan ebas ve eküs değerleri A kümesinin en küçük ve en büyük ögelerine eşittir.

Tablo7’de görüleceği üzere, A kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi sadece uzaktan eğitim katılımcılarının %4’ü tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %95’inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. Buna karşın A kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %87’sinin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %52’sinin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %41’inin olmak üzere tüm katılımcıların %65’inin yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %32’inin yanıtlarında yanlış sonuç olup, %3’ünde de yanıt yoktur.

Yine Tablo7’de görüleceği üzere, A kümesinin “eküs” değeri için elde edilen bulguların birebir aynısı A kümesinin “eküs” değeri içinde geçerlidir.

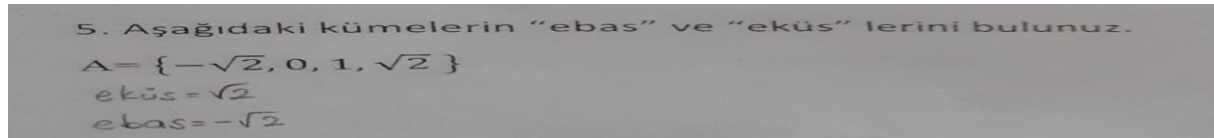
A kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

YG2-13 Kodlu katılımcı yanıtı

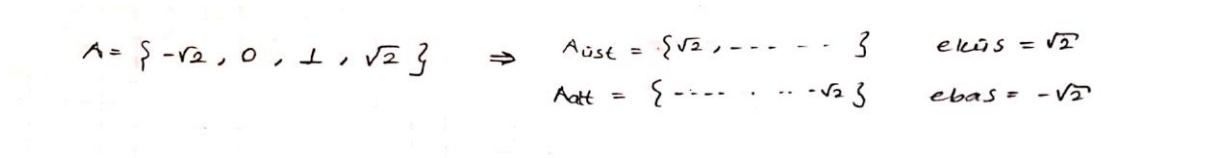
YG2-13 Kodlu katılımcının yanıtında bir kavram yanılgısı belirtisi olan “A kümesinin aralık belirtmediği için ebas ve eküs yoktur” ifadesi yer almaktadır.

YG1-16 kodlu katılımcı yanıtı

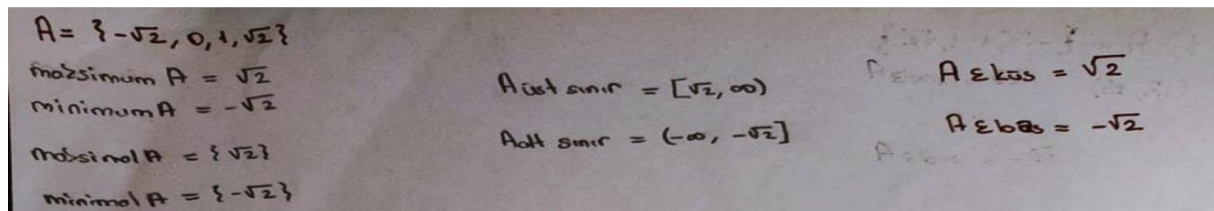
YG1-16 kodlu katılımcının yanıtı, Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemleri içermemekte, fakat, A kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerin için yanıtta geçen değerlerin doğru olduğu görülmektedir.

UE-16 kodlu katılımcı yanıtı

UE -16 kodlu katılımcı yanıtında A kümesinin üst ve alt sınırları kümelerini aralık olarak değil de tek öğeler yazarak belirtmeye çalışmıştır. Fakat, bu kümeler A kümesinin alt ve üst sınırları kümelerine eşit değildirler.

UE-5 kodlu katılımcı yanıtı

UE-5 kodlu katılımcı, A kümesinin üst ve alt sınırları kümelerini doğru olarak ifade etmiştir. A kümesinin üst sınırları kümesinin en küçük ve alt sınırları kümesinin en büyük öğelerini doğru olarak bulmuştur.

UE-42 kodlu katılımcı yanıtı

UE-42 kodlu katılımcının yanıtı ne A kümesinin üst ve alt sınırları kümelerini içermekte ne de A kümesinin “ebas” ve “eküs” değerleri için yazılan değerler doğru değerlerdir.

Tablo8: $B = [-\sqrt{2}, \sqrt{2}]$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme								Ebas bulma							
	Veri alınış şekli								Veri alınış şekli							
	Uzaktan				Yüz yüze				Uzaktan				Yüz yüze			
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	6	26	11	38	20	20	43	94	20	87	29	100	92	94
Yanlış	1	2	0	0	2	7	3	3	2	4	2	9	0	0	4	4
Boş	42	91	17	74	16	55	75	77	1	2	1	4	0	0	2	2
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100
Tema	Üst sınırları kümesini bulma								Eküs bulma							
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	6	26	11	38	20	20	43	94	20	87	29	100	92	94
Yanlış	1	2	0	0	2	7	3	3	2	4	2	9	0	0	4	4
Boş	42	91	17	74	16	55	75	77	1	2	1	4	0	0	2	2
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100

B kümesi sonsuz sayılamaz, kapalı aralık ile gösterilmiş sınırlı bir kümedir ve alt ve üst sınırları kümeleri ile ebas ve eküs değerleri var ve bunlar A kümesi için bulunanlar ile aynıdır. Ayrıca B kümesinin ebas ve eküs değerleri B kümesinin en küçük ve en büyük öğelerine eşittir.

Tablo8’de görüleceği üzere, B kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %26’sı ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %38’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %77’inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. Buna karşın B kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %94’ünün, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %87’sinin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %100’ünün olmak üzere tüm katılımcıların %94’ünün yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %4’ünün yanıtlarında yanlış sonuç olup, %2’sinde de yanıt yoktur.

Yine Tablo8’de görüleceği üzere, B kümesinin “ebas” değeri için elde edilen bulguların birebir aynısı B kümesinin “eküs” değeri içinde geçerlidir.

B kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

YG1-10 kodlu katılımcı yanıtı

YG1-10 kodlu katılımcının yanıtı, Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için yapması gereken iş ve işlemleri içermemekte, fakat, B kümesinin “ebas” ve “eküs” değerleri için yanıtta geçen değerlerin doğru değerlerdir.

YG2-2 kodlu katılımcı yanıtı

$$B = [-\sqrt{2}, \sqrt{2}] \Rightarrow \{x \in \mathbb{R} \mid -\sqrt{2} \leq x \leq \sqrt{2}\} \text{ olup bu kümenin}$$

üst sınırları kümesi $\{x \in \mathbb{R} \mid \sqrt{2} \leq x\} = [\sqrt{2}, +\infty)$ olup

alt sınırları kümesi $\{x \in \mathbb{R} \mid x \leq -\sqrt{2}\} = (-\infty, -\sqrt{2}]$ olup

üst sınırları kümesinin en küçük ögesi $\sqrt{2}$ olup $eküs = \sqrt{2}$

alt sınırları kümesinin en büyük ögesi $-\sqrt{2}$ olup $ebas = -\sqrt{2}$

YG2-2 kodlu katılımcı tamamen doğru adımlarla doğru sonuca ulaşmıştır.

UE-4 kodlu katılımcı yanıtı

$$B = [-\sqrt{2}, \sqrt{2}] \quad eküs(B) : 1$$

$$[-\sqrt{2}, 1, \dots, 1, \sqrt{2}] \quad ebas(B) : -1$$

UE-4 kodlu katılımcının yanıtı, Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada ön koşul olan Reel sayı kümelerini yazma ve öğelerini sıralama konularında bilgi eksiklikleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: $C = (-\sqrt{2}, \sqrt{2})$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme								Ebas bulma							
	Veri alınış şekli								Veri alınış şekli							
	Uzaktan				Yüz yüze				Uzaktan				Yüz yüze			
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	3	13	11	38	17	17	16	35	16	70	27	93	59	60
Yanlış	1	2	3	13	3	10	7	7	12	26	5	22	1	3,5	18	18
Yok	0	0	0	0	0	0	0	0	17	37	0	0	0	0	17	17
Boş	42	91	17	74	15	52	74	76	1	2	2	8	1	3,5	4	5
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100
Tema	Üst sınırları kümesini bulma								Eküs bulma							
	Uzaktan				Yüz yüze				Uzaktan				Yüz yüze			
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	3	13	11	38	17	17	16	35	16	70	27	93	59	60
Yanlış	1	2	3	13	3	10	7	7	12	26	5	22	1	3,5	18	18
Yok	0	0	0	0	0	0	0	0	17	37	0	0	0	0	17	17
Boş	42	91	17	74	15	52	74	76	1	2	2	8	1	3,5	4	5
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100

C kümesi sonsuz sayılamaz, açık aralık ile gösterilmiş sınırlı bir kümedir ve alt ve üst sınırları kümeleri ile ebas ve eküs değerleri var ve bunlar A, B kümeleri için bulunanlar ile aynıdırlar. C kümesinin en küçük ve en büyük öğeleri yoktur.

Tablo9’da görüleceği üzere, C kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %13’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %38’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %76’sının yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. C kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %35’inin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %70’inin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %93’ünün olmak üzere tüm katılımcıların %60’ının yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %18’inin yanıtlarında yanlış sonuç olup, %5’inde

de yanıt yoktur. C kümesinin “ebas” değeri için “yoktur” teması altında sadece uzaktan eğitim katılımcılarının %37’sinin yanıtları yer almaktadır.

Yine Tablo9’da görüleceği üzere, C kümesinin “ebas” değeri için elde edilen bulguların birebir aynısı C kümesinin “eküs” değeri içinde geçerlidir.

C kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

UE-21 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$C = (-\sqrt{2}, \sqrt{2})$$

$$ebas C = \text{yok}$$

$$ekus C = \text{yok}$$

UE-21 kodlu katılımcı yanıtında C kümesinin ebas ve eküs değerlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu durum katılımcının Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada ön koşul olan “alt sınırları ve üst sınırları kümelerini belirleme” bilgisinde eksiklikler olduğunu göstermektedir.

UE-13 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$C = (-\sqrt{2}, \sqrt{2})$$

$$ebas C = -1$$

$$ekus C = +1$$

UE-13 kodlu katılımcı yanıtında C kümesinin ebas ve eküs değerlerini yanlış bulmuştur. Bu durum katılımcının Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada ön koşul olan “alt sınırları ve üst sınırları kümelerini belirleme” ve “bir kümenin en büyük ve en küçük öğelerini bulma” bilgilerinde eksiklikler olduğunu göstermektedir.

YG2-17 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$C = (-\sqrt{2}, \sqrt{2})$$

$$\leftarrow -\sqrt{2} \quad 0 \quad \sqrt{2} \rightarrow$$

$$\{ebas = -\sqrt{2}$$

$$\{ekus = \sqrt{2}$$

alttan ve üstten sınırlı

YG2-17 kodlu katılımcı yanıtında, C kümesini Reel sayı doğrusunda doğru bir şekilde taramış ve C kümesinin ebas ve eküs değerlerini doğru olarak bulmuştur. Fakat katılımcının yanıtı C kümesinin alttan ve üstten sınırlı olduğunu içermekle birlikte, alt ve üst sınırları kümelerini içermemektedir. Bu durum, katılımcının C kümesinin ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken adımları eksik uyguladığını göstermektedir.

YG2-6 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$C = (-\sqrt{2}, \sqrt{2})$$

$$(-\sqrt{2}, \sqrt{2}) = \{x \in \mathbb{R} \mid -\sqrt{2} < x < \sqrt{2}\}$$

$$\text{üst sınır} = \{x \in \mathbb{R} \mid \sqrt{2} \leq x\} = [\sqrt{2}, +\infty)$$

$$\text{alt sınır} = \{x \in \mathbb{R} \mid x \leq -\sqrt{2}\} = (-\infty, -\sqrt{2}]$$

$$ekus = \sqrt{2} \quad ebas = -\sqrt{2}$$

$$\leftarrow -\sqrt{2} \quad \sqrt{2} \rightarrow$$

ekus = $\sqrt{2}$ ebas = $-\sqrt{2}$

YG2-6 kodlu katılımcının yanıtı, katılımcının C kümesinin ebas ve eküs değerlerini doğru adımlar ile doğru bir şekilde bulduğunu göstermektedir.

Tablo 10: $D = (-\sqrt{2}, \sqrt{2}]$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme									Ebas bulma										
	Veri alınış şekli									Veri alınış şekli										
	Uzaktan		Yüz yüze				Toplam			Uzaktan		Yüz yüze				Toplam				
	grup1	grup2	grup1	grup2	grup1	grup2														
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%					
Doğru	3	7	4	17	13	45	20	20	15	33	13	57	27	93	55	56				
Yanlış	1	2	4	17	0	0	5	5	14	31	5	22	2	7	21	21,5				
Yok	0	0	0	0	0	0	0	0	15	33	3	13	0	0	18	18,5				
Boş	42	91	15	66	16	55	73	75	2	3	2	8	0	0	4	4				
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100				
Tema	Üst sınırları kümesini bulma									Eküs bulma										
	f		%		f		%		f		%		f		%		f		%	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Doğru	3	7	3	13	8	28	14	14	41	89	17	74	28	97	86	88				
Yanlış	1	2	5	22	5	17	11	11	1	2	2	9	1	3	4	4				
Yok	0	0	3	13	0	0	3	3	2	4,5	3	13	0	0	5	5				
Boş	42	91	12	52	16	55	70	72	2	4,5	1	4	0	0	3	3				
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100				

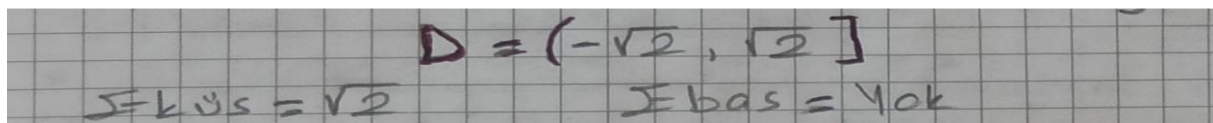
D kümesi sonsuz sayılamaz, yarı açık (ya da yarı kapalı) aralık ile gösterilmiş sınırlı bir kümedir ve alt ve üst sınırları kümeleri ile ebas ve eküs değerleri var ve bunlar A, B, C kümeleri için bulunanlar ile aynıdır. D kümesinin en küçük ögesi yok fakat en büyük ögesi var bu en büyük öge D kümesinin eküs değerine eşittir.

Tablo10’da görüleceği üzere, D kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %13’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %45’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %75’inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. D kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %33’ünün, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %57’sinin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %93’ünün olmak üzere tüm katılımcıların %56’sının yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %21,5’inin yanıtlarında yanlış sonuç olup, %4’ünde de yanıt yoktur. D kümesinin “ebas” değeri için “yoktur” teması altında, uzaktan eğitim katılımcılarının %33’ünün ve yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %13’ünün yanıtları yer almaktadır.

Yine Tablo10’da belirtildiği üzere, D kümesinin “eküs” değerini bulmak için yapılması gereken, üst sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %13’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %28’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %72’sinin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. D kümesinin “eküs” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %89’unun, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %74’ünün ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %97’sinin olmak üzere tüm katılımcıların %88’inin yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %4’ünün yanıtlarında yanlış sonuç olup, %3’ünde de yanıt yoktur. D kümesinin “eküs” değeri için “yoktur” teması altında, uzaktan eğitim katılımcılarının %4,5’inin ve yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %13’ünün yanıtları yer almaktadır.

D kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

UE-1 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

UE-1 kodlu katılımcının yanıtı ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken adımları içermemektedir. Katılımcı D kümesinin ebas değerini “yok” olarak yanlış fakat eküs değerini de $\sqrt{2}$

olarak doğru bir şekilde bulmuştur. Bu durum katılımcının ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken adımlar ve adımların içerikleri konusunda bilgi eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

UE-27 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

* $D: (-\sqrt{2}, \sqrt{2}]$
 $ebas(D) = -\sqrt{1,9}$, $Eküs(D) = \sqrt{2}$

UE-27 kodlu katılımcının yanıtı da ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken adımları içermemektedir. Katılımcı D kümesinin ebas değerini $-\sqrt{1,9}$ olarak yanlış fakat eküs değerini de $\sqrt{2}$ olarak doğru bir şekilde bulmuştur. Bu durum katılımcının ebas ve eküs bulmada uygulanması gereken adımlar ve adımların içerikleri (örneğin bir kümenin varsa en küçük ögesini bulma) konusunda bilgi eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

YG2-2 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$D = (-\sqrt{2}, \sqrt{2}] \Rightarrow \{x \in \mathbb{R} \mid -\sqrt{2} < x \leq \sqrt{2}\}$ olup bu kümenin
 üst sınırları kümesi $\{x \in \mathbb{R} \mid \sqrt{2} \leq x\} = [\sqrt{2}, \infty)$
 alt sınırları kümesi $\{x \in \mathbb{R} \mid x \leq -\sqrt{2}\} = (-\infty, -\sqrt{2}]$ olup
 üst sınırları kümesinin en küçük ögesi $\sqrt{2}$ olup eküs = $\sqrt{2}$
 alt sınırları kümesinin en büyük ögesi $-\sqrt{2}$ olup eküsü = $-\sqrt{2}$

YG2-2 kodlu katılımcının yanıtı, katılımcının D kümesinin ebas ve eküs değerlerini doğru adımlar ile doğru değerleri bulduğunu göstermektedir.

Tablo11: $E = [-\sqrt{2}, +\infty)$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme								Ebas bulma							
	Veri alınış şekli								Veri alınış şekli							
	Uzaktan				Yüz yüze				Uzaktan				Yüz yüze			
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	5	22	10	34	18	18	42	92	16	70	29	100	87	89
Yanlış	1	2	3	13	3	11	7	7	1	2	3	13	0	0	4	4
Yok	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	1	1
Boş	42	91	15	65	16	55	73	75	2	4	4	17	0	0	6	6
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100
Tema	Üst sınırları kümesini bulma								Eküs bulma							
	Veri alınış şekli								Veri alınış şekli							
	Uzaktan				Yüz yüze				Uzaktan				Yüz yüze			
	grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2		grup1		grup2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	2	4,5	2	8	19	66	23	23,5	43	94	15	65	26	90	84	86
Yanlış	1	2	5	22	4	14	10	10	1	2	3	13	3	10	7	7
Boş	43	93,5	16	70	6	20	65	66,5	2	4	5	22	0	0	7	7
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100

E kümesi sonsuz sayılamaz, alttan sınırlı ve üstten sınırsız olduğundan sınırsız bir kümedir. Bu nedenle alt sınırları kümesi ile ebas değeri var bunlar A, B, C, D kümeleri için bulunanlar ile aynıdır. E kümesinin üst sınırları kümesi yok yani boş kümedir ve bu yüzden eküs değeri de yoktur. E kümesinin en küçük ögesi var ve bu öge E kümesinin ebas değerine eşittir.

Tablo11'de görüleceği üzere, E kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7'si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %22'si ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %34'ü tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %75'inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. E kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %92'sinin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %70'inin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %100'ünün olmak üzere tüm katılımcıların %89'unun yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %4'ünün yanıtlarında yanlış sonuç olup, %6'sında da yanıt yoktur. E kümesinin “ebas” değeri için “yok” teması altında sadece bir uzaktan eğitim katılımcısının yanıtı yer almaktadır.

Yine Tablo11'de belirtildiği üzere, E kümesinin “eküs” değerini bulmak için yapılması gereken, üst sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %4,5'i, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %8'i ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %66'sı tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %66,5'inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. E kümesinin “eküs” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %94'ünün, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %65'inin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %90'ının olmak üzere tüm katılımcıların %86'sının yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %7'sinin yanıtlarında yanlış sonuç olup, %7'sinde de yanıt yoktur.

E kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

YG1-23 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$E = [-\sqrt{2}, +\infty)$$

ebas: $+\infty$
eküs: $-\sqrt{2}$

YG1-23 kodlu katılımcının yanıtı birden fazla yanlış içeren bir yanıttır. İlk yanlış ebas değeri olarak “ $+\infty$ ” alınmasıdır. Bu durum katılımcının sonsuz kavramı hakkındaki bilgi eksikliği olduğunu göstermektedir. İkinci yanlış ise eküs değerinin $-\sqrt{2}$ olarak alınmasıdır. Bu yanlışlar katılımcının sınır, alt ve üst sınır kavramlarında bilgi eksiklikleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca katılımcının yanıtı, ebas ve eküs değerlerini bulmak için yapılması gereken iş ve işlemleri içermemektedir.

YG2-10 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$E = [-\sqrt{2}, +\infty)$$

$$\{x \in \mathbb{R} \mid -\sqrt{2} \leq x\}$$

üst sınır kümesi: $\{x \in \mathbb{R} \mid x < \infty\}$
alt sınır kümesi: $\{x \in \mathbb{R} \mid x \leq -\sqrt{2}\}$

eküs $\rightarrow$ yok
ebas $\rightarrow -\sqrt{2}$

YG2-10 kodlu katılımcının yanıtı “ $+\infty$ ” un bir öge olarak alınması yanılıgına bir örnektir. Katılımcının ebas ve eküs değerlerini bulmada gerekli iş ve işlemleri doğru yapmasına karşın, “üst sınırları kümesi” olarak ifade ettiği yazılımın içeriği küme kavramı tanımına uymamakta olup bir küme değildir.

YG2-26 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$E = [-\sqrt{2}, +\infty) \Rightarrow \{x \in \mathbb{R} \mid -\sqrt{2} \leq x\}$$

üst sınırları kümesi: yok
alt sınırları kümesi: $\{x \in \mathbb{R} \mid x \leq -\sqrt{2}\} \Rightarrow (-\infty, -\sqrt{2}]$
Eküs = yok
Ebas = $-\sqrt{2}$

YG2-26 kodlu katılımcının yanıtı doğru teması altında yer almaktadır.

Tablo 11: $F = (-\infty, \sqrt{2})$ kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmak için verilen yanıtların veri alınış şekli ve temalara göre dağılımları

Tema	Alt sınırları kümesini belirleme								Ebas bulma									
	Veri alınış şekli								Veri alınış şekli									
	Uzaktan		Yüz yüze				Uzaktan		Yüz yüze				Uzaktan		Yüz yüze			
	grup1		grup2		Toplam		grup1		grup2		Toplam		grup1		grup2		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	3	7	5	22	16	55	24	24,5	43	93,5	15	65	23	79	81	83		
Yanlış	1	2	3	13	4	14	8	8	1	2	5	22	4	14	10	10		
Boş	42	91	15	65	9	31	66	67,5	2	4,5	3	13	2	7	7	7		
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100		
	Üst sınırları kümesini bulma								Eküs bulma									
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Doğru	2	4	1	4	9	31	12	12	16	35	13	57	27	93	56	57		
Yanlış	2	4	5	22	4	14	11	11	28	61	6	26	2	7	36	37		
Yok	0	0	0	0	1	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0		
Boş	42	92	17	74	15	52	74	76	2	4	4	17	0	0	6	6		
Toplam	46	100	23	100	29	100	98	100	46	100	23	100	29	100	98	100		

F kümesi sonsuz sayılamaz, üstten sınırlı ve alttan sınırsız olduğundan sınırsız bir kümedir. Bu nedenle üst sınırları kümesi ile eküs değeri var bunlar A, B, C, D kümeleri için bulunanlar ile aynıdır. F kümesinin alt sınırları kümesi yok yani boş kümedir ve bu yüzden ebas değeri de yoktur. F kümesinin en büyük ögesi yoktur.

Tablo12’de görüleceği üzere, F kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken, alt sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %7’si, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %22’si ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %55’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %67,5’inin yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. F kümesinin “ebas” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %93,5’inin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %65’inin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %79’unun olmak üzere tüm katılımcıların %83’ünün yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %10’unun yanıtlarında yanlış sonuç olup, %7’sinde de yanıt yoktur.

Tablo12’de belirtildiği üzere, F kümesinin “eküs” değerini bulmak için yapılması gereken, üst sınırlarını bulma işlemi, uzaktan eğitim katılımcılarının %4’ü, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %4’ü ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %31’i tarafından doğru bir şekilde yapılmıştır. Tüm katılımcıların %76’sının yanıtlarında alt sınırlarını bulma işlemi yer almamıştır. F kümesinin “eküs” değeri için “yok” teması altında sadece bir yüze eğitim grup2 katılımcısının yanıtı yer almaktadır. F kümesinin “eküs” değeri için, uzaktan eğitim katılımcılarının %35’inin, yüz yüze eğitim grup1 katılımcılarının %57’sinin ve yüz yüze eğitim grup2 katılımcılarının %93’ünün olmak üzere tüm katılımcıların %57’sinin yanıtlarında doğru sonuç vardır. Tüm katılımcıların %37’sinin yanıtlarında yanlış sonuç olup, %6’sında da yanıt yoktur.

F kümesi için verilen yanıtlardan örnekler aşağıda verilmiştir.

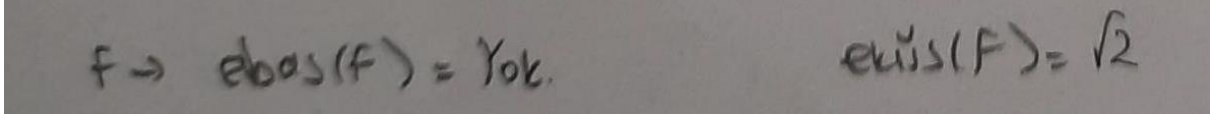
UE-3 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$F) = Ebas = yok$

$eküs = yok$

UE-3 kodlu katılımcının yanıtı ebas ve eküs değerlerini bulmada yapılması gereken iş ve işlemleri içermemektedir. Katılımcı F kümesinin ebas ve eküs değerleri için “yok” ifadesini kullanmıştır. Bu durum, katılımcının ebas ve eküs değerlerini bulmada gerekli olan “alt sınır, üst sınır, en büyük öge ve en küçük öge” kavramalarını yapılandıramadığı göstermektedir.

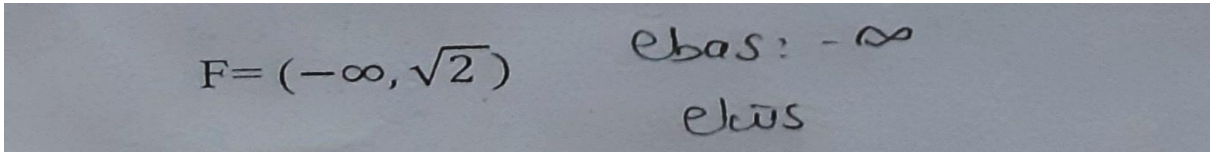
UE-12 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$f \rightarrow \text{ebas}(f) = \text{Yok.} \quad \text{eküs}(f) = \sqrt{2}$$

UE-12 kodlu katılımcının yanıtı da ebas ve eküs değerlerini bulmada yapılması gereken iş ve işlemleri içermemektedir. Katılımcı F kümesinin ebas değerini “yok” olarak yanlış fakat eküs değerini de $\sqrt{2}$ olarak doğru bir şekilde bulmuştur.

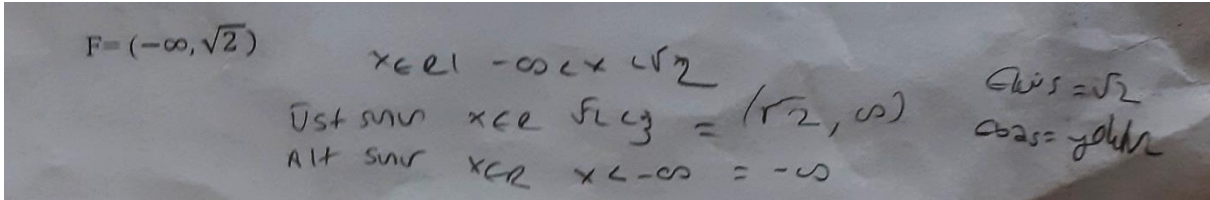
YG1-5 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$F = (-\infty, \sqrt{2}) \quad \text{ebas: } -\infty \quad \text{eküs}$$

YG1-5 kodlu katılımcının yanıtında da ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken yapılması gereken iş ve işlemler yoktur. Katılımcı F kümesinin ebas değeri olarak “ $+\infty$ ” almıştır. Bu durum katılımcının sonsuz (∞) kavramı hakkında bilgi eksikliği olduğunu göstermektedir. Katılımcının F kümesinin eküs değeri olarak bir sayı yazmaması kümenin kapalı küme olmadığından kaynaklanmış olabilir. Bu ise katılımcının “alt sınır, üst sınır, en büyük öge ve en küçük öge” kavramalarını yapılandıramadığı göstermektedir.

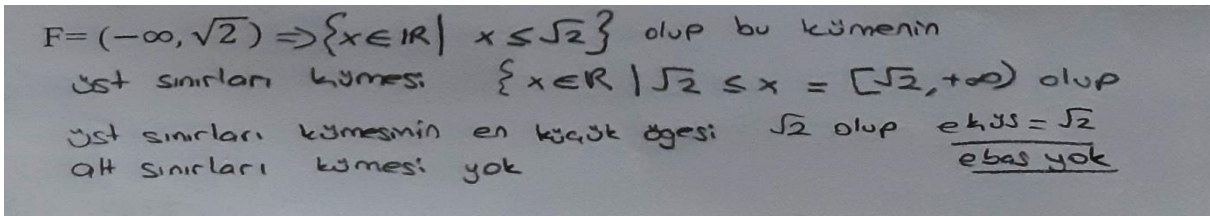
YG1-14 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$F = (-\infty, \sqrt{2}) \quad x \in \mathbb{R} \mid -\infty < x < \sqrt{2} \quad \text{Ust sınır } x \in \mathbb{R} \mid \sqrt{2} \leq x = (\sqrt{2}, \infty) \quad \text{Alt sınır } x \in \mathbb{R} \mid x < -\infty = -\infty \quad \text{eküs} = \sqrt{2} \quad \text{ebas} = \text{yok}$$

YG1-14 kodlu katılımcının yanıtı ebas ve eküs değerlerini bulmada uygulanması gereken yapılması gereken iş ve işlemleri içermemekle birlikte, “küme yazılımı, sonsuzu bir sayı olarak alma” gibi kavram yanılgıları da içermektedir.

YG2-3 kodlu katılımcının yanıtı aşağıda verilmiştir.

$$F = (-\infty, \sqrt{2}) \Rightarrow \{x \in \mathbb{R} \mid x \leq \sqrt{2}\} \text{ olup bu kümenin Ust sınırları kümesi } \{x \in \mathbb{R} \mid \sqrt{2} \leq x\} = [\sqrt{2}, +\infty) \text{ olup Ust sınırları kümesinin en küçük ögesi } \sqrt{2} \text{ olup eküs} = \sqrt{2} \text{ Alt sınırları kümesi yok ebas yok}$$

YG2-3 kodlu katılımcı yanıtında üst sınırları kümesi yazılımında kümeyi kapatmak için küme ayracı kullanmaması dikkatsizlik olarak algılanmış ve yanıtı doğru teması altında yer almıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, verilerinin analizlerden elde edilen sonuçlar verilmiş, tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Katılımcılar “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını bilmekte midirler? Alt problemine ilişkin sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulguları katılımcıların büyük çoğunluğunun “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını bildiklerini göstermektedir. Kısaltmaların açılımını yapmada, uzaktan eğitim katılımcıları, yüz yüze eğitim katılımcılarından daha başarılıdır. Bu sonuç, Solak, Ütebay ve Yalçın’ın (2020) çalışmalarında elde edilen “dijital ortamda yapılan sınavların çoğunluğunda sınıf ortalamasının değişen oranlarda yükseldiği görülmüştür” sonucu ve Buzpınar ve Tosun’un (2021) “öğrenciler, uzaktan eğitimin... Sınavların başarı durumuna etkisi... Gibi sorulara da olumlu yanıtlar vermişlerdir.” sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Alt problemine ilişkin sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulguları katılımcıların büyük çoğunluğunun “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimlerin olmadığını göstermektedir. Yine, bulgular “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarını yanlış yapan ya da açılım yerine tanımlama yapan katılımcıların “ebas” ve “eküs” kısaltmalarının açılımlarında bilmedikleri terimleri “yakınsak dizi, supremum-infimum, monoton ve yakınsak” olarak belirttiklerini göstermektedir. Diğer yandan bulgular “ebas” ve “eküs” açılımını doğru bir şekilde yapan katılımcıların bilmedikleri terimleri “ebas” ve “eküs” açılımlarında geçen “en büyük”, “alt sınır”, “en küçük” ve “üst sınır” terimlerini içerek şekilde “alt sınır, üst sınır, sınır, sınırlılık, üstten sınırlı kümeler, alttan sınırlı kümeler” olarak belirttiklerini göstermektedir. Bu sonuç, Sari vd., (2019) çalışmalarındaki, eküs ve üst sınır kavramları arasındaki farklılıklar konusunda kavram yanlışlarına sahip olduğu, sonucu ile benzeşmektedir. Bu terimlere karşılık gelen kavramların yapılandırılmasına öncelik ve önem verilmesi önerilir.

Katılımcılar Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada hangi yanlış ya da hataları yapmaktadırlar? Alt problemine ilişkin sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulguları, her veri alınış şekli için katılımcıların az bir kısmının (tablo4 den görülebilir) Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken iş ve işlemlerden “alt sınırları kümesini bulma” işlemini yaptığını göstermektedir. Bunun sonucu olarak yine her veri alınış şekli için katılımcıların çok az bir kısmının (tablo4 den görülebilir) Reel sayıların bir alt kümesinin “ebas” değerini bulmak için yapılması gereken iş ve işlemlerden “alt sınırları kümesinin en büyük ögesini bulma” işlemini yaptığını göstermektedir. Yine bulgular, benzer sonuçların Reel sayıların bir alt kümesinin “eküs” değerini bulmak için yapılması gereken iş ve işlemlerden içinde geçerli olduğunu göstermektedir. Reel sayıların bir alt kümesinin “eküs” değerini bulmak için yapılması gereken iş ve işlemler için katılımcılardan veri alma şekline göre elde edilen bu benzerlik, yapılan hata ve yanlışlıklarda farklılıklar göstermektedir. Örneğin, uzaktan eğitim yolu ile alınan verilerde en çok yanlış olarak “Sınırlı bir dizinin ilk terimini “ebas” ve limitini “eküs” olurken, yüz yüze eğitim yolu ile alınan grup1 verilerinde en çok yanlış “kümede en küçük olanı ebas en büyük olanı eküs yazma” ve yüz yüze eğitim yolu ile alınan grup2 verilerinde ise en çok yanlış “Aralık yoksa ebas-eküs değeri yok” alt temaları olmuştur.

Araştırma bulgularına göre Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada katılımcıların yaptıkları hatalar (tablo5 kısmen doğru temasının alt temaları) şu şekildedir:

- i) Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yok,
- ii) İş ve işlem yazmadan “Kümenin bir üst sınırı kümenin diğer bütün üst sınırlarından önde geliyorsa buna kümenin eküsü denir. Eğer kümenin bir alt sınırı kümenin diğer bütün alt sınırlarını ilk izleyense buna kümenin ebası denir.” tanımlarını kullanma,
- iii) Kümenin alt sınırını ve üst sınırını bulma, alt sınırı ebas, üst sınırı eküs alma,
- iv) Kümenin sınırlarını belirleme adımı var sonraki adımlar yanlış.

Araştırma bulgularına göre Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada katılımcıların yaptıkları yanlışlar (tablo5 yanlış temasının alt temaları) şu şekildedir:

- i) Sınırlı bir dizinin ilk terimini ebas, limitini eküs alma,

- ii) Kümede en küçük olanı ebas en büyük olanı eküs yazma,
- iii) “Monoton artan ve üstten sınırlı dizinin ebası ilk terimine, eküs ü limitine eşittir. Monoton azalan ve alttan sınırlı dizinin ebası limitine, eküsü ilk terimine eşittir.” ifadesini kullanma,
- iv) Seçilen sayıya en yakın olan sayıyı ebas ve eküs alma.

Bu sonuçlardan sonra, Reel sayıların sonlu, sonsuz, sonsuz sınırlı, sonsuz sınırsız alt kümeleri için, bu kümelerin yazılı ve Reel sayı doğrusu üzerindeki gösterimlerinin ön koşul öğrenmeler olarak alınması önerilir.

“Ebas” ve “eküs” kısaltmaları Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada işe yaramakta mıdır? Alt problemine ilişkin sonuçlar i) ve ii) şıkları şeklinde aşağıda verilmiştir.

- i) Öğrenci söylemleri ile ilgili bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Bulgular katılımcıların büyük çoğunluğunun (tablo6 dan görülebilir) “ebas” ve “eküs” kısaltmaları Reel sayıların bir alt kümesinin alt sınırları kümesinin en büyük ögesi ile üst sınırları kümesinin en küçük ögesini bulmada işe yaradığını belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısına yakını sadece “işe yaradığını” belirtirken, yaklaşık dörtte biri “işlemlerin sırası, sınır bulma, işlemlerde kolaylık ve sonuca ulaşma” başlıklarında işe yaradığını ifade etmişlerdir. İşe yaramadığını ifade eden katılımcılardan bu durum için bir neden belirtenlerin nedenleri “şu an işimize yaramıyor, gerçek hayatta işimize yaradığı söylenemez” şeklindedir.

- ii) Katılımcıların “ebas” ve “eküs” açıklamalarının içeriğinde geçen iş ve işlemleri işe koşup koşmadıklarını belirlemeye yönelik bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

A sonlu sınırlı kümesi için katılımcıların tamamına yakını alt sınırları kümesi ile üst sınırları kümesini bulma işlemini yapmamıştır. Bunu nedenini katılımcılar “A kümesinin bir aralık belirtmediği” olarak belirtmişlerdir. Fakat katılımcıların çoğunluğu A kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini doğru belirlemiştir. Bunun nedeni ise yine katılımcıların da yanıtlarında belirttiği gibi “A kümesinin en küçük ögesini “ebas” değeri olarak ve en büyük ögesini de “eküs” değeri olarak alma” olabilir.

B sonsuz sınırlı kümesi için katılımcıların beşte biri alt sınırları kümesi ile üst sınırları kümesini bulma işlemini yapmış, beşte dördü de ya yapmamış ya da yanlış yapmıştır. Bunu nedenini “B kümesinin kapalı bir aralık belirttiği” olabilir. Yine katılımcıların tamamına yakını B kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini doğru belirlemiştir. Bunun nedeni ise “B kümesinin en küçük ve en büyük öğelerinin var olması ve bu öğeleri “ebas” ve “eküs” değeri olarak alma” olabilir.

C sonsuz sınırlı kümesi için katılımcıların yaklaşık beşte biri alt sınırları kümesi ile üst sınırları kümesini bulma işlemini yapmış, yaklaşık beşte dördü de ya yapmamış ya da yanlış yapmıştır. Bunu nedenini “C kümesinin en küçük ve en büyük ögesi olmayan açık aralık belirttiği” olabilir. Yine katılımcıların çoğunluğu C kümesinin “ebas” ve “eküs” değerlerini doğru belirlemiştir. Bunun nedeni “C kümesinin en küçük ve en büyük öğelerinin var olmamasına rağmen varmış gibi aralığın gösteriminde geçen en küçük değeri kümenin en küçük ögesi ve en büyük değeri de kümenin en büyük ögesi olarak alma ve bu öğeleri “ebas” ve “eküs” değeri olarak yazma” olabilir.

D sonsuz sınırlı kümesi için katılımcıların beşte biri alt sınırları kümesini bulma işlemini yapmış, beşte dördü de ya yapmamış ya da yanlış yapmıştır. Bunun yanında katılımcıların çoğunluğu D kümesinin “ebas” değerini doğru belirlemiştir. Yine katılımcıların yaklaşık yedide biri üst sınırları kümesini bulma işlemini yapmış, yedide altısı ya yapmamış ya da yanlış yapmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu D kümesinin “eküs” değerini doğru bulmuştur. Ebas ve eküs değerlerini doğru belirlemede belirgin bir fark vardır (ebas için %56, eküs için %88). Bu farkın nedeni “D kümesinin en küçük ögesinin var olmaması ve en büyük ögesinin var bu en büyük değeri de “eküs” değeri olarak yazma” olabilir.

E sonsuz sınırsız (alttan sınırlı üstten sınırsız olduğundan yaklaşık) kümesi için katılımcıların yaklaşık beşte biri alt sınırları kümesini bulma işlemini yapmış, beşte dördü de ya yapmamış ya da yanlış yapmıştır. Bunun yanında katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu E kümesinin “ebas” değerini doğru belirlemiştir. Yine katılımcıların yaklaşık dörtte biri üst sınırları kümesini “yok ya da sınırsız diyerek” doğru olarak bulmuş, yaklaşık dörtte üçü ya hiç yanıt yazmamış ya da yanlış yanıt vermiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu E kümesinin “eküs” değerinin olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların E kümesinin “ebas” değerlerini doğru belirtmelerinin nedeni “E kümesinin en küçük ögesinin var olması ve en küçük ögeyi “ebas” değeri olarak yazma” olabilir.

F sonsuz sınırsız (üstten sınırlı alttan sınırsız olduğundan) kümesi için katılımcıların yaklaşık dörtte biri F kümesinin alt sınırları kümesi için “yok ya da sınırsız” diyerek doğru bulmuş, dörtte üçü de ya yanıt vermemiş ya da yanlış yanıt vermiştir. Bunun yanında katılımcıların büyük bir çoğunluğu F kümesinin “ebas” değeri için “yok” diyerek doğru yanıt vermiştir. Yine katılımcıların yaklaşık onda biri F kümesinin üst sınırları kümesini bulma işlemini doğru olarak yapmış, yaklaşık onda dokuzu ya hiç yanıt yazmamış ya da yanlış yanıt vermiştir. Katılımcıların F kümesinin “eküs” değerlerini doğru belirtmelerinin nedeni “F kümesinin en büyük ögesinin var olmamasına rağmen varmış gibi alma ve bunu “eküs” değeri olarak yazma” olabilir.

Sonuçlar katılımcıların büyük çoğunluğunun “ebas” ve “eküs” kısaltmaları açılımlarının “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada işlerine yaradığını belirtmelerine rağmen, kısaltma açılımları içeriğinde geçen iş ve işlemleri işe koşmadıklarını göstermektedir. Bu sonuçlar, Sari vd., (2019) çalışmalarında elde edilen, öğrencilerin ebas ve eküs konusunda kavram yanlışlarına sahip oldukları, sonuç ile benzeşmektedir. Bu sonucun nedeni, kısaltma içeriklerinin “ebas” ve “eküs” değerlerini bulmada yapılacak iş ve işlemleri belirtmesine rağmen bu iş işlemlerin sırasını belirtmemesidir. Bu durumun nedeni ise “en büyük alt sınır” ve “en küçük üst sınır” ifadelerinin İngilizce karşılıkları olan “greatest lower bound” ve “least upper bound” ifadelerinin doğrudan Türkçeye çevrilmesi olabilir. Bu nedenle yapılacak iş ve işlemlerin sırasını da belirtecek olan, açılımı “alt sınırların en büyüğü” olan “aseb” kısaltmasını “ebas” kısaltması yerine ve açılımı “üst sınırlarının en küçüğü” olan “üsek” kısaltmasının da “eküs” kısaltması yerine kullanılması önerilir.

Genel olarak kavramların içeriğinde geçen terimleri ve varsa iş ve işlemleri, iş ve işlem sırasıyla incelemek, kavram yapılandırmasında işe koşulabilecek bir yol olarak önerilir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, E. (2013). *7. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanında matematiksel dil kullanımlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Aydın, M. (2015). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders ve okuma kitaplarındaki kelime sıklığı ve seviyelere göre sözcük hazinesi çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Boulet, G. (2007). How does language impact the learning of mathematics? Let me count the ways. *Journal of Teaching and Learning*, 5(1), 1-12.
- Buzpınar, V. & Tosun, M. (2021). Üniversitelerde Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitimin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Örneği). *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 116-125. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pesausad/issue/64327/958800>
- Çalıkoglu Bali, G. (2002). Matematik öğretiminde dil ölçeği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 57-61.
- Çalıkoglu Bali, G. (2003). Matematik öğretmen adaylarının matematik öğretiminde dile ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 19- 25.
- Doğan, M. & Güner, P. (2012). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematik dilini anlama ve kullanma becerilerinin incelenmesi [Sözlü bildiri]. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde*.
- Kula Yeşil, D. (2015). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin dörtgenler bağlamında matematik dili kullanımları: sentaks ve semantik bileşenler*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Mulwa, E. C. (2014). The role of the language of mathematics in students understanding of number concepts in eldoret municipality, kenya. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(3), 264-274.
- Österholm, M. (2006). Characterizing reading comprehension of mathematical texts. *Educational Studies in Mathematics*, 63(3), 325-346.
- Özdemir, Z. G. (2014). *Ortaokul matematik terimlerinin semantik açıdan incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Raiker, A. (2002). Spoken language and mathematics. *Cambridge Journal of Education*, 32(1), 45-60.
- Riccomini, P. J., Smith, G. W., Hughes, E. M., & Fries, K. M. (2015). The language of mathematics: The importance of teaching and learning mathematical vocabulary. *Reading & Writing Quarterly*, 31(3), 235-252.
- Sari, C. K., Machromah, I. U., & Purnomo, M. E. R. (2019, February). Finding and proving supremum and infimum: students' misconceptions. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1180, No. 1, p. 012007). IOP Publishing.
- Shockey, T., & Pindiprolu, S. (2015). Uniquely Precise: Importance of Conceptual Knowledge and Mathematical Language. *Journal on School Educational Technology*, 11(1), 28-33.
- Solak, H. İ., Ütebay, G. & Yalçın, B. (2020). Uzaktan eğitim öğrencilerinin basılı ve dijital ortamdaki sınav başarılarının karşılaştırılması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 41-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/55639/761293>
- Soykan, Ö. (2013). Sözdizim ile anlambilim arasındaki bağıntıya Türkçe açısından bir bakış. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20, 139-152.
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Thompson, D. R. & Rubenstein, R. N. (2000). Learning mathematics vocabulary: Potential pitfalls and instructional strategies. *Mathematics Teacher*, 93(7), 568-577.
- Toptaş, V. (2015). Matematiksel dile genel bir bakış. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (Ijtase)*, 4(1), 18-22.
- Uğurel, I. & Moralı, S. (2010). Matematik eğitimi ve dilbilim etkileşimine dayalı bir araştırma ve metodoloji alanı: Söylem çözümleme. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 5(1), 173-184.
- Umay, A. (2002). Öteki matematik. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 275-281.
- Ünal, Z. (2013). *7. Sınıf Öğrencilerinin Geometri Öğrenme Alanında Matematiksel Dil Kullanımlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. London: Harvard University Press.
- Yalvaç, B. (2019). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanında matematiksel dili kullanma becerilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yebrem, S. (2020). *Matematik terimlerinin semantik ve sentaks açıdan incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Presentation ID / Sunum No= 169

Oral Presentation / Sözlü Sunum

The Effect of Drugs On Family Structure

Doç. Dr. Elnur Allahverdiyev¹

¹ *Director of Baku Business and Cooperation College*

ORCID NO 0000-0002-1477-9217

Author e-mail: aelnur786@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1477-9217

Abstract

Drug addiction is not just a psychological and biological disorder. At the same time, considering the effects it has on society, it is understood that it is an interdisciplinary problem. There is no single cause of drug addiction. Many variables can be effective. Individuals' personal characteristics, family structures, circle of friends and past experiences are effective factors in drug use. Therefore, an interdisciplinary approach should be used when investigating the causes of drug addiction. The smallest unit of society is the family. Drug use by family members affects the whole family and therefore a significant part of the society. The interaction between family and society is mutual. Deviant behaviors such as drug use are not welcomed in societies that adhere to their traditions and customs. People who engage in such behavior show a great reaction. However, in parallel with the rapid change in societies, the number of such deviant behaviors is increasing. It can be said that the main reason behind this increase is the change in the traditional family structure. For this reason, the essence of the article is concentrated on family structures. Examining the effect of the family on drug addiction and preventive law enforcement measures that law enforcement can take in this direction will be the most important benefit of the study.

Keywords: Drugs, Effect, Family, Structure, Parents, Children

İlaçların Aile Yapısı Üzerine Etkisi

Özet

Madde bağımlılığı sadece psikolojik ve biyolojik bir bozukluk değildir. Aynı zamanda toplum üzerindeki etkileri düşünüldüğünde disiplinler arası bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Madde bağımlılığının tek bir nedeni yoktur. Birçok değişken etkili olabilir. Bireylerin kişisel özellikleri, aile yapıları, arkadaş çevresi ve geçmiş deneyimleri madde kullanımında etkili faktörlerdir. Bu nedenle madde bağımlılığının nedenleri araştırılırken disiplinler arası bir yaklaşım kullanılmalıdır. Toplumun en küçük birimi ailedir. Aile bireylerinin uyuşturucu madde kullanımı tüm aileyi dolayısıyla toplumun önemli bir bölümünü etkilemektedir. Aile ve toplum arasındaki etkileşim karşılıklıdır. Uyuşturucu kullanımı gibi sapkın davranışlar gelenek ve göreneklerine bağlı toplumlarda hoş karşılanmaz. Bu tür davranışlarda bulunan kişiler büyük tepki gösterirler. Ancak toplumlardaki hızlı değişime paralel olarak

bu tür sapkın davranışların sayısı da artmaktadır. Bu artışın temel nedeninin geleneksel aile yapısındaki değişim olduğu söylenebilir. Bu nedenle makalenin özü aile yapıları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ailenin uyuşturucu bağımlılığı üzerindeki etkisinin incelenmesi ve kolluk kuvvetlerinin bu yönde alabileceği önleyici tedbirler çalışmanın en önemli faydası olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlaçlar, Etki, Aile, Yapı, Ebeveynler, Çocuklar

Introduction

In today's studies on drug addiction, the view that drug use is not caused by a single cause is dominant. drug addiction; In psychology, a personal disorder is accepted as a hereditary feature in biology and genetics, and as a result of social structure and personal characteristics of individuals in sociology. Therefore, it is not possible to explain drug addiction with a single discipline (Cummings, E. M., Keller, P. S., Davies, P, 2005: 479). However, when researches on drug addiction are examined, it is seen that the researches are mostly psychological. On the other hand, studies in sociological fields are not few. On the other hand, there are also studies that try to explain drug addiction with biological and genetic factors. Since the basis of this article is based on a sociological basis, the literature review was made in the sociological field in general.

When we look at the studies in the field of biology and genetics, it is seen that it focuses on the genetic features that have been proven to play a role in alcohol addiction. For this reason, studies have been conducted to test the applicability of the current relationship to drug addiction. In a study conducted by Weinberg in 2001, it was found that heavy alcohol and drug use by family members in the family history caused their own children to use alcohol and drugs. It has been observed that these results show similarities with the results of the research conducted by Merikangas in 1998. However, there are also studies that argue that it will be insufficient to explain drug addiction only with biological or genetic features (Newcomb and Rickards, 1995). In these studies, it is argued that besides these factors, other variables are also effective.

Studies on drug addiction are generally psychological. Research has generally focused on the personal characteristics of individuals, especially psychological traumas in childhood, stressful lifestyles, use of psychological drugs by family and parents, and the transformation of problems between parents into conflict (Miller, 2003). If we take a look at these studies, we come across the conclusion that heavy use of cigarettes, alcohol and drugs in the family affects individuals. In a study conducted with 2396 students in France in 1999, it was determined that the risk of drug use among children from families with cigarette and alcohol use was ten times higher than the control group (Challier, 2000). In another study, it was applied by Hoffmann in 1998 in the USA. In this study, it was determined that smoking, alcohol and drug use by family parents are a risk factor for children. According to the results of the same research, it has been observed that the stressful lifestyle of family members and the use of psychological drugs are a risk factor for children's drug use (De Maeyer J, Vanderplasschen W, Lammertyn J, van Nieuwenhuizen C, Sabbe B, Broekaert E, 2011: 140).

Studies investigating the relationship between family characteristics and drug use focused on family structures. It is necessary to examine these studies in order.

In their study, Hoffman and Johnson (2002) found that in families with a stepmother or father, their children's drug use is higher than in families with a living mother and father. It has been observed that the excess of deviant behaviors in family structures in such families push children to use drugs. In the same study, it was determined that the risk of drug use of children decreased in broken families with only the mother, while the risk of drug use increased in families with the father.

Family-youth communication is also an important factor in drug use. It has been determined that especially unhealthy father-young communication increases the risk of drug use in boys by 60% (Califano, 1999).

In the study of Kelly et al. (2002), it was determined that in family structures with low intra-familial communication, drug use of children is higher than in the control group.

At the same time, poor family relationships cause a decrease in family commitment. This situation causes young people to turn to deviated circles of friends. Thus, deviant behaviors and drug use in the circle of friends are reinforced (Huba, 1980).

Existing cigarette, alcohol and drug use in family members also causes drug use in children.

Young adults who use drugs in their families can apply to drug use more easily because they will take their own families as an example (Hawkins, 1992). In the aforementioned study, it was determined that young people started to use drugs more easily because they are keen observers within the framework of social learning theory.

Parental drug use reduces the effectiveness of supervision and control over their children. Therefore, it is more comfortable for children to resort to deviant behaviors and drug use (Zuckermann, 1991). Thus, the frequency of association with deviated friend groups increases. It has been observed that learning of deviant behavior is reinforced in such groups of friends.

On the other hand, studies investigating the relationship between individuals' school success and drug use have also been conducted.

Low achievement in school causes individuals to be more attached to street life in parallel with their family structure.

This situation increases the possibility of exhibiting deviant behaviors (Simpson, 1991).

In another study investigating the relationship between school success, being together with friend groups, and drug use, it was found that children with low school success were more likely to be with deviated friend groups and therefore drug use was more intense (Sampson & Laub, 1993).

Finally, it is necessary to examine the studies in which the economic levels and living environments of family members cause drug use by family members.

The atmosphere of peace and happiness in a family helps young people grow and develop. Therefore, the relationship between parents in the family is very important. On the other hand, the personal characteristics of the family determine the family-youth relationship, and the family-youth relationship determines the development of young people and the possibility of displaying deviant behaviors (Selnow, 1987; Van Voortis, 1988; Brook, 1990). More precisely, it is directly related to the youth's drug use and the quality of the family-youth relationship (Baumrind, 1991).

If the problems in the family turn into a conflict, they experience an emotional conflict due to the fact that the young people are in the developmental age. For this reason, young people can seek the peace and security they cannot find in the family environment in the street life. This situation may cause young people to exhibit deviant behaviors including drug use and even commit crimes (Hawkins et al., 1992; Hsu, 1993). If this conflict is a daughter-father conflict, girls fall into an emotional vacuum because they feel closer to their fathers. This gap may result in drug use over time (Brook et al., 1984).

2. Conceptual Framework

An important dimension in the parent-teenage relationship is alcohol and drug use by the parents. Parental alcohol and drug use is one of the main factors in young people's choice of friends displaying deviant behavior and drug use. The alcohol or various drug use habits of the parents, the coping methods they use to solve various problems when they encounter them, cause the young person to take the parents as an example when they encounter problems in the future and use various drugs to cope with them. In addition, alcohol and drug use in the family is one of the causes of violence against young people. It has been determined that there is more violence in families with drug use than in families without drug use (Bahr et al., 1995; Garrett, 1997). On the other hand, young people whose parents use drugs may have behavioral and mental problems, are less socialized and have psychological disorders (Sowder, 1980; Johnson, 1991).

Relationships between siblings have a significant impact on young people. Because of the effect of the older sibling to set an example for the younger sibling; An older sibling who uses drugs and has a friend circle creates a negative model on the younger sibling. In addition, a conflicting and negative sibling relationship has a disruptive effect on the individual's spiritual harmony and peace. Therefore, it may be easier for the individual to become acquainted with drugs through his sibling (IEM, 1999).

Friendship is an important factor in youth drug use (Güngör, 1999). As a matter of fact, peer and friend relationships have a significant impact on the development of young people. During the youth period, peer relations come to the fore, and peer value judgments and behaviors constitute a model for the youth. In addition, the individual's desire to belong to a peer group and to stay within the group norms is also an important feature. Substance use can spread more easily among young people who form a group, within a system of peer values transmitted to each other.

The deviated family model of the family, ineffective or unbalanced discipline or inconsistent actions towards the child may push the individual to deviate. It emphasizes that the interaction between the family and the young person also shows the individual adapting or deviating behavior. If the family commitment is not developed enough, the individual gets together more with his peers. The selection of peers will also be in groups with similar family values and behaviors (Kandel & Wu, 1995). This situation provides reinforcement of deviant behavior (Patterson, 1992). Ineffective discipline strategies of the family have an increasing effect on the individual's deviant behavior later on (Akers, 1999). According to Capaldi (1997), if the individual sees appropriate reward for conformity behavior and consistent punishment for non-compliance behavior or the reaction he should see in his family, his tendency to comply will increase.

Another important process is the interaction of the individual with his peers. If the group he is involved in consists of individuals more prone to deviance, the learning process of deviant behavior will change accordingly (Steinberg, 1992). In addition, secondary neighbors, teachers, etc. directs deviant behavior in relationships. Especially after establishing association with the peer group, deviant behavior is experienced as a result of factors such as punishment or reinforcement, and it changes the behavior of committing crime by adding both old experiences and new experiences (Akers, 1999). Young people carry the behaviors, attitudes, beliefs and experiences gained in such friend groups to the later parts of their lives (Cairns, 1995). On the other hand, most of the women start using drugs under the influence and pressure of their boyfriends (Amaro, 1995). In such groups, drug users learn how to use drugs, the potential harms and pleasures of drugs, drug culture, transportation and use (Bachman et al., 1981; Faupel, 1991). In addition, in such groups, there are always conflicts and fights between friends. Because these groups in general; consists of unbalanced, weak-characterized, shy and quick-tempered individuals (Zakharov, 2001).

School age is the period when individuals begin to group together. Participating in peer or play groups is an important indicator of socialization. In this period, individuals begin to both comprehend the ideas and behaviors of others, attach importance to the appreciation of others, and adjust their behaviors according to their positive and negative reactions.

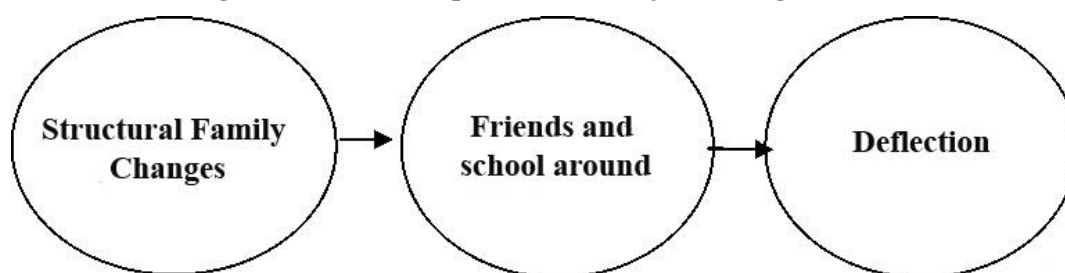
Starting from school age, it can be mentioned about the basic motives that direct the behavior of the individual throughout his life and shape his relations with other people. The behaviors and attitudes of the family towards the child are the most important factors in the formation of these motives. From the early childhood years, the family decides what the child should be in the future and directs the child. So the family clearly expects certain things from the child. The individual's behavior and relationships with other people who grow up in such an environment will be determined by the motivation for success. The desire to be successful, albeit secretly, will be the basis of every behavior and every relationship of this individual. If one cannot be successful in reaching the success targets determined by the social structure, the individual will tend to deviate.

Along with adolescence, the young seeks a model for himself in the formation of his behavior and identity. This model, who is a parent or a close relative in the family circle, becomes a teacher at school age. As such, the teacher is one of the most influential people in shaping and socializing the identity of the individual. For this reason, it is imperative that teachers and school administrators set an example for individuals in their behavior. Because a disruption in this system will cause individuals to have low

school success, to feel cold towards school and to have problems with school management, so that the individual will not go to school and be with deviated friend groups (Thornberry, 1987). On the other hand, these disruptions will cause the individual to leave school life unfinished and develop unhealthy (Sampson & Laub, 1993; Krohn et al., 1997).

As a result, the effect of family characteristics is of great importance among the reasons for the use of drugs by young people. In line with these explanations, it is seen that there is a close relationship between the deviation theory, which forms the basis of the study, and family characteristics. The close relationship between family, friends-school environment and deviation is seen in figure1. If the family characteristics of young people deviate from social norms and there is insufficient control or supervision in family management styles, if the social environment in which the individual lives and the interaction and social structure content created by this environment show similar characteristics with their peer groups, the individual can learn the deviant behaviors present in this structure and make a decision for himself. creates a model.

Figure 1. Relationship between family and drug addiction

Source: Wade, 1996

If the family characteristics of young people deviate from social norms and there is insufficient control or supervision in family management styles, if the social environment in which the individual lives and the interaction and social structure content created by this environment show similar characteristics with their peer groups, the individual can learn the deviant behaviors present in this structure and make a decision for himself. creates a model. As a result, individuals exhibit deviant behavior in accordance with their social structure. In line with these explanations, it can be said that the amount and quality of current deviant behaviors in the family increase the risk of drug use among young people.

3. Research Methodology

3.1. Subject of the research

The concept of drug addiction is an issue that has settled in the world's agenda in both written and visual media in recent years. When the studies on this subject are examined, it is seen that there are not as many studies in the field of sociology as psychology in the world.

When the reasons for substance use of drug addicts are examined, Page 1 587, it is observed that the problems arising from the family structure as well as the effect of the circle of friends are also effective in substance use (EMCDDA, 2002; UNODC, 2002). The effects of drug addiction on the family, which is the smallest sociological unit of the society, can also affect other units of the society. In other words, the interaction between society and family is reciprocal. Because examining the family effect as a cause of drug use can give an idea about the social order and change. For this reason, the aim of the study is to investigate whether there is a family effect as the cause of substance use in the drug addiction of youth in the 15-25 age group.

3.2. Purpose of the research

In recent years, it has been observed that there has been an increase in drug use in our country and in the world. However, there has been an increased interest in the dangers of substance use on individuals, families and society. Young people constitute an important risk group in terms of substance use. Considering the characteristics of the youth period, any addiction that may occur in this period may

affect the whole life of the youth. Therefore, the main purpose of this study is to examine whether the family factor, which is considered to be among the reasons for starting drug use, among young people between the ages of 15-25.

3.3. Research Method

In this article, mixed research methodology was applied. The most important reason for using the two methods together is the desire to examine the subject in depth and from different perspectives. Reflecting the perspectives of both users and their families in the research provided a better understanding of the causes of drug use.

In addition, descriptive and analytical study methods were applied in the research. Since the research group is addicts who have used drugs before and are still in treatment, the socio-demographic elements of the group (gender, age, marital status, education level, rural-urban status and income level), family structure (family education level, occupation, right and self/ step-sibling status, monthly income level, smoking, alcohol, drug use and crime frequency), initiation factors for drug use (age and education level at the onset of substance use, reasons for substance use, the most influential person in substance use and the first substance used), the nature of family relations in drug use (father-young, mother-young, sibling-young and parents), drug use (constantly used substance and duration of use, substance supply type, cigarette and alcohol use before substance use) frequency of use and crime) and decision-making characteristics for drug treatment (age and education level at the time the treatment decision was made, treatment The reason for making the decision, the most influential person in making the treatment decision, the last substance used, and the future perspective after treatment) are shown descriptively.

As an analytical study, the relationship between family structure and the reason for the youth to start using drugs and deciding on drug treatment (2) was investigated, and the sub-hypothesis (8) was tested, in which the variables of the main hypotheses and hypotheses were tested.

Basic Hypothesis 1: There is a relationship between family structure and the reason why young people start using drugs.

Sub-Hypothesis 1: There is a relationship between family communication and the reason for the youth to start using drugs.

There is a relationship between the communication between the father and the young person and the reason why the young person started using drugs.

There is a relationship between the mother and the young person's communication with each other and the reason why the young person started using drugs.

There is a relationship between the young person's communication with his siblings and the reason why the young person started using drugs.

There is a relationship between the mother and father's communication with each other and the reason why the young person started using drugs.

Sub-Hypothesis 2: There is a relationship between the absence of family parents and stepfatherhood and the reason for the youth to start using drugs.

There is a relationship between the absence of one or both parents and the reason why the young person started using drugs.

Family There is a relationship between one or both parents being a stepfather and the reason why the young person started using drugs.

Sub-Hypothesis 3: There is a relationship between the monthly income level of the family and the reason for the youth to start using drugs.

Sub-Hypothesis 4: There is a relationship between the use of alcohol, cigarettes and drugs by parents and the reason for the youth to start using drugs.

There is a relationship between the alcohol use of one or both parents and the reason why the young person started using drugs.

There is a relationship between one or both parents' smoking and the reason why the young person started using drugs.

There is a relationship between the use of drugs by one or both of the parents and the reason why the young person started using drugs.

Sub-Hypothesis 5: There is a relationship between the delinquency status of one or both of the parents and the reason for the youth to start using drugs.

Basic Hypothesis 2: There is a relationship between family structure and the reason why young people decide on drug treatment.

Sub-Hypothesis 1: There is a relationship between communication within the family and the reason why the young person decides on drug treatment.

There is a relationship between the father and the young person's communication with each other and the reason why the young person decides on drug treatment.

There is a relationship between the mother and the young person's communication with each other and the reason why the young person decides on drug treatment.

There is a relationship between the young person's communication with his siblings and the reason for deciding on drug treatment.

There is a relationship between the mother and father's communication with each other and the reason why the young person decides on drug treatment.

Sub-Hypothesis 2: There is a relationship between the absence of parents and stepfatherhood and the reason why the young person decided on drug treatment.

There is a relationship between the absence of one or both parents and the reason why the young person decided on drug treatment.

There is a relationship between one or both parents being a stepfather and the reason why the young person decided on drug treatment.

Sub-Hypothesis 3: There is a relationship between the monthly income level of the family and the reason for the youth to decide on drug treatment.

3.4. Evaluation and Analysis of Data

A quantitative and qualitative study was conducted to examine the importance of the family factor in drug addiction. A questionnaire study was conducted with a sample group of 103 people selected by random sampling method from the Baku City Drug Addiction and Alcoholism clinic, asking questions revealing the family-related reasons for drug use. After the survey, in-depth interviews were conducted with the families of drug addicts. Care was taken to ensure that the number of families was proportional to the sample group. Volunteering was accepted as the basis during the survey and interview. The survey results were evaluated with the statistical program SPSS 10.0 For Windows package program, and the in-depth interview results were evaluated with qualitative data evaluation techniques.

3.5. Scope and Limitations

During the implementation phase of the questionnaire, some difficulties were encountered. The study was carried out with the identity of a research assistant, especially because the addicts were afraid of law enforcement. On the other hand, it has been determined that addicts have some difficulties in answering the survey questions due to the nature of the substance they use. This defect was eliminated by the one-to-one application of the questionnaire. On the other hand, since the consciousness of inhalant addicts was not fully clear, the questionnaire was administered with the help of their families. Finally, they questioned the purpose of the survey in detail, since their addicts tend to hide themselves.

4. Findings

These results include addicts in the 15-25 age group who use any drug and have decided to seek drug treatment. It is hoped that the findings will provide general information on the subject and will guide other expansions. Substance users are perceived and defined in many different ways. This situation shows us that the users do not form a homogeneous group.

In this article, as the socio-demographic characteristics of the research group; gender, age, marital status, education level, rural-urban status and income level.

The 10% rate of female addicts in the gender distribution of the research group shows similarities with the results of other studies (EMCDDA, 2002; UNODC, 2002). The average age of the addicts in the research group is around 23 years old. The education level of addicts is 42% of primary school graduates. Looking at marital status, 61% of the group is single. 89% of the research group spend most of their lives in the city center. However, the quality of an individual's income level is very important in a city-centered life. The fact that 23% of the addicts participating in the survey study live on their family's income can be explained by the fact that the addicts still do not have a job and they have an irregular job under the influence of drugs.

Parents' education level is mostly primary school graduates.

However, when the occupations of the parents were examined, it was seen that their fathers were generally self-employed. It was observed that their mothers mostly did not have a specific occupation and they spent most of their lives at home. It is very important for individuals to grow up in a trouble-free environment. Because when the characteristics of the youth are taken into account, it is likely that they will be deprived of the love of their parents and push the young people to deviated behaviors. Studies have shown that young people use drugs more easily in such an environment (Downey, 1995; Hoffman & Johnson, 1998).

In this article, the main hypothesis (2) that examines whether there is a significant relationship between the family structure of young people and the reason for using drugs and deciding on drug treatment has been tested. In order to facilitate the testing of the variables in the main hypotheses (8) sub-hypotheses and each variable in the sub-hypotheses were formed as a sub-problem.

In this article, the existence of a significant relationship between the variables was tested using the Chi-square (chi-square or χ^2) test. This technique tests whether there is a significant relationship between two classified variables. The existence of a relationship between two variables indicates that the answers at the levels of one variable differ at the levels of the other variable. Accordingly, as the difference between these two variables increases, the probability of a significant relationship between the variables increases. However, when analyzing the existence of a significant relationship between the variables, the probability of type 1 error was assumed to be 95%.

4.1. Testing the 1st Basic Hypothesis

"There is a relationship between family structure and the reason why young people start using drugs, page | 593." In order to test the 1st main hypothesis, (5) sub-hypotheses were formed. Each sub-hypothesis was evaluated within itself. (4) Sub-problems were created to test the 1st sub-hypothesis. Each sub-problem was evaluated within itself.

4.2. Testing the 1st Sub-Problem

"There is a relationship between the communication between the father and the young person and the reason why the young person started using drugs." In the survey study, father-young communication; It was measured differently in two questions, and the existence of a significant relationship between the variables in the two questions was evaluated separately.

Table 1. Examining the Father-Youth Relationship and the Reason for Substance Use

Father-Young Communication	Democratic Father	Amount, Total %	Reason for Using Drugs			Total
			Friend influence	Family influence	Other	
			26%	7%	9%	42
			37.1%	10.0%	12.9%	60.0%
	Authoritarian or reckless father	Amount, Total %	14%	6%	8%	28
			20.0%	8.6%	11.4%	40.0%
Total quantity		Amount, Total %	40%	13%	17%	70
			57.1%	18.6%	24.3%	100.0%

Source: Compiled by author

37.1% of the addicts, who describe their relationship with their father as democratic, started using drugs because of friends, 10% because of family and 12.9% due to other effects (enjoyment, curiosity, personal depression and school life). On the other hand, only 8.6% of the addicts who defined their relationship with their fathers as authoritarian or reckless stated that the reason for drug use was the family effect. As a result of the analysis; $\alpha=0.05 < p=0.614$ values were found. Therefore, since the value found was greater than 0.05, it was concluded that there was no significant relationship between the father-youth relationship and the reason for the youth's drug use.

Table 2. Examining the Problems between the Father And the Youth and the Reason for Substance Use

Father and Young had Problems Amount Between Problems total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
	17	9	6	32
	24.3%	12.9%	8.6%	45.7%
There were no problems and Total Amount %	23	4	11th	38
	32.9%	5.7%	15.7%	54.3%
Total quantity	40	13	17	70
	57.1%	18.6%	24.3%	100.0%

Source: Compiled by author

In the other question measuring father-youth communication, the relationship between the problems between father and youth and the reason for drug use was investigated. Of the addicts who stated that they had problems with their fathers, 24.3% started using drugs due to friends, 12.9% for family and 8.6% for other reasons. However, only 5.7% of the addicts, who stated that they had no problems with their fathers, see it as the reason for drug use. As a result of the analysis; $\alpha=0.05 < p=0.149$ values were found. Therefore, there is no significant relationship between the problems between the father and the young person and the reason for the use of drugs by the young person.

4.3. Testing the 2nd Sub-Problem

"There is a relationship between the mother and the young person's communication with each other and the reason why the young person started using drugs."

Mother-youth communication was also measured in two questions like father-youth communication, and the existence of a significant relationship between the variables was evaluated separately.

Table3. Testing the Reason for Substance Use with the Mother-Youth Relationship

Mother-Young Relationship			Reason for Using Drugs			Total
			Friend influence	family influence	Other	
Democratic Father	Amount, Total %		42	8	14	64
			46.7%	8.9%	15.6%	71.1%
Authoritarian or reckless father	Amount, Total %		9	8	9	26
			10.0%	8.9%	10.0%	28.9%
Total quantity	Amount, Total %		51	16	23	90
			56.7%	17.8%	25.6%	100.0%

Source: Compiled by author

When Table 3 is examined, it is seen that only 8.9% of the addicts who define their relationship with their mothers as democratic, use drugs because of the family. On the other hand, the rate of drug use among addicts who described their relationship with their mothers as authoritarian or reckless was determined as 8.9%. As a result of the analysis carried out to test the relationship between the mother-youth relationship and the reason for drug use; $\alpha=0.05 > p=0.020$ values were determined. Therefore, it can be said that there is a significant relationship between the mother-youth relationship and the reason

for the use of drugs by the young person. However, as a result of the Cramer's V test performed to determine the degree of significant relationship between the two variables, the relationship between the two variables was found to be 29.4%.

Table 4. Problems between Mother and Young Substance Use

Mother and Teen Had Problems Amount Between Problems of total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	Family influence	Other	
	8	10	5	32
	8.9%	11.1%	5.6%	45.7%
No problems Quantity Total %	43	6	18	38
	47.8%	6.7%	20.0%	54.3%
Total quantity %	51	16	23	70
	56.7%	17.8%	25.6%	100.0%

Source: Compiled by author

Table 4 shows that 11.1% of the addicts who stated that they had problems with their mother use drugs due to family influence. On the other hand, 47.8% of the addicts, who stated that there was no problem between them and their mother, started using drugs under the influence of their friends. As a result of the analysis; As $\alpha=0.05 > p=0.001$ values, it was determined that there was a significant relationship between the problems between the mother and the young and the reason for the youth's drug use. In addition, it was observed that the relationship between the two variables was 39.8%.

4.4. Testing the 3rd Sub-Problem

"There is a relationship between the young person's communication with his siblings and the reason why the young person started using drugs." The existence of a significant relationship in this sub-problem was measured in a single question.

Table 5. Testing the Sibling-Young Relationship and the Reason for Substance Use

Brother-Young I got along well. Amount Relation Total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
	50	10	23	83
	52.6%	10.5%	24.2%	87.4%
I could never agree. Amount Total %	4	6	2	12
	4.2%	6.3%	2.1%	12.6%
Total quantity %	54	16	25	95
	56.8%	16.8%	26.3%	100.0%

Source: Compiled by author

As a result of the analysis, the theoretical value of the two eyes less than 5 in the eyes was found to be 33.3%, so the existence of a significant relationship between the sibling-youth relationship and the reason for the youth's drug use is not determined by the Chi-Square method. In this case, looking at the percentage distribution, it is seen that only 6.3% of the addicts who cannot get along with their siblings start using drugs due to family influence. On the other hand, 52.6% of the addicts, who generally got along well with their siblings, started using drugs for friends, 10.5% for family and 24.2% for other reasons.

4.5. Testing the 4th Sub-Problem

"There is a relationship between the mother and father's communication with each other and the reason why the young person started using drugs."

The communication between the mother and father was measured in three questions, and the existence of a significant relationship between the variables was evaluated separately.

Table 6. Testing the Reason for Substance Use and the Agreement between Mother and Father

	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
Mom and Dad Agree Amount Total %	30	9	12	51
	43.5%	13.0%	17.4%	73.9%
They could not agree Amount Total %	9	4	5	18
	13.0%	5.8%	7.2%	26.1%
Total quantity %	39	13	17	69
	56.5%	18.8%	24.6%	100.0%

Source: Compiled by author

When the relationship between the agreement between the parents and the reason for the use of drugs by the youth is analyzed with the percentage distribution, it is seen that only 5.8% of the addicts who stated that there was any problem between their parents started using drugs due to family influence. This rate is about half of the circle of friends effect. In other words, it has been observed that the family impact rate is quite low.

Table 7. Examining the Incompatibility between Mother and Father Reasons for Substance Use

	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
Mom and Dad Agree Amount Total %	30	9	12	51
	43.5%	13.0%	17.4%	73.9%
They could not agree Amount Total %	9	4	5	18
	13.0%	5.8%	7.2%	26.1%
Total quantity %	39	13	17	69
	56.5%	18.8%	24.6%	100.0%

Source: Compiled by author

In the question in which the incompatibility between mother and father was measured, it was observed that 11.6% of the addicts started using drugs due to family influence. On the other hand, it was determined that 40.6% of the addicts, who stated that they did not have any incompatibility between their parents, started using drugs under the influence of friends. As a result of the analysis, since $\alpha=0.05 > p=0.029$ values were determined, it was observed that there was a significant relationship between the incompatibility between the mother and the father and the reason for the youth's drug use.

Table 8. Examination of the Father's Violence against the Mother and the Reason for Substance Use

	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
Father Abused Mother Amount Application» Total %	12	2	1	15
	17.4%	2.9%	1.4%	21.7%
Not applicable Amount Total %	27	11th	16	54
	39.1%	15.9%	23.2%	78.3%
Total quantity %	39	13	17	69
	56.5%	18.8%	24.6%	100.0%

Source: Compiled by author

When the relationship between the agreement of the father's use of violence against the mother and the reason for the use of drugs by the youth is analyzed by percentage distribution, it is seen that 2.9% of the addicts who stated that their father used violence against their mother started using drugs under the influence of the family. The rate of those who started using drugs under the influence of friends as 17.4%

reveals the importance of the circle of friends in the variable of the father's use of violence against the mother.

In general, when the 1st sub-hypothesis was tested; It was determined that there was a significant relationship only between mother-youth communication and incompatibility between mother and father and the reason for using drugs by young people. No statistically significant difference was found between the other variables and the reason for the youth to use drugs.

4.6. Testing Sub-Hypothesis 2

"There is a correlation between the absence of family parents and step fatherhood and the reason the young person started using drugs." This sub-hypothesis was evaluated as two sub-problems.

4.7. Testing the 1st Sub-Problem

"There is a relationship between the absence of one or both parents and the reason why the young person started using drugs." The significant relationship in this sub-problem was tested in a single question.

Table 9. Examining the Reason for Substance Use by Absence of Parents

			Reason for Using Drugs			
Absence of Parents	Both Mother and Father Self	Amount, Total %	Friend influence	family influence	Other	Total
			39	13	17	69
			37.9%	12.6%	16.5%	67.0%
	One or both parents are not alive	Amount, Total %	21	4	9	34
			20.4%	3.9%	8.7%	33.0%
Total quantity		Amount, Total %	60	17	26	103
			58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

Only 3.9% of addicts, whose mother and/or father or both are not alive, started to use drugs due to family influence. On the other hand, the rate of those who use drugs under the influence of friends was found to be 20.4%. As a result of the analysis; $\alpha=0.05 < p=0.661$ values were found. Therefore, there is no significant relationship between the absence of parents and the reason for the youth's drug use.

4.8. Testing the 2nd Sub-Problem

"There is a relationship between the family being a stepfather to one or both parents and the reason why the young person started using drugs." The significant relationship in this sub-problem was tested in a single question.

Table 10. Testing the Reason for Substance Use with Parental Parenthood

			Reason for Using Drugs			
Parental Parenthood	Both Mother and Father Self	Amount, Total %	Friend influence	family influence	Other	Total
			56	16	25	97
			54.4%	15.5%	24.3%	94.2%
	One or both mother and/or father	Amount, Total %	4	1	1	6
			3.9%	1.0%	1.0%	5.8%
Total quantity		Amount, Total %	60	17	26	103
			58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

When the percentage distribution of parenthood is analyzed, it is seen that only 1% of addicts start using drugs under the influence of the family. On the other hand, 15.5% of addicts, whose parents are alive,

started to use drugs due to family influence. Since this rate is quite low, it can be said that parenthood is not effective in the youth's drug use.

When the second sub-hypothesis is analyzed, it is seen that there is no significant relationship between the absence of parents and step motherhood and the reason for the use of drugs by the youth.

4.9. Testing the 3rd Sub-Hypothesis

"There is a relationship between the monthly income level of the family and the reason why the young person started using drugs." This sub-hypothesis was evaluated as a single sub-problem.

Table 11. Testing for Family Income Level and Reason for Substance Use

Family Income Minimum Wage Amount Level Total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
	16	3	4	23
	15.5%	2.9%	3.9%	22.3%
319-999 million Amount Total %	16	8	11	35
	15.5%	7.8%	10.7%	34.0%
1 Billion and Above Amount Total %	28	6	11	45
	27.2%	5.8%	10.7%	43.7%
Total quantity %	60	17	26	103
	58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

43.7% of the research group stated that the average monthly income level of families is 1 billion and above. This ratio also indicates that the group does not experience any financial problems. However, it has been determined that the rate of addicts who use drugs due to the influence of the family in this rate is quite low. Family income level and youth's drug use Page | As a result of the analysis, there is no significant relationship between the reason for 60; It was determined by determining the values of $\alpha=0.05 < p=0.410$.

4.10. Testing Sub-Hypothesis 4

"There is a relationship between the use of alcohol, cigarettes, and drugs by parents and the reason why young people start using drugs." This sub-hypothesis was evaluated as three sub-problems.

4.11. Testing the 1st Sub-Problem

"There is a correlation between the use of alcohol by one or both of the parents and the reason why the young person started using drugs." The significant relationship in this sub-problem was tested in a single question.

Table 12. Testing the Reason for Alcohol Use and Substance Use in the Family

In the Family Amount of Family Members Alcohol Uses Any Alcohol Use Total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	family influence	Other	
	13	10	6	29
	12.6%	9.7%	5.8%	28.2%
None of the family members Amount Does not use alcohol Total %	47	7	20	74
	45.6%	6.8%	19.4%	71.8%
Total quantity %	60	17	26	103
	58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

12.6% of addicts in the family who use alcohol started to use drugs due to friends, 9.7% to family and 5.8% to other reasons. As a result of the analysis, it can be said that there is a statistical difference

between the use of alcohol in the family and the use of drugs by the youth, since $\alpha=0.05 > p=0.009$ values were determined. In addition, the relationship between the two variables was found to be 30.3%.

4.12. Testing the 2nd Sub-Problem

"There is a correlation between the use of one or both parents and the reason why the young person started using drugs." The significant relationship in this sub-problem was tested in a single question.

Table 13. Testing the Reason for Smoking and Substance Use in the Family

In the family Amount of family members Cigarette smoker total %	Reason for Using Drugs			Total
	Friend influence	Family influence	Other	
	39	11	20	70
	37.9%	10.7%	19.4%	68.0%
None of the family members Quantity does not smoke total %	21	6	6	33
	20.4%	5.8%	5.8%	32.0%
Total quantity %	60	17	26	103
	58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

When the table is examined, it is seen that the rate of smoking in anyone in the family is 68%. The ratio of addicts who use drugs due to family influence is 10.7%. As a result of the analysis, since $\alpha=0.05 < p=0.526$ values were determined, it was observed that there was no significant relationship between smoking in the family and the reason for the youth's drug use.

4.13. Testing the 3rd Sub-Problem

"There is a relationship between the use of drugs by one or both of the parents and the reason why the young person started using drugs.

Table 14. Testing the Reason for Drug Use and Substance Use in the Family

Drug Use in the Family			Reason for Using Drugs			Total
			Friend influence	family influence	Other	
Any family member uses drugs	Amount, Total %		8	2	1	11
			7.8%	1.9%	1.0%	10.7%
No family member uses drugs	Amount, Total %		52	15	25	92
			50.5%	14.6%	24.3%	89.3%
Total quantity	Amount, Total %		60	17	26	103
			58.3%	16.5%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

When the percentage distribution of drug use in the family is analyzed, it is seen that only 1.9% of the addicts start using drugs under the influence of the family. It was observed that the rate of drug use in the research group under the influence of friends was 7.8%. These rates are an indication that the family effect of drug use in the family is not high.

When examined in general, it was seen that there was a significant relationship only between the use of alcohol in the family and the reason for the use of drugs by the youth. No significant relationship was found between smoking and drug use and the reason for the youth's drug use.

4.14. Testing the 5th Sub-Hypothesis

"There is a relationship between the delinquency of one or both of the parents and the reason why the young person started using drugs".

Table15. Testing the Reason for Substance Use with a Criminal Status in the Family

Criminal Situation in the Family	Any family member has committed a crime	Amount, Total %	Reason for Using Drugs			Total
			Friend influence	family influence	Other	
			7	1	3	11
			6.8%	1.0%	2.9%	10.7%
	No family member has committed a crime	Amount, Total %	53	16	23	92
			51.5%	15.5%	22.3%	89.3%
Total quantity		Amount, Total %	60	17 16.5%	26	103
			58.3%	1.0%	25.2%	100.0%

Source: Compiled by author

When the percentage distribution of crime in the family is analyzed, it is seen that only 1% of the addicts start to use drugs under the influence of the family. The fact that this rate is quite low may be an indication that there is no relationship between the family's delinquency and the reason for the youth's drug use.

When the first basic hypothesis of the research is analyzed; It has been observed that there is a significant relationship between the mother-youth relationship, the problems between the mother and the young, the incompatibility between the mother and the father, and the alcohol use in the family and the reason for the use of drugs by the young person. No statistically significant difference was found between the other variables and the reason for the youth's drug use.

CONCLUSION

When the results of the research are evaluated in general, it can be said that the family institution, which is considered the first step of the socialization process and the most basic group of the society, has very important duties. Before the state, the interdependence between family members within the family should be strengthened. In order to strengthen this bond, parents have very important duties.

First and foremost, parents should set an example for children with all their behaviors. In particular, parents should set an exemplary model by not using any substance in the presence of their children or at any time. Children observe the behavior of their parents within the framework of social learning theory and perceive them as a model for themselves.

Parents are the ones who set the family rules and determine the policy of the family on alcohol and drugs. Therefore, they need to impose some restrictions on this issue and apply them. Because, it has been determined in this study that alcohol and substance use in the family increases the risk of children using these substances.

Parents should inform and train their children on how to cope with peer pressure.

Parents should know where their children are when they are outside of the family environment. If necessary, follow up.

Parents should cooperate with other families to prevent children from using substances.

Parents should be people who feel substance use. They should monitor their children's substance use. They should be aware of their symptoms.

Parents are those who intervene and direct the child's substance use. Early diagnosis is very important in drug use. Therefore, the treatment process should be started as soon as possible. During the treatment process, families should always support their children. The family plays an important role in the treatment process.

On the other hand, besides families, young people also have important duties. Indeed, this relationship is reciprocal. Young people should also fulfill their responsibilities in order to strengthen their bonds with their families.

It should not be forgotten that love and peace are not found in groups of friends, but within the family itself.

Deviant friend groups should be avoided. Because all kinds of negative or harmful results come from such friend groups. Because deviant behaviors in bad friend groups can increase the risk of drug use.

Avoid places such as pubs, discotheques, coffee houses, casinos, taverns and similar places where drug culture is intense.

REFERENCES

- Akers, R. (1999). *Criminological Theories: Introduction and Evaluation* (2nd edition). Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Amaro, H. (1995). Love, Sex, and Power. *American Psychologist* 50(6), 437-447.
- Bachman, J. G., Johnston, L. D. & O'Malley, P. M. (1981). Monitoring the Future: Questionnaire responses from the nation's high school seniors, 1980. (pp. 265). Ann Arbor, MI: *Institute for Social Research*.
- Bahr, J., Marcos, C. & Maughan, L. (1995). Family, Educational and Peer Influences on the Alcohol Use of Female and Male Adolescents. *Journal of Studies on Alcohol* 56, 457-469.
- Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence* 11, 569-595.
- Brook, J., Whiteman, M., Gordon, S. & Brook, D. W. (1984). Paternal Determinants of Female Adolescents Marijuana Use. *Developmental Psychology* 20, 1032-1043.
- Brook, J., Brook, W., Gordon, S., Whiteman, M. & Cohen, P. (1990). The Psychosocial Etiology of Adolescent Drug Use: A Family Interactional Approach. *Genetic, Social and General Psychology Monographs* 116, 111-267.
- Cairns, R. B., Leung, M. C., & Cairns, B. D. (1995). Social Networks Over time and Space in Adolescence. In L. J. Crockett & A. C. Crouter (Ed.). *Pathways through adolescence: Individual Development in Relation to Social Contexts*. The Penn State Series on Child and Adolescent Development (pp. 35-56). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Califano, J. (1990). *Poor Child-Father Relationship is Major Factor in Teen Drug Use*. New York: Guilford Press.
- Capaldi, D. & Clark, S. (1997). Prospective Family Predictors of Aggression Toward Female Partners for at-Risk. *Developmental Psychology* 34, 1175-1188.
- Challier, B. (2000). Associations of Family Environment and Individual Factors with Tobacco, Alcohol and Illicit Drug Use in Adolescents. *European Journal of Epidemiology* 16, 33-42.
- Cummings, E. M., Keller, P. S., Davies, P. (2005). Towards a family process model of maternal and parental depressive symptoms: exploring multiple relations with child and family functioning. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46:479-489.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 94-120.
- De Maeyer J, Vanderplasschen W, Lammertyn J, van Nieuwenhuizen C, Sabbe B, Broekaert E. Current quality of life and its determinants among opiate-dependent individuals five years after starting methadone treatment. *Qual Life Res* 2011; 20(1): 139-50.
- Downey, D. B. (1995). Understanding Academic Achievement Among Children in Step Households: The Role of Parental Resources, Sex of Stepparent and Sex of Child. *Social Forces* 73, 875-894.

- Emcdda. (2002). National Prevalence Estimates of Problem Drug Use in the European Union. 2002 *EMCDDA Project Final Report I, Results*.
- Faupel, C. (1991). *Shooting Dope: Career Patterns of Hard-Core Heroin Users*. Gainesville: University of Florida Press.
- Gold, M. (1993). *Drugs of Abuse. A Comprehensive Series for Clinicians*. New York: Plenum Publishing.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford/California: Stanford University Press.
- Hoffman, J. & Johnson, R. J. (1998). A National Portrait of Family Structure and Adolescent Drug Use. *Journal of Marriage and the Family* 60, 633.
- Hoffmann, J. & Su, S. (1998). Parental Substance Use Disorder, Mediating Variables and Adolescent Drug Use: A Non-Recursive Model. *Addiction* 93, 1351.
- Hoffman, J. & Johnson, R. J. (2002). The Community Context of Family Structure and Adolescent Drug Use. *Minneapolis* 64, 314.
- Kandel, D. B. & Wu, P. (1995). The Contributions of Mothers and Fathers to the Intergenerational Transmission of Cigarette Smoking in Adolescence. *Journal of Research of Adolescents* 5, 225-252.
- Katz, S., Duncan, R. & Zimmerman, A. (1997). Adolescence Family Structure Versus Parental Attachment in Controlling Adolescent Deviant Behavior: A Social Control Model. *Adolescence* 32(125), 199215.
- Kelly, J. (2002). Parent-Child Communication, Perceived Sanctions Against Drugs Use and Youth Drug Involvement *Adolescence. Roslyn Heights* 37, 775.
- Krohn, M., Lizotte J. & Perez, C. (1997). Early Substance Use and School Achievement: An Examination of Latino, White and African American Youth. *Journal of Drug Issues* 32, 921.
- Lamborn, S. (1991). Pattern of Competence and Adjustment Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent and Neglectful Families. *Child Development* 62, 1049-1065.
- Loga S, Sosic B, Kulenovic AD, Svraka E, Bosankic N, Kucukalic A, et al. Chronic illness and family: Impact of schizophrenia and Crohn's disease on the family quality of life. *Psychiatr Danub* 2012; 24(4): 359-66.
- Merikangas, K. R., Stolar M. & Rounsaville, B. J. (1998). Familial Transmission of Substance Use Disorders. *Arch Gen Psychiatry* 55, 973-979.
- Miller, K. (2003). Early Drug Use Associated with Later Mental Disorder. *American Family Physician* 67, 1354.
- Newcomb, M. D. & Rickards, S. (1995). Parent Drug-Use Problems and Adult Intimate Relations: Associations Among Community Samples of Young Adult Women and Men. *Journal of Counseling Psychology* 42, 141-152.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Thomas, G. & Farrell, M. (1996). The Effects of Single-Mother Families and Nonresident Fathers on Delinquency and Substance Abuse in Black and White Adolescents. *Journal of Marriage and The Family* 58, 884.
- Van Der Bree, M. (1998). Genetic and Environmental Influences on Drug Use and Abuse / Dependence in Male and Female Twins. *Drug Alcohol Depend* 52, 231-242.
- Wade, J. & Brannigan, A. (1996). The Genesis of Adolescent RiskTaking: Pathways Through Family,

- School and Peers. *Canadian Journal of Sociology* 23, 1-19.
- Zakharov, I. A. (2001). Adolescents of the Risk Group. *Russian Education and Society* 43(11), 39-45.
- Zuckerman, B. & K. Bresnahn. (1991). Developmental and Behavioral Consequences of Prenatal Drug and Alcohol Exposure. *Pediatric Clinics of North America* 38, 1387-1406.

Presentation ID / Sunum No= 205

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim İhtiyaçlarının İncelenmesi

Dr. Dilek Kırnık¹

¹Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü, dlkkrnk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7261-7259

Özet

Yakın tarihimizde komşu (yakın/ uzak) ülkelerde yaşanan şiddet olayları ya da savaşlar sonrasında farklı ülke vatandaşları ülkemize sığınmışlardır. Bu kapsamda yabancı uyruklu çok sayıdaki öğrenim çağındaki çocuklar, eğitim yaşantılarına Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullara devam etmektedirler. PIKTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) ile yabancı uyruklu çocukların, Türkiye'deki eğitime erişimlerine farklı imkânlar sunulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen bu proje, kapsayıcı anlayışla hazırlanmış farklı eğitim faaliyetlerini içermektedir. Bu çalışmanın amacı ülkemizde farklı eğitim kurumlarda eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin kendi görüşlerine göre eğitim ihtiyaçlarını belirlemektir. Nitel araştırmanın esas alındığı bu çalışmada, fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde “yabancı uyruklu olmak, ilkokullarda öğrenim görmek, araştırmaya katılmaya gönüllü olmak” ölçütlerine göre örneklem grubu belirlenmiştir. Araştırmaya Malatya ilinde eğitim gören 5 yabancı uyruklu öğrenci katılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin; dil gelişimi, akademik gelişimi ve sosyal gelişimi boyutlarında farklı eğitim ihtiyaçları bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Uyruklu, Eğitime İhtiyacı, PIKTES

Examination Of The Educational Needs Of Foreign Students

Abstract

In our recent history, citizens of different countries have sought refuge in our country after violence or wars in neighboring (near/far) countries. In this context, a large number of foreign children at school age continue their education in schools affiliated to the Ministry of National Education. With PIKTES (Project for Supporting the Integration of Syrian Children into the Turkish Education System), different opportunities were provided for foreign children to access education in Turkey. This project, carried out by the Ministry of National Education, includes different educational activities prepared with an inclusive approach. The aim of this study is to determine the educational needs of foreign students studying in different educational institutions in our country according to their own views. In this study, which is based on qualitative research, the phenomenology method was used. During the research process, the sample group was determined according to the criteria of "being a foreign national, studying in primary schools, volunteering to participate in the research". 5 foreign students studying in Malatya participated in the research. The data obtained in the research were evaluated with descriptive and

content analysis. As a result of the research, students; It has been determined that there are different training needs in the dimensions of language development, academic development and social development.

Keywords: Foreign national, need for education, PIKTES

Giriş

Yakın tarihimizde komşu (yakın/ uzak) ülkelerde yaşanan şiddet olayları ya da savaşlar sonrasında farklı ülke vatandaşları ülkemize sığınmışlardır. Pennells ve Ezeomah'a (2002) göre insanlar savaş, çatışma veya siyasi huzursuzluk gibi krizler veya salgın hastalıklar, seller, kasırgalar, kuraklık, kıtlık veya depremler gibi doğal afetler nedeniyle anavatanlarından koparılmaktadırlar. Sariahmetoğlu ve Kamer'e (2021) göre yoğun göç sonucu olarak ülkemize gelenlerin eğitimi ve topluma uyum süreci ciddiye ele alınmalıdır çünkü eğitim, göç eden aileler için öncelikli konular içindedir.

Bu kapsamda yabancı uyruklu çok sayıdaki öğrenim çağındaki çocuklar, eğitim yaşantılarına Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullara devam etmektedirler. PIKTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) ile yabancı uyruklu çocukların, Türkiye'deki eğitime erişimlerine farklı imkânlar sunulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen bu proje, kapsayıcı anlayışla hazırlanmış farklı eğitim faaliyetlerini içermektedir. Sayın, Usanmaz ve Aslangiri'ne (2016) göre yabancı uyruklu öğrenciler eğitime devam ettikleri okullarda; ayrımcılık, maddi imkânsızlık, dil ve arkadaş edinememe gibi sorunlara karşı desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu proje ile öğrencilerin öğrenmelerinde devam etmelerinin teşvik edildiği söylenebilir.

Alanda yapılan birçok çalışmada (Ak, 2020; Avcı, 2019; Baker, 2011; Erdem, 2017; Tuncer ve Dikmen, 2017) yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördükleri okullarda birçok konu altında desteğe, eğitime, ilgiye ihtiyaç duydukları görülmektedir. Uzun ve Bütün (2016) yaptığı çalışmada sığınmacı çocukların yaşadıkları çevreye uyum sağlamada farklı sorunlarla yüzleştikleri, genel olarak öğrencilerin dil sorunu ve iletişim sorunlarını sıklıkla yaşadıkları tespit edilmiştir. Bir öğrenci olarak önemli olduğu kadar bir birey olarak da titizlikle ele alınması gereken konu, çocukların öğretmeni veya arkadaşları ile iletişim kuramaması sorunudur. Öğrenciler sosyalleşememekte ve bir gruba dâhil olamamaktadırlar. Bu sorun toplumsal huzurun sağlanması açısından da önemli bir kriz durumudur.

Alanda yapılan araştırmalar göstermektedir ki; ülkemizde yaşanan göç sonrası yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim – öğretim faaliyetleri ve sosyal hayatla bütünleşmeleri konularında eğitim talepleri bulunmaktadır. Bu yüzden yabancı uyruklu öğrencilerin gözünden karşılaştıkları sorunların tespiti, bu sorunlara karşın neler yapılması gerektiğine yönelik çözüm önerilerinin belirlenmesi literatüre katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı ülkemizde farklı eğitim kurumlarda eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin kendi görüşlerine göre eğitim ihtiyaçlarını belirlemektir.

Yöntem

Nitel araştırmanın esas alındığı bu çalışmada, fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma sürecinde “yabancı uyruklu olmak, ilkokullarda öğrenim görmek, araştırmaya katılmaya gönüllü olmak” ölçütlerine göre örneklem grubu belirlenmiştir. Araştırmaya Malatya ilinde eğitim gören 5 yabancı uyruklu öğrenci katılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Ülkesi
K1	K	12	Suriye
K2	K	11	Afganistan
K3	E	9	Suriye
K4	K	10	Suriye
K5	E	12	Irak

Tablo 1 verilerine göre araştırmaya katılan öğrencilerin 3'ü kız ve 2'si erkektir. Katılımcıların yaşları 9 ile 12 arasında değişmektedir. Öğrencilerin 3'ü Suriye, 1'i Afganistan ve 1'i Irak vatandaşdır.

Bulgular

Tablo 2. Yabancı uyruklu öğrencilerin dil becerileri konusundaki eğitim ihtiyaçları

Görüşler	Katılımcılar
Akıcı Türkçe konuşmayı öğrenmek	K1, K2, K3, K4, K5
Yazı dilini öğrenmek	K1, K4, K5
Kendini ifade etmek	K1, K3, K4
Çevre ile etkileşim kurmak	K1, K2, K3
Kendi dilini unutmamak	K2, K3, K5
Okul kütüphanesinden faydalanmak	K1, K3, K5
Atasözü ve deyimlerinin içeriğini anlamak	K3, K4, K5
Türkçe dil bilgisi kurullarını anlamak/öğrenmek	K5

Tablo 2'de yabancı uyruklu öğrencilerin dil becerileri konusundaki eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır. Tablo 2 verilerine göre yabancı uyruklu öğrenciler dil becerileri konusunda; akıcı Türkçe konuşmayı öğrenmek ($f=5$), yazı dilini öğrenmek($f=3$), kendini ifade etmek ($f=3$), çevre ile etkileşim kurmak ($f=3$), kendi dilini unutmamak ($f=3$), okul kütüphanesinden faydalanmak ($f=3$), atasözü ve deyimlerinin içeriğini anlamak ($f=3$) ve Türkçe dil bilgisi kurullarını anlamak/ öğrenmek ($f=1$) gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tablo 3. Yabancı uyruklu öğrencilerin akademik konulardaki eğitim ihtiyaçları

Görüşler	Katılımcılar
Okuduklarını anlamak	K1, K2, K3, K4, K5
Uygun hızda okuma yapmak	K1, K2, K3, K4, K5
Matematik becerilerini geliştirmek	K1, K3, K4, K5
Okullardaki ölçme ve değerlendirme sistemini anlamak	K1, K2, K5
Bilimsel faaliyetlere katılmak	K1, K2
Sınavlarda yeterli süre verilmesi	K1, K3
Soruların kısa sorulması/ anlaşılır sorulması	K3, K5
Ödevlerin makul olması	K1, K5
İşbirlikçi çalışmalarda bilgi paylaşımı ve akran iletişimi artırma	K3, K4

Tablo 3'te yabancı uyruklu öğrencilerin akademik konulardaki eğitim ihtiyaçları yer almaktadır. Tablo 3 verilerine göre yabancı uyruklu öğrenciler akademik konularda; okuduklarını anlamak (f=5), uygun hızda okuma yapmak (f=5), matematik becerilerini geliştirmek (f=4), okullardaki ölçme ve değerlendirme sistemini anlamak (f=3), bilimsel faaliyetlere katılmak (f=2), sınavlarda yeterli süre verilmesi (f=2), soruların kısa sorulması/ anlaşılır sorulması (f=2), ödevlerin makul olması (f=2), işbirlikçi çalışmalarda bilgi paylaşımı ve akran iletişimi artırma (f=2) gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tablo 4. Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyalleşme konusundaki eğitim ihtiyaçları

Görüşler	Katılımcılar
Arkadaş edinmek	K1, K2, K3, K4, K5
Gelenek ve göreneklerine göre yaşamak	K1, K2, K4, K5
Okul kurallarını anlamak ve uygulamak	K2, K3, K4, K5
Kendi değerlerine saygı duyulmasını istemek	K3, K5
Ekonomik sorunların azalması	K2, K4
Türkiye'yi ve Malatya'yı farklı özellikleri ile tanımak	K3, K4
Yaşadığı travmaları unutmak	K3
Çekimserliği yenerek cesaretli olmak	K5
Giyim özellikleri ve konuşma durumları nedenleriyle dışlanmamak	K2

Tablo 4'te yabancı uyruklu öğrencilerin sosyalleşme konusundaki eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır. Tablo 4'e göre yabancı uyruklu öğrencilerin sosyalleşme konusunda; arkadaş edinmek (f=5), gelenek ve göreneklerine göre yaşamak (f=4), okul kurallarını anlamak ve uygulamak (f=4), kendi değerlerine saygı duyulmasını istemek (f=2), ekonomik sorunların azalması (f=2), Türkiye'yi ve Malatya'yı farklı özellikleri ile tanımak (f=2), yaşadığı travmaları unutmak (f=1), çekimserliği yenerek cesaretli olmak (f=1) ve giyim özellikleri ve konuşma durumları nedenleriyle dışlanmamak (f=1) gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tablo 5. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik önerileri

Görüşler	Katılımcılar
Okula uyum çalışmaları yapılarak öğrencilerin birbirleriyle iletişimi güçlendirilmeli	K1, K4
Öğrenciler konuşmaya teşvik edilmeli ve etkinliklere katılımı artırılmalı	K3, K5
Matematik konuları daha somutlaştırılarak kolaydan zora doğru ele alınmalı	K4
Öğrencileri yakından tanımak için farklı çalışmalar yürütülmeli	K2
Sosyal, sportif ve kültürel etkinlikler çeşitlendirilmeli	K1

Tablo 5'te yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik önerileri yer almaktadır. Tablo verilerine göre yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik; okula uyum çalışmaları yapılarak öğrencilerin birbirleriyle iletişiminin güçlendirilmesi (f=2), öğrencilerin konuşmaya teşvik edilmesi ve etkinliklere katılımının artırılması (f=2), matematik konularının daha somutlaştırılarak kolaydan zora doğru ele alınması (f=1), öğrencileri yakından tanımak için farklı çalışmalar yürütülmesi (f=1), sosyal, sportif ve kültürel etkinliklerin çeşitlendirilmesi (f=1) gibi önerileri bulunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Yabancı uyruklu öğrenciler dil becerileri konusunda; akıcı Türkçe konuşmayı öğrenmek, yazı dilini öğrenmek, kendini ifade etmek, çevre ile etkileşim kurmak, kendi dilini unutmamak, okul kütüphanesinden faydalanmak, atasözü ve deyimlerinin içeriğini anlamak ve Türkçe dil bilgisi kurullarını anlamak/ öğrenmek gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır. Stevenson ve Willot'a (2007) göre yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimi; travma deneyimi, şiddet, kesintili eğitim, dil güçlüğü gibi birçok faktör nedeniyle ertelenmekte ya da önemsenmemektedir. Bu nedenle benzer konulara yönelik öğrenciler farklı etkinliklerle desteklenmelidir.

Yabancı uyruklu öğrenciler akademik konularda; okuduklarını anlamak, uygun hızda okuma yapmak, matematik becerilerini geliştirmek, okullardaki ölçme ve değerlendirme sistemini anlamak, bilimsel faaliyetlere katılmak, sınavlarda yeterli süre verilmesi, soruların kısa sorulması/ anlaşılır sorulması, ödevlerin makul olması, işbirlikçi çalışmalarda bilgi paylaşımı ve akran iletişimi artırma gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır. Konan ve Gürsul'un (2021) yaptığı çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin öğretim sürecinde dil sorunu yaşadıkları, öğrencilerin konuşulanı anlayamadıkları ve kendilerini ifade edemedikleri, gerekli olan öğretim materyalini temin edemedikleri tespit edilmiştir. Şimşir ve Dilmaç'a (2018) göre yabancı uyruklu öğrenciler, dil ve iletişim problemleri başta olmak üzere sosyal ve akademik problemleri sıklıkla yaşamaktadırlar.

Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyalleşme konusunda; arkadaş edinmek, gelenek ve göreneklerine göre yaşamak, okul kurallarını anlamak ve uygulamak, kendi değerlerine saygı duyulmasını istemek, ekonomik sorunların azalması, Türkiye'yi ve Malatya'yı farklı özellikleri ile tanımak, yaşadığı travmaları unutmak, çekimserliği yenerek cesaretli olmak ve giyim özellikleri ve konuşma durumları nedenleriyle dışlanmamak gibi eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır. Sariahmetoğlu ve Kamer'e (2021) göre göç edenlerin düzenli ve belirli bir işe sahip olmamaları nedeniyle onlar ekonomik olarak sıkıntı ve problemler yaşamaktadırlar.

Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik; okula uyum çalışmaları yapılarak öğrencilerin birbirleriyle iletişiminin güçlendirilmesi, öğrencilerin konuşmaya teşvik edilmesi ve etkinliklere katılımının artırılması, matematik konularının daha somutlaştırılarak kolaydan zora doğru ele alınması, öğrencileri yakından tanımak için farklı çalışmalar yürütülmesi, sosyal, sportif ve kültürel etkinliklerin çeşitlendirilmesi gibi önerileri bulunmaktadır. Nar'a (2008) göre yabancı uyruklu öğrenciler ülkelerinden farklı bir yerde yeni bir yaşantıya başlarken ruh sağlıklarında bozulmalar meydana gelebilmektedir. Göçe maruz kalan çocuk ve ergenlerde uyum sorunları yaşanabilmektedir. Bu nedenle çocuklar göç ettikleri yerlerdeki okullarda çeşitli sorunlar yaşamakta ya da çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ak, N. (2020). *Yabancı uyruklu öğrencilerin okula uyumda karşılaştığı sorunlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Avcı, F. (2019). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden mülteci öğrencilerin sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Dil Öğretimi ve Eğitim Araştırmaları*, 2(1), 57-80. doi: <https://doi.org/10.35207/late.537817>
- Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Clevedon, UK: Multilingual Matters
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Konan, N. ve Gürsul, S. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin Suriyeli çocukların öğretiminde karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *11th ECLSS Conferences on Language and Social Sciences*, 286-297

- Nar, B. (2008). *Göçün eğitime ve eğitim yönetimine etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya
- Pennells, J. ve Chimah, E. (2002). Basic education for refugees and nomads. C. Yates and J. Bradley (Ed.) *In Basic Education at a Distance: World Review of Distance Education and Open Learning*. Vol. 2, (193-180). London: Routledge.
- Sariahmetoğlu, H. ve Kamer, S. T. (2021). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimi ve uyumu: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [MSKU Journal of Education] 8(2), 612-634. DOI: 10.21666/muefd.852569
- Sayın, Y., Usanmaz A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), 1-13.
- Stevenson, J. ve Willot, J. (2007). *The aspiration and access to higher education of teenage refugees in the UK*. Compare, 37(5), 671-687.
- Şimşir, Z. ve Dilmaç, B. (2018). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *İlköğretim Çevrimiçi* , 17 (2), 1116-1134.
- Tuncer, M. ve Dikmen, M. (2017). Göçmenlerin eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *11. Kamu Yönetimi Sempozyumu*. 28-30 Eylül Elazığ. Türkiye
- Uzun, E. M. ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.

Presentation ID / Sunum No= 206

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Vatanseverlik Değerinin Öğretimine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri

Dr. Dilek Kırnık¹

¹*Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü, dlkkrnk@gmail.
ORCID ID: 0000-0002-7261-7259*

Özet

Türk Dil Kurumuna göre “yurtseverlik” anlamı taşıyan Vatanseverlik, genel olarak bireylerin doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı yere (ülke, il, kasaba, köy) duyduğu sevgi bağlılığıdır. Milli Eğitim Bakanlığı tüm öğretim programlarında vatanseverlik değerine önemli bir yer vermekte ve farklı etkinliklerle bu değerın öğretimini teşvik etmektedir. Bu çalışmanın amacı temel eğitim kurumlarında vatanseverlik değerinin öğretim durumlarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmektir. Nitel araştırmanın esas alındığı bu çalışmada fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde “ilkokullarda sınıf öğretmeni olmak, mevcut bir sınıfla çalışma yürütüyor olmak, araştırmaya katılmaya gönüllü olmak” ölçütlerine göre örneklem grubu belirlenmiştir. Araştırmaya Malatya ilinde görev yapan 7 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenler ders kitaplarında etkinliklerle, milli bayram kutlamalarıyla, sınıflarında Atatürk köşesi oluşturarak vatanseverlik değerini öğrettiklerini ifade etmişlerdir. Vatanseverlik değerlerinin öğretimine ilişkin tarihimizdeki Türk büyüklerinin tanıtılması ve tarihi müze alanlarının eğitim ortamları olarak kullanılmasını önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Vatan, Yurt, Vatanseverlik

Opinions Of Class Teachers On Teaching The Value Of Patriotism

Abstract

Patriotism, which means "homeland" according to the Turkish Language Institution, is the devotion of love to the place (country, province, town, village) where individuals were born, grew up and live in general. The Ministry of National Education gives an important place to the value of patriotism in all curricula and encourages the teaching of this value with different activities. The aim of this study is to determine the opinions of classroom teachers about the teaching situation of patriotism in basic education institutions. In this study, which is based on qualitative research, the phenomenology method was used. During the research process, the sample group was determined according to the criteria of "being a classroom teacher in primary schools, working with an existing classroom, volunteering to participate in the research". 7 classroom teachers working in Malatya participated in the research. The data obtained in the research were evaluated with descriptive and content analysis. As a result of the research, the teachers stated that they teach the value of patriotism through activities in the textbooks, national holiday celebrations, and creating an Atatürk corner in their classrooms. They suggested the

introduction of Turkish elders in our history regarding the teaching of patriotic values and the use of historical museum areas as educational environments.

Keywords: Home land, native land, patriotism

Giriş

Türk Dil Kurumuna göre “yurtseverlik” anlamı taşıyan vatanseverlik, genel olarak bireylerin doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı yere (ülke, il, kasaba, köy) duyduğu sevgi bağlılığıdır. Elban’ a (2015a) göre vatanseverlik kavramı ülke onurunu savunmak, ülkesi için savaşıp ölen şehitlere sevgi duymak, onları övmek ve ülkesinin özgürlüğü için çabalamaktır. Keskin’e (1990) göre vatan yerine yurt, toprak, mülk gibi ifadeler kullanılırken yabancı dilde home, homeland, fatherland, matherland gibi kavramlar kullanılmaktadır. Zamir ve Horowitz (2013) vatanseverlik kavramını, kişinin kendisini yaşadığı ülkeye ait hissetmesi olarak tanımlamıştır. Şarşembiyeva’ya (2015) göre vatanseverlik bir kişinin kendi ya da başkaları için faydalı bir amaç için çabalaması olarak açıklanmaktadır. Ertürk (2006), milletini ve vatani korumanın vatanseverliğin gereği olduğunu ifade etmiştir. Yazıcı ve Yazıcı’ya (2010) göre vatanseverlik her etnik grubun kendine duyduğu aidiyet duygusunu ifade etmez bu yönüyle vatanseverlik ideolojik ile siyasi tanımlamalardan ayrılır.

MEB öğretim programlarının (2018) tamamında şu “kök değerler” yer almaktadır; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerlerden biri olarak ele alınan vatanseverlik, öğrenme öğretme sürecinde hem tek başına hem de diğer değerlerle ilişkili olarak öğretilmektedir.

Hayat bilgisi öğretim programında (2018) 3. Sınıf düzeyinde “HB.3.5.4. Ülkesinin gelişmesi ile kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasında ilişki kurar. Vatanseverlik, çalışkan olma, işini en iyi şekilde ve eksiksiz yapma üzerinde durulur. Bu değerlerin yansımalarının bireylerden başlayacağına değinilir. “ kazanımının yer aldığı görülmektedir. Temel eğitim kurumlarında bu yaş ve sınıf düzeyinde bu kazanıma yer verilerek öğrencilerin ülkesini gelişmesinde sorumluluklarının oluşu ve bunu yerine getirilmesinin vatanseverlik olduğu belirtilmektedir. Sosyal Bilgiler öğretim programında (2018) yer alan 4. Sınıf düzeyinde Kültür ve Miras öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik gibi değerlerle kanıt kullanma, zamanı anlama, değişim ve sürekliliği algılama gibi becerilerin öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmaktadır. Okullarda öğrencilere vatanseverlik duygusu tarih dersleriyle kazandırılmaktadır (Tolstoy, 2011; Akt: Elban, 2015b, 1306). Temel eğitim kurumlarında bu dersin olmadığı düşünüldüğünde benzer kazanımların verildiği Sosyal Bilgiler dersi vatanseverlik değerinin ele alınmasına ilişkin ön plana çıktığı söylenebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tüm öğretim programlarında vatanseverlik değerine önemli bir yer vermekte ve farklı etkinliklerle bu değerini öğretimini teşvik etmektedir. Bu çalışmanın amacı temel eğitim kurumlarında vatanseverlik değerinin öğretim durumlarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmektir.

Yöntem

Nitel araştırmanın esas alındığı bu çalışmada fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma sürecinde “ilkokullarda sınıf öğretmeni olmak, mevcut bir sınıfla çalışma yürütüyor olmak, araştırmaya katılmaya gönüllü olmak” ölçütlerine göre örneklem grubu belirlenmiştir. Araştırmaya Malatya ilinde görev yapan 7 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Mesleki Yıl	Okuttukları Sınıf
K1	E	17	1. Sınıf
K2	E	21	1. Sınıf
K3	E	19	2. Sınıf
K4	K	11	2. Sınıf
K5	K	14	3. Sınıf
K6	K	17	4. Sınıf
K7	K	15	4. Sınıf

Tablo 1 verilerine göre katılımcıların 3'ü erkek ve 4'ü kadındır. Toplam 7 sınıf öğretmenin katıldığı çalışmada katılımcıların mesleki yılları 11 yıl ile 21 yıl arasında değişmektedir. İlkokulun her sınıf düzeyini okutan sınıf öğretmenleri ile araştırma kapsamında görüşme yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 2. Vatanseverlik kavramına ilişkin görüşler

Görüşler
Atalarını sevmek
Türkiye ve Türk halkı
Vatan için çalışmak
Milli bir değer
Ülkeye duyulan sadakat, bağlılık
Yurt için yapılan fedakârlık
Milletçe bir arda yaşamak
Memleket bilinci
Ecdadın anılarına saygı duymak
Doğduğun büyüdüğün yere aidiyet duymak
Görevini iyi yapmak
Bağımsızlık inancı
Özgürlük sevdası

Tablo 2'de sınıf öğretmenlerinin vatanseverlik kavramına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tablo verilerine göre sınıf öğretmenleri vatanseverlik kavramını; atalarını sevmek, Türkiye ve Türk halkı, vatan için çalışmak, milli bir değer, ülkeye duyulan sadakat/ bağlılık, yurt için yapılan fedakârlık, milletçe bir arda yaşamak, memleket bilinci, ecdadın anılarına saygı duymak, doğduğun büyüdüğün yere aidiyet duymak, görevini iyi yapmak, bağımsızlık inancı ve özgürlük sevdası olarak açıklamışlardır.

Tablo 3. Vatanseverlik değerinin öğretim yollarına ilişkin görüşler

Görüşler
Ders kitaplarını okumak
Milli bayram kutlamaları yapmak
Vatanseverlik değeri odağında film / video izlemek
Milli günlerde sınıfları süslemek
Milli Marşımızı ezberlemek/anlamak
Türkçe konuşmak ve önemini anlamak
Atatürk'ü tanımak ve anlamak
Sınıflarda canlı Atatürk köşesi oluşturmak
Okullara şehit ismi vermek ve onları tanıtmak
Milli değerlere yönelik yarışmalar düzenlemek (yazı, şiir, resim)

Tablo 3'te vatanseverlik değerinin öğretim yollarına ilişkin görüşler yer almaktadır. Tablo 3 verilerine göre vatanseverlik değerinin öğretim yolları; ders kitaplarını okumak, milli bayram kutlamaları yapmak, vatanseverlik değeri odağında film / video izlemek, milli günlerde sınıfları süslemek, Milli Marşımızı ezberlemek/anlamak, Türkçe konuşmak ve önemini anlamak, Atatürk'ü tanımak ve anlamak, sınıflarda canlı Atatürk köşesi oluşturmak, okullara şehit ismi vermek ve onları tanıtmak, milli değerlere yönelik yarışmalar düzenlemek (yazı, şiir, resim) şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 4. Vatanseverlik değerinin en sık ele alındığı dersler

Görüşler
Sosyal Bilgiler
Türkçe
Hayat Bilgisi
Müzik

Tablo 4'te vatanseverlik değerinin en sık ele alındığı dersler yer almaktadır. Tablo 4 verilerine göre vatanseverlik değeri ilkokullarda en sık; Sosyal Bilgiler, Türkçe, Hayat Bilgisi ve Müzik derslerinde ele alınmaktadır.

Tablo 5. Vatanseverlik değerinin öğretilmesine yönelik öneriler

Görüşler
Milli değerleri ifade eden eserleri okumak/ incelemek
Tarihi olayların sürecini analiz etmek
Öğrencilere rol model olmak
Aile destekli faaliyetler planlamak
Tarihi müzelere/yerlere geziler düzenlemek
Tarihi yaşantıları drama ile öğretmek
Tarihteki Türk büyüklerini tanıma ve yaptıklarını incelemek

Tablo 5'te vatanseverlik değerinin öğretilmesine yönelik öneriler bulunmaktadır. Tablo 5 verilerine göre sınıf öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin öğretimine ilişkin; milli değerleri ifade eden eserleri okumak/ incelemek, tarihi olayların sürecini analiz etmek, öğrencilere rol model olmak, aile destekli

faaliyetler planlamak, tarihi müzelere/yerlere geziler düzenlemek, tarihi yaşantıları drama ile öğretmek, tarihteki Türk büyüklerini tanıma ve yaptıklarını incelemek gibi önerileri bulunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sınıf öğretmenleri vatanseverlik kavramını; atalarını sevmek, Türkiye ve Türk halkı, vatan için çalışmak, milli bir değer, ülkeye duyulan sadakat/ bağlılık, yurt için yapılan fedakârlık, milletçe bir arda yaşamak, memleket bilinci, ecdadın anılarına saygı duymak, doğduğun büyüdüğün yere aidiyet duymak, görevini iyi yapmak, bağımsızlık inancı ve özgürlük sevdası olarak açıklamışlardır. Doğan'a (2002) vatan kavramı insanların yaşadığı toprağa mensubiyet bilinci ve duygusu kazandırılmasıyla manevi bir yöne sahiptir.

Vatanseverlik değerinin öğretim yolları; ders kitaplarını okumak, milli bayram kutlamaları yapmak, vatanseverlik değeri odağında film / video izlemek, milli günlerde sınıfları süslemek, Milli Marşımızı ezberlemek/anlamak, Türkçe konuşmak ve önemini anlamak, Atatürk'ü tanımak ve anlamak, sınıflarda canlı Atatürk köşesi oluşturmak, okullara şehit ismi vermek ve onları tanıtmak, milli değerlere yönelik yarışmalar düzenlemek (yazı, şiir, resim) şeklinde sıralanmıştır. Yavuz'a (2018) göre ülkemizde Sosyal Bilgiler programında vatanseverlik değeri Millî Kültür, Millî Tarih vb. konularla pekiştirilerek verilmektedir. Bu yönüyle hem sözel ifadelerin hem de uygulamaların varlığıyla değer öğretiminin pekiştirildiği söylenebilir.

Vatanseverlik değeri ilkokullarda en sık; Sosyal Bilgiler, Türkçe, Hayat Bilgisi ve Müzik derslerinde ele alınmaktadır. Yavuz'a (2018) göre Türkiye'deki öğretim programlarda değerler ve değer öğretimi yaklaşımları programların açıklama bölümünde yer verilerek öğretimi desteklenmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin öğretimine ilişkin; milli değerleri ifade eden eserleri okumak/ incelemek, tarihi olayların sürecini analiz etmek, öğrencilere rol model olmak, aile destekli faaliyetler planlamak, tarihi müzelere/yerlere geziler düzenlemek, tarihi yaşantıları drama ile öğretmek, tarihteki Türk büyüklerini tanıma ve yaptıklarını incelemek gibi önerileri bulunmaktadır. Düzce'ye (2017) göre vatanseverlik değeri modern zamanlarda toplum içinde sosyal bütünleşmeyi sağlaması açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kapsamda bu değer tüm bireye kazandırılması ve nitelikli olarak yaşatılması için çaba sarf edilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Doğan, İ. (2002). *Modern toplumda vatandaşlık demokrasi ve insan hakları insan haklarının kültürel temelleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Düzce, M. (2017). Emile Durkheim'da bir sivil din olarak milliyetçilik ve vatanseverlik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 645-653.
- Elban, M. (2015a). Ortaöğretim öğrencilerinin vatanseverlik tutumları: Ankara ili kazan ilçesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, 451-462.
- Elban, M. (2015b). Tarih eğitimi ve vatanseverlik üzerine bazı düşünceler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3), 1302-1319.
- Ertürk, E. (2006). *Ders kitaplarında toplum, yurttaşlık, vatanseverlik ve ekonomi anlayışının dönüşümü: 1997 ve 2004 ilköğretim sosyal bilgiler ders kitapları üzerine bir içerik analizi*. Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hayat Bilgisi Öğretim Programı (2018) <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122171428547-HAYAT%20B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Keskin, M. (1990). Ziya Gökalp'te vatan kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 443-452.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2018) <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden erişilmiştir.

Şarşembiyeva, T. (2015). Kırgızistan’da “vatanseverlik” algısı üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 175-185.

Yavuz, İ. (2018). Sosyal bilgiler derslerinde vatanseverlik değerinin öğretimi konusunda farklı ülke uygulamaları. *Araştırma ve Deneyim Dergisi (Adeder) Research And Experience Journal (Rej)* 3 (1), 17-31. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/493452>

Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010). Yurtseverlik tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 902-917.

Zamir, S. & Horowitz, T. (2013). The manifestation of the value of patriotism among Israeli trainee teachers – natives and immigrants: How will they educate their pupils in the light of this value?. *Journal For Critical Education Policy Studies*, 11 (4), 202-2.

Presentation ID / Sunum No= 279

Oral Presentation / Sözlü Sunum

MEB Tarafından Yürütülen (Yögep-1) Yönetici Geliştirme Projesine İlişkin Bir Değerlendirme

Dr. Methi Çelik¹, Araştırmacı Yasin Demirci²

¹Çankaya İlçe MEM, E-posta: methicelik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3806-4985.

²Çankaya Mimar Kemal Ortaokulu, E-posta: yasindemirci77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8665-4261.

*Corresponding author: Methi Çelik

Özet

Bu çalışmada MEB tarafından uygulamaya konulan ve kısa adı YÖGEP olan Yönetici Geliştirme Programının birinci aşamasına (YÖGEP-1) ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin analizi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı kapsamında tasarlanan araştırma, durum çalışması deseni şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni Ankara ili Çankaya İlçesinde bulunan okullarda görev yapan ve YÖGEP-1 seminerine katılan okul müdürleri oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde bahse konu seminer süreci devam ettiğinden bu seminere katılım sağlayan ve tamamlayan yirmi (20) okul müdürü çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda YÖGEP-1'e ilişkin orta üstü düzeyde bir değerlendirme izlenmiştir. “Öğretmenin güçlendirilmesi, Başarı farklarının azaltılması, Yetenek yönetimi, Deneyim paylaşımı, Uygulama çerçevesi oluşturma” başlıklarının ele alındığı seminer sürecine ilişkin okul yöneticilerinin değerlendirmelerine göre; Öğretmen Meslek Kanununun (ÖMK) öğretmeni güçlendirmesi hususunda yeterli olmadığı, okullar arası farklılıkların başarıda da farklar oluşturduğu, yetenek yönetiminin bilimsel adımlar izlenerek yapılmasının gerektiği, okul müdürleri arasındaki deneyim ve tecrübe paylaşımının seminerin en pozitif tarafı olduğu, uygulamaya dönük sunum ve faaliyetlerin bakış açılarının genişlemesine katkı sunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre MEB tarafından uygulamaya konulan ve kısa adı YÖGEP olan Yönetici Geliştirme Programı'nın birinci aşamasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin olumlu olmakla beraber seminer çalışmasının planlaması, zamanlaması, eğitici (formatör) yeterlikleri, uzmanlık alanlarına ilişkin tereddütler ve konuların yoğunluğu gibi nedenlerle daha verimli olabileceği söylenebilir. Bu sonuca göre; yapılacak olan benzer çalışmaların ilgililerin görüşleri alınarak, üniversitelerle işbirliği içerisinde planlamasının yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: okul yöneticisi, yögep, proje, okul yöneticisi yetiştirme.

GİRİŞ

Dünyanın geleceği ve yaşanılabilirlik düzeyi, yeni nesillerin yetiştirilmeleriyle ilgilidir. Tüm milletler için gelecekte yeryüzünü yaşanılacak bir yer kılacak olan bu neslin yetiştirilmesi eğitimle sağlanabilir. Bunun gerçekleşebilmesi bazı unsurları gerekli kılar. Mekân, program, eğitici bunlardan birkaçı olarak görülebilir. Mekân bağlamında eğitimin merkezinde okulların yer aldığı söylenebilir. Dünya üzerinde yer alan her bir ülkenin kendine has, eğitime ilişkin bakış açılarını yansıtan okullar bulunmaktadır.

Okulların işlerliği, işlevleri, yönetimi gibi alanlarda benzerlikler olabileceği gibi birbirinden farklılıklarda gözlenebilir. Ülkemizde okul yöneticilerinin atanması ve yetiştirilmesinde herkesin üzerinde anlaştığı, çağcıl ve demokratik esaslara dayalı herhangi bir felsefe ve politika maalesef bulunmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak ülkede eğitim yöneticiliğinin meslekleşme sorunu, belirgin olarak yaşanmaktadır. Ülkemizde okul yöneticiliği, yasal metinlerde öğretmenler tarafından ve öğretmenliğin yanında ikincil bir görev (657 Sayılı DMK) şeklinde yürütülecek bir meslek olarak kabul görmektedir. Günümüz için ülkemizde yöneticiliğin meslek olarak kabul edilmesinin ve kurumsallaşmasının önünde engel olarak yöneticiliğin, öğretmenliğin yanında bir ek görev olarak yasal mevzuatta yer alması, bu görevlerin karıştırılması, içi içe geçmesi olduğu söylenebilir (Bursalıoğlu, 1991). Okulda gerçek bir yönetici olarak görev yapabilmek için öğretmenlerin sahip olması gereken özelliklerin yanında birçok farklı nitelikleri de kazanmış olmayı gerektirir (Açıkalın, 1994, Şişman ve Turan, 2005, Çelik, 2007, Aydın, 2014, Özdemir, 2018). Okul yöneticilerinin liderlik, okul yönetimi, yönetimde insan ilişkileri, etkili ve doğru iletişim becerileri, insan kaynakları yönetimi, kurum denetimi, değerlendirme, yönetim hukuku, bütçe yönetimi, bina yönetimi benzeri konuların yanı sıra ilgili mevzuata da hâkim olmaları gerekmektedir. Okul yöneticilerinin sayılan bu bilgi ve becerileri, görerek tecrübe etmeleri ya da kısa süreli kurs ve hizmet içi eğitim faaliyetleri ile elde etmelerinin oldukça zor ve maliyetli olduğu söylenebilir.

Eğitimin bir toplumun inşasındaki yeri ve öneminin tüm toplum tarafından kabul gördüğü bilinmekle beraber, eğitim sürecinin planlama, uygulama, değerlendirme ve benzeri süreçlerinin yönetimine ilişkin ortak bir anlayış olmadığı izlenebilir. Hâlbuki eğitime ilişkin tüm iş ve işlemlere karar veren, yönetimi bünyesinde barındıran yapının profesyonel bir eğitimden geçmesi asla ikinci plana atılacak bir husus olmamalıdır. Ülkemizde okul yöneticiliği alanında bugüne kadar yapılan uygulamalarda bir süreklilik ve kalıcılık olmadığından okullarda yöneticilik görevlerini yürütenlerin de neler yapmaları gerektiği konusunda nesnel ve sağlam bir alt yapı oluşturabildikleri söylemek zordur. Okul yöneticiliğinin bir okulu olmadığı ya da okul yöneticisini yetiştirmeye dönük programlar olmadığından bu görevi yürütenler ya kendi öz becerileriyle ya da bu işi yürüten diğer kişilerden esinlenerek uygulamalarda bulunmaktadır. 2022 yılında MEB tarafından uygulamaya konulan ve tüm okul müdürlerinin süreç içerisinde eğitime tabi tutulduğu ve kısa adı YÖGEP olan *Yönetici Geliştirme Programı* bu alanda bir ilki oluşturduğu söylenebilir. Önceki süreçte yöneticilerin yeterliliklerini arttırmaya yönelik çeşitli uygulama ve hizmet içi eğitim kursları yapılmıştır. Hatta 2018-2019 Öğretim yılı için MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü aynı isimle Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı okullardaki yöneticilerin yeterliliklerini arttırmaya yönelik dar alanda bir proje yürüttü ise de bu araştırmanın esasını oluşturan YÖGEP kadar geniş kapsamlı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Toplam 120 saat ve dört ayrı bölümden oluşan YÖGEP seminerleri bir sıralamayı izlemektedir. Önceki semineri almayan bir okul yöneticisi takip eden eğitim seminerine katılamamaktadır. Dolayısıyla tüm okul müdürlerinin her dört semineri almalarının zemini oluşturulmuştur. Her seminer bölümü günlük altı saatten oluşan ve haftalık otuz saate tamamlanan bir süreci kapsamaktadır. Bu çalışmada sadece YÖGEP-1 seminer sürecine ilişkin analizler yer alacaktır. YÖGEP-1 seminerine ilişkin konu dağılımı aşağıda Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 1. YÖGEP Semineri (1) Konu Dağılımı

Hafta (1.)	Konular	Süre (saat)
1. YÖGEP-1 Semineri	✓ Öğretmenin güçlendirilmesi *Öğretmenlik meslek kanunu • Aday öğretmenlik • Öğretmenlik • Uzman öğretmenlik • Başöğretmenlik *Hizmet içi eğitim yönetmeliği • Okul temelli mesleki gelişim • Mesleki gelişim toplulukları • Öğretmen hareketlilik programı ✓ Başarı farklarının azaltılması *Okul etmenleri *Okul dışı etmenler *Başarı farkları araştırması • PISA, TIMMS, PIRLS • Başarı izleme araştırmaları *Müdahale stratejileri • İYEP, Okul öncesi, DYK • Ders dışı eğitim çalışmaları ✓ Yetenek yönetimi • Yetenek tanımları • Yetenek yönetimi yaklaşımları • Yetenek geliştirme • Öğrenci yeteneği ✓ Deneyim paylaşımı • Başarı farklarının azaltılması • Yetenek yönetimi • Öğretmenin güçlendirilmesi ✓ Uygulama çerçevesi oluşturma • Okul temelli mesleki gelişim • Öğretmen hareketlilik programları • Mesleki gelişim toplulukları	6 6 6 6 6 6
Toplam		30

Kaynak: MEB

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere YÖGEP-1 seminerinde, okul müdürlerinin yeterliliklerini arttırmaya yönelik ve aktüalitesini koruyan birçok konu başlığı yer almıştır. Çalışmada okul yöneticilerinin programı değerlendirdiklerinde elde ettikleri kazanımların neler olduğu, süreçte yaşanan sorunların varsa tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; *değerlendirilmeyen çalışmanın herhangi bir değeri olmadığı* ilkesi çerçevesinde çalışmanın eğitim yöneticilerine ve alana katkı sunması öngörüsünün çalışmanın önemini ortaya koyduğu söylenebilir. Çalışma nitel araştırma yöntemleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemeye yönelik bir kural olmadığından ve nitel araştırmaların doğası gereği derinlemesine, zengin bilgi elde etmek amacıyla daha az sayıda katılımcı ile araştırma gerçekleştirilir (Patton, 2014). Bu nedenle ideal örneklem büyüklüğü araştırmacının araştırma sorularına benzer cevapları almaya başladığı, doyuma ulaştığı nokta olarak kabul edilmektedir (Glaser & Straus, 1967, akt. Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Ankara ili Çankaya İlçesinde bulunan okullarda görev yapan ve YÖGEP-1

seminerini alan okul müdürleri oluşturmaktadır. Araştırma gerçekleştirildiğinde bahse konu seminer süreci devam ettiğinden bu seminere katılım sağlayan ve tamamlayan yirmi (20) okul müdürü çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada MEB tarafından uygulamaya konulan ve kısa adı YÖGEF olan Yönetici Geliştirme Programının birinci aşamasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin analizi amaçlanmıştır. Bu çerçevede “**MEB tarafından yürütülen YÖGEF-1’e ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?**” sorusu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Bu probleme bağlı olarak aşağıda belirtilen alt problemlere katılımcıların görüşleri doğrultusunda cevaplar aranmıştır.

1. Öğretmenlerin güçlendirilmesi konusuna ilişkin nasıl bir sonuç/verim elde edilmiştir?
2. Başarı farklarının azaltılması konusuna ilişkin nasıl bir sonuç/verim elde edilmiştir?
3. Yetenek yönetimi konusuna ilişkin nasıl bir sonuç/verim elde edilmiştir?
4. Deneyim paylaşımlarına konusuna ilişkin nasıl bir sonuç/verim elde edilmiştir?
5. Uygulama çerçevesine ilişkin nasıl bir sonuç/verim elde edilmiştir?
6. Okul Yöneticilerinin YÖGEF-1 seminerine ilişkin genel değerlendirmeleri nasıldır?

Son zamanlarda eğitim bilimleri araştırmalarında tercih edilen nitel araştırma desenlerinden durum çalışması, araştırmacının olayın herhangi bir noktasına müdahale etmeden konuyu derinlemesine inceleme, kavrama ile taraflar ve toplum üzerindeki etkisi ya da ilişkisi hususlarında çıkarımlarda bulunma fırsatı sağlar (Yin, 2014). Nitel durum çalışmasının en belirgin özelliği bir veya birden fazla durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Diğer bir deyişle bir durumla ilgili etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb.) bütüncül bir bakış açısıyla araştırılır ve bu durumu nasıl etkiledikleri, durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanır. Ayrıca durumlarda meydana gelen değişim ve buna ilişkin süreçleri anlamak önemli olduğundan durumların uzun dönemli çalışması söz konusu olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çerçevede araştırmada durum çalışması yürütülmüştür. Araştırmaya katılanlara ilişkin kişisel bilgiler Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo. 2.Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	4	20
	Erkek	16	80
Yaş Durumu	30 – 40 arası	2	10
	41 – 50 arası	14	70
	51 ve üzeri	4	20
Mesleki Kıdem	1-15 Yıl arası	2	10
	16 ve Üzeri	18	90
Yöneticilikte Geçirdiği Görev Süresi	1-15 Yıl arası	13	65
	16 ve Üzeri	7	35
Eğitim Düzeyleri	Lisans	5	25
	Yüksek Lisans	14	70
	Doktora	1	5
Görev Yaptığı Okul Türü	Okul Öncesi	2	10
	İlkokul		30
	Ortaokul	6	25
	Lise		35

		5	
		7	
	Beden Eğitimi	1	5
	Biyoloji	1	5
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	2	10
	Fen Bilgisi	1	5
	Görsel Sanatlar	1	5
	Rehberlik	1	5
Brans	Sınıf Öğretmeni	6	30
	Türkçe	1	5
	Fizik	2	10
	Okul Öncesi		15
	Özel Eğitim	3	5
		1	
Toplam	20 Okul Yöneticisi		

Tablo 2'ye göre, katılımcı yöneticilerin cinsiyet bakımından oranı; kadın % 20, erkek % 80'dir. Katılımcıların yöneticilik kıdemleri bakımından; 1-15 yıl kıdemi olan yöneticilerin oranı % 10, 16 ve üzeri yıl kıdemi olan yöneticilerin oranı % 90'dır. Araştırmaya katılan yöneticilerin çoğunluğunu (% 65'i) 1-15 yıl yöneticilik kademine sahip olan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan yöneticilerin öğrenim durumları açısından; % 25'ini Lisans, % 70'ini Yüksek Lisans, % 5'ini Doktora eğitimi almış olduğu görülmektedir. Katılımcı yöneticilerin öğrenim durumu bakımından büyük bölümünün Yüksek Lisans mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. Branşlara göre bakıldığında katılımcıların % 30'unu Sınıf Öğretmenliği, % 5'ini Türkçe Öğretmenliği, % 10'nunu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, % 5'ini Görsel Sanatlar Öğretmenliği, % 5'ini Rehber Öğretmenliği, % 15'ini Okul Öncesi Öğretmenliği, % 5'ini Beden Eğitimi Öğretmenliği, % 10'unu Fizik Öğretmenliği, % 5'ini Fen Bilgisi Öğretmenliği, % 5'ini Biyoloji Öğretmenliği, % 5'ini Özel Eğitim Öğretmenliği bölümlerinden mezun oldukları belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada MEB tarafından yürütülen (YÖGEP-1) Yönetici Geliştirme Programına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerini belirlemek için nitel veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılmıştır. Çepni (2012) görüşmenin kişilerin iç dünyasına girmek suretiyle onların bilgi, tavır ve inançlarını belirleyerek araştırmanın amaçları ile ilgili hususları bir araya getirmek, araştırmanın değişken ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyarak, mevcut diğer veri toplama araçları ile elde edilen verileri karşılaştırma amacıyla kullanılabileceğini belirtmektedir. Ekiz (2003) ise görüşmede bireylerin neyi, nasıl ve neden düşündüklerini, bireyin duygu, tutum, his ve davranışlarını yönlendiren faktörlerin neler olduğunu açığa çıkardığını belirtmektedir. Her ne kadar karşılıklı konuşmaya dayalı olarak yürütülse de görüşmenin sıradan bir konuşmadan farklı olduğu göz ardı edilmemelidir. Örneğin görüşmede iletişim kurulan bireyin söylediklerini duymazdan gelme söz konusu olamaz. Cohen ve Manion (1994) görüşmeyi araştırmacı ve katılımcı birey arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel bir iletişim olduğunu belirtmektedir. Stewart ve Cash (1985, akt. Yıldırım & Şimşek, 2016) ise görüşmeye ilişkin “önceden belirlenmiş bir amaç doğrultusunda yapılan, soru sorma ve cevaplamaya dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” olarak ifade etmektedir. Görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmalarda esas amacın üzerinde çalışılan örneklemde elde edilen verilerin örneklemin alındığı evrene genellemesi olmadığı, sadece çalışılan örnekleme benzer ya da aynı özellikler gösteren durumlar için genellenebilir olduğu (Schofield, 1990) göz ardı edilmemelidir. Araştırma katılımcı yöneticilerle (n=20) yarı yapılandırılmış görüşme formuna dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler önceden hazırlanan soruların görüşmecilere yöneltilerek cevapların alınması, bu süreçte görüşmenin gidişatına bağlı olarak farklı ya da alt soruların yöneltilerek katılımcının yanıtlarının detaylandırılması sağlanır. Görüşme formlarının geliştirilmesinde araştırma konusu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve uzman görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşler sonrasında formların pilot uygulaması yapılarak taslak görüşme formundaki soruların anlaşılabilirliği test edilmiştir. Uygulamalar sonrasında formda düzeltmeler yapılarak

uygulama düzeyindeki son haline getirilmiştir. Görüşme formunun ilk bölümünde katılımcılara ilişkin kişisel bilgiler, ikinci bölümünde katılımcı yöneticilerin, Yönetici Geliştirme Programı (YÖGEP-1) ile ilgili görüşlerini saptamak amacıyla açık uçlu 6 (altı) soru yer almıştır. Formda yer alan sorular şu şekildedir:

1. Öğretmenlerin güçlendirilmesi ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verilen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir?
2. Başarı farklarının azaltılması ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verilen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir?
3. Yetenek yönetimi ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verilen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir?
4. Deneyim paylaşımlarının sizlere katkıları nelerdir?
5. Uygulama çerçevesinde edindiğiniz bilgilerin sizlere katkıları neler olabilir?
6. YÖGEP-1 kapsamında aldığınız eğitimin gelişiminize katkısını 1-10 arasındaki puanlama ile değerlendirdiğinizde kaç puan verirsiniz?

Araştırma güvenirliği ve geçerliği açısından katılımcılara önceden görüşme gizliliği hakkında bilgi verilerek görüşme formundaki sorular doğrultusunda katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, görüşme süresi ortalama 25 dakika olarak saptanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi nitel araştırma tekniklerinden “içerik analizi tekniği” kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi betimsel analizlerde fark edilmeyen kavramları keşfetmek için kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizinde elde edilen veriler yüzeysel kavramlar altında yatan derin anlamları keşfetmek için daha ayrıntılı bir işleme tabi tutulur. Verilerin öncelikle kavramlaştırılmasının ardından bu kavramların belli bir mantık çerçevesinde düzenlenmesi ve en sonunda veriyi anlamlandıracak temaların gün yüzüne çıkarılması ön görülmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). İçerik analizi kodlama ve temaların belirlenmesi için sistematik sınıflandırma süreci aracılığıyla metin içeriğinin öznel olarak yorumlanmasıdır (Hsieh & Shannon, 2005). Nitel araştırmada araştırmacı tümevarımsal bir düzen desenlenmesi ile verilerden kategoriler elde edebilir ve bu kategorilerden kavramlara ulaşmak için sosyal olgu, örnek veya olayları karşılaştırabilir. Araştırmacı tümevarım yoluyla nitel araştırmanın konu olabilecek problemin doğasına ilişkin önceden yapılmış benzer araştırmalara bir alternatif sunar ve bu araştırmaların benzerlik ve farklılıklarını derinleştirir (Baltacı, 2017).

Görüşmelerde elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilerek her bir araştırma alt sorusu bir tema kabul edilmiş ve böylece araştırma 6 (altı) tema altında gruplandırılmıştır. Temalar altındaki alt tema ve kavramsal kodlamalarla analiz süreci gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde frekans hesaplamaları yapılarak analiz sürecinde ortaya çıkan bulgular tematik tablolar halinde ortaya konulmuştur. Ayrıca katılımcılardan erkek yöneticilere; EY1, EY2....., kadın yöneticilere; KY1, KY2....kodlamaları yapılarak katılımcıların gizliliği sağlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde kısa adı YÖGEP olan Yönetici Geliştirme Programının 1. Aşaması olan YÖGEP-1'e ilişkin Araştırmacılar tarafından yapılandırılmış veri toplama aracı ile elde edilen okul yöneticilerinin görüşleri çözümlenmiştir. Burada YÖGEP-1 seminerine ilişkin araştırma sorularına alınan yanıtları içeren veriler sırasıyla analiz edilmiştir.

İlk seminer çalışması olan bu süreçte katılımcı okul yöneticilerine “*Öğretmenin güçlendirilmesi, Başarı farklarının azaltılması, Yetenek yönetimi, Deneyim paylaşımı, Uygulama çerçevesi oluşturma*” başlıkları altında yer alan konulara ilişkin eğitimler verilmiştir. Gerçekleştirilen eğitimlerde görev alan

eğiticiler, MEB tarafından Erzurum ilinde (formatör) eğitici eğitimi alan ve Bakanlık bünyesinde her il için tespit edilen ve o ilde görev yapan öğretmen, okul müdürü, müfettiş ve şube müdürlerinden oluşmaktadır. YÖGE-1 bu eğiticiler tarafından sunulmuştur. Ancak; Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü koordinesinde gerçekleştirilen ve 1502 okul yöneticisinin bulunduğu ilde sayının fazlalığı, eğitim programının (YÖGE-1) okulların işleyişini aksatmaması için yaz aylarına sıkıştırılması, eğitici eğitimi alan görevlilerin niceliksel olarak yeterli gelmemesi ve benzeri nedenlerle yüksek lisans ve doktora eğitimi almış MEB personeli ile kısmen üniversitelerden destek alındığı izlenmiştir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine; “öğretmenlerin güçlendirilmesi ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verilen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir?” soruları yöneltilerek “*Yönetici Geliştirme Programının öğretmenlerin güçlendirilmesine yönelik yeterliği ve katkıları*” birinci tema olarak kabul edilmiştir.

Yönetici Geliştirme Programının öğretmenlerin güçlendirilmesine yönelik yeterliği ve katkıları temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan örnek alıntılar şu şekildedir:

Katılımcı EY3; “*Öğretmenlik Meslek Kanunu ve Hizmet içi Yönetmeliği içeriğinde tereddüde düşülebilecek mevzular bilgi verilerek aydınlatıldı, anlık soru ve cevaplarla aydınlatıldı.*” şeklindeki görüşleri ile yapılan etkinliğin verimliliği konusundaki görüşlerini dile getirirken kadın yöneticilerden KY3; “*Olumlu katkı sunacağı görüşündeyim. Planlamaları yaparken gözden kaçırabileceğim ama okul iklimine önemli katkılar sağlayacağı noktaları daha hedef odaklı yapabileceğim.*” ifadeleri ile etkinliğin olumlu yönlerini belirterek okulunda yapacağı çalışmalarda etkinliğin katkılarından neleri yansıtabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda EY11; “*Bilgilerimiz güncellendi. Okul içi iletişim konusunda farklı bakış açıları sağladı.*” ifadeleri ile diğer yöneticilerin görüşlerini destekleyerek yapılan yönetici geliştirme programının verimliliği ve katkılarını dile getirmişlerdir.

Katılımcı EY2; “*Sunuş yolu stratejisiyle uygulanan seminer bir iki uygulama dışında etkili ve verimli değildi. Okuldaki örnek uygulamalar sunulsaydı katkısı olabilirdi. Yöneticiler için "Yuttur kustur" a dönüştü denilebilir. Zamanlama, sunum yapılan yer açısından sorunluydu. Seminerin yüzde doksanı sunuş yolu strateji ve düz anlatım tekniğiyle verildi. Yöneticilerin büyük bölümünün ilgisi çekilemedi.*” ifadeleri ile Yönetici Geliştirme Programının verimsizliği ve katkılarının yetersizliğinden bahsederek kadın yöneticilerden KY1; “*Yeterli değil*”, KY2; “*Genel olarak bilgi güncellemesi yapılmıştır.*” ifadeleriyle de bunu destekledikleri belirlenmiştir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine, Başarı farklarının azaltılması ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verilen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir? Sorusunun yöneltilmesiyle “*Yönetici Geliştirme Programının başarı farklarının azaltılması ile ilgili yeterliği ve katkıları*” ikinci tema olarak belirlenmiştir.

Yönetici Geliştirme Programının başarı farklarının azaltılması ile ilgili yeterliği ve katkıları temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan örnek alıntılar şu şekildedir:

Katılımcı EY3’e göre; “*Verilen bilgiler okul ortamında karşılaşılabilecek bilgi ihtiyacını, genel görünümü vermesi açısından faydalı oldu. Günün ihtiyacı ile geleceğe dönük bilgi gereksinimlerini, hedeflerini görmeye dönük aydınlatıcı bilgiler içermesi açısından faydalı oldu.*” ifadeleriyle EY11’in; “*Başarı farklarına etki eden faktörleri tartışmak iyi oldu. Başarı farklarını azaltmak için neler yapabileceğimiz ve hangi faktörlere müdahale edeceğimiz konusunda aydınlatıcı oldu. Özellikle DYK’nın amacı dışına çıktığını fark ettim.*” düşünceleri ve EY18’in; “*Yeterlidir. Okul müdürlerine verilen eğitimlerde dezavantajlı öğrencilerin desteklenmesi konusunda yaratılan farkındalık çok etkileyici idi.*” sözleriyle Yönetici Geliştirme Programını olumlu bulduğunu ifade etmiştir.

Diğer yandan EY2’nin; “*Ben yeterli bulmadım. Kavramların anlamını okuma ve verileri yansıtmada dışında bir ayrıntı ve katkı olmadı.*” ifadesiyle EY14’nin “*Bu tür bilgilendirmeler için yüz yüze eğitime*

hiç gerek yoktur bu bilgileri herhangi bir Web sitesinde de okuyup bilgilenebiliriz.” Sözleriyle olumsuz bakış açısı sergilemiştir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine, Yetenek yönetimi ile ilgili verilen bilgilere ilişkin neler düşünüyorsunuz? Sizce yeterli miydi? Verişen bilgiler ve yapılan uygulamaların okullarınızdaki yapacağınız çalışmalara ne gibi katkıları olabilir? Sorusunun sorulmasıyla “*Yönetici Geliştirme Programının yetenek yönetimi ile ilgili yeterliği ve katkıları*” araştırmanın üçüncü teması olarak kabul edilmiştir.

Yönetici Geliştirme Programının yetenek yönetimi ile ilgili yeterliği ve katkıları temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan örnek alıntılar şu şekildedir:

Katılımcı EY1’in; “*İlkokul çağında yetenekli öğrencilerin tespiti konusunda büyük zorluklar yaşanmaktadır. Bu konu hakkında bilgiler benim açımdan çok faydalıydı.*” ifadesiyle EY10’in; “*Kapsayıcı kullanılabilir bilgiler verildi. Yapılacak çalışmalarda edinilen bilgilerden yararlanılacaktır.*” sözleri örtüşmektedir. EY11’in, “*Yetenek yönetimi bir yönetici olarak çalışanlarımızın iş yaklaşımları, iş yapma biçimlerindeki farklılıkları daha iyi anlamamıza, bundan sonraki süreçte kişilerin yeteneklerinin geliştirilmesi daha dikkatli olmamız gerektiğini fark ettim.*” ifadeleriyle olumlu görüş bildirmiştir. EY15’in; “*Yetenek yönetimi ile ilgili verilen bilgiler yeterliydi. Okulda öğretmen arkadaşlarımıza bilgileri aktardığımız zaman faydalı olacağını düşünüyorum.*” ifadesinde de benzer olumlu ifadeler yer almıştır.

Buna karşın EY2’nin; “*Tanımlama yapılarak yetenek yönetimi yapılamaz. Kavramsal çerçevenin okunması dışında hiçbir farkındalık yaratacak durum yoktu.*” Şeklindeki ifadesiyle olumsuz görüş beyan etmiştir.

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine, Deneyim paylaşımlarının sizlere katkıları nelerdir? sorusu yöneltilmesi sonucunda “*Yönetici Geliştirme Programının deneyim paylaşımı ile ilgili yeterliği ve katkıları*” araştırmanın dördüncü teması olarak kabul edilmiştir.

Yönetici Geliştirme Programının deneyim paylaşımı ile ilgili yeterliği ve katkıları temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan örnek alıntılar şu şekildedir:

Katılımcı EY1’in “*Çankaya bölgesinde deneyimli okul müdürlerimizin başından geçen olaylardan sonra okul müdürlüğünün çok zor bir görev olduğunu bir kez daha anlamış oldum.*” ifadesi, EY3’ün; “*Deneyimlerin paylaşılması yeniden hatırlama ve günün ihtiyacına dönük deneyimlerden haberdar olma, örnek davranışları deneyimleme konusunda katkıları oldu.*” ifadesi, KY1’in “*Tecrübe paylaşımı farkındalık yarattı*” ifadesi, EY7’nin “*Ufuk açıcı, yenilikçi, uygulayıcı*” şeklindeki yorumu, EY11’nin; “*Okullarda yapılan güzel uygulamaları öğrenmek ve bunlardan yapılabilecek olanların okulumuzda uygulama fırsatı verdi. Sorunlara farklı çözüm önerileri getirdi.*” Sözleri, EY2’nin; “*Zaman zaman okul yöneticilerin deneyim paylaşımları gerçeklerin ortaya konması açısından yararlıydı.*” Beyanı, EY18’nin; “*Yaşanmış olayların paylaşılması örnek olay incelemesi ile başımıza gelmeden deneyim elde etmemize yardımcı olmuştur.*” ifadeleri, KY2’nin; “*Seminerin en faydalı kısmı deneyim paylaşımı oldu.*” ve KY4’ün; “*Farklı durumlara değişik bakış açılarından bakmaya katkı sağladı.*” sözleri YÖGEP-1 kapsamında deneyim paylaşımının olumlu sonuçlarını ifade etmesi noktasında manidar olarak algılanabilir. Bu bölümde hiç bir katılımcı tarafından olumsuz herhangi bir görüş bildirilmemiştir.

Araştırmanın Beşinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine, Uygulama çerçevesinde edindiğiniz bilgilerin sizlere katkıları neler olmuştur? sorusunun yöneltilmesiyle “*Yönetici Geliştirme Programının uygulama çerçevesi oluşturma yeterliği ve katkıları*” beşinci tema olarak belirlenmiştir.

Yönetici Geliştirme Programının edinilen bilgiler açısından yeterliği ve katkıları temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan örnek alıntılar şu şekildedir:

Katılımcı KY4’ün, “*Okulumda uygulayabileceğim şeyleri okuluma uyarlama şansım oldu. Ayrıca arkadaşlarımızla bilgi paylaşımı yapma imkânı bulduk.*” ifadeleriyle edinilen bilgilerin katkıları dile

getirilmiş, EY1'in; "Öğretmen ve velilerin yönetime daha fazla katkı sağlaması yönünde cesaretlendiğini", EY2'nin; "Dikkatimi çeken bazı teknik bilgilerin ayrıntılarını araştırıp kavramak açısından yararlıydı.", EY3'ün; "Hem eksik bilgilerimiz hem de değişen yeni uygulamaya giren mevzular hakkında güncel bilgi ve verilere ulaşmamıza katkıları oldu.", EY13'ün; "Öğrenci-Veli-Öğretmen-personel iletişimine katkısı oldu", EY16'nın; "Farklı okul türlerinden idarecilerin yaşadığı genel sıkıntılar ve bunlara karşı üretebildikleri çözümler konusunda bilgi sahibi olmak." Şeklindeki olumlu ifadeleri göze çarpmaktadır. EY11 "Öğrenme açısından faydalı olmasa da bölge müdür arkadaşlarla birlikte olmak güzeldi" ifadesi çalışmanın faydalı olmadığı ve olumsuz görüş şeklinde değerlendirilebilir.

Araştırmanın Altıncı Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemine ilişkin katılımcı okul yöneticilerine, YÖGEP-1 kapsamında aldığınız eğitimin gelişiminize katkısını 1-10 arasındaki puanlama ile değerlendirdiğinizde kaç puan verirsiniz? sorusu yöneltilerek "Yönetici Geliştirme Programının 1-10 arası katkı puan değeri" araştırmanın altıncı teması olarak kabul edilmiştir.

Yönetici Gelişim Programı 1-10 arası katkı puan değeri temasına ilişkin katılımcı yöneticilerden alınan puanların tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Yönetici Gelişim Programı 1-10 arası katkı puan değeri tablosu

Değişkenler	f	%
1	0	0
2	0	0
3	5	25
4	0	0
5	2	10
6	1	5
7	1	5
8	5	25
9	3	15
10	3	15
Toplam	20	100

YÖGEP-1 Seminerinde yapılan etkinliklerin verimliliği ve katkısının puan değeri 10 üzerinden değerlendirildiğinde $(3+3+3+3+3+5+5+6+7+8+8+8+8+8+9+9+9+10+10+10)/20= 6,75$ seminere katılan okul yöneticilerine yöneltilen "YÖGEP-1 semineri kapsamında aldığınız eğitimin gelişiminize katkısını 1 ve 10 arasında bir puanla değerlendiriniz" şeklindeki soruya katılımcıların verdiği puan ortalaması (6,75) olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, YÖGEP-1 seminerinin ortalamasının üstünde bir başarıyla sonuçlandığı söylenebilir.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında ulaşılan sonuçlar bu bölümde tartışma konusunu oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde öneriler geliştirilmiştir. Bu araştırma ile "MEB tarafından yürütülen YÖGEP-1'e ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?" sorusu çerçevesinde bu semineri alan yöneticilerin görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda elde edilen verilere göre; araştırmanın birinci alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin "Yönetici Geliştirme Programının **öğretmenlerin güçlendirilmesine** yönelik yeterliği ve katkıları"na ilişkin, mevzuat ile ilgili bilgilerin gözden

geçirilmesinin faydalı olduğu ve katkı sunduğu, okul iklimi ve okuldaki iletişim sistemine katkı ve farklı bakış açısı sağladığı görüşleriyle çalışmanın olumlu yanları ortaya konmuştur. Çalışmanın sunuş şekline ilişkin öğretim ilke ve yöntemleri bağlamında yetersizliği ile çalışmanın fiziki olarak yeri ve zamanlamasına ilişkin olumsuz görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler ışığında çalışmanın bazı teknik ve düzeltilebilir yanlarının yanında öğretmenlerin güçlendirilmesine katkı sunduğu sonucuna ulaşılabılır.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin “*Yönetici Geliştirme Programının **başarı farklarının azaltılması ile ilgili yeterliği ve katkıları***”na ilişkin; ihtiyaç duyulan ve geleceğe dönük bilgi gereksinimlerini, hedeflerini görmeye dönük aydınlatıcı bilgiler içermesi açısından faydalı olduğu, başarı farklarına etki eden faktörleri tartışmanın ve başarı farklarının azaltılmasına ilişkin aydınlatıcı olduğu, dezavantajlı öğrencilerin desteklenmesine yönelik farkındalık oluşturduğu şeklindeki görüşleriyle çalışmanın olumlu yanları ortaya konmuştur. Çalışmada kavramlara fazla yer verilmesi tenkit edilirken bu şekilde yüz yüze eğitim ihtiyacı olmadığı şeklinde olumsuz görüş ileri sürülmüştür. Burada özellikle covid 19 pandemi sürecinde MEB’nin uyguladığı uzaktan eğitim çalışmasının öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin becerilerini geliştirdiği için uzaktan eğitimi her durumda kullanabileceklerine dönük bir çıkarım ve başarı farklarının azaltılması ile ilgili olarak bir farkındalık ortaya çıktığı sonucuna ulaşılabılır.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin “*Yönetici Geliştirme Programının **yetenek yönetimi ile ilgili yeterliği ve katkıları***”na ilişkin, yetenek yönetimi kavramı ve yetenekli öğrencilerin tespitinin önemine ilişkin farkındalık oluşturduğu, kapsayıcı bir konu ve çalışma olduğu, okul çalışanları ile ilişkilerde kullanımı konusunda farkındalık oluşturduğu şeklindeki görüşleriyle çalışmanın olumlu yanları ortaya konulmuştur. Sadece kavramsal çerçevenin yeterli olmadığı, uygulamaya da ihtiyaç olduğunu ileri süren olumsuz görüşte göze çarpmaktadır. Bu görüşler ışığında çalışmanın uygulama örnekleriyle birlikte yetenek yönetimi ile ilgili bir farkındalık oluşturduğu ve uygulayıcılara katkı sunduğu sonucuna ulaşılabılır.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin “*Yönetici Geliştirme Programının **deneyim paylaşımı ile ilgili yeterliği ve katkıları***”na ilişkin, okul yöneticilerinin deneyim paylaşımlarının faydalı olduğu, güzel uygulamaların farkındalık oluşturduğu, örnek olay incelemelerinin ufuk açıcı olduğu şeklindeki görüşleriyle çalışmanın olumlu yanları ortaya konmuştur. Bu tema altında herhangi bir olumsuz görüş beyan edilmemiştir. Bu görüşler ışığında çalışmanın deneyim paylaşımının üst düzeyde verimli olduğu ve amaca hizmet ettiği şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Programda en dikkat çekici-verimi-katkısı en yüksek görülen başlık deneyim paylaşımıdır. Yine okul yöneticilerinin tecrübelerinin MEB ve okulların yönetimi için çok önemli olduğu, dolayısıyla sürdürülebilir bir sistematığe oturtularak tecrübe paylaşımının sürekliliğinin sağlanması önemli yararlar sağlayabilir görüşü ileri sürülebilir.

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin “*Yönetici Geliştirme Programının **uygulama çerçevesi oluşturma yeterliği ve katkıları***”na ilişkin, edinilen bilgilerin okula uyarlanması, öğretmen ve velilerin yönetime katılması hususunda cesaret verdiği, değişimden haberdar olarak güncel bilgiler edindiği, öğrenci-veli-öğretmen-personel arasındaki iletişime katkı sunduğu şeklindeki görüşleriyle çalışmanın olumlu yanları ortaya konmuştur. Öğrenme açısından faydalı olmadığı şekilde ileri sürülen olumsuz bir görüş göze çarpmaktadır. Bu görüşler ışığında çalışmanın uygulama çerçevesi oluşturma hususunda yeterli bilgilendirmeler yapıldığı takdirde istendik sonuçların ortaya çıkacağı, verimli kazanımlar sağlayacağı şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir.

Araştırmanın altıncı alt problemine ilişkin ulaşılan sonuçlar bağlamında; katılımcı okul yöneticilerinin “*Yönetici Geliştirme Programının **1-10 arası katkı puan değeri***”ne ilişkin YÖGEP-1 programının kısa sürede planlanarak hayata geçirilmesine rağmen (6.75) gibi bir puan ile değerlendirilmesi sonucundan ortalamanın üstünde bir başarının yakalandığı çıkarımda bulunulabilir.

Sonuç olarak; YÖGEP-1 Programına katılan yöneticilerin mesleki gelişimlerine önemli katkılar elde ettikleri, programın etkili ve verimli olduğuna yönelik güçlü bir algının olduğu, ancak; yapılan programın uygulamasına ilişkin zaman ve mekân bağlamında bazı aksaklıklardan ötürü sorunlar olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Bu bilgiler ışığında ilgililere aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

1. Bu denli geniş kapsamlı bir çalışma için ilgili paydaşlarla (kurum içerisindeki insan kaynağı ve Üniversitelerin Eğitim Fakülteleriyle) özellikle uygulama safhası için güçlü bir işbirliği sağlanabilir.
2. YÖGEF programının tümü (YÖGEF 1-2-3-4) üzerinde benzer çalışmalar yapılabilir.
3. YÖGEF sonrası için okul yöneticilerinin tutumlarına ilişkin okul çalışanlarına sorularak farklı bir araştırma yapılabilir.
4. Ülke geneli veya farklı il ve ilçelerde benzer araştırmalar yapılabilir.
5. Tecrübe paylaşımına ilişkin araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkalin, A. (1994). *Teknik ve Toplumsal Yönleriyle Okul Yöneticiliği*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim Yönetimi* (10. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Bursalıoğlu, Z. (1991). *Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama*. Pegem Yayınları. (5. Baskı).
- Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Research Methods in Education*. (4 th ed.). London: Routledge.
- Çelik, V. (2007). *Eğitimsel Liderlik*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. (6. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hsieh, H.F., & Shannon, S.E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Özdemir, M. (2018). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. M. Bütün ve S.B. Demir, Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Schofield, J. W. (1990). *Increasing the generalizability of qualitative research*. W. W. Eisner & A. Peshkin (Ed.). Qualitative inquiry in education: The continuing debate (s. 201-232). New York: Teachers College Press.
- Şişman, M., Turan, S. (2005). *Eğitim ve Okul Yönetimi*. (Ed. Y. Özden). Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı içinde (s.99-146). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R.K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5th edition). Los Angeles: Sage.
- <https://ankara.meb.gov.tr/www/egitim-istatistikleri/icerik/24>
- <http://www.meb.gov.tr/>
- 657 Sayılı Devlet Mamurları Kanunu.

Presentation ID / Sunum No= 376

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Kesintisiz Öğrenme Yaklaşımı ile İncelenmesi

Doç. Dr. Emine Atmaca¹, Doç. Dr. Mazhar Bal², Araştırmacı Sibel Bozoğlu Akgül³

¹Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eatmaca@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8070-124X

²Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, balmazhar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6958-9130

³ Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, s_akgul02@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4996-4164

*Corresponding author: EMİNE ATMACA

Özet

Bu çalışmanın amacı, 5. 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkisini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemi ile desenlenen bu çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman analizinden yararlanılmıştır. Veriler, betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın verilerinden hareketle, 5. 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımının altı ilkesine hizmet edemediği belirlenmiştir. Bu ilkeler tüm kademelerde ortaktır. Etkinliklerde kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkilendirilmediği ilkelere bakıldığında bu ilkelerin teknolojiyle ilişkili ilkeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımını tam anlamıyla gerçekleştirmediği sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkelerine hizmet ediyor olması, bilgiye her zaman her yerden öğrenmeye imkân tanıyabilir. Bu açıdan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin kesintisiz öğrenme yaklaşımı dikkate alınarak düzenlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Ana Dili Eğitimi, Dijital Okuryazarlık, Kesintisiz Öğrenme, Türkçe Ders Kitapları

Examining the Activities in Turkish Language Textbooks With a Seamless Learning Approach

Abstract

The aim of this study is to reveal the relationship between the activities in the 5th, 6th, 7th, and 8th grades Turkish language textbooks and the seamless learning approach. In this study, which is designed with the qualitative research method, document analysis is used as a data collection technique. The data are analyzed by the descriptive analysis technique. Based on the data of the research, it is concluded that the activities in the 5th, 6th, 7th, and 8th grades Turkish language textbooks could not serve the six principles of the seamless learning approach. These principles are common at all levels. When the

principles, that the seamless learning approach is not associated with in the activities, are examined, it is inferred that these principles are technology-related principles. In this respect, it is supposed that the activities in the Turkish language textbooks could not fully realize the seamless learning approach. The fact that the activities of place in Turkish language textbooks serve the principles of the seamless learning approach can provide the opportunity to learn from anywhere at any time. In this respect, it is considered important to organize the texts in Turkish language textbooks by taking into account the continuous learning approach.

Keywords: Turkish Language Education, Mother Tongue Education, Digital Literacy, Seamless Learning, Turkish Language Textbooks

Giriş

21. yüzyıl dünyasında teknolojiye yaşanan hızlı gelişmelerin toplumun hemen hemen her alanını etkilediği görülmektedir. Eğitim alanının da teknolojik gelişmelerden etkilendiği ve gelişim sürecine dâhil olduğu söylenebilir. Yaşanan bu gelişmelerle beraber eğitim-öğretim alanında birbirinden farklı kuram ve yaklaşım ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu kuram ve yaklaşımlar yedi başlık altında toplanmıştır (Uysal, 2016). Bu başlıklar içerisinde yer alan “açık ve uzaktan öğrenme” alanıyla ilgili yeni kavramlar ortaya çıkmıştır (Uysal, 2016). Bu kavramların yaygın öğrenme, mobil öğrenme, ters yüz edilmiş öğrenme türlerini ortaya çıkardığı söylenebilir. Farklı şekillerde ele alınan bu yaklaşımlardan bir tanesi de Türkçeye “kesintisiz öğrenme”, “dikişsiz öğrenme” şeklinde çevrilen “seamless learning” kavramıdır (Şad, İlhan ve Poçan, 2016). Kesintisiz öğrenme yaklaşımı, fiziksel öğrenme ortamı ile dijital öğrenme kaynaklarının bilgi teknolojileriyle ilişkilendirilmesine dayanan akıllı bir öğrenme yaklaşımıdır (Xin, Zuo ve Huang, 2018). Bu yaklaşım, öğrenme deneyimlerinin örgün ve yaygın öğrenme bağlamlarına, bireysel ve sosyal öğrenme süreçlerine, gerçek ve sanal ortamlara kesintisiz sürdürülmesine dayanır (Wong ve Looi, 2011). Her iki tanım incelendiğinde kesintisiz öğrenmenin okul içi ve okul dışında, bireysel veya grupta, gerçek veya sanal ortamda sürdürülmesi açısından eğitimin önemli bir parçası olduğu söylenebilir.

Alanyazında kesintisiz öğrenme ile ilgili ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların kavramlaştırma, öğrenme ortamının tasarlanması, akademik başarı ve ilişkilendirilen alanlar başlıkları altında toplandığı görülmektedir (Şad, İlhan ve Poçan, 2016). Türkiye’de ise kesintisiz öğrenme ile ilgili yapılan araştırmaların alanyazın taraması (Bayram, 2019; Bozkurt, 2015; Yetik ve Keskin, 2016; Poçan ve Yaşaroğlu, 2017; Şad, İlhan ve Poçan, 2016), akademik başarı (Poçan, 2019; Yakar, 2019), öğrenme ortamı tasarımı (Yetik, 2018) şeklinde yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmalardan Şad, İlhan ve Poçan (2016), kesintisiz öğrenmenin öğrenme yaklaşımlarının amaçlarına hizmet etme potansiyeli açısından elverişli ve giderek yaygınlaşan bir uygulama ve araştırma alanı olduğunu belirtmiştir. Diğer bir araştırmada Bozkurt (2015) mobil öğrenme içerisinde yer alan kesintisiz öğrenmenin öğrenme sürecini desteklediğini, öğrenme fırsat ve deneyimlerini zenginleştirip öğrenme eyleminin kesintisiz gerçekleştirmesini sağladığını ortaya koyulmuştur. Bayram (2019), yaptığı çalışmada eğitim yazılımlarının kesintisiz öğrenme ilkeleri bağlamında öğretmen görüşlerine bağlı olarak bazı eksiklikleri olduğu sonucuna varmıştır. Benzer amaçla Poçan ve Yaşaroğlu (2017), EBA ders içeriğinin matematik dersi açısından kesintisiz öğrenme ilkelerinin sağlanabilirliğine dair yeterliliklerini ve eksikliklerini belirtmiştir. Son olarak kavramsallaştırma alanında Yetik ve Keskin (2016) kesintisiz öğrenmenin açık ve uzaktan eğitimde kullanılabilirliğini arttırmak için farklı platformda oluşturulmuş programlarla desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Akademik başarı alanı ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Yakar (2019) kesintisiz öğrenme etkinliklerinin eğitim ve öğretim alanında genel anlamda etkili olduğunu; fakat öğrencilerin başarı ve tutumlarında anlamlı düzeyde bir artış sağlayamadığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir çalışma da ise Poçan (2019) mobil destekli kesintisiz öğrenme yaklaşımının öğrencilerin başarı ve motivasyonları üzerinde anlamlı düzeyde olumlu etkisi olduğunu; öğrenci ve veli görüşlerinin de olumlu yönde

olduğunu tespit etmiştir. Öğrenme ortamının tasarımı alanında yaptığı çalışmasıyla Yetik (2018) kesintisiz öğrenmenin sahip olduğu on tema bağlamına uygun olarak öğrenme ortamlarının sahip olması gereken kırk yedi ölçüt ortaya koymuştur.

Çalışmalardan da anlaşılacağı üzere Türkçe eğitimi ile kesintisiz öğrenme yaklaşımını ilişkilendiren bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Yapılacak olan bu çalışma ile alanyazında önemli bir eksikliğe hizmet edileceği düşünülmektedir. Alanyazındaki bu eksiklikten hareketle çalışmanın amacı, Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- a) 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımı nasıl ilişkilendirilmiştir?
- b) 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımı nasıl ilişkilendirilmiştir?
- c) 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımı nasıl ilişkilendirilmiştir?
- d) 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımı nasıl ilişkilendirilmiştir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, yorumlayıcı paradigmaya dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Yorumlayıcı paradigma, olayların, eylemlerin gözlem yapılarak nasıl oluştuğunun ve sürdürüldüğünün anlaşılmasına dayanır (Neuman, 2006). Bu çalışmada yorumlayıcı paradigmanın kullanılma sebebi, çalışmanın amacından da belirtildiği üzere, var olan etkinliklerin nasıl oluşturulduğunun anlaşılmasına çalışılmasıdır. Bu anlamlandırma süreci, kesintisiz öğrenme yaklaşımıyla ilişkilendirilerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle desenlenmiştir. Nitel araştırma olay ve olguları kendi sınırlıkları içerisinde anlamaya çalışan bir yöntemdir (Creswell, 2013; Merriam, 2013; Patton, 2014). Bu çalışmanın nitel araştırma ile desenlenmesinin sebebi de Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımı sınırlılığında yorumlanmak istenmesidir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelenmesinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin detaylı ve sistematik bir şekilde çözümlenmesine dayanan bir tekniktir (Wach, 2013). Bu analiz tekniğinde dokümanlar; kitaplar, gazete makaleleri, akademik dergi makaleleri ve kurumsal raporlar dahil olmak üzere çeşitli belge türlerinden oluşabilir (Morgan, 2022). Çalışmanın doküman analizi ile desenlenmesinin sebebi kesintisiz öğrenme yaklaşımının Türkçe dersi öğretiminde kullanılan ders kitaplarında ne derece yer aldığının belirlenmek istenmesidir. Bu bağlamda çalışmanın dokümanları, Türkçe dersi 5. sınıf (Anıttepe Yayınları), 6. sınıf (Özgün Yayınları) 7. sınıf (MEB Yayınları) ve 8. sınıf (MEB Yayınları) ders kitaplarında yer alan etkinliklerdir. Toplam 1074 tane etkinlik kullanılmıştır. Bu etkinlikler, kesintisiz öğrenme yaklaşımının on temel ilkesi çerçevesinde incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bu analiz tekniğinin tercih edilme sebebi, kesintisiz öğrenmenin 10 temel ilkesinin analiz birimi olarak kullanılmasıdır. Yani, temalar bu ilkeler olduğu için betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Bu ilkeler şu şekilde gösterilebilir (Wong ve Looi, 2011):

1. Formal ve informal öğrenmeyi içermek
2. Bireysel ve sosyal öğrenmeyi içermek
3. Zamandan bağımsız (her zaman öğrenme)
4. Mekândan bağımsız (her yerde öğrenme)
5. Bilgiye her zaman her yerden ulaşabilme (bağlamsal farkındalık içeren öğrenme, arttırılmış gerçeklik yoluyla öğrenme ve yaygın internet erişim olanağının bir bileşimi)

6. Gerçek ve sanal dünyaları içirme
7. Çoklu araç türlerinin birlikte kullanımı (masaüstü bilgisayarlar ve etkileşimli beyaz tahtalar gibi “sabit” teknolojiler de dâhil)
8. Çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapabilme (örneğin veri toplama, analiz ve iletişim)
9. Bilginin sentezlenmesini içermesi (eski ve yeni bilginin, birçok düzeyde düşünme becerilerinin ve çok-disiplinli öğrenmenin bir birleşimi)
10. Çoklu pedagojik modelleri ya da öğrenme etkinliği modelleri içirme

Yukarıda görülen on ilke doğrultusunda Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımı ilkelerinden hangisine uygun olup olmadığı saptanmış ve yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmanın kodlama güvenilirliği için başka bir alan uzmanından da yardım alınmıştır. Alan uzmanı da verileri, kesintisiz öğrenme yaklaşımı ilkelerine göre kodlamıştır. Sonrasında araştırmacı ve alan uzmanı bir araya gelip yaptıkları kodlamalar hakkında tartışmışlardır. Farklı olan noktalar üzerine görüşülmüş ve bazı etkinliklerin hangi ilkede olması gerektiğine dair uzlaşa sağlanmıştır. Tüm bu süreçten sonra kodlama güvenilirliği (Miles and Huberman, 1994) %90 düzeyinde belirlenmiştir.

Çalışmanın geçerliliğiyle ilgili olarak ise inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik unsurları doğrultusunda şunlar gerçekleştirilmiştir (Lincoln ve Guba, 1985):

İnandırıcılık: Çalışmanın inandırıcılığının artırılması için giriş bölümünde problem durumu net olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bulgular, alanyazındaki benzer araştırma bulgularıyla karşılaştırılarak sunulmuştur.

Aktarılabilirlik: Çalışmanın aktarılabilirlik ile ilgili boyutunu güçlendirmek için çalışmanın problem durumunun gerekçesi, doküman olarak seçilen Türkçe ders kitaplarının bilgileri, veri toplama ve veri analiz tekniğinin araştırma amacıyla doğrudan ilişkisi belirtilmiştir.

Güvenilebilirlik: Çalışmanın güvenilebilirliğini arttırmak için Türkçe ders kitaplarının kesintisiz öğrenme yaklaşımının on ilkesine göre nasıl analiz edildiği somut olarak belirtilmeye çalışılmıştır. Böylece ders kitaplarındaki kitaplar aynı yaklaşımla tekrar incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

Onaylanabilirlik: Araştırmanın onaylanabilirliğini sağlamak için dokümanlar, Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca bulgular bölümünde kesintisiz öğrenme ile ilişkili ve ilişkili olmayan ilkeler doğrudan atıflarla desteklenmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Herhangi bir örneklem ya da çalışma grubu içermediği için etik kurul belgesi gerektiren bir durum bulunmamaktadır. Buna rağmen yine de etik kurul gerektirmediğine dair etik kurul komisyon kararı alınmıştır. Karara ilişkin bilgiler aşağıda belirtilmiştir:

Etik Kurul İzni

Kurul adı = Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar tarihi= 30.03.2022

Belge sayı numarası= 327827

Bulgular

Bu bölümde araştırma soruları bağlamında verilerin analizine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bölüm araştırma sorularından hareketle dört başlıktan oluşmaktadır.

Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenmenin Yeri

Bu bölümde beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Tablo 1’de beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenmenin ilişkisine yönelik veriler sunulmuştur.

Tablo 1. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenme

Tema	Metin	Metin Türü	Etkinlik Sayısı	Etkinliklerin Uyduğu İlkeler	Eksik İlkeler	Kalan
Birey ve Toplum	Memleket İsterim	Şiir	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Hoşça kalın, Güle Güle	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Anadolu’da Konukseverlik	Deneme	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Gelenekseldir İlk Ders	Hikâye	13	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
Millî Mücadele ve Atatürk	Mustafa Kemal’in Kağnısı	Şiir	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Dumlupınar Savaşı	Hikâye	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	6 Mart 1915 Anı	Anı	13	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Bir Temmuz Gecesi	Anı	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
Doğa ve Evren	Bu Nehir Bizim	Hikâye	12	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Okland Adası	Gezi Yazısı	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Deprem	Anı	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Sakin Kesme	Şiir	12	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
Millî Kültürümüz	Kilim	Şiir	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Vatan yahut Silistre	Tiyatro	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Boğaç Han	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Ali Kuşçu	Biyografi	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
Vatandaşlık	Çocuk Bahçesindeki Bekçi	Hikâye	10	1,2,9,10	2,3,4,5,6,7,8	
	Bilinçli Tüketici	Şiir	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Özgürlük	Fabl	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Sokak	Mektup	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
Sağlık ve Spor	Karagöz Kibarlık	Tiyatro	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7	
	Öğreniyor					
	Çitlembik	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Spor ve Beden	Makale	10	1,2,9,10	2,3,4,5,6,7,8	
Erdemler	Tavşan ile Kaplumbağa	Fabl	12	1,2,9,10	2,4,5,6,7,8	
	İyiliğin Değerini Bilen Kim	Masal	12	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Büyüklerle Saygı	Deneme	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Yaşama Sevinci	Hikâye	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Paylaşım	Şiir	9	1,9,10	3,4,5,6,7,8	
	Barkod	Fıkra	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	

Bilim ve Teknoloji	Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor	Haber Yazısı	11	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Akıllı Ulaşım Sistemleri	Deneme	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Aziz Sançar	Biyografi	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Tablo 1’de görüldüğü üzere 325 etkinliğin 124 tanesinde kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkelerine rastlanılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere tüm tema ve etkinliklerde genel olarak kesintisiz öğrenme yaklaşımının dört ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- “1. Formal ve informal öğrenmeyi içermek.”
- “2. Bireysel ve sosyal öğrenmeyi içermek.”
- “9. Bilginin sentezlenmesini içermesi”
- “10. Çoklu pedagojik modelleri ya da öğrenme etkinliği modelleri içermek.”

Maddelerden anlaşılacağı üzere etkinlikler kesintisiz öğrenme yaklaşımının daha çok pedagojik boyutuyla ilişkilendirilmiştir. Teknoloji tabanlı ilkelere rastlanılmamıştır. Bu bağlamda beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik ilkelerine hizmet ettiği fakat teknolojik ilkelere uzak olduğu söylenebilir. Tablo 1’de eksik kalan ilkeler sütunundaki maddeler de bu yorumu destekler niteliktedir. Etkinlikle hiç ilişkilendirilmeyen maddeler şu şekilde gösterilebilir:

- “3. Zamandan bağımsız.”
- “4. Mekândan bağımsız.”
- “5. Bilgiye her zaman her yerden ulaşabilme.”
- “6. Gerçek ve sanal dünyaları içermek.”
- “7. Çoklu araç türlerinin birlikte kullanımı.”
- “8. Çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapabilmek.”

Yukarı yer alan 6 maddeye bakıldığında kesintisiz öğrenmenin teknolojik boyutu dikkat çekmektedir. Fakat bu boyutları içeren hiçbir ilkeye beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde rastlanılmamıştır. Bu durum, etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyi gerçekleştirmede yeterli olmadığını göstermektedir.

Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenmenin Yeri

Bu bölümde altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımı ile ilişkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Tablo 2’de altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkisine yönelik veriler sunulmuştur.

Tablo 2: *Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenme*

Tema	Metin	Metin Türü	Etkinlik Sayısı	Etkinliklerin Uyduğu İlkeler	Eksik İlkeler	Kalan
Duygular	Renk Çemberi	Fabl	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Memleket İsterim	Şiir	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Fahrünnisa	Anı	9	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Mutlu Prens	Hikâye	9	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Bu Vatan Kimin	Şiir	6	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
	Mustafa Kemal	Hikâye	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	
Millî Mücadele ve Atatürk	Zafer Yolunda					
	Kastamonulu Şerife Bacı	Hikâye	5	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8	
	120	Hikâye(film)	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8	

Çocuk Dünyası	Çocukluk	Şiir	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	İdare Lambası	Anı	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Ev Yaşamı	Deneme	6	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
Erdemler	Çocuktum Ufacıktım, Oynadım, Acıktım	Top Anı	6	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Malazgirt	Tiyatro	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Kâmil	Hikâye	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Sefiller	Roman	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Arılar ve	Hikâye	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Keklikler				
Milli Kültürümüz	İki Çay Biri Demli Olsun	Makale	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Adam Olmuş	Otobiyografi	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Çocuklar Torunuma Mektuplar	Mektup	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Okuma Kültürü	Topkapı Sarayı'nın Kardeşleri	Gezi Yazısı	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Teremi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi	Makale	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Canım Kitaplığım	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Okumak	Deneme	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Oğuz Kitaplarla Tanışıyor	Hikâye	6	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Üç Boyutlu	Makale	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Bilim ve Teknoloji	Yazıcılarla Çizimler Gerçeğe Dönüşüyor				
	Piri Reis'in	Biyografi	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Eserleri				
	İklim Değişikliği ve Toplum	Makale	5	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Dünya Daha Ne Kadar Dönecek	Makale	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Bir Boyacı ile Konuştum	Hikâye	6	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
İletişim	Otobüs	Hikâye	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Oya	Makale	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Televizyoncu Ali	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Tablo 2’de görüldüğü üzere 234 tane etkinliğin 115 tanesinde kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkelerine rastlanılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere tüm etkinliklerde genel olarak kesintisiz öğrenmenin dört ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

“1. Formal ve informal öğrenmeyi içermesi.”

“2. Bireysel ve sosyal öğrenmeyi içermesi.”

“9. Bilginin sentezlenmesini içermesi.”

“10. Çoklu pedagojik modelleri ya da öğrenme etkinliği modelleri içermesi.”

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere etkinliklerin hizmet ettiği ilkelerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik boyutu ile ilgili maddeler olduğu görülmektedir. Teknoloji tabanlı olan ilkelere yer verilmemiştir. Bu bağlamda altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik ilkelerine hizmet ettiği ancak teknoloji ile ilişkili olan ilkelerin yer almadığı söylenebilir. Tablo 2’de eksik kalan ilkeler sütununda yer alan maddeler de bu yorumu desteklemektedir. Bu ilkeler şunlardır:

- “3. Zamandan bağımsız.”
- “4. Mekândan bağımsız.”
- “5. Bilgiye her zaman her yerden ulaşabilme.”
- “6. Gerçek ve sanal dünyaları içermeye.”
- “7. Çoklu araç türlerinin birlikte kullanımı.”
- “8. Çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapabilme.”

Yukarıdaki 6 madde incelendiğinde bu maddelerin kesintisiz öğrenme yaklaşımıyla ilgili teknolojik boyutu içerdiği görülmektedir; fakat bu ilkelere Türkçe dersi altıncı sınıf ders kitaplarında yer alan etkinliklerde yer verilmemiştir. Bu sonuç, altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyi gerçekleştirmede yetersiz kaldığını göstermektedir.

Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenmenin Yeri

Bu bölümde yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyle ilişkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Tablo 3’te yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilişkisine yönelik veriler sunulmuştur.

Tablo 3. *Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenme*

Tema	Metin	Metin Türü	Etkinlik Sayısı	Etkinliklerin Uyduğu İlkeler	Eksik Kalan İlkeler
Duygular	Bir Dünya	Şiir	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Düşünürüm				
	Çiçek Dürbünü	Hikâye	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Ana İşsiz Kalınca	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Karadut	Hikâye	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Atatürk’ü Gördüm	Şiir	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Millî Mücadele ve Atatürk	Düşümde				
	Müreffeli Kadın ve Emin Atasoy	Hikâye	9	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Sığırtmaç	Hikâye	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Mustafa’nın Öyküsü				
	Penceresi	Roman	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Okuma Kültürü	Sonsuzluğa Açılan Oda				
	Okumanın İşlevi	Deneme	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kitaplarla	Şiir	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Kurulan Dostluk				
	Okumak	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Erdemler	Düşünmek İçindir				
	Anne Frank’ın Hatıra Defteri	Anı	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Tahta Bisiklet	Mektup	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kaplumbağa ile İki Ördek	Fabl	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kızgın Bir Lira	Anı	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Akıllı Evlat	Masal	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Kişisel Gelişim	Adını Göklere Yazdıran Çocuk	Fıkra	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Başarıya Gitmek mi, Başarıyı Çekmek mi?	Deneme	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	'A' Harfi	Otobiyografi	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Mesele	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kuyumcuyu Bulmakta				
Milli Kültürümüz	Yusuçuk	Hikâye	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Karagöz Nedir?	Makale	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Anadolu'da	Sohbet	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kilim Demek				
	Mevlânâ	Biyografi	12	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
Sağlık ve Spor	Celâlettin Rûmî				
	İki Tekerlekli	Deneme	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Özgürlük				
	Futbolcu Olmaya	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Karar Vermiştim				
Sanat	Karlı Dağların Arkadaşı Ol	Sohbet	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Broşür	Hikâye	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Âşık Veysel	Biyografi	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Şatiroğlu				
	Geleneksel Türk Sanatlarından	Makale	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Ebru				
	Ağaçtan Oyma	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Su Tası				
	Yaşayan İnsan Hazineleleri	Belgesel	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Tablo 3'te görüldüğü üzere 264 etkinliğin toplam 102 tanesinde kesintisiz öğrenmenin ilkelerine rastlanılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere tüm tema ve etkinliklerde genel olarak kesintisiz öğrenmenin dört temel ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

"1. Formal ve informal öğrenmeyi içermek."

"2. Bireysel ve sosyal öğrenmeyi içermek."

"9. Bilginin sentezlenmesini içermesi"

"10. Çoklu pedagojik modelleri ya da öğrenme etkinliği modelleri içermek."

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere yedinci sınıf ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik boyutu ile ilişkili maddelere hizmet ettiği görülmektedir. Etkinliklerde teknoloji tabanlı olan ilkelere yer verilmemiştir. Bu bağlamda yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik ilkelerine hizmet ettiği ancak teknoloji ile ilişkili olan ilkelerin yer almadığı söylenebilir. Tablo 3'te eksik kalan ilkeler sütununda yer alan maddelerin de bu yorumu desteklediği görülmektedir. Bu ilkeler şunlardır:

"3. Zamandan bağımsız."

"4. Mekândan bağımsız."

"5. Bilgiye her zaman her yerden ulaşabilme."

"6. Gerçek ve sanal dünyaları içermek."

"7. Çoklu araç türlerinin birlikte kullanımı."

“8. Çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapabilmek.”

Yukarıdaki 6 madde incelendiğinde bu maddelerin öğrenmeyle ilgili teknolojik boyutu içerdiği görülmektedir. Fakat bu ilkelere Türkçe dersi yedinci sınıf ders kitaplarında yer alan etkinliklerde yer verilmemiştir. Bu sonuç, yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyi gerçekleştirmediye yetersiz kaldığını göstermektedir.

Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenmenin Yeri

Bu bölümde sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyle ilişkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Tablo 4’te sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerle kesintisiz öğrenmenin ilişkisine yönelik veriler sunulmuştur.

Tablo 4. Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Etkinliklerde Kesintisiz Öğrenme

Tema	Metin	Metin Türü	Etkinlik Sayısı	Etkinliklerin Uyduğu İlkeler	Eksik Kalan İlkeler
Erdemler	İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine	Deneme	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kaşığı	Hikâye	8	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	İnsanla Güzel	Şiir	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7
	Kedi ile Fare	Fabl	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Bayrağımızın Altında	Hikâye	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Millî Mücadele ve Atatürk	Atatürk ve Müzik	Makale	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Kınalı Ali’nin Mektubu	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Bilim ve Teknoloji	Atatürk’ü Gördüm	Anı	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Gündelik	Makale	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Hayatımızda E-Hastalıklar				
	Simit ve Peynir’le	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Bilim İnsanı Öyküleri				
Birey ve Toplum	Parktaki Bilim	Makale	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Uzay Giysileri	Roman	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kaldırımlar	Şiir	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Portakal	Hikâye	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Dilimiz Kuşatma Altında	Deneme	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Zaman ve Mekân	Karanlığın Rengi	Biyografi	6	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Beyaz				
	Eşref Saat	Sohbet	7	2,9,10	1,3,4,5,6,7,8
	Türkiye	Şiir	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Peri Bacaları	Gezi Yazısı	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
Millî Kültür	Robinson Crusoe	Roman	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Issız Ada				
	Göç Destanı	Destan	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Vatan Sevgisini	Şiir	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	İçten Duyanlar				
Doğa ve Everen	Bir Fincan Kahve	Sohbet	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kız Kulesi	Efsane	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Yılkı Atı	Roman	10	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Rüzgâr	Şiir	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Gündüzünü	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kaybeden Kuş				
	Hava Kirliliği	Makale	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Vatandaşlık	Haritada Bir Nokta	Hikâye	9	1,2,9,10	3,4,5,6,7
	Yaşamaya Dair	Şiir	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Kalbim Rumeli’de Kaldı	Hikâye	8	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8
	Zeytinyağı Üretimi	Belgesel	7	1,2,9,10	3,4,5,6,7,8

Tablo 4’te görüldüğü üzere 251 etkinliğin 124 tanesinde kesintisiz öğrenmenin ilkelerine rastlanılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere tüm tema ve etkinliklerde genel olarak kesintisiz öğrenmenin dört ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

“1. Formal ve informal öğrenmeyi içermek.”

“2. Bireysel ve sosyal öğrenmeyi içermek.”

“9. Bilginin sentezlenmesini içermesi.”

“10. Çoklu pedagojik modelleri ya da öğrenme etkinliği modelleri içermek.”

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere diğer sınıflarda olduğu gibi sekizinci sınıf Türkçe ders kitabı etkinliklerinin de kesintisiz öğrenmenin pedagojik boyutu ile ilgili maddelere hizmet ettiği görülmektedir. Etkinliklerde teknoloji tabanlı olan ilkelere yer verilmemiştir. Bu bağlamda sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenmenin pedagojik ilkelerine hizmet ettiği ancak teknoloji ile ilişkili olan ilkelerin yer almadığı söylenebilir. Tablo 3’te eksik kalan ilkeler sütununda yer alan maddeler de bu sonucu desteklemektedir. Bu ilkeler şunlardır:

“3. Zamandan bağımsız.”

“4. Mekândan bağımsız.”

“5. Bilgiye her zaman her yerden ulaşabilme.”

“6. Gerçek ve sanal dünyaları içermek.”

“7. Çoklu araç türlerinin birlikte kullanımı.”

“8. Çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapabilmek.”

Yukarıdaki 6 madde incelendiğinde bu maddelerin öğrenmeyle ilgili teknolojik boyutu içerdiği görülmektedir. Fakat bu ilkelere Türkçe dersi sekizinci sınıf ders kitaplarında yer alan etkinliklerde yer verilmemiştir. Bu sonuç, sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kesintisiz öğrenmeyi gerçekleştirmediye yetersiz kaldığını göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı, 5. 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kesintisiz öğrenme yaklaşımı ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 5,6,7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikler kesintisiz öğrenme yaklaşımının on temel ilkesi doğrultusunda analiz edilmiştir. Kesintisiz öğrenme ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalara (Bayram, 2019; Bozkurt, 2015; Yetik ve Keskin, 2016; Poçan, 2019; Poçan ve Yaşaroğlu, 2017; Şad, İlhan ve Poçan, 2016; Yakar, 2019; Yetik,2018) bakıldığında farklı alanlarda araştırmaların olduğu görülmektedir. Kesintisiz öğrenme yaklaşımını, Türkçe öğretimi ile ilişkilendiren bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın alanyazında önemli bir eksikliğe hizmet edeceği düşünülmektedir.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklere yönelik bulgulardan hareketle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkelerine hizmet eden etkinliklerin ise genel anlamda pedagojik bir içerik yansıttığı söylenebilir. Beşinci sınıf ders kitabındaki etkinliklerde bu genel pedagojik boyut hemen hemen tüm tema ve etkinliklerle karşılanmasına rağmen iki metinde kesintisiz öğrenmenin formal ile informal boyutunun ve bireysel ile sosyal öğrenme boyutunun ilişkilendirilmediği görülmektedir. Formal ve informal öğrenmenin eksikliği ile ilgili bu sayı; altıncı sınıf ders kitaplarında 13, yedinci sınıf ders kitaplarında 6, sekizinci sınıf ders kitaplarında ise 4 metne çıkmaktadır. Sınıflara göre farklılaşan bu değer etkinliklerde hiyerarşik bir düzenin olmadığını göstermektedir. Bu durumun etkinliklerin kapsamından kaynaklanan sınırlılıkla ilişkili olduğu düşünülmektedir; fakat kesintisiz öğrenme,

bireylerin örgün ve yaygın eğitim ortamları arasında bağlantı kurmasını sağlayarak bireysel veya sosyal öğrenmeye imkân tanıyarak farklı araçlar yardımıyla öğrenmeyi hedefler (Yakar, 2019).

Araştırmanın 5. 6. 7. ve 8. sınıf etkinliklerinden elde edilen bulgulardan hareketle kesintisiz öğrenme ile ilişkisizlik anlamında en göze çarpan ilkeler ise doğrudan bilgi ve iletişim teknolojileri gerekliliğini doğuran maddelerdir. Oysaki kesintisiz öğrenme, öğrenen bireylerin zamandan ve mekândan bağımsız olarak bir veya birçok cihaz tipleriyle çeşitli öğrenme senaryoları arasında geçişi kolaylaştıran bir öğrenme yaklaşımıdır (Yetik ve Keskin, 2016). Bu ilkelerle etkinliklerin ilişkilendirilememesinin ana sebebi olarak Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) gösterilebilir. Program içeriği her ne kadar yetkinliklerde, genel ve özel amaçlarda, metin türlerinde teknoloji temelli ana dili eğitimini destekleyen bir içeriğe atıfta bulunsa da program kazanımlarında somut karşılığını tam olarak bulamamıştır. Etkinlikler de kazanımlara hizmet ettiği için kesintisiz öğrenme yaklaşımının bilgi ve iletişim teknolojileri boyutunun etkinliklerde karşılığını bulamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklere yönelik bulgulardan hareketle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkelerini karşılayan etkinliklerin sayısının toplam etkinlik sayısının yarısını bile karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu oranın altıncı sınıflara bakıldığında beşinci sınıflardaki orandan daha da azaldığı belirlenmiştir. Yedinci sınıf etkinliklerinin genel etkinliklere oranı ise altıncı sınıflardaki orandan daha da azdır. Sekizinci sınıf ders kitabındaki etkinliklerdeki oran ise birden beşinci sınıfla aynı orana çıkmaktadır. Beşinci sınıftan itibaren azalmaya başlayan bu oranın sekizinci sınıfta tekrar yükselmesi teknoloji kullanımına yönelik yaş ve kullanım durumunun dikkate alınmadığını göstermektedir. Oysaki Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) kazanımlarının beşinci sınıftan sekizinci sınıfa göre dağılımına bakıldığında sınıf düzeyi arttıkça kazanım sayısının da arttığı ve çeşitlendiği görülmektedir. Bu çeşitlilikle ilişkili olarak kesintisiz öğrenme yaklaşımı ilkelerinin de aynı oranda artması gerektiği düşünülürken artan ve azalan bir orantısızlık tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulgularından hareketle kesintisiz öğrenme yaklaşımının ilkeleriyle Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin tam anlamıyla örtüşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

- Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin zamandan bağımsız (her zaman öğrenme) öğrenmeyi destekleyecek şekilde yapılandırılabilir.
- Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin mekândan bağımsız (her yerde öğrenme) öğrenmeyi destekleyecek şekilde tasarlanabilir.
- Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler, sanal ve gerçek dünyayı kapsayacak şekilde yapılandırılabilir.
- Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler, çoklu araç tiplerinin birlikte kullanımını sağlayacak şekilde düzenlenebilir.
- Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler, çoklu öğrenme görevleri arasında kesintisiz geçişler yapmayı sağlayacak şekilde düzenlenebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Kurul adı = Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar tarihi= 30.03.2022

Belge sayınumarası= 327841

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Bayram, H. Ş. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin bazı eğitim yazılımlarındaki sosyal bilgiler ders içeriklerinin kesintisiz öğrenme ilkelerine uygunluğuna ilişkin görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Bozkurt, A. (2015). Mobil öğrenme: her zaman, her yerde kesintisiz öğrenme deneyimi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 65-81.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Lincoln, S. Y., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage
- MEB. (2019). *Türkçe Dersi (1 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles M., & Huberman, M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis* (2nd. Ed.). CA: Sage Publications.
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5044>.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. (Çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Poçan, S. (2019). *Mobil teknoloji destekli dikişsiz öğrenme ortamlarının 7. sınıf cebir ünitesinde öğrenci başarı ve motivasyonuna etkisi ile sürece ilişkin öğrenci ve veli görüşleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Poçan, S., & Yaşaroğlu, C. (2017). Dikişsiz Öğrenme (Seamless Learning) İlkeleri Bağlamında EBA'nın Matematik Ders İçeriğinin İncelenmesi. *Journal of International Social Research*, 10(51), 795-806.
- Şad, S. N., İlhan, A. & Poçan, S. (2016). Kesintisiz (Dikişsiz) Öğrenme: Bir Derleme Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (6), 1-22.
- Uysal, Ö. (2016). Harmanlanmış Öğrenme Ortamında Proje Tabanlı Öğrenmenin Gerçekleştirilmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89-113.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*. 21.03.2022 tarihinde <https://www.ids.ac.uk/publications/learning-about-qualitative-document-analysis/adresinden> erişildi.
- Wong, L. H., & Looi, C. K. (2011). What seems do we remove in mobile-assisted seamless learning? A critical review of the literature. *Computers & Education*, 57(4), 2364-2381.
- Xin, Y., Zuo, X., & Huang, Q. (2018). Research on the construction of seamless learning platform based on open education. *Asian Association of Open Universities Journal*, 13(1), 88-99.
- Yakar, Ü. (2019). İngilizce öğretiminde kesintisiz öğrenme yaklaşımının öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Yetik, E. (2018). *Açık ve uzaktan öğrenme bağlamında kesintisiz öğrenme ortamlarının tasarımına ilişkin kriterlerin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yetik, E., & Keskin, N. Ö. (2016). Açık ve uzaktan eğitimde kesintisiz öğrenme yaklaşımının kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 98-103.

Dokümanları Oluşturan Ders Kitapları

5. Sınıf Anıttepe Yayıncılık Türkçe Ders Kitabı Çalışma Kitabı
6. Sınıf Özgün Yayınları Türkçe Ders Kitabı Çalışma Kitabı
7. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı Çalışma Kitabı
8. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı Çalışma Kitabı

Presentation ID / Sunum No= 51

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Görme Engelli Bireylerde Heykel Eğitimi

Aslı GÖKALP

*Fethiye Bilim ve Sanat Merkezi Görsel Sanatlar Danışmanı
Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Yüksek
Lisans Öğrencisi
asligokalp@gmail.com*

Giriş

Sosyal ve kültürel bir varlık olan insan, tüm yaşamı boyunca dolaylı ve dolaysız eğitsel süreçler içinde bulunmaktadır. Bu süreçler rastlantısal veya planlı eğitim süreçleridir. Planlı eğitim için “formal”, plana bağlı olmayan eğitim için “informal eğitim” olarak nitelendirilme yapılmaktadır. Formal eğitim planlı ve kasıtlı olması özellikleriyle informal eğitimden ayrılmakta ve “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci ” olarak tanımlanmaktadır (Ertürk, 1984:12).

Eğitimin planlı ve kasıtlı olma özelliği; toplumların kendi ihtiyaçları doğrultusunda, kendisini oluşturan bireyleri yetiştirebilmesi, istenen ve beklenen değişimleri bireyde oluşturabilecek süreç olarak değerlendirmesi nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Eğitim sırasında birey, içinde yaşadığı toplumun verdiği kültürü almak, o toplum içinde istenen ve geçerli olan davranışları kazanmak zorundadır.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın genel amaçlarında da yer alan bu kazanımla hedef yetkin, özgür, özgün ve yaratıcı bireyler yetiştirmektir (Avcı, 2017:203). Hem bu amaca ulaşabilmek hem de tüm vatandaşlarına eşit eğitim hakkını sağlayabilmek için bir takım planlamalar yapmakta kendi örgütlenmesini ona göre oluşturmaya çalışmaktadır.

Bugünkü Türk eğitim sistemi, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununa göre şekillenmiştir. Türkiye’nin de onayıyla 1948 yılında kabul edilen «İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin» 26. ve 27. maddesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi 31. maddesi gereği «Herkes eğitim hakkına sahiptir ve her birey sanat ve kültür etkinliklerinden yararlanma hakkına sahiptir» ifadeleri bağlamında ülkemizde bulunan özel duruma sahip bireylerin özel durumlarından kaynaklanan şartlar gereği eğitimsiz kalmamaları için çeşitli çalışmalar ve planlamalar gerçekleştirmiştir. 1948 yılına göre oldukça geç bir süre olsa da 1992 yılında bu doğrultuda önemli bir adım atılarak Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri; tüm bireylerin kendini geliştirmeleri için, eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini daha nitelikli hale getirmek ve eğitim sistemi içindeki özel gereksinimleri olan bireylerin tüm gelişim alanlarında ilerlemeleri için aktif ve interaktif eğitim ortamlarını sağlamak amacıyla Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yürütülen tüm eğitim öğretim faaliyetlerini kapsamaktadır (Özel Eğitim ve

Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015). Ayrıca 1997 yılında 573 sayılı KHK ile özel eğitimin esasları belirlenmiş 2006 yılında ilk kez yayınlanan ve 2018 yılında yenilenen Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile ülkemizde özel gereksinimli öğrencilere sağlanacak eğitimlerin çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede, özel eğitim «bireysel ve gelişimsel özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim» olarak tanımlanmıştır (MEB, ÖEY, 2018). Bu tanıma paralel olarak bazı araştırmacılar tarafından özel eğitim şu şekilde tanımlanmıştır:

-Özel eğitim, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim özellikleri yönünden normal çocuklardan ayrılan ve özel durumlara sahip çocukların eğitim ve öğretim işlerini kapsayan çalışmalardır (Özsoy, 1997:5).

-Normal eğitim süreçlerinden istenilen düzeyde yarar sağlayamayan bireyler için, özel materyal, araç gereç, yöntem, tekniklerin kullanıldığı birey özelliklerine uygun uzman personel ve ortamlardan yararlanılan, öğrencinin bağımsızlaşması ve üst düzeyde topluma katılımını amaçlayan eğitim öğretim sürecidir (Diken, 2021:3).

Bu noktada özel eğitim kavramının anlaşılmasında düşülen bir yanlışlığı gidermek ve daha doğru anlaşılmasını sağlamak için burada önemli bir noktanın vurgulanması gerekmektedir. Özel eğitim hem negatif durumları olan (engelli) bireyler hem de pozitif yönde durumları olan (dâhiler) bireyler içinde uygulanan bir eğitim yoludur.

1.1. Özel eğitim kimler için vardır?

Özel eğitim yukarıda sözü geçen kanun maddeleriyle tanımlanan bireylere bir hak olarak verilir. İlgili bireyler bu haktan yararlanmak için Sağlık Bakanlığı tarafından engelli sağlık kurul raporu vermeye yetkilendirilmiş bir hastaneden aldığı raporla bireyin en az %40 oranında engelli olduğunu belgelemiş olması ya da 20 Şubat 2019 tarihinde yayınlanan Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (ÇÖZGER) gereği, çocukların raporlarına engel oranı yazılmayarak raporda “özel gereksinimi var (ÖGV)” ifadesinin yer alması gerekmektedir. Tıbbi tanısı konulmuş birey resmi ve yasal olarak engelli olarak kabul edilir. Özel eğitim, duygusal, duygusal veya öğrenme problemleri nedeniyle ek desteğe ihtiyaç duyan bireyler için vardır(Aksoy, 2019:4).

1.2. özel Eğitim Ne Zaman Yapılmalıdır?

Ülkemizde Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmi Gazete’de yürürlüğe girerek; özel gereksinimli çocukların tanınması ve öğrenciye uygun eğitim kurumlarına yerleştirme esasları kanun ve yönetmelik ile güvence altına alınmıştır. Yayınlanan yeni yönetmelik özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için erken çocukluktan başlayarak eğitim kademelerinin tamamını kapsayan ve kaynaştırma /bütünleştirme uygulamaları ile birlikte eğitsel tanılama ve değerlendirme süreçlerini de içeren konularda iyileştirici ve kolaylaştırıcı bir hizmet modeli ile hazırlanmıştır (MEB, 2018).

Buna göre özel gereksinimi olan birey, tanılama öncesi süreçler olan farkına varma aşamasında engelini fark edilmesi ile başlar. Akabinde özel eğitim hizmetine başlanabilmesi için ilk olarak tıbbi tanılama sürecinin bitmesi gerekmektedir. Bu rapora sahip bireyin eğitsel değerlendirilmeleri Rehberlik ve Araştırma Merkezinde (RAM) yer alan Özel Eğitim Bölümünde yapılmaktadır. RAM’larda yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde, özel gereksinimi olan bireyin gerek akademik gerekse sosyal alandaki tüm ihtiyaçları belirlenerek uygun eğitim

ortamına yerleştirilir. Örgün eğitime devam eden özel eğitim ihtiyacı olan birey için eğitim-öğretim faaliyetleri Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) üzerinde yürütülür (MEB, 2018).

1.3. Özel eğitim neden gereklidir?

Sosyal devlet olgusu içerisinde, toplumdaki her grup ve kesimin hayatını kolaylaştırmak, yoksul, engelli, yardıma muhtaç grupların hayat şartlarını daha insani standartlara getirmek için yaptıkları faaliyetler ve oluşturdukları yasalar olmalıdır. Toplumdaki dezavantajlı grupların başında engelliler gelmektedir. Toplumdaki her birey kadar engellilerin de eğitim görme, istihdamdan faydalanma, her türlü iletişim araçlarına kolay ulaşım sağlama daha da önemlisi insani şartlarda yaşama hakkı vardır (Köse, 2018:7).

Engelli bireylerin önemli haklarından biri de eğitim hakkıdır. Özel eğitim, engelli bireyler için hayati önem taşımaktadır. Özel eğitim sayesinde, engelli bireyler kendilerine yetebilecek hale getirilmektedir. Eğitime ne kadar erken başlanırsa o derece yüksek oranda fayda elde edilmektedir. Bu nedenle özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar ne kadar erken tanı alırlarsa o kadar başarı sağlanmaktadır. Farklı eğitim gereksinimleri, özel eğitime gereksinimi olan farklı çocuklar için bireysel olarak planlanmış eğitim programlarıdır. Özel gereksinimi olan çocukların farklılıkları zihinsel, duygusal, bedensel ve sosyal ya da iletişim özelliklerinde ya da bunların herhangi bir bileşeninde olabilir. Bunun yanı sıra onların bu farklılıkları yaş, cinsiyet, kültür ve yaşam koşulları açısından da farklılık gösterebilir. Onların bu özellikleri, bir destek sağlanmadığında normal gelişen bireyler için sunulan eğitim ortamlarından yararlanmalarını güçleştirmektedir. (Eripek, 2005:15). Diğer taraftan üstün özellikleri olan çocukların kaybolmamaları ve daha verimli şartlarda yetişmeleri için de özel eğitim hem öğretmenleri hem de eğitim ekipmanlarıyla birlikte olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

1.4. Özel Eğitimin Gerçekleşeceği Ortamlar Nelerdir?

Özel eğitim, yapıldığı ya da uygulandığı yere göre de tanımlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki özel gereksinimli çocukların büyük kısmı tipik gelişim gösteren bireylerle aynı okullarda akranları ile birlikte en az kısıtlayıcı kaynaştırma ortamlarında öğretim görmektedir. Özel gereksinimli çocukların yetersizliklerine göre eğitim ortamlarının düzenlenişinde farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıda maddeler halinde verilen bu ortamlar, tipik gelişim gösteren çocuklarla birlikte eğitim aldıkları en az kısıtlayıcı ortamlardan başlayarak yatılı ayrı özel eğitim kurumlarına kadar gitmektedir (MEB, 2018).

1.4.1. Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları: Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla bu bireylere destek eğitim hizmetleri de sunularak akranlarıyla birlikte tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğittir.

1.4.2. Destek eğitim odası: Tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrenciler ile özel yetenekli öğrencilere ihtiyaç duydukları alanlarda destek eğitim hizmetleri verilmesi için düzenlenmiş ortamı belirtmektedir.

1.4.3. Erken çocukluk birimleri: 0-36 aylık özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için erken çocukluk dönemi hizmetleri, ailenin bilgilendirilmesini ve desteklenmesini de içerecek şekilde yürütülür.

1.4.4. Özel Eğitim Sınıfları: Okul ve kurumlarda, durumları ayrı bir sınıfta eğitim görmeyi gerektiren özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için yetersizlik türü, eğitim performansları ve özellikleri göz önünde bulundurularak, özel araç-gereçler ile eğitim materyalleri sağlanarak oluşturulmuş sınıflardır.

1.4.5. Özel Eğitim Okulları: Farklı tür ve kademelerde benzer yetersizliğe sahip özel gereksinimi olan çocukların eğitim gördüğü ortamlardır.

1.4.6. Yatılı Özel Eğitim Okulları: İşitme, görme veya bedensel yetersizliği olan bireyler için gündüzlü ya da yatılı özel eğitim ilkokulları ile özel eğitim ortaokulları açılır. İlköğretim programlarını tamamlayan işitme veya bedensel yetersizliği olan bireyler için gündüzlü veya yatılı özel eğitim meslek liseleri açılır.

1.4.7. Evde Eğitim: Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle örgün eğitim kurumundan faydalanamayacak çocuklar için sunulan hizmeti ifade etmektedir.

1.4.8. Hastanede Eğitim: Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri için hastaneler bünyesinde açılmış olan hastane sınıflarında eğitimlerine devam etmelerini ifade etmektedir.

1.4.9. Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM): Örgün eğitim kurumlarına devam eden ve genel zihinsel, görsel sanatlar veya müzik yetenek alanlarından özel yetenekli olarak tanımlanan öğrencilere, yeteneklerini geliştirerek kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla destek eğitim vermek üzere açılmış olan kurumları ifade etmektedir.

1.5. Görme Nedir? Nasıl Olur?

Gözümüz dünyaya açılan penceredir. Görme duyusu dış dünyadan bilgi aldığımız birincil duyu kanalımızdır. Her iki göz ile ayrı ayrı belli bir mesafeden belli boyutta bir cismi görebilme, tüm renkleri ayırt edebilme, çevreyi belli bir genişlikte görebilme, aydınlıkta belli miktarda silik cisimleri ayırt edebilme karanlıkta belli boyutta cisimleri ayırt edebilmeye normal görme denir. İnsanoğlu ışık sistemiyle görmeyi gerçekleştirir. İnsanda normal görme doğum sonrası ışığın algılanmasıyla beraber başlar. Gelen ışıklar gözbebeğimizden girip, oradan sinir iletimi oluşturarak görme merkezimizin yer aldığı beynimizin de işe katılmasıyla görme duyusu olarak bize sunulmaktadır. Esasen görme işlevi tek başına göz ile değil, göz-görme siniri ve beyin arasındaki iletimin ve iletişimin iyi ve kuvvetli olmasıyla meydana gelmektedir. Bu devrelerin herhangi birinde oluşabilecek bir sorun görme yetimizin azalmasına sebep olabilir. Gözün algıladığı görüntü bilgileri, gözden göz siniri vasıtasıyla, sinirlerin anladığı dile çevrilerek hızla beyne gönderilir. İletiler önce beynin alt yapısındaki iki görme sinirinin kaynaştığı yere gelir. Göz çevreyi tam ters aldılar, alt-üst ve sağ-sol terstir. Ama beyin bu tersliği düzeltir ve biz normal görürüz. Yani görme aslında beyinde olur, göz sadece fotoğraf makinesi işlevi görür (Şafak, Gürgür, 2021:132). Görme kendiliğinden gelişemez, görmenin gıdası uyarandır. Beyindeki hücrelerin gelişmesi için ışıklı, şekilli, hareketli ve renkli uyaranlara bakılması ve görülmesi gereklidir.

1.6. Engel ve Görme Engeli Nedir?

Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde engelli tanımı 1. Engeli olan, mânialı, 2. Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse olarak verilmektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun ise engelli tanımını “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak yapmaktadır. Diğer taraftan 25 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen 6462 sayılı kanunda yer alan engelli bireylere yönelik ibarelerin değiştirilmesi amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun ile birlikte Doksan Altı ayrı yasal düzenlemede yer alan

“özürlü, sakat, çürük” gibi ifadeler, bir ifade birliğinin sağlanması ve ortak bir dil oluşturulması amacıyla “engelli” olarak değiştirilmiştir. Fakat Anayasa’nın sosyal güvenlik hakları ile ilgili 61. maddesinde “sakat” ibaresi değişmemiştir. Yine sivil toplum örgütlerinin isimlerinde de ortak bir kavram bulunmamakla birlikte örgütler sakat, özürlü, engelli, kör, sağır, dilsiz gibi kavramları kullanarak faaliyet göstermektedirler (Şafak, 2019:20).

Dünya Sağlık Örgütü özürlülüğü fonksiyonel bir hasar, sakatlığı normal aktivitelerde kısıtlılık ve engelliliği ise sosyal dezavantaj olarak tanımlamaktadır. Engellilik dışındaki kavramlar daha çok bireyin fonksiyon kaybına odaklanırken, engellilik kavramı bir engeli nedeniyle sosyal yaşamın etkilenmesi olarak ele alınmış, burada da engellilik kavramı kullanılmıştır. İnsan olma halinin bir parçası olan engellilik, herkesi yaşamının belirli bir döneminde geçici veya kalıcı olarak zayıf düşüren ve uzun yıllar yaşayan insanlarda işlerini yerine getirme konusunda zorluk yaşatan bir durumdur (Dünya Sağlık Örgütü(WHO), 2011). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde «görme engelliği»’nin tanımı ise şöyledir: Görme engelli, bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10’dan aşağı olan, eğitim öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayandır. Tam görme engelli kişi görme yetersizliğinden çok ağır derecede etkilenen görsel duyu ile alması gereken uyarıcılardan yoksun kalan kişidir. Az gören ise; bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10 ile 3/10 arasında olan ve özel bir takım araç ve yöntemler kullanmadan eğitim öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan kişidir (Piştav-Akmeşe, Altunay, 2020:182). Görme engelinin nedenlerini doğum öncesi, hamilelik, doğum anı ve doğum sonrası olarak dört ana başlık altında toplayabiliriz.

1.6.1. Doğum Öncesi Sebepler: Çocuğun görme özürlü olmasında, annenin hamilelik döneminde geçirdiği çeşitli hastalıklar, kalıtımla intikal eden hastalıklar ve kazalar başta gelen sebeplerdir.

1.6.2.Hamilelik Dönemi Sebepler: Annenin hamilelik döneminde geçirdiği kızamıkçık, toksoplazmosis, ateşli ve bulaşıcı virüslü hastalıklar beslenme bozuklukları çocukların görme özürlü olmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca, annenin bu dönemde geçirdiği düşme, çarpma vb. ev kazaları, trafik ve iş kazaları gibi kazalar çocuğun görme sinirlerini veya görme duyusunu etkilemesi körlüğe sebep olabilmektedir.

1.6.3.Doğum Sırasındaki Sebepler: Doğum anı travmaları çocuğun görme özürlü olmasında başta gelen sebeplerdendir. Annede havsala (çatı) darlığı doğumun güç ve geç olması, normal doğumun mümkün olmaması durumunda forsebsin yanlış kullanılması çocuğun görme özürlü olmasına sebep olabilir.

1.6.4.Doğum Sonrası Sebepler: Doğum öncesinde görme özürlü olmaya sebep olan kalıtımla geçen bazı hastalıklar ilk çocukluk çağından bir süre sonra gelişerek çocuğun engelli olmasına sebep olabilmektedir. Doğum sonrasında genellikle dört yaşın altında olan çocuklarda görülen hastalığı “A” vitamini eksikliği ve kötü beslenmeden kaynaklanmakta olup görme engelli olmayı büyük ölçüde etkilemektedir. İlk çocukluk döneminde daha çok keskin ve sivri uçlu oyuncaklar, mantar tabanca, tüfek ve diğer patlayıcı eşyalarla oynarken, yanma, zehirlenme, elektrik çarpması, düşme, gibi ev ve oyun kazaları ile trafik kazaları sonucu görme özürlü olabilirler (Arslan, 2020: 4).

1.7. Görme Engellilerin Özellikleri

Gelişim; motor, bilişsel, duygusal ve sosyal yönleri ile bir bütündür. Tüm çocuklar, benzer gelişim özellikleri sergiler. Ancak çocukların bir kısmı çeşitli gelişim alanlarında bireysel farklılıklar gösterebilir. Görme özellikle erken çocukluk döneminde beş duyu içerisinde çocuğun

çevresindekileri algılamada başat rolü oynamasının yanı sıra sosyal ve bilişsel gelişimlerini desteklemesi açısından en önemli duyu olarak kabul edilir. Görme gibi önemli bir duyusunu kaybeden çocuklar, çevreleri ve aileleriyle geri kalan duyuları yoluyla ilişki kurar. Araştırmacılara göre, erken eğitim programlarında, çocukların bilişsel, motor ve sosyal gelişimlerinde önemli rol oynayan en erken döneme odaklanılmalı ve yaşamının ilk yılları içerisinde mutlaka eğitim başlatılmalıdır (Şafak, Gürgür, 2021: 155). Bu bilgiler ışında; görme engelli çocukların gelişim özellikleri verilmiştir.

1.7.1. Bilişsel Gelişim Özellikleri

İsviçreli psikolog Jean Piaget gelişim evreleri üzerine kuramsal çalışmaları sayesinde bilişsel gelişimin, görme, işitme, dokunma, tatma, koklama gibi duyular yoluyla elde edilen bilgilerin içselleştirilmesi ve bu bilgilerin zamanla var olan çevre hakkında kavramları oluşturmasıyla gerçekleşeceği sonucuna varmıştır. Zihinde bulunan her şey ilk olarak duyular yoluyla algılanır. Bilişsel yeterlilik bakımından görenlerden farkı olmayan görme engelli bireyler bunu kullanmakta zorluk çekerler. Çünkü görenler görsel unsurları kodlarken görme engelli birey için sınırlılıklar oluşur. (akt. Kaya ve Kaya, 2019: 15). Kuramcı ve araştırmacılar tarafından hiç bir görsel girdi olmayan, doğuştan gelen görme engelinin bilişsel fonksiyonlar üzerinde kesin bir etkisi olduğu bilinmektedir. Lowenfeld (1950) üç alanın görme engeli nedeniyle kısıtlı olduğunu belirtmiştir: (1) Bireyin sahip olduğu deneyim aralığı ya da çeşitliliği, (2) dolaşma yeteneği becerisi ve (3) bireyin çevre ile iletişimi. Bu alanlar görme engelli bireyin bilişsel gelişimini etkilemektedir. Görme engellilerde duyu gelişimi, nesne sürekliliği, kavram ve taklit gelişimi engelinin boyutuna göre gelişmesi geciken edinimlerdir. Bilişsel gelişimleri açısından bu becerilerin öğretilmesi çok önemlidir. (Şafak, Gürgür, 2021:156). Gören bireylere göre özellikle doğuştan görmeyen bireyler duyu organı eksikliği nedeniyle somut işlem aşamasına ve somuttan soyuta geçiş aşamalarında özel desteğe daha çok gereksinim duyarlar.

1.7.2. Sosyal Gelişim Özellikleri

Görme duyusu dış dünyayı tanımada ve diğer insanların davranışlarını anlamada önemli rol oynar. Bu nedenle görsel ipuçlarını alamayan görme engelli olan çocukların sosyal becerileri edinmede akranlarına göre sınırlılıklar yaşadıkları bilinmektedir. Erikson'a göre kişi, çevreyle etkileşim içerisinde, yaşam boyunca büyür. Bunun için Erikson'un kuramı "psiko-sosyal gelişim" olarak da adlandırılmıştır. Bu gelişim, görme engeli olan küçük bir çocuğun sosyal ortamlarda kendini yeterli hissetmesi için, olumlu bir benlik kavramı geliştirmesi ve uygun etkileşim kurma yollarına sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Şafak, Gürgür, 2021: 181). Toplumsal hayata da hazırlanmasının çok önem arz ettiği durum sosyal becerilerinin kazanması gerektiği durumdur. Dezavantajlı grupta yer alan bu çocukların sosyal yeterliliklerine göre uygun program hazırlanması gerekmektedir. Günümüzde yetersizlikten etkilenmiş çocuklar, farklı eğitimsel, sosyal ve duygusal gereksinimlerinin karşılanması için genel eğitim sınıflarına özellikle yerleştirilmektedir. Akranlarıyla kaynaştırma eğitimi alan çocuklar için amaç sosyal açıdan destekleyici ve olumlu olduğu düşünülmektedir(Kaya ve Kaya, 2019:22).

1.7.3. Psikomotor Gelişim Özellikleri

Psikomotor gelişiminin hızını ve yönünü belirlemede çevresel etmenlerin ve deneyimlerin büyük etkisi vardır. Adelson ve Fraiberg (1974) görme yetersizliğinden etkilenmiş çocukların normal çocuklarla aynı gelişim aşamasını izleyerek büyüdüğünü ancak, normal çocuklara nazaran daha yavaş olduğunu belirtirler. Görme, motor becerilerin tasarlanmasında ve gerçekleştirilmesinde önemlidir. Görmeyenlerde bu beceri çok yavaş gelişir. Bu beceriyi geliştirebilecek en önemli unsur çocuğun hareket edebilmesi, çevresindeki insanlarla ve

nesnelerle iletişim kurmasını sağlamaktır. Hareket etme ve keşif becerileri yavaş gelişse de yeni doğanlarla aynı motor becerilerine sahiptirler. Yapılan araştırmalarda görme engeli olan çocukların en yavaş geliştirdiği alan bu alandır. Hareketlilik ve buna bağlı beceriler geliştirmede desteklenmesi çok önemlidir. Kendine güvenini kazanması, özgür hareket edebilmesine bağlıdır (Şafak, Gürgür, 2021, s.163).

1.7.4. Dil Gelişim Özellikleri

Görme engelinin dil gelişiminde gecikmeler olabilmektedir. Görme engelli çocuk zamanla dil gelişimini hızlandırır. Hatta büyümeye başladığında konuşma eğilimleri arttığı için dil gelişimi akranlarıyla eşit seviyeye gelir. Jest ve mimiklerini kullanamamaları da yüksek sesli ve tek tonda konuşurlar. Görme yetersizliği olan çocuk sesleri dinler, dokuları ve kokuları hisseder; bunlarla ilgili bağı zamanla kurar. Kelimeleri görenlerden farklı yorumlayabilirler. Aileye ve öğretmenlere konuşma ile ilgili çok önemli görevler düşer (Pistav-Akmeşe, Altunay, 2020, s.221).

1.8. Görme Engellilerde Eğitimin Tarihçesi

Görme engelli bireylerin eğitiminin kökeni yaklaşık olarak M.Ö. 4. yüzyıla kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bu dönemde görme engellilere sağlanan hizmetler, bireylerin bakımlarını sağlamaya yönelik olmuş, birçok bakımevi ve hastane açılmıştır. İspanya Saragossa'da Francisco Lucas tarafından, 1517'de görme engellilerin okuyabilmesi için normal harfleri tahtaya kazıyarak bir tablet geliştirilmiştir. Parade Francisco Lana 1670'de değişik noktalardan oluşan bir yazı biçimi önermiştir, yine bu dönemlerde Almanya'da Schoenberger görme engellilerin okuyabilmesi için, teneke levhalar üzerine devingen harfler yapmıştır. Görme engelli bireylerin eğitimlerine, Paris'te Valentin Hauy tarafından, 1785'te ilk yatılı kurum açılarak başlanmıştır. Genç Körler Enstitüsü olarak bilinen bu okul, Fransız Fen Bilimleri Akademisi ve Fransız Yardım Sevenler Derneğinin yardımları ile açılmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra körler okulları dünyanın her yerine yayılmaya başlamıştır. 1819'da Charl Barbier ilk noktalı kabartma alfabeyi geliştirmiştir (Arslan, 2020:10). Fakat bu alfabenin algılanmasının zor olması nedeniyle, kendisi de görme engelli olan Louis Braille bu alfabede düzenlemeler yaparak, günümüzde de kullandığı okuma yazma sisteminin temelini oluşturan sistem geliştirmiştir. Farklı ülkelerde başka kabartma yazı geliştirme girişimleri olmasına rağmen, Louis Braille tarafından geliştirilen Braille Sistemi daha çok benimsenmiş ve kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Ülkemizde görme engellilerin eğitimine, II. Abdülhamid döneminde İstanbul Sultan Ahmet'teki Ticaret Mektebi'nin bir bölümünde, Grati Efendi tarafından 1889'da açılan «Sağırılar Okulu»na iki yıl sonra eklenen görme engelliler bölümünde başlanılmıştır. Bu okuldan mezun olan Fuat Efendi 1921'de Selanik ve İzmir'de Sağır, Dilsiz ve Körler okulu açmıştır. Bu okul, 1923'te Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığına, daha sonra 1950'de de Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. 1930 yılında Süleyman Gök Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Tescil Cemiyetini kurmuş ve 1944 yılında İstanbul'da ilk özel engelli okulunu açmıştır. 1951'de okul sağırlara tahsis edilmiş ve körler bölümü Ankara'ya nakledilmiştir. Sırasıyla Beyrut, Urfa, Malatya, İzmir ve Merzifon'daki görme engelli çocuklar için kurumlar açılmıştır (Tekir-Sağlam, 2021: 42). 1970'li yıllardan sonra körler okullarının sayısında artış olmuştur. Sırasıyla İstanbul, İzmir, Tokat ve Ankara'da körler okulları açılmıştır. 1980'li yıllara kadar sağır, dilsizler ve körler için birkaç tane daha okul açılmıştır. 1992 yılında Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1992-1995 tarihleri arasında körler okullarının adı «Görme Engelliler Okulu» olarak değiştirilmiştir. Bu dönemdeki gelişmeler, görme engellileri de içeren çeşitli yasal düzenlemelerin, projelerin ve uygulamaların günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. 1997 yılında çıkarılan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile özel eğitimde yeni bir devir başlamış ve bu KHK ile özel eğitim

hizmetlerinin nasıl olacağı betimlenmiştir. 50'li, 70'li, 80'li ve 90'lı yıllarda ve günümüzde de görme engelli çocukların topluma hazırlanmaları, yetersizlikleri dikkate alınarak ve program odaklı yani programı merkeze alan eğitim yaklaşımıyla yatılı görme engelli okullarında eğitim gerçekleştirilmektedir. Şu anda Türkiye'de 16 görme engelli okulu bulunmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda son yıllarda, görme engelliler okullarına gelen öğrenci sayılarında artış olmuştur.

Bilindiği gibi, günümüz Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında, tüm bireylerin eğitim hakkı güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede kız, erkek; engelli, normal tüm bireyler eğitim ve öğrenim görme hakkından yoksun bırakılamazlar. Ayrıca, ilköğretim kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunludur ve devlet okulları parasızdır. Bu bağlamda tüm görme engellileri de bu haklarını sonuna kadar kullanabilecek ortamlar hazırlanmalıdır.

1.9. Sanat Eğitimi Ve Görme Engellilerde Sanat Eğitimi

Sanat eğitiminin temelinde kültürel bir varlık olan insan vardır. Her insan sahip olduğu bilişsel, duyuşsal ve devinişsel özellikleriyle bir bütündür. İnci San'a (1983) göre sanat eğitimi sürecinde; algılama, bilgilenme, düşünme, tasarlama, yorumlama, ifade etme ve eleştirme davranışları, estetik ilkeler doğrultusunda sanatların dili kullanılarak edinilir. Sanat eğitimi yoluyla birey, sınırsız sanat yelpazesinden kendine en uygun dili seçme şansına sahip olarak kendini ifade edebilmektedir. Seçme şansına sahip olan birey kendini en iyi ifade yollarını deneyerek keşfedecek ve bu yolda açılımlarda bulunacaktır. Eğitim sistemleri yaratıcı insanları yetiştirmeyi amaçlarken, en fazla sanat eğitimcilerinden yararlanırlar (Şahin, 2015:26). Çünkü sanat eğitimi sistemi, diğer eğitim birimleri gibi insan beyninin, sadece bir bölümünü çalıştırmakla kalmamakta tüm bölümlerini çalıştırıp geliştirmektedir (Gökaydın, 1996:12). Buradan da anlaşılıyor ki, sanat eğitiminin genel eğitim ve öğretim programları içindeki yeri çok önemlidir. Sanat eğitimiyle birçok algı bilinçlendirilip harekete geçirilmektedir.

Bu sebeple, ABD Indianapolis özel görsel sanatlar merkezine göre; özel gereksinimli bireylere yönelik görsel sanatlar eğitiminin, çalışma esnasında veya sonucunda öğrencinin bireysel yapısına bağlı olarak genel yaklaşım içerisinde: kapsamlı akademik becerileri bilme ve yapabilme düzeyi, problem çözme becerileri, öğrenme sorumluluğu ve motivasyonu (güdümlü), fikir üretme ve sonuçlarını yaşamaya başlama, bağımsız düşünme ve harekete geçme, kendi kişiliği ve işbirliğine yönelik beceriler, yönergelerin uygulanması, dikkat ve odaklanma, yapılan işi sahiplenmek ve gurur duymak, sanatsal bilgi ve beceri, şahsına yönelik davranış ve düşünce geliştirme, dikkat (yoğunlaşma), iş alışkanlıkları, yaşam becerileri gibi beceri ve davranışların kazandırılması için kullanıldığı vurgulanmaktadır (Keirstead ve Graham, 2004, Akt:Salderay, 2008:7).

Sanat eğitimi yalnızca yetenekli ya da sanat eğitimini arzulayan veya sanatsal etkinlikte bulunmak isteyen çocukların değil; toplumdaki tüm çocukların eğitiminde ve gelişiminde önemli rol oynayan olgudur. Dolayısıyla bu eğitimden üst düzeyde yararlanması amaçlanan çocuklar arasında özel gereksinimli çocuklar da yer almaktadır. Özel gereksinimli çocuğa ve sahip olduğu özel duruma iyi bir konuma getirebilmek için oluşturulmuş görsel sanatlar içerikli etkinlikler ve çalışmaların gerçekleştirildiği süreç, özel eğitimde görsel sanatlar eğitimi olarak tanımlanmaktadır (akt. Topper, 2020, s. 4). Görsel sanat eğitimi, normal gelişen veya engelli çocuklarda, kendi iç dünyalarını dışa vurmalarına, yapılan grup çalışmalarıyla toplumsallaşmalarına ve motor beceri durumlarının daha sağlıklı gelişmesine yardımcı olacak bir süreçtir. Bu sebeple eğitim sistemi içinde her geçen gün daha çok önem kazanması ve de daha fazla zaman ayrılması gereken sanat eğitimi dersleri, özel gereksinimli bireyin; benlik duygusunun gelişmesi, başarı, güven ve cesaret duygularının artması, iletişim gücünün gelişmesi, el-göz ve el-göz-beyin koordinasyonunun artması, motivasyonunun artması, başkaları tarafından

onaylanma ve beğenilme güdülerinin doyurulması, yaratıcılığının gelişmesi, kavram bilgisinin artması, bilgi ve becerilerini farklı alanlarda kullanabilme yetisinin gelişmesi, yaşamı sevmesi, hayata bağlanması, hayattan zevk alması için gereklidir” (akt. Karip, 2020: 251) Görsel sanatlar eğitimi çalışmalarının, birçok duyu organına hitap etmesi, yaşantıya/uygulamaya kolayca dökülebilir olması, bireyin kendi fikir ve düşüncelerini yaptığı işe katarak-severek ve benimseyerek çalışmada bulunabilmesine olanak vermesi, bireyi sıkmadan tekrar edilebilir nitelikte olması, farklı disiplinlerle kolayca kaynaştırılabilmesi, bir etkinlikte aynı anda birkaç öğrenme alanına hitap edilebilme olanağı sunması, oyun oynama ve eğlenerek öğrenmeye fırsat tanınması, birey/öğrenci ihtiyaçlarına yönelik yenilenebilir veya değiştirilebilir olması, mekan veya materyal kısıtlaması olmaması, bireysel ve grup çalışmalarında kullanılabilir olması, her hangi bir yaş kısıtlaması içermemesi, ...vb. nedenlerden dolayı engelli bireylerin başlı başına görsel sanatlarla rehabilite edilmelerinde önemli bir seçenek sunmaktadır (akt. Salderay, 2014).

Özel gereksinimli çocuğun kimlik kazanması, bir şeyler yaratması, başarıyı ve başarı tutkusunu tatması, özgüveninin artması, sosyal yaşama uyumunun ve katılımının sağlanması, mevcut bir problemi kendi bakış açısıyla çözmesi, duygusal gelişimini sağlıklı olarak tamamlaması, kendini ifade gücünün gelişmesi, motor gelişiminin desteklenmesi, yaratıcılık, haz ve estetik beğenisinin belli bir düzeye ulaşması, diğer akademik alanlardaki bilgi ve becerileri kolayca edinmesi ve genellemesi için sanat eğitimi çok özel bir yere sahiptir (akt. Toper, 2020, s. 4).

1.10. Görme Engellilerde Heykel Eğitimi

Görme engelliler öğretmeni Amerikalı Phil Hatlen doktora çalışmasında, eğitim öğretim hayatlarında görme yetersizliği olan bireylerin hayata tam olarak hazırlanamadığı akademik başarıyı yakalasa bile iş hayatında olsun özel hayatlarında işine yarayacak şeyleri öğrenemediklerini belirtmiştir. Bu sebeple genişletilmiş müfredatı 1996 yılında oluşturmuş ve ilave beceriler ekleyerek genişletilmiş çekirdek müfredat olarak gelişmeye devam eden bir sistem yaratmıştır. Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de beceri temelli eğitim verilmeye başlanmıştır. Genişletilmiş müfredat sadece becerileri nasıl kullanabileceğiyle ilgili olmayıp dokunma, koku alma ve tat alma duyularını nasıl öğrenme ortamında ve gündelik hayatta kullanılabileceğini de öğretir. Heykel eğitimi işte tam da burada çok önemli olmaktadır. Heykelin üç boyut yollu algısı duyu organlarının hepsine aynı anda etki etmesiyle ve bu etkileşimden edineceği deneyimle daha hızlı kavrama becerisi geliştirebilecek olan görme engelli birey için çok büyük önem taşımaktadır.

1.11. Görme Engelli Bireylerde Algı Ve Duyum

Dünyayı anlamlandırmak için kullandığımız kavramların tamamı algılarımızın ürünüdür. Duyularımızla dış dünyayı zihnimize taşıyarak çevremizi algılar ve anlamlar yükleriz. Duyum, dokunma, görme, ses ve koku yoluyla çevremizi algılama sürecini ifade eder. Algı bireyin çevresini organize etmesi ve duyu kanalları ile elde ettiği bilgileri düzenlemesine dayalı anlama ve farkına varma sürecidir (Polloway, Serna, Patton, Bailey, 2014:200).

Algı duyumsal verilerin yorumlanmasında üst düzeyde bilişsel süreci kapsar. Görme yetilerini kaybetmiş bireylerin zihinsel imgeleriyle oluşturduğu nesne duyu kanalları vasıtasıyla topladığı veri kadardır. İmgelemine zenginleştirmenin yolu normal bireylerde olduğu gibi sanatsal etkinliklerle olur. Yoğun bir şekilde kavramları belleğine işlemeli ki görsel imgelemi gelişsin. İmge ve algı iç içe olduğu için imgenin oluşması için algıya ihtiyaç vardır. Üç boyut algısının dokunma duyusu yoluyla çok daha fazla zihinsel kodlama yapacağı aşikardır. Bu sebeple üç boyutlu olarak algılayacağı ya da kendi üreteceği ürünlerde (modelaj ve heykel çalışmaları) neredeyse bütün gelişim özelliklerinde daha iyi bir süreç yaşanacaktır. Heykel alanında

gerçekleştirilecek çalışmalar ile görme engelli bireylerin hem gelişim göstereceği hem de bu gelişimlerin rahatlıkla izlenebileceği açıktır.

1.12. Görme Engeli Olan Bireylerde Dokunma Duyusunun Kullanımı

Görme engelli olsun ya da olmasın her çocuk dokunarak bir şeyleri deneyimlemeye ihtiyaç duyarlar. Dokunma duyusu; görme yetersizliği olan bireylerde hem gündelik yaşamda hem de eğitim-öğretim yaşamında çok önemli rol oynar. Dokunma duyusundaki hassasiyetleri çok yüksektir. Bilişsel gelişimin içerisinde olan duyu kullanımı görme engelli bireylerde eğer yeterince deneyimlenmezse çok gelişmiş olmayacaktır.

Bu sebepten bu hassaslığını kullanarak ve üç boyutlu çalışmaları bolca yaptırarak deneyim kazandırmak, dokunma duyusunu etkin kullanmayı öğretmek duyularına güvenmeyi sağlayacaktır. Öyle ki dokunma, bilgi toplamanın, bir şeylerle etkileşime girmenin ve hissetmenin en iyi yoludur (Piştav-Akmeşe, Altunay, 2020:216). Dokunma duyusunu geliştirmek için erken dönemden itibaren görme yetersizliği olan bireylerin farklı dokularla deneyimler kazanması sağlanmalıdır. Bunu sağlayacak en güzel yol kendi kendine üretmesi, üretimde deneyim kazanması, bağımsız iş yapabilme becerilerinin gelişmesine ancak üç boyutlu tasarımlar yaparak sağlayabilir. Tat alma ve koklama duyusu da güçlü bir öğrenme aracıdır. Salderay «Sanatla Kendimi Keşfediyorum» kitabında özellikle bu duyuları geliştirici üç boyutlu tasarımlara yer verir. Örneğin; yemeye elverişli hamurlarla kuş yapımı, ahtapot yapımı gibi örnekler bulunur. Ona göre dokunma duyusunu geliştirmek kadar tat ve koku duyusunu da geliştirmek önemli ve eğlencelidir. Bireyler eğlenirken öğrendiklerini daha iyi kodladıkları için kolay kolay unutmayacaklardır.

KAYNAKLAR

- Arslan, C. (2020). Görme engellilerin eğitimi. Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları. Özel Eğitim1.
- Avcı, S. (2017). Türkiye’de orta öğretim düzeyi görsel sanatlar dersinde heykelin yeri ve önemi. Pamukkale Üniversitesi, 1. Uluslararası Sanat Eğitim Sempozyumu Bildiri kitapçığı, 196-203.
- Diken, İ. (2021). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. Ankara: Pegem Akademi.
- Eripek, S. (2005). Görme engeli Olan Çocuklar. A. Ataman (Ed.) Özel Gereksinimli Çocuklar ve. Özel Eğitime Giriş (153-173). Ankara,:Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Kirk, S.& Gallagher, J.,& Coleman, R.-M.(2017). Özel gereksinimli çocukların eğitimi (çv. S. Rakap).Ankara: Nobel Akademik Yayınevi. (Orijinal çalışmanın basım tarihi 2015).
- Köse, G.(2018). Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı Sürecinin Türkiye’deki Engellilere Yönelik Sosyal Politikalara Etkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- M. E. B. (2014). Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Okulu) Eğitim Programı (Görme Engelliler İçin). Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.
- M.E.B. (Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü “Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım Kitabı” .Ankara Web :<http://orgm.meb.gov.tr> Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınlar 15.02.2021 tarihinde alınmıştır.

- Piştav-Akmeşe & Altunay, B. (Ed.). (2020). İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği olan çocuklar ve eğitimleri. Ankara: Nobel akademik Yayınevi.
- Salderay, B. (2008). Türkiye’deki Zihin Engelliler İş Okullarında Görsel Sanatlar Dersinin Öğrencilerin Beceri, Davranış Ve Meslek Edinimindeki Katkısına Yönelik Öğretmen Görüşleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- San, İ. (1983). Sanat Eğitimi Kuramları, Ankara: Tan Yayınları.
- Şahin, D. (2015). Zihinsel engelli bireylerde görsel sanatlar eğitimi, Sanat Eğitimi Dergisi, 3(2), 25-37. doi: 10.7816/sed-03-02-02
- Tekir-Sağlam, H. (2021). Osmanlı devletinde sağır, dilsiz ve amaların eğitimi ve gündelik hayatları. Ankara: Yeditepe Yayınları.
- Toper-Korkmaz, Ö. (Ed.). (2020). Özel eğitimde sanatsal becerilerin öğretimi. Kurt, M. Görme yetersizliği olan bireylerde resim eğitimi. Ankara: Vize Akademik..
- Özsoy, V. (2001). Güzel Sanatlar (Resim-İş) Eğitiminde Bilimsel Araştırmalar. Eğitim ve Bilim/Education and Science, Cilt/Vol. 26, Sayı/No. 121, Temmuz/July 2001: 51-57.
- WHO (1996). Guide for Mental Retardation. 10.04. 2021 tarihinde http://www.who.int/mental_health/media/en/69.pdf adresinden erişildi.

Presentation ID / Sunum No= 86

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Türk ve Azerbaycan Hukukunda Olağanüstü Zamanaşımına Dayanarak Mülkiyet Hakkını Kazanabilecek Kişiler

Dr. Ramil Khalilov¹

¹(İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Azerbaycan, Bakü. E-posta: ramilkhalilov1986@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-9201>.
ORCID ID: 0000-0002-6740-9201

Özet

Türk ve Azerbaycan hukukunda olağanüstü kazandırıcı zamanaşımı kurumu çerçevesinde belirli koşulların gerçekleşmesiyle uzun süreli kesintisiz zilyetliğin taşınmaz mülkiyetini tescilsiz kazandırabilmesi kabul edilmiştir. Olağan kazandırıcı zamanaşımı kurumundan farklı olarak iyiniyetin ve tapuda mülkiyeti kazanacak kişi adına tescilin aranmadığı bu kazanma türü, tapu kütüğünde kayıtlı olmayan taşınmazlar ile tapu kütüğünde kayıtlı olmakla birlikte maliki tapu sicilinden anlaşılmayan taşınmazlar bakımından geçerli bulunmaktadır. Bu çalışma, olağanüstü zamanaşımına dayanarak taşınmaz mülkiyetini kimlerin kazanabileceğini konu edinmektedir. Çalışma özellikle, medenî hukuk öğretisindeki görüşleri ve Yargıtay uygulaması dikkate alınarak incelenmektedir. Bunun için de özellikle, olağanüstü zamanaşımı yoluyla mülkiyet iktisabının genel çerçevesi açıklanmakta, akabinde mülkiyeti kazanabilecek kişilerin ayrıntısı açıklanmaktadır. Ulaşılan neticeler ve konuyu ilgilendiren güncel gelişmeler çerçevesinde bu kurumun Türk ve Azerbaycan hukukundaki yeri de değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü Zamanaşımı, Taşınmaz Mülkiyeti, Zilyetlik, Tescilsiz İktisap, Açıklayıcı Tescil.

Persons Who Can Acquire Property Based On Extraordinary Time Limits in Turkish and Azerbaijani Law

Abstract

In Turkish and Azerbaijani law, it has been accepted that the long-term uninterrupted possession can acquire the ownership of immovable without registration upon the realization of certain conditions within the framework of the extraordinary statute of limitations. Unlike the ordinary acquiring statute of limitations, this type of acquisition, in which goodwill and registration in the name of the person who will acquire the property in the title deed is not sought, is valid for immovables that are not registered in the land registry and immovables that are registered in the land registry but cannot be understood from the land registry. This study deals with who can acquire immovable property based on

extraordinary statute of limitations. The study is especially examined by taking into account his views in the doctrine of civil law and the practice of the Supreme Court. For this purpose, the general framework of property acquisition through extraordinary statute of limitations is explained, and then the details of the persons who can acquire the property are explained. The place of this institution in Turkish and Azerbaijani law is also evaluated within the framework of the results reached and current developments concerning the subject.

Keywords: Extraordinary Statute of Limitations, Real Estate Property, Possession, Unregistered Acquisition, Explanatory Registration.

I. Genel Olarak

Tapu kütüğünde kayıtlı olmayan veya maliki tapu kütüğünden anlaşılmayan ya da hakkında yirmi yıl önce gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmazı yirmi yıl boyunca aralıksız ve çekişmesiz olarak zilyetliği altında bulunduran kişi bu taşınmazı tapu siciline kendi adına kayıt ettirme hakkını kazanmaktadır (Kadastro Kanunu m. 14 f. 1; Türk Medeni Kanunu m. 713). Azerbaycan hukukunda ise bir kişi tapu kütüğünde kayıtlı olmayan, maliki tapu kütüğünden anlaşılmayan veya otuz yıl önce ölmüş veya mülkiyetin zilyetlikle kazanılma süresinin öncesinde hakkında gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmaza malik sıfatıyla otuz yıl süreyle aralıksız ve davasız zilyet olmuşsa, bu kişi tapu kütüğünde malik olarak tescil edilmesini talep edebilir (Azerbaycan Mülki Mecellesi m. 178 f. 6). Mülkiyet hakkının kazanmanın doğal sonucu olan bu durum söz konusu kanunlarda belirtiliyorsa da mülkiyeti kazanmanın hangi anda olacağı ve hükümlerini ne zaman doğuracağı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Bu maddenin son cümlesinde ise, tapu kütüğünde kaydın, resmî ilân olunmuş sürede itiraz edenin bulunmadığı veya itiraz red olunduktan sonra sadece mahkeme kararı ile yapılacağı açıkça belirtilmiştir.

Medenî Kanun, Mülki Mecelle ve Kadastro Kanunu tapu kütüğünde kayıtlı olmayan veya maliki tapu kütüğünden anlaşılmayan ya da hakkında yirmi yıl önce² gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmazda yirmi yıl boyunca zilyet olan kişiye, mülkiyet kazanabilme hakkı tanımış olmakla birlikte bu şartları gerçekleştiren her zilyedin bu hakkı kazanabileceklerini söyleyemeyiz.

Çünkü ister Türk Hukuku'nda isterse de Azerbaycan Hukuku'nda taşınmaz mülkiyetini kazanma hakkı herkese tanınmış olmadığı gibi, diğer bazı sınırlayıcı hükümler de ister tapuya kayıtlı olmayan taşınmazlarda isterse de maliki tapu kütüğünden anlaşılmayan veya hakkında yirmi yıl önce gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmazlarda aranılan süre ve koşullarda zilyetlik şartları gerçekleşmiş olmasına rağmen mülkiyetin kazanılmasına engel olmaktadır. Genel olarak taşınmazın mülkiyetinin kazanılması ile ilgili olan bu kısıtlamalara konumuzla sınırlı olarak değineceğiz.

A. Zamanaşımına Dayanarak Mülkiyet Hakkını Kazanabilecek Kişiler

Gerek Medenî Kanun'da gerek Kadastro Kanunu'nda gerekse de Mülki Mecelle'de zamanaşımına dayanan mülkiyet edinebilecek kişiler açısından bir sınırlama olmamakla beraber mevzuatımızdaki diğer kanunlarda yer alan ve taşınmaz mülkiyeti iktisabını sınırlayan hükümler bu yolla kazanılmaya da uygulanacağından ilgili hükümleri burada ele alacağız.

1. Gerçek Kişiler İçin Söz Konusu Olan Sınırlamalar

Türk uyruklu gerçek kişiler açısından taşınmaz mal kazanılması ile ilgili olarak hiçbir sınırlayıcı hüküm olmamasına rağmen yabancı uyruklu gerçek kişiler ile Türk vatandaşlığından çıkarılan ve Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler için sınırlamalar bulunmaktadır.

Azerbaycan Hukuku'nda kanun koyucu Azerbaycan uyruklu kişilerin taşınmaz kazanmaları ile ilgili herhangi bir sınırlama getirmemektedir. Fakat yabancı uyruklu gerçek kişiler ile Azerbaycan vatandaşlığından çıkarılan Azerbaycan vatandaşlığını kaybeden kişiler için sınırlamalar mevcuttur.

² AMM'de ise bu süre otuz yıl olarak belirtilmiştir.

a. Yabancı Uyruklu Gerçek Kişiler

Bu hususta esaslı düzenlemeyi getiren 22.11.1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Kanunu'nda 2012 tarihli ve 6302 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, yabancıların Türkiyede taşınmaz kazanmaları önceki düzenlemelerden farklı olarak sadece kanuni sınırlamalara tâbi olarak düzenlenmiştir³. Sözü edilen Kanunun 35. maddesi, kanuni sınırlamalara uyulmak şartıyla, uluslararası ikili ilişkiler bakımından ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği hâllerde Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olan yabancı uyruklu gerçek kişilere Türkiye'de taşınmaz ve sınırlı aynî hak kazanma hakkı tanımıştır (f. 1)⁴. Buna göre yabancı gerçek kişilerin taşınmaz kazanmaları için temel koşullar; kanuni sınırlamalara uymak ve uluslararası ikili ilişkiler açısından ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği durumlarda Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olmaktır.

Bu temel koşullara ek olarak çeşitli kanunlarda yabancıların kazanacakları taşınmazlara ilişkin sınırlamalar da bulunmaktadır. Şöyle ki 18.12.1981 tarihli 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu'nda da yabancıların mülkiyet edinmeleri ile ilgili sınırlama getiren hükümler yer almaktadır. Kanunun 7. maddesinde 1. derece kara askeri yasak bölgelerindeki taşınmaz malların kamulaştırılacağını hükme bağladığından yabancıların buralarda gerek zamanaşımı gerekse de başka bir şekilde taşınmaz edinmeleri mümkün değildir. 2. derece kara askeri yasak bölgeleri düzenleyen 9. maddeye göre kamulaştırılmayan bu bölgelerde yabancı gerçek ve tüzel kişiler bu bölgede taşınmaz mal kazanamazlar (b). Yine aynı Kanunun 28. maddesine göre askeri yasak bölgelere yakınlığı veya diğer stratejik sebeplerle tespit edilecek bölgelerde yabancıların taşınmaz mal kazanamayacaklarına Cumhurbaşkanı'nın karar verilebileceği⁵.

Yabancı uyruklu gerçek kişilerin Azerbaycan'da taşınmaz kazanmaları hususunda esas düzenlemeni Mülki Mecelle'nin 9. maddesi (f. 2) getirmektedir. Hüküm “*Medeni mevzuatla belirlenen kurallar, yasalar aksini belirtmedikçe yabancılar, vatansız kişiler ve yabancı tüzel kişileri içeren ilişkiler için de geçerlidir*” şeklindeki bir düzenlemeyle bu kişilerin Azerbaycan vatandaşları ile aynı şartlarda taşınmaz edinebileceklerini açıkça belirtmektedir. Bununla birlikte Yabancı ve Vatansız Kişilerin Hukukî Durumu Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun 17. maddesi de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde daimî ikamet eden bu kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti yasaları tarafından aksi belirtilmedikçe, Azerbaycan vatandaşları için belirlenen usûl ve esaslara göre konut alma hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir⁶. Ancak ister Mülki Mecelle isterse de Yabancı ve Vatansız Kişilerin Hukukî Durumu Hakkında Kanun ile yabancı gerçek kişilerin taşınmaz kazanmaları konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinmelerine ilişkin sınırlama 16 Mayıs 2000 tarihli 878-IQ sayılı Devlet Mülkiyetinde Olan Malların Özelleştirilmesi Hakkında Kanun'da bulunmaktadır. Anılan Kanun'un 26'ncı maddesinde özelleştirilen tesislerin malikleri yabancı gerçek kişilerse, bu kişilerin tesisin yerleştiği arsayı satın alma hakkı olmadan kiralayabileceği açık şekilde belirtilmektedir (f. 6 c. 2). Yine benzer sınırlama 25 Haziran 1999 tarihli 695-IQ sayılı Toprak Mecellesi'nde bulunmaktadır. Bu Mecelle'nin 48. maddesinin 3. fıkrasında yabancılar, vatansız kişiler ve yabancı tüzel kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde arsaları (toprakları, arazileri) sadece kiralayabileceği belirtilmektedir. Yine aynı Mecelle'nin 60'uncü maddesinde özelleştirilen işletmenin maliki bir yabancı, vatansız veya yabancı tüzel kişi olması durumunda, bu kişinin söz konusu işletmenin yerleştiği arsayı satın alma hakkı olmadan kiralayabileceğini hüküm altına almaktadır. “*Arsa alım satımının özellikleri*”

³ Yeni düzenlemede, 1934 tarihinden 2012 tarihine kadar taşınmaz edinme ve sınırlı aynî hak tesisinde aranan karşılıklılık ilkesine yer verilmeyerek, bu ilke yeni düzenlemede bir şart olmaktan çıkarılmıştır. Tapu Kanunu'nun 6302 sayılı ve 3.5.2012 tarihli Kanun ile yeniden düzenlenen 35'inci maddesi hakkında detaylı bilgi için bkz., Ekşi, 2012.

⁴ 2.7.2018 tarihli ve 698 sayılı KHK'nin 9'uncü maddesiyle, bu fıkra da yer alan “Bakanlar Kurulu” ibaresi “Cumhurbaşkanı” şeklinde değiştirilmiştir.

⁵ 1062 sayılı Mukabele-i Bilmişil Kanunu ile sınırları dâhilinde Türk vatandaşlarının taşınır ve taşınmaz mallarına el koyan devletlerin Türkiye'deki vatandaşlarının mülkiyet haklarının kısmen veya tamamen kısıtlanması veya taşınır ve taşınmaz mallarına el konulması mümkün kılınmıştır (m. 1). 1062 sayılı Kanun'a dayalı olarak bu yetki kanunkoyucu tarafından Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Daha sonra bu uygulama 1988 ve 1989 tarihli kararnamele ile geriye etkili olarak kaldırılmıştır. 88/12592 sayılı Kararname için bkz., RG, T. 6.2.1988, S. 19717; 88/12757 sayılı Kararname için bkz., RG, T. 24.3.1988, S. 19764; 89/14145 sayılı Kararname için bkz., RG, T. 24.5.1989, S. 20174. Bu konu ile ilgili mevzuat için bkz., Çelikel ve Öztekin Gelgel, 2018, 327 vd.; Tekinalp, 2003, 217 vd.; Düzceer, 1994, 344 vd.; Şığva, 2016, 181-196.

⁶ Devlet Mülkiyetinde Olan Malların Özelleştirilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun “*Devlet Mülkiyetinde Olan Eşyaların Alıcıları*” başlıklı 9'uncü maddesinin 1.2'inci fıkrasında yabancı ve vatansızların, 1.3'üncü fıkrasında ise yabancı tüzel kişilerin alıcı olabileceğini hükme bağlamaktadır.

başlıklı 86. maddesinde bu kişilere arazilerin yalnızca bedel karşılığında kullanım için verilebileceği ve kiralanabileceği özellikle belirtilmektedir. Son olarak bu Mecelle'nin 88. maddesinde söz konusu kişiler tarafından bina, tesis veya işletmeler satın alındığında bunların bulunduğu arsaların kiralanacağı hükme bağlanmaktadır. Bu hükümlerden varılan netice, yabancıların Azerbaycanda arsa haricinde taşınmaz kazanmalarına ilişkin herhangi bir sınırlama olmadığıdır.

b. Vatandaşlığını Kaybedenler ve Vatandaşlıktan Çıkarılanlar

5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu m. 27'e göre Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kayıp tarihinden itibaren yabancı muamelesine tâbi olurlar (Türk vatandaşlığının kaybı hâlleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Nomer, 2020, 125 vd.; Erdem, 2019, 229 vd.; Doğan, 2019, 121 vd.; Aybay, 2004, 167 vd.; Turan ve Tanrıbilir, 2017, 117 vd.). Türk vatandaşlığını kaybeden kişi, Türk hukuku bakımından bir yabancısıdır; "yabancı" statüsünde⁷ bir kişidir, aynen yabancı gibi bir muamele görür⁸. İkamet, taşınmaz mal kazanılması ve ferağı, miras ve çalışma gibi konularda ancak Türk kanunlarının yabancılara tanıdığı haklardan yararlanabilirler. O hâlde, Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 27. maddesi uyarınca Türk vatandaşlığını kaybedenler yabancılar ölçüsünde taşınmaz mal kazanma hakkına sahip olabilirler (Nomer, 2020, 126).

TVK'nun 28. maddesi, çıkma izni almak suretiyle türk vatandaşlığını kaybeden kişilere tanınan hakları hüküm altına almaktadır. Maddede doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlerin ve üçüncü dereceye kadar olan altsoylarının, bu maddede belirtilen istisnalar haricinde Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edecekleri, millî güvenliğe ve kamu düzenine ilişkin hükümlerin saklı olduğu düzenlenmektedir. Dolayısıyla bu statüde olan yabancılar Türkiye'de taşınmaz mal kazanırken Türkiye Cumhuriyeti'nin millî güvenliği ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, Türk vatandaşları ile aynı statü içinde olacak, kanuni kısıtlamalara tâbi tutulmayacaklardır.

Aynı Kanunun 33'üncü maddesi uyarınca vatandaşlığı iptal edilip de iptal kararında mallarının tasfiyesi hususunda hüküm bulunanlar en geç bir yıl içinde Türkiye'deki mallarını tasfiye etmek zorundadır. Aksi durumda, malları Hazinece satılarak bedelleri nam ve hesaplarına kamu haznedarlığı sistemine dahil bir kamu bankasına yatırılır⁹.

5901 sayılı TVK'nda hakkında kaybettirme kararı verilen kişinin Türkiye'de bulunan malları ile ilgili açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle kaybettirme kararına bağlı olarak, ilgilinin Türkiye'de bulunan mallarına yönelik bir tasfiye işleminden bahsedebilme imkânı yoktur (Bu konuda geniş bilgi için bkz., Doğan, 2019, 163).

30 Eylül 1998 tarihli 527-IQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyetinin Vatandaşlığı Hakkında Kanun'un 17 ve 18'inci maddeleri Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığını kaybeden kişilerin durumunu hüküm altına almaktadır. Anılan Kanunun 17. maddesi kişinin kendi dilekçesi ile (çıkma izni almak suretiyle) Azerbaycan vatandaşlığını kaybeden kişileri hukukî durumunu düzenlemektedir. Fakat anılan maddede TVK. m. 28 gibi Azerbaycan vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığını kaybedenlerin ve onun belli dereceye kadar olan altsoylarının Azerbaycan vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edeceklerine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Böylece Azerbaycan vatandaşlığını kaybeden kişiler yabancı muamelesine tâbi tutularak yukarıda belirttiğimiz Toprak Mecellesi'ndeki arsa kazanmasına ilişkin sınırlamalar hariç Azerbaycan vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edecekler.

⁷ Hakkında kaybettirme kararı verilen ve yabancı statüsüne geçen kişilerin, Türkiye'de sahip oldukları - yabancıların iktisap edemeyecekleri - taşınmazlarının ve sınırlı aynı haklarının durumu ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunların, muhtemelen Maliye Bakanlığınca verilecek süre içerisinde kendileri tarafından tasfiye edilmesi, bu süre içerisinde tasfiye edilmediği takdirde Bakanlıkça tasfiye edilerek bedellerinin kendilerine ödenmesi gerekecektir. Türk vatandaşlığını kaybedenler, Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de ikametlerinde de diğer yabancılara uygulanan hukukî hükümlere (6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, m. 5-49) tâbidir (Nomer, 2020, 126, dn. 101).

⁸ TVK m. 33'e göre, "Vatandaşlığı iptal edilenler hakkında 04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu hükümleri" uygulanacaktır (T. 4.4.2013, 6458 sayılı YUKK m. 122, RG, 28615, T. 11.4.2013).

⁹ Azerbaycan Hukukunda benzer düzenleme Mülki Mecelle'nin 206. ve Toprak Mecellesinin 49.4. maddelerinde bulunmaktadır. Söz konusu hükümler gereğince yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişiler miras, başıslama ve ipotek sözleşmeleri sonucunda bir arsa kazanmışsa, söz konusu arsayı bir il içinde tasfiye etmek zorundadır. Aksi takdirde, bu taşınmaz ilgili kamu kurumunun dilekçesi esasında mahkeme kararı ile satılarak bedeli bu kişilere ödenecektir.

Anılan Kanunun 18. maddesi ise Azerbaycan vatandaşlığından çıkarılma hâllerini düzenlemektedir. Fakat hakkında vatandaşlıktan çıkarılma kararı verilen söz konusu kişilerin Azerbaycan'da bulunan malları ile ilgili açık bir düzenleme bulunmadığı gibi söz konusu kişilerin Azerbaycan'da bulunan mallarına yönelik bir tasfiye işleminden bahsedebilme imkânı da bulunmamaktadır.

2. Tüzel Kişiler İçin Söz Konusu Olan Sınırlamalar

a. Türk ve Azerbaycan Uyruklu Tüzel Kişiler

(1). Özel Hukuk Tüzel Kişileri

Özel hukuk tüzel kişilerinin hak ehliyeti genel olarak TMK'nın 48. maddesinde düzenlenmiştir. Bu hükme göre tüzel kişiler, cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar hariç bütün haklara ve borçlara ehildirler¹⁰. Tapu Kanunu'nun 2. maddesine göre, tüzel kişilerle ilgili tapu işlemlerinde tüzel kişinin merkez ve şubelerinin bulunduğu yerlerin en büyük mülkiye amirinden alınan ve tüzüklerine göre taşınmaz edineceklerini belirleyen bir belgenin verilmesi zorunludur. Ticaret şirketleri bu belgeyi ticaret sicil memurlarından alacaklardır.

2008 sayılı eski Dernekler Kanunu'nun 64. maddesinde derneklerin ikametgahları ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz mala sahip olamayacakları¹¹, derneklere satın alınan veya bağış ve vasiyet yoluyla derneklere geçen taşınmazların ihtiyaçtan fazla olduğu tespit edilenlerin, dernek tarafından paraya çevrileceği hükmü bulunmaktaydı. Maddenin son fıkrasında ise Bakanlar Kurulu, kamu yararına çalışan derneklere gerekli gördüklerine, birinci fıkraya göre tespit edilecek ihtiyaçlardan fazla taşınmaz mala sahip olma yetkisi verebileceği yer almaktaydı. Anılan hükümle, Bakanlar Kurulunca ihtiyaçtan fazla taşınmazla sahip olma yetkisi verilen kamu yararına çalışan dernekler dışındaki derneklerin, amaç ve faaliyetleri için gerekli olmadıkça taşınmaz kazanma hakkı vermediğinden, dernekler bunların dışında zamanaşımı ile taşınmaz kazanmış olsalar bile adlarına tescil ettiremeyeceklerdi (Oktay, 1990, 114; Serozan, 1994, 33; Akünal, 1988, 140). Yargıtay'ın uygulaması da bu yöneydi¹².

4.11.2004 tarihli 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda ise 2008 sayılı Dernekler Kanunu'nda derneklerin taşınmaz edinebilmesi yönünden yer alan bu sınırlamalar kaldırılmıştır (Oktay, 1990, 114; Serozan, 1994, 33; Akünal, 1988, 140). 5253 sayılı Dernekler Kanunu m. 22'de, derneklerin genel kurulların yetki vermesi üzerine yönetim kurulu kararıyla taşınmaz mal satın alabileceği veya taşınmaz mallarını satılabileceği hükmü yer almaktadır. Son fıkrada ise dernekler, edindikleri taşınmazları, tapuya tescillerinden itibaren bir ay içinde mülki idare amirliğine bildirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Bu hükümle önceki Dernekler Kanunu'nda yer alan derneklerin ancak amaç ve faaliyetleri çerçevesinde gerekli olan taşınmazları edinebilecekleri kuralı kaldırılmış, derneklerin bu konuda serbestçe tasarrufta bulunmalarına yetki verilmiştir.

¹⁰ Belirtelim ki, hak ehliyetinin tüzel kişinin amacıyla sınırlı olup olmadığı öğretide tartışmalıdır (Özsunay, 1982, 62; Akünal, 1988, 26, dn. 2). Bazı yazarlar, tüzel kişilerin hak ehliyetinin amaçlarıyla sınırlı olduğunu savunmaktadırlar. Bkz., Serozan, 2017, II. Başlık, § 3, N. 3; Serozan, 1994, 33, 34; Özsunay, 1982, 62; Akipek, Akıntürk ve Ateş, 2020, 546; Hatemi, 2017, 154; Öztan, 1994, 29; Ataay, 1978, 281. Yine dernek ve vakıfların belli bir amacı gerçekleştirmek üzere tahsis edildikleri göz önünde tutulduğunda sahip olacakları hak ehliyetinin de tahsis çerçevesi içinde olduğunun söyleneceği ifade edilmiştir (Okur, 1990, 387-388). Aksi yönde bkz., Akünal, 1988, 26; Öncü, 2005, 244; Dural ve Ögüz, 2020, N. 1150. Bu yazarlara, tüzel kişilerde hak ehliyetinin tek sınırı insana özgü haklardır. Aynı şekilde bkz., Ögüz, 2007, 65. Yazar TMK m. 48 hükmünün ötesinde hak ehliyetinin sınırlamasının ancak kanun hükmü ile gerçekleşebileceğinden ve böyle bir kanun hükmünün bulunmamasından hareketle Medeni Hukukta tüzel kişilerin hak ehliyetinin amaçları ile sınırlı olmadığını kabul etmektedir. Aynı yönde bkz., Dural ve Ögüz, 2020, N. 1185.

¹¹ Benzer bir kısıtlama 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 41. maddesinde sendikaların amaç ve görevlerinin gerektirdiği taşınmazları kazanabilecekleri, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 68. maddesinde ise siyasi partilerin ikametgahları ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz edinemeyecekleri şeklindedir.

¹² Yarg. 8. HD., T. 9.2.1982, E. 1982/1189, K. 1982/1447, "... Mahkemece yapılan araştırma ve inceleme hükmü yeterli bulunmamaktadır. Davacı dernektir... tüzel kişiliği haiz derneklerin taşınmaz iktisabının sınırlandırıldığı göz önünde tutulmak ve Tapu Kanununun 2. maddesi uyarınca davacı derneğin taşınmaz iktisap edip etmediği, etmiş ise miktarının neye ulaştığı ve tescili istenilen taşınmazı iktisap edip edemeyeceği en büyük mülki amirliğinden sorulup tesbit olunmak ve işin esası bundan sonra değerlendirilmek gerekirken mahkemece bunlardan zuhul ve eksik inceleme ile yazılı şekilde hukum tesisi isabetsiz ve temyiz itirazları bu bakımdan yerinde olduğundan ..." (Lexpera); Yarg. 8. HD., T. 6.12.1978, E. 8800, K. 10173, "Derneğin taşınmaz edinip edinemeyeceği, 2644 no.lu Tapu Kanunu'nun ikinci maddesine göre, en büyük mülki amirinden sorulmalıdır..." (Öncü, 2005, 248).

2762 sayılı eski Vakıflar Kanunu m. 6'ya göre mülhak vakıflar, ayrı bir tüzel kişiliğe sahipken, Genel Müdürlüğün idare ve temsil ettiği vakıflar da bir kül hâlinde tüzel kişilik sayılmaktaydı. Tüzel kişilikleri olmaları nedeniyle TMK m. 48 çerçevesinde hak ehliyetine sahip olan vakıfların zamanaşımına dayanarak hak kazanıp kazanmayacağı Yargıtay'ın farklı uygulamasına sebep olmuştur. Kazandırıcı zamanaşımı yolu ile taşınmaz kazanılması açısından Yargıtay verdiği bazı kararlarında vakıfların kazandırıcı zamanaşımı yolu ile taşınmaz kazanılmasını kabul ederken¹³, başka kararlarında ise taşınmaz mal edinmeyeceklerini ifade edilmiştir (Yarg. 1. HD, T. 9.2.1981, E.1180, K. 1245 (Özmen ve Çorbalı, 1995, 582); Bertan, 1976). 2008 yılında yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 12. maddesine göre vakıflar mal edinebilir ve malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler. Maddenin 4. fıkrasında vakıf yöneticilerinin, kazandıkları veya değiştirdikleri taşınmaz malları tapu kütüğüne tescil tarihinden itibaren bir ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirmeleri gerektiği belirtilmektedir (Vakıf Yön. m. 37). Yeni kanundaki bu ifadeden, önceki düzenlemelerden farklı olarak herhangi bir makamın (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden) iznine gerek kalmaksızın ve vakfın kuruluş amacıyla öngörülen hizmetleri gerçekleştirme koşulu aranmaksızın serbestçe mal edinme imkânı sağlandığı gibi bir neticeye ulaşılmaktadır. Bu durum kanunda açıkça yer almamasına rağmen, vakıfların mal edinme hakkı sınırsız bir hak olmayıp, özel hukuk tüzel kişileri olarak kuruluş amaçlarına uygun düşmesi şartıyla mal edinebileceklerini kabul etmek gerekir (Çağatay, 2011, 123). Başka bir ifade ile, vakıfların taşınmaz kazanma hususunda da "amaç" unsuru göz önünde bulundurulması gerekecektir. Dolayısıyla bu noktada Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan amaca uygunluk denetimleri ile bu husus denetlenebilecektir (Çağatay, 2011, 138-139). Vakıfların mal kazanmaları hususunda amacının gözetileceği konusuna Kanunda açıkça yer verilmesi bile, Anayasa Mahkemesi kararlarında da vurgulanmaktadır¹⁴.

Ticaret ortaklıklarının hak ehliyetini düzenleyen 6102 sayılı yeni TTK m. 125'te ticaret şirketlerinin, Türk Medenî Kanunu'nun 48. maddesi çerçevesinde bütün haklardan yararlanabileceklerini ve borçlarını üstlenebileceklerini öngörmek suretiyle, işletme konusu ile sınırlı hak ehliyeti (*Ultra Vires*) kuralını terk etmiş, bu husustaki kanuni istisnaları ise saklı tutmuştur (Geniş bilgi için bkz., Poroy, Tekinalp ve Çamoğlu, 2021, N. 125; Yıldız, 2011, 111-134; Yongalık, 2010, 86-87. Eleştiri için bkz., Serozan, 2017, İkinci Başlık, II Bölüm, § 3, N. 3. *Ultra vires* kuralının uygulanmasında üçüncü kişilerin zarar görmelerini engellemek için çeşitli görüşler getirilmiştir. Bkz., Serozan, 1994, 34-38). Yani ticaret ortaklıkları cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehil olabileceklerdir.

Azerbaycan Hukuku'nda tüzel kişilerin hak ehliyetini düzenleyen AMM'nin 44'üncü maddesi gereğince, bu kişiler kendi kişiliklerini kazandıkları andan itibaren haklara ve borçlara ehil olabilecekler. Genel kural bu olmakla birlikte Mecelle'nin 47'inci maddesi, tüzel kişileri ancak kuruluş belgelerinde gösterilen amaç ile sınırlı olarak hak edinebileceğini belirtmektedir (f. 1). 12 Aralık 2003 tarihli 560-IIQ sayılı Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında Kanun, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında tüzel kişilik statüsü almak isteyen kurumun (kuruluş) devlet sicilinde kayıt yaptırması gerektiğini hüküm altına almaktadır (m. 4 f. 1).

13 Haziran 2000 tarihli 894-IQ sayılı Sivil Toplum Kuruluşları (Dernekler ve Vakıflar) Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun 23. maddesinde bu kuruluşların yasalarca kazanılması yasaklanmayan taşınmazlara sahip olabileceğini, yükümlülüklerinden dolayı ise kendi mülkiyetinde olan eşyalarla sorumlu olduğunu belirtilmektedir. Anılan maddede bu kuruluşların mülkiyetinde olan

¹³ Yarg. 16. HD., T. 29.3.1990, E. 1989/4849, K. 1990/4192 (Özmen ve Çorbalı, 1995, 580). Yargıtay, söz konusu kararda, vakıfların olağanüstü zamanaşımı ile taşınmaz kazanabileceklerini belirttikten sonra, vakıfların malik sıfatı ile zilyet olamayacaklarını kabul ederek bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Zira malik sıfatı ile zilyetlik, olağanüstü zamanaşımı ile taşınmaz mülkiyetinin kazanabilmenin temel şartlarından biridir. Aynı yönde Yarg. 16. HD., T. 9.5.2002, E. 2002/4873, K. 2002/4337 (**Lexpera**). Yargıtay'ın bu görüşünün eleştirisi için bkz., Öncü, 2005, 262-263.

¹⁴ AYM. T. 17.06.2010, E. 2008/22, K. 2010/82 sayılı kararına göre; "... Bir özel hukuk tüzel kişisi olan vakıfların mal edinmeleri sınırsız bir hak olmayıp, ancak bünyelerine ve amaçlarına uygun olmaları koşuluyla mümkündür. Bir başka ifadeyle vakıfların mal edinebilmeleri konusunda vakfın kendi bünyesi ve amacından kaynaklanan doğal ve zorunlu sınırlar söz konusudur. Bu hususta, yasada bir kurala yer verilmemiş olması ona sınırsız bir mal edinme hakkı tanımaz. Bu noktada 4721 sayılı Kanun'un vakfa ilişkin genel kuralları ile 5737 sayılı Kanun'da öngörülen ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne yapılan amaca uygunluk denetimleri de bulunmaktadır..." (İzmirli, 2018, 113).

taşınmazların başkasının mülkiyetine geçirilmesi, sadece Azerbaycan Cumhuriyeti yasaları gereğince mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

Ayrıca bu Kanunun 23. maddesinin 3. fıkrasında vakfın mülkiyetini, onun kurucuları tarafından ona özgülenen eşyalar oluşturacağını belirtmektedir. Bu Kanunda vakfın kurulduktan sonra taşınmaz kazanabileceğini (m. 23 f. 3 c. 2) açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte Kanun'un 24. maddesinde vakıf ve derneklere mülkiyetinde olan taşınmazları satılabileceğini de hüküm altına alarak (m. 24 f. 0.4) onların bu konuda serbestçe tasarrufta bulunmalarına imkân tanımıştır.

(2). Kamu Tüzel Kişileri

Anayasanın 123. maddesine göre kamu tüzel kişiliği, kanunla ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur. Gerek devletin gerekse de diğer kamu tüzel kişilerinin taşınmaz edinme yetkileri kanunlarla belirlenmiştir (Ozanalp, 1976, 403; Küley, 1957, 146). Türk idare hukukunda tüzel kişiliğe sahip Devlet ve mahallî idareler olan köy, belediye ve il özel idarelerinin taşınmaz mal edinme hakları bulunmaktadır¹⁵. Bakanlıkların ise tüzel kişilikleri bulunmadığından kendi adına değil, Devlet adına hak kazanmaktadırlar (Düren, 1975, 68-69).

29 Aralık 2015 tarihli 97-VQ sayılı Kamu Tüzel Kişileri Hakkında Kanun'un 4. maddesine göre kamu tüzel kişisi ilgili kamu kurumu veya belediye tarafından kurulur. Kanunun 7'inci maddesi bu kişilerin edindiği taşınmazların sadece tüzükte belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanılacağını hükme bağlamaktadır. Yine 8'inci maddede kamu tüzel kişilerinin edindikleri taşınmazlar üzerinde tasarruf yetkisinin tüzük ile belirtilecek koşullar çerçevesinde sınırlandırılabilmesi belirtilmektedir.

Kamu tüzel kişilerinin kazandırıcı zamanaşımı yolu ile taşınmaz edinmeleri konusunda öğretide farklı görüşler ileri sürülmüştür. *Ozanalp*'a göre (Ozanalp, 1976, 403) gerek devletin gerekse de diğer kamu tüzel kişilerinin ne gibi mallara ve hangi yollarla sahip olabilecekleri kanunlarla belirlendiğinden, bu konuda ayrıca hüküm bulunmadığı takdirde kazandırıcı zamanaşımından yararlanmaları mümkün değildir. *Düzceer* (Düzceer, 1994, 360), kamu tüzel kişilerinin kazandırıcı zamanaşımı yolu ile taşınmaz kazanmalarını engelleyen bir hüküm olmadığından, kamu tüzel kişilerinin de yolla taşınmaz kazanabileceklerini ifade etmiştir. *Berki* (Berki, 1965, 23), devletin olağanüstü zamanaşımı ile taşınmaz kazanabileceğini belirtmiş; *Küley* ise (Küley, 1957, 146), kamu hukuku tüzel kişilerinin kanunen kazanmaya yetkili bulundukları alanlarda taşınmazları zamanaşımı ile kazanabileceklerini ifade etmektedir. *Bertan* (Bertan, 1976, 554) ise, bir kamu tüzel kişiliğinin hangi mallara malik sıfatıyla zilyet bulunabileceğinin kanunla belirtildiğini, kanunun verdiği yetki dışında kamu tüzel kişiliğinin malik sıfatıyla zilyet bulunamayacağını, bu nedenle de bir köy tüzel kişiliğinin, gerçek kişiye ait yere malik sıfatıyla zilyet bulunduğunu iddia ederek olağanüstü kazandırıcı zamanaşımına dayanarak köy adına tescilini isteyemeyeceğini ifade etmiştir.

Yargıtay uygulamasında ise, kamu tüzel kişilerinden köyün¹⁶ ve ayrı bir bütçeye sahip olmasından dolayı il özel idarelerinin kazandırıcı zamanaşımı yoluyla taşınmaz edinebileceklerini kabul etmektedir¹⁷.

Kamu tüzel kişilerinin özel mallara sahip olabileceği ve bu mallara Medenî Hukuk hükümlerinin uygulandığı düşünülecek olursa kanunlarda da zamanaşımına dayanarak taşınmaz mal kazanma haklarını sınırlandıran bir düzenlemeye yer verilmediğinden bu haktan kamu tüzel kişilerinin de yararlanmaları gerekmektedir (Aynı yönde bkz., Oktay, 1990, s. 116).

¹⁵ Anayasanın birçok maddesinde (m. 29 f. 4; 46 f. 1; 82 f. 1; 128 f. 1; 161 f. 1) “Devlet ve diğer kamu tüzel kişisi” ifadesiyle karşılaşmaktayız. Bu ifadeden, devletin kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Anayasa m. 127 f. 1’de mahallî idarelerin kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu “Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir” şeklinde ifade edilmiştir (geniz bilgi için bkz., Çağlayan, 2016, 373-398).

¹⁶ Yarg. HGK, T. 22.1.1964, E. 1/14, K. 1964/58 (Ozanalp, s. 432); Yarg. 17. HD., T. 26.2.1993, E. 1992/14689, K. 1928, “Köy tüzel kişiliğinin kazandırıcı zamanaşımı zilyetliği yoluyla mülk edinmesini engelleyen bir yasa hükmü yoktur. ...” (Özmen ve Çorbacı, 1995, 531).

¹⁷ Yarg. 14. HD., T. 13.11.1979, E. 4765, K. 5306, “... İl özel idareleri ayrı bütçeleri olan kamu tüzel kişilikleridir. Bu durumları itibarıyla zilyetlikle ve kazandırıcı zamanaşımı yolu ile mülk edinebilirler...” (Karahasan, 2002, 650, dn. 111).

b. Yabancı Uyruklu Tüzel Kişiler

(1). Özel Hukuk Tüzel Kişileri

Kanunlardaki yabancı tüzel kişilerin taşınmaz kazanmalarına gelince; 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 3. maddesi, varlıkları Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tanınmış olan yabancılara ait dini, ilmi, hayri kurumların fermanlara ve Hükümet kararlarına dayanarak kazandıkları taşınmazların bu belgelerin dışına çıkmamak ve Hükümetin izni alınmak şartıyla kurumların tüzel kişilikleri namına kaydedilmesi imkânını getirerek kazanılmış hakların korunmasını sağlamaktadır (Bu hükmün konuluş gerekçesi ile ilgili olarak bkz., Sungurbey, 1976, 70-77).

Tapu Kanunu'nun 35. maddesine 2012 tarihli 6302 sayılı Kanun'la yapılan değişikliğe göre; *“Yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz ve sınırlı aynî hak edinebilirler”*. Kanun bu ticaret şirketlerinin dışında kalan tüzel kişilerin Türkiye'de taşınmaz edinemeyeceklerini açıkça ifade etmektedir. Buna göre; yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan ticaret şirketleri dışındaki yabancı tüzel kişiler taşınmaz edinemez (m. 35 f. 2). Dolayısı ile yabancı dernek ve vakıfların Türkiye'de taşınmaz edinmeleri, Tapu Kanunu'nun 35. maddesinin açık hükmü gereği mümkün değildir (Geniş bilgi için bkz., Çelikel ve Gelgel, 2018, 328 vd.).

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu m. 10'a gereğince yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de aynı şartlar dahilinde istifade edeceklerinden, bu kanuna tâbi yabancı sermaye ve teşebbüsler taşınmaz mal kazanabilirler.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8. maddesinin E bendi Cumhurbaşkanına, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde ve turizm merkezlerindeki taşınmaz malların kazanılmasında 442 sayılı Köy Kanunu (m. 87) ile 2644 sayılı Tapu Kanunu'nda (m. 35) yer alan yabancı uyruklulara yönelik sınırlamaları kaldırma yetkisi verdiğinden bu şekilde istisna tanınan yerlerde yabancı uyruklu tüzel kişiler taşınmaz kazanması yönünde yararlanabilirler.

6236 sayılı Petrol Kanunu'nun 87. maddesi kanunlarda aksine hüküm bulunmamak kaydı ile¹⁸ petrol hakkı sahibine (Petrol Kanunu'nun 6. maddesine göre yabancı tüzel kişi olması mümkündür) özel mülkiyet konusu arazinin sahibi ile anlaşmak suretiyle mülkiyeti kazanma hakkı tanımıştı. Örneğin petrol hakkı sahibi yabancı tüzel kişi söz konusu taşınmaz üzerinde önceki zilyedin zilyetlik süresini tamamlayarak zamanaşımı ile taşınmaz kazanabilirdi (Oktay, 1990, 118). 30.5.2013 tarihli 6491 sayılı Türk Petrol Kanunu m. 10'a göre ise *“Petrol hakkı sahibi; arama veya işletme ruhsatında veya civarında petrol işlemi için gerekli arazinin kullanma hakkını, arazi özel mülkiyet konusu ise anlaşma, anlaşmazlık durumunda kamulaştırma yoluyla, arazi Hazineye ait veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında ise Maliye Bakanlığından bedeli karşılığında kiralamak, irtifak hakkı tesis etmek veya kullanma izni almak ve ruhsatına kaydedilmek suretiyle elde edebilir. Anlaşmaya dayanan kullanma hakkı üç yıldan fazla sürdüğü takdirde özel mülkiyet konusu arazinin kamulaştırılması, arazi sahibi veya petrol hakkı sahibi tarafından istenebilir (f.1). Kamulaştırılan arazinin mülkiyeti Hazineye, kullanma hakkı kamulaştırma bedelini ödeyen petrol hakkı sahibine ait olur. Bu durumda, Maliye Bakanlığı tarafından petrol hakkı sahibi lehine bedelsiz olarak ve ruhsat süresi kadar irtifak hakkı tesis edilir (f. 2 c. 2)”*. Görüldüğü gibi 2013 tarihli Türk Petrol Kanunu 1954 tarihli Petrol Kanunu'ndan farklı olarak, petrol hakkı sahibine anlaşma veya kamulaştırma yolu ile petrol işlemi için gerekli olan taşınmazın mülkiyetini kazanma imkânı vermemiş, ancak kullanım hakkını elde etmesini kabul etmiştir.

4.12.2003 tarihli 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu, bu Kanunun faaliyet alanına giren petrol piyasası faaliyetleri için taşınmaz edinme hakkını düzenleyerek, Kanun kapsamındaki tesisler için gerekli arazi, arsa ve binalara ilişkin hak veya mülkiyet edinimlerinin öncelikle anlaşma yoluyla yapılmasının esas olduğunu belirtmektedir.

4916 sayılı Kanun kabul edilinceye kadar Köy Kanunu'nun 87'inci maddesi gereğince yabancıların köylerde taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmaları mümkün değildi. 03.07.2003 tarihinde

¹⁸ Buradaki diğer kanunlar Köy Kanunu ve Askeri Bölgeler Kanunu gibi diğer kanunlardır.

4916 sayılı Kanun, Köy Kanunu'nun 87'inci maddesini yürürlükten kaldırmış olduğu için yabancı tüzel kişiler de köylerde taşınmaz kazanabilmektedirler.

Bu kanunlardan başka yabancı tüzel kişilere anlaşmalarla da taşınmaz mal kazanma hakkının tanınması mümkündür. Türkiye'nin taraf olduğu ikamet ve ticaret anlaşmalarında genellikle yabancı tüzel kişilerin kendileri için zorunlu olan taşınmazların mülkiyetine karşılık olarak sahip olabilecekleri şeklinde hüküm bulunmaktadır. Fakat taşınmaz mal edinmenin tüzel kişinin amacını teşkil etmemesi gerekir (Çelikel ve Gelgel, 2018, 345; Tekinalp, 2003, 223; Oktay, 1990, 118; Küley, 1957, 150).

Yabancı tüzel kişilerin Azerbaycan'da taşınmaz kazanmalarına ilişkin sınırlamalara ilişkin olarak yabancı gerçek kişiler için yaptığımız açıklamalar yabancı tüzel kişiler için de geçerlidir. Böylece yabancı tüzel kişiler yukarıda belirttiğimiz¹⁹ Devlet Mülkiyetinde Olan Malların Özelleştirilmesi Hakkında Kanun'daki ve Toprak Mecellesi'ndeki arsa kazanmasına ilişkin sınırlamalar hariç Azerbaycan vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edecekler.

(2). Yabancı Uyruklu Kamu Tüzel Kişileri

Yabancı uyruklu tüzel kişiler de kural olarak Türkiye'de ve Azerbaycan'da taşınmaz mal kazanamazlar. Söz konusu kuralın tek istisnası elçilik ve konsolosluklara ait binalardır (Oktay, 1990, s. 118; Ozanalp, 1976, 403; Küley, 1957, 150). İstisnai bir düzenleme de 6236 sayılı Petrol Kanunu'nun 12. maddesinde vardı.

KAYNAKÇA

- AKİPEK, J., AKINTÜRK, T., ATEŞ, D. (2020), *Türk Medenî Hukuku Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku*, İstanbul, Beta Basım Yayın.
- AKÜNAL, T. (1988), *Türk Medenî Hukukunda Tüzel Kişiler*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ATAAY, A., (1978), *Şahıslar Hukuku, Birinci Yarım, Giriş-Hakiki Şahıslar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- AYBAY, R. (2004), *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BERKİ, Ş. (1965), *Aynî Haklar: Mülkiyet, Mülkiyetden Gayri Aynî Haklar, Rehin, Zilyetlik, Tapu Sicili*, Ankara, Yargıçoğlu Matbaası.
- BERTAN, S. (1976), *Aynî Haklar*, Ankara, Balkanoğlu Matbaa.
- ÇAĞATAY, M. (2011), Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 24, Sayı 96, s. 91-148.
- ÇAĞLAYAN, R. (2016), Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kısıtları, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 7, s. 373-398.
- ÇELİKEL, A., GELGEL, G. Ö. (2018), *Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- DOĞAN, V. (2019), *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi.
- DURAL, M., ÖĞÜZ, T. (2020), *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- DÜREN, A. (1979), *İdare Hukuku Dersleri*, Ankara, Sevinç Matbaası.
- DÜZCEER, A. R. (1994), *Kazandırıcı Zamanaşımıyla Taşınmaz İktisabı*, Ankara, Yetkin Hukuk Yayınları.
- EKŞİ, N. (2012), *Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz İktisabı*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- ERDEM, B. B. (2019), *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- HATEMİ, H. (2016), *Kişiler Hukuku*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

¹⁹ Bkz., "Yabancı Uyruklu Gerçek Kişiler" başlığı altındaki açıklamalarımız.

- İZMİRLİ, L. A. (2018), Çözölemeyen Problem; Cemaat (Azınlık) Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi, *TESAM Akademik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 97-136.
- KARAHASAN, M. R. (2002), *Yeni Türk Medenî Kanunu, Eşya Hukuku, Öğreti-Yargıtay Kararları-İlgili Mevzuat, C. I*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- KÜLEY, M. M. (1957), *Medenî Kanunda ve Tatbikatında Müruruzamanla İktisap*, (MK. m. 638-640 ve 701), İstanbul, Sermet Matbaası.
- NOMER, E. (2020), *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- OKUR, İ. (1990), Medeni Hukuk Tüzel Kişileri ile Ticaret Hukuku Tüzel Kişilerinin “Hak Ehliyeti” Yönünden Karşılaştırılması, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 16, Sayı 3, s. 387-388.
- OKTAY, S. (1990), *Türk Hukukunda Tapuya Kayıtlı Olmayan Taşınmazların Zamanaşımı İle Kazanılması*, İstanbul, Kazancı Yayınları.
- OZANALP, N. (1976), *Tapulama Kanunu Şerhi*, Ankara, Ünal Matbaası.
- ÖĞÜZ, T. (2007), *Türk Hukukunda Vakıf Tüzel Kişiliğinin Hukuki Esasları*, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- ÖNCÜ, Ö. (2005), Tüzel Kişilerin Kazandırıcı Zamanaşımı Yolu İle Taşınmaz Edinmesi, *Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan*, Cilt 7, Özel Sayı, s. 239-282.
- ÖZMEN, İ., ÇORBALI, H. (1995), *3402 sayılı Kadastro Kanunu Şerhi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- ÖZSUNAY, E. (1982), *Medenî Hukukumuzda Tüzel Kişiler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTAN, B. (1994), *Tüzel Kişiler (Ders Notları)*, Ankara, Turhan Kitabevi.
- POROY, R., TEKİNALP, Ü., ÇAMLIOĞLU, E. (2021), *Ortaklıklar Hukuku I*, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- SEROZAN, R. (1994), *Tüzel Kişiler, Özellikle: Dernekler ve Vakıflar*, İstanbul, Filiz Kitabevi (Tüzel Kişiler).
- SEROZAN, R. (2017), *Medeni Hukuk Genel Bölüm/Kişiler Hukuku*, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- SUNGURBEY, İ. (1976), *Medenî Hukuk Sorunları*, Cilt 3, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası.
- ŞAKİR, B. (1965), *Aynî Haklar: Mülkiyet, Mülkiyetden Gayri Aynî Haklar, Rehin, Zilyetlik, Tapu Sicili*, Ankara, Yargıçoğlu Matbaası.
- ŞİĞVA, S. (2016), İdari Yargı Kararları Işığında Mukabele-i Bilmişil Kanununun Uygulanışı, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 181-196.
- TEKİNALP, G. (2003), *Türk Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- TURAN, T., TANRIBİLİR, F. B. (2017), *Vatandaşlık Hukuku Ders Notları*, Ankara, Yetkin Yayınları.
- YILDIZ, B. (2011), Ultra Vires İlkesinin Kaldırılmasının Ardından İşletme Konusu Unsuru ve Ticaret Şirketlerinin İşletme Konusu Dışındaki İşlemlerinin Hukukî Niteliği, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 33, s. 111-134.
- YONGALIK, A. (2010), Türk Ticaret Kanunu Tasarısına (m. 124-133) Türk Ticaret Kanunu (m. 136-145) ile Karşılaştırmalı Bir Bakış ve Değerlendirme, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 1, s. 81-91.

Presentation ID / Sunum No= 153

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Akıllı Kent Uygulamaları ve Sorunlar: Samsun Örneği

Doktora Öğrencisi Muazzez Özdemir¹, Prof. Dr. Ahmet Mutlu²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: muazzez.erken@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4247-045X

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: ahmet.mutlu@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8655-6779

Özet

Yaygın kabule göre akıllı kent, kente dair hizmetlerin sunulmasında bilgi teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı, teknoloji aracılığıyla katılımın sağlandığı, yenilik ve yaratıcılığın ön planda tutulduğu, temelinde birey ve kurumların yer aldığı çevreci bir kenti ifade eder. Akıllı kentin temel bileşenleri akıllı insan, akıllı ekonomi, akıllı yönetim, akıllı çevre, akıllı yaşam ve akıllı harekettir. Akıllı kent uygulamaları temelde insanı baz almakta ve toplumun yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Dünyada akıllı kent uygulamalarında; akıllı şebeke, akıllı sayaç, akıllı ulaşım, akıllı kavşak, akıllı sulama, akıllı aydınlatma, akıllı otopark, akıllı atık toplama, akıllı bina, akıllı ev, yenilenebilir enerji, hasta takip sistemi, bilgilendirme ekranları, hızlı internet altyapısı ve ücretsiz wi-fi, yaşayan laboratuvar ve elektronik devlet gibi işlevler öne çıkmaktadır. Öteden beri akıllı kent söylemi kent yönetimleri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Pek çok kent yöneticisi, akıllı kent projelerini kentsel gelişmenin çok önemli aracı olarak görmekte ve her şeye rağmen bu tür projeleri uygulamaya çalışmaktadırlar. Ancak akıllı kent uygulamalarının faydalarının yanı sıra sorunlu tarafları olduğunu da unutmamak gerekir. Trafik, park, alt yapı, çevre, veri gizliliği ve güvenliği gibi sorunların öne çıktığı görülmektedir. Bu bildirinin konusu Samsun'un akıllı kent uygulamalarıdır. Çalışmada Samsun'daki akıllı kent uygulamalarına değinmek ve söz konusu uygulamalarda öne çıkan sorunları irdeleyerek çözüm önerileri geliştirmek amaçlanmaktadır. Çalışmada akıllı kent olgusuna değinildikten sonra dünya ve Türkiye'deki akıllı kent uygulamaları değerlendirilecektir. Akabinde Samsun'da akıllı kent uygulamaları ele alınacaktır. Çalışmada literatür taramasına ve kentsel gözleme başvurulmuştur. Çalışmada, akıllı kent projelerinin farklı kentlerde tek tip proje biçiminde uygulanamayacağı, her kentin ekonomik, toplumsal ve topografik bakımdan kendine özgü nitelikleri olduğu ve söz konusu projelerde bu özelliklerin dikkate alınması gerektiği, akıllı kent projelerinin işlevsel olabilmesi için toplumsal hazır bulunuşluluğun gerektiği ortaya çıkmış ve Samsun'da akıllı kent uygulamalarında bu gerekliliklerin yeteri kadar göz önünde tutulmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, Akıllı Kent Bileşenleri, Akıllı Kent Uygulamaları, Akıllı Kent Uygulamalarının Sorunlu Yanları, Dünyada ve Türkiye'de Akıllı Kent Uygulamaları, Samsun

1. AKILLI KENTLER

Yunanca “polis”, Fransızca “cite”, Arapça “Medine”, Almanca “burgh” ve Latince “urbs” ve “civitas” (Benevolo, 1995: 19) olarak ifade edilen kentler, toplumun gereksinimlerini karşılamak üzere ortaya çıkan ekonomik mekanizmalardır (Keleş, 2012: 102). Kentlerde kısa bir sürede meydana gelen hızlı ve yoğun nüfus artışı, değişen ve gelişen teknoloji, yaşam süresinin uzaması, azalan kaynaklar, artan kirlilik, altyapı sorunlarının varlığı ve küresel iklim değişikliği, kentlerin hayat şartlarını zorlaştırmaktadır. Bu sorunların çözümünde ve fırsata dönüştürülmesinde kentlerin akıllı olmaları önerilmektedir (Caird vd., 2017: 2; Pardo ve Nam, 2011: 185).

Kent, “mekâna özel bir işlev yükleyen ve büyüdüğü iş bölümünü ve güç dağılımını değişikliğe uğratan bir birlikte yaşama biçimidir” (Borlandi, 2011: 398). Kentin gelişiminde Sanayi devriminin önemi çok büyüktür. Sanayi devrimi önce Avrupa’nın bazı kentlerinde sonra da bütün dünyada kentlerin gelişiminde büyük bir ivme yaratmıştır. Sjöberg; sanayi öncesi kent ile sanayi kentini birbirinden ayıran en temel unsurun teknoloji olduğunu ifade etmektedir. Sanayi devriminin ikinci aşamasında elektrik enerjisi ile beraber tramvay, motorlu araçlar, telefon ve kitle iletişim araçları yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Tekeli, 2003: 33). 1990’lardan itibaren bilgi çağından söz edilmeye başlanmıştır. 2000’lerden sonra ise gelişen bilgisayar teknolojileri, internet, akıllı cep telefonu gibi kitle iletişim ve bilgi araçlarıyla birlikte bilgi çağı kentleri görünmeye başlamıştır. “Akıllı kentler” olarak da ifade edilen bu yeni kentsel aşama, geçmişteki kent biçimlerinden önceli farklılıklar taşımaktadır.

Akıllı kent kavramı hususunda literatürde herkes tarafından kabul edilen bir tanım yoktur (Kaygısız ve Aydın, 2017: 59; Tuzcuoğlu vd., 2014: 510). Öte yandan akıllı kent yerine kullanılan başka bazı kavramlardan söz etmek de olanaklıdır. Bunların başlıcaları: kablolu kent, sanal kent, yaygın kent, zeki kent, bilgi kenti, dijital kent, akıllı topluluk, bilgi şehri, öğrenen kent, sürdürülebilir kent ve yeşil kenttir (Çelikyay, 2017: 505-511). Bu çalışmada akıllı kent (smart city) kavramı tercih edilmektedir.

Akıllı kent kavramı ilk kez 1990’lı yıllarda, kentlerdeki modern altyapı sistemlerine destek veren temel bilgi teknolojilerine dikkat çekmek için kullanılmış, şu anda ise fiziki altyapı sistemleri ile bilgi, iletişim ve sosyal altyapıların kombinasyonunu ifade etmek için kullanılmaktadır (Albino vd., 2015: 13). Akıllı kent uygulamaları ile sadece insanlar, binalar ve sistemler otomatikleştirilmemekte, bununla birlikte yaşam kalitesinin ve verimliliğinin artırılması için kentin gözlemlenmesine, analizine, planlanmasına ve iyi anlaşılmasına imkân verilmektedir.

“Akıllı kent”, bilim, sanayi ve ticarete yeni atılımlar yapabilmek adına bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı, kamuda değişime ve dönüşüme liderlik eden, bilgi teknolojilerinin etkin olduğu, ‘e-yönetişim’ kavramının ön planda olduğu, akıllı mekânlar ve altyapının entegre olduğu bir sistemdir (Odendaal, 2003: 585-607). Akıllı kent sadece kentsel konularda teknolojinin kullanılması ile ifade edilmemelidir. Akıllı kent vizyonunda önemli olan iki husus vardır. Birincisi yenilik, ikincisi yaratıcılıktır. Bunların kent ile uyumlu şekilde yapılması önem arz etmektedir. Aksi bir durumda kentin yapısı ile uyuşmayan, ters düşen sorunlar oluşabilmektedir (Florida, 2002: 67-80; Nam&Pardo, 2011). Akıllı kent, kentlerde sürekli devam eden yenilik sürecini ve dönüşümü işaret etmektedir (Gil Garcia vd., 2014: 11).

Akıllı kent, bağımlı olmayan ve farkındalığı yüksek olan vatandaşların varlıklarının ve faaliyetlerinin akıllı kombinasyonu üzerine inşa edilmiştir. Akıllı kentler ileriye dönük bir bakış açısına sahip olmakla birlikte, ekonomi, insan, yönetim, hareketlilik, çevre ve yaşama olumlu bakmaktadır (Giffinger vd., 20017: 18). Akıllı kent, faaliyetlerini anlamak, kontrol etmek ve optimum kaynakların kullanımını sağlamak için birbirine bağlı olan bilgilerin en iyi şekilde kullanıldığı kenti ifade etmektedir (IBM, 2011). Akıllı kent, güncel ve gelecekte oluşabilecek sorunları çözmek ve yeni hizmetler oluşturmak amacıyla iletişim ağlarını, kablosuz sensör teknolojilerini ve akıllı yönetim sistemlerini en iyi kullanan kenttir (Clarke, 2013: 2). Akıllı kent, yeni dünyaya adapte olabilmek adına vatandaşların hayatını iyileştirmek için geleneksel politikalardan sıyrılan ve onların daha ötesine geçen, teknoloji ve toplumsal yaşamı bütünleştiren ve kaliteli bir yaşam için alternatifler sunabilen kenttir (Singh, 2015: 50). Akıllı kent, aşırı ve yoğun nüfus ile baş etmenin yanında ulaşım, kirlilik, sürdürülebilirlik, güvenlik ve sağlık gibi sorunlar ile de baş etmekte temel kavramdır (Abella vd., 2015: 838). Akıllı kent, teknoloji ve teknolojinin getirdiği imkanlardan kentin gelişiminde faydalanılan ve kentli nüfusun faydalanması sağlanan mekandır (Güvendik, 2016: 1).

Akıllı kent kavramı hakkında herkes tarafından farklı farklı tanımlar yapılmak ile birlikte genel kabul gören bir tanımdan bahsedilemez. Şu anda hiçbir kent %100 akıllı kent olarak tanımlanamamaktadır. Bir kentin akıllı kent olabilmesi için bazı teknik altyapı ihtiyaçlarını yerine getirmelidir. Bunlardan en önemlileri ise; Dijital Erişim Kontrol Sistemleri (DEKS), Acil Durum Kurtarma ve Yedekleme Servisleri, Donanım/Yazılım Hatalarını Gözlemleme, Özel Sanal Ağlar ve Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS)'dir. Bu tür altyapılar; akıllı otobüs duraklarını, otoparkları, kavşakları, önceliği olan geçiş bölgelerini, kentin aydınlatma sistemlerini, uzaktan erişimle sayaç takibi yapılmasını, akıllı çöp ve atık toplama işlemlerini, engelli vatandaşlar için yönlendirmeyi, sıcaklık-gürültü ve nem takibinin yapılmasını, hasta, acil durum ve panik butonlarını kolaylaştırmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 132).

1.1. Akıllı Kent Bileşenleri

Akıllı kentler, kendine has, bağımlı olmayan, farkındalığa sahip ve bilinçli vatandaşlardan oluşmaktadır. Akıllı kentlerin bileşenleri konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Dr. Boyd COHEN tarafından geliştirilen "Akıllı Kentler Çemberi (Smart Cities Wheel-SCW)" yaklaşımı kolay olması sebebiyle ön plana çıkmış ve Dünyaca kabul görmüştür. Akıllı Kentler Çemberi yaklaşımına göre akıllı şehirlerin temelinde altı bileşen bulunmaktadır (Elvan, 2017: 7). Yaygın olarak kabul edilen ve çok sayıda alt faktörden oluşan başlıca akıllı kent bileşenleri şunlardır: akıllı ekonomi, akıllı çevre, akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı yönetim ve akıllı hareketlilik/ulaşımdır (Giffinger vd., 2014: 10-11).

Akıllı Ekonomi: Akıllı ekonomi yeni fikirlere açık, yerel düşünen, bölgesel hareket eden ve küresel rekabet edendir. Akıllı ekonomi kaynaklarını stratejik yatırımlara yöneltmeli, bölgesel ve milli markaların gelişimine destek vermeli ve kentsel turizmin gelişimine katkıda bulunmalıdır (Smart Economy, 2017).

Akıllı Çevre: Kentin doğal kaynaklarını ifade etmektedir (Giffinger, 2007; Cohen, 2012). Akıllı çevre içerisinde hava kalitesi, ekolojik farkındalık, sürdürülebilir kaynak yönetimi gibi başlıklar yer almaktadır.

Akıllı İnsan: Yaşam boyu öğrenmeye yatkınlık ve yakınlık, sosyal ve etnik çeşitlilik, esnek olmak, yaratıcı olmak, kozmopolitlik, açık fikirli olmak ve kamu hizmetlerine katılımın da içinde olduğu kentin nitelik düzeyini oluşturan sosyal insani yönleri ifade etmektedir (Giffinger, 2007; Cohen, 2012).

Akıllı Yaşam: Faaliyetlerinde ve tüketimlerinde yol gösterici olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinden (BİT) yararlanan insanların yaşamıdır. Akıllı yaşam kentlerde kültürel yönden canlı ve güvenli bir ortam oluşturmaktadır (Mapping, 2014: 28). Akıllı kentlerde akıllı yaşamın özelliklerini; yeterli seviyede kültürel imkanlar, daha iyi sağlık hizmetleri, güvenlik, kaliteli konut, çekici eğitim ve turistik tesisler ve sosyal uyum oluşturmaktadır (Giffinger vd., 2007: 12; Smart Economy, 2017: 15-16).

Akıllı Yönetişim: Siyasi stratejilerin şeffaflığını gösteren kamu ve sosyal hizmetlerle ilgili kentin süreçleri için karar alma sürecine katılımını ifade etmektedir (Giffinger, 2007; Cohen, 2012). Akıllı yönetim katılımıcılığı, politik farkındalığı, özel ve kamusal hizmetleri, verimli ve şeffaf yönetimi özünde barındırır.

Akıllı Hareket/Ulaşım: Akıllı hareket/ulaşımda amaç; sürdürülebilir, yenilikçi ve güvenilir ulaşım sistemlerine sahip olmak ve ulaşımı sağlarken çevre ve toplum sağlığına zarar vermemektir (akillisehirler, 2022). Akıllı ulaşım ile birlikte kapsayıcı ulaşım çözümleri sunulmaktadır. Buna ilaveten akıllı ulaşım ile gerçek zamanlı trafik bilgisi üretilmekte ve bu bilgi herkes tarafından paylaşılmaktadır (Elvan, 2017: 7) Akıllı ulaşım sadece araç hareketinden oluşmamakta insan hareketliliğine de yer vermektedir. Akıllı ulaşım da yaya olarak yürümek, bisiklet kullanımının yaygınlaştırılması, yaya ve bisiklet kullanıcıları için ayrı yollar yapılması ve bu yollar arasında kombinasyonu sağlamaktır (Smart Economy, 2017: 14).

1.2. Akıllı Kent Uygulama Alanları

Dünyada akıllı kent uygulama alanlarında; akıllı şebeke, akıllı sayaç, akıllı ulaşım, akıllı kavşak, akıllı sulama, akıllı aydınlatma, akıllı otopark, akıllı atık toplama, akıllı bina, akıllı ev, yenilenebilir enerji, hasta takip sistemi, bilgilendirme ekranları, hızlı internet altyapısı ve ücretsiz wi-fi, yaşayan laboratuvar ve elektronik devlet gibi hizmetler öne çıkmaktadır.

Akıllı Şebeke: Şebeke sistemleriyle bilgisayar ve ağ teknolojilerinin entegre edilmesi şebeke sistemlerini izlemeyi ve kontrol etmeyi sağlamaktadır. Üretimden tüketime kadarki süreçte gerçek zamanlı ve çift yönlü bilgi akışı sağlanmakta, sürdürülebilir, optimize ve güvenli bir şebeke sistemi oluşturulmaktadır. **Akıllı Sayaç:** Akıllı sayaç akıllı şebekenin bütünleşik bir parçası ve dijitalleştirilen bir donanımdır. Akıllı sayaç ölçümleri hassas ve sık zaman aralıklarında yapmakta, sayaca ulaşan güç ve tüketim miktarı bilgilerini gerçek zamanlı olarak aktarmaktadır. **Akıllı Ulaşım:** Teknoloji kullanılarak merkez tarafından sunulan uygulamalar aracılığı ile sağlanan yol izleme, konum takibi yapma, durak ve güzergâh bilgisine ulaşma gibi faaliyetleri gerçekleştiren sistemin genel olarak adlandırılmasıdır. **Akıllı Kavşak:** Akıllı kavşak trafiğin hızlı ve güvenli akmasını sağlama amacı gütmektedir. Bu sistemle birlikte anlık veri takibi yapılmakta, kavşağa birleşen yollarda trafik ışıklarının kontrolü sağlanmakta, araç sayımı yapılmakta ve kamera kaydı alınmaktadır. **Akıllı Otopark:** Kentin otopark sorununa çözüm olarak park yeri oluşturma, etkin alan yönetimi ve araç güvenliği gibi durumlarda avantaj sağlayan otomasyon sistemleri üretilmiştir. **Akıllı Sulama:** Kentsel alanlar içindeki sulama hizmetinin uzaktan kontrol edilmesi yoluyla çözülmesidir. Bu sistem bir tür nesnelerin interneti (IoT) sistemidir. **Akıllı Aydınlatma:** Aydınlatma sistemlerinde dijitalleşme kullanımıyla enerji israfı, maliyet, güvenlik ve çevre sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik tek merkez tarafından kontrolü sağlanan bulut tabanlı aydınlatma otomasyonları üretilmiştir. **Akıllı Atık:** Çöp konteyneri ve arabalarındaki sensörler ile doluluk oranı takip edilmekte, veriler bulut sistemiyle işlenmekte ve belirlenen doluluğa ulaşan konteynerler çöp toplama araçlarına bildirilmektedir. **Akıllı Bina:** Isıtma, soğutma, havalandırma, asansör, yangın ve güvenlik alarmı, geri dönüşüm sistemi, aydınlatma gibi bina ile ilgili bütün hizmetlerin dijitalleşmesi ve uzaktan kontrol edilmesidir. **Akıllı Ev Sistemleri:** Akıllı binada bulunan donanımların ve elektrikli ev aletlerinin tek tuşla uzaktan kontrolüne olanak tanımaktadır. **Yenilenebilir Enerji:** Akıllı bina ve şebeke ile ilgili olarak kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların kullanımını azaltmak adına güneş, rüzgâr, dalga ve biyoenerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını önermektedir. **Hasta Takip:** Akıllı sağlık sistemi, sağlık sistemlerin dijitalleşmesi ve uzaktan yönetilebilir hale getirilmesi olarak ifade edilebilir. **Bilgilendirme Ekranları:** Kente ilişkin genel bilgiler, spor, sanat ve kültür etkinlikleri, nöbetçi eczane bilgileri ve harita temelli ulaşım bilgileri bilgilendirme ekranları ile geniş kitlelere ulaştırılmaktadır. **Hızlı İnternet Altyapısı ve Ücretsiz Wi-Fi:** Akıllı kent uygulamaları için iletişim ve bilişim altyapısının sağlam olması gerekmekte ve internet fiber optik kablolar tarafından yerine getirilmektedir. **Yaşayan Laboratuvar²⁰:** “Kamusal hizmetler, bilgi ve iletişim teknolojileri, kentleşme ve tasarım alanlarında hizmet veren yeni bir tür araştırma, inovasyon ve modifikasyon yöntemidir” (Westerlund ve Leminen, 2011: 20). Avrupa Yaşayan Laboratuvarlar Ağı (ENoLL) en büyük topluluktur ve içerisinde akıllı kent ve bölge, ulaşım ve enerji olarak tematik bir sınıflama mevcuttur (European Commission, 2017: 9). Yaşayan laboratuvar esasında üretilen hizmet ve ürünün gerçek kullanıcılar tarafından test edilmesi imkânı sunan araştırma modelidir. Türkiye’de ENoLL üyesi olan Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezi²¹ hem girişimcileri desteklemekte hem de yeni girişimcilere rehberlik edecek eğitimler vermektedir. **Elektronik Devlet (e-Devlet):** E-devlet aracılığıyla merkezi ve yerel yönetimlerden verilen hizmetlerde zaman ve mekân kısıtlaması ortadan kalkmış, kamusal hizmetler hız ve etkinlik kazanmıştır (Sobacı ve Yıldız, 2012: 1). E-devlet; sosyal medya, mobil uygulama, büyük veri, yapay zekâ gibi teknolojik yenilikler; ilaveten yönetim, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi yönetsel yeniliklerden dolayı bir dönüşüm içerisine girmiştir (Glybovets ve Alhawawsha, 2017: 3-7). e-Devletin, “a-devlet”e (akıllı devlet) dönüşümü için Türkiye’de Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi (KAYSİS) başlatılmıştır. Bu sistemle kamu yönetiminin dijital ortamda sunulan hizmetlerinin hepsinin birbirine uyumlandırılması ve bu hizmetlerin iş akışının tek merkezden izlenebilmesi hedeflenmiştir²². Özetle a-devlette maliyet ve çaba azalmakta, daha kapsayıcı, koordine, güvenli ve demokratik hizmetler tek merkezden ve dijital olarak sunulmaktadır. Dijitalleşme ile zaman ve mekân kısıtı kaldırılmıştır. Bu platformu diğerlerinden ayıran en temel unsur, tek taraflı iletişim yerine; kişileştirilmiş, entegre ve interaktif olmasıdır.

²⁰ Yaşayan laboratuvarın (living lab) isim babası William Mitchell’dır. Bu kavram ilk kez 20. yüzyılda kullanılmıştır.

²¹ Başakşehir Belediyesinin girişimi ile kurulmuştur.

²² e-Devlet uygulamalarına ilişkin veri bütünlüğünün sağlanması ve bu uygulamaların tek elde toplanması, memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi, kamusal hizmetlere ilişkin veri akış şemalarının oluşturulması ve bunların izlenmesi, verilerin kamuoyunun erişimine açılması, sosyal medya ve yapay zeka gibi yeniliklerin dikkate alınması gibi amaçlar bu dönüşüm sürecinin temel araçlarıdır.

Akıllı kent uygulamaları temelde yaşam kalitesini artırmak amaçlı yapılan teknoloji öncelikli uygulamalardır. Bu uygulamalar birbiri ile ilgili olan ve birini tamamlayan hizmetlerdir. Bilgi ve iletişim teknolojilerin sıklıkla kullanıldığı günümüzde çağa ayak uydurmak, ayakta kalmanın ve rekabetin en temel koşuludur. Akıllı kent uygulamalarında yer alan faaliyetler şimdiye kadar hiçbir kent tarafından tamamıyla uygulanmamıştır. Gerekli altyapıların zaman ile oluşacağı ve kentin kendi değerlerinin ve sorunlarının bu aşamada etkili olduğu unutmamalıdır.

2.Dünyada ve Türkiye’de Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Dünyada ve Türkiye’de var olan akıllı kent uygulamalarının kentin sorununa akıllı çözüm getirmek için yapıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Akıllı kent uygulamalarının temelinde kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve insan vardır. Her kentin kendine özgü unsurlarının uygulama alanlarında ve geliştirilen politikalarda göz önüne alınması gerektiğini unutmamalı ve halkın (kenttaşların) katılımı sağlanmalıdır. Dünyada ve Türkiye’de akıllı kent uygulama örneklerine yer verilip değerlendirmeleri yapılacaktır.

Akıllı kent uygulamalarının faydaları olduğu kadar **sorunlu alanları** da mevcuttur. Bu sorunlu alanların en başında tabiki *açık veri* gelmektedir. Akıllı kent uygulamaları ile birlikte teknoloji aracılığıyla kullanıcıların tecrübeleri kayıt altına alınmaktadır. Bu durum doğal olarak kentsel alan içinde artarak gelişen veri akışını gündeme getirmektedir. Veri akışı ile birlikte *kişisel verilerin güvenliği ve gizliliği* hususunda sorunlar açığa çıkmaktadır. Kişisel verilerin güvenliği ve gizliliği için karşı önlem alınmadığı takdirde kullanıcıların ciddi zararlar görebileceği açıktır. Bu sebeplerden ötürü akıllı kent uygulamalarında öncelikli olarak gizlilik ve güvenliğin sağlanması önem arz etmektedir. Bu durumun halka tam anlamıyla sunulmaması halkın/kenttaşların teknolojiden uzak olmasına sebebiyet verecektir. Kentlerin varlığının insana bağlı olmasından hareketle akıllı kentin var olabilmesi için insanın bu sistemin içinde olması şarttır, aksi takdirde akıllı kent olmayacaktır (Brauna vd., 2018: 500). Bir diğer sorun *veri entegrasyonu ve kullanıma hazır verilerde (mahsup data) gizlilik ve güvenlik* konusudur. Akıllı kent uygulamaları nesneler arasında bağlantıyı ortaya çıkarmakta ve bu da güvenliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer sorun *bulut teknolojisinin güvenliğidir*. Bulut sistemi verilerin depolandığı uygulamanın adıdır. Kullanıcılardan elde edilen verilerin 3. şahıslar ile paylaşımı gizliliğin ihlal edildiğini gözler önüne sermektedir. Büyük verinin paylaşımı konusunda etik ve yasal konular önem kazanmakta ve yaşanılacak herhangi bir sorunda sorumluluğun kime ait olacağı öne çıkmaktadır. Burada sorumlu bulut hizmeti veren şirket mi ya da kamu ve özel sektör mü olacak tartışılmaktadır. Bir başka sorun kullanıcılar tarafından üretilen *verilerin ikincil kullanımı* ile ilgilidir. Veri üreticisi bu veriyi kullanma açısından rıza göstermekte mi göstermemekte mi? Başka bir sorun ise *yapay zekâ ile ortaya konan tehditlerin varlığıdır*. Veri kullanımının artması ile birlikte yapay zekaya bağlı riskler de ortaya çıkmaktadır (Brauna vd., 2018: 500-506). Akıllı kentte veri gizliliği ve güvenliği önemli bir husustur. Beraberinde siber saldırıları da getirir. Bu sebeplerden dolayı akıllı kent uygulamalarında teknoloji ağırlıklı faaliyetler verilirken onun gizliliği ve güvenliğinin sağlanması önemli bir konudur.

2.1. Dünyada Akıllı Kent Uygulama Örnekleri

Dünyada akıllı kent uygulamalarında Chicago, Boston, Amsterdam ve Barcelona kentlerine yer verilmiştir. Bu kentlerin seçilmesinde akıllı kent uygulamalarında başarılı bir örnek olmaları ve Türkiye ile benzer sorunlara sahip olmaları etkili olmuştur.

2.1.1. Chicago: ABD’nin Illinois eyaletine bağlıdır. Kentin başlıca sorunları ekonomik gelişme, eğitim, suç ve ulaşım (cityofchicago.org). Akıllı kent uygulamaları 2011 yılında Rahm Emanuel’in belediye başkanı seçilmesiyle başlar. Chicago’nun dönüşümü için dijitalleşme ve açık veri önemsenmekte ve kente ait bir dijital ajanda oluşturmak ile işe başlanmıştır (Department of BIS, 2013: 5). Kent yönetiminde doğrudan başkana bağlı iki pozisyon oluşturulmuştur. Bunlar: Baş Teknoloji Sorumlusu (Chief Technology Officer) ve Baş Veri Sorumlusu (Chief Data Officer) pozisyonudur (Department of BIS, 2013: 6). Kentin sorunlarının çözümünde dijital bölünmeyi önlemek ve yaşam kalitesini artırmak amacıyla geniş ölçekli iş birlikleri yapılmakta ve teknoloji yoğun olarak kullanılmaktadır (smartchicagocollaborative.org).

Chicago’nun akıllı kent uygulamalarında altyapı yatırımları, ekonomik büyüme ve kalkınma, toplumun katılımına yönelik projeler ön plandadır. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde açık veri çok önemlidir. Chicago’nun akıllı kent uygulama projeleri: Chicago Sağlık Haritası (sağlık ile ilgili bir

internet sitesi), Hosted Web Space (açık veriyle hizmet yaratan kişi ve kurumları web alanıyla destekleyen girişim), Windy Grid (gerçek zamanlı bir açık veri altyapı yatırımı ve platformu), Illinois Açık Teknoloji (Illinois Bilim ve Teknoloji Merkezi ile iş birliği projesi ve dijital araçlar yaratılmasını amaçlayan girişim)dir. Toplumun katılımı Akıllı Kent Chicago İş birliği aracılığıyla sağlanmaktadır. Dijital Beceriler Girişimi, Bağlan Chicago (ücretsiz), Akıllı Sağlık Merkezleridir (Department of BIS, 2013: 9).

2.1.2.Boston: 1630'da kasaba, 1822'de bir kenttir. ABD'nin en eski kentlerinden birisidir (cityofboston.gov). Boston'un akıllı kente dair vizyonu 2010 yılında başlamıştır. Kentte ulaşım önemli bir sorundur. Kentte ziyaretçilerden kaynaklı trafik sıkışıklığı ve park etme önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır (Peterson, 2013). Kentin bir başka önemli sorunu da atık yönetimidir. Kent her yıl atıkların geri dönüşümüne 40-50 milyon dolar kaynak ayırmak zorunda kalmaktadır (Department of BIS, 2013: 26).

Akıllı kent uygulamaları kapsamında Boston Yeni Kent Hareketleri Başkanlık Ofisi (Mayor's Office of New Urban Mechanics-MONUM) oluşturulmuştur. MONUM'un Tuşlar ve Tuğlalar, 21. yüzyılda Öğrenme ve Katılımcı Kentleşme alanında üç temel araştırma ve uygulama stratejisi mevcuttur. MONUM pilot projeler tasarlayan, yürüten ve değerlendiren bir merkezdir. Bunları yaparken de vatandaşlar, akademi, müteşebbisler, sivil toplum kuruluşları ve kent yöneticileri arasında ortaklıklar kurar (newurbanmechanics.org). MONUM akıllı kent uygulamalarında önemli bir yönetim mekanizması olarak öne çıkmaktadır.

2.1.3.Amsterdam: Akıllı kent uygulamalarında başarılı bir kent modelidir (Jessica, 2011: 44). Akıllı kent olma yolunda uygulanan hizmetlerde halkın süreçlere katılması ve ortaklığı ile başarıya ulaşmıştır. Amsterdam akıllı kent stratejisini akıllı yaşam, akıllı mobilite, akıllı iş hayatı, kamu hizmetleri ile açık veri temaları olan beş boyutta uygulamaktadır (amsterdamsmartcity.com). 2007 yılında "Amsterdam Akıllı Kent Programı" uygulamaya konulmuştur. "Amsterdam Akıllı Kent Programı"nın amacı; sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, doğal kaynakların verimli kullanılması ve yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Amsterdam Akıllı Kentinin 70'ten fazla akıllı projesi ve 100'den fazla da ortağı mevcuttur (iAmsterdam, 2020). Amsterdam'da akıllı kent ile ilgili projeleri; enerji depolama, akıllı sayaç, akıllı aydınlatma, elektrikli araç ve şarj noktaları, elektrik atığı toplama, sürdürülebilir lojistik gibi projelerdir. Enerji verimliliği, akıllı bina ve akıllı aydınlatma bu kentte ön planda tutulmaktadır (Jessica, 2011: 44). Amsterdam'da sürdürülebilir ulaşım için bisiklet kullanımı yaygınlaştırılmıştır. İlerleyen dönemlerde dizel ve benzinli araçların yasaklanması adına girişimlerin olduğu ve Amsterdam'ı Avrupa'nın ilk sıfır emisyonlu kenti yapma amacı taşımaktadır (iAmsterdam, 2019; Amsterdam Smart City, 2020). Urby uygulaması, yerel halka etkinlik ve yer bilgisi sunmakta ayrıca kent ile ilgili fırsatları günlük almalarında yardımcı olmaktadır (Amsterdam Smart City, 2020). Amsterdam ve Grenoble'nin ortaklaşa oluşturduğu 'City-zen Projesi'nin amacı; temiz enerjiyle çalışan, kendi kendine yetebilen ve sıfır karbon emisyonlu bir kent oluşturmaktır (<http://www.cityzen-smartcity.eu/#>). Akıllı kent uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen bir diğer proje Çatı Devrimi'dir (Rooftop Revolution) (Amsterdam Smart City, 2020). West Orange projesi, akıllı sayaçlar ile enerji dönüşümü sağlamayı planlamaktadır. Harbour projesi ile birlikte gemi ve vapurların yeşil, yenilenebilir enerji kullanımı sağlanmaktadır. İstasyonlarda telefonla ödeme sistemi sunulmakta bu da karbon emisyonunu minimize etmektedir. Amsterdam'da hayata geçirilen diğer akıllı kent uygulamaları; akıllı sağlık laboratuvarları, akıllı spor parkları, akıllı enerji ağları, yüzme havuzları, akıllı kanal yönetim sistemi gibi projelerdir (amsterdamsmartcity.com). İklim Dostu Sokak (the Climate Street) projesi bütüncül bir bakışla tasarlanmış, kamusal alan ve sokağın lojistik süreçlerine önemli katkılar sunmuştur (Sauer, 2012: 67).

2.1.4.Barselona: Barcelona'nın akıllı kent olma uygulamaları 2010 yılında başlamıştır. Fab lab Barcelona kenti ve kentliyi bir araya getirmekte, kentin ve vatandaşın istek ve gereksinimlerine cevap vermek ile yükümlüdür. Fab Lab aracılığıyla kararlar tek merkezden alınmakta olup kentte yaşayan herkesin sürece katılımı sağlanmaktadır (<https://ajuntament.barcelona.cat/digital/ca/innovacioidigital/i-lab/inici>). Akıllı kent uygulamalarında özel sektörün²³ ön plana çıktığı görülmektedir (Urban Hub, 2018). 22@Barcelona (22@ Smart Central Park Bölgesi) akıllı kent projeleri; kamu, özel sektör ve vatandaşların birlikte biçimlendirdiği bir sistemdir. Burada sürdürülebilir ekonomi ve çevre

²³ Dijital sektörlerde hizmet sunan Cisco, Philips ve Schneider firmalarının ortaklık yoluyla projeler üretmektedir.

politikalarının uygulanması amaçlanmaktadır (Ferrer, 2017: 73). Akıllı atık uygulamaları kapsamında atık yönetimi için çöpten biogaz enerji üretme tesisi TERSA (Tratamiento y Eliminacion Residuos, SA) oluşturulmuştur (www.barcelona.cat). Barselona’da çevre sorunlarının çözümünün yanında açık veri (sentilo, kiosklar, elektronik servisler), 3 boyutlu Barselona, BarselonaNord Teknoloji parkı, akıllı insanlar için Cibernarium ve Citilab Cornella gibi projeler uygulanmıştır (Bıçakçı, 2014: 62).

Barselona’da akıllı kentin kurulmasında e-belediye hizmetleri, otomasyonda kayıt sistemi, fiber optik kablolama, hava kirliliği ölçümü, tematik veri tabanı, dijital sunucular, adres veri sistemi vb. uygulamalar zemin görevindedir (Çelikyay, 2017a: 151). Barselona 2012 yılında IDC tarafından İspanya’daki İlk Akıllı Şehir ilan edilmiştir (Brugnetti vd., 2017: 4; Gasco, 2016: 2986). Barselona, “2015 Yılı’nın En Akıllı Kenti” seçilmiştir. Barselona’nın akıllı kent uygulamaları akıllı yönetim, akıllı ekonomi, akıllı yaşam ve akıllı insanlar olarak dört boyut üzerinde yoğunlaşmaktadır (Bakıcı vd., 2013: 139). Kent öğelerinde sensörlerin kullanımı, birleştirilmiş bir yönetim platformu, açık veri projesi, özel dijital altyapı planı, ücretsiz wifi sunumu, özel dijital altyapı planı, 22@bölgesinin kentsel dönüşümü Barselona’nın akıllı kent uygulamalarında öne çıkmaktadır (Batalla & Ribera-Fumaz, 2012: 12-14).

2.2. Türkiye’de Akıllı Kent Uygulamaları

Türkiye’de, akıllı kentler için ilk bütüncül adım 10. Kalkınma Planı ile atılmış, 2019-2022 Ulusal Akıllı Kentler Stratejisi ve Eylem Planı ile somutlaştırılmıştır. Eylem Planı Türkiye’nin Akıllı Kent vizyonunu, değerlerini, stratejik amaçlarını ve hedeflerini tanımlamış ve öncelikli eylemlerini tespit etmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Türkiye’de akıllı kent projelerini desteklemektedir. “Akıllı Kentler-Bulut Kent Bilgi Sistemi” ile birlikte bilgi güvenliği ve paylaşımı, kentleşme profilinin sunulması, şeffaf mekânsal planlamanın yapılması, planlı kentsel dönüşüm, doğal afet ve kriz yönetimi için altyapıların oluşturulmasında öne çıkmaktadır (Benli ve Gezer, 2017: 28). Akıllı kent için gerçekleştirilen bir diğer uygulama coğrafi verilerin web üzerinden paylaşımını sağlayan Atlas Uygulamasıdır (Tekir, 2017: 25). 2010’da hazırlanan 2010-2023 dönemine hazırlanmayı hedefleyen Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES) akıllı kent bileşenlerini içermektedir (Karadağ, 2013: 47-48). KENTGES’in üç temel hedefi vardır (kentges.gov.tr): “mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması, yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması ve yerleşmelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesi” dir. Akıllı kent bileşenleri: (KENTGES, 2010: 14-54; Karadağ, 2013: 50-56): akıllı yaşam, akıllı ekonomi, akıllı yönetim, akıllı mobilite, akıllı çevre ve akıllı insanlar boyutu çerçevesinde birçok hedefleri mevcuttur. KENTGES, kentsel gelişim için önemli bir belgedir. KENTGES, bilgi sistemlerinin gelişmesini sağlayan, bütüncül kent yapılarını destekleyen, altyapı ve ulaşım alanında bilgi teknolojilerinin kullanımını yüceltten bir çerçevedir (Benli ve Gezer, 2017: 30). KENTGES’de akıllı kent kavramına direkt değinilmemiş fakat akıllı kentin tüm boyutlarına yer verilmiştir. Türkiye’de temelde dijital uygulamalar ön plana çıkmakta ve belediyelerin uygulamaları buna örnek verilebilir. Akıllı kent otomasyon sistemi çalışmalarının önce belediyelerde yapıldığı gözlenmektedir. Bununla beraber, teknolojiyi kullanan belediyeler “Akıllı Belediyecilik” sloganını kolaylıkla kullanmaktadır. Fakat akıllı kent olma söylemde değil uygulamada ve vatandaşların hayatına dokunmada etkin olmalıdır. Türkiye akıllı kent uygulamalarında sadece politikalar ile kalmamış çeşitli platformlarda düzenlemiştir. Bunlar: Akıllı Belediyecilik Zirveleri, Akıllı Şehirler Kurultayı, Akıllı Kent Fuarı’dır. Bu ve bunlar gibi çalışmalar, kamu ve özel sektörü bir araya getiren oluşumlardır (Varol, 2017: 47).

Türkiye’nin akıllı kent serüveni 2000’de Yalova’da Bilişim Vadisi Projesi ile başlatılmıştır (Xsights, 2016: 38). Türkiye’deki akıllı kent uygulamalarının ortak özelliği; parçacı çözümlerle kentsel yaşamın iyileştirilmeye çalışılmasıdır (Terzi ve Ocakçı, 2017: 13). Bunun dışında farklı ve bütüncül perspektif ile kentsel sorunlara entegre olarak çözüm yolu üreten Türkiye’nin ilk akıllı kent projesi Karaman’da başlatılmış ve Türk Telekom tarafından da desteklenmiştir. Sensörler, nesnelerin interneti bileşenleri (IoT), altyapı, kiosklar, dokunmatik ekranlar, toplu mesaj sistemleri ve akıllı park gibi birbiriyle entegre çalışan 20 uygulama Karaman’da bütüncül perspektifle ele alınmaya çalışılmıştır (Mangır, 2016: 27). Akıllı kent uygulamalarıyla öne çıkan İstanbul, Ankara, Kayseri ve Antalya örneklerine yer verilmiştir.

2.2.1.İstanbul: Akıllı kent uygulamaları 2018 yılında uygulamaya konulmuştur. İstanbul’da akıllı kent uygulamaları 8 ana başlık üzerinde yoğunlaşmış; mobilite, çevre, enerji, yönetim, ekonomi, yaşam, insan ve güvenlidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 36). İstanbul’da ön plana çıkan akıllı

kent uygulama örnekleri: Çevre Kontrol Merkezi, Ulaşım Yönetim Merkezi, Adaptif Trafik Sinyal Kontrol, iTaksi, Yüzer Güneş Enerji Santrali, Hayal Kart, Akıllı Geri Dönüşüm Konteyneri, Evsel Atık Yakma ve Enerji Üretim Tesisi, Mobil EDS, Çöp Gazından Enerji Üretimi, İBB Yol Gösteren, Akıllı Park Yönetimi, Zemin İstanbul'dur (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 43).

2.2.2.Ankara: Ankara'da ön plana çıkan akıllı kent uygulama örnekleri: Harikalar Diyarı Akıllı Park Projesi, Entegre Katı Atık Yönetim Sistemi, Akıllı Ulaşım Sistemleri, Ankara Büyükşehir Belediyesi Mobil Uygulaması, Mezarlık Bilgi Sistemi Mobil Uygulaması, Ankara Telsiz Haberleşme Sistemi, Elektrik Enerji Takip Sistemidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 8).

2.2.3.Kayseri: Kayseri'de katılımcı bir toplum oluşturma akıllı kent uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Kayseri'de akıllı kent uygulamalarına yerel halkın katılımı sağlanmakta ve belediye tarafından geliştirilen akıllı kent portalı aracılığıyla vatandaşların çözüm önerilerine karşı davranışları ölçülmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 36). Kayseri'de ön plana çıkan akıllı kent uygulama örnekleri: Akıllı Şehir Kayseri Mobil Uygulaması, Trafik Kontrol Merkezi, Bisiklet Yolu ve Durağı, Sürdürülebilir Enerji Eylem Planıdır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 9).

2.2.4.Antalya: Antalya akıllı kent uygulamalarını: *“Teknoloji ve Çevre duyarlılığını ön planda tutan, yaşam kalitesini arttırmayı hedefleyen, teknolojinin etkin bir şekilde kullanımıyla vatandaşların bütün hizmetlerden sabit veya mobil sistemler vasıtası ile yararlanabildiği, enerji kullanımından çevreye kadar birçok alanda şehrin sürdürülebilirliğini hedefleyen, doğaya saygılı ve katılımcı yönetim olanaklarıyla, yenilikçi ve kentsel gelişme vizyonunda, Antalya'yı modern ve marka şehir haline getirebilmek”* şeklinde ifade etmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 82). Antalya'da ön plana çıkan akıllı kent uygulama örnekleri: Şehir Bilgilendirme Ekranları (kiosklar), Sesli Adımlar Projesi, Akıllı Şehir Yönetim Platformu, Acil Panik Butonu ve Kronik Hasta Takibi, Güneş Enerjisi Santralleri, Katı Atık Entegre Tesisleri, Akıllı Aydınlatma ve Sulama Sistemidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019: 8).

Türkiye'de akıllı kent uygulamaları değerlendirildiğinde ulaşım ve toplu taşıma, acil müdahale ve doğal afetler, hava kalitesi takibi gibi konuların ön plana çıktığı, yenilenebilir enerji alanında projelerin giderek arttığı diğer taraftan akıllı bina ve akıllı su gibi alanlarda projelerin azlığı dikkat çekmektedir. Kentlerin sorunlarının çözümünde ve hayat kalitesinin artırılmasında kendi dinamikleri ölçüsünde akıllı kent uygulamalarına öncelik verdiği ve bütüncül değil parçacı çözümlerden yola çıkıldığı ifade edilebilir.

3.Samsun Akıllı Kent Uygulamaları

Bu başlık altında önce Samsun'da akıllı kent uygulamalarına yer verilecek akabinde ise Samsun'da akıllı kent uygulamalarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1.Samsun'da Akıllı Kent Uygulamaları

Samsun; Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde yer alan, nüfusu 1.371.274 olan, 9579 km² yüzölçümüne sahip bir kenttir (<https://samsun.bel.tr>, 2022). Samsun ismi Yunanca “amisos” kelimesinden geldiği iddia edilmektedir. Samsun ili Ordu, Tokat, Amasya, Çorum ve Sinop illeriyle, kuzeyden Karadeniz'le kuşatılmıştır (islamansiklopedisi.org.tr, 2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Canik Sancağına bağlı bir şehremeneti olan Samsun, Cumhuriyet'in ilanından sonra 2 Eylül 1993 tarihinde kabul edilen 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile büyükşehir belediyesi olmuş ve Samsun Büyükşehir Belediyesi adını almıştır. Samsun'un toplamda 17 adet ilçesi ve 18 adet belediyesi mevcuttur (<https://samsun.bel.tr>, 2022). Samsun'un en temel sorunu trafik ve ulaşımıdır (<https://oka.ka.gov.tr/bolgeden/akilli-sehir-samsun>, 2022). Bunun yanında otopark, yol ve çevre sorunlarından da bahsedilebilir.

Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin 2021 yılı Faaliyet Raporlarından akıllı kent uygulamalarına geçebilmek için teknolojik kaynaklar ile gerekli altyapısını oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Teknolojik altyapının oluşturulması için fiziksel sunucu, hiper bütünleşik sunucu ve sanal sunuculardan faydalanılmıştır. Bilişim sistemleri ve web uygulamaları için Türk Telekom Metro Ethernet 150 Mbps, Superonline Metro Ethernet 30 Mbps dış internet çıkışları için kullanılmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 35). Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi kurularak akıllı kentlere geçiş için altyapı hazırlanmaktadır.

İç dış birimlerin güvenliğinin sağlanması amaçlı 8 adet ağ güvenlik cihazına sahiptir. Network cihazlarının trafik bilgileri merkezi olarak takip edilip yoğunluklar ve yavaşlamalar görsel olarak tespit edilebilmekte, Siber Güvenlik ile tüm update ve güvenlik yamaları Siber Olaylarla Mücadele Ekibi (SOME) kapsamında yerine getirilmekte, Ulusal Güvenlik Stratejileri ile ortak hareket edilmektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 60-63).

Dış birimlerin internet bant genişlikleri toplamı 220 Mbps olup tüm dış birimlerde güvenlik duvarı ile internete çıkılmaktadır. Dış birimler ile sunucu (Yönetim Bilgi Sistemi vb.) bağlantıları SSL ve IPSec VPN üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ayrıca telefon haberleşme sistemlerinde etkin olarak IP setlerinden, güvenli ve HD ses kalitesinden yararlanılmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 60-61).

Siber güvenlik hususunda alınan önlemlere bakıldığında Samsun Büyükşehir Belediyesi haftanın iki günü tüm bilgisayarlarını kontrol etmekte ve zararlı yazılımlardan korunmaya çalışmaktadır. VLAN (ağ içerisinde çalışma grupları oluşturmak) yapısının Firewall üzerine taşınması süratıyla tüm kullanıcılarda IPS/IDS (Saldırı Önleme Sistemi) kontrolü yapılması planlanarak, dış ve iç network firewall kontrolünde olması sağlanmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 61).

Akıllı Ulaşım: Ulaşım planlaması yapmak, ulaşım yönetimi, yaya ve bisiklet yol ağlarının yapımı, araç yol ağlarının yapımı, bakımı ve onarımı, çevreci ulaşım modellerinin geliştirilmesi, kent içindeki mevcut trafik sıklığının giderilmesi ve araç park alanlarının sunulmasıdır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 62).

Bisikletin sürdürülebilir uzun vadeli bir kentsel ulaşım aracı olarak işletilmesi için toplu taşıma sistemleri ile bütünleşmesi, ayrıca kentin bütüncül planlama çalışmalarında ve üst ölçekli ulaşım kararlarında bisikletin güzergahlarının belirlenmesi gerekmektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 134). Bu vesile ile bisikletlere sahil hatlarında bisiklet yollarının ayrıldığı görülmektedir.

Çevreci elektrikli otobüs projesini hayata geçiren Samsun Büyükşehir Belediyesi, şehir içi toplu ulaşım hizmetlerinde yeni bir devir başlatmıştır. ASELSAN ve TEMSA tarafından desteklenen bu sistem, Samsunluları kaliteli, çevre dostu, gürültüsüz ve modern bir hizmete kavuşturmuştur. Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin şu anda sadece 20 adet elektrikli otobüsü var olmakla birlikte ilerleyen zamanlarda tüm otobüs filosunun elektrikli araçlardan oluşması hedeflenmektedir. Bu araçlar sadece 15 dakikada şarj olabilecek kapasitede, ASELSAN tarafından %100 yerli ve milli olarak geliştirilmiş batarya ve çekiş sistemleri kullanılmıştır. Çevre dostu olan bu elektrikli otobüslerin karbon salınımı sıfırdır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 136).

Samsun Büyükşehir Belediyesi'nde elektrikli otobüsün yanında elektrikli tramvay, elektrikli scooter (bin bin) ve elektrikli motosiklet (martı) uygulamaları da mevcuttur. Bin bin; insanlara ulaşım alanında kolaylık sunması, eğlenceli olduğu mottosu ve çevreye duyarlı olması (<https://www.binbin.tech/>, 2022) yönü ile son zamanlarda sıklıkla tercih edilmektedir. Bin bin sadece Samsun'da değil İstanbul, Antalya, Konya ve Kayseri'de de tercih edilmektedir. Martı Karadeniz Bölgesi içinde en çok Samsun'da halk tarafından kolay ulaşım amaçlı tercih edilmektedir (samsun.bel.tr, 2022).

E- Devlet Uygulamaları: Kurumsal Internet ve Intranet uygulamalarının güncel tutulması, belediyeler tarafından sunulan e-belediyecilik uygulamalarının geliştirilmesi ve korunması, sistem yönetiminin oluşturulması ve mevcut sistem güvenliğinin sağlanmasıdır. Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulamaya açılan modüller; EBYS (elektronik belge yönetim sistemi), RUBİS (ruhsat bilgi sistemi), SYTS (sosyal yardım takip sistemi modülü), personel hizmet alımı modülü, TAKPAS modülü (tapu ve kadastro paylaşım sistemi modülü), karar organları modülü (encümen ve meclis kararları), e-dilekçe modülü, muhtar bilgi sistemi, araç hak mahrumiyeti modülü, KPS sorgulama modülü (kimlik paylaşım sistemi), KEP (kayıtlı elektronik posta), ulusal elektronik tebligat sistemi (UETS)dir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 62-65).

Hızlı İnternet Altyapısı ve Ücretsiz Wifi: Samsun Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde toplam dört operatörün varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu operatörlerin kentin genelinde fiber optik kablolama ve kutular ile internet servisi yaptığı 4,5G teknolojisini kullandığı görülmektedir. Kent öncelikli olarak 11 aydır devam eden bir haberleşme altyapısı envanter çalışması yapmaktadır. Bu çalışmanın tamamlanmasının akabinde kentte fiber geniş bant ve 5G dönüşüm projelerinin üzerinde durulması amaçlanmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 62).

Akıllı Kavşak: “Akıllı Şehir Trafik Güvenliği Projesi”; Atatürk, İsmet İnönü, Recep Tayyip Erdoğan, Anadolu ve Ankara Bulvarları ile ilişkili caddeler ve bölgeler üzerinde bulunan 100 adet kavşakta geometrik düzenleme çalışmaları yapılmaktadır. Bu kavşak ve bölgelerde trafik güvenliğini, akış hızını ve senkronizasyonun artırılmasına yönelik dinamik kavşak uygulamaları tercih edilmiştir. Buna ilaveten Emniyet Genel Müdürlüğü ve Samsun İl Emniyet Müdürlüğü ile ortak çalışmalar sonucunda belirlenen bölge ve koridorlarda ortalama hız tespit sistemi, kırmızı ışık ihlal tespit sistemi ve park ihlal tespit sistemi uygulaması yapılmıştır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 107). Samsun kentinin merkez ilçeleri konumunda olan ve de trafik akışının yoğun olduğu Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinde trafikte güvensizlik oluşturan, trafik akış hızını olumsuz etkileyen veya ulaşımın geliştirilmesi amacıyla tespit edilen 100 adet kavşakta geometrik düzenleme projeleri hayata geçirilmiştir. Bu kavşaklar içinde yer alan 69 kavşakta sinyalizasyon sisteminin değiştirilerek dinamik hale getirilmesi; bu yolla kavşakların birbiri ile haberleşerek en uygun sinyal süreleri ile trafik akışının rahatlatılması hedeflenmektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 108).

Akıllı kavşak, ortalama hız tespiti, kırmızı ışık iptal tespiti, park ihlal sistemi ve trafik bilgilendirme ve yönlendirme sistemi Samsun’da trafik güvenliğinin sağlanması ve trafik akış hızının hızlandırılmasını hedeflemektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 130-133).

Akıllı Atık: Kentsel altyapı içinde değerlendirilen katı atık yönetimi ve sıfır atık projesi Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından içselleştirilmiştir. Bu amaçla sıfır atık hususunda Samsun e-dergi oluşturulmuş ve halkın kullanımına dijital ortamda sunulmuştur. Samsun e-dergi ile birlikte halkın proje ve faaliyetlerden haberdar olması amaçlanmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 69). Samsun Çarşamba’da Katı Atık Yönetimi 2010 yılından beri depolama alanı mevcut olup atıkların bertaraf edilmesi sağlanmaktadır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 160-161). Samsun İli Biogaz Tesisi Potansiyelinin Araştırılması Projesi 2019 yılında fizibilite edilen, çöpten enerji üretimini amaçlayan bir projedir. Projenin çalışmalarına devam edilmektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 104). Akıllı atık toplama sistemleri doğal ve maddi kaynaklardan tasarruf sağlanmasına yardımcı olur. Çöp kutuları ve konteynerlere takılan sensörlerin doluluk oranlarını çöp kamyonlarına ilettiği, bu vesileyle koku ve kirliliğin önüne geçildiği ifade edilmektedir (<http://www.smartkent.com>, 2022).

Yenilenebilir Enerji: “SBB Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin Araştırılması Projesi ve Güneş Enerjisi Santrali Projesi” ile Samsun Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü’nün ve Samsun Büyükşehir Belediyesi’nin orta gerilim elektrik tüketimlerinin yenilenebilir enerji yöntemleriyle karşılaması hedeflenmektedir (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 103-105). Samsun’un Lâdik İlçesi Büyükalın Mahallesinde kurulacak olan 45 MW’lık Güneş Enerji Sistemi (GES) için ihale devam etmektedir.

Akıllı Otopark: Samsun’un merkez ilçelerinden birisi konumunda olan İlkadım’da iki adet, 19 Mayıs mahallesinde 1 adet mekanik otopark projesi mevcut olup inşaatı devam etmektedir. İnşaatın bitip kullanıma açılması ile birlikte büyük oranda park sorununa cevap vereceği düşünülmektedir. Otopark sistemleri son derece akıllı olup dükkanlar, bekleme holü, kamusal alan olarak çocuk parkları ve yeşil alanlar sunmaktadır. Otopark alanlarının da gayet geniş olduğunu belirtmekte yarar var. Ayrıca Subaşı Meydan Otoparkı akıllı otopark kapsamında olup diğer otoparklardan tek farkı şu anda hizmette olmasıdır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 112-116).

Samsun Bilim Merkezi Projesi: Bu proje kente yönelik bir bilim ve toplum projesidir. Projenin amacı; yerel yönetimin topluma yönelik faaliyetlerinde “Bilim ve Yaşam” temelinde yeni bir etkinlik alanı yaratarak toplum ve bilim arasındaki bağın güçlenmesine katkıda bulunmak, bilimin günlük yaşamdaki önemini fark ettirerek halkın bilim ve teknolojiye olan ilgi, merak ve sevgisini artırmak, toplumda bilimsel düşüncenin benimsenmesine önderlik etmek, bireylerin bilimsel yaklaşım ve analiz yeteneğini geliştirmek, öğrenmenin yaşam boyu sürdürülebilmesi için çocukları, gençleri ve yetişkinleri bilim ve teknoloji ile buluşturarak, sorgulama ve interaktif öğrenmeye dayalı bilim-rekreasyon birlikteliğinde etkin bir sivil öğrenme ortamı yaratmak ve bu ortamın öncülüğünde Samsun Bilim Merkezi ile Samsun’u geleceğin öğrenen kentlerinden biri yapmaktır (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 98).

“Samsun.com.tr” kentin tüm kültür ve turizm değerlerinin bir bütünlük içerisinde dijital ortama taşınması amacıyla oluşturulan bir platformdur (SBB Faaliyet Raporu, 2021: 214). Kent akıllı kent

olmanın yanında “geleceğin kenti Samsun” sloganları ile geleceğin kenti olmak için hazırlık yapmaktadır.

3.2. Samsun’da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Samsun kentinin sorunlarının temelinde trafik ve ulaşım olmasından dolayı Samsun’da akıllı kent uygulamalarının başında trafik uygulamaları yer almaktadır (<https://oka.ka.gov.tr>, 2022).

Ulaşım, kavşak, otopark sistemleri, yenilenebilir enerji ve kentin hızlı internet altyapısının diğer hizmetlerden daha önde tutulduğu tespit edilmiştir. Samsun akıllı kent uygulamalarına başlamadan önce kentin hızlı internet için gerekli altyapıyı hazırlama eğilimine girmiş ve tam anlamıyla olmasa da başarılı olmuştur (SBB Faliyet raporu, 2021: 100).

Akıllı ulaşım adı altında verilen hizmetlerin elektronik ağırlıklı olması açısından çevreci olması öne çıkmaktadır. Akıllı ulaşım içinde yer alan bin bin ve martı gibi araçların hem kolaylık sağlayarak insanlara faydalı olduğu hem de uygun kullanılmadığı takdirde insan sağlığına zararlı olduğu söylenebilir. Bin bin ve martı kullanımı son günlerde artmış olmakla birlikte bu araçların araç yolunda kullanılması yönüyle tehlike saçmaktadır. Hastanelerin acil servisleri bu araçların sebebiyet verdiği yaralı ve ölümlü kazalar ile dolmaktadır (İlhan, 2021: 1). Bu konu hakkında Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından olan Barış Pehlivan; sokaklarda sık sık elektrikli scooterler ile karşılaşıldığını, scooterlerin kaldırımları işgal ettiğini, trafikte tehlikeye sebebiyet verdiğini ve denetimi olmadığını dile getirmiştir (samsunsonhaber, 2022). Elektrikli otobüs uygulamalarının Samsun’da aktif olduğu ilk haftaya denk gelen TEKNOFEST Karadeniz zamanında (30 Ağustos-4 Eylül 2022) otobüsün şarjının bittiği, yolcuların yolda kaldığı ve otobüsün görevliler tarafından itilerek şarj istasyonuna götürüldüğü gündeme geldi (samsunkenthaber, 2022).

Sinop-Samsun karayolu üzerinde yer alan akıllı kavşak uygulamaları ile sensör uygulamalarının aktif şekilde kullanılmadığı ya da sensörlerin dakikalarının trafiğe uygun olmadığı ve trafik yoğunluğuna sebep olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten akıllı kavşak ile ilgili yerel basında “kavşaklar akıllandı, insanlar delirdi” başlığı gündem olmuş ve yol kapatma, güzergah değiştirme, yol ve yön değişikliği konusunda halkın memnun olmadığı dile getirilmiştir (Aşar, 2022: 1).

Ayrıca akıllı kavşak aydınlatmalarında kullanılan aydınlatma direklerinin yeterli olmadığı görülmektedir. Akıllı kavşaklarda karşıya geçmede orta refüjün yaya kaldırımının geniş olmaması yayalar açısından tehlike arz etmektedir. Akıllı kavşak uygulamaları ile yeni yapılan alanlarda trafik işaret ve levhalarının yetersiz olduğu ifade edilebilir. Halkın akıllı kent uygulamalarında yol ve yön değişikliği konularında fikrinin alınmaması da uygulamadaki aksaklıklardan birisidir. Samsun’da akıllı kent uygulamalarında halkın çok fazla dahil edilmediği ve süreçlerden azade tutulduğu görülmektedir. Bunların yanında Dünyada akıllı kent uygulamaları ile tek merkezde dijital ortamda kullanıcıların verilerinin tutulması konusunda da kendi çapında güvenlik önlemleri almış olması takdir edilmelidir.

Bunlara ilaveten 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planında (akillisehirler.gov.tr) başarılı örnekler kısmında Samsun’un yer almaması dikkat çekicidir (<https://www.akillisehirler.gov.tr>, 2022).

Sonuç

Akıllı kent kavramında Dünyada herkes tarafından kabul edilen tek bir tanım yoktur. Akıllı kent tanımlarının hepsinde ortak nokta teknolojidir. Akıllı kent özünde kentin temel sorunlarına bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla çözüm üretmeyi ve hayat kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.

Dünyaca kabul gören ve bir akıllı kentin sahip olması gereken bileşenler Dr. Boyd COHEN tarafından geliştirilen “akıllı kent çemberi” ile akıllı ekonomi, akıllı çevre, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı yaşam ve akıllı ulaşım/hareket olarak ifade edilmiştir.

Dünyada akıllı kent uygulamalarında; akıllı şebeke, akıllı sayaç, akıllı ulaşım, akıllı kavşak, akıllı sulama, akıllı aydınlatma, akıllı otopark, akıllı atık toplama, akıllı bina, akıllı ev, yenilenebilir enerji, hasta takip sistemi, bilgilendirme ekranları, hızlı internet altyapısı ve ücretsiz wi-fi, yaşayan laboratuvar ve elektronik devlet gibi işlevler öne çıkmaktadır.

Akıllı kent kavramının 1990'lı yıllardan itibaren Dünyada kullanıldığı ve kent yöneticilerinin akıllı kent kavramına kentsel gelişim için farklı bir önem atfettiği görülmektedir. Akıllı kent uygulamalarının faydalı olmasının yanında sorunlu taraflarının da görmezden gelinmemesi gerekmektedir. Bu noktada Dünyada ve Türkiye'de big data (büyük veri) ve açık veri sorunun varlığı, kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği, trafik, park, altyapı, çevre, akıllı kent uygulamalarında kullanılan kaynakların doğru kullanılmaması gibi sorunların ön plana çıktığı görülmektedir.

Dünyadaki mevcut internet altyapısının Türkiye'de bütün kentlerde hala mevcut olmadığı bu yüzden de her yerde eşit internete sahip olunmadığı bilinmektedir. Dünyada öne çıkan akıllı kent uygulamalarının hepsinin Samsun kentinde uygulanmadığı ifade edilebilir. Samsun'da akıllı kent uygulamalarında öncelikli alanın trafik olması dikkat çekmektedir. Ulaşım, kavşak, otopark sistemleri, yenilenebilir enerji, hızlı internet altyapısı ve wifi uygulamaları ve elektronik devlet uygulamalarının Samsun'da aktif olduğu söylenebilir. Sözü edilen akıllı kent uygulamalarının temelde insana fayda sağlamak, kentin sorunlarını çözmek ve yaşam kalitesini artırmak amaçlı yapıldığı bilinmektedir. Fakat bu uygulamalarının kendi içinde sorunlara sebep olduğu kentsel gözlemle tespit edilmiştir.

Akıllı ulaşım içinde yer alan elektrikli scooter (bin bin) ve elektrikli motosiklet (martı) gibi araçların uygun kullanılmadığı takdirde insan sağlığına zararlı olduğu söylenebilir. Bin bin ve martı gibi araçların araç yolunda kullanılması son derece tehliktir. Hastanelerin acil servisleri bu araçların sebebiyet verdiği yaralı ve ölümlü kazalar ile dolmaktadır. Bu sebepten ötürü sözü edilen araçlar için ayrı bir yol yapılabilir, gerekli ekipmanların kullanımı (dizlik, kask, reflektör ceket gibi) sağlanabilir ya da ehliyet şartı konulabilir.

Akıllı ulaşımında çevre dostu olarak tercih edilen elektrikli otobüs sistemleri Samsun'da aktif olarak kullanılmakta olup daha uygulamaya geçtiği ilk haftada şarjı bitmiş ve yolcular yolda kalmış gidecekleri yere ulaşamamışlardır. Bu elektrikli otobüsler adına önemli bir sorundur. Bu sorunun çözümü için elektrikli otobüslerin kendi kendilerini şarj edebilecek bir sisteme sahip olmaları ya da her durakta yolcu alıp bindirirken kablosuz bir şekilde şarj olmasını sağlayacak bir sistem geliştirilebilir.

Sinop-Samsun karayolu üzerinde sunulan akıllı kavşak uygulamalarında kullanılan sensörlerin dakikalarının trafiğe uygun olmadığı tespit edilmiş olup sensör dakikaları yeniden ayarlanmalıdır. Akıllı kavşak uygulamalarında trafik işaret ve levhalarının yetersiz olduğu, bazı kavşaklarda sola dönüşlerin çift şerit bazılarında ise tek şerit olması ve bu durumun trafik işaret ve levhaları ile sürücülere bildirilmemesi trafik yoğunluğuna ve kazalara sebebiyet vermektedir. Bu noktalara acilen gerekli trafik işaret ve levhaları koyulmalıdır. Ayrıca akıllı kavşak kapsamında sökülen aydınlatma direkleri uygulama bittikten sonra tekrar monte edilmediği ve yaya geçişlerinde kör noktalar olduğu tespit edilmiştir. Uygun olan yerlere aydınlatma direklerinin monte edilip ışıklandırılması sağlanmalıdır. Akıllı kavşak kapsamında sahil tarafında gerçekleştirilen yol ve yön değişikliği ile birlikte sürücülerin bu duruma alışması zaman almış ve ilk etapta sürücülere ters yönden dolayı trafik cezası kesilmiştir. Ayrıca gece sürücülerin bu yollara girmemesi adına ışıklı ya da fosforlu uyarı levhaları konulabilir.

Akıllı kent projelerinin farklı kentlerde tek tip proje biçiminde uygulanamayacağı, her kentin ekonomik, toplumsal ve topografik bakımdan kendine özgü nitelikleri olduğu ve söz konusu projelerde bu özelliklerin dikkate alınması gerektiği, akıllı kent projelerinin işlevsel olabilmesi için toplumsal hazır bulunuşluluğun gerektiği ortaya çıkmış ve Samsun'da akıllı kent uygulamalarında bu gerekliliklerin yeteri kadar göz önünde tutulmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abella, A., Ortiz-De-Urbina-Criado, M., De Pablos-Heredero, C., (2015), "Information Reuse In Smart Cities' Ecosystems", *El Profesional De La Información*, 4, 838.
- Albino, V., Berardi, U., Dangelico R. M., (2015), Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22:1, 3-21
- Amsterdam Smart City: <https://amsterdamsmartcity.com/>, 12/11/2022 tarihinde alındı.

- Aşar, S. (2022), Samsun kent haber, *Kavşaklar akıllandı, insanlar delirdi*, 8 Ağustos 2022 tarihinde <https://m.samsunkenthaber.com.tr/haber/samsun-haber/sefa-asar-samsunda-akilli-kavsagi-yazdi-kavsaklar-akillandi-insanlar-delirdi/13590.html> adresinden alındı.
- Bakıcı, T., Almirall, E. & Wareham, J. (2013), “A Smart City Initiative: The Case of Barcelona”, *Journal of the Knowledge Economy*, S.4(2), ss.135-148
- Batalla, J. G. & Ribera-Fumaz, R. (2012), *Barcelona 5.0: from Knowledge to Smartness*, Internet Interdisciplinary Institute Working Paper Series, 10/11/2022 tarihinde <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fjournals.uoc.edu%2Findex.php%2Fin3-working-paper-series%2Farticle%2Fdownload%2F1590%2Fn12gavalda&ei=1qrxU4LPCqXE7Abg24DIBA&usg=AFQjCNGCGSni2TPufxJ4WQVUUeLA52ISnA&bvm=bv.73231344,d.ZGU> adresinden alındı.
- Benevolo, L. (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Nur Nirven (çev.), Afa Yayıncılık.
- Benli, B., ve Gezer, M., (2017), “Akıllı Şehirlere Dönüşüm Yolunda Türkiye”, *İTÜ Vakfı Dergisi*, 77, 28-31.
- Bıçakçı, H. (2014), *Yeni Kent Tasarımı ve Akıllı Kentler: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Samsun İçin Model Önerisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Borlandı, M. vd. (2011), *Sosyolojik Düşünceler Sözlüğü*, çev. B. ARIBAŞ, İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları.
- Brauna, T. vd. (2018), Security And Privacy Challenges İn Smart Cities. *Sustainable Cities And Society*, 39, 499- 507.
- Brugnetti, A., Gugler, P. & Lepori, D. (2017), Competitiveness of Cities: Making Barselona Smart, *Faculty of Economics and Social Sciences Center for Competitiveness*, İsviçre.
- Caird, S., Hudson, L. & Kortuem, G. (2017), Communication on Smart City Evaluation and Reporting in UK cities: Pilots, Demos and Experiments Case. *Smart Cities in Smart Regions 2016: Conference Proceedings*. Anna A. ve Laura M. (Ed.) The Publication Series of Lahti University of Applied Sciences, part 27, Finland., Lahti University of Applied Sciences, Finland, 20–28.
- Clarke, R. Y. (2013), *Smart Cities and the Internet of Everything: The Foundation for Delivering Next-generation Citizen Services.*, 01 Kasım 2021 tarihinde http://www.cisco.com/web/strategy/docs/scc/ioe_citizen_svcs_white_paper_idc_2013.pdf., adresinden alındı.
- Cohen, B. (2013), *The Smart City Whell*. 11 Kasım 2022 tarihinde <https://www.smart-circle.org/smartcity/blog/boydcohen-the-smart-city-wheel/> adresinden alındı.
- Cohen, B. (2012), *What Exactly Is A Smart City?* 20 Kasım 2022 tarihinde [Fastcoexist.com](http://fastcoexist.com) adresinden alındı.
- Çelikyay, H. H. (2017a), The Studies Trough Smart Cities Model: The Case of İstanbul. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 6(1), 149-163.
- Çelikyay, H. H. (2017), İstanbul Perspektifinden Akıllı Şehirlere Bakış: Şehirleri Akıllı Kılan Sadece Teknoloji Mi? *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 505-512.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2019), “*Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni*”, 23 Kasım 2022 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/cbs/menu/isbak_akillisehirler_kitap_190409_digital_20190409_205455_20190410043635.pdf adresinden alındı.
- Department of Bıs (2013), *Global Innovators: International Case Studies on Smart Cities*, 23 Eylül 2022 tarihinde https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/249397/bis-13-1216-global-innovators-international-smart-cities.pdf adresinden alındı.
- Elvan, L. (2017), “Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç”, *İTÜ Vakfı Dergisi*, S.77, ss.6-10.

- European Commission, (2020), *European Capitals of Innovation 2016-2019*, European Commission, DG Research and Innovation, Luxembourg, doi:10.2777/442734.
- Ferrer, J. R. (2017), "Barcelona's Smart City Vision: An Opportunity For Transformation", *The Journal of Field Actions*, S. Special Issue 16, ss.72-76.
- Florida, R. (2002), *Cities and the Creative Class*, doi:10.4324/9780203997673.
- Garcia, J. R. G., Helbig, N. & Ojo, A. (2014), "Being Smart: Emerging Technologies and Innovation in The Public Sector", *Government Information Quarterly*, S.31, ss.11-18.
- Gasco, M. (2016), What Makes a City Smart? Lessons from Barselona, *49th Hawai International Conference on System Sciences*, Hawai, ABD, 05-08 Ocak, 2983-2989.
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Milanovic, N. & Meijers, E., (2007), "Smart cities- Ranking of European medium-sized cities", *ACE*, 12, 7-26.
- Giffinger, R., (2007), Smart Cities- Ranking of European medium-sized cities, *Centre of Regional Science*, Vienna UT. 28p. Doi: 10.1080/17535069.2010.524420.
- Giffinger, R., Kramar, H., Milanović, N.P. & Strohmayer, F. (2014), "Smart City Profiles", PLEEC- Planning for Energy Efficient Cities, Deliverable 2.1 Part 1 s. 2-6. Gottdiener, M. (2001) The Theming of America: American Dreams, Media Fantasies, and Themed Environment, Second Edition, Boulder, Westview Press.
- Glybovets, A., & Alhawawsha, M. (2017), *E-Government Versus Smart Government: Jordan Versus The United States*. Eureka: Social and Humanities, 3, 3-7
- Güvendik, A. (2016), "Akıllı Şehirler İçin Akıllı Teknolojiler", Uluslararası Sürdürülebilir Yapılı Çevre Konferansı, 13-15 Ekim, İstanbul.
- IBM (2011), *IBM's Smarter Cities Challenge: Philadelphia Summary Report*, 10 Kasım 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fsmartercitieschallenge.org%2Fcity_philadelphia_pa.html, adresinden alındı.
- İAmsterdam. (2020), *Amsterdam's Cycling History*, 11 Kasım 2022 tarihinde <https://www.iamsterdam.com/en/plan-your-trip/getting-around/cycling/amsterdam-cycling-histor> adresinden alındı.
- Jessica (2011), *Joint European Support For Sustainable Investment in City Areas- Smart and Sustainable Cities*, 2022 tarihinde http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/doc/jessica/jessica_horizontal_study_smart_and_sustainable_cities_en.pdf adresinden alındı.
- Karadağ, T. (2013), *Akıllı Kent Yaşamı Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaygısız, Ü. ve Aydın, S. Z. (2017), Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentler, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 67-70.
- Keleş, R. (2012), *Kentleşme Politikası*, İstanbul: İmge Kitabevi
- KENTGES (2010), 15/12/2022 tarihinde http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/kentges_tr.pdf adresinden alındı.
- Mangır, F. (2016), "Yerel Yönetimler İçin "Akıllı Şehir" Stratejileri: Konya Türkiye Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17-36.
- Mapping Smart Cities in the EU (2014), 1 kasım 2022 tarihinde [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOLITRE_ET\(204507480_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOLITRE_ET(204507480_EN.pdf) adresinden alındı.
- Nam, T. & Pardo, T. A. (2011), "Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions", *Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research*

- Conference: *Digital Government Innovation in Challenging Times*, College Park, 12-15 June 2011, 282-291.
- Odendaal, N. (2003), Bilgi ve İletişim Teknolojisi ve Yerel Yönetişim: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerdeki Şehirler Arasındaki Farkı Anlamak. *Bilgisayarlar, Çevre ve Kentsel Sistemler*, Kasım, Cilt: 27, Sayı: 6. [https://doi.org/10.1016/S0198-9715\(03\)00016-4](https://doi.org/10.1016/S0198-9715(03)00016-4)
- Peterson, B. (2013), *Boston Ranked Fifth Most Traffic-Prone City in Nation*, 23 Eylül 2022 tarihinde <http://dailyfreepress.com/2013/02/11/boston-rankedfifth-most-traffic-prone-city-in-nation/> adresinden alındı.
- Samsun Kent Haber, (2022), 3 Eylül 2022 tarihinde <https://m.samsunkenthaber.com.tr/haber/guncel/samsunda-sarji-biten-elektrikli-otobus-itolerek-sarj-unitesine-goturuldu> adresinden alındı.
- İlhan M. (2021), *Samsun'da Tehlikenin Adı Bin Bin*, samsuncanlıhaber, 12 Kasım 2022 tarihinde <https://www.samsuncanlıhaber.com/samsunda-tehlikenin-adi-binbin> adresinden alındı.
- Samsunsonhaber, (2022), 10 Mart 2022 tarihinde <https://www.samsunsonhaber.com/haber/5317306/samsundaki-scooterların-sahibi-erdoganin-yegeni-cikti> adresinden alındı.
- Sauer, S. (2012), Do smart cities prduce smart entrepreneurs? *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 7 (7), 63-73.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2021), 1 Kasım 2022 tarihinde www.samsunbel.tr adresinden alındı.
- Singh, B., (2015), “Smart City- Smart Life: Dubai Expo 2020”, *Middle East Journal of Business*, 10, 49-52.
- Sobacı, M. Z. ve Yıldız, M. (2012), *E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler*, Ankara: Nobel.
- Tekeli, İ. (2003), *Kent, Kentli Hakları ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekir, A., (2017), Akıllı Şehirlere Yolculuğumuz, *İTÜ Vakfı Dergisi*, 77, 23-27.
- Terzi, F. ve Ocakçı, M. (2017), Kentlerin Geleceği: Akıllı Kentler, *İTÜ Vakfı Dergisi*, Sayı: 77.
- Tuzcuoğlu, F., Şen, M. L. ve Eken, M. (2014) “Kent Yönetiminde Yeni Bir Trend Olarak Akıllı Kentler: Philadelphia Örneği”, s. 508-527, (Ed.) Genç, F. N., *Kamu Yönetiminde Değişim*, KAYFOR XII Bildiriler Kitabı, Nazilli.
- Urban Hub: “*Smart City 3.0 – Ask Barcelona about the next generation of smart cities*”, (2018), 15 Kasım 2022 tarihinde <https://www.urban-hub.com/cities/smartcity-3-0-ask-barcelona-about-the-next-generation-of-smartcities/> adresinden alındı.
- Varol, Ç. (2017), “Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara’daki Belediyelerin Uygulamaları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 26 (1): 43-58.
- Xsights, (2016), *Akıllı Şehir Çözümleri*, 21 Kasım 2022 tarihinde <https://www.xsights.co.uk/tr/xsightsakillisehircozumleri5668/> adresinden alındı.
- <http://www.cityzen-smartcity.eu/#>
- <http://www.barcelona.cat>
- <http://www.smartkent.com>
- <https://ajuntament.barcelona.cat/digital/ca/innovacioidigital/i-lab/inici>
- <https://oka.ka.gov.tr/bolgeden/akilli-sehir-samsun>
- <https://www.samsun.bel.tr>
- <https://www.akillisehirler.gov.tr>,

<https://www.binbin.tech/>

<https://cityofboston.gov>

<https://cityofchicago.org>

<https://smartchicagocollaborative.org>

<https://newurbanmechanics.org>

www.islamansiklopedisi.org.tr

Presentation ID / Sunum No= 14

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Evlat Edinme Sürecinde Yer Alan Bireylerin Evlat Edinmeye Yönelik Görüşleri: Örnek Olay İncelemesi

Doç. Dr. Esin Sezgin ¹, Prof. Dr. Özgür Sarı²

¹ Sağlık Bilimleri Üniversitesi/Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi/ Çocuk Gelişimi Bölümü, e-posta: esin.sezgin@sbu.edu.tr

² Sinop Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı, e-posta: sosyologozgur@gmail.com

Özet

Aile ortamında yaşanan şiddet, ihmal, istismar, yoksulluk, ölüm, evlilik dışı birliktelik, terk edilme, ölüm, savaş vb. nedenlerin ortaya çıkması sonucunda biyolojik ailenin çocuğun evlatlık verilmesi zorunlu hale gelmektedir. Evlat edinme sürecinde yaşanan olayları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu çalışmanın deseni nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle toplanmış ve görüşme formları evlat veren, evlat edinen ve evlat edinilen için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Evlatlık verilen çocuğun ise gerçeği öğrenme süreci evlat edinme öncesinde ailelerin yaşadıkları ailelerin ve evlat edinilen gencin yaşadığı duygusal ve davranışsal sorunlar, evlat edinme sürecinde ailelerin yaşadıkları, aileler arası ilişkiler yorumlanarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, her iki ailenin çeşitli zorluklar yaşaması nedeni ile sürece dahil olduğu görülmektedir. Ancak bu süreçte evlatlık veren anne, alan anne ve evlatlık verilen genç psikolojik destek almadıklarını ve gerek duymadıklarını belirtmişlerdir. Evlat edinilen çocuğa önerilen yaşlarda durum hakkında bilgi verilmediği görülmektedir. Sürece yönelik araştırmaların artırılması evlatlık sürecine dahil olan bireyleri anlama, tanıma ve gerekli eğitim, destek ve müdahalelerin düzenlenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlat Edinme, Aile, Örnek Olay

Opinions of Individuals Involved in the Adoption Process Regarding Adoption: A Case Study

Abstract

Violence in the family environment, neglect, abuse, poverty, death, extramarital union, abandonment, death, war, etc. As a result of the emergence of the reasons, it becomes obligatory for the biological family to give the child up for adoption. The pattern of this study, which was carried out in order to reveal the events experienced during the adoption process, was used as a case study technique, one of the qualitative research methods. Purposive sampling method was used in this study. The data were collected by semi-structured interview method and the interview forms were created separately for

the adopter, the adopter and the adopted. The obtained data were transferred to the computer environment. The process of learning the truth of the adopted child was analyzed by interpreting the emotional and behavioral problems experienced by the families and the adopted young person before the adoption, the experiences of the families during the adoption process, and the relationships between the families. As a result, it is seen that both families are involved in the process due to various difficulties. However, in this process, the adoptive mother, the adopter mother and the adopted youngster stated that they did not receive psychological support and did not need it. It is seen that the adopted child is not informed about the situation at the recommended ages. It has been suggested to increase the research on the process, to understand and recognize the individuals involved in the adoption process, and to organize the necessary education, support and interventions.

Keywords: Adoption, Family, Case Study

1.Giriş

Korumasız olarak dünyaya gelen bebeğin, en temel fizyolojik ihtiyaçları olan beslenme, barınma ve güvenliğini sağlayan, çocuk için yaşanabilir sağlıklı bir çevre oluşturan ailesidir (Kır, 2011). Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile, aynı evi paylaşan, iki veya daha fazla bireyleri içeren, duygusal bağların kurulduğu, sosyal durumlar, roller ve görevlerin üstlenildiği, sevgi, saygı ve ait olma duygularının paylaşıldığı topluluk olarak tanımlanmaktadır. Popüler yaklaşımda ise ailenin anne, baba ve en az bir çocuğu içeren çekirdek yapıdan oluştuğu belirtilmektedir (Hallaç ve Öz, 2014). Çocukların tüm gelişim alanlarını destekleyen, sevgi, saygı ve güven duyabilecekleri, sağlıklı ve işlevsel bir aile ortamının yerine geçebilecek benzer bir kurum bulunmamaktadır (Karataş, 2020). Ancak aile ortamında yaşanan şiddet, ihmal, istismar, yoksulluk, evlilik dışı birliktelik, terk edilme, ölüm, savaş vb. nedenlerin ortaya çıkması sonucunda biyolojik ailenin yaşam şartları değişmekte ve ebeveynler çocuklarının bakımını gerçekleştirememektedir. Bunun sonucunda çocukların evlat edindirilmesi zorunlu hale gelmektedir (Yolcuoğlu, 2009).

Evlat edinme olgusu ilk kez 17.02.1926 tarihli ve 743 sayılı eski Medeni Kanun'un 253-258. maddeleri arasında düzenlenmiş ve bir aile hukuku sözleşmesi olarak kabul edilmiştir. 22.11.2001 kabul edilen, "08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 4721 sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu'nun 305-320. maddeleri arasında düzenlenen Evlat Edinme Hizmet Modeli " 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu'nun 315. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "... mahkeme kararıyla birlikte evlatlık ilişkisi kurulmuş olur." hükmü, evlat edinme hizmetinin taraflar arasında sözleşme ile kurulan bir soy bağı olarak kabul edilemeyeceğini de açıkça göstermektedir (Yılmaz, 2013). TMK'nun 320. maddesi gereğince çocukların evlat edinilmesine ilişkin aracılık faaliyetleri "Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzüğü" göre Cumhurbaşkanlığınca yetkilendirilen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Koçoğlu, 2019). Türk Medeni Kanunu'na göre birisi kan bağıyla, diğeri evlat edinme yoluyla olmak üzere çocukla ebeveyn arasında iki şekilde soybağı kurulmaktadır. Bu bağlamda evlat edinme, evlat edinme durumu; evlat edindirilmeye uygun olan çocukla, kanunla belirlenmiş koşullar ve usuller çerçevesinde yapılan, evlat edinen ile evlat edinilen arasında soy bağı ilişkisi kuran ve bu soy bağı ilişkisinin de ancak mahkeme kararı ile meydana gelebildiği bir hukuki süreç olarak tanımlanabilmektedir (AÇSHB, 2020; Kurtuluş Akbulut, 2011). Evlat edinme ilişkisinin kurulmasından önce, evlat edinenin altsoyunun rızası alınmalıdır; evlatlık ilişkisinin kurulmasından sonra izin verilmesi mümkün değildir (Uzun, 2017). Bununla beraber, bir çocuğun evlat edindirme hizmetinden yararlandırılabilmesi için ayırt etme yeteneğine sahipse kendisinin ve biyolojik anne-babanın rızası gereklidir (Özcan, 2017). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2018 yılı verilerine göre, toplam 16 bin 809 çocuk evlat edindirme hizmetlerinden faydalandırılmış ve 6.468 çocuğun ise koruyucu aile yanında bakımı sağlanmıştır (AÇSHB, 2020).

Evlat edinme konusunda yapılan araştırmalarda biyolojik annenin çocuğunu terk etme ya da evlat edinilmesine rıza gösterme kararını nasıl verdiğiyle ilgili sürecin çok fazla ele alınmadığı görülmektedir

(Altinoğlu-Dikmeer vd., 2014). Çocuğun yararını gözetmek amacı ile yapılan evlat edinme hizmetinin pek çok faydasının yanısıra sakıncalarının da olduğu durumlar da görülmektedir. Hukuki işlemler çerçevesinde yapılan evlat edindirmede, yasal mirasçılarını mirastan mahrum bırakmak, çocuklarını çocuk ticareti, organ ticareti gibi çeşitli nedenlerle evlatlık verme ile ilgili hukuki yolu kullanarak satış aracı olarak kullanmak, ayrıca gayri meşru ilişkiler sonucu dünyaya gelen çocuğu farklı bir aileye vermek gibi problemleri durumlar da karşımıza çıkmaktadır (Koçoğlu, 2019).

Evlat edinen ailelerin bilgileri gizli olması nedeni ile evlat edinilen çocuklar ve evlat edinen aileler hakkında bilgiler sınırlıdır (Duran, 2017). Ayrıca evlat edinilen çocuğun Çocuk Hakları Sözleşmesi 7. Maddesinde de belirtildiği üzere, biyolojik ailesini bilme hakkı vardır. Bu nedenle evlat edinilen ailenin çocuğun henüz sosyal yaşama tam olarak açılmadığı, okul öncesi dönemde söylenmesinin uygun olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir. Çocuğun evlat edinildiğini dolaylı bir şekilde öğrenmesi aile ve çocuk açısından psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlara neden olacaktır (AÇSHB, 2020). Bununla beraber, evlat edinen ebeveynler genellikle, evlat edinme öncesi koşullar hakkında bilgi ve olası geçiş tepkilerini nasıl ele alacakları ve çocukların gelişimlerini nasıl destekleyecekleri konusunda pratik tavsiyeler aldıkları bir hazırlık kursunu tamamlamaları gereklidir. Birçok yönden, evlat edinen ebeveynler, çocukları için uyarıcı bir çevre ve destekleyici bir duygusal iklim sağlamak için biyolojik ebeveynlerden daha iyi hazırlanmış ortamların oluşturulması gereklidir (Gunnar ve Pollak, 2007; Mills-Koonce et al., 2015). 2-7 yaş arası çocuklarda dışsallaştırma davranışlarını azaltmak için tasarlanmış deneyimsel bir ebeveyn eğitim programı olan PCIT (Parent Child Interaction Therapy) gibi müdahale programlarının evlat edinilen çocuğun davranış problemlerinde azalmaya ve etkili davranış yönetimi stratejilerinin ebeveyn tarafından kullanılmasında etkili olduğu bulunmuştur (Chakawa, Frye, Travis & Brestan-Knight, 2020).

Evlat edinme ile ilgili yapılan çalışmalarda; evlat edinilenlerin, evlat edinilmeyenlere göre daha fazla benlik saygısı, depresyon ve kaygı problemleri yaşadıkları (Levy-Shiff 2001; Tieman vd., 2005), evlat edinilmiş çocukların davranışsal problemlerinin daha fazla olduğu ancak, uyum problemleri yaşamadıkları (Juffer ve van IJzendoorn 2005; Nickman vd., 2005; van IJzendoorn vd., 2005), evlat edinilmiş çocukların çoğunun aile ile güvenli bağlanma ilişkileri oluşturdukları ve evlat edinildikten kısa bir süre sonra normatif gelişim düzeylerine ulaştıkları (van. Londen, 2007), 12 aydan önce ya da sonra evlat edinilmiş olmanın çocuğun gelişimi üzerinde etkisinin bulunmadığı (Altinoğlu, Eröz ve Gençöz, 2014), evlat edinilen ergenler, öz aileleriyle birlikte büyüyen ergenlerden önemli ölçüde farklı olmadığı (Escobarab vd., 2014), bir meta analiz çalışmasında ise bağlanma ile evlat edinme yaşı arasında ilişki olduğuna (van den Dries vd., 2009) ilişkin farklı araştırma sonuçları karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer çalışmada ise çocuğu evlat edindirmenin olumlu sonuçlarından bahsetmekte ve evlat edinen çocuğun duygusal gelişimi destekleme, önceki travmatik bağlanma deneyimlerini kısmen çözme fırsatı sağlayan bir müdahale gibi görünmektedir. Evlat edinen ebeveynler, evlat edindikleri çocukların duygusal uyumunda merkezi bir rol oynadıkları belirtilmiştir (Barone ve Lionetti, 2011). Sorares vd. (2019) yaptıkları çalışmada, 8-10 yaş arası çocukla evlat edinme öncesi ve sonrasına yönelik görüşme yapmışlardır. Yıldız vd. (2015) evlat edinmek isteyen bireylerin ve çiftlerin çeşitli duygu-durumları çok yoğun bir şekilde yaşadıkları ve yaşamları boyunca da bu duygularla baş etmek durumunda olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca, biyolojik annenin hak arayışını (Karataş, 2020), travma geçirmiş çocukların ve evlat edinen ailelerinin karşılaştığı zorluklarını (Cooper ve Johnson, 2007), biyolojik ebeveynler ile çocuk yetiştirme stilleri, bağlanma süreçleri ve çocuklarının duygusal ve davranışsal problemleri açısından karşılaştırılmasını (Altinoğlu-Dikmeer, Erol ve Gençöz, 2014), evlat edinen ve koruyucu ailelerin bebek ve küçük çocuklarıyla ilgili eğitim ihtiyaçlarını (Avcı vd., 2020) içeren çalışmalara da rastlanmaktadır. Gözlem yolu ile yapılan çalışmalarda; evlat edinen anneler daha fazla çocuklarına müdahaleci davranış sergiledikleri, evlat edinilen çocuklar, hem serbest oyun hem de eğitim sırasında anneye daha az ilgi gösterdikleri (Dalen, Berg Nordahl, Vonheim, Janson & Nærde, 2020), evlat edinen anneler biyolojik anne ile karşılaştırıldığında daha az duyarlı ve daha müdahaleci ve düşük etkileşim gösterdikleri, evlat edinen çocuklar, evlat edinmeyen çocuklarla karşılaştırıldığında, anneye karşı daha az olumlu saygı ve mutluluk duygularını paylaştılar, anneye karşı daha fazla öfke, hoşlanmama ya da düşmanlık sergiledikleri ve annenin önerilerini kabul etme ya da isteklerine uyma konusunda daha isteksizlik oldukları (Suwalsky ve diğerleri, 2015) görülmüştür. Bununla beraber, PCIT gibi programlar, evlat edinilen çocuğun davranış problemlerinde azalmaya ve etkili davranış yönetimi

stratejilerinin ebeveyn tarafından kullanılmasında etkili olduğu bulunmuştur (Chakawa, Frye, Travis & Brestan-Knight, 2020).

Konu ile ilgili yapılan araştırmaların daha çok evlat edinilen çocuğun gelişimsel ve psikolojik sorunlarına yönelik olduğu, evlatlık veren ve evlatlık alan ailelerin neden, nasıl ve niçin evlatlık sürecine dahil oldukları ile ilgili araştırmaların ise yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada, evlat edinme öncesi, sırası ve sonrasında yaşananlar ortaya konularak; bu konu ile ilgili farkındalığın artmasını, karşılaşılan problemlere ilişkin çözüm yollarının ortaya konmasını sağlamak ve bununla birlikte evlat edilen çocuğu evlat veren anne ve evlat alan annenin ve evlat edinilen bireyin bu sürece ilişkin görüşlerini somut bir örnek olay üzerinden gidilerek incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada örnek olay yöntemi seçilerek evlat edinme öncesinde yaşananlar, evlat edinme sürecinde yaşananlar, psikolojik destek süreçleri, evlat edinilen bireyin evlat edindiğini öğrenme süreci ile evlatlık veren, evlat edinen ve evlat edinilen bireyin yaşadığı duygusal ve davranışsal tepkiler incelenmiştir. Benzer bir çalışmanın görülmemesi nedeni ile bu çalışmanın, evlat edinme sürecinde yaşanan sosyal ve psikolojik süreçler irdelenerek izlenmesi gereken adımlar konusunda ailelere, eğitimcilere ve sosyal alanda çalışan profesyonellere yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2.Yöntem

Evlat edinme sürecinde yer alan bireylerin evlat edinmeye dair görüşlerini içeren bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan örnek olay çalışması (case study) tekniği kullanılmıştır. Örnek olay, özel, karmaşık bir vakanın veya durumun görüşme, gözlem ve doküman incelemesi yapılarak kendi koşulları içerisinde daha çok neden ve nasıl sorularına cevap arandığı derinlemesine yapılan çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir (Yin, 2003; Deveci ve Deveci, 2018). “*Örnek olay çalışmalarında bir durum ile ilişkili ortam, süreç, birey ve olaylar gibi çeşitli etkenler bütüncül bir yaklaşımla ele alınır ve bireylerin ilgili durum ile karşılıklı etkileşimleri araştırılır*” (Yıldırım & Şimşek, 2013: 83). Elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koyar (Subaşı & Okumuş,). Ayrıca örnek olay çalışması sosyal olguları tekil bir olayın ayrıntılı bir çözümlemesini yaparak araştıran bir yöntemdir ve tek bir olayı çeşitli olgularla ilişkilendirerek, araştırılan verilere bütüncül bir nitelik kazandırır (Yılmaz, 2016). Bu çalışmada da tek bir evlatlık süreci ile doğrudan ilişkili biyolojik anne, evlat edinen anne ve evlat edinilen kişi ile yapılan görüşme yoluyla bilgiler edinilmiştir.

2.1.Çalışma Grubu

Bu çalışmada “amaçlı örneklem” kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmanın konusunu oluşturan kişi, olay ya da durum hakkında ve belirli bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi toplamaktır (Neuman, 2006). Ayrıca, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır. “*Belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istenildiğinde tercih edilir*” Araştırmacı, evreni temsil ettiğini varsaydığı alt grubu örneklem olarak seçmektedir. Ayrıca belirli bir örneklemin olmadığı, evren hakkında araştırmacının bilgili olduğu durumlarda da kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd. 2014). Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ilinde yaşayan evlatlık verilen kişi, evlat veren anne ve evlat edinen anne oluşturmaktadır. Bu çalışmaya dahil olan aile, araştırmacılar tarafından birinin yakın çevresinde bulunan evlatlık sürecine dahil olmuş birey tarafından önerilmiştir. Evlatlık sürecine dahil olan kişilerle görüşülmüş ve onay alındıktan sonra çalışmaya başlanmıştır. Çalışmaya katılan kişilerin isimleri etik kurallar gereği kod verilerek gizlenmiştir. Araştırma örneklemini Tablo 1 de bilgileri verilen kişiler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Kişilere İlişkin Bilgiler

Kod	Kişiler	Yaş	Meslek	Eğitim Durumu
Almila	Biyolojik Anne	56	Ev Hanımı	İlkokul
Fatoş	Evlat EdinenAnne	61	Ev Hanımı	İlkokul
Sibel	Evlat EdinilenKişi	26	Öğrenci	Üniversite

2.2.Vaka Hikayesi

Sibel evlat edinilen kişidir. Araştırmanın yapıldığında 26 yaşındadır. Sibel'nun biyolojik annesi olan Almila ailesiyle Karadeniz'in küçük bir köyünde çiftçilik ile uğraşmaktadır. Kayınvalide, kayınbaba, eşi ve 8 çocuğu ile birlikte yaşamaktadır. Geçimlerini zorlukla sağlamaktadırlar. Almila'nın eşi sabah çalışmak için tarlaya giderken yolda trafik kazası geçirerek genç yaşta hayatını kaybetmiştir. Eşi ölen Almila, 8 çocuğu ile tek başına kalır. Diğer aile bireyleri maddi anlamda destek olamazlar. Almila çocuklarının tamamına bakamayacağını düşündüğü için önce küçük çocuklarını yurda vermeyi düşünür. Daha sonra ağabeyinin de önerisi ile çocuklarından küçük olanlarını tanıdıkları ailelere evlatlık vermeye karar verir. Bununla ilgili arayışları başlamıştır. Bu sırada 20 yıllık evli olan Fatoş ve eşi herhangi bir tıbbi sorun olmamasına rağmen çocuk sahibi olamadıkları için evlat edinmek istemektedirler. Defalarca doktora gidip tıbbi destek almalarına rağmen çocuk sahibi olamamışlardır. Duygusal anlamda Fatoş ve eşi sorunlar yaşamaktadırlar. Çocuğa sahip olma ümitleri kesilen Fatoş ve eşi evlat edinmek için çeşitli yerlere başvuru yapmışlar ve çevrelerine durum ile ilgili bilgi vermişlerdir. Bu sırada aracılar vasıtası ile Almila'nın küçük çocuklarını evlat edindirmek istediklerini duyarlar. Almila'nın ağabeyi Fatoş nin ailesi ile iletişime geçer. Aileler birbiri ile tanışır ve evlat edinme sürecine başlarlar. Sibel tüm bu durumlar yaşanırken 1 yaşında, evlat edinildiğinde ise 1 yaş 2 aylıktır. Evlat edinen anne kısa bir süre sonra hamile olduğunu öğrenir ve kızları dünyaya gelir. Fatoş ve eşi her iki çocuklarının durumu açıklamak için küçük kızlarının büyümesinin uygun olduğunu düşünürler. Sibel'e evlat edinildiğini üniversitede okurken açıklarlar. Bu süreçte hiçbir psikolojik ve sosyal destek almamışlardır.

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılacak veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan amaca yönelik hazırladığı soruları içeren görüşme formları ile toplanmıştır. Evlat edinmiş aile, evlat edinilen çocuk ve evlat veren aile ile evlat edininceye kadar ve edindikten sonraki süreçlere yaşadıklarına ilişkin, evlat edinilen çocuğun ise evlat edinildiğini öğrendikten sonraki yaşantısını içeren iki uzmanın görüşüne başvurularak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur. Formlar iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel bilgi soruları, ikinci bölümde 8 sorudan oluşan görüşme soruları yer almaktadır. Görüşmeler, pandemi nedeni ile web tabanlı programlar kullanılarak online olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme 30-45 dk sürmüştür. Araştırmacı tarafından birebir gerçekleşen görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış soru formunun hazırlanması ve uygulanmasında katılımcıları duygusal açıdan zorlamamak adına soruların kolay anlaşılabilir olmasına dikkat edilmiş, soruların yanıtlanmasında yeterli zaman verilmiş, görüşme sırasında onaylama, reddetmeye yönelik ifadeleri içerebilecek jest ve mimiklerle, sözcüklerden kaçınılmıştır. Katılımcıların yanıtlarını açması ve detaylandırması için görüşmenin akışına bağlı olarak görüşmede sondaj sorular sorularak görüşmenin derinleştirilmesine çalışılmıştır. Etik ilkeler, gerekli izinlerin alınması, araştırmaya katılma sürecinde katılımcılarının onamlarının alınması ve kişisel verilerinin korunmasını içermektedir (Creswell, 2014). Bu nedenle araştırmada, katılımcılar gönüllülük ilkesi doğrultusunda belirlenmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılardan aydınlatılmış onam alınmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılardan cevaplarının ses kaydının alınabilmesi için bilgilendirilerek izin alınmıştır. Katılımcıların görüşleri yazıya aktarılmış ve görüşme sonunda vermiş oldukları cevaplar katılımcıya okunarak katılımcıların teyidi alınmıştır.

2.4. Veri Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler belirlenen temalar çerçevesinde betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). “*Betimsel analiz gözlem, görüşme ve doküman gibi veri toplama araçlarında yer alan soru, konu ya da temalar temele alınarak analiz edilir*” (Ekiz, 2009). Nitel verilerin betimsel ve içerik analizi basamaklarından birisi kodların oluşturulması ve kodlar üzerinden temaların ortaya çıkarılmasıdır. Bu kapsamda, öncelikle ses kayıt cihazına kaydedilen veriler birebir dökümü yapılmıştır. Daha sonra araştırmacılar tarafından dökümü yapılan veriler birkaç kez detaylı şekilde okunmuş ve evlat edinme öncesinde ailelerin yaşadıkları, evlat edinme sürecinde ailelerin yaşadıkları, evlatlık verilen çocuğun gerçeği öğrenme süreci, aileler arası ilişki, ailelerin yaşadığı duygusal ve davranışlar sorunları olarak dört temaya ayrılmıştır. Araştırmada belirlenen bu temalar doğrultusunda evlat edinme sürecini en iyi vurgulayan ve tanımlayan doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Evlat edilen çocuğu evlat veren anne ve evlat alan annenin ve evlat edinilen bireyin kendisinin yaşadığı sürece ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

1. Tema	•Evlat Edinme Öncesinde Ailelerin Yaşadıkları
2. Tema	•Evlatlık Verilen Çocuğun Gerçeği Öğrenme Süreci
3. Tema	•Aileler Arası İlişki
4. Tema	•Ailelerin ve Evlat Edinilen Gencin Yaşadığı Duygusal ve Davranışsal Sorunlar

3.1. Evlat Edinme Öncesinde Ailelerin Yaşadıkları

Geniş bir ailede yaşadığını belirten Almila, eşi öldükten sonra çocuklarına bakamayacağını düşündüğü için küçük çocuklarını evlatlık vermeyi istediğini belirtmiştir. Evlat edinen ailenin çocuklarının bakımının yanısıra eğitim almalarını da sağlayacaklarını düşündüğünü belirtmiştir. O zamanki duygularını “*Bir köyün üçra bir köşesinde yaşıyorduk. Çiftçilik yapıyorduk, birkaç ineğimiz vardı. Kayınvalidem, kaynatam, 8 çocuğum, eşim hep birlikte yaşıyorduk. Çiftçilik yapıyorduk. Babaları öldüğünde kalabalıklardı. Kocam ölünce yıkıldım. Yıkıldım yani bir yandan da evlatlarımı kaybetmek... Bunca yıl geçti hala içimde. Bakamam, yetiştiremem. İyi bir aileye gitsin, iyi bir eğitim alsın diye evlatlık verdim.*” şeklinde ifade etmiştir. İfadeden de görüldüğü gibi anne Almila, maddi anlamda yetersiz olmaları nedeni ile çocuklarına bakamayacağını, eğitim konusunda da destek olamayacağını düşünmektedir. Annelerin endişelerinin diğer önemli nedenleri ise tek ebeveyn olarak karşılaştıkları maddi sıkıntılar ve sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlardır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011). Özellikle yoksulluk içinde büyümek, çocuk gelişimini olumsuz etkilemekte ve yoksulluğun etkileri gelir düzeyi düştükçe ve süre olarak uzadıkça çok daha güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Çocuk ölümü oranları, yetersiz beslenme, sürekli sağlık bozukluğu ve eşit biçimde eğitimden yararlanamama, kira, ev

masrafları yaşanan sorunların başında gelmektedir. Ayrıca çocukların ve ergenlerin psikososyal sağlık sorunlarıyla daha fazla karşı karşıya kalmakta ve çocukların bilişsel gelişimleri ve eğitim başarıları üzerinde olumsuz etkiler yaramaktadır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011; Kurnaz, 2007).

Evlatlık almaya karar vermeden önce Fatoş ise 20 yıl boyunca her türlü tedaviyi görmesine rağmen çocuk sahibi olamadıklarını ve bu nedenle bir takım sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Fatoş *“20 yıldır yaşamamın hiçbir anlamı yoktu. Hayatta hiçbir amacım yoktu. Çocuğum olmayınca yalnızlık hissettim. Çevrenin bakış açısı değişti. Sokağa çıktığım zaman senin çocuğun neden olmuyor gibi sorular eve kapanmama sebep oldu. Bazen ayakkabılarımı bile içeri alırdım kimse yanıma gelmesin diye. Yemek yiyip yatıyorum, tüm günlerim böyle geçiyordu. Amaçsız hissediyordum. En azından bir çocuk alayım. Evimiz şenlensin. Allah a karşı bir sevap işleyeyim istedim. Çevrem hiç istemedi ama ben biraz zorladım bu konuda(...). En azından yaşamamda amacım olsun, bir çocuğa faydam olsun. Okutayım, büyüteyim istedim.”* şeklinde evlat edinme öncesi sürecini açıklamıştır. Pek çok kadın Fatoş’un yaşadıklarına ilişkin benzer sorunlar yaşadığı bilinmektedir. İnfertilite Türkiye de olduğu kadar tüm dünyada özellikle kadınları olumsuz yönde etkilemektedir. Dünyada infertilite oranı incelendiğinde % 8-12 arasında olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise bu oran %10-20 arasındadır (Kılıç, Apay, Beji., & Kızılkaya, 2011). Bu verilen oranlarda da görüldüğü gibi oranlar oldukça fazladır. Bu nedenle bu alanda özellikle kadınlara yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde, çocuk sahibi olamayan kadınların, hamile kadınlarla ya da çocuklu ailelerle birlikte iken rahatsızlık hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çocuk sahibi olan kadınlar ile görüştüklerinde, çocuklarını getirmedikleri ya da çocuklarını getirip “özlemini gider” şeklinde ifadelerle maruz kalmalarının hayatlarının en üzücü deneyimlerini olarak belirtmişlerdir. Yaşamsal bir kriz olan infertilite, tıbbi, sosyal, kültürel, dinsel, sınıfsal yönleri olan, bireylerde özellikle psikolojik açıdan değişimlere neden olmaktadır (Şahin ve Dağlar, 2018). Özellikle kadınlarda, gelecek ile ilgili planlarını erteleme, benlik saygısında azalma, yetersizlik, kendini değersiz görme, özgüven kaybı, sağlığın bozulması, eşler arası uyumsuzluk ve cinsellikte sorun ve diğer insanlarla olan ilişkilerde olumsuzluğa neden olduğu, depresyon, sosyal izolasyon, öfke ve sinirliliğe umutsuzluk, korku, kendini kadın toplumunun dışında hissetme, yalnız kalma ve kaygı çok sık karşılaşılan psikolojik ve sosyal sorunlar arasındadır (Kırca ve Pasinoğlu, 2013; Keskin ve Gümüş, 2014). Biyolojik çocuk sahibi olmayan ailelerin evlat edinmeye karar verme nedenlerinin başında, ebeveyn olma konusunda yaşanan zorluklar ve tedavi süreci sonrasında artık çocuk sahibi olamayacaklarına ilişkin oluşan inançları (Tezel, Demirel ve Kaya, 2018), evlat özlemi çekmek ve evlatlıkla bir aile bağı kurmak (Filiz, 2017), yakın çevrelerde evlat edinen ailelerin olması, ebeveynlik duygusunu yaşamak, yalnızlık duygusunu yaşamamak, çocukları topluma kazandırmak şeklindedir (Tezel, Demirel ve Kaya, 2018).

3.2.Evlat Edinme Sürecinde Ailelerin Yaşadıkları

Almila evlat vermeye karar verme sürecinde abisinin yardımcı olduğunu söylemiştir. Abisinin evlat edinmek isteyen bir aile ile görüştüğünü ve Sibel’in evlat edindirdiğini belirtmiştir. Evlat edinmek isteyen Fatoş ise *“Her tarafa haber göndermişim. Bir gün telefon geldi bana ki köyden bir çocuğun babası vefat etmiş. 7-8 tane çocuk kalmış. Yurda vereceklermiş. Bakamıyorlarmış. Çocuk 1 yaşını iki ay geçmiş. Bizi araştırmışlar. İyi bir aile olduğumuzu öğrenince çocuğu yurda vermektense gözümüzün önünde aileye vermenin daha münasip olduğunu söylemişler”* şeklinde evlat edinme sürecinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Fatoş ve Almila’nın açıklamalarında evlatlık veren ve alan iki aile arasındaki bağlantı kurularak evlatlık verme ve alma işleminin kişisel bağlantılar yoluyla yapıldığı görülmektedir. Evlatlık veren ve alan ailenin bir süre birbirleri ile görüştüğü ve karşılıklı güven ve uyumun bu yolla sağlandığı belirtilmiştir. Araştırmalarda çocuklarına kendilerinden daha iyi imkânlar sunularak bakıldığını bilen biyolojik annelerin stresli süreci daha rahat atlattıkları belirtilmektedir.

Ailelerin temasının da sağlıklı olması için devlet eliyle ve uzmanlar yoluyla yapılması gerekirken bu süreçte kişilerin kendi inisiyatifleri ile yapıldığı görülmektedir. Bu sürecin de kişilere bırakılması riskler taşımaktadır. Evlatlık işlemine konu olan çocuğun devlet güvencesi ve kontrolü dışında olması, evlatlık verilecek ailenin uygun olup olmadığının görülmesi, çocuğun gelişiminin sağlıklı olup olmadığının anlaşılması, evlatlık verildiği aile ile uyumunun olup olmadığının incelenmesi gibi süreçleri kişilerin inisiyatifine bırakmaktadır. Evlat edinen ailenin çocuk eve geldikten sonra herhangi bir yardım almadıkları ve buna ihtiyaç duymadıkları görülmektedir. Her iki aile de bu süreçte destek almadıklarını belirtmişlerdir. Evlat edinen ailelerin bu tür konularda rehberliğe ihtiyacı vardır. Evlat edinilme

sürecinin başlangıcından itibaren bebeğin yaşı, gelişimsel özellikleri ve sağlık durumu, biyolojik ailesiyle olan öyküsü, yeni sosyal çevresi tarafından kabulü bu süreci etkilemektedir (Avcı vd., 2020). Bu nedenle evlat edinen ve evlat veren ailelerin erken müdahale kapsamında öncelikli bir grup olması, çocuklarla çalışan uzman bir ekip desteği ve kapsamlı bir eğitim programı ile desteklenmesi bu süreci daha kolay geçirmelerini sağlayacaktır.

Ayrıca evlat edindikten yaklaşık iki ay sonra aile bebek beklediklerini öğrenmişlerdir. Fatoş eve geldikten sonra yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır. *“Hiç de yabancılik çekmedik. Çocuğu Allah’ın bir emaneti olarak gördük. Onun her şeyini yerine getirmek için kendimizi adadık. Anne baba olduğumuzu hissettik. Evimizin şenlendiğini, bir amacımızın olduğunu hissettik. Ruhen, bedenlen her anlamda rahat ve mutlu hissettik. Peşinden bir de kendi kızım oldu. Bu rahatlık içinde bütün hormonlarım düzeldiği için hamile olduğumu öğrendim. İkisini de severek büyüttüm.”* Ancak bu durumun çocukları ile ilişkilerini etkilemediğini belirtmişlerdir.

Bu aşamada evlatlık sürecine uygun yapılan tek nokta çocuğun yaşıdır. Sibel, bir yaş iki aylıkken evlatlık verilmiştir. Bebeklik döneminden sonra verilen çocuklarda, gelişimsel gecikmeler, bağlanma bozuklukları ve travma sonrası stres bozukluğu karşımıza çıkmaktadır (Nickman vd., 2005). Öğrenme yaşı geciktikçe sorun davranışlarının daha sık gözlenmesi çocuğun bu yeni bilgiyi özümseme ve kabullenmesinin gecikmesine neden olabilmektedir. bu durumun getireceği kaygı ile baş etmek o kadar kolaylaşır. Öte yandan bu bilgiyi paylaşmayı geciktiren anne ve babaların çocuğundan bir şeyler gizleme, nasıl söyleyeceğini bilememe nedenleriyle ve bu arada çocuk başkasından öğrenirse korkusuyla daha gergin, kaygılı ve tetikte olabilecekleri, bu durumun da çocukla ilişkilerine yansımakta ve sorun davranışlarını tetikleyebilmektedir (Altınoğlu-Dikmeer , Erol & Gençöz, 2014).

3.3.Evlatlık Verilen Çocuğun Gerçeği Öğrenme Süreci

Evlat edinen anne Fatoş *“ Sibel’in evlatlık olduğunu üniversiteye başladığı senede söyledik. Neden o kadar geciktirdik... Küçük kızımın da büyümesini bekledik. Akıl barık olmasını, her şeyi kabullenecek yaşa gelmesini bekledik. Çocukluktan çıktığını, böyle bir durumu kabullenmesini bekledik. Kendisi de kimseden duymamıştı. Doktorlardan işte o zaman destek aldık. Ne zaman söyleyeceğiz diye. Kendimiz söyledik. İlk önce küçük kızımıza söyledik. Sonra diğer kızımıza söyledik. Tabii o anda bir tepki verdi ama sonra o da anlayışlı oldu. Kolay bir şey değildi. Bizim için çok zordu. Çocuğumun üzülməsi bizi çok üzdü o an için.”* şeklinde Sibel’in evlat edinildiğini açıkladıkları süreci anlatmışlardır. Sibel ise evlat edinildiğini öğrendiğinde yaşadıklarını *“Annem, babam ve eskiden beri sadece aile dostu sandığım öz dayımın evinde öğrendim. O zaman üniversitede okuyordum. Okuldan çıkışta herkes toplanmış beni bekliyordu. Önce kardeşime söylemişler. İçerdeki herkes üzgün ve sessizdi. çok kötü ve yalnız hissettim ama düşündükçe annemler anladıkça her şey daha da düzeldi. Öz annem babam sandığım kişiler, bu yaşıma kadar bildiklerim, hepsi bir anda alt üst oldu.”* şeklinde anlatmıştır. Daha sonra evlatlık alan aileyi suçladığını, arkadaşlarından farklı hissettiğini belirtmiştir. Evlatlık veren ailesi ile görüşmek istemiştir. İlk önce kardeşlerine daha sonra annesine ulaştığını ve sık olmasada zaman zaman görüştükleri belirtmiştir.

Evlat edinen aile çocuğa evlat edinildiğini üniversiteye başladığında söylediklerini ifade etmişlerdir. Bunun nedeninin küçük kızlarının büyümesini beklemeleri olduğunu belirtmişlerdir. Ancak üniversite yıllarına bu gerçeğin açıklanmasının bırakılması oldukça önemli sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Çocuğun evlat edinildiğini kabul edebileceği, sorun yaşamayacağı ve yaşatmayacağı, henüz sosyal yaşama tam olarak açılmadığı bir zaman aralığı olan okul öncesi dönemde açıklanmasının gerekliliği yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Ailelerin gerçeği saklamaları, her geçen gün ortaya çıkabilecek sorunlar altında kalmalarına neden olmaktadır (ASPB, 2013). Konu ile ilgili yapılan bir araştırmada, öğrenme yaşı geciktikçe sorun davranışlarının daha sık gözlemlendiği görülmüştür. Çocuğun yaşamını etkileyecek bu bilgi ne kadar çabuk öğrenilip içselleştirilirse, yeni durumun oluşturduğu kaygı ile baş etmeyi kolaylaştırmaktadır. Bununla beraber durumu açıklamayı erteleyen ebeveynlerin, çocuğundan gizleme, söyleme zamanını ve yöntemini bilememe ya da çocuğun başkasından öğrenme endişesi ile daha gergin, kaygılı ve tetikte olabilecekleri ve aile içinde sorun yaşama ihtimalleri (Altınoğlu, Dikmer, Erol ve Gençöz, 2012) olasılığını göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca, evlat edinilen çocuk ile bu durumun paylaşılması, çocuğun mahremiyeti, sosyal çevredeki

konumu ve kabulü gibi özel konuları da kapsamaktadır. Evlat edinen ailelerin bu tür konularda rehberliğe ihtiyacı vardır (Santrock, 2015).

Bu süreçte karar alma aşamasından durumu açıklama aşaması ve sonrasındaki uyum aşamasına kadar hiçbir aşamada uzmanın yer almaması çocuğun gelişimi açısından büyük risktir. Bu vakada evlatlık alan aile, çocuğa durumu açıklamaya kendi başlarına karar vermiş ve uzmanlar tarafından uygun görülen yaşta değil üniversitede okurken açıklamışlardır. Bu süreci de hazırlık yapılmadan ve uzman kontrolü dışında gerçekleştirmişlerdir. Sonrasında da evlatlık verilen genç, hiçbir psikolojik destek almadığını belirtmiştir. Kızgınlık ve öfke duyduğunu belirten gencin hiçbir uzman tarafından görülmemesi sağlıklı bir durumdur. Şu anda öfke duymadığını ve sürece alıştığını belirten çocuğun bu durumu bilinç altına itip itmediğini ve gelecekte psikolojik sorun ve travma yaşayıp yaşamayacağı bilinmemektedir. Evlatlık verilen bireyin de ileride ebeveyn olabileceğini aile kuracağını ve çocuk yetiştireceğini düşünecek olursak, çocuk gelişimi açısından travmaların ebeveynler tarafından çocuklara yansıtılmasını ve aktarılmasını engelleyecek hiçbir mekanizmanın da olmadığı görülmektedir.

3.4.Aileler Arası İlişki

Evlat edinen anne Fatoş aileler arası ilişkiyi “Biz hiç iletişimimizi kesmedik. O aracı olan dayıyla görüştük. Ailecek gittik geldik. Birlikte oturduk yedik içtik. Öz ailesi de İstanbul’a taşındığı için irtibat kuramadık ama dayısıyla sürekli iletişim halindeydik. Kızım evlatlık olduğunu öğrendikten sonra biz ailesi ile görüştük. Kızımı tanıştırdık.” şeklinde açıklamışlardır. Evlatlık edinme sonrasında her iki aile ilişkisini kesmeden evlatlık verilen çocuğun haberi olmadan yüz yüze ya da tanıdıklar aracılığı ile görüşmüşlerdir. Çocuk ile ilgili bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Çocuk evlat edinildiğini öğrendikten sonra da görüşmeye devam etmişlerdir. Sibel bu konu ile ilgili şunları söylemektedir. “Ailem evlatlık olduğumu söylediğinde, öz ailem konusunda da konuştuk. Annem istersen onlarla da görüşebilirsin dedi. Bir sürü kardeşin ve bir ikizin var dedi. Onu da evlatlık vermişler. İlk onu buldum.(...). Konuşuyorum hala onlarla da. Ama sürekli değil. Ablalarım mesaj atıyor.” Evlat veren ailenin çocukları ile görüşmek istemesi yasalarla desteklenmektedir. Evlat edinmeyle birlikte, çocuğun gerçek ailesi ile olan ilişkilerinin kesileceği anlamına gelmemektedir. Yargıtay, evlatlığın gerçek ana babası, küçük çocuklarıyla şahsi ilişkide bulunmak hakkına sahip oldukları belirtilmektedir (Kizir, 2009).

3.5.Ailelerin ve Evlat Edinilen Gencin Yaşadığı Duygusal - Davranışsal Sorunlar

Evlatlık verme-alma işleminde yalnızca bu işleme konu olan çocuğun değil, veren ve alan ailenin de psikolojik süreçleri ve uyumu devlet eliyle yapılmalıdır. Ancak bu örnekte olduğu gibi pek çok aile psikolojik desteğe mesafeli durmaktadırlar. Örneklemindeki kişilere psikolojik destek alıp almadıkları sorusuna, evlat veren anne, evlat edinen aile ve evlat edinilen genç psikolojik destek almadıklarını ve gerek duymadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın, evlat veren anne, evladını verdiği için yaşadığı acıyı, evlat edinilen çocuk ise evlatlık olduğunu öğrendiğinde yaşadığı kızgınlığı belirtmiştir. Sibel “İlk başta onları suçladım. Neden ben, neden bu benim başıma geldi gibisinden çok düşündüm. Arkadaşlarımdan farklı gibi hissettim kendimi.” Bu duyguları yaşadıkları halde evlat edinen, biyolojik anne ve evlat verilen çocuğun psikolojik destek almadığı ve ihtiyaç duymadığını belirtmeleri, psikolojik desteğin önemine dair farkındalığın da olmadığını göstermektedir. Konu ile ilgili biyolojik anne Almila “Kolay değil içim buruk oluyor biraz ama yapacak bir şey yok. Psikolojik destek almaya ihtiyaç duymadım.” Evlat edinen anne Almila “Hiçbir destek almadım.” Evlat edinilen çocuk Sibel. “Hayır, ihtiyaç duymadım. Ailem ilk başlarda çok ısrar etti ama ben daha fazla konuşmak istemedim.” ifade etmişlerdir. Genel olarak toplumumuzda psikoloğa danışma ve psikolojik destek almaya ilişkin önyargılarında yaygın olduğu düşünülecek olursa, özellikle evlat edinme sürecinde psikolojik desteğin ve aileye uyum süreçlerinin devlet kontrolünde olması gerekliliğinin büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerle yapılan çalışmalarda da evlat edinen ailelerin karşılaştıkları zorluklar nedeniyle biyolojik aileler kadar depresyona açık hale geldikleri görülmektedir (Mott, Schiller, Richards, O'Hara ve Stuart, 2011). Çocuklarla ilgili yapılan araştırmada, çocuklarda sorun davranışların görülme sıklığı incelendiğinde; çocukların biyolojik aile yanında sorunlu davranışlarının görülme oranı %9.7, koruyucu aile yanında %12.9, kurumda yaşayan çocuklarda ise %43.5 olduğu görülmektedir (Üstüner, Erol, ve Şimşek, 2005)

4.Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, evlat edinme sürecinde yer alan bireylerin ve evlat edinilen çocuğun psikolojik, maddi ve hukuki destek almadan bu süreci tamamladıkları görülmektedir. Ancak her ne kadar sürece dahil olan bireyler, sorun yaşamadıkları için destek almadıklarını beyan etselerde ölüm, evlat verme, aileye yeni bir bireyin gelmesi ve evlat edinildiğini geç yaşta öğrenme gibi kontrol edilmesi ve baş edilmesi güç durumlara maruz kalmışlardır. Bu örnek olayın, evlat edinme sürecindeki sorunları, yaşantıları, duyguları, sosyal çevreleri ve uygulamaları daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde evlat edinme hizmetleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekle birlikte, Türk Medeni Kanunu uyarınca evlat edinme doğrudan biyolojik anne/babanın rızasıyla da olabilmektedir. Bu tip doğrudan evlat edinmeler nedeniyle ülkemizde evlat edinilen çocuk sayısı tam olarak belirlenememektedir. Türk Medeni Kanunu'na göre birisi kan bağıyla, diğeri evlat edinme yoluyla olmak üzere çocukla ebeveyn arasında iki şekilde soybağı kurulmaktadır (Akyüz, 2013). Evlat edinme sürecinin resmi kurumların kontrolünde yapıldığı durumlarda istekli olan bireylerin Psikiyatri Sağlık Kurulu'na ebeveynlik yapıp yapamayacaklarının psikiyatrik açıdan belirlenmesi için yönlendirme yapılmaktadır. Bu kurul evlat edinmek isteyen bireylerin akıl sağlıkları, kişilik ve mizaç özellikleri, alkol veya madde bağımlılıklarının olup olmaması yönünden incelemelerde bulunmaktadır. Evlat edinme gibi zor ve özellikli bir göreve talip olan bireylerin olası psikolojik problemlerinin değerlendirilme aşamasında farkına varılması önem taşımaktadır (Şen vd., 2020). Çocuk psikolojisi alanında yapılan çalışmalar; çocukların bu durumu normal kabul ederek sorun yaşamamaları ve yaşatmamaları için evlat edinmenin açıklanacağı en uygun dönemin, çocuğun henüz sosyalleşmediği, anne ve babanın yaşamında birinci derecede önem taşıdığı okul öncesi dönem olan 4-6 yaşlar arası olduğu bilinmektedir. Bu konuda aile çocuğun anlayabileceği uygun ifadelerle olabildiğince erken dönemde konuşmaya başlamalıdır. Açıklamanın ertelenmesi durumunda farklı sosyal ve psikolojik sorunların çocuğun ya da gencin öğrendikten sonra çıkması olasıdır.

Evlat edinme sürecinin resmi kurumların kontrolünde ve yasal yollardan gerçekleşmesi evlat edinme sürecindeki aktörleri ve evlat edinilen bireyin bizzat kendisini korumaya yöneliktir. Yasal haklardan faydalanabilme, evlat edinilen bireyin süreç anındaki haklarının korunması, uyum sürecindeki kontrollerin yapılabilmesi devlet eliyle olmalıdır. Evlat edinme süreci kapsamında verilen müdahale programları arasında bağlanmayı güçlendirmek için önleyici danışmanlık, evlat edinme sonrası destekler, ebeveynler ve evlat edinenler için odaklanmış gruplar ve psikoterapilerinde alınması önerilmektedir. Ayrıca evlat edinme süreçlerinde doğabilecek hak ihlalleri ve istismar olasılığına karşı bir güvence mekanizması olarak, hukuki danışmanlığın devlet eliyle, evlat edinecek ve evlatlık verecek aileye verilmesi önem arz etmektedir. Hukuk gözetiminde yapılacak olan işlemin, evlat edinme sürecindeki tüm aktörleri güvence altına alacaktır. Fakat geleneksel toplumlarda modern kurumların işlevlerini geleneksel aklar ve ilişkiler yerine getirmektedir (Kongar, 2008). Ülkemizde evlatlık alma ve vermeye ilişkin aydınlatıcı bilgiler ve kamuoyunu yönlendirici faaliyetler çok kısıtlıdır. Bu sebeple evlatlık işlemini aileler kendi aralarında ve gizlilik içinde gerçekleştirmektedir. Devlet kontrolü dışında yapılan evlatlık verme-alma işlemi beraberinde riskleri de getirmektedir. Çalışmaya konu olan vaka örneğinde de aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri içerisinde evlat edinme sürecini gerçekleştiretilmiştir. Ayrıca, kendilerinden başka bildikleri dört ailenin daha bu yolla evlatlık aldığını belirtmesi, evlatlık işleminin ailelerin kendi aralarında yapmasının ne derece yaygın olduğunu göstermektedir. Halbuki modern toplumlarda evlat edinme süreçlerindeki bireylerin uğrayacağı istismar, hak ihlali, psikolojik bunalımlar, öfke gibi süreçler, hukuki ve psikolojik neticeler doğuracağından, bu neticeleri şahısların vicdanlarına ve denetim mekanizmalarına bırakılamayacak derecede önemlidir.

Elde edilen veriler ışığında, evlat edinme sürecine dahil olan bireylerin hem haklarını koruma hem de bu süreci kolaylaştırmaya yönelik olması evlat edinmenin devlet kontrolünde yapılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Kanun koyucunun, evlat edinme ile ilgili düzenlemelerde daha titiz davranması ve kolaylaştırıcı olması beklenen faydaları arttıracaktır. Ayrıca duygusal ve davranışsal sorunların bertaraf edilmesi, çocuğun güvenli bağlanma geliştirmesi, tüm alanlarda gelişiminin desteklenmesi, çocuğun korunması, bakımı açısından belirli denetimler çerçevesinde evlat edinme işlemlerinin gerçekleşmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Ülkemizde evlat edinme sistemlerinin daha etkili biçimde

evlat edinme talebinde bulunan ailelere tanıtılıp farkındalık ve duyarlılık geliştirilmesi ve alanda çalışan personele ve ailelere eğitim verilmesinin önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca evlat edinme sürecine yönelik çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar daha çok hukuki boyut ve bağlanma üzerinedir. Genel olarak evlat edinme hizmetinin, özel olarak da biyolojik anne-baba ve evlat edinilen çocuk ilişkisinin ele alındığı kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sürece yönelik araştırmaların artırılması evlatlık sürecine dahil olan bireyleri anlama, tanıma ve gerekli eğitim, destek ve müdahalelerin düzenlemesi konusunda yol gösterici olacaktır.

5. KAYNAKÇA

- AÇSHB. (2020). *İstatistikler. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Kurumsal İstatikler*
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/>,
- ASPB (2013). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu*.
http://kutuphane.aile.gov.tr/Uploads/Arapor/2017_07_27_14_22_16_ed7b3e28-9086-4bc3-a84e99e33db15cba_10.pdf
- Ağapınar Şahin, S & Dağlar, G . (2018). Duygularla infertilite: olgu sunumu . *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-6.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/cusbed/issue/42291/468261>
- Altınöğlu-Dikmer, Ğ., Erol, N., & Gençöz, T. (2014). Evlat edinilmiş ve biyolojik ebeveyniyle yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve bağlanma düzeyleri ile anne babalarının çocuk yetiştirme stillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(4), 234- 243.
- Barone, L., & Lionetti, F. (2012). Attachment and emotional understanding: A study on late-adopted pre-schoolers and their parents. *Child: Care, Health and Development*, 38(5), 690-696.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01296.x>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 18. Baskı.
- Chakawa, A., Frye, W., Travis, J., & Brestan-Knight, E. (2020). Parent-child interaction therapy: Tailoring treatment to meet the sociocultural needs of an adoptive foster child and family. *Journal of Family Social Work*, 23(1), 53-70.
- Cooper, P., & Johnson, S. (2007). Education: The views of adoptive parents. *Adoption & Fostering*, 31(1), 21-27.
- Dalen, M., Nordahl, K. B., Vonheim, K., Janson, H., & Nærde, A. (2020). Mother–child interaction in families with internationally adopted children and families with biological children at age 2: Similarities and differences. *Adoption Quarterly*, 23(4), 286-311.
- Deveci, B., & Deveci, B. (2018). Örnek olay çalışmasına ilişkin teorik bir değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, 4(13), 126-135.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Anı.
- Ford, J. Y. (2015). *Challenges of child trauma on adoptive families' social and emotional system*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Walden University.
- Hallaç, S., & Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Juffer, F., & Van IJzendoorn, M. H. (2007). Adoptees do not lack self-esteem: a meta-analysis of studies on self-esteem of transracial, international, and domestic adoptees. *Psychological Bulletin*, 133(6), 1067.–1083. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.6.1067>
- Karataş, Z. (2020). Evlat edinme sürecinde biyolojik annenin hak arama mücadelesi: Vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3),1394-1414.

- Keskin, G., & Gümüş, A. B. (2014). İnfertilite: Umutsuzluk perspektifinden bir inceleme. *Psikiyatri Hemsireleri Derneği*, 5(1), 9-16.
- Kılıç, M., Apay, E., Serap, B. E. J. İ., & Kızılkaya, N. (2011). İnfertilite ve kültür. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemőirelik Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 109-115.
- Kırca, N., & Pasinlioğlu, T. (2013). İnfertilite tedavisinde karşılaşılan psikososyal sorunlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 162-178.
- Kızır, M. (2009). Türk hukukunda evlat edinme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 151-184.
- Kongar, E. (2008). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 13. Basım.
- Koçoğlu, A. D. S. (2019). Evlat Edinmede Ana ve Babanın Rızasının Aranıp Aranmaması Sorununun, Özellikle Yetkili Kurum Aracılığı ile Evlat Edinme Açısından İncelenmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 38, 239-266.
- Kurtuluş Akbulut S., (2011). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu aracılığıyla evlat edinme ve koruyucu aile kurumu*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Levy-Shiff, R. (2001). Psychological adjustment of adoptees in adulthood: Family environment and adoption-related correlates. *International Journal of Behavioral Development*, 25(2), 97-104.
- Monique van Londen, W., Juffer, F., & van IJendoorn, M. H. (2007). Attachment, cognitive, and motor development in adopted children: Short-term outcomes after international adoption. *Journal Of Pediatric Psychology*, 32(10), 1249-1258.
- Mott, S. L., Schiller, C. E., Richards, J. G., O'Hara, M. W., & Stuart, S. (2011). Depression and anxiety among postpartum and adoptive mothers. *Archives Of Women's Mental Health*, 14(4), 335-343.
- Nickman, S. L., Rosenfeld, A. A., Fine, P., MacIntyre, J. C., Pilowsky, D. J., Howe, R. A., ... & Sveda, S. A. (2005). Children in adoptive families: Overview and update. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(10), 987-995.
- Soares, J., Ralha, S., Barbosa-Ducharne, M., & Palacios, J. (2019). Adoption-related gains, losses and difficulties: The adopted child's perspective. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 36(3), 259-268.
- Suwalsky, J. T., Padilla, C. M., Yuen, C. X., Horn, E. P., Bradley, A. L., Putnick, D. L., & Bornstein, M. H. (2015). Adoptive and Nonadoptive Mother-Child Behavioral Interaction: A Comparative Study at 4 Years of Age. *Adoption Quarterly*, 18(3), 196-216.
- şen Gökçeimam, P , Aşkın, R , Aydın Sünböl, E , Üstündağ, M , Kurban, R , Özel, M. & Odabaőı, O . (2020). Evlat edinmek için başvuran bireylerle biyolojik engelleri olmamasına rağmen anne baba olma isteğine sahip olmayan bireylerin bağlanma şekli, mizaç özellikleri, dürtüsellik ve ruhsal dayanıklılık yönünden karşılaştırılması . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 1200-1210.
- Tieman, W., Van der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2005). Psychiatric disorders in young adult intercountry adoptees: An epidemiological study. *American Journal of Psychiatry*, 162(3), 592-598.
- UNİCEF (2020). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>,
- Üstüner, S., Erol, N., & şimşek, Z. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3), 130-140.

- Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and Youth Services Review*, 31(3), 410-421.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, L., Kaya, Ş., & Doğan, A. C. (2015). *Evlat edinme süreci içerisinde yer alan ailelerde yalnızlık*. Sözlü sunum, Sosyal Hizmet Sempozyumu, 112-118, Manisa.
- Yılmaz, K., & Şahin, T. (2016). Eğitim fakültelerindeki araştırma görevlilerinin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: Araştırma görevlisi olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 64(44) 143-168.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Sosyal çalışma ve çocuğun iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 85-93.

Presentation ID / Sunum No= 185

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Ahıl Yaşına Çatmış Vətəndaşların Sosial Mühitə Adaptasiya Problemi

Öğr. Gör. Kenan Abbasov¹

¹ Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının müəllimi
E-mail: kenan.abbasov4092@gmail.com

Özet

Yaşlanma fizioloji, psixoloji, sosial, xronoloji və iqtisadi aspektləri olan bir prosesdir. Yaşlanma bütün canlılarda olur və uşaqlıq, gənclik və yetkinlik kimi həyatın təbii və qaçılmaz dövrüdür. İnsan ömrünün uzanması ilə qocalar ümumi əhali arasında nisbət sürətlə artmaqdadır. Buna görə yaşlıların sağlamlıq və sosial ehtiyaclarının qarşılınmasında bəzi vacib ehtiyaclar yaranır. Bu səbəbdən qocalıq dövrünün xüsusiyyətlərini bilmək yaşlı insanlar və onların yaxınları üçün əhəmiyyətlidir. Bundan başqa yaşlılara göstərilən xidmətlərin müəyyən edilməsi və ehtiyac duyduqları, ərzaq, dərman preparatlarının çatdırılması da bu baxımından daha çox əhəmiyyət kəsb etmədədir. Yaşlı əhalinin sürətlə artması ahıllara göstərilən sosial xidmətlərin də daha dərinlən öyrənilməsi və tətbiq olunması ehtiyacını yaratmaqdadır. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq ölkəmizdə yaşlılar üçün sosial xidmətlərin müxtəlif formaları tətbiq olunmaqdadır. Yaşlı insanların qarşılaşdıqları sosial, psixoloji, bioloji və iqtisadi problemlər bu baxımdan daha dərinlən araşdırılmalı və öyrənilməlidir.

Anahtar Kelimələr: Yaşlılıq, Yaşlıların Qarşılaşdıqları Problemlər, Yaşlıların Adaptasiyası

The Problem of Social Environment Adaptation of Elderly Citizens

Abstract

Aging is a process with physiological, psychological, social, chronological and economic aspects. Aging occurs in all living things and is a natural and inevitable period of life, like childhood, youth and adulthood. With the increase in human life expectancy, the proportion of the elderly in the general population is increasing rapidly. Therefore, some important needs arise in meeting the health and social needs of the elderly. For this reason, knowing the characteristics of old age is important for elderly people and their relatives. In addition, determining the services provided to the elderly and delivering the food and medicines they need is also more important in this regard. The rapid increase of the elderly population creates a need for deeper study and application of social services provided to the elderly. Considering this situation, various forms of social services for the elderly are being implemented in our country. The social, psychological, biological and economic problems faced by the elderly should be investigated and studied more deeply from this point of view.

Keywords: Elderly, Problems Faced by the Elderly, Adaptation of the Elderly

Yaşlı, bioloji olaraq təqvim yaşı irəliləyən insan deməkdir. Yaşlılığın sosial tərfi isə özünü qoca görən insan təqvim yaşı qocalan adamdan daha yaşlıdır kimi də başa düşülə bilər. Əhali üçün sosial iş fəaliyyəti artır və şəxslənir. Bu araşdırma qısaca qocalığı və sosial xidmətlər üzrə qiymətləndirmə aparmaq məqsədi daşıyır.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, 2000-2050-ci illər arasında 60 və yuxarı yaşda olan insanların sayı iki dəfə artıb ikiqat olacağı gözlənilir. Başqa sözlə, 2050-ci ilə qədər hər beş nəfərdən birinin yaşı 60 və daha yuxarı olduğu düşünülür. Bu səbəbdən inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi ölkəmizdə də yaşlı insanların sayı getdikcə artmaqdadır (Murkani, 2018:287).

Əhali artımına təsir göstərən iki əsas faktor mövcuddur: təbii və mexaniki artım. Doğum və ölüm arasındakı fərq təbii artım olaraq olaraq özünü biruzə verməkdədir. Hal-hazırda yaşlı insanların sayının çoxluq təşkil etdiyi ölkələr əsasən inkişaf etmiş ölkələr (CAR istisna), o cümlədən Avropa ölkələridir (Albaniya istisna). Ən böyük səbəb kimi bu ölkələrdə iqtisadi potensialın, təhsilin və rifahın daha yüksək olmasıdır. Araşdırmalar göstərir ki, böyük şəhərlərdə insanların evlənmə və dünyaya uşaq gətirmə halları daha az müşahidə olunmaqdadır. Bir digər səbəbsə qeyd olunduğu üzrə mexaniki artımdır. Mexaniki artım əhalinin yerdəyişməsi, miqrasiyası olaraq başa düşülməkdədir. Mexaniki artım ölkə daxili və ölkə xarici hərəkət olmaqla iki yerə bölünməkdədir. Azərbaycan ölkə daxili miqrasiyanı ən çox I Qarabağ müharibəsi zamanı yaşadı. Torpaqlarından zorla çıxarılmış vətəndaşlar əsasən Bakı olmaqla, böyük şəhərlərə üz tutdular. Nəticə etibarilə böyük şəhərlərdə sıxlıq və buna bağlı digər problemlərlə qarşılaşdı. Urbanizasiya xüsusi ilə qeyd olunmaqdadır. Urbanizasiya şəhərlərin iqtisadi həyatda önəminin artmasıdır. Dünya üzərində urbanizasiyaya ən çox məruz qalan şəhərlər qismində isə İstanbul, Meksiko, Tokionu göstərmək mümkündür. Mexaniki artımın səbəb olduğu başlıca problemlər qismində isə (Akbayrak, Aysan, 2018: 200):

- işsizlik;
- səs kirliliyi;
- ətraf mühitin kirlənməsi;
- mədəni uyğunsuzluq gəlməkdədir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə, 65 yaş və yuxarı insanlar yaşlı hesab olunmaqdadır. Bu tərifə görə 65-74 yaş cavan yaşlılıq, 75-84 irəli yaşlılıq, 85 və yuxarı yaş isə çox irəli yaşlılıq adlanmaqdadır. Halbuki insanların həyat səviyyəsi yaşdan asılı olaraq qocalma göstəriciləri də dəyişir. Buna görə də bu təsnifat hər kəsə aid olmaya bilər. 80 yaşında çox canlı olan biri ilə də, 60 yaşında xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlarla da rastlaşa bilərik (Yılmaz, 2013:2).

Dünyanın bir çox yerlərində yaşlı insanlar əqli və fiziki cəhətdən əvvəlkindən daha çox əziyyət çəkirlər. Fiziki qabiliyyətlərini daha uzun müddət saxlayırlar. Məsələn, qabaqcıl ölkələrdə yaşlı insanların çoxu istehlakçı vətəndaş kimi daha varlı qəbul edilir, başqalarından daha az asılı olurlar və buna görə də yaşlı insanların çoxu həyatlarından daha çox razıdırlar, çünki onlar daha dolanmaq üçün mübarizə aparmalı deyillər.

Tədqiqatçılar qocalığın aşağıdakı növlərini qeyd edirlər (Kalınkara: 35):

növ - fəal yaradıcı xarakterli qocalıq. Bu növ ahıllar peşəkar əməkdən uzaqlaşmalarına baxmayaraq, ictimai həyatda fəal iştirak etməyə davam edirlər.

növ ahılları yüksək səviyyədə sosial və psixoloji adaptasiya səciyyələndirir. Bu növə aid olan ahılların enerjisi daha çox öz həyatını, maddi rifahını, əyləncəsini, özünün təhsilini yaxşılaşdırmağa yönəldilir.

növə aid olan ahıllar öz qüvvələrini ailəyə yönəldirlər. Statistik məlumatlara görə belə ahıl insanlarda həyatdan məmnuniyyət hissi digər ahıllarla müqayisədə aşağı səviyyədədir.

növə aid olan ahıllar öz sağlamlığını möhkəmləndirmək məqsədi güdür. Tədqiqatlar göstərir ki, belə tip ahıl insanların şüuru yüksək dərəcədə narahatçılıqla səciyyələnir.

Ahıllar cəmiyyətdə bir çox problemlərlə qarşı-qarşıya qalmaqdadır. Bu problemləri başlıca olaraq 4 yerə ayırmaq mümkündür:

- fiziki;

- sosial;
- psixoloji;
- iqtisadi problemlər.

Yaşlıların qarşılaşdığı problemləri daha geniş çərçəvdə dəyərləndirəcək olsaq:

1. İqtisadi problemlər: (işləmə yaşı və ya işləyə bilməməsi səbəbindən yaşanan) pulun olmaması, gəlirinin olmaması, ehtiyaclarını ödəyə bilməməsi;
2. Sosial problemlər: (ailə problemləri, qonşularla problemlər, digər yaxın mühit əlaqəli məsələlər və s.);
3. Psixoloji problemlər (depressiya, yaxın qohum və sevdiklərini itirmə, narahatlıq kimi görünən problemlər).
4. Mədəni problemlər (Onun yaşadığı mühitin mədəniyyəti və malik olduğu mədəniyyət arasında uyğunsuzluq);
5. Qocalıqda adi sosial xidmətlərə müraciət etməkdə çətinlik (məsələn, kirayə ev tapmaqda, kirayə haqqını ödəməkdə, pensiya almaqda çətinliklər, sosial təminatın qiymətləndirilməsində və onların sosial sığortada işinin monitorinqində problemlər);
6. Nəsil problemləri (nəsillərarası yaranan problemləri özündə ehtiva edir);
7. Tənhalıq problemi (Övladlarının istədiyi qədər zəng etməməsi və bu depressiya);
8. Ünsiyyət çatışmazlığı problemi (ünsiyyətdə utancaqlıq, yaşanan çətinlik, ruhdan düşmə);
9. Sevgisizlik problemi. Psixoloji problemləri özündə daşıyır (ya keçmiş sevdiklərinin öldüyünə görə, ya da müxtəlif səbəblərə görə, ətraflarından uzaq olduqları üçün sevgi açlığı);
10. Sağlamlıq problemləri (müxtəlif ağrılar, həkimə gedə bilməmək və s.);
11. Ümitsizlik problemi (dərdini tam ifadə edə bilməmək, ağrıların keçməyəcəyini hiss etmək, gözləriniz daha yaxşı görməyəcək, qulaqlarınız daha yaxşı eşitməyəcək kimi ifadələr, maarifləndirmə və onun yaratdığı problemlər);
12. Cinsi problemlər (bəzən cinsi istək və yalnız onu qarşılayacaq mühit və imkanın olmamasından yaranan problemlər);
13. Ev işlərini edə bilməmək (eyni işləri görə bilməmək və ya edə bilməmək darıxma);
14. Darıxma və vaxt çatışmazlığı (məsələn, gözləri görməsə də özü üçün, kitab oxuya bilmədiyi üçün, tək səyahət etməyə cəsarət etmədiyi, proqram hazırlaya bilmədiyi üçün yaşadığı problemlər).

Yaşlanma, diqqətsizlik, düşüncə sürəti ilə qavrayış və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin azalması ilə müşahidə edilə bilər. Öyrənmə qabiliyyətinin azalması ilə birlikdə hərəkətlərdə yavaşlama mümkündür. Bu yavaşlamaların səbəbləri arasında beyin funksiyalarında fizioloji reqressiya, yaşlılarda tez-tez rast gəlinən psixoloji faktorlara öyrənmək üçün motivasiyanın olmaması və ümumiyyətlə öyrənmək istəməməsi daxildir (Barut, 2008:39).

Bundan əlavə, yaşlılarda görülən nevroloji və psixiatrik funksiyalar xəstəlik səbəbiylə evdə uzun müddət özünə qapanma, xarici dünya ilə əlaqənin kəsilməsi, qohumun ölümü və ya uzun müddət xəstəxanada qalma kimi müxtəlif səbəblərdən pisləşə bilər. Bu səbəblərə görə xəstə yaşlı insanların tez-tez ziyarətləri kifayət qədər vacibdir. Yaşlıların məhsuldarlığını qorumaq üçün mühitlər hazırlamaq və bu mənada onlara dəstək olmaq, məsələn: həvəsləndirmək; konsultasiya yolu ilə təcrübələrini ötürə biləcək mexanizmlər yaratmaq bir çox halda faydalı ola bilər (Kutsal, 2002:21).

Yaşlı insanların sosial müdafiəsinin ən vacib formalarından biri sosial xidmətdir. Ahıllara sosial xidmət, yaşlı adamlara sosial qulluğun və maddi yardımın göstərilməsi onların sosial adaptasiyası və reabilitasiyası istiqamətində aparılan işlərin məcmusu deməkdir. Sosial müdafiə sistemində ahıllara

stasionar yardım gerontoloji mərkəzlərdə, psixonevroloji internatlarda, ümumi tipli internat evlərində, mərhəmət evlərində, evsizlər üçün sosial müəssisələrdə, qocalar evlərində həyata keçirilir.

Ahıl yaşda olan vətəndaşlara və əlillərə sosial xidmət aşağıdakı formalarda həyata keçirilir (Öztürk; Çınar; İşler, 2018: 40):

- Evdə sosial xidmət (sosial-tibbi xidmət daxil olmaqla);
- Yarımstasionar sosial xidmət;
- Stasionar müəssisələrdə (internat evlərində, digər sosial xidmət göstərən müəssisələrdə) xidmət;
- Təcili sosial xidmət;
- Sosial-məsləhət köməyi.

Ahıl adamların psixoloji xüsusiyyətləri .

Ahıl insanların qarşılaşdıqları başlıca problemlər qismində yaxınlarını və sevdikləri insanları itirmənin verdiyi dərin duyğusal boşluqlar gəlməkdədir. Ahıl insanlar bu səbəblə sıxılıqla həmsöhbətin olmamasından, yalnız qalmaqdan şikayətlənməkdədir. Sosial işçilərin bu baxımdan ən başlıca vəzifəsi həyatdan qopma mərhələsinə gəlmiş bu insanların reabilitasiyasını həyata keçirmək və onları cəmiyyətə inteqrasiya etməkdir.

Şərq toplumlarında yaşlı insanlara hörmət və ehtiram milli və mənəvi dəyərlərdən qaynaqlanaraq olduqca yüksək səviyyədədir. Tarixi inkişaf dövründə bəzi şərq ölkələrində yaşlı insanlara qarşı ayrı-seçkilik halları bəzən ölümə nəticələnə bilirdi. Belə ki, Azərbaycan daxil bir çox ölkələrdə yaşlı insanlar sosial statuslarını zamanla itirdikcə yeni sosial statuslar qazanırlar ki, bu da məsləhət verən, yol göstərən ailə başçısı kimi dəyərləndirilməkdədir. Bu baxımdan həmin yaşlı insanlar zamanla daha çox diqqət və qayğı görmə ehtiyacı duya bilir, övladlar, nəvələri tərəfindən ziyarət olunma ehtiyacı duya bilirlər (Polat, 2016: 24).

NƏTİCƏ

Dünya nüfuzu hər keçən gün artmaqda davam edir. Eyni zamanda yaşlı nüfuzun sayında da əhəmiyyətli şəkildə atım müşahidə olunmaqdadır. Bu səbəblə müasir dövrdə digər sosial qruplar kimi yaşlı insanların fiziki, psixoloji, iqtisadi və sosial problemlərinin dərindən araşdırılması və öyrənilməsi başlıca tədqiqat obyektini kimi gerontoloqların qarşısındakı əsas hədəfdir. Yaşlı insanların qarşılaşdıqları ən böyük problemlər qismində onların həmsöhbət problemi və passiv həyat şəraitinə keçməsi göstərilə bilər. Bu məqsədlə aktiv yaşlılıq proqramları tətbiq olunmaqda və sosial layihələr irəli sürülməkdədir.

İstifadə Olunmuş Ədəbiyyat

- MURAKAMI, İ., & BAŞ, A. M. (2018). Türkiyə'den Japonya'ya Göç Edenlerin Yaşam və Emekliliğe Bakış Açıları: Tokyo Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 287-300.
- AKBAYRAK, E., & AYSAN, Ü. YAŞLI PERSPEKTİFİYLE YERİNDE VE BAŞARILI YAŞLANMA. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 399-427.
- KALINKARA, V. Yaşlanma eğitimi: Dünyada bir zorunluluk olmalı mı? Yaşlanma eğitimi kimin sorunu?.
- ÖZTÜRK, A. M., ÇINAR, H., & İŞLER, E. (2018). Yaşlıların Mekân ve Mobilya Kullanımında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Analizi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 8(1), 35-46.
- ARIKAN, G. (2020). YAŞLI BİREYLERİN EKONOMİK VE SOSYAL SORUNLARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR BELİRLEME. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 260-274.
- AYDIN, A., & SAYILAN, A. A. (2014). Aktif yaşlanma ile yaşam boyu öğrenme arasındaki ilişkiye teorik bir bakış. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(2), 76-81.

- Noğay, A. F. *İstanbul Gaziosmanpaşa ilçesinde yaşayan 65 yaş ve üzeri emeklilerin, serbest zamanlarındaki davranış ve alışkanlıkları* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Arslan, İ. E. (2019). *Yaşlı bakımı ve hizmetleri alanında Finlandiya ve Türkiye örnekleri* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Polat, B. (2016). *Ceza infaz kurumlarında yaşlı olmak: Yaşlı hükümlülerin sorunları* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Presentation ID / Sunum No= 93

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Türk Devletleri Teşkilatı'nı Oluşturan Ülkelerin İş Kazaları Bakımından Karşılaştırılması

Dr. Öğretim Üyesi Tufan Öztürk¹

*¹İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul / Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2685-4824*

Özet

Türk Devletleri Teşkilatı'nı oluşturan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan'ın ortak amaçlarından birisi de kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanmasıdır. Ülkelerin Sosyal Politika ve iş kazalarına ait verileri de gerek ekonomik büyüme gerekse sosyal gelişimin önemli göstergelerindendir. Teşkilat üyesi ülkelerin iş kazalarındaki ölüm oranları bakımından incelenmesinin, birbirleri ile karşılaştırılmasının, aralarında farklılıklar var ise de bu konuda işbirliğine girişmelerinin sosyal gelişimleri bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle; üye ülkelerde meydana gelen iş kazalarındaki ölüm oranlarının incelenmesi, üye ülkelerin bu oranlar bakımından birbirleri ile karşılaştırılarak teşkilata önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, 2009 - 2021 yılları arasında her bir yıl için üye ülkelerdeki 100.000 istihdamda meydana gelen iş kaza verileri ILOSTAT'tan elde edilmiştir. Bu araştırmada Statistical Package for the Social Sciences 25 (SPSS)'in deneme sürümü kullanılarak betimsel analizler ve ANOVA yapılmıştır. Betimsel analizlerin sonuçlarına göre iş kazası nedeni ölüm oranları ortalamasının; Azerbaycan'da %3,50, Kırgızistan'da %5,05, Kazakistan'da %6,06, Türkiye'de %8,59, Özbekistan'da ise %9,12 olduğu görülmüştür. ANOVA sonuçlarına göre ise Türkiye ve Özbekistan'daki oranların Azerbaycan'daki oranlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu, Özbekistan'daki oranların ise Kazakistan'daki oranlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Özbekistan'da iş kazaları sonucu ölüm oranlarını diğer üye ülkelere oranla yükselten faktörlerin belirlenerek, oranların kontrol altına alınması teşkilata tavsiye edilmektedir. Elde edilen sonuçlardan; ekonomik büyüme ile ilgili yapılan işbirliği faaliyetlerine iş güvenliği ile ilgili işbirliğinin de dâhil edilmesinin sosyal gelişimin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, İş Kazası, Türk Devletleri Teşkilatı

Giriş

Eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi, yeni adıyla Türk Devletleri Teşkilatı 2009 yılında kurulmuştur. Teşkilatın üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan devletleridir. Uluslararası bir örgüt olan bu teşkilatın temel amacı; Türk Devletlerini kapsamlı bir işbirliğine teşvik etmek, bölgesel ve küresel barışı destekleyerek istikrara katkı sağlamaktır.

Teşkilatın ortak amaçlarından birisi de kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanmasıdır (Ekici, 2022; “Türk Devletleri Teşkilatı”, 2022). Ülkelerin ekonomik büyüme ve sosyal gelişimlerinde; sosyal politika ile iş kazalarına ait veriler oldukça önemli göstergelerdir (Sevinç, Bozkurt ve Sevinç, 2016; Yenihan, 2017; Aysan, 2020).

Bu çalışmada teşkilat üyesi ülkelerin iş kazalarındaki ölüm oranları incelenmiş, karşılaştırmalar yapılmış, ülkelerin bu bakımdan mevcut durumları ortaya konmuştur. Üye ülkelerde meydana gelen iş kazalarındaki ölüm oranlarının azaltılmasına yönelik olarak teşkilata tavsiyelerde bulunulması amaçlanmıştır. Üye ülkelerdeki iş kazası ölüm oranlarının eşgüdümlü olarak düşürülmesi, teşkilatın sosyal gelişmişlikle ilgili ortak amacını destekleyecek olmasından dolayı önemlidir. Çalışmanın bu bakımdan, Türk Devletleri Teşkilatı’nın sosyal gelişim amacına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Yöntem

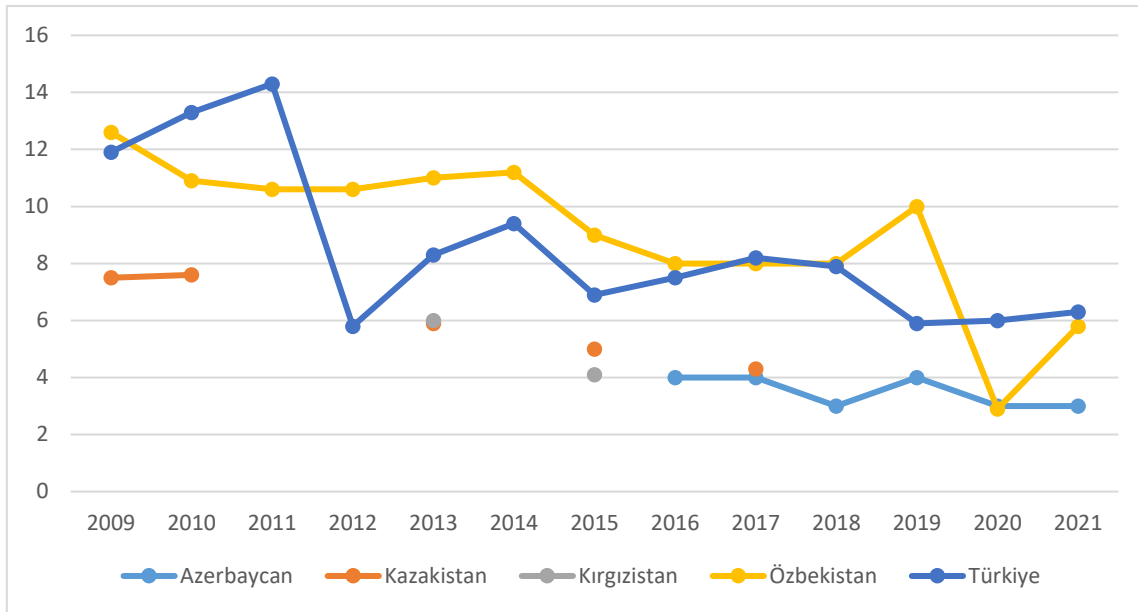
Bu çalışmada, 2009 - 2021 yılları arasında her bir yıl için üye ülkelerdeki 100.000 istihdamdaki iş kazası nedeni ölüm oranı verileri ILOSTAT’tan elde edilmiştir (“ILO Data Explorer”, 2022). Çalışmanın sadeliği bakımından bu veriler iş kazası nedeni ölüm oranı şeklinde ifade edilmiştir. Bu araştırmada Statistical Package for the Social Sciences 25 (SPSS)’in deneme sürümü kullanılmıştır. Veri setinin tam olarak tanımlanabilmesi için öncelikle betimsel analizler yapılmıştır. Bu analizlerde; ülkelerin ILOSTAT sisteminde kayıtlı verileri yıllara göre tablolanmış, ölümlü iş kaza verileri bakımından en düşük - en yüksek oranlı ülkeler belirlenmiş, iş kaza verilerinin ülkeler bakımından ortalamaları, standart sapmaları ve çarpıklık katsayıları hesaplanmıştır. Bu çalışmada ikiden fazla grubun karşılaştırılması gerektiğinden parametrik testlerden olan ANOVA kullanımına karar verilmiştir. Parametrik test varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Bu amaçla verilerin çarpıklık değerleri kullanılmış, Levene testi yapılmıştır (Pallant, 2015). ANOVA’dan sonra grup içi karşılaştırmalar için Post Hoc analizinden faydalanılmıştır (Pallant, 2015).

Çalışmanın Kısıtları

Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerin 2009 - 2021 yılları arasındaki istihdamlarında meydana gelmiş iş kazası nedeni ölüm oranı verileri ILOSTAT’tan elde edilmiştir. ILOSTAT sistemindeki bu veriler incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan dışındaki diğer ülke verilerinde bazı eksikler olduğu görülmüştür. Özellikle Kırgızistan’a ait verilerin büyük çoğunluğunun eksik olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan ILOSTAT sistemindeki veri eksikleri çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır.

Bulgular

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerindeki iş kazası nedeni ölüm oranları ILOSTAT’tan taranmıştır. Bu taramada elde edilen veriler yıllara ve ülkelere göre Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. İş Kazası Nedenli Ölüm Ortalamalarının Yıllara Göre Gösterimi

Şekil 1 incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan'a ait verilerin tüm yıllarda tam olduğu, Azerbaycan'a ait verilerin 2016 yılından itibaren tam olduğu, Kazakistan'a ait verilerin 2011, 2012, 2014, 2016 yıllarında eksik olduğu, Kırgızistan'a ait verilerin sadece 2013 ve 2015 yıllarında tam olduğu görülmüştür. Ayrıca tüm ülkelerin iş kazası nedenli ölüm oranlarının yıllara sari azalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. İş kazası nedenli ölüm oranı tanımsal istatistiksel bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İş Kazası Nedenli Ölüm Oranı Bakımından Tanımsal Bilgiler

Ülke	Ortalama	En Düşük Oran	En Yüksek Oran	Standart Sapma	Çarpıklık
Azerbaycan	3,50	3,00	4,00	0,55	0,00
Kazakistan	6,06	4,30	7,60	1,47	0,00
Kırgızistan	5,05	4,10	6,00	1,34	0,00
Özbekistan	9,12	2,90	12,60	2,61	-1,17
Türkiye	8,59	5,80	14,30	2,86	1,05

Tablo 1 incelendiğinde iş kazası nedenli ölüm oranı ortalamalarının yüksekliği bakımından ilk sırada Özbekistan, ikinci sırada Türkiye, üçüncü sırada Kazakistan, dördüncü sırada Kırgızistan ve son sırada Azerbaycan'ın bulunduğu görülmektedir. Veri setindeki en düşük oran Özbekistan'a en yüksek oran ise Türkiye'ye aittir. Çarpıklık katsayılarının -1,5 ile +1,5 aralığında yer aldığı görülmüş ve verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Verilere ait homojenlik testi (Levene) yapılmış ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Homojenlik Testi

	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	Anlamlılık (p)
Kaza Nedenli Ölüm	2,117	4	34	0,100

Tablo 2 incelendiğinde varyansların homojen dağıldığı kabul edilmiştir ($p>0,05$) (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2007; Pallant, 2015).

İş kazası nedenli ölüm oranı ortalamaları bakımından ülkelerin istatistiksel olarak anlamlı bir fark içerip içermediğinin anlaşılabilmesi için ANOVA yapılmış ve sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. ANOVA

	Karelerin Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kare Ortalaması	F	Anlamlılık (p)
Gruplar Arası	168,11	4,00	42,03	7,45	0,00
Gruplar İçinde	191,91	34,00	5,64		
Toplam	360,02	38,00			

Tablo 3 incelendiğinde ülkelerin istatistiksel olarak farklı olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$) (Tabachnick ve diğerleri, 2007; Pallant, 2015).

İş kazası nedenli ölüm oranı bakımından ülkeler arasında farklılık olduğu ANOVA testi ile anlaşılmıştır. Ancak sadece ANOVA ile hangi ülkeler arasında fark olduğu anlaşılamamıştır. Ülkeler arasındaki bu farklılıklarının belirlenebilmesi için Post Hoc analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Post Hoc Analizi

Ülke (I)	Ülke (J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık (p)	95% Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
Azerbaycan	Kazakistan	-2,56	0,7	0,07	-5,37	0,25
	Kırgızistan	-1,55	0,98	0,66	-21,29	18,19
	Türkiye	-5,09	0,82	0,00	-7,67	-2,52
	Özbekistan	-5,62	0,76	0,00	-7,98	-3,26
Kazakistan	Azerbaycan	2,56	0,7	0,07	-0,25	5,37
	Kırgızistan	1,01	1,16	0,89	-7,53	9,55
	Türkiye	-2,53	1,03	0,16	-5,74	0,68
	Özbekistan	-3,06	0,98	0,05	-6,14	0,02
Kırgızistan	Azerbaycan	1,55	0,98	0,66	-18,19	21,29
	Kazakistan	-1,01	1,16	0,89	-9,55	7,53
	Türkiye	-3,54	1,24	0,24	-10,52	3,43
	Özbekistan	-4,07	1,19	0,19	-11,59	3,45

Türkiye	Azerbaycan	5,09	0,82	0,00	2,52	7,67
	Kazakistan	2,53	1,03	0,16	-0,68	5,74
	Kırgızistan	3,54	1,24	0,24	-3,43	10,52
	Özbekistan	-0,53	1,07	0,99	-3,7	2,64
Özbekistan	Azerbaycan	5,62	0,76	0,00	3,26	7,98
	Kazakistan	3,06	0,98	0,05	-0,02	6,14
	Kırgızistan	4,07	1,19	0,19	-3,45	11,59
	Türkiye	0,53	1,07	0,99	-2,64	3,7

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye ve Özbekistan'daki iş kazası nedenli ölüm oranının Azerbaycan'dan istatistiksel bakımdan anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Kazakistan'daki iş kazası nedenli ölüm oranının da Azerbaycan'dan istatistiksel bakımdan anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,10$). Özbekistan'daki iş kazası nedenli ölüm oranının da Kazakistan'dan istatistiksel bakımdan anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Tabachnick ve diğerleri, 2007; Pallant, 2015).

Tartışma ve Sonuçlar

Betimsel analizlerin sonuçlarına göre iş kazası nedenli ölüm oranları ortalamasının; Azerbaycan'da %3,50, Kırgızistan'da %5,05, Kazakistan'da %6,06, Türkiye'de %8,59, Özbekistan'da ise %9,12 olduğu görülmüştür. ANOVA sonuçlarına göre ise Türkiye, Özbekistan ve Kazakistan'daki oranların Azerbaycan'daki oranlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu, Özbekistan'daki oranların ise Kazakistan'daki oranlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmada elde edilen bulgulardan; iş kazası sonrası oluşan ölüm oranının diğer ülkelere göre Azerbaycan'da belirgin şekilde az, Özbekistan'da ise çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Özbekistan'daki oranların kontrol altına alınması teşkilata tavsiye edilmektedir.

Ülkelerin aynı yıllarda yüksek istihdam sağladığı sektörlerin ILOSTAT (2022) verileri incelendiğinde; Azerbaycan'daki iş kazası nedenli ölüm oranlarının, en yüksekten en aza doğru belirgin şekilde sırasıyla Diğer hizmet faaliyetleri, Madencilik ve taş ocaklığı, Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini ve İnşaat faaliyetlerinde meydana geldiği görülmektedir. Kazakistandaki'daki iş kazası nedenli ölüm oranlarının en yüksekten en aza doğru belirgin şekilde sırasıyla Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, İnşaat, Madencilik ve taş ocaklığı, Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini faaliyetlerinde meydana geldiği görülmektedir. Kırgızistandaki'daki iş kazası nedenli ölüm oranlarının en yüksekten en aza doğru belirgin şekilde sırasıyla Madencilik ve taş ocaklığı, Bilgi ve iletişim, Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini, Toptan ve perakende ticaret motorlu taşıt ve motosiklet tamiri ve İnşaat faaliyetlerinde meydana geldiği görülmektedir. Türkiye'deki iş kazası nedenli ölüm oranlarının en yüksekten en aza doğru belirgin şekilde sırasıyla Madencilik ve taş ocaklığı, İnşaat, Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik, Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, Nakliye ve depolama faaliyetlerinde meydana geldiği görülmektedir. Özbekistan'daki iş kazası nedenli ölüm oranlarının en yüksekten en aza doğru belirgin şekilde sırasıyla Diğer hizmet faaliyetleri, Madencilik ve taş ocaklığı, Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini faaliyetlerinde meydana geldiği görülmektedir. Genel olarak bu beş ülkede de ölüm oranının en yüksek Madencilik ve taş ocaklığı, Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini ve İnşaat gibi faaliyetlerde meydana geldiği söylenebilir. Tüm ülkelerdeki ölüm oranının benzer sektörlerde yüksek olması teşkilat genelinde önlem geliştirmeyi de kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

Tüm teŝkilat genelinde sosyal politikalar bakımından iŝbirliđine katkı sağlayacak bir birimin oluŝturulmasının yararlı olacağı dūŝünölmektedir. Elde edilen sonuçlardan; ekonomik büyüme ile ilgili yapılan iŝbirliđi faaliyetlerine iŝ güvenliği ile ilgili iŝbirliđinin de dâhil edilmesinin sosyal geliŝimin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aysan, M. F. (2020). Sosyal Politikalar.
- Ekici, K. D. (2022). Türk Devletleri Teŝkilati Ve Tarihçesi. TURAN-SAM, 14(53), 325-328.
- ILO Data Explorer. (2022). 27 Kasım 2022 tarihinde <https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer31/> adresinden erişildi.
- ILOSTAT. (2022). 2 Aralık 2022 tarihinde <https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer3/> adresinden erişildi.
- Pallant, J. (2015). SPSS survival manual/SPSS kullanma kılavuzu, SPSS ile adım adım veri analizi.(6. Baskı, Ed. Balcı S, Ahi B, 2016). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sevinç, H., Bozkurt, E. ve Sevinç, D. E. (2016). Ekonomik Gelişmişlik Göstergesi Olarak İş Sağlığı ve Güvenliği  zerine Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(4), 1-11.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Ullman, J. B. (2007). Using multivariate statistics (C. 5). Pearson Boston, MA.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2022).Türk Devletleri Teşkilatı. 27 Kasım 2022 tarihinde <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi> adresinden erişildi.
- Yenihan, B. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi  zerine Bir İnceleme. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30), 177-196.

Presentation ID / Sunum No= 111

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Azərbaycanda Valideynlərini İtirmiş Uşaqlarla Sosial İşin Mövcud Vəziyyəti

Araştırmacı Günel Asadova¹, Öğr. Gör. Dr Ferruh Rahimli²

¹ Əsədova Günel Saləddin qızı, asadovagunel25@gmail.com

²Rəhimli Fərrux Məhəmməd oğlu, farukrehimov@gmail.com, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Özet

İnsan cəmiyyətinin himayəyə və köməyə ən çox möhtac olan kəsimlərindən biri və bəlkə də birincisi yetim uşaqlardır. Cəmiyyətin, millətin, ümumən bəşəriyyətin davamçısı, dövlətin perspektiv resursu və intellektual kapitalı hesab edilən uşaqlara verilən dəyər və tərbiyədən asılı olaraq hər bir ölkənin və xalqın gələcəyinin formalaşdığını nəzərə alıqda bütün uşaqlar, xüsusi ilə valideynini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlarla işin düzgün təşkil edilməsi çox önəmlidir. Müharibələr, təbii fəlakətlər, cinayətlər, terror aktları və s. bu kimi səbəblərlə ailələrini itirən, kimsəsiz və yetim qalan uşaqları qorumaq, onların təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmaq hər bir cəmiyyətin ən dərin problemlərindən biridir. Bu məsələ ilə bağlı Türk tarixini incələdiyimiz zaman istər İslamiyyətə qədərki, istərsə də İslam dinini qəbul etdikdən sonra yetimlərin haqlarının qorunması, onların hərtərəfli, xüsusi ilə evlənmə və ev-eşik sahibi olmaq məsələsində dəstəklənməsi çox vacib bir vəzifə hesab edilir. Hətta, hər hansısa insanın müsbət xüsusiyyətləri haqqında danışılanda “yetimlər anası (atası)” kimi ifadələr işlədilərək o şəxsin bu cür keyfiyyətləri bəyənilən və təqdir edilən davranış olaraq vurğulanır. Bu məlumatlar işığında biz Azərbaycanda valideynlərdən birini və ya hər ikisini, itirmiş eləcə də, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsinin təşkili ilə bağlı mövcud vəziyyəti, bu sahədəki qanunvericiliyi, dövlət proqramlarını, xüsusi ilə I və II Qarabağ müharibələrində, həmçinin erməni terrorları nəticəsinə yetim qalan uşaqlarla sosial iş məsələlərini dərinlən araşdırdıq. Araşdırmada rəsmi saytlarda və dövlət orqanları tərəfindən təqdim edilən informasiyalarla yanaşı, xüsusi ilə son 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı ermənilər tərəfindən bombalanan Gəncə, Tər-tər, Bərdə, Ağcabədi kimi şəhər və rayonlarımızda ana-atalarını itirmiş uşaqlarla birbaşa ünsiyyət quraraq onların vəziyyətləri haqqında ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

Anahtar Kelimələr: Sosial İş, Azərbaycan, Valideynlərini İtirmiş Uşaqlar, Yetim, Sosial Müdafiə

The Current Situation of Social Work With Children Who Have Lost Their Parents in Azerbaijan

Abstract

Orphans are one of the sections of human society that need protection and help the most. Taking into account that the future of every country and nation is formed depending on the value and education given to children, who are considered the successors of the society, the nation, humanity in general, the

perspective resource and intellectual capital of the state, it is very important to properly organize work with all children, especially children who have lost their parents and are deprived of parental care is important. Wars, natural disasters, crimes, terrorist acts, etc. protecting children who have lost their families to such reasons, dealing with their training and upbringing is one of the most profound issues of every society. When we examine Turkish history regarding this matter, both before Islam and after the adoption of Islam, it is considered a very important task to protect the rights of orphans, to support them comprehensively, especially in the matter of getting married and owning a house. Even, when talking about the positive characteristics of any person, expressions such as "mother (father) of orphans" are used, and such qualities of that person are emphasized as behavior that is liked and appreciated. In the light of this information, we explored social work issues with such children in depth. We will review the current situation regarding the organization of social protection of children who have lost one or both of their parents, as well as those deprived of parental care, the legislation in this field, state programs, especially those who were orphaned as a result of the First and Second Karabakh wars, as well as Armenian terrorism. In addition to the information presented on official websites and by state bodies, in the research, generalizations were made about the situations of children who lost their parents in cities and regions such as Ganja, Tar-Tar, Barda, Aghjabadi which were bombed by Armenians during the last 44 days of the Patriotic War.

Keywords: Social Work, Azerbaijan, Children Who Have Lost Their Parents, Orphans, Social Protection

Giriş

Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən bu iki kateqoriya bir-birindən fərqləndirilir: valideynlərini itirmiş uşaqlar - hər iki valideyni vəfat etmiş 18 yaşınadək olan şəxslərdir; valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar - hər iki valideyni: məlum olmayan; valideynlik hüquqlarından məhrum edilən və ya valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılan; xəbərsiz itkin düşmüş, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan (fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılan) hesab edilən, ölmüş elan edilən; cəzaçəkmə müəssisələrində cəzasını çəkən; uşaqlarının tərbiyə edilməsindən və ya onların hüquq və mənafelərinin müdafiəsindən imtina edən; uşaqlarını uşaqlar üçün sosial xidmət müəssisələrindən götürməkdən imtina edən; qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada digər hallarda valideyn himayəsindən məhrum hesab edilən 18 yaşınadək şəxslərdir(1).

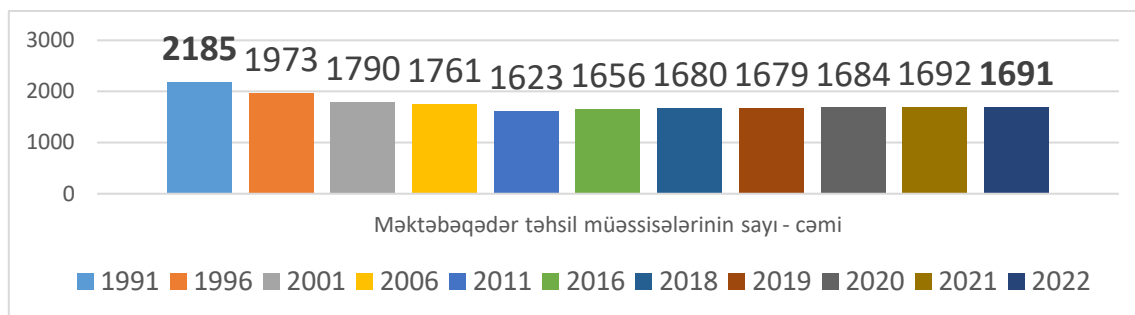
Yetim və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə əqli və psixi inkişafdan geri qalmış uşaqların sosiallaşması prosesi aşağıdakıları ehtiva edir:

- valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların mükəmməl proqramlar əsasında sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi, habelə onlara sağlam həyat tərzinin aşılınması;
- uşaq kollektivində, eləcə də böyüklərlə qarşılıqlı əlaqənin, əməkdaşlıq və birlik münasibətlərinin formalaşması;
- uşaqlarda borc hissinin, ən mühüm həyatı tələbat olan əməyə münasibətin, əməyin şəxsi və ictimai zərurət kimi başa düşülməsinin tərbiyə olunması;
- uşaqların çoxşaxəli yaradıcı, şəxsi və ictimai əhəmiyyətli fəaliyyətinin təşkili(2).

Araşdırmalara əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlarla aparılan iş canlı, yaradıcı prosesdir. Bu proses bir tərəfdən həmin uşaqların həyat və fəaliyyətinin bütün tərəflərini əhatə edən elmi araşdırmaları dərinləşdirməyi, digər tərəfdən isə mövcud realılıqla şərtlənən xüsusiyyətləri diqqətlə nəzərə almağı tələb edir.

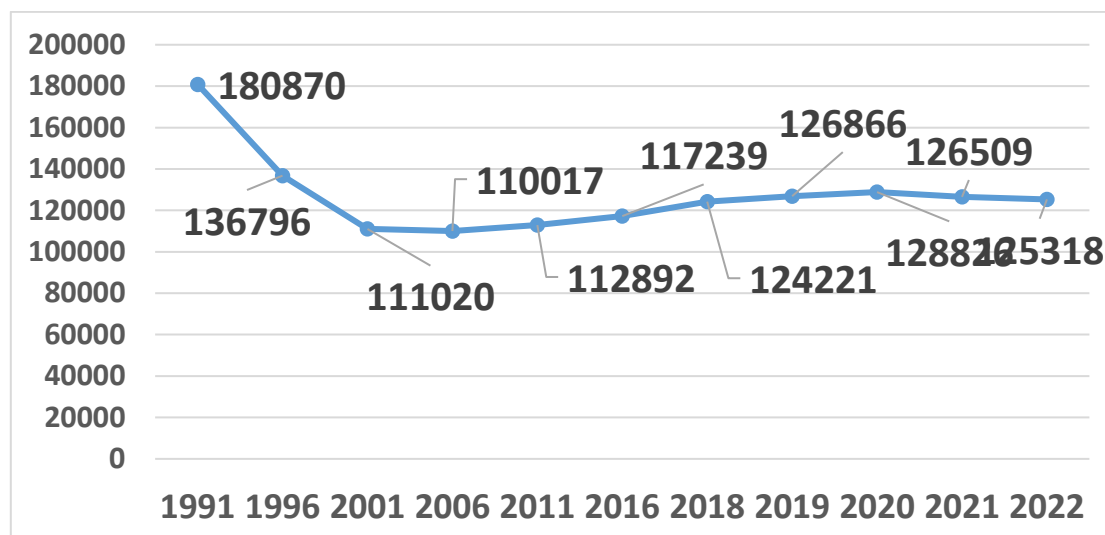
1.1. UŞAQ BAXÇALARI. Müasir şəraitdə Azərbaycanda uşaq bağçası və körpələr evində uşaqların saxlanması üçün ödəmə haqqı valideynlərin rifah halından asılı olaraq dəyişilir, sosial cəhətdən müdafiəsiz olanlar isə ondan tamamilə azad olunur. Uşaq müəssisələrində uşaqların qalma

müddəti ailənin tələbat və imkanlarından asılıdır. Bəzi hallarda uşaqlar həftənin beş gününü uşaq bağçalarında keçirirlər. Uşaq müəssisələrində tərbiyə təcrübədən keçmiş proqramlar əsasında qurulur. Uşaqların qrupun daxilində ünsiyyətə, fəaliyyətə öyrədilməsi, məktəbə hazırlıq onun zəruri elementini təşkil edir.

Qrafik 1. Dövlət məktəbəqədər təhsil müəssisələri

Dövlət Statistika Komitəsindən aldığımız məlumatlara əsasən, məktəbəqədər təhsil müəssisələri 1991-ci ildə 2185 müəssisə, 1996-cı ildə 1973, 2001-ci ildə 1790, 2006-cı ildə 1761, 2011-ci ildə 1623, 2016-cı ildə 1656, 2018-ci ildə 1680, 2019-cu ildə 1679, 2020-ci ildə 1684, 2021-ci ildə 1692, 2022-ci ildə isə 1691 müəssisə olmuşdur.

Qrafik 2. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların sayı

Yuxarıdakı qrafikdə isə 1991-2022-ci illər arasında məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsil alan şagirdlərin sayı qeyd edilmişdir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial müdafiəsi təbabət, pedaqogika, istehsalatla qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirilir. Əhalinin sosial müdafiəsi orqanları məktəbəqədər yaşlı uşaqların sağlamlığına və müalicəsinə şərait yaradır, bunun üçün məktəbəqədər yaşlıların sanatoriyalarda, yay düşərgələrində güzəştli şərtlərlə qalmasına imkan verilir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsi onların sosiallaşması məsələlərini həll edir. Kiçik yaşlılar davranış qaydalarını mənimsəyir, qrup fəaliyyətinə qoşulur, mədəniyyətin əsaslarına yiyələnir. Sağlamlıq problemi və inkişafında pozuntular olan uşaqlar üçün geniş tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Məqsədi adi məktəbdə təlimə hazırlıq olan xüsusi uşaq bağçaları mövcuddur. Bununla belə, məktəbəqədər yaşlıların səhhəti ilə bağlı problemləri olanların bir hissəsi xüsusi məktəbdə oxumaq üçün hazırlıq keçir.

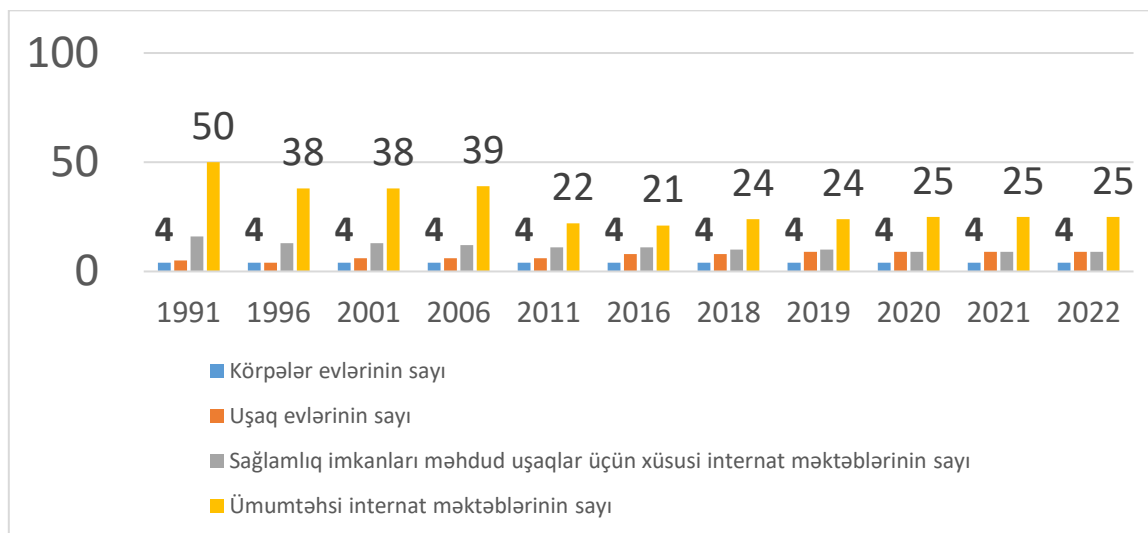
1.2. ORTA MƏKTƏBLƏR. Məktəblilərin sosial müdafiə sistemi məktəbdə, məktəbdənkənar müəssisələrdə keçirilən müxtəlif tədbirləri, ailə və ictimaiyyətlə işi üzvi şəkildə əhatə edir. Bu fəaliyyətin əsas nəticəsi məktəblilərdə sosial müdafiəliliyin formalaşması, yəni uğurlu sosial-peşə özünü təyinetməsinə inamı ehtiva edən sabit psixi vəziyyəti, eləcə də onların effektiv sosiallaşmasıdır. Sosial-pedaqoji iş istehsalədici əməyə, fasiləsiz təhsil sistemində qoşulmağa imkan yaradır. Təhsilin

diferensiaslaşdırılması məsələsi elə həll edilir ki, son nəticədə hər bir insan, istər məktəbli, istərsə də mütəxəssis olsun, konkret həyat situasiyalarına uyğun olaraq fasiləsiz təhsilin fərdi yollarını seçə bilsin. XX əsrin sonuncu onilliyində ümumtəhsil müəssisələrinin yeni tipləri meydana çıxmışdır. Ənənəvi ümumtəhsil məktəbləri ilə yanaşı, müxtəlif profilli (humanitar, klassik, milli, dini yönümlü və s.) gimnaziya fəaliyyətə başlamışdır. Məktəbdaxili diferensiaslaşma profil (lisey), yəni xarici dil, iqtisadiyyat, sosiologiya, psixologiya, menecment, mədəniyyətşünaslıq və kompüter hazırlığı dərindən öyrənilən siniflərin yaradılması yolu ilə baş verir.

Uşaq və yeniyetmələrin sosiallaşmasının mühüm istiqaməti onların deprivasiya (təhsil, psixoloji, mənəvi, sosial və b.) ilə, yəni mühüm şəxsi keyfiyyətlərin itirilməsi ilə bağlı reabilitasiyadır. Bu zaman şəxsi inkişaf üçün diaqnoz qoyulur, qabiliyyətlərin (perspektiv, intellektual, kommunikativ, praktik fəaliyyət) bərpa edilməsinin fərdi planı tərtib olunur, korreksiya qrupları təşkil edilir, kollektiv fəaliyyətdə sosial baxımdan dəyərli biliklər əldə etməyə və onları əməkdə, ünsiyyətdə, şəxsi həyatda tətbiq etmək bacarıqlarına yiyələnməyə imkan verən aktual məşğələlər seçilir. Məktəbdə sosial iş – sosial orqanları, müəssisələr və ictimaiyyət adından çıxış edən müəllimlər, tərbiyəçilər, sosial pedaqoqlar, psixoloqlar tərəfindən aparılır. Uşaq evində olduğu müddətdə uşaq müasir dünyada həyat fəaliyyətinin sosial rollarını və mənəvi normalarını mənimsəyir. Bu baxımdan sosial həyat ilə əlaqədar xüsusi aktuallıq kəsb edir. Uşaq evlərində tərbiyə alanların sosial müdafiəsinin özəyini onlarda dostluq və məhəbbət hisslərinin, bunun əsasında isə qarşılıqlı köməyə hazırlığın tərbiyə olunması təşkil edir.

Uşaq evləri məzunları üçün sosiallaşma ilkin kapitalın toplanması kimi möhkəm sosial, hüquqi və iqtisadi əsasə malik olmalıdır. Bu işin mərkəzində sosial müdafiənin formalaşdırılması durur. Son nəticədə internat-məktəb məzunlarının iqtisadi müstəqilliyi, iqtisadi azadlığı təmin olunur. Sosiallaşma bazar iqtisadiyyatı dəyərlərinin mənimsənilməsi əsasında səmərəli olur. Uşaqlığın sosial müdafiəsi uşaqların təhsili və tərbiyəsi müəssisələrində inkişafın keyfiyyəti ilə daha çox müəyyən olunur. O cümlədən, uşaq evləri, internat-məktəblər, körpələr evləri ilə bağlı onların inkişafının aşağıdakı əsas müddəaları qəbul edilə bilər. Uşaq evinin kollektivi daxilində və onun əmək kollektivləri və ictimai təşkilatlarla əlaqələrində demokratik münasibətlər dərinləşdirilməlidir.

Araşdırmalara əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlarla aparılan iş canlı, yaradıcı prosesdir. Bu proses bir tərəfdən həmin uşaqların həyat və fəaliyyətinin bütün tərəflərini əhatə edən elmi araşdırmaları dərinləşdirməyi, digər tərəfdən isə mövcud realıqla şərtlənən xüsusiyyətləri diqqətlə nəzərə almağı tələb edir.

Qrafik 3. Uşaqlar üçün internat müəssisələri

Qrafikdən də aydın olduğu kimi, 1991-ci ildən 2022-ci ilədək uşaqlar üçün internat müəssisələrinin sayında elə bir dəyişiklik müşahidə olunmamışdır.

Məktəblilərin sosial müdafiə sistemi məktəbdə, məktəbdənkənar müəssisələrdə keçirilən müxtəlif tədbirləri, ailə və ictimaiyyətlə işi üzvi şəkildə əhatə edir. Bu fəaliyyətin əsas nəticəsi məktəblilərdə sosial müdafiəliliyin formalaşması, yəni uğurlu sosial-peşə özünü təyinetməsinə inamı ehtiva edən sabit

psixi vəziyyəti, eləcə də onların effektiv sosiallaşmasıdır. Sosial-pedaqoji iş istehsalədici əməyə, fasiləsiz təhsil sisteminə qoşulmağa imkan yaradır. Təhsilin diferensiallaşdırılması məsələsi elə həll edilir ki, son nəticədə hər bir insan, istər məktəbli, istərsə də mütəxəssis olsun, konkret həyat situasiyalarına uyğun olaraq fasiləsiz təhsilin fərdi yollarını seçə bilsin.

Bütün tipdən olan dövlət təhsil müəssisələrində, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində, habelə bələdiyyə və özəl ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrində təhsil alan valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə onların arasından olan şəxslər həmin təhsil müəssisəsini və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsini bitirənədək tam dövlət təminatına götürülür.

Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq surətdə aşağıdakı şəxslər şəhid ailəsinin üzvləri hesab edilir:

ər-arvad, valideyn, 18 yaşına çatmamış uşaqlar, 18 yaşına çatanadək əlilliyi müəyyən olunmuş 18 yaşından yuxarı əlilliyi olan övladları, qardaşlar və bacılar, uşaq evlərində tərbiyə olunanlar; peşə təhsili, orta ixtisas təhsili, ali təhsil müəssisələrində və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində təhsil alanlar isə həmin təhsil müəssisələrini və elmi təşkilatın magistratura səviyyəsini bitirənədək, lakin ən çoxu 23 yaşına çatanadək; qanunla onları saxlamalı şəxs yoxdursa babalar və nənələr.

2020-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycanın Gəncə şəhərində Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən 5 dəfə ayrı-ayrı zamanlarda bombalanmalar və ya raket hücumları həyata keçirilmişdir. Bombalanmalar 2020-ci il Qarabağ döyüşləri dövründə baş vermişdir. Erməni qüvvələri 29 oktyabr tarixinə qədər Tərtər rayonu ərazisinə 15.500 mərmir, bəzi günlərdə isə 2000-dən çox mərmir atdılar. Bombalar zamanı məktəblər, xəstəxanalar və dövlət binaları da daxil olmaqla mindən çox mülki obyekt ya ziyan görmüş, ya da məhv edilmişdir.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin 27 sentyabr tarixindən başlayaraq ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 50 ümumtəhsil məktəbinə ciddi ziyan dəyib, tədris binaları yararsız hala düşüb.

Ümumilikdə, dağıntılara məruz qalan ümumtəhsil müəssisələrindən 14-ü Ağdam, 14-ü Tərtər, 8-i Gəncə, 5-i Füzuli, 3-ü Kəlbəcər, 3-ü Goranboy, 1-i Bərdə, 1-i Ağcabədi, 1-i Goranboy məktəbləridir.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün müdafiəsi ilə əlaqədar yaralananların və şəhid ailələrinin təminatına dəstək fondu – “YAŞAT” Fondu Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün müdafiəsi ilə əlaqədar əlilliyi müəyyən olunmuş hərbi qulluqçuların və şəhid olmuş şəxslərin ailələrinin üzvlərinin, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən, habelə hərbi əməliyyatlar bitdikdən sonra onun nəticələrinin aradan qaldırılmasında iştirak etməsi nəticəsində əlilliyi müəyyən olunmuş dövlət orqanlarının (qurumlarının) əməkdaşlarının və ya həlak olmuş əməkdaşların ailə üzvlərinin sosial müdafiəsi sahəsində dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə əlavə dəstək verilməsi (maliyyə yardımlarının göstərilməsi və digər dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsi) üçün şəffaf, effektiv və əlçatan platformanın formalaşdırılması məqsədilə yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələr Günü münasibətilə "Fire Land Production"-ın təşkilatçılığı, Azərbaycan Milli Güləş Federasiyasının, Azərbaycan Milli İdman Növləri Assosiyasının və Müdafiə Nazirliyinin dəstəyilə Vətən müharibəsində şəhid olmuş qəhrəmanların övladları üçün "Mənim atam qəhrəmandır" adlı tədbir həyata keçirilib. Tədbirdə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Fuad Muradov "YAŞAT" Fondunun bir illik fəaliyyətinə dair mətbuat konfransında çıxışı zamanı deyib: Türkiyənin Xaricdə Yaşayan Türklər və Əqrəbə İcmalar İdarəsi ilə birgə proqram hazırlanır və yaxın vaxtlarda elan olunacaq: "Şəhid övladları Türkiyənin Xaricdə Yaşayan Türklər və Əqrəbə İcmalar İdarəsi arasında əldə olunan razılığa əsasən qardaş ölkəyə təhsil almağa göndəriləcək".

ƏDƏBİYYAT.

- 1) Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu <https://e-qanun.az/framework/3859>.

- 2) Sosial işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi fənninin mühazirələri toplusu. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəşrləri. <https://adpuquba.edu.az/wp-content/uploads/2020/12/SOSIAL-IS-N%C6%8FZ%C6%8FRIYY%C6%8FSI.pdf>
- 3) N.X.NƏCƏFOVA (2015). Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar problemi sosial iş kontekstində. Bakı Universitetinin Xəbərləri №1 Sosial-siyasi elmlər seriyası 2015
4. <https://stat.gov.az/>. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı.
5. “Azərbaycan müəllimi” qəz., 2013, 27 dekabr, № 30.
6. Azərbaycanın statistik göstəriciləri -2014. Bakı: Səda, 2014, 812 s.
7. Rəcəbli Hadi. Azərbaycan Respublikasının sosial müdafiə sistemi. Bakı: MBM, 2012, 408 s.
8. Социальная реабилитация. М.: ИНФРА-М, 2013, 320 с.
9. Исанова Н.Н., Яныкина А.Н. Основы социальной и социально-психологической работы по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Казань: 2002.
10. [www. a24.az.](http://www.a24.az/) / Xaricə Övladlığa Verilən Uşaqlarımızın Sonrakı Taleyi – Araşdırma –Eksklüziv /30 yanvar.
11. Миронычева Н. Н., Погонченкова Е. Н. Дети, лишённые родительского попечительства. [www.idc.ulstu.ru/ipk/table/kluch/ 070711/1.doc](http://www.idc.ulstu.ru/ipk/table/kluch/070711/1.doc)

Presentation ID / Sunum No= 223

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Otel Hizmet Bileşenleri ile Otel Performansları Arasındaki İlişkinin Web 2.0 Verilerine Göre Analizi: Bakü Alan Araştırması

Arş. Gör. Egemen Güneş Tükenmez¹, Prof. Dr. Murat Alper Başaran², Araştırmacı Nurzhan Abdirazakov³, Prof. Dr. Kemal Kantarcı⁴

¹ Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Turizm İşletmeciliği Bölümü, Antalya, Türkiye, egemen.tukenmez@alanya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0534-6783

² Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi,
Endüstri Mühendisliği Bölümü, Antalya, Türkiye, murat.basaran@alanya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9887-5531

³ METU Üniversitesi, Ekonomi ve Finans Bölümü,
Almatı, Kazakistan, nurzhan.abdirazakov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6733-2873

⁴ Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Turizm İşletmeciliği Bölümü, Antalya, Türkiye, kemal.kantarci@alanya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9572-2959

Özet

Azerbaycan, sahip olduğu doğal ve kültürel kaynaklar bakımından turizm sektörünün Türk dünyasındaki en önemli ülkelerinden birisi olmuştur. Turizm endüstrisinin önemli bir kısmını oluşturan otel işletmeleri de Azerbaycan turizmini oluşturan mühim unsurlardan birisidir. Bakü şehrinde ise Azerbaycan’da bulunan otellerin %34’ü ve otel kapasitelerinin %41’i bulunmaktadır. Ayrıca Azerbaycan’da otel işletmelerindeki yabancı turistlerin gecelemlerinin %83’ü Bakü şehrinde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Bakü, yabancı turistlerin konaklamalarında önemli bir yere sahiptir. Bu durum, doğal olarak bu şehre seyahat etmeyi düşünen kişilerin çevrimiçi turizm platformlarında bulunan otel yorumlarını daha fazla araştırmaya teşvik etmektedir. Web 2.0 kapsamındaki çevrimiçi turizm platformları, turistlerin ve işletmelerin otellerin performanslarını görmesinde en önemli unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Bu platformlar ile turistler oteller ile ilgili olarak çeşitli hizmet bileşenlerini değerlendirir. Böylece konaklama işletmelerinde kalış sağlayacak olan turistlerin karar verme süreçleri etkilenmektedir. Bu platformlarda bulunan büyük verinin uygun bir şekilde araştırılması ve ortaya konması, otel performansını hangi unsurların tek ya da birlikte etkilediği, bu unsurların müşteri memnuniyetini ne derecede değiştirdiği, özellikle otel işletmeleri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu sebeple bu araştırmada, Bakü şehrinde bulunan otellerin otel performansları nicel araştırma yöntemleri ile analiz edilmiştir. Bakü şehrinde bulunan otellere yapılan çevrimiçi kullanıcı yorumlarının, dünyanın turizm endüstrisi alanındaki sahip olduğu bir milyarı aşkın yorum, 8.6 milyon işletme, faaliyet gösterdiği 49 pazar ve 28 dil ile en büyük çevrimiçi turizm platform sitesi olan Tripadvisor verileri kullanılarak, otellerin genel performansını hangi unsurların etkilediği, ayrıca zamana göre bu unsurların otellerin performanslarını ve müşterilerin memnuniyetlerini ne şekilde değiştirdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bakü, Otel Performansı, Müşteri Memnuniyeti, Çevrimiçi Yorumlar, Web 2.0.

Analysis of the Relation Between Hotel Service Attributes and Hotel Performances Based On Travel 2.0 Data: Field Research of Baku

Abstract

Azerbaijan has become one of the most important countries of the tourism sector in the Turkish world in terms of its natural and cultural resources. Hotel businesses, which constitute an important part of the tourism industry, are also one of the significant elements that constitutes Azerbaijan's tourism industry. However, Baku contains 34% of the hotels and 41% of the hotel capacity in Azerbaijan. In addition, 83% of the overnight stays of foreign tourists in hotel establishments in Azerbaijan take place in Baku. In this context, Baku has an important place in the accommodation of foreign tourists. This situation naturally encourages people who are considering traveling to this city to search more information and perceptions for hotels via online tourism platforms. Online tourism platforms within the scope of Web 2.0 are one of the most prominent factors for tourists and businesses to see the performance of hotels. . Thus, the decision-making process of tourists who will stay in accommodation establishments are affected. It has great importance especially for hotel businesses that the big data available on these platforms are properly researched and presented, which factors affect hotel performance individually or together, what extent these factors change customer satisfaction. For this reason, the hotel performances of the hotels in the city of Baku were analyzed with quantitative research methods in this study. Using the data of Tripadvisor, which is the largest online tourism platform site contains more than one billion reviews, 8.6 million businesses, 49 markets and 28 languages in the world's tourism industry, the online user reviews of the hotels in Baku are investigated and revealed that which factors affect the overall performance of the hotels. In addition, it has been investigated how these factors change the performance of the hotels and the satisfaction of the customers over time.

Keywords: Baku, Hotel Performance, Customer Satisfaction, Online Reviews, Web 2.0.

Giriş

Teknoloji, ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen gelişmeler, insanların turizm olayına katılmalarını sağlamıştır. Bu kapsamda pandemiden önceki dönemde dünyada 1.46 milyar kez turizm sistemine katılım meydana gelmiştir. Bu tüketimin sonucunda 1.48 trilyon dolarlık bir gelir tüm dünyada oluşmuştur (UNWTO, 2020). Turizm sektörü, pandemi meydana gelmeden önce 2019 yılında dünyadaki ihracatın %7'si, hizmet endüstrisinin ihracatının ise %28'sini oluşturmuş ve kimya ve akaryakıt sektöründen sonra dünyadaki en büyük üçüncü ihracat sağlayan sektör konumuna gelmiştir (UNWTO, 2020). Ayrıca turizmin emek yoğun bir sektör olması da bu sektörün dünyadaki istihdamın son beş yılda yaklaşık %20'sini oluşturmasını sağlamıştır. Dünya'daki gayri safi milli hasılanın ise %10,4'ünü turizm sektörü oluşturmaktadır (WTTC, 2019). Pandeminin etkisinin giderek azalması ile, turizmdeki bu artış tekrar yükselmekte ve insanların turizm olayına katılmaları ve bu kapsamda meydana gelen gelirler de tekrar artış göstermektedir (UNWTO, 2022).

Turizm endüstrisindeki meydana gelen bu artış doğal olarak Türk dünyasındaki ülkelerini de etkilemiştir. 2010 – 2020 yılları arasında Türk dünyasındaki turizm gelirleri iki kat artış göstermiştir (Worldatabank, 2022). Bu ülkeler arasındaki turizm alanında önemli pozisyonda ülkelerden birisi de Azerbaycan' dır. Azerbaycan, sahip olduğu kültürel ve doğal güzellikleri ve jeopolitik konumu ile Türk dünyasında ekonomik olarak önemli bir yere sahiptir. Bu özellik doğal olarak bu ülkenin turizm endüstrisine de yansımaktadır. Azerbaycan, Covid 19 pandemisinden önce 2019 yılında 10,02 milyon nüfusa sahip iken, 3,17 milyon turisti ağırlamıştır. Ayrıca bu turistlerden 2019 yılında 2 milyar dolar turizm geliri elde etmiştir. 1996 ve 2019 yılları arasındaki dönemde, Azerbaycan turizm gelirlerini 35 kat, turist sayısını ise 15 kat arttırdığı görülmektedir. Buna ek olarak, turizm endüstrisinin ülke içindeki ihracata olan oranı, ilgili periyot aralığında %7,2' den %8,5'e yükselmiştir (worldatabank, 2022). Turizm alanında bu

olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen, Azerbaycan 2020 verilerine göre Dünya’ da turist sayısında 110. sırada bulunmaktadır (worlddata.info, 2022). Ayrıca Dünya Turizm Rekabet Endeksi’nde 2021 yılında 177 ülkeden 63. Sıradadır (WEF,2022). Bu endeksin bileşenlerinden olan turizm sektörünü önceliklendirmede 85, turizme hizmet sağlayan altyapı göstergelerinde ise 92. Sıradadır. Azerbaycan, ilgili endekste kültürel kaynaklar bakımından dünyadaki 31. Sırada olan ülke olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu bağlamda önemli kültürel kaynakları barındıran bir ülke olmasına rağmen, turizm bileşenleri ile ilgili olan maddelerde daha iyi sırada olabilmesi, Azerbaycan’ ı uluslararası alanda ve dünyadaki turizm rekabetinde daha üst sıralara getirebilecek unsurlardır. Bu unsurlardan birisi de konaklama işletmelerinin kalitesinin artmasıdır. Azerbaycan’ daki konaklama işletmeleri, Dünya Turizm Rekabet Endeksi’nde otel odaları olarak 95, otel fiyatında ise 38. Sıradadır. Bu durumun iyileşmesi, Azerbaycan’ı turizm rekabetinde daha üst sıralara taşıyacak etmenlerden birisi olacaktır.

Bir ülkenin turizm sektöründe dünyada önemli yere getirebilmesinin unsurlarından birisini de konaklama işletmelerinin kalitesi oluşturmaktadır. Turizm sistemini oluşturan en önemli bileşenlerden birisi olan konaklama işletmelerinin kalitesi ve sunmuş olduğu hizmetler, turistlerin seyahat deneyimlerini oluşturan en önemli etmenlerden birisidir. Bu işlemelerde geçirilen deneyimin kalitesi, turistlerin seyahat sürecinin önemli bir parçasını oluşturması, destinasyonların turizm alanında rekabette önemli bir pozisyona gelmesini sağlayacaktır. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, Bakü’de bulunan otellerin performanslarını, dünyanın en büyük online turizm platformu olan Tripadvisor müşteri yorumları üzerinden analiz etmektedir. Konaklama işletmelerinin en önemli unsuru olan otellere yapılan yorumların içerisindeki müşteri otel deneyimini gösteren unsurların müşteri memnuniyetine etkisi bu kapsamda araştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Turizm endüstrisinin önemli bir parçası olan oteller, destinasyonların pazar rekabetinde önemli bir yere sahiptir. Otellerin durumları, turizmdeki pazarlamada destinasyonları turizm endüstrisindeki rekabette önemli pozisyona getirmektedir (Zhang, Tu, Zhou & Yu, 2020). Bu kapsamda otellerin hizmet kalitesi, turistlerin memnuniyetini etkileyen en önemli unsurlardan birisidir (Ali & diğ., 2021). Müşteri memnuniyetlerinin ve bu memnuniyete hangi unsurların etki edildiği çalışmalarda, teknolojik imkanların artması ile çevrimiçi platformlarla ilgili yapılan çalışmaların sayısı ve önemi giderek artmaktadır. Bu platformlarda tüketiciler, deneyim geçirdikleri turizm işletmeleri ile ilgili olarak görüşlerini bildirerek, bu işletmelerin sağladığı hizmetler hakkında değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmeler ile işletmelerin hangi unsurlarının etkili olduğu ve bu unsurların memnuniyetlerine ne kadar yansıdığı çevrimiçi platformlardaki müşteriler tarafından ifade edilmektedir. Bu sebeple, turistlerin turistik ürünlere karşı olan tüketim kararları, bu çevrimiçi platformlardaki görüşlerle hem işletmesel hem de destinasyon alanında etkili olmaktadır (Luo, Wo, Li & Law, 2020). Bu amaçla, bu görüşlerin içeriğini ve özelliklerini anlamak, turizm sektöründeki destinasyon yönetimi, işletmeler ve yerel halk için önem arz etmektedir (Stickdorn, Frischhut & Schmid, 2014). Bu sebepler, çevrimiçi platformlarla ilgili yapılan turizm araştırmalarının sayısını ve önemini giderek arttırmaktadır. Buna ek olarak, kamu yönetim birimleri ve özel sektör yatırımlarını ve stratejilerini planlarken bu alanı giderek ön planda tutmaktadır (Lui, Bartosiak, Piccoli & Sadhya, 2018).

Çevrimiçi müşteri değerlendirmeleri ile turizm alanında tüketiciler farklı platformlarda turizm bileşenleri hakkında değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmeler konaklama işletmeleri, yiyecek ve içecek işletmeleri, destinasyonda bulunan çekicilikler, turlar, ulaşım olanakları gibi turizm sistemini oluşturan bileşenler hakkında olmaktadır ve bu kapsamda bu değerlendirmelerin analizinde farklı yöntemler ve yaklaşımlar gelişmektedir (Putri & Kusumaningrum, 2017). Bu değerlendirmelerde hangi konuların turistler tarafından beğenildiği ya da şikâyet edildiği, bu konuların işletmelerin sahip olduğu memnuniyeti etkilemesi konularında olmaktadır (Park, Kwon, Chae & Kim,2021).

Bu alandaki en önemli çevrimiçi turizm platformu olan web sitelerinden birisi de Tripadvisor olarak karşımıza gelmektedir. Tripadvisor, insanların birçok farklı turizm bileşeni hakkında değerlendirme yapmasına ve bu değerlendirme karşısında geçirdiği deneyimi sayısal olarak ifade edilmesini sağlayan bir platformdur. Tripadvisor, aylık 483 milyon kişinin ziyarette bulunduğu, içerisinde 8,6 milyon işletmeyi ve 1 milyarı aşkın yorumu barındıran bir web sitesi olup, 49 pazarda ve 28 farklı dilde faaliyet gösteren bir kuruluştur (ir, tripadvisor, 2022). Tripadvisor verileri kullanılarak otellerin farklı unsurları

çalışmalarda kullanılmakta olup, bu verilerden otel yönetimlerine ait önemli öneriler getirilmektedir. Bu çalışmalar başlıca otellerin genel değerlendirilmesi, otellerin puanlarına etki eden unsurlar, müşteri puanlarına etki eden unsurlar, müşterilerin şikâyet ettiği ve memnun olduğu konular, metin analizleri, görsel analiz, seyahat türleri, ülkelere göre değerlendirmeler, zamana göre yorumlardaki değişimler gibi kavramlar bu çalışmalarda incelenen başlıca hususlardır.

Tripadvisor verileri kullanılarak yapılan önemli çalışmalar da konaklama işletmeleri üzerine olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda hem kullanıcıların vermiş oldukları metinlerin içerik analizleri, bu değerlendirmeler kapsamında kullanıcıların konaklama işletmelerinde geçirdikleri deneyime etki eden unsurların sayısal olarak ifade edilmesi ve bunların otel memnuniyetine ve kişilerin memnuniyetine etkileri araştırılmaktadır (Doğan & diğ, 2020; Cibere & diğ, 2020; Guo, Barnes & Jia, 2017; Peres & Paladini, 2021). Bu çalışmalarda, kullanıcıların bu platformlardaki değerlendirmeleri göz önüne alınarak otel performansını etkileyen farklı unsurlar ortaya çıkarılmıştır. Örnek olarak otellerin konumu, hizmet kalitesi, temizlik ve hijyen unsuru, odaların durumu, otelin memnuniyet puanını etkileyen unsurlardır (Zaman, Botti & Thanhhi 2015). Ayrıca bu unsurlar birbirleri ile güçlü bir korelasyona sahip olup, genel memnuniyet puanını etkilemektedir (Limberger & diğ., 2014).

Bakü, Azerbaycan' ın başkenti olup, turizm endüstrisindeki en önemli destinasyondur. Bu kapsamda Azerbaycan' daki otellerin %34' ünü kapsamaktadır. Ayrıca Azerbaycan' daki otel kapasitelerinin ise %41' ini içermekte ve bu ülkedeki zincir otellerin en önemli olanları bu şehirde barınmaktadır (Tourism in Azerbaijan Statistical Publication, 2022). Bu kapsamda bu otellerde konaklama yapan kişilerin yaşamış oldukları deneyimler, Bakü' de bulunan otellerin hizmet kalitesinin durumunun analiz edilmesinde önemli bir basamaktır. Konaklama yapan kişilerin hangi durumları otel değerlendirmesinde kullandıkları ve bu durumların konaklama memnuniyetini etkileme düzeyi, bir destinasyonun sahip olduğu konaklama işletmelerinin hizmet kalitesinin ölçülmesinde önemli bir etmendir.

Bakü ve genel olarak Azerbaycan' daki oteller üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, otel işletmelerinin farklı alanları ile ilgili olarak otellerdeki müşteri memnuniyetinin araştırıldığı çalışmalar bulunmaktadır ancak çevrimiçi yapılan yorumlardaki sayısal ifadelerin müşteri memnuniyetini gösteren çalışma bulunmamaktadır. Bakü' de bulunan beş yıldızlı otellerin yöneticileri ile yüzyüze görüşme sonucunda yapılan araştırmada, otellerin halkla ilişkiler faaliyetlerinin yeterliliği ölçülmüştür. Araştırma sonucunda halkla ilişkiler faaliyetlerinin otellerde yeteri kadar uygulanmadığı ifade edilmiş olup, hem sektörel hem de devlet eliyle ileride yapılacak faaliyetler ve yatırımlar ile bu faaliyetlerin ileriki dönemlerde gelişebileceği söylenmiştir (Ojagov, 2011). Ayrıca Azerbaycan' da bulunan bazı bölgelerin veri zarflama analizi kullanılarak yapılan çalışmada, turizm ile ilgili girdilerim etkin bir şekilde kullanılmadığı ve bu kapsamda turist sayısının artırılması için çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir (Selamzade, 2020). Bakü' de bulunan 4 yıldızlı otellerde konaklama yapan turistlerle yapılan anket çalışmasında, turistlerin memnuniyeti ve sadakat algıları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu, en yüksek memnuniyet boyutunun personel hizmetleri, en düşüğünün ise özel hizmetler olduğu belirtilmiştir (Pamukçu & Gündoğdu, 2021).

Metodoloji

Bakü, Azerbaycan' ın başkenti olup turizm sektöründeki en önemli destinasyondur. Bu kapsamda bu çalışmada, dünyanın en büyük online turizm platformu olan Tripadvisor sitesindeki Bakü otellerine yapılan müşteri değerlendirmelerinin memnuniyet puanlarına etkisi araştırılmıştır. Araştırmada ilgili web sayfasındaki otellere yapılan müşteri yorumlarındaki sayısal değerlendirmeler kullanılarak korelasyon analizi, faktör analizi ve log lineer regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda Bakü şehrinde bulunan 243 otelin %20'sine ilgili istatistiki analizler uygulanarak hangi etmenlerin kişilerin vermiş oldukları puanlara etkileri araştırılmıştır. Kasım 2022 tarihi itibarı ile 196 Bakü oteli Tripadvisor web sitesinde mevcut olduğu görülmektedir. Buradaki 196 otelin %20'si örneklem olarak alınarak toplamda 50 otelin verileri çekilmiştir. 50 otel, otellerin puan durumlarına göre rastgele bir yöntemle seçilmiştir. Ancak her bir otel puanına göre otellerin sahip olduğu yorumlar birbirlerine denk bir şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Aksi takdirde örneklem olarak alınacak olan otellerin puanları, tek bir yere göre eğilim gösterebilmektedir. Bu amaçla toplamda 4223 otel yorumu bu kapsamda çekilmiş olup, bu verilerden analize uygun olmayan veriler elenmiştir. Böylece toplam

olarak 848 anlamlı veri ile analiz yapılmıştır. Örneklemin toplanma aşamasında, yapılacak olan analizin anlamlı sonuç verebilmesi için minimum 10 ve üzeri yorum sahibi olan oteller ele alınmıştır.

Tripadvisor sitesine kullanıcılar yaşamış oldukları konaklama deneyimi ile ilgili olarak yorum yaparken, kullanıcılar kaldıkları otel ile ilgili olarak genel bir değerlendirme puanı vermektedir. Buna ek olarak, kullanıcılar ilgili web sitesinin kendilerine sağlamış olduğu ve otelle ilgili olan 6 tane tekil değerlendirme hakkında değerlendirme yapabilmektedir. Bu değerlendirmeler 1 ile 5 arasında olmaktadır. 1 en düşük, 5 ise en yüksek puanı ifade etmektedir. İlgili sitenin kullanıcılara vermiş olduğu bu 6 tekil değerlendirme kıstası, değer, hizmet, lokasyon, oda, temizlik ve uyku kalitesi olarak belirlenmiştir. Bu kıstaslara 1'den 5'e kadar puan vermekte ve buna ek olarak otele yönelik olarak 1'den 5'e kadar genel bir değerlendirme puanı yapmaktadır. Bu değerlendirme puanı, doğal olarak bir otelin sahip olduğu memnuniyet puanına etkisi olmaktadır. Eğer bir otelde kalan kişi, yapmış olduğu değerlendirmede genel puana düşük bir puan verirse, bu durum doğal olarak otelin genel puanına negatif yansımaktadır. Bu durumda, ilgili kişinin hangi etmenleri göz önüne alarak negatif ya da pozitif puan verdiği, otel yönetimleri için önem arz etmektedir. Bu şekilde oteller müşteri yorumlarını dikkate alarak hizmet kalitesini geliştirebilir ve bu durum konaklama sektöründeki işletmelerin ulusal ve uluslararası anlamda daha iyi bir pozisyona gelmesini sağlayabilir.

Bulgular

848 otel yorumu dikkate alarak yapılan çalışmada, tablo 1 korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara göre kişilerin vermiş olduğu kriterler genel değerlendirme kriteri, bu kriterle etki eden 6 kriter değer, konum, hizmet, oda, temizlik ve uyku kalitesi olarak belirtilmiştir. Analizde genel değerlendirme ile tekil değerlendirme kriterleri arasında anlamlı ve pozitif yönde korelasyon olduğu görülmektedir. Tüm korelasyon değerleri 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Tekil kriterler ile genel değerlendirme kriteri arasında anlamlı korelasyonlar olmakla beraber, hepsi için güçlü korelasyonların olmadığı görülmektedir.

Korelasyon değerlerine bakıldığında, en düşük korelasyon genel değerlendirme ile konum arasında olduğu görülmektedir. Genel değerlendirme ile en yüksek korelasyonun hizmet alanında olduğu analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, oda, uyku kalitesi ve değer kriterlerinin de benzer oranda pozitif korelasyona sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Korelasyon Katsayıları

Kriterler		Genel	Değer	Konum	Hizmet	Oda	Temizlik	Uyku Kalitesi
Genel	Pearson Correlation	1	,760**	,503**	,788**	,748**	,668**	,745**
Değer	Pearson Correlation	,760**	1	,455**	,684**	,673**	,581**	,644**
Konum	Pearson Correlation	,503**	,455**	1	,483**	,429**	,426**	,377**
Hizmet	Pearson Correlation	,788**	,684**	,483**	1	,612**	,587**	,609**
Oda	Pearson Correlation	,748**	,673**	,429**	,612**	1	,738**	,747**
Temizlik	Pearson Correlation	,668**	,581**	,426**	,587**	,738**	1	,707**
Uyku Kalitesi	Pearson Correlation	,745**	,644**	,377**	,609**	,747**	,707**	1

** 0.05 Anlamlılık derecesinde anlamlıdır.

Otel değerlendirmesi daha önce belirtildiği gibi 6 tekil ve 1 genel bir değerlendirme yapılarak meydana gelen yorumların ele alındığı çalışmada, konaklama yapan kişilerin birden fazla değerlendirme kriterleri bulunmaktadır. Bu sebeple bu kişilerin yapmış oldukları puanlamaların sistemlerini ve kişilerin bu noktadaki tüketim davranışlarını daha iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için faktör analizi gerçekleştirilerek, hangi tekil değerlendirme kriterlerinin genel değerlendirme kriteri ile yakın ilişki olduğu belirlenmek istenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen 2 faktörün, verinin %78' ini açıkladığı görülmektedir. Faktör analizi sonuçları ve hangi tekil değişkenlerin daha öne çıktığı tablo 2 ve 3' te sunulmaktadır. Genel değerlendirme ile ilişkili tekil değerlendirme değişkenleri değer, hizmet, temizlik ve uyku kalitesi olarak bulunmuştur. Diğer taraftan otelin konumu genel değerlendirme ile korelasyonlu olmasına rağmen diğer değişkenlerden bağımsız olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Faktörlerin açıklama oranı

Faktörler	Toplam	Birikimli
1	4,753	56,126
2	,922	78,210

Tablo 3. Faktör analizi sonrası genel değerlendirme kriteri ile ilişkili olan değişkenler

	Faktörler	
	1	2
Genel Değerlendirme	,817	,409
Değer	,740	,395
Konum	,206	,940
Hizmet	,688	,482
Oda	,866	,213
Temizlik	,820	,201
Uyku Kalitesi	,881	,141

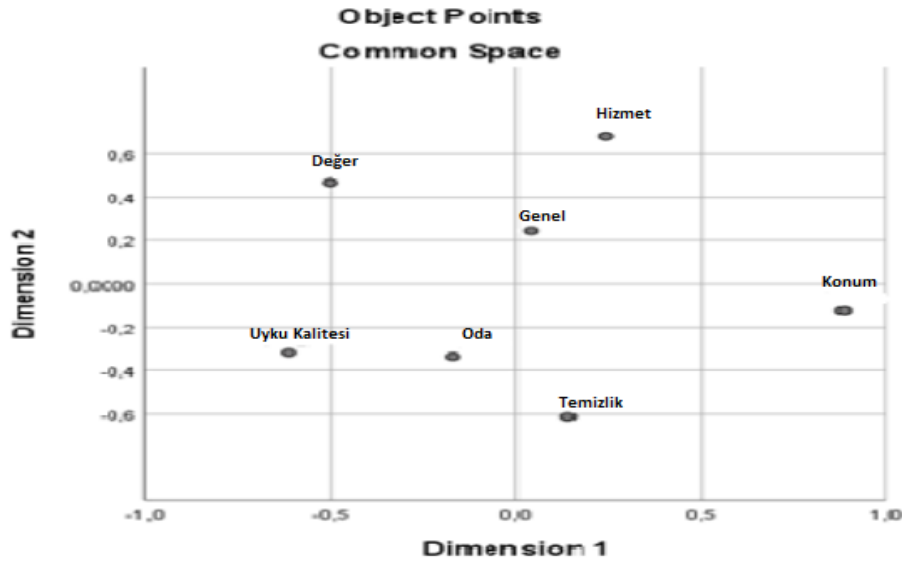
Bu durum ayrıca çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile Şekil 1 de görülmektedir. Şekil 1, genel değerlendirme ile tekil değerlendirme değişkenleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Çok boyutlu ölçekleme analizinde “Stress” değeri 0.05 in altında olduğu için veri kaybı istatistiksel açıdan göz ardı edilebilir.

Konum değişkeninin genel değerlendirme kriteri ile ilişkisi diğer değişkenlere göre farklılık göstermektedir. Genel değerlendirme ile daha yakın ilişkili olan değişkenler değer, hizmet, uyku kalitesi, oda ve temizliktir. Ayrıca, hizmet ve değer kendi içlerinde daha benzeşen bir gurubu oluştururken, uyku kalitesi, oda ve temizlik bir diğer benzeşen gurubu oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Bakü otelleri ile ilgili otellerin değerlendirmelerini yapan kişiler, hizmet ile değer kavramını bir arada kullanma eğilimindedirler. Değer kavramı, ilgili sitede kişilerin ödemiş olduğu fiyata göre aldıkları hizmetin karşılığını göstermektedir. Bu kapsamda fiyat ve hizmet kalitesinin ilişkili olduğu belirtilebilir. Kişiler, aldıkları hizmete karşın değer kriterini de bir arada tutarak otele genel puan vermektedirler.

Bir diğer yandan, uyku kalitesi, oda ve temizlik için de bu durumun geçerli olduğu söylenebilir. Bu üç gruba kişiler değerlendirme yaparken bir arada tuttuğu araştırmada görülmektedir. Dolayısıyla kişiler bu üç gruptan herhangi birinden memnun oldukları ya da memnun olmadıkları durumlarda, diğer 2 değişkenin de bu durumdan etkilendiği görülebilir. Diğer değişken olan konumun ise daha bağımsız bir

özellik gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla kişiler, konumu bu beş unsurdan daha bağımsız bir şekilde değerlendirme özelliğine sahiptir. Ayrıca konum değişkeni, genel değışkene göre daha uzak bir bölgede seyretmektedir. Bu kapsamda kişilerin vermiş olduğu değerlendirmede konum kriteri, diğer kriterlere göre daha az miktarda etkilediği söylenebilir.

Şekil 1. Çok boyutlu ölçkleme ile genel değerlendirme kriteri ve diğer değışkenler arasındaki ilişki

Bu ön değerlendirmeler kapsamında, genel değerlendirme kriterinin log-linear model yardımıyla hangi değışkenler tarafından ne kadar etkilendiği belirlenmiştir. İlk modelde, genel değerlendirme, temizlik, oda ve uyku kalitesi ele alınmıştır. Tablo 4 log-linear modelin sonuçlarını sunmaktadır. Görüldüğü üzere, tekil değışkenlerin genel değerlendirmeye katkıları olmasına rağmen, genel değerlendirme üzerinde daha fazla etkiye sahip olan değışkenler ikili etkileşimlerin olduğu değışkenleridir. Bu kapsamda, otel yöneticileri otelle ilgili alacakları kararlarda bu ikili değışkenleri etkileyen durumları bir arada tutması, otellerin sağlamış olduğu müşteri memnuniyeti için önem arz etmektedir. Model 1' de bulunan temizlik, oda ve uyku kalitesi, birlikte ele alındığı zaman, genel değerlendirmeye daha fazla katkısı olduğu görülmektedir.

Model 2 kapsamında lokasyonun gerek tekil gerekse genel değerlendirmeyle beraber alındığında katkı oranı daha düşük olduğu görülmektedir. Model 3'te ise değer ve hizmet kriterleri ele alınmıştır. Bu kriterler de birlikte alındığında daha fazla katkı verdiği gösterilmiştir. Özellikle bu modelde genel değerlendirme ve değer, değer ve hizmet, hizmet ve genel değerlendirme kriterleri bir arada kullanıldığında katkısı tekil değerlendirmelere göre daha yüksek olmaktadır.

Tablo 4. Log-lineer model sonuçları

Değişkenler ve Etkileşimler	Model Parametresi	Katkısı	Anlamlılık
Model 1: Temizlik, Uyku kalitesi, Oda			
Genel değerlendirme*oda	0.316	1.37	0.000
Genel değerlendirme*temizlik	0.312	1.36	0.000
Oda*temizlik	0.382	1.46	0.000
Genel değerlendirme*uyku kalitesi	0.406	1.50	0.000
Oda*uyku kalitesi	0.452	1.57	0.000
Temizlik*uyku kalitesi	0.233	1.26	0.000
Oda	0.257	1.29	0.000
Temizlik	0.219	1.24	0.000
Uyku kalitesi	0.233	1.26	0.000
Model 2: Konum			
Genel*konum	-1.196	0.30	0.03
Konum	-1.578	0.21	0.034
Model 3: Değer, Hizmet			
Değer	0.599	1.82	0.023
Hizmet	0.406	1.50	0.03
Hizmet*değer	0.808	2.24	0.001
Genel değerlendirme*değer	1.833	6.25	0.014
Genel değerlendirme*hizmet	0.842	2.32	0.022

Sonuç ve Öneriler

Ekonomik, sosyal ve teknoloji alanındaki gelişmeler, insanların turizm sistemine girmesini her geçen yıl hızlandırmış ve bunun sonucu olarak turizm ülkelerin ve destinasyonların önemli gelir kaynaklarından birisi olmuştur. Türk dünyasındaki ülkeler de bu kapsamda turizm sektöründe gelişim göstermekte, turist sayısını ve turizm gelirlerini arttırmakta, buna bağlı olarak turizm sektörü ile ilgili yatırımlarını arttırmaktadır. Bu coğrafyada turizm sektörünün önemli bir seviyede olduğu ülkelerden birisi de Azerbaycan'dır. Azerbaycan, türk dünyasında gerek sahip olduğu doğal ve kültürel güzellikler, jeopolitik konumu ve son yıllarda turizm alanında yapmış olduğu stratejik kararlar ve yatırım faaliyetleri ile giderek turizmde önemli bir pozisyona gelen ülkelerden biri haline gelmektedir. Turizm sektörünün en yoğun olarak faaliyette olduğu şehir ise, başkent Bakü' dür. Bakü, Azerbaycan' a gelen turistlerin %80'inden fazlasının geceleme yaptığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası zincir otel işletmelerinin büyük bir çoğunluğu Bakü şehrinde bulunmaktadır. Bu şehirdeki konaklama endüstrisinin hizmet kalitesi ve müşterilerine sunmuş olduğu imkanlar, konaklama endüstrisinin en önemli bileşeni olan otellerin kalitesini arttıracaktır ve bu kapsamda hem Bakü hem de Azerbaycan uluslararası turizm rekabetinde daha iyi bir pozisyona gelebilecektir. Bu kapsamda bu çalışmada, dünyanın en büyük online turizm platformu olan Tripadvisor üzerinden müşteri değerlendirmeleri ele alınarak, Bakü' de bulunan otellerin müşteri memnuniyetlerini etkileyen durumlar ortaya konmuştur.

Araştırma kapsamında Bakü' de bulunan 50 otele yapılan çevrimiçi yorumlar incelenmiştir. Tripadvisor'da kişiler deneyim geçirdikleri konaklama işletmeleri ile ilgili olarak çeşitli değerlendirme kriterlerine puan vererek yapabilmektedir. Bu kapsamda müşteriler, otel ile ilgili değerlendirme yaparken 6 tane tekil, bir tane de genel değerlendirme yaparak konaklama yaptıkları oteli yorumlarında değerlendirmektedir. Bu tekil değerlendirmeler oda, uyku kalitesi, odalar, hizmet, değer ve temizliktir. Kişiler, bu tekil değerlendirmelere 1'den 5' e kadar puan vererek, otel ile ilgili bu kıstasları değerlendirebilmektedir. Buna ek olarak, müşteriler genel bir değerlendirme puanı vermektedir. Bu değerlendirme puanı da aynı şekilde 1'den 5'e kadar olmaktadır. 1 en düşük, 5 ise en yüksek değerlendirme puanını göstermektedir. Bu değerlendirme puanı, doğal olarak otellerin sahip olduğu genel memnuniyet puanına etki etmektedir. Bu sebeple bu genel değerlendirme puanına etki eden

buradaki 6 tekil değerlendirmenin, genel değerlendirmeye olan etkisi bu çalışmada regresyon, korelasyon ve faktör analizi yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

Azerbaycan İstatistik Komitesi'ne göre, Bakü' de 243 otel bulunmaktadır. Bu otellerin %20'si olacak şekilde 50 otelin tripadvisor üzerinde bu otellere yapılan değerlendirmeler kullanılarak analiz yapılmıştır. Toplamda 4223 veri toplanmıştır ancak analize uygun olan veri sayısı 848 olarak belirlenmiştir ve bu yorum sayısı kullanılarak gerekli istatistiksel analizler yapılmış olup, bulgular belirlenmiştir.

Yapılan analizlerde ilk olarak genel değerlendirme ile hizmet, oda, temizlik, uyku kalitesi, değer ve lokasyon olarak belirtilen 6 tekil kriter arasında pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Buna göre tüm değişkenler arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde pozitif korelasyon tespit edilmiştir. Genel değerlendirme ile en yüksek korelasyona sahip olan değerlendirme kriteri hizmet olmuştur. En düşük korelasyona sahip olan tekil değerlendirme kriteri ise lokasyon olarak görülmüştür.

Otellerde değerlendirme yapan kişilerin memnuniyet durumlarını daha iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada hangi tekil değerlendirme kriterlerinin genel değerlendirme kriteri ile yakın ilişki olduğu belirlenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen 2 faktörün, verinin yüzde 78 ini açıkladığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre, genel değerlendirme ile ilişkili tekil değerlendirme değişkenleri değer, hizmet, temizlik ve uyku kalitesi olarak bulunmuştur. Diğer taraftan otelin konumu genel değerlendirme ile korelasyonlu olmasına rağmen diğer değişkenlerden bağımsız olduğu görülmüştür.

Bu kriterler kapsamında, tekil değerlendirme ve tekil değerlendirme kriterlerin çok boyutlu ölçekleme ile aralarındaki ilişki görsel olarak sunulmuştur. Ayrıca bu değerlendirme kriterlerinin bir arada olduğu ve genel değerlendirmeye etkisi ise log lineer model kullanılarak belirtilmiştir. Buna göre, lokasyon kriterine kişiler otel değerlendirmelerinde daha bağımsız olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu kapsamda otelin konumundan ziyade, tüketiciler otelle ilgili değerlendirmelerinde diğer değerlendirme kriterlerini daha önemli bulduğu söylenebilir. Genel değerlendirme ile konum arasındaki uzaklık, diğer değerlendirmelere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Ayrıca otelde konaklama yapan kişiler, araştırmadaki kriterlerden hizmet ve değer ikilisini bir arada değerlendirme eğilimindedir. Bu kapsamda hizmete etki eden bir unsur, doğal olarak değer kriterine de etki etmektedir. Bu noktada kişiler, otele ödemiş oldukları ya da otelden aldıkları hizmetin ücreti ile bekledikleri hizmet kalitesini bir arada değerlendirdikleri söylenebilir. Bu aşamada otel yöneticileri, otelde tüketicilere sunmuş olduğu mal ve hizmetlerle ilgili olarak fiyatlandırma ve hizmet kalitesini optimum bir şekilde değerlendirmeleri, otelin müşteri memnuniyetinin sağlanmasında önem arz ettiği ortaya konulmuştur.

Araştırmada otellere yapılan yorumlarda bir arada olarak ele alınan diğer unsurların, oda, temizlik ve uyku kalitesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu aşamada turistler, yapmış oldukları değerlendirmede bu üç unsuru bir arada tutarak değerlendirdikleri söylenebilir. Bu üç unsur, doğal olarak birbirini etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer bir oda, hizmet olarak kaliteli bir seviyede olması ve dizayn ve kullanılan malzeme olarak üst düzeyde dizayn edilmesi gibi unsurlar, otelin memnuniyetini etkileyen bir unsurdur. Ancak oteldeki müşterilerin uyku kalitesini etkileyen bir durum olduğunda, örneğin eğer otel gürültülü bir lokasyonda bulunuyor ise ya da odalar arasındaki ses yalıtımı istenilen bir şekilde değil ise, bu durum doğal olarak insanların odalar ile ilgili yapmış oldukları değerlendirmeye de etkileyebilmektedir. Ayrıca temizlik kriterini insanlar daha çok oda ve uyku kalitesi ile bir arada tutma eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu noktada temizlik kıstasında tüketiciler için odaların durumu, diğer hizmet bileşenlerine göre bir adım daha önce olduğu düşünülebilir.

Bu sonuçlar kapsamında, otel yöneticileri, oteldeki müşterilerin memnuniyetini sağlamak için yapacakları yatırımlarda ya da alacakları stratejik ve pazarlama kararlarında, bu unsurları bir arada tutması önem arz edecektir. Çünkü tüketiciler birden fazla kriteri bir arada tutarak bir otel ile ilgili birlikte değerlendirme yapma eğilimindedirler. Bu yüzden otel ile ilgili olarak sadece tek bir alanda yapılacak olan iyileştirmeler, otelin diğer özellikleri göz ardı edildiği takdirde, oteller için istenilen seviyede olmayabilecektir. Bu kapsamda otel yöneticileri, alacağı yönetsel kararlarda bu unsurlara dikkat etmesi, hem otellerin hizmet kalitesini arttıracak, bu sayede otellerin bulunduğu destinasyondaki

hizmet kalitesini de bir diğer anlamda arttırarak, bu destinasyonların ulusal ve uluslararası anlamda daha ön plana çıkabilecektir.

Bu çalışma Bakü’ de bulunan otellerin belirli bir kesimi ile yapılmıştır. İlerleyen çalışmalarda Bakü’ deki tüm oteller çalışmalara dahil edilerek bu analiz kapsamı genişletilebilir. Ayrıca azerbaycan’ da bulunan diğer destinasyonlar da ele alınarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir ve bu şekilde ülke genelindeki konaklama endüstrisi hakkında bilgi edinilebilir. Buna ek olarak farklı online turizm platformlarındaki veriler kullanılarak bu tip çalışmaların kapsamı genişletilebilir. Turizm, farklı endüstrilerin bir arada bulunduğu çok geniş ve kapsamlı bir sistemdir. Bu sisteme dahil olan yiyecek ve içecek hizmetleri sunan işletmeler, seyahat işletmeleri, rekreatif faaliyetler, müzeler, tarihi ve doğal alanlar gibi yerlere de benzer yaklaşımlarda bulunarak, tüketicilerin memnuniyetini etki eden unsurların neler olduğu ortaya çıkartılabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, B. J., Gardi, B., Jabbar Othman, B., Ali Ahmed, S., Burhan Ismael, N., Abdalla Hamza, P., & Anwar, G. (2021). Hotel Service Quality: The Impact of Service Quality on Customer Satisfaction in Hospitality. Ali, BJ, Gardi, B., Othman, BJ, Ahmed, SA, Ismael, NB, Hamza, PA, Aziz, HM, Sabir, BY, Anwar, G.(2021). Hotel Service Quality: The Impact of Service Quality on Customer Satisfaction in Hospitality. *International Journal of Engineering, Business and Management*, 5(3), 14-28.
- Doğan, S., Basaran, M.A. And Kantarci, K. (2020), "Determination of Attributes Affecting Price-Performance Using Fuzzy Rule-Based Systems: Online Ratings Of Hotels By Travel 2.0 Users", *Journal of Hospitality And Tourism Technology*, Vol. 11 No. 2, Pp. 291-311.
- Guo, Y., Barnes, S. J., & Jia, Q. (2017). Mining Meaning From Online Ratings and Reviews: Tourist Satisfaction Analysis Using Latent Dirichlet Allocation, *Tourism Management*, 59, 467-483.
- Limberger, P. F., Dos Anjos, F. A., De Souza Meira, J. V., & Dos Anjos, S. J. G. (2014). Satisfaction in Hospitality On Tripadvisor. Com: An Analysis Of The Correlation Between Evaluation Criteria and Overall Satisfaction. *Tourism & Management Studies*, 10(1), 59-65.
- Lui, T. W., Bartosiak, M., Piccoli, G., & Sadhya, V. (2018). Online Review Response Strategy And its Effects on Competitive Performance. *Tourism Management*, 67, 180-190.
- Luo, J. M., Vu, H. Q., Li, G., & Law, R. (2020). Topic Modelling for Theme Park Online Reviews: Analysis of Disneyland. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 37(2), 272-285.
- Ojagov, R. (2011). Otel İşletmelerinde Halkla İlişkiler: Azerbaycan'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Pamukçu, H., & Gündoğdu, İbrahim. (2021). Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati Üzerine Bir Çalışma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 192-201.
- Peres, C., Paladini, E. (2021). Exploring The Attributes of Hotel Service Quality in Florianópolis-SC, Brazil: An Analysis of Tripadvisor Reviews. *Cogent Business & Management*, 8(1).
- Putri, I., & Kusumaningrum, R. (2017). Latent Dirichlet Allocation (Lda) For Sentiment Analysis Toward Tourism Review in Indonesia, *Journal of Physics*, 801 012073.
- Selamzade, F. (2020). Azerbaycan Otel İşletmelerinin Etkinlik Analizi, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (22) , 864-890
- Stickdorn, M., Frischhut, B., & Schmid, J. S. (2014). Mobile Ethnography: A Pioneering Research Approach For Customer-Centered Destination Management. *Tourism Analysis*, 19(4), 491-503.
- The State Statistical Committee Of The Republic Of Azerbaijan, (2022). Tourism İn Azerbaijan Statistical Publication Report.

- United Nations World Tourism Organization (2021), International Tourism Highlights, 2020 Edition, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284422456>.
- United Nations World Tourism Organization (2022). World Tourism Barometer, 20 (4).
- Uslu Cibere, G. , Başaran, M. A. & Kantarcı, K. (2020). Evaluation of Hotel Performance Attributes Through Consumer Generated Reviews: The Case of Bratislava. *Advances in Hospitality And Tourism Research (AHTR)*, 8 (1), 48-75. DOI: 10.30519/Ahtr.592312
- World Economic Forum, (2021). Travel & Tourism Development Index, *Rebuilding For A Sustainable And Resilient Future Insight Report*, May.
- World Tourism And Travel Council, (2019). Travel & Tourism Economic Impact Report.
- Worlddata.info, (2020). Tourism in Azerbaijan, <https://www.worlddata.info/asia/Azerbaijan/Tourism.php>, Erişim Tarihi: 28.11.2022.
- Worldbank, (2022). World Tourism Organization, Yearbook of Tourism Statistics, Compendium Of Tourism Statistics And Data Files, <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD>. Erişim Tarihi: 28.11.2022.
- Zaman, M., Botti, L., & Vo-Thanh, T. (2016). Weight of Criteria in Hotel Selection: an Empirical Illustration Based on Tripadvisor Criteria, *European Journal Of Tourism Research*, 13, 132-138.
- Zhang, D., Tu, J., Zhou, L., & Yu, Z. (2020). Higher Tourism Specialization, Better Hotel Industry Efficiency?. *International Journal Of Hospitality Management*, 87, 102509.

Presentation ID / Sunum No= 226

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Analysis of Hotel Service Quality Attributes Based on Big Data Through Online Customer Generated Reviews: Case of Almaty

Arş. Gör. Egemen Güneş Tükenmez¹, Prof. Dr. Murat Alper Başaran², Araştırmacı Nurzhan Abdirazakov³, Prof. Dr. Kemal Kantarcı⁴

¹Research Assistant, Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Antalya, Turkey, egemen.tukenmez@alanya.edu.tr

²Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Antalya, Turkey, murat.basaran@alanya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9887-5531

³University of METU, Department of Economics and Finance, Almaty, Kazakhstan, nurzhan.abdirazakov@gmail.com

⁴Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Antalya, Turkey, kemal.kantarci@alanya.edu.tr

Abstract

The importance of Travel 2.0 platforms in creating touristic demand and shaping touristic supply is gradually increasing. Information obtained by tourists from these platforms, both in the choice of destination and the mediator of providing services to the destinations, is the first factor in influencing the travel decisions of the tourists. Accordingly, the development of tourism enterprises within the scope of changing tourism trends is provided by following the latest technology in the tourism industry and using big data in this field effectively. By using the relevant platforms effectively, businesses can gain a strong position in the tourism sector where competition is high levTourists, by looking at these factors through online tourism platforms, make decisions about the hotels they will stay in. In addition, it also affects the decisions of other consumers with word-of-mouth marketing with the impressions it has obtained from these platforms. This situation is completely valid for accommodation establishments in Turkish. However, very few studies on revealing the factors affecting the performance of accommodation businesses in this region by using big data on online tourism platforms. Therefore, hotel reviews are analyzed in Almaty which is the biggest and most populous city of Kazakhstan which is one of the most important countries in the Turkish World. Reviews are collected by Tripadvisor which is the biggest online tourism platform all over the world. In the analysis phase, using the big data indicating the hotel performance in the online reviews of the hotels in Almaty, the relationship between the evaluation scores of the hotels and the hotel service performance evaluations of the customers were analyzed within the framework of big data using statistical models. In line with these solutions, the deficient, insufficient, and factors that are thought to affect the businesses negatively, determined by the customers, were revealed.

Keywords: Hotel Performance, Customer Satisfaction, Web 2.0, Almaty, Customer Reviews, Hotel Service Components.

Otel Hizmet Kalitesi Bileşenlerinin Büyük Veri Kapsamında Çevrimiçi Kullanıcı Yorumları Üzerinden İncelenmesi: Almatı Örneği

Özet

Web 2.0 platformlarının turistik talebi oluşturmada ve turistik arzın şekillenmesindeki önemi giderek artmaktadır. Turistlerin gerek destinasyon seçiminde gerekse destinasyonda bulunan ve destinasyonlara hizmet götüren araçlarla ilgili bu platformlardan elde ettiği bilgiler, turistlerin seyahat kararlarını etkilemede birinci faktör olmaktadır. Buna bağlı olarak, değişen turizm trendleri kapsamında turizm işletmelerinin gelişimi, turizm endüstrisindeki teknolojiyi takip etmeye ve bu alandaki verileri etkin bir şekilde kullanılmasıyla sağlanmaktadır. İşletmeler, ilgili platformları etkin bir şekilde kullanarak, rekabetin üst düzey olduğu turizm sektöründe güçlü bir pozisyon elde edebilir. Bu platformlardaki kullanıcılar, deneyimlerini paylaşarak hem turistlerin tüketim hem de işletmelerin yönetsel kararlarını etkilemektedir. Bu kararları etkilemede, otellerin memnuniyet puanı ve hizmet kalitesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Turistler, online turizm platformları vasıtasıyla bu unsurlara bakarak, konaklama yapacakları oteller ile ilgili seçim kararı vermektedir. Ayrıca bu platformlardan elde etmiş olduğu izlenimlerle ağızdan ağıza pazarlama ile diğer tüketicilerin kararlarını da şekillendirebilmektedir. Bu durum, tüm dünyada olduğu gibi Türk dünyasında bulunan konaklama işletmeleri için de geçerli bir durumdur. Ancak bu bölgedeki konaklama işletmelerinin performanslarını etkileyen unsurların çevrimiçi turizm platformlarındaki büyük veriyi kullanılarak ortaya çıkarılması ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Türk dünyasındaki önemli ülkelerden birisi olan Kazakistan'ın en büyük ve en kalabalık şehri Almatı'daki oteller, bu kapsamda dünyanın turizm sektöründeki en büyük online platform sitesi olan Tripadvisor verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde, Almatı' da bulunan otellere yapılan çevrimiçi yorumlardaki otel performansını belirten veriler kullanılarak, otellerin değerlendirme puanları ile müşterilerin hizmet değerlendirme bileşenleri arasındaki ilişki istatistiksel modeller kullanılarak büyük veri çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu çözümler doğrultusunda, müşterilerce belirlenen eksik, yetersiz ve işletmeleri olumsuz yönde etkilediği düşünülen unsurlar ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otel Performansı, Müşteri Memnuniyeti, WEB 2.0, Almatı, Müşteri Yorumları, Otel Hizmet Bileşenleri.

Introduction

Republic of Kazakhstan is a 31 year old Post Soviet, Central Asian state. After declaring its independence in 1991, Kazakhstan's economic industry that generated main income has been the oil producing sector. The development of tourism sector was unregulated and unprioritized (Sarmiento et al., 2015). The country is rich for attractive natural landscapes, mountains, and steppes. However, tourism sector's level can be positioned in "early phase of development" if to look at tourism performance indicators. According to World Bank (2022), 8.5 million tourists visiting Kazakhstan spent \$2.9 billion in 2019, before pandemic started. It accounts for \$343 of expenditure of a person. If to compare this indicator with indicators in countries where tourism is developed, it becomes obvious that it is lower than expected. Besides, between 2010 and 2019 growth rate of the number of rooms in accommodation places were 220%. However, at the same period, the occupancy rate of accommodation places has remained on average 25%. According to Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan (2022), by June 2022, the number of visitors served in accommodation places accounted for 2,9 million and the occupation rate of accommodation places stayed at 22.8%.

Almaty, being the largest and ex-capital city of Kazakhstan, receives the majority of tourists. Statistically, 44% of foreign tourists come to Almaty (Pchelyanskaya, 2020). The number of arrivals to Almaty in 2019 amounted to 1.3 million people, of which 898 thousand are domestic tourists, and 435 thousand are inbound tourists (ibid, 2020). For the most part, these are guests from neighboring countries such as Russia, China, Uzbekistan, and Kyrgyzstan (ibid, 2020). According to the results of the first half of 2020, there are 335 objects of tourist accommodation places. Most of them are places without categories and with a minimum of service, as well as objects that do not belong to any form of

accommodation. One-time capacity (beds) of accommodation placements were 20669 pieces and the occupancy rate were registered as 29.2% (Kazakh Tourism, 2022).

Many scholars affirm that although understanding behaviour and needs of customers has been a main success reason for hotels, the study of online reviews and modelling hotel performance remains in its early stage of development. It was mentioned by numerous researchers that examining hotel performance of based on CGRs is especially important, because, for tourists, before making a decision about a trip, it has been a common characteristic activity to plan their trips, use recommendations, read reviews from other tourists, evaluate suggestions from the online generated content platforms, and also write about their experiences (Guerreiro et al., 2020; Xiang et al., 2015). According to authors, CGR platforms are particularly important in customer decision-making process. Furthermore, customer generated content provides information not only for hotels but also for tourists of the world, and hence influences customers' decision making (ibid, 2020).

Being different in research aims, many papers have attempted to identify factors that influence tourists' satisfaction and to examine relationships between sentiment, rating, volume and variation of reviews and performance of hotels. However, authors of this paper found a serious lack of such empirical studies not only in Kazakhstan's hotels, but in whole Central Asian region. Although certain attempts have been made, which were published in scientific bases (e.g. elibrary.ru) in Russian language, all of these papers, having similar titles, theoretically discusses problems of development of hotel business in the Republic of Kazakhstan based on secondary data. Any empirical methods of research, which studies hotel performance of Kazakhstan based on CGR, could not be found among these papers. There were identified some papers that analysed hotel reviews of Kazakhstan. Nevertheless, it appeared to study rather linguistic features of Kazakh language than examining hotel performance of Kazakhstan hotels based on CGRs.

Literature review

One of the most significant sectors of world's economy in terms of employment and its impact on the socio-economic development of a certain region or country has been tourism (Holjevac, 2003). Tourism income generated by visitors numbers and spendings is directly affected by the destination competitiveness (Tsai et al., 2009). Indirectly, the destination competitiveness has an influence on the enterprises that are related to tourism, to a certain extent (ibid, 2009). Such businesses are the hotel and retail industries in that destination. Go, Pine and Yu (1994) state that a social development effects performances of hotels, and vice versa the hotel industry plays important role in the society's socio-economic and cultural development, too. Hotel industry is an important component of a tourism product of any destination, and the overall tourism development of a destination, significantly, influences the hotel industry's effectiveness (Zhang et al, 2020). Economic status and tourism development, strongly, influence hotels' overall performance (Chen, 2010). In other words, hotels can enhance the occupancy rate and sales income when tourism and economic development of a certain country shows positive performance. On the contrary, a country's competitiveness derives from the businesses performances, including hotel businesses, in that country (Barros, 2005, Tsai et al., 2009).

By stating that the hotel companies' business success is supposed to be strongly associated to the tourism development, it will be worthwhile to discuss the hotel industry's role and performance in the tourism development. Growing in number, tourists do not only pay attention to the price, but they also require for better product quality and differentiation in services (Poon, 1993, cited in Claver, Tari, & Pereira, 2006). The authors, therefore, claim that competitiveness of hotels must be focused on enhancing performance by providing better quality of service and differentiation. Measuring business performance has become increasingly important in the business owners and managers' eyes in recent decades due to the ever-increasing globalization and strong market competition (Cibere, Başaran & Kantarci, 2020). Consultants, scholars, and practitioners employ various operational indicators to assess hotels' operational effectiveness, which may include revenue per available room, occupancy, total revenue per available room, average room rate and gross operating profit per available room (Sainaghi, Phillips, & Corti, 2013).

During the past three decades, scholars have implemented several approaches to measure hotel performance. They were consisted of holistic approaches; individual financial approaches and/or non-

financial measures. Atkinson and Browner Brown (2001) and Zigan & Zeglat (2010) report that some disadvantages might arise when hotel performance is measured by the traditional ways that are based on only financial statements. Harrington and Akehurst (1996) maintained that most financial and competitive measures of hotel performances have limitations. Furthermore, satisfaction level of consumers and level of complaints, and measures such as average daily rate and revenue per available room, occupancy of a hotel, might have disadvantages if to exploit them as a single performance assessment method (Banker et al., 2005; Touminen, 2011 cited in Cibere, Başaran & Kantarci, 2020).

Since the rapid development of social platforms, performance of hotels was also assessed by customer generated reviews be it related to traditional measures of performance or employing it as direct hotel performance attributes' representations (Cibere, Başaran & Kantarci, 2020). Customer generated content allow practitioners and scholars to measure the hotel performance through evaluation consumer satisfaction and perceived quality of service. Many authors noted numerous important advantages of online customer generated content of hotels. For example, Gretzel and Yoo (2008) and Chua and Banerjee (2013) say that tourists trust more customer generated content as this content were published by customers themselves based on their real experience. Kantarci et al. (2017) points out that customer generated content provides information not only for hotels but also for tourists of the world, and hence influences customers' decision making. Cibere, Başaran and Kantarci (2020) listed some important advantages of CGR too. Namely, CGR can provide textual and visual information. It may be in structured or unstructured form and *"Unlike other approaches, CGR are independent from any pre-defined set of dimensions, which decreases the risk of omitting any important factor influencing the service quality and hotel performance;"* (Cibere, Başaran & Kantarci, 2020, p.52). They are also available all year round and effective in terms of time and cost saving in comparison with other methods that employ traditional customer surveys (Ibid, 2020). Moreover, CGR can help to obtain valuable data for evaluation of a hotel chain, certain hotel, or the entire hotel industry in destinations.

Philips et al. (2017) affirm that although understanding behaviour and needs of customers has been a main success reason for hotels, the study of online reviews and modelling hotel performance remains in its preliminary stage of development. For tourists, before planning about a trip, it has been a common characteristic activity to plan their trips, use recommendations, read reviews from other tourists, evaluate suggestions from the online generated content platforms, and also write about their experiences (Guerreiro et al., 2020; Xiang et al., 2015). In accordance with Simms and Gretzel (2013), 90% of tourists read online reviews in planning their trips. According to authors, CGR platforms are particularly important in customer decision-making process. They usually provide both digital and text assessments. In conducted research by Tnooz (2014), where it was found out that 80% of tourists read hotel reviews before travelling. What is more, 53% of travellers claimed that they would not book a hotel where the reviews were not written. Furthermore, 75% of tourists plan their trips with digital tools. Most of them make decisions based on online opinions shared by other travellers (Tnooz, 2014).

Chang et al. (2019) divides platforms of online reviews into certain types. Whereas sites as Tripadvisor, LonelyPlanet and Yelp are community-based web-sites, Expedia and Booking.com can be considered as transaction-based online travel agencies (OTA). In transaction-based online travel agencies, customers' reviews are combined as electronic word-of-mouth (Gligorijevic, 2016, cited in Xiang et al., 2017). All of the mentioned platforms are part of customer generated content that aim to support decision making process of consumers by allowing to read reliable and social reviews based on real life experiences. For instance, Tripadvisor offers resources and business models through integrating different user data and information tools (Yoo, Sigala, & Gretzel, 2016).

Numbers of authors such as Cibere, Basaran and Kantarci (2020), Crotts et al. (2009), Lu and Stepchenkova (2012), Melian-Gonzalez et al. (2013), Xie et al. (2014), Schuckert, Liu, and Law (2015), Pearce and Wu (2015), Fang et al. (2016), Banerjee and Chua (2016), Chang et al. (2019), Xiang et al. (2017) conducted investigations in hotels and attractions of the different parts of the world including USA, Europe and China, using the data of TripAdvisor, where they employed different research methods. Being different in research aims, most of them have attempted to identify factors that influence tourists' satisfaction and to examine relationships between sentiment, rating, volume and variation of reviews and performance of hotels.

Some important investigations on hotel performances were published in scientific journals. Yayli and Temiraliyeva (2006) aimed to empirically evaluate the existence of the relationship between the job orientation training applied to the employees working in the hotel businesses and the employee performance. They found out that the relationship between job familiarization and employee performance has positive relationship in the hotel in Kazakhstan.

Moreover, Başer et al. (2016) examined the knowledge, attitudes and behaviors of the service and kitchen personnel working in 4-5 star hotels in Turkey and Kazakhstan regarding food safety. They investigated the existing differences between the two countries and it was concluded that there is no difference between Turkey and Kazakhstan in terms of general knowledge of food safety, but the attitude and behavior of the personnel towards food safety in Turkey is more positive (Başer et al., 2016)

Although examining CGR's is used by practitioners and scholars to measure the hotel performance through evaluation consumer satisfaction and perceived quality of service, there is a serious shortage of such empirical studies not only in Kazakhstan's hotels, but in whole Central Asian region. Solitary attempts have been made, which were published in scientific bases (e.g. elibrary.ru) in Russian language, including Bayandinova and Joldybayev (2015), Kanbayeva (2021), Duysembayev and Kayrbekova (2020), Krasnova (2018), Nurpeisova et al. (2018), Abenova et al. (2021) and Babaevskaya (2019). All of the papers, having similar titles, theoretically discusses problems of development of hotel business in the Republic of Kazakhstan based on secondary data. Any empirical methods of research, which studies hotel performance of Kazakhstan based on CGR, could not be found among these papers. There was identified one paper by Yergesh et al. (2017) that analysed hotel reviews of Kazakhstan. However, it appeared to study rather linguistic features of Kazakh language than examining hotel performance of Kazakhstan hotels based on CGRs.

Methodology

The evaluations given by the customers staying at the hotels in Almaty between 1 and 5 according to 6 criteria were obtained from the TripAdvisor site. In the evaluation of hotels, there are 6 criteria for evaluating singular features of hotels offered by TripAdvisor to its customers. In addition, hotel customers are asked to evaluate the hotel as a whole (general evaluation). It is clear that this situation will provide important information for determining which individual evaluation criteria are effective on the general evaluation and for the studies to be carried out later. The singular criteria used in the evaluation of the hotels were determined as: value, location, service, room, cleanliness, and sleep quality. The comprehensive evaluation of the hotel is expressed as a general evaluation.

The aim of this study is to determine which single evaluation criteria (in TripAdvisor) are influential in the overall evaluation of the hotels in Almaty, within the scope of the evaluations collected from the customers. For this purpose, we extracted data from TripAdvisor using Python. It was discovered that there are 366 hotels in Almaty. Out of them, 151 are registered in Trip Advisor by now. As a sample, we selected 20% of 366 hotels that is 75 hotels. Overall, 4526 reviews were extracted from TripAdvisor, which were published between August 2006 and November 2022. However, not all the evaluations included all 6 evaluation criteria. Therefore, after cleaning the missing data in the dataset, we retrieved 946 evaluations that were consisted of all evaluation criteria. During the analysis, Pearson Correlation, Factor analysis and Long-linear model methods were helpful to determine which single evaluation criteria (in TripAdvisor) are influential in the overall evaluation of the hotels in Almaty, within the scope of the evaluations collected from the customers.

Findings and discussion

Table 1 shows that although there are significant correlations between the overall evaluation criteria and individual evaluation variables, there is strong correlation for all of them except location. All correlation values are significant at the 0.05 significance level. The lowest correlation value was determined for the location and room between general evaluation. Others consist of very close correlation values.

Table 1: Correlation coefficients

Criterias / Correlation Type		General evaluation	Value	Location	Service	Cleanliness	Room	Sleep quality
General Evaluation	Pearson Correlation	1	,756**	,526**	,800**	,799**	,737**	,747**
Value	Pearson Correlation	,756**	1	,509**	,674**	,702**	,623**	,655**
Location	Pearson Correlation	,526**	,509**	1	,441**	,499**	,486**	,462**
Service	Pearson Correlation	,800**	,674**	,441**	1	,686**	,675**	,630**
Cleanliness	Pearson Correlation	,799**	,702**	,499**	,686**	1	,738**	,724**
Room	Pearson Correlation	,737**	,623**	,486**	,675**	,738**	1	,672**
Sleep quality	Pearson Correlation	,747**	,655**	,462**	,630**	,724**	,672**	1

** significant at 0.05 level.

Subsequently, by performing factor analysis, it was determined which individual evaluation criteria were closely related to the overall evaluation criteria. It is seen that the 2 factors obtained explain 79% of the data. The factor analysis results and which single variables are more prominent are presented in tables 2 and 3. Individual evaluation variables associated with overall evaluation were found to be value, service, room, cleanliness, and sleep quality. On the other hand, although the location of the hotel is correlated with the overall evaluation, it can be said that it is independent of other variables.

Table 2: Disclosure rate of factors

Factors	Total	Cumulative
1	4,910	60,122
2	,901	79,342

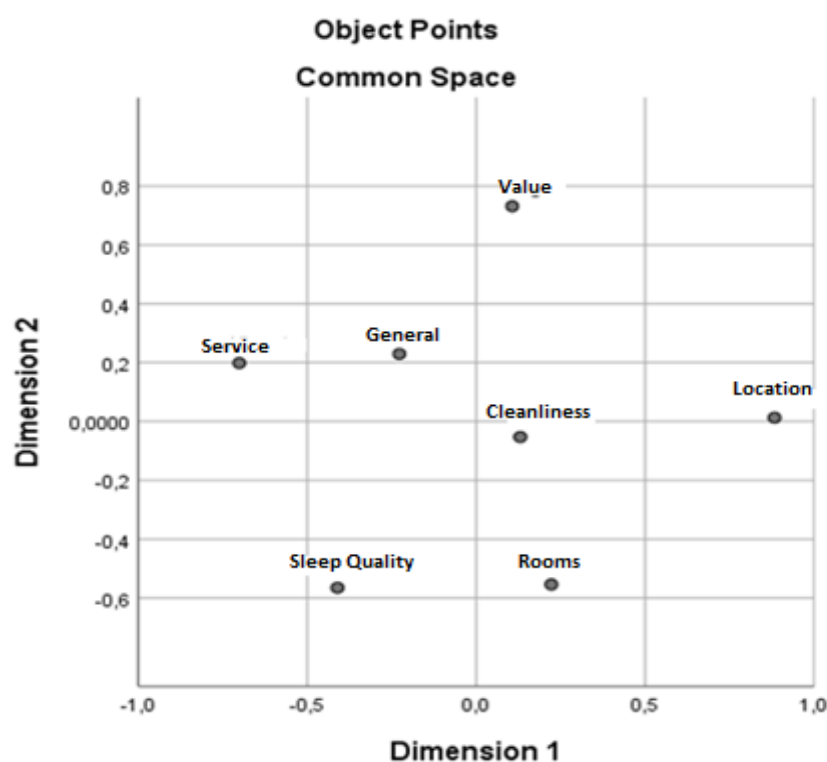
Table 3: Variables associated with “Overall evaluation” criteria after factor analysis

Criterias	Factors	
	1	2
Overall evaluation	,885	,285
Value	,773	,339
Location	,284	,955
Service	,845	,180
Room	,848	,276

Cleanliness	,807	,269
Sleep quality	,814	,1237

This can also be seen with the multidimensional scaling method. Chart 1 shows the relationship between overall evaluation and individual evaluation variables. Since the “Stress” value is below 0.05 in multidimensional scaling analysis, data missing can be ignored statistically. The relationship between the location variable and the overall evaluation criterion differs compared to other variables. Variables more closely associated with overall evaluation are value, service, sleep quality, room and cleanliness. In addition, while service, cleanliness and value form a more similar group, sleep quality and room form another similar group.

Chart 1: The relationship between multidimensional scaling and overall evaluation criteria and other variables

In accordance with these preliminary evaluations, it was determined how much the variables were affected by the long-linear model. In the first model, overall evaluation, cleanliness, service and value were considered. Table 4 presents the results of the long-linear model. As can be seen, although single variables contribute to the overall evaluation, the variables that have more influence on the overall evaluation are the variables with bilateral interactions.

Table 4: Log-linear model results

Variables and Interactions	Model Parameter	Contribution	Significance
Model 1: Cleanliness, Service, and Value			
Overall evaluation*room	0.316	1.37	0.000
Overall evaluation*service	0.491	1.63	0.018
Service*cleanliness	0.369	1.44	0.03
Overall evaluation*cleanliness	0.463	1.58	0.02

Room*sleep quality	0.452	1.57	0.000
Service*value	0.501	1.63	0.021
Cleanliness*value	0.511	1.66	0.000
Cleanliness	0.143	1.15	0.043
Service	0.221	1.24	0.011
Value	0.220	1.24	0.014
Model 2: Location			
Overall evaluation*location	-1.437	0.23	0.03
Location	-1.778	0.17	0.034
Model 3: Sleep quality and Room			
Room	0.646	1.90	0.023
Sleep quality	0.366	1.44	0.03
Overall evaluation *room	1.496	4.46	0.001
Overall evaluation *sleep quality	1.432	4.18	0.014
Room* sleep quality	1.043	2.83	0.022

Conclusion and recommendation

Within the scope of the research, online reviews of 75 hotels in Almaty were examined. On Tripadvisor, people can do this by scoring various evaluation criteria regarding the accommodation establishments they have experienced. In this context, customers evaluate the hotel in their comments by making 6 individual and one general evaluations while assessing the hotel. These individual considerations are room, sleep quality, rooms, service, value, and cleanliness. People can evaluate these criteria related to the hotel by giving points from 1 to 5 for these individual reviews. In addition, customers give an overall evaluation score. This evaluation score also ranges from 1 to 5. 1 indicates the lowest evaluation score and 5 the highest evaluation score. This evaluation score naturally affects the overall satisfaction score of the hotels. For this reason, the effect of the 6 single evaluations here, which affect this general evaluation score, on the general evaluation was evaluated by regression, correlation and factor analysis methods in this study.

It is seen that cleaning, service and value are evaluated together. Furthermore, it has been revealed that the location affects the overall score of the tourists less than the other factors. It is seen that the elements of sleep quality and room are evaluated together. In the evaluations made by the travellers, it was seen that the dual evaluations together with the singular evaluations were more explanatory.

In conclusion, it will be important for hotel managers to keep these factors together in their investments or strategic and marketing decisions to ensure customer satisfaction in the hotel. Because consumers tend to evaluate a hotel together by keeping more than one criterion together. Therefore, improvements to be made in only one area of the hotel may not be at the desired level for hotels if other features of the hotel are ignored. Hotel managers should consider these evaluations together and develop strategies to increase the service quality and customer satisfaction of the hotels. In this context, hotel managers paying attention to these factors in their administrative decisions will both increase the service quality of the hotels, thus increasing the service quality in the destination where the hotels are located, in another sense, and these destinations will come to the fore in the national and international sense.

In further studies, this approach can be applied to hotel businesses located in different countries and cities, and it can be investigated which factors affect the general evaluation of the hotel singly or together. Food and beverage, attractions and other types of accommodation may also be addressed.

References

- Abenova, E. A., Ustenova, O. Zh., Akhtymbaeva, B. I., & Smykova, M. R. (2021). Marketing management of the competitiveness of hotels in Kazakhstan. Statistics, account and audit statistics, account and audit. 122. doi: 10.51579/1563-2415.2021-1.24
- Atkinson, H., & Brown, J. B. (2001). Rethinking performance measures: assessing progress in UK hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Vol. 13 No. 3, pp. 128-136.
- Babaevskaia, E. A. (2019). Analysis of the development of the hotel business in the republic of kazakhstan. In Trends in the development of tourism and hospitality in Russia. 399-403
- Banerjee, S., & Chua, A. Y. (2016). In search of patterns among travellers' hotel ratings in TripAdvisor. *Tourism Management*, 53, 125-131.
- Banker, R. D., Potter, G., & Srinivasan, D. (2005). Association of nonfinancial performance measures with the financial performance of a lodging chain. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(4), 394-412.
- Barros, C. P. (2005). Measuring efficiency in the hotel sector. *Annals of tourism research*, 32(2), 456-477.
- Başer, F., Abubakirova, A., Şanlıer, N., & Burhan, Ç. İ. L. (2016). 4-5 yıldızlı otellerdeki servis ve mutfak personellerinin gıda güvenliğine ilişkin bilgi, tutum ve davranışları: Türkiye ve Kazakistan karşılaştırması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(3), 23-37.
- Bayandinova, A. M., & Djoldybaev, A. O. (2015). Problems of development of hotel business in the Republic of Kazakhstan. In Innovative development of socio-economic systems: conditions, results and opportunities (pp. 6-6).
- Chang, Y. C., Ku, C. H., & Chen, C. H. (2019). Social media analytics: Extracting and visualizing Hilton hotel ratings and reviews from TripAdvisor. *International Journal of Information Management*, 48, 263-279.
- Chen, M. H. (2010). The economy, tourism growth and corporate performance in the Taiwanese hotel industry. *Tourism Management*, 31(5), 665-675.
- Chua, A. Y., & Banerjee, S. (2013). Reliability of reviews on the Internet: The case of TripAdvisor, *World Congress on Engineering & Computer Science: International Conference on Internet and Multimedia Technologies* (pp. 453-457). York.
- Cibere, G. U., Başaran, M. A., & Kantarci, K. (2020). Evaluation of hotel performance attributes through consumer generated reviews: The case of Bratislava. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 8(1), 48-75.
- Claver, E., Tari, J. J., & Pereira, J. (2006). Does quality impact on hotel performance?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 18 No. 4, pp. 350-358.
- Crotts, J. C., Mason, P. R., & Davis, B. (2009). Measuring guest satisfaction and competitive position in the hospitality and tourism industry: An application of stance-shift analysis to travel blog narratives. *Journal of Travel Research*, 48(2), 139-151.
- Duisembaev, A. A., & Kairbekova, D. N. (2020). Analysis of the development of hotel services in the regions of Kazakhstan, *Series Of Social And Human Sciences*, 2, (330).
- Fang, B., Ye, Q., Kucukusta, D., & Law, R. (2016). Analysis of the perceived value of online tourism reviews: Influence of readability and reviewer characteristics. *Tourism Management*, 52, 498-506.
- Gligorijevic, B. (2016). Review platforms in destinations and hospitality. *Open tourism* (pp. 215-228). Springer, Berlin, Heidelberg.

- Go, F., Pine, R., & Yu, R. (1994). Hong Kong: Sustaining competitive advantage in Asia's hotel industry. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 35(5), 50-61.
- Gretzel, U., & Yoo, K. H. (2008). Use and impact of online travel reviews. *Information and communication technologies in tourism 2008*, 35-46.
- Guerreiro, J., & Rita, P. (2020). How to predict explicit recommendations in online reviews using text mining and sentiment analysis. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 269-272.
- Harrington, D., & Akehurst, G. (1996). Service quality and business performance in the UK hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 15(3), 283-298.
- Holjevac, I. A. (2003). A vision of tourism and the hotel industry in the 21st century. *International Journal of Hospitality Management*, 22(2), 129-134.
- Kanbaeva, A. K. (2021). Franchising As A Factor Of Increasing The Economic Stability Of The Hotel. *Global Science and Innovations: Central Asia*, 2(7), 133-135.
- Kantarci, K., Basaran, M. A., Ozyurt, P. M. (2017). Determining hotel performance through consumer generated travel 2.0 reviews: A case of Kyrgyzstan. *Manas Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 6(5), 131-145.
- Kazakh Tourism. (2020). Sights of Almaty. Accessed in 25.11.2022 from <https://tourstat.kz/almaty>
- Krasnova, O. N. (2018). Formation Of Competitive Advantages In The Hotel Business Of Kazakhstan. *Bulletin of the Faculty of Management, St. Petersburg State University of Economics*, (3-1), 58-61.
- Kurkimbayeva, A. M. (2019). Tourist Reviews As A Linguistic Phenomenon In Travel Blogging. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*, 85.
- Lu, W., & Stepchenkova, S. (2015). User-generated content as a research mode in tourism and hospitality applications: Topics, methods, and software. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 24(2), 119-154.
- Melián-González, S., Bulchand-Gidumal, J., & González López-Valcárcel, B. (2013). Online customer reviews of hotels: As participation increases, better evaluation is obtained. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54(3), 274-283.
- Nurpeisova, L. S., Zamanbekova, A. B., & Akylova, G. S. (2018). Development of the hotel business in the Republic of Kazakhstan., *The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology*, (pp. 223-230).
- Pchelyanskaya, I., (2020). Krisha. V boleye chem 90 % mest Almaty zakrytiye turistov ne imeyet kategorii i uslugi. Accessed in 25.11.2022 from <https://krisha.kz/content/news/2020/v-almaty-bolee-90-mest-razmeshcheniya-turistov-ne-imeyut-kategorii-i-servisa>
- Pearce, P. L., & Wu, M. Y. (2018). Entertaining international tourists: An empirical study of an iconic site in China. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 42(5), 772-792.
- Phillips, P., Barnes, S., Zigan, K., & Schegg, R. (2017). Understanding the Impact of Online Reviews on Hotel Performance: An Empirical Analysis. *Journal of Travel Research*, 56(2), 235-249. <https://doi.org/10.1177/0047287516636481>
- Poon, A. (1993). *Tourism, technology and competitive strategies*. CAB international.
- Sainaghi, R., Phillips, P., & Corti, V. (2013). Measuring hotel performance: Using a balanced scorecard perspectives' approach. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 150-159.
- Sarmiento, João & A.S., Mukashev. (2015). Kazakhstan, *Encyclopedia of Tourism*, 10.1007/978-3-319-01669-6_276-1.
- Schuckert, M., Liu, X., & Law, R. (2015). Hospitality and tourism online reviews: Recent trends and future directions. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32(5), 608-621.

- Simms, A., & Gretzel, U. (2013). Planning a vacation using social media: Influences of demographic, psychographic, and trip-related characteristics., *Enter 2013 Conference on Information and Communication Technologies in Tourism* (Vol. 4).
- The World Bank (2022). World Development Indicators. Accessed in 25.11.2022 from <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=ST.INT.ARVL&country=KAZ>
- Tnooz, 2014. Vast Majority of TripAdvisor Users Read at least 6–12 Reviews Before Choosing Hotel, Available at <http://www.tnooz.com/article/ tripadvisor-online-review-insights-phocuswright-study/>
- Tsai, H., Song, H., & Wong, K. K. (2009). Tourism and hotel competitiveness research. *Journal of travel & tourism marketing*, 26(5-6), 522-546.
- Tuominen, P. (2011). The influence of TripAdvisor consumer-generated travel reviews on hotel performance, University of Hertfordshire Business School Working Paper.
- Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y., & Fan, W. (2017). A comparative analysis of major online review platforms: Implications for social media analytics in hospitality and tourism. *Tourism Management*, 58, 51-65.
- Xiang, Z., Schwartz, Z., Gerdes Jr, J. H., & Uysal, M. (2015). What can big data and text analytics tell us about hotel guest experience and satisfaction?. *International journal of hospitality management*, 44, 120-130.
- Xie, K. L., Zhang, Z., & Zhang, Z. (2014). The business value of online consumer reviews and management response to hotel performance. *International Journal of Hospitality Management*, 43, 1-12.
- Yaylı, A., & Temiraliyeva, K. (2006). Otel işletmelerinde işe alıştırma eğitiminin işgören performansına etkisi üzerine Kazakistan'da bir uygulama. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 96-120.
- Yergesh, B., Bekmanova, G., & Sharipbay, A. (2017). Sentiment analysis on the hotel reviews in the Kazakh language. In *2017 International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK)* (pp. 790-794). IEEE.
- Yoo, K. H., Sigala, M., & Gretzel, U. (2016). Exploring TripAdvisor. In *Open tourism* (pp. 239-255). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Zhang, D., Tu, J., Zhou, L., & Yu, Z. (2020). Higher tourism specialization, better hotel industry efficiency?. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102509.
- Zigan, K., & Zeglat, D. (2010). Intangible resources in performance measurement systems of the hotel industry. *Facilities*, 28(13/14), 597-610.

Presentation ID / Sunum No= 322

Oral Presentation / Sözlü Sunum

Covid-19 Salgınının Uluslararası Turizme Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme

Öğr. Gör. Dr Hakan Benek¹, Araştırmacı Mehmet Ali Harmanş²

¹Giresun Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0001-9136-7446

²Giresun Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0001-6326-7878

*Corresponding author: Hakan Benek

Özet

Dünya üzerinde insanlar her yıl uluslararası turizm hareketlerine katılmak üzere çeşitli amaçlarla seyahatler gerçekleştirmektedir. Böylece, uluslararası turizm insanların farklı kültürlerle etkileşim içerisinde olabilmesine olanak sağlayan önemli bir sektör olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, dünya ekonomisine önemli katkılar sunan bir sektör haline de gelmiştir. Ancak doğal afetler, savaş, siyasi ve ekonomik krizler, salgın hastalıklar gibi unsurlar hem uluslararası turizm talebini hem de uluslararası turizmden elde edilen geliri olumsuz olarak etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, uluslararası turizm hareketlerinin ve uluslararası turizm gelirlerinin Covid-19 salgını öncesi (2019 yılı), salgın süreci ve devamındaki durumunu turizm verilerini baz alarak incelemektir. Bu kapsamda çalışmada, Dünya Turizm Örgütü'nün uluslararası turizm verileri esas alınarak Covid-19 salgınının uluslararası turizm hareketlerini ve uluslararası turizm gelirlerini nasıl etkilediğinin tespiti üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Turizm, Covid-19, Dünya Turizm Örgütü.

An Assesment Over The Effects Of Covid-19 Pandemic On The International Tourism

Abstract

People around the world travel for various purposes to participate in international tourism movements every year. Thus, international tourism has emerged as an important sector that allows people to interact with different cultures. Moreover, it has also become a sector that makes significant contributions to the world economy. However, factors such as natural disasters, war, political and economic crises, epidemics negatively affect both international tourism demand and income from international tourism. In this context, the aim of the study is to examine the situation of international tourism movements and international tourism revenues before the Covid-19 epidemic (2019), the epidemic process and its aftermath, based on tourism data. Within this framework in the study, evaluations will be made on the determination of how the Covid-19 epidemic affects international tourism movements and international tourism revenues, based on the international tourism data of the World Tourism Organization.

Keywords: International Tourism, Covid-19, World Tourism Organization.

GİRİŞ

Günümüzde, hızla gelişmeye devam eden turizm, küresel çapta en büyük endüstrilerden biri olma özelliği taşımaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinin gelişmesiyle de bu endüstri, kıtalar arası seyahatlerin gerçekleştirildiği büyük bir sektör haline gelmiştir. Ayrıca, dünya ekonomisine katkı sağlamasıyla bu endüstri, diğer ekonomilerden daha hızlı bir şekilde büyüme hareketi içerisinde. Ancak, söz konusu endüstri genellikle terör eylemleri, savaş, siyasi, ekonomik ve sağlık özelinde meydana gelen kriz durumları ve belirsizliklere karşı duyarlı iken, diğer yandan da söz konusu krizleri kolay bir şekilde atlatan bir yapıya da sahiptir.

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını; öksürük, ateş ve nefes darlığı şeklinde kendini belli eden bulaşıcı bir hastalıktır. Bu salgın yaşanan bu zamanda, kısa ve uzun vadeli olarak küresel anlamda ekonomik, sosyal ve politik etkiler yönünden bir kriz ortamı yaratmıştır. Söz konusu krizin en fazla olumsuz olarak etkilediği sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Bu sebeple turizm işletmeleri, çalışanlar ve dünya üzerindeki diğer birçok işletme söz konusu salgından olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu bilgiler ışığında, yaşanan salgınların turizm talebi üzerinde önemli etkiye sahip olduğu, meydana geldiklerinde söz konusu taleplerde geçici olarak bir düşüş yaşanacağı ve bu doğrultuda gelirlerde de bir azalma yaşanacağı düşünülmektedir (Akkaşoğlu, 2022: 122-125). Bu sebeple literatürde bu gibi olumsuz durumların küresel turizme etkilerinin ortaya çıkarıldığı çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, Covid-19 salgınının uluslararası turizm hareketlerine ve turizm gelirlerine etkilerinin Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verileri baz alınarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1. Uluslararası Turizm ve Önemi

İnsanlığın yaşamaya başladığı tarih boyunca çeşitli motivasyonlarla katılım gösterilen turizm hareketleri, insanların meraklarını giderme ve yeni yerler görme arzularıyla ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak uluslararası turizm hareketleri sosyal bir varlık olan insanların psikolojik ve fiziksel mevcudiyetine pozitif katkılar sunarken, diğer taraftan da toplum hayatına ekonomik bir katkı sağlamaktadır (Çakıcı, 2021: 1). Sonuç olarak bakıldığında, uluslararası turizm hareketlerinin, belirtilen kritik şartlardan dolayı küresel anlamda önemini ortaya koyduğu gözle görülür bir gerçek olarak söylenebilir.

Turizmin en önemli özelliği, kendi sınırları içerisinde yapılan faaliyetler sonucunda ülkelerin gelirine büyük ölçüde katkı sağlamasıdır. Bilhassa turizm, hızla refah seviyesini artırmak isteyen ülkeleri zorlayan ekonomik güçlüklerin ortadan kaldırılmasında büyük rol oynar. Bununla birlikte, turizm faaliyetlerinden ortaya çıkan pozitif ekonomi, ülkeler adına yatırım mallarının ithal edilmesinde gerekli olan döviz ve dış ticaret dengesinde yaşanan açıkları kapatmak adına son derece önemli görülmektedir. Öte yandan, yatırımların artması, bölgesel ve ulusal ekonomilerin gelişmelerine katkıda bulunması ve yeni istihdam olanaklarını gündeme getirmesi bakımından turizm gelirleri önemli görülmektedir (Yurdakul ve Özgencil, 2017: 174).

2. Turizm Talebi ve COVID-19

Yeterli ekonomik geliri ve boş zamanı olan kişilerin, turizmde mevcut olan ürün ve hizmetleri kullanmak amaçlı satın alma isteklerine turizm talebi denilmektedir (Bozkurt, Pekmezci ve Tekin, 2022: 77). Bu kavram, turizm sektörünün en önemli alt boyutlarından birisi olma özelliğini taşımaktadır. Bununla birlikte kavramın, turizm sektörünün kendi içerisinde var olan ve yasal, ekonomik, siyasi, politik, sosyolojik, psikolojik ve diğer etkenlere karşı yüksek hassasiyet göstermekte olduğu da bilinmektedir (Ödemiş, 2022: 526). Bilindiği üzere, yaklaşık olarak 2019 yılının sonları ve 2020 yılının başlarında dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını bir önceki cümlede bahsedilen diğer etkenler hususunda sayılabilir. Çünkü, COVID-19 salgını, insan hayatını kısıtlamış olmasıyla birlikte birçok sektörün de işlevinin neredeyse durmasına neden olmuştur. Bu sektörlerin başında da ülkelerin ekonomisi açısından büyük öneme sahip olan turizm sektörü gelmektedir. Turizm sektörünün bu konularda hassas bir tavır sergilediği ortadadır (Kurt Yılmaz ve Sürgevil Dalkılıç, 2021: 56).

Turizm bir sektör olma itibarıyla kendisine yapılacak olan talebi de bünyesinde barındırır. Turizm talebi olarak açıklanabilen bu durum; ortaya çıkabilecek farklı durumlara olumlu veya olumsuz

yönde tepki verebilecek bir iradeye sahiptir. Olumlu anlamda bakıldığında, turizm talebi sonucu turizmden elde edilen gelirler ülkeler adına pozitif bir durum olarak anlaşılmaktadır. Öte yandan siyasi olaylar, terör olayları, ön görülemeyen salgınlar ve yaşanması istenmeyen birçok olay ise dünya üzerinde uluslararası turizm hareketliliği kapsamında negatif bir durum olarak görülmektedir. Bahsi geçen bu olumsuz durumların sonucunda ise yakın geçmişte; seyahat planlarında değişikliklere gidilmesi, yapılan rezervasyonların iptal edilmesi, bununla birlikte salgının meydana geldiği yerde yaşayan insanlara sınırların kapatılması gibi olayların meydana gelebileceği tahmin edilebilmiştir (Acar, 2020: 8).

Covid-19, dünyada 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde yerel anlamda bir salgın olarak kendini göstermiş bir hastalıktır. Aslında koronavirüs olarak da bilinen ve bulaşıcı olma özelliği de taşıyan bu hastalık, ilerleyen zamanlarda küresel çapta hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir. Devam eden süreçte, WHO (Dünya Sağlık Örgütü) 2020 yılının Şubat ayında dünya çapında bir salgın olduğunu duyurmuştur. 2020 yılının Mart ayına gelindiğinde süratle dünyaya yayılmaya başlayan söz konusu hastalık, tüm insanlığı etkisi altına almış, buna bağlı ölümler hızla artmaya başlamış ve böylece dünyanın yaşam tarzının yeniden ele alınması gündeme gelmiştir (Arslan ve Kendir, 2020: 3672).

Söz konusu hastalık ortaya çıkmasıyla birlikte; dünya üzerinde milyonlarca insana bulaşmış, bunlardan yüz binlercesinin ölümüne yol açmış ve milyarlarca insanın ruhsal yönden hastalık yaşamasına neden olmuştur (Eker, Durdu ve Bozkurt, 2022: 336). Genel olarak, talepler üzerine meydana gelen, olumsuz durumların çabucak etkisini gösterdiği turizm sektörünü olumsuz olarak en çok etkileyen durumlardan birinin de salgın hastalıklar olduğu anlaşılmaması zor olmayan bir gerçektir (Arıca ve Kaya, 2022: 104).

Söz konusu salgın insanları olumsuz olarak etkilemeye başlamış, onların üzerinde hem ekonomik hem de psikolojik etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla, insanların yapacağı seyahat faaliyetleri de bu durumdan önemli derecede etkilenmiştir. Salgından ekonomik ve psikolojik olarak etkilenen kişiler öncelikle seyahatlerinden ardından da tatil kararlarından vazgeçebilmektedirler. Sonuç olarak bakıldığında; Covid-19'un uluslararası anlamda turizm talebini derinden etkilediğini söylemek mümkündür (Heper, 2022: 3).

3. Covid-19'un Uluslararası Turizme Etkisi

COVID-19, ilk başlarda Çin Halk Cumhuriyeti ardından sırasıyla Avrupa ve Amerika'ya sıçrayan bir virüs olmakla birlikte ortaya çıkmasının akabinde küresel çapta milyonlarca insanın ölümüne neden olmuş ve ülkelerin ekonomilerine de büyük balta vurmuştur. Ortaya çıktığı Çin'in Wuhan kentinden insanların taşıyıcı durumda olmaları nedeniyle tüm dünyaya sıçrayan söz konusu salgın, dünya üzerinde bulunan ülkelerin genelini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 2021 yılı Haziran ayı bilgilerine göre, söz konusu hastalıktan meydana gelen vaka sayısı toplam 174.263.865 gibi seviyelerdeyken, toplam ölü sayısının ise genel olarak 3.743.000 kişiye ulaştığı bilinmektedir (KurtYılmaz ve Sürgevil Dalkılıç, 2021: 56).

Covid-19'un bu virüsü taşıyan kişilerin seyahat etmelerinden dolayı dünyaya yayıldığı öne sürülmektedir. Tabii bu durum uluslararası hareketliliğe bir kısıtlama getirilmesine ve sağlık açısından bazı önlemlerin (sosyal mesafeye dikkat edilmesi, maske ve eldiven gibi koruyucu ürünlerin kullanılarak hijyen kurallarına uyulması gibi..) alınmasına yol açmıştır. Bu önlemlerin etkisini gösterebilmesi adına; kültür-sanat, festival, kongre, yarışlar, spor turnuvaları gibi birçok etkinliğin bir müddet kısıtlanması, durdurulması veya iptal edilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Bununla birlikte, yurt içi ve yurt dışı uçuşların iptali ve belli başlı zamanlarda veya bütüncül anlamda sokağa çıkma yasakları ve karantina ilan edilmesi gibi birçok uygulama hayata geçirilmiştir. Doğal olarak bakıldığında bu uygulamalar turizmin arz ve talep cephesini derinden etkilemiştir (Kurt Yılmaz ve Sürgevil Dalkılıç, 2021: 56-57).

Daha öncede bahsedildiği üzere Covid-19 salgınından dolayı küresel çapta bir takım kısıtlamalar ve tedbirler uygulanmaya başlanmış, bunun sonucunda da uluslararası alanda bir kriz meydana gelmiştir. Söz konusu durum dünya üzerindeki ticareti yüksek seviyede etkilemiş, bunun akabinde de özellikle turizm sektörü ağır yaralar almıştır (Arıca ve Kaya, 2022: 103).

Bundan daha önceki yıllarda domuz gribi hastalığının pandemi olarak açıklanmış olduğu görülmektedir. Ancak, bu hastalığın Covid-19'a göre etkisinin daha hafif düzeyde yaşanmış olduğu

anlaşılmıştır. Dünya üzerinde yaşanan nüfus artışı ve iklim değişikliği küresel çapta epidemik ve pandemik gibi hastalıkların ortaya çıkmasına ve böylelikle de bu hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur. Bahsi geçen durumlardan ortaya çıkan salgın hastalıkların küresel ve yerel anlamda turizm sektörünü sosyal ve ekonomik düzeyde olumsuz yönde etkilemiş olduğu bilinen bir durumdur. Sonuç olarak salgın diye tabir edilen hastalıkların (SARS, Domuz Gribi, Kuş Gribi ve Ebola..) ortaya çıktığı ülkelerdeki turist sayılarında, salgının görüldüğü bir önceki yıla göre düşüş yaşandığı da bilinmektedir. Durumun daha iyi anlaşılması gerekçesiyle, 2019 yılında ortaya çıkan, akabinde 2020 yılında dünyaya hükmeden Covid-19 salgınından dolayı, 2020 yılının Ocak-Ekim ayları arası, 2019 yılının aynı aylarına kıyasla, uluslararası turizm açısından ziyaretçilerin geceleme sayılarında gözle görülür bir şekilde düşüş yaşandığı bilinmektedir (Özkan ve Yeşildağ, 2021: 1605-1606).

4. Pandemi Öncesi (2019Yılı) Uluslararası Turizm

Çalışmanın bu kısmında, 2019 yılına ilişkin Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) uluslararası turizm verileri, bölgelere göre turist sayısı, bölgelere göre gelir durumu, ülkeler bazında turist sayısı olarak en popüler turizm destinasyonları ve gelir bakımından en popüler turizm destinasyonları olarak ele alınmaktadır.

2019, pandemi öncesi uluslararası turizm hareketlerinin güçlü büyüme gösterdiği son yıl olmuştur. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından açıklanan verilere göre uluslararası turizm hareketleri 2019 yılında % 4 oranında büyüme göstermiştir (UNWTO, 2022a). Tablo 1.'de bölgelere göre 2019 yılına ait uluslararası turist sayıları verilmiştir.

Tablo 1. 2019 Yılına Ait Uluslararası Turist Sayısı ve Paylaşım Yüzdeleri

Uluslararası Turizmin Gerçekleştiği Bölge	Uluslararası Turist Sayısı (Milyon) (2019 Yılı)	Uluslararası Turizm Hareketleri Yüzdesi
Avrupa	744	%51
Asya ve Pasifik	362	%25
Amerika	219	%15
Afrika	70	%5
Ortadoğu	65	%4
Dünya	1.460	%100

Kaynak: UNWTO, 2022a

Tablo 1.'den görüldüğü üzere dünya genelinde 1 milyar 460 milyon turist uluslararası turizm hareketine katılmıştır. Bu hareket, % 51'lik en yüksek oranla Avrupa kıtası ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Avrupa kıtasındaki bu hareketlilik özellikle Akdeniz ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. İspanya, İtalya, Türkiye, Yunanistan, Portekiz ve Hırvatistan gibi ülkelere yoğun seyahat görülmüştür. İkinci olarak, % 25'lik bir oranla Asya ve Pasifik kıtasına yönelik hareketler gerçekleşmiştir. Bu kıtada özellikle Çin, Japonya, Kore, Makao Tayland ve Malezya gibi ülkelere yoğun olarak seyahatler gerçekleşmiştir. 2019 yılında Amerika kıtası uluslararası hareketlilikte % 15'lik oran ile üçüncü kıta olup, bu kıtayı %5'lik oran ile Afrika ve % 4'lük oran ile Ortadoğu izlemiştir.

Uluslararası turizmin 2019 yılında bölgelere göre gelir durumu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 2019 Yılına Ait Uluslararası Gelir ve Paylaşım Yüzdeleri

Uluslararası Turizmin Gerçekleştiği Bölge	Uluslararası Gelir (Milyar\$) (2019 Yılı)	Uluslararası Turizm Hareketleri Yüzdesi
Avrupa	576	%39
Asya ve Pasifik	443	%30
Amerika	342	%23
Afrika	39	%3
Ortadoğu	81	%5
Dünya	1.481	%100

Kaynak: UNWTO, 2022a

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2019 yılında dünya genelinde 1 trilyon 481 milyar uluslararası turizm geliri elde edilmiştir. Uluslararası turizm gelirinden %39’luk bir oran ile Avrupa kıtasının en fazla payı aldığı görülmektedir. Asya ve Pasifik kıtası %30’luk bir oranla ikinci sırada yer alırken, Amerika kıtası %23’lük bir oranla üçüncü sırada yer almıştır. Bu bölgeleri sırasıyla, %5’lik bir oranla Ortadoğu ve %3’lük bir oran ile Afrika izlemiştir.

Tablo 3’te 2019 yılında gerçekleştirilen uluslararası turizmde ilişkin gelen turist sayısı bakımından en popüler turizm destinasyonları verilmiştir.

Tablo 3: Gelen Turist Sayısı Bakımından Dünya’nın En Popüler Turizm Destinasyonları

2019 Yılında En Popüler Turizm Destinasyonları	Turist Sayısı (Milyon) (2019 Yılı)	2018 Yılına Oranla Değişim Yüzdesi
1. Fransa	89	%3
2.İspanya	84	%1
3.Amerika (ABD)	79	-%1
4. Çin	66	%4
5. İtalya	65	%5
6. Türkiye	51	%12
7. Meksika	45	%9
8. Tayland	40	%4
9. Almanya	40	%2
10. İngiltere	39	%2

Kaynak: UNWTO, 2022a

Tablo 3 incelendiği zaman 2019 yılında gelen turist sayısı bakımından 89 milyon ziyaretçi ile Fransa’nın en popüler birinci destinasyon olduğu görülmektedir. Bu ülkeyi sırasıyla İspanya ve Amerika izlemektedir. 2018 yılı ile kıyaslandığında turist sayısı açısından en hızlı artış görülen ülke Türkiye’dir.

Tablo 4’te 2019 yılında gerçekleştirilen uluslararası turizmden elde edilen gelir bakımından en popüler turizm destinasyonları verilmiştir.

Tablo 4: Elde Edilen Gelir Bakımından Dünya'nın En Popüler Turizm Destinasyonları

2019 Yılında En Popüler Turizm Destinasyonları	Gelir (Milyar\$) (2019 Yılı)	2018 Yılına Oranla Değişim Yüzdesi
1. Amerika (ABD)	214	%0
2.İspanya	80	%3
3. Fransa	64	%2
4. Tayland	61	%3
5. İngiltere	53	%10
6. İtalya	50	%6
7. Japonya	46	%8
8. Avustralya	46	%9
9. Almanya	42	%2
10. Makao (Çin)	40	-%3

Kaynak: UNWTO, 2022a

Tablo 4'ten anlaşıldığı üzere 2019 yılında uluslararası turizm geliri bakımından 214 milyar dolar ile Amerika'nın en popüler birinci destinasyon olduğu görülmektedir. Bu ülkeyi sırasıyla İspanya ve Fransa izlemektedir. 2018 yılı ile kıyaslandığında uluslararası turizm geliri bakımından en hızlı artış görülen ülke İngiltere'dir. Makao'nun (Çin) ise bir önceki yıla göre turizm gelirinde %3 azalma olduğu görülmektedir.

5. Pandemi Süreci ve Devamındaki Uluslararası Turizm

Çalışmanın bu kısmında 2020, 2021 ve 2022 yılının ilk üç çeyreğindeki uluslararası turizm hareketleri ve turizm gelirleri ele alınmaktadır.

5.1. 2020 ve 2021 Yıllarındaki Uluslararası Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

Uluslararası turizm hareketleri, COVID-19 salgınının patlak vermesi ile eşi benzeri görülmemiş rekor düzeydeki en büyük krizi yaşamıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından açıklanan verilere göre 2020 yılında dünya genelinde turizm hareketleri, seyahat kısıtlamaları ve turizm talebindeki düşüş nedeniyle bir önceki yıla (2019) göre %74 azalmıştır. UNWTO yaşanan bu azalış sebebiyle 2020 yılını dünya turizm tarihinin “en kötü yılı” olarak nitelendirmiştir (UNWTO, 2022b).

Tablo 5. 2020 Yılına Ait Tahmini Uluslararası Turist Sayısı ve Azalış Yüzdeleri

Uluslararası Turizmin Gerçekleştiği Bölge	Tahmini Uluslararası Turist Sayısı (Milyon) (2020Yılı)*	2019 Yılına Oranla Azalış Yüzdesi
Avrupa	221	-%70
Asya ve Pasifik	57	-%84
Amerika	69	-%69
Afrika	18	-%75
Ortadoğu	16	-%75
Dünya	381	-%74

* Turist sayısı azalış yüzdesi üzerinden tahmini olarak hesaplanmıştır.

Kaynak: UNWTO, 2022b'den uyarlanmıştır.

Tablo 5’te görüldüğü üzere dünya genelinde turist sayısı bir önceki yıla göre 1 milyarın üzerinde azalmıştır. Bir önceki yıla (2019) göre uluslararası turist sayısındaki en büyük düşüş %84 ile Asya-Pasifik bölgesinde meydana gelmiştir. Onu % 75’lik düşüşlerle Afrika ve Ortadoğu izlemiştir. Avrupa Bölgesi, %70’lik bir düşüşle 500 milyondan fazla turist kaybı yaşarken, Amerika % 69’luk bir kayıp yaşamıştır.

2020 yılında en çok turist çeken ülkelerin sıralaması değişiklik göstermiştir. Bir önceki yıl birinci olan Fransa’nın yerini 25 milyon 200 bin turistle İtalya, ikinci olan İspanya’nın yerini 24 milyon 30 bin turistle Meksika almıştır. Bir önceki yıl üçüncü olan ABD’nin (yaklaşık 20 milyon turist) sıralaması değişmemiştir (Turizm Günlüğü, 2022).

Uluslararası turist sayısı 2021 yılında bir önceki yıla göre % 4’lük bir artış göstermesine rağmen, pandemi öncesi seviyenin %70 gerisinde kalmıştır (UNWTO, 2022d). Tablo 6’da 2021 yılına ilişkin uluslararası turist sayısının 2019 yılına göre azalış yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 6. 2021 Yılına Ait Tahmini Uluslararası Turist Sayısı ve Azalış Yüzdeleri

Uluslararası Turizmin Gerçekleştiği Bölge	Tahmini Uluslararası Turist Sayısı (Milyon) (2021 Yılı)	2019 Yılına Oranla Azalış Yüzdesi
Avrupa	280	-%60
Asya ve Pasifik	21	-%94
Amerika	81	-%63
Afrika	19	-%72
Ortadoğu	14	-%79
Dünya	419	-70

* Turist sayısı azalış yüzdesi üzerinden tahmini olarak hesaplanmıştır.

Kaynak: UNWTO, 2022c’den uyarlanmıştır.

Tablo 6. incelendiğinde dünya genelinde turist sayısının, bir önceki yılda da görüldüğü gibi 1 milyarın üzerinde azaldığı görülmektedir. Asya ve Pasifik Bölgesi, 2020 yılında da olduğu gibi pandemi öncesi değerlere göre %94’lük büyük bir oranla turist sayısında en çok kayıp yaşandığı bölge olmuştur. Pandemi öncesi değerlere göre turist sayısındaki en az kaybın ise % 60’lık bir düşüşle Avrupa Bölgesi’nde gerçekleştiği görülmektedir.

2020 yılına ilişkin uluslararası turizm gelirleri pandemi öncesi döneme göre %64 azalarak 533 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında 76 milyar dolar turizm geliriyle ABD birinciliği bir önceki yıla göre bırakmamıştır. Bir önceki yıl turizm geliri bakımından ikinci olan İspanya’nın yerini 26 milyar dolarla Avustralya, üçüncü olan Fransa’nın yerini 20 milyar dolar ile İtalya almıştır (Turizm Günlüğü, 2022). 2021 yılına bakıldığında ise 2020 yılına kıyasla, yaklaşık olarak %35 artışla 700 milyar doların üzerinde uluslararası turizm geliri elde edilmiştir. 2021 yılının uluslararası turizm geliri, pandemi öncesi yıl olan 2019’a kıyasla yaklaşık %53 oranla azalış göstermiştir. 2020 yılında 1300 dolar olan kişi başına düşen turizm geliri, 2021 yılında 1500 dolara yükselmiştir (UNWTO, 2022e).

5.2. 2022 Yılıının İlk Üç Çeyreğine İlişkin Uluslararası Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

2022 yılının Ocak – Eylül ayları arasında yaklaşık olarak 700 milyon turist seyahat gerçekleştirmiştir. Bu sayı, 2021 yılının aynı ayları ile kıyaslandığı zaman % 133’lük bir artış göstermiştir. Uluslararası turizmin, 2022 yılının sonuna kadar pandemi öncesi düzeyin % 65’ine kadar ulaşması beklenmektedir. (UNWTO, 2022e).

Avrupa Bölgesi’nin, uluslararası turizmin canlanmasına öncülük etmeye devam ettiğini söylemek mümkündür. 2022 yılının ilk üç çeyreğinde 477 milyon turist seyahat gerçekleştirmiştir. Bu da aynı dönemin dünyadaki toplam turist sayısının %68’ini oluşturmaktadır. Avrupa Bölgesi ise, 2021 yılının aynı dönemine göre ise turist sayısını %126 artırmıştır. Asya ve Pasifik Bölgesi her ne kadar

2021 yılının aynı dönemine kıyasla, 2022 yılının ilk dokuz ayında turist sayısını %230 artırmış olsa da pandemi öncesi düzeyin %83 gerisinde kalmıştır (UNWTO, 2022e). Bu durum bölgede turizm açısından önemli bir pazar olan Çin'in pandemiden dolayı turizm talebine kapalı kalması ile açıklanabilir.

2022 yılının ilk üç çeyreğine ilişkin uluslararası turist sayısının pandemi öncesi düzeylere göre azalış yüzdeleri Tablo 7.'de gösterilmiştir.

Tablo 7. 2022 Yılıının İlk Üç Çeyreğine Ait Uluslararası Turist Sayısının Pandemi Öncesi Durumu

Uluslararası Turizmin Gerçekleştiği Bölge	2019 Yılına Oranla Azalış Yüzdesi
Avrupa	-%19
Asya ve Pasifik	-%83
Amerika	-%34
Afrika	-%37
Ortadoğu	-%23
Dünya	-%37

Kaynak: UNWTO, 2022f'den uyarlanmıştır.

Tablo 7'den de görüldüğü üzere %81'lik bir oranla Avrupa Bölgesi'nin turist sayısı bakımından pandemi öncesi düzeyine en çok yaklaşan bölge olmuştur. Pandemi öncesi değerlere göre en az yaklaşan bölgenin %17'lik bir oranla Asya ve Pasifik Bölgesi olduğu görülmektedir. Dünya genelinde turist sayısı bakımından pandemi öncesi seviyeye %63'lük bir oranla yaklaşmış olup, hala %37'lik bir oranla pandemi öncesi düzeyinin gerisinde kalmıştır. 2022 yılının ilk üç çeyreğinde Avrupa ve Ortadoğu bölgeleri turist çeken en avantajlı bölgeler olmuştur.

2022 yılının ilk üç çeyreğinde pandemi öncesi görülen turist sayısının üzerinde artış görülen ülkeler sırasıyla; Arnavutluk (+%18), Etiyopya (+%15), Honduras (+%15), Andorra (+%14), Porto Riko (+%14), Dominik Cumhuriyeti (+%7), Kolombiya (+%2), El Salvador (+%2) ve İzlanda (+%2)'dir (UNWTO, 2022f).

2022 yılının ilk üç çeyreğinde bazı ülkelerin uluslararası turizm gelirlerinde pandemi öncesi dönemin üçüncü çeyreğine kıyasla ciddi artış gerçekleşmiştir. Pandemi öncesi dönemin üçüncü çeyreğinde elde edilen uluslararası turizm gelirlerinin üzerinde artış kaydeden ülkeler sırasıyla; Sırbistan (+%66), Türkiye (+%36), Romanya (+%32), Litvanya (+%15), Portekiz (+%13), Pakistan (+%12), Meksika (+%10), Fas (+%3) ve Fransa (+%1)'dir (UNWTO, 2022f).

SONUÇ

Uluslararası turizm hareketleri perspektifinden COVID-19 salgınının etkileri ele alındığında; salgının başladığı 2020 yılında turizm adına önemli bir duraksama yaşanmış olsa dahi, azınlık sayılabilecek insanların seyahat etme güdülerinde bir duraksama yaşanmadığı bilinmektedir. Bir diğer önemli hususun da ülkelerin salgın sürecinde almış olduğu önlemlerle birlikte 2021 yılının 2. yarısında dünya genelinde vaka sayılarında azalmalar yaşanmıştır. Diğer taraftan da uluslararası turizm hareketlerinde gözle görülür bir şekilde artış yaşanmıştır (Mengü, 2022: 1373). Söz konusu salgının etkisi günümüzde de devam etmektedir. Genel olarak salgının dünya turizmi üzerinde oluşturduğu etkiler; uluslararası turizm hareketlerine katılan turist sayısını ve turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerini etkilemektedir.

Pandemiden önceki son yıl olan 2019 yılı uluslararası turizm açısından dünya ekonomisine ciddi katkılar sunmuştur. Ancak, 2020 ve 2021 yıllarında yaşanan pandemi sebebiyle, uluslararası turizm hareketlerinde turist sayısı ve turizm gelir önemi açısından önemli kayıplar yaşanmıştır. Belirtilen yıllarda toplam 2 milyarın üzerinde turizm talebinde keskin bir düşüş görülmüştür. Aynı zamanda turizm

geliri bakımından da pandemi öncesi en son yıl olan 2019 yılıyla kıyaslandığında 2020 yılında %64 (948 milyar dolar kayıp), 2021 yılında ise %53 (yaklaşık 760 milyar dolar kayıp) azalma görülmüştür.

2020 yılı dünya turizmi açısından en kötü bir yıl olarak nitelendirilmiştir. Bu yıldaki turist sayısındaki en büyük düşüş %84'lük bir kayıp oranıyla Asya ve Pasifik bölgesinde görülmüştür. Bunu %75'lik düşüşlerle Afrika ve Ortadoğu izlemiştir. Avrupa Bölgesinde ise 500 milyondan fazla turist kaybı yaşanmıştır. 2019 yılında turist sayısı bakımından en popüler destinasyon olan Fransa birinciliğini 2020 yılında İtalya'ya, İspanya ise ikinciliğini aynı yılda Meksika'ya kaptırmıştır. Üçüncü sıradaki ABD'nin ise, sıralamadaki yerini koruduğu görülmüştür. 2019 yılında turizm geliri bakımından en popüler destinasyon olan ABD, 2020 yılında birinciliğini korumuştur. Aynı yıl ikinci olan İspanya yerini Avustralya'ya, üçüncü olan Fransa ise yerini İtalya'ya kaptırmıştır. Bu bilgiler ışığında, pandemi öncesi yıllarda turist sayısı ve gelir bakımından sürekli olarak ilk 3 sırada yer alan Fransa ve İspanya, pandemi sürecinin başlamasıyla birlikte bu özelliklerini kaybettiklerini söylemek mümkündür.

2021 yılındaki turizm hareketleri ele alındığında, 2020 yılına kıyasla gözle görülür bir iyileşme olduğu söylenemez. 2021 yılında seyahat eden uluslararası turist sayısı 2020 yılına kıyasla sadece %4'lük bir artış göstermiştir. 2020 yılında olduğu gibi 2021 yılında da en fazla turist kaybının (-%94) olduğu bölge Asya ve Pasifik'tir. Pandemi öncesi değerlere göre turist sayısındaki en az kaybın Avrupa Bölgesi'nde (-%60) gerçekleştiğini ve bunu Amerika Bölgesi'nin (-%63) izlediğini söylemek mümkündür.

2022 yılının ilk üç çeyreğinde dünya genelindeki turist sayısında ciddi bir toparlanmanın başladığı görülmüştür. Özellikle Avrupa Bölgesi'nin bu toparlanmaya öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde en hızlı toparlanmanın Avrupa, Ortadoğu ve Amerika Bölgesi'nde gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca, bazı ülkelerin turist sayıları ve turizm gelirleri bakımından pandemi öncesinde görülen değerlerin üzerine çıktığı görülmüştür. Örneğin; Arnavutluk turist sayısında +%18'lik bir artış gösterirken, Türkiye turizm gelirinde +%36'lık bir artış göstermiştir. 2020 ve 2021 yıllarında gerçekleştiği gibi 2022 yılının ilk üç çeyreğinde de pandemi öncesi değerlere en uzak kalan Asya ve Pasifik Bölgesi olmuştur. Söz konusu bölgede bulunan Çin'de pandemi sürecinin başlamış olması ve bunun yanı sıra yakın çevresini de ciddi oranda etkilemiş olması Asya ve Pasifik Bölgesi'nin 2020 ve 2021 yıllarında turist sayısı ve turizm gelirleri bakımından çok büyük kayıp ve düşüşler yaşamasına neden olduğunu söylemek mümkündür. 2019 yılında turist sayısı ve turizm gelirleri bakımından en popüler destinasyonlardan olan Çin ve Tayland ele alındığında, Çin'in pandemi süreci ile birlikte turizm pazarından silinmiş olduğu, Tayland'ın ise en popüler turizm destinasyonu listesinden çıkarak çok alt sıralarda yer aldığı görülmüştür.

Turizm uzmanlarının büyük çoğunluğunu görüşlerine göre; uluslararası turizm, pandemi öncesi değerlere 2024 ve sonrasında ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 7-21.
- Akkaşoğlu, S. (2022). Salgın Hastalık Kaynaklı Krizlerin Turizm Endüstrisine Etkileri; Covid-19 Özelinde Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(Covid-19 Özel Sayısı), 121-134.
- Arıca, F. ve Kaya, B. (2022). Covid-19 Pandemisi ve Türk Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1), 102-118.
- Arslan, E. ve Kendir, H. (2020). Rising Trend Rural Tourism After the COVID-19 Pandemic: Case of Zile, *Journal of Turkish Tourism Research*, 4(4): 3668-3683.
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022a). <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>. (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022b). <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.1>

- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022c). <https://www.unwto.org/news/tourism-grows-4-in-2021-but-remains-far-below-pre-pandemic-levels>
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022d). <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2022.20.1.1> (Erişim Tarihi: 17.11.2022).
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022e). <https://www.unwto.org/news/tourism-recovery-accelerates-to-reach-65-of-pre-pandemic-levels>. (Erişim: 20.11.2022).
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2022f). <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2022-11/barom-ppt-nov-2022.pdf?VersionId=cux0983b07aUD7OIFXOvjCzUEyFyTMjz>. (Erişim: 20.11.2022).
- Bozkurt, K., Pekmezci, A. ve Tekin, H. A. (2022). Box-Jenkins Yöntemiyle Turizm Talebinin Tahmin Edilmesi: Türkiye Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(2-Ön Yayındaki Makaleler), 77-86.
- Çakıcı, A. C. (Editör). (2021). *Kavramlar ve Örneklerle Genel Turizm*. (2. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eker, N., Durdu, K. M., ve Bozkurt, A. (2022). Covid-19 ve Turizm İlişkisini Ele Alan ve Tr Dizin’de Yayınlanan Makalelerinin. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 335-357.
- Heper, Ö. F. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya Turizm Hareketleri Ve Turist Tercihlerinde Meydana Getirdiği Değişimlere Genel Bir Bakış. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-18
- Kurt Yılmaz, B. ve Sürgevil Dalkılıç, O. (2021). Covid-19 Pandemisinin Turizm Sektörüne Etkileri: Ulusal ve Uluslararası Yazına Yönelik İçerik Analizi, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, Vol: 5, (Özel Sayı), p.55-72.
- Mengü, C. (2022). The Impacts of the Covid-19 Recovery on the International Tourism and a Field, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(10): 1371-1390.
- Ödemiş, M. (2022). Turizm Talebi Kapsamındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1994-2021). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 525-541.
- Özkan, Ç. ve Yeşildağ, B. (2021). The Effects of the Covid-19 Outbreak on the Tourist Guiding Profession: The Case of Çanakkale Guides Chamber, *Journal of Turkish Tourism Research*, 5(3): 1603-1615.
- Turizm Günlüğü (2022). <https://www.turizmgunlugu.com/2021/10/11/2020-turizm-verileri-recep-yavuz/> (Erişim: 17.11.2022).
- Yurdakul, F. ve Özgencil, G. (2017). Türkiye’deki Turizm Gelirinin Belirleyicileri ve Alternatif Turizm Gelirlerinin Önemi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 173-186.

